ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ДВАНАДЕСЕТ ТОМА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

ЦВЕТА УНДЖИЕВА, ДОЧО ЛЕКОВ,
ПЕТКО ТОТЕВ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ШЕСТИ

КРИТИКА, ФОЛКЛОР

ПОДБОР И РЕДАКЦИЯ
ПЕТКО ТОТЕВ

СОФИЯ 1985

Любен Каравелов

6

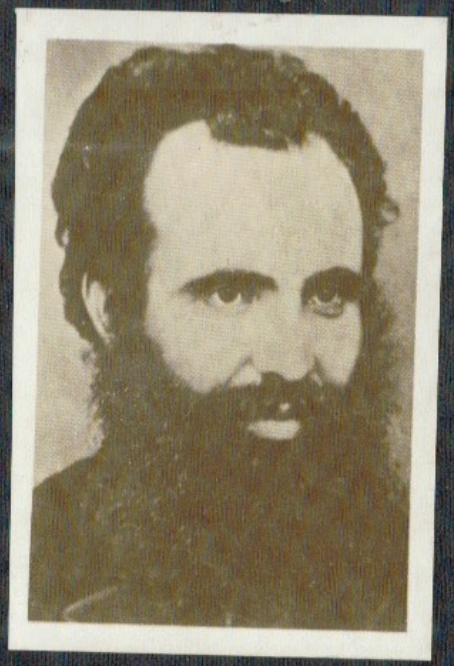

Л. Каравелов

© Петко Тотев 1985
c/o Jusautor, Sofia

КРИТИКА

БИБЛИОГРАФИЯ НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Напоследък българската литература все повече и повече разширява кръга на своята дейност. След 1848 г. у нас имаше един-единствен «Цариградски вестник», а сега за много кратък срок се появиха вече няколко вестника, списания, книги. Ние ще обърнем внимание на издания и книги, които успяхме да получим.

Цариградски вестник. Седмичен вестник, политически и литературен. Излиза всяка събота в една печатна кола, голям формат. Цена 7 р. с. с препращането до всички градове на Турция, Русия и Австрия. Редактор А. Екзарх. Издава се в Константинопол.

«Цариградски вестник» няма никаква насока; в него се печата всичко безразборно.

България. Политически и литературен вестник. Излиза от 1859 г. три пъти седмично — всяка събота, сряда и понеделник. Съботният брой е в голям формат, останалите два — в малък. Цена 150 пиастра (около 7 р. с.). Редактор Д. Цанков. Издава се в Константинопол.

Насоката на вестник «България» от самото му начало е да защищава българския народ от гръцкото духовенство и в това отношение той е допринесъл на народа огромна полза. Но напоследък «България» стана орган на йезуитите и в нея се печатат само похвали за йезуитите, за Пий IX, водят се спорове с други български вестници и т. н.

Дунавски лебед. Седмичен вестник, политически и литературен. Излиза от 1860 година всяка събота в една печатна кола голям формат. Цена 2 австрийски червонеца (около 6 р. с.) с препращането. Редактор г. Раковски. Издава се в Белград, в Сърбия.

«Дунавски лебед» печата и статии на френски език, отнасящи се до българския въпрос. Насоката на «Лебеда», ако редакторът изпълни своята програма, е много полезна за българския народ, защото вестникът е защитник на

православието против йезуитизма, на православната българска независима йерархия.

Български книжици. Списание литературно и политическо. Излиза от 1858 година два пъти месечно в 6 печатни коли. Цена с препращането 9 р. с. Редактор Стоянов — Бурмов. Издава се в Константинопол.

Програмата на «Български книжици»:

1) Литературни статии: романи, повести и разкази, преводни и оригинални.

2) Исторически статии, засягащи българската история, народа и църквата.

3) Стихотворения и народни песни.

4) Селско стопанство.

5) Разни предания за живота на народа, приказки, гатанки и пр.

6) Съвременна летопис. Политически преглед, библиографски бележки и т. н.

Братски труд[1]. Излиза безсрочно в големи броеве, в Москва. През 1860 г. излязоха три броя. Издава се от българските студенти в Москва и се изпраща даром в България.

Засега няма никаква особена насока.

Кратка българска граматика. Съч. на Д. Г. В. Миркович, напечатана в печатницата на Д. Цанков. Цариград, 1858 година, in 8°, 68 стр. Цена 15 к. с.

Полезна книжка за деца.

Народне песме македонски бугара — собрал и издал Стефан И. Веркович. Книга I. Женске песме. В Белград. В княжевската печатница, 1860 година, in 8°, 373 стр. Цена 15 пиастра (около 65 к. с.).

Веркович е издал народните песни така, както те се пеят и произнасят сред народа, без никакви промени и затова книгата му има голямо значение. В първата книга са поместени 335 женски песни, митологични, сватбени и хороводни. Във втората част г. Веркович обещава да напечата песни героични (юнашки), обредни (лазарски,

[1] «Братски труд» се печата в извънредно ограничен брой екземпляри. В един от броевете (броевете не са номерирани и всеки има своя пагинация) е поместена твърде интересна статия: «Няколко мисли за българската литература». В другите са поместени: народни песни, пословици, повести и пр. — Ред.

великденски, петровски, коледарски и т. н.), старешки и просяшки (песни, които се пеят от просяците).

Кратка священа история на вехто и новозаветната църквов. Соч. на Партений Зографски, in 16°, 40 страници. Цариград, 1858 година. Цена 20 к. с.

Книгата е напечатана на българо-македонско наречие; езикът е чист и слогът гладък.

Търговско руководство. Съставена от различни руски, френски и гръцки ръководства от братя Хамамджиеви. Печатана в Константинопол в 1858 година, in 8°, 480 стр. Цена 3 р. с.

Полезна книга за занимаващите се с търговия.

Начално учение за децата. Соч. на Партений Зографски. Печатана в Константинопол, 1848, *in* 8°, 38 стр. Цена 10 к. с

Детска книга.

Показалец. Соч. на Г. Раковски. Част I. Печатан в Одеса. В печ. на Францов, 1859, XXIV и 144 стр., in 8°.

Г.Раковски много добре познава народния живот. В първата част на «Показалеца» са поместени: 1) кратко статистическо и географско положение на България, 2) няколко предания за българската държава до покоряването ѝ от турците, 3) българското зърнопроизводство, скотовъдство, винарство с всичките му оръдия и обреди; песни, които се пеят от девойките, когато берат рози, грозде и по жетва; какви обреди има при сеитба и т. н., 4) българската сватба с всичките ѝ обреди. Тук са поместени някои много хубави и любопитни български песни.

Книгата на г. Раковски е важна не само за българите, но и за русите, които се занимават със славянските старини. За втория и третия том на «Показалеца» ще съобщим по-късно.

Съкращение на турската история от основанието на империята до наш(и)те дни. Соч. Н.Малуфа и преведена и попълнена с някои си приложения от П. Р. Славейкова. За употребление в българските училища. Цариград-Галата, 1857 година. В книгопечатницата на Д. Цанкова, in 12°, 68 стр. Цена 20 к.с.

П. Славейков посвещава своята книга на високо-

учения Сами паша, министър на просвещението, а такъв министър изобщо няма, макар че съществува Сами паша. В предговора той съветва учителите да преподават неговата история в българските училища. Книгата е напечатана със славянски шрифт, но езикът ѝ е разбираем единствено само за г-н Славейков.

Болгарски буквар, наредeн по последнята и най-нова метода, Одеса, 1861 г., в типографията на П. Францов, in 12°, 35 стр. Випуск I.

Читанка за взаимните училища, наредена по последнята метода от Павла Колянджи. Одеса, 1861 г., в кн. на Францов, in 12°, 80 стр. Цена 10 к. с. Вип. II.

Това са детски книжки, които заслужават особено внимание както заради изложението, така и заради чистотата на българския език. Изобщо това са първите книжки, които могат да бъдат дадени на децата. У П. Колянджи са приготвени и скоро ще се печатат третият и четвъртият випуск на «Читанка». Още в първия випуск, т. е. в буквара, освен азбуката са напечатани български народни песни, баснята на Крилов «Магаре и славей», украински и сръбски песни, статийка за растенията и т. н.; във втория випуск — откъси от всеобщата и българската история, от географията, естествената история, геометрията и т. н.

Учебни книжки за децата, соч. П. Славейкова. Книжка I. Буквар. Цариград, 1858. В книгоп. на Д. Цанков, in 16°, 60 стр. Цена 5 к. с.

Учебни книжки за децата, соч. П. Славейкова. Книжка II. Священа история. 1858 г., Цариград. В книгоп. на Д. Цанков, in 16°, 16 стр. Цена 10 к. с.

Тези книжки са малко по-добри от посочената по-горе турска история.

Цветосъбрание (славянска христоматия) старо-българского языка, издадена от Никифора П. Константинова. Константинопол, 1858, в книгоп. на Д. Цанков, in 8°, 200 стр. Цена 8 пиастра (около 40 к. с.).

Книгата е напечатана с хубав славянски шрифт и на хубава хартия.

Кратка всеобща история от Йоакима Груева. В Цариград, 1858 г. В книгоп. на Д. Цанков и Б. Мирков, in 8°, 222 стр. Цена 16 пиастра (75 к. с.).

Превод на руската история на Смарагдов.

Благонравие, преведено от французки от Х. Ваклидова, издадена от Д. Добрёвича и Г. Василёва за ползата на българската книжнина. Цариград, 1858 г. В книгоп. на Д. Цанков, in 8°, стр. 48. Цена 10 к. с.

Издават се и подобни глупости. Някой си парижки франт съчинил своето благонравие — как именно трябва да се представяш на знаменитите госпожи, например да сложиш на лявата ръка ръкавица, а дясната да оставиш гола, краищата на мустаците да допират самия нос и т. н. В предговора г. Ваклидов започва така: «Възпален и изпълнен от най-благородните чувства на отечествената любов, наех се и аз да промисля що-годе, което да може да ползува отечеството ни и да го извади отчасти отсред тъмнотата на незнанието. Но що думам, една такава книжка ще може ли да промени щастието бедно на толкова жители?» И г. Ваклидов се оплаква, че само с неговата книжка българският народ едва ли ще може да стане щастлив (?) като френския, а щастието на народа, според неговото мнение, се състои в това българите да си нацапват главите с помада. Благодарим на г. Ваклидов, че езикът, на който е написана книжката, едва ли е понятен за самия г. Ваклидов.

Житие и чудеса святого и славного пророка Илии, преведено от отца Х. Софрония. Цариград, 1858 г. В книгоп. на Д. Цанков, in 12°, 35 стр. Цена 10 к. с.

Добре издадена книжка и езикът ѝ е гладък.

Сметница (аритметика), составлена от К. Кесарёва. Цариград, 1857 г. В книгоп. на Д. Цанков. Цена 20 к.

Наръчна числителница (аритметика), преведена от Н. Богданова, а поправена и издадена от И. Найденова. Цариград, 1853, in 8°, стр. 53. Цена 25 к. с.

Един превеждал, друг поправял и се сбъднала българската пословица: «Много баби — килаво дете.»

Българска гусла, издадена от С. За-

фирова и Ц. Желева. Букурещ, 1857 г., in 12°. Цена 20 к. с.

В тази книжчица са поместени разни стихотворения и народни песни на развален български език.

Православни църковни братства во юго-западната Русия, от руският язык преведе К. Миладинов. Москва, 1858. В университетската печатница, in 8°, 46 стр.

Превод от същото руско съчинение; езикът е лош.

Галерея из монтиновски премии за добродетел и подвиги самоотвержения, в прости разкази ради юношества, соч. Густава Джесера. Преведе от руски език С. Радулов. Одеса, 1857 г. В печ. на Францов, in 12°, XV+268 стр.

Книга, преведена от руски, неразбираема нито за русина, нито за българина.

Кратка славянска граматика, составлена от архимандрита Партения Зографского. Цариград, 1859 година. В печатницата на «Цариградски вестник», in 12°, стр. 184.

Добре съставена книга, полезна за изучаването на славянския език.

Сборник от разни съчинители, изчерпени (?) от французки от Добря В. Попова и издаден от Р. Блъскова. Издание първо. Цариград, 1858 . В книгоп. на Д. Цанков, in 8°, 238 стр.

Нищо не може да бъде по-неграмотно от този превод; езикът по-скоро може да се приеме за някакъв китайски език, нежели за български.

Чудеса пресвятой Богородици, издал Х. Н. Татар-Пазарджичанин. В Белград, 1846 г. Издание първо. В 1858 г. излязло второ допълнено издание, in 8°, 276 стр. Цена десет пиастра (около 50 к. с.).

Чудесата на пресвета Богородица са народни приказки, легенди и предания на българския, сръбския, руския и гръцкия народ. Книгата е любопитна в много отношения; езикът е прост и ясен.

Физика Н. Герова. Печатана в Белград, 1848 г., част I, in 8°, Цена 75 к. с.

Книгата е съставена добре и езикът е гладък. Но Геров обеща да напечата след три месеца и втората част; вече изминаха тринадесет години, а книгата все още я няма.

Кратко советование духовно и поучение за преуготовление ко исповеди и ко святому причащению от священо-инока Агапия. В Самоков, 1855, in 16°, 31 стр.

Книга, напечатана със славянски шрифт; била е раздадена даром.

Библиографические записки, т. III, № 9 и 15, 1861

БЪЛГАРСКАТА ЖУРНАЛИСТИКА

Литературната деятелност в България започва едва от тридесетте години на настоящото столетие. Като казваме това, ние не мислим за оная литература, която живее заедно с народа и се е родила тогава, когато народът е започнал да живее и чувствува; не говорим за българските народни певци и разказвачи, в чиито създания се е запазила цялата история на българския народ. Под думата литературна деятелност разбираме деятелността на малцинството, на което обстоятелствата са помогнали да се издигне на преден план и да стане ръководител на своя народ.

Макар да са печатани книжки на български език още преди тридесетте години, главно буквари и преводи от новогръцки език, истинската литературна деятелност започва от това време, когато отново се активизира българското духовенство. Първи учители, първи разпространители на грамотността били българските свещеници, които се учили бог знай при кого и умеели да четат само киевския часослов (наустницата), който знаели наизуст, псалтира (селтира) и апостола. Кога именно са се заели българските свещеници с учителската длъжност и прекратявали ли са някога след падането на Българското царство четенето на славянски език — трудно е да се определи. Срещат се българи-столетници, които са грамотни, и те разказват, че са се учили при свещеника и че техните деди също така умеели да четат и пишат по сла-

вянски. Срещат се даже книги, напечатани през XVIII век на славяно-руски език, например «Букварь или первое учение, хотящим учиться книг письмены славянскими со многими полезными и потребными наставлениями, по кои возможно в кратком времени отрока не только церковныя, но и гражданския славянского писания совершенно читати обучити, к прямому богопочитанию и богопознанию наставити и к понятию разных в гражданском житии нужных вещей привести, с месяцословом. Иждивением Г. Марка Т. Булгара, родом из Разлоги; в Вене, 1792».

Свещениците учили децата по домовете си и получавали от родителите им плата за ученето: вълна, сирене, брашно, боб, орехи. Бащата обущар шиел за дядо поп обуща; шивачът — шуба и срещу това синовете им се учили на панакида, върху която учителят написвал азбуката и различни молитви, защото бащите не били в състояние да купят часослов, който струвал тогава двадесет пиастра (1 сребърна рубла).

След това българите започват да строят училища, заменят старите книги с таблици на български език. Първите училища били в Русчук, в Габрово, в Копривщица и в Панагюрище. За новоустроените училища били нужни светски учители и такива учители станали възпитаниците на гръцките училища, почерпили мъдрост от Сократ и Демостен, сеятели на гръцки дух върху българска почва. Те наричали варварско всичко народно и възхвалявали само гръцките мъдреци. Такива учители били Райно Попович, учител в Карлово, Емануил Васкидович в Свищов и др. Забележително лице сред тях е бил Неофит Рилец, направил големи услуги на българското просвещение. Той превел евангелието на български език, съставил българо-гръцки речник, който Академията на науките се готви да издаде. Издал е славянска христоматия и т. н. Но и Неофит, възпитаник на гръцките училища, не можел да не внесе гръцко влияние в българския живот и особено в своите трудове — например «Разговори гръко-български» и «Гръцка граматика», печатани през 1835 година в Белград и издадени за сметка на сръбския княз Милош Обренович. Знанията, които гръцките учители преподавали на учениците, били най-уродливи: те казвали, че само знаещият гръцки език и челият класиците не е варварин, а всички останали са варвари. Като четял на децата всеобща география, която се състояла всичко от три печатни коли (а гръцката — от 15), учителят споменавал с презрение почти всички народности с изключение на Франция. Гръцката география разказвала за Русия като за дива и необразована държава, чиито жители пасат трева и само дето не ходят на четири крака. За площта на руската земя и за броя на жителите ѝ нямало и помен; посочвало се само, че в Русия живеели гръцки колонисти, и то в такъв брой, който едва ли не превишавал самия руски народ. Споменавали, че в Русия има много гръцки черкви и манастири, поради което византийските императори уж били подарили своя герб на руските царе. От градовете се споменавали само Петруполис (Петербург), Москва, Таганрогион, Одису и Теодосия. Същото се казвало и за другите европейски държави; а пък за българите, сърбите и черногорците почти нищо не знаели.

Всеобщата история също така преминавали в десет урока, но затова пък историята на Елада и гръцката митология били главните извори на образованието.

В такива училища се образовали българските учители, които налагали на главите си учителската шапка[1].

Това продължило до четиридесетте години, когато в България се явил Н. Геров, възпитаник на Ришельовския лицей, и тогава работата тръгнала по друг начин. Гръцките буквари били изхвърлени, писмовниците и калиграфиите били накъсани, дървените панакиди били изгорени, появила се хартията, появили се тетрадките, започнала да се изучава българска граматика, свещена история, катехизис, история и география. Децата погнали гъските, ощипвали им крилете, правели си пера; из всички къщи варели мастило и купували мастилници. Навсякъде се разнесла мълвата, че от Московията е пристигнал учител, и около Геров се събрали доста ученици не само от Копривщица, където той живеел, но и от далечни краища — напр. Враня[2], Адрианопол, Плевен, Калофер и др. При Н. Геров учениците намерили това, което желаели, защото Геров напълно удовлетворявал

[1] Шапка (тубура) висока шест вершка; правела се от картон, обвит с черно сукно.

[2] Враня се намира в Северна Македония, недалеч от Албания.

тогавашните изисквания. След Геров от Русия пристигнали и други: Михайловски, Ботйов от Калофер, Касапски, Чинтулов, отец Афанасий, възпитаник на Одеската семинария, както казват, убит от гърците, и др.

И ето започнало истинското Българско възраждане, а заедно с него започнала и литературната деятелност. Един от първите, които съдействували за пробуждането на българите, бил Венелин. Когато неговите критически изследвания за българите се появили на български език, то българите започнали да гледат на него с някакво особено благоговение. Достатъчно било дори само това, че в неговата книга се говорело за българите, тъй като до него в нито една книга българите не срещали думите б ъ л г а р и н и Б ъ л г а р и я. Самият Венелин станал идеал за учениците. За неговата личност се водели спорове между учениците: един казвал, че Венелин е българин, друг, чел неговото жизнеописание, неохотно твърдял, че бащата на Венелин е карпатски славянин, но че майка му, вече без никакво съмнение, е българка, тъй като в жизнеописанието му не се говори нищо за неговата майка. Трети разказвал, че умирайки, Венелин плакал не защото умирал, а защото не можал да завърши българската си граматика. Говорело се, че с Венелин живеел един доктор, който го лекувал, и понеже видял, че лекарствата не помагат, започнал да го лекува така, както лекували Александър Македонски, а именно: разпрали корема на едно магаре, сложили вътре Венелин, който живял там цяла неделя, занимавайки се с граматика; говорело се, че умирайки, Венелин се молел на св. Кирил и Методий да научат всички българи на славянско или, както се изразявали тогава, българо-словенско писмо. Смисълът на Венелиновите съчинения е бил разбираем може би само за учениците на Геров — за народа те били неразбираеми; на народа били нужни не критически разсъждения, а прости разкази за неговата история и тази история той намерил в «Царственика» на Х. Дупничанин — история на народа в прости, разбираеми за него разкази и затова те имали голямо влияние върху развитието му. Омразата към гърците, временно заспала, се пробудила с нова сила. За Крум, победителя на гърците, учениците съчинявали похвални песни и оди, разказвали на бащите и майките си за неговите подвизи и за войните против гърците, четели

им за Самуила, българския цар, и за Василий, който изваждал очите на пленените българи и оставял на сто души по един едноок, за да бъдат тези хора драгомани при завръщането в родината. Като слушали това, майките плачели, бащите се чудели на това зверство, а синовете се кълнели да отмъстят на гърците за своите нещастни деди. «Царственикът» можете да го намерите и сега у всеки грамотен българин. И ето че се събудила любовта към своето, родното и името на гърка отново станало омразно. Гръцките книги били изгорени или скрити и заменени със славянски; в църквите, където четели по гръцки, младежите тихомълком вземали от певеца (псалта) гръцката книга и я хвърляли в печката и певецът, като не можел да намери книгата, по неволя бил длъжен да чете на славянски. В това народно движение е особено важно обстоятелството, че българските свещеници съчувствували на просветителските стремежи у новите учители и заедно с тях се стараели да развиват у народа любов към родното и въставали срещу ония, които се придържали към стария метод. А гръцките епископи, под чието началство били свещениците, се стараели да възпрепятствуват това движение. Към тях се присъединили и погърчилите се българи, и градските чорбаджии и те забранили на учителите и свещениците да учат децата на български език и да четат в църква на в а р в а р с к о наречие. Но като видели, че техните забрани не въздействуват и че българите и българските свещеници не слушат нито епископите, нито чорбаджиите, те се обърнали към пашите, градските губернатори, и с тяхно съдействие правели арести, изпращали на заточение, закривали училища, даже подкупвали убийци и убивали непокорните българи. Но тези мерки още повече ускорили хода на движението. Селските старейшини, свещениците, народът, а впоследствие и самите градски чорбаджии — с една дума, цяла България застанала зад учените млади българи. Българите започнали да се обръщат към турците и търсели тяхната помощ, съдействието им. Гърците отговаряли на това с обвинения срещу българите — смущавали били обществения ред; говорели, че сам бог забранява да се чете в черквите на славянски език, че българите търсят архипастири на своя народ, но бог също се съпротивлява на това, както и Мохамед, който забранява длъжността кадия и молла да се

заема от циганин. По-нататък те уведомявали турското правителство, че от българското движение може да се достигне до разрушаване на Отоманската империя и тъй като по-голямата част от българите се възпитават в Русия, то Русия ще ги употреби като оръдие за покоряването на Турция. Щом било споменато името Русия, турците подали ръка на гърците и въстанали срещу българите. Пашата идвал при учителя, питал го къде се е възпитавал — ако в Русия, то той трябвало незабавно да напусне Турция.

При такива обстоятелства започнал да се възражда българският народ и се започнала българската литература!

Ако не смятаме ония вестници и списания, които се появявали само в няколко броя, а после спирали, то от 1847 до 1857 г. единствен български вестник е бил Цариградски вестник. После се появили Български книжици, България, Дунавски лебед, Вестник на естествените науки (издава се в Пловдив). Най-сетне българския комитет в Болград ще започне издаването на две списания Просвещение и Съюз под редакцията на В. Попович, студент от Московския университет. Даже турското правителство, както обявява Цариградскивестник, има намерение да издава български вестник. Ние си обясняваме появата на този вестник със следващите съображения. Известно е, че в Константинопол се издава български вестник България под редакцията на Д. Цанков и че този вестник е излизал до 1861 г. със средства на католическата пропаганда, която се стараела да разпространява унията и католицизма, обещавайки съдействието на император Наполеон както в религиозно, така и в политическо и финансово отношение. От само себе си се разбира, че много бедни, разорени почти до просяшка тояга българи се хвърлили в обятията на католическата черква, търсейки защита и покровителство, с единствено условие — католиците да не изменят техните църковни обреди. Българинът, който трябва да отпътува от Константинопол, е длъжен да получи паспорт, но понеже получаването е много трудно и трябва да се похарчат доста пари, то католиците се заели с тази работа. Те поръчали на някакъв поляк, живеещ в Галата, да бъде посредник

между правителството и българите и да издава паспорт само ако българинът склонял да приеме унията. Те освободили от затвора много невинни жертви на турското правосъдие; подарили на униатите църква в Пера; давали на бедните хляб и пари, помагали пред съда, а за българина това е най-важна подкрепа при неуредиците на турското съдопроизводство. Българите започнали да преминават към униатите. Някои благоразумни и разсъдителни люде съветвали своите братя да почакат, обещавали да издействуват от цариградския патриарх привилегии за българския народ и да измолят от руския посланик защита. Но времето вървяло и работата скоро взела друго направление. Българските първосвещеници Иларион и Авксентий били осъдени на заточение и българите от всички краища на Цариград се стекли да защищават своите архипастири, готови даже да умрат за тях. Между защитниците били и униатите. Българските архипастири се обърнали към народа със слово и тази кратка реч така силно въздействувала на българите, че униатите със сълзи на очи молили за прошка. Цанков католика обвинили в нехайство и се отказали да му помагат — затова трябвало временно да се прекрати вестник България. Ала на католиците бил нужен орган и те се обърнали към редактора на Дунавски лебед; като не успели да го привлекат на своя страна, постарали се да склонят Бурмов, редактора на Български книжици, но и Бурмов, както и Раковски, се оказал ненадежден човек и католиците останали без помощник. И чудно ли е, че след всички тези несполуки католиците имат намерение да се обърнат към турското правителство и вестникът, (който ще излиза — б. пр.) под покровителството на Портата, ще е несъмнено органът на католиците. Но няма никакво съмнение и в това, че в издаваните от българите вестници ще се яви съответен отпор срещу католическо-турския орган. Има доста български вестници и не може да се огрече, че наскоро те ще имат светло бъдеще.

Ето списъка на тези списания:

Цариградски вестник — седмичен вестник, политически и литературен, излиза всяка събота в една печатна кола голям формат (цена 7 р. с., с препратка до всички градове на Турция, Русия и Австрия). Редактор А. Екзарх. Издава се в Константинопол. Абонирането

става в самата редакция и в Одеса, в кантората на българина С. Тошкович, на ул. «Италианска». «Цариградски вестник» е лист без никаква насока, въпреки че редакторът му цели да допринесе полза на своя народ.

Б ъ л г а р и я — вестник политически и литературен. Излиза три пъти седмично, в събота, сряда и понеделник. Съботният брой е в голям формат, останалите два — в малък (цена 7 р. с.); редактор Д. Цанков. Издава се в Константинопол. Абонирането става в редакцията, в Пера. От самото си начало Б ъ л г а р и я е била най-ревностна защитница на българските интереси, мъжествено е отстоявала правата на народа; насоката ѝ била в чисто народен дух и в духа на съвременната наука, но това не продължило дълго — тя станала орган на католиците и българите престанали да я получават, както се отказали и от Ц а р и г р а д с к и в е с т н и к, не намирайки в него съчувствие към народното движение. Ала както и да е, все пак в началото си Б ъ л г а р и я имала голямо влияние в пробуждането на българите, съдействувала за разпространението на знанията и първа повела народа по пътя на самосъзнанието. Сега Б ъ л г а р и я отново се яви със своето старо направление; г. Цанков среща, както по-преди, всеобщо съчувствие сред учените българи.

Б ъ л г а р с к и к н и ж и ц и — списание литературно и политическо, излиза два пъти в месеца (цена с препратката 9 р. с.); редактор Найденов. Издава се в Константинопол. Абонирането за Русия става в кантората на Тошкович, на ул. «Италианска». Отначало редактор на К н и ж и ц и т е бил Д. Мутев, учен човек, който започнал да помества в своето списание много хубави преводни и оригинални статии. Списанието било посрещнато с радост и мнозина се абонирали за него, обаче никой не го четял. Статиите, поместени в Б ъ л г а р с к и к н и ж и ц и, били за простия българин твърде недостъпни, а за учения — твърде слаби; например всичко написано от Кръстевич за българската граматика или от Н. Чалъков за кометите. В Б ъ л г а р с к и к н и ж и ц и изобщо имало малко живот, нямало я оная жива реч, която единствено може да разбуди човека и да го въведе в света на живия интерес. Сменили се трима редактори, а списанието си останало все със същата насока. В 1860 г. Б ъ л г а р с к и к н и ж и ц и попаднаха в ръцете на Бурмов, който даде

на списанието по-добра насока, но поради различни обстоятелства в 1862 г. Бурмов бе длъжен да предаде редакцията на Найденов, който, както се вижда от последните книжки на списанието, едва ли ще бъде в състояние да продължи.

Д у н а в с к и л е б е д — седмичен вестник, политически и литературен; излиза в събота в една печатна кола (цена 6 руб. среб.); редактор — Раковски. Издава се в Белград, в Сърбия. Абонирането става в редакцията на вестника. Д у н а в с к и л е б е д спечели съчувствие още със самата си поява. Вестникът е защитник на народните права и интереси. С горещ патриотизъм, достигащ понякога до фанатизъм, Раковски въстана срещу католиците, турците и гърците, с една дума, срещу всички, които действуваха във вреда на българите и православието. Д у н а в с к и л е б е д започна да се разпространява в голямо количество екземпляри, толкова повече че политическите му статии се печатат на 2 езика — на български и френски.

За новите списания: П р о с в е щ е н и е и С ъ ю з, които ще се издават в Болград под редакцията на В. Попович, ние не можем да кажем нищо положително освен това, че редакторът им обещава да съдействува за разпространението на образованието в България. П р о с в е щ е н и е като педагогическо списание ще служи за ръководство както на учениците, така и на учителите. Редакцията приема научни статии — както оригинални, така и преводни, — стихотворения, повести, романи из българския живот, статии за българската граматика и историята на езика. Освен това редакцията приема статии и на други славянски езици, само ако тези статии засягат българската история, литература, език и изобщо българските интереси. Цената на П р о с в е щ е н и е е 3 р. среб. С ъ ю з ще се издава на два езика: български и молдавски, и в него ще се поместват статии само по местни въпроси. Цена 3 р. среб. Абонирането става в Болград.

По такъв начин започна журналистиката в България, появиха се органи на обществения живот и можем да се надяваме, че в общия стремеж към просвещение списанията скоро ще се превърнат във всеобща потребност и ще получат от народа нов живот. Журналистиката и народната просвета ще тръгнат редом и по такъв начин ще се опи-

рат една на друга. В България, при бедственото положение на народа, при неуредиците на турското съдопроизводство и на държавните постановления, от които народът търпи и студ, и глад, при гоненията, които търпи от гърците, народът строи училища, наема учители, плаща им от 300 до 1200 сребърни рубли и науката среща все повече и повече съчувствие, и то предимно в селата. Село от петдесет къщи наема учител и му плаща прилична сума пари; умира българин, който няма наследник, и неговите съселяни решават имуществото му да се вложи в касата на училището. Съд ли има между жителите, съдещите се са длъжни да платят глоба на училищната каса, в противен случай обвиняемият се предава на турския съд. Съществува повсеместно убеждение, че животът на неграмотния човек е тягостен, а и пред бога той трябва да отговаря защо не се е научил да чете и пише. Между народа се разпространява една фантастична приказка за Петър Велики. Говори се, че уж император Петър I забранил да се женят тия, които не са грамотни.

Читалища (обществени библиотеки) са открити в Константинопол, Букурещ, Велес, в Солун и Болград. През 1857 г. в Пловдив се основа общество с цел да се печатат различни книги, които отдавна се печатали във Виена, Нови Сад, Загреб, а сега в Белград. Обществото откри няколко дюкяна в Пловдив, Търново, Велес и др. Началник на обществото е Х. Данов. Освен това Английското библейско общество в Пловдив е открило магазин, където се търгува с библейски църковни книги. При това положение на народното просвещение журналистиката обезателно трябва да придобие голямо значение. Сърбия, Херцеговина, Босна и Черна гора започват друг живот и увличат след себе си България. И много важно би било, ако в тази минута начело на българската журналистика застане не само истински просветен човек, но и истински син на своя народ.

В. Московские ведомости, бр. 153, 154, 1862

БЪЛГАРСКА КНИЖНИНА

Сваки по свом начину, а магарац по старински.
(Сръбска пословица)

«НОВОБЪЛГАРСКА СБИРКА»

от Райка Жинзифова. Москва, 1863, in 8°, 186 стр.

Преди да начнем да говорим за «Новобългарската сбирка», тряба по-напред да кажем няколко думи за българската книжнина. Не е завидно положението на българската книжнина: в Турция я гони бедността, а в Русия незнанието на българският език и съвършеното невнимание към славянските дела. Така също нашата книжнина се намира към нашите писатели; тя им не гледа към лицето, но им показва гърбът си и затова писателите и книжнината не могат да се сближат, не могат да съчувстват един другиму. Сега българите имат много съчинения, много се е напечатало и писало досега, но от това България има молко полза, малко полза е добила и българската наука, а народът не е можал да спечели нищо.

От триесетите и петдесетите години в България имаше школи, които се наричаха алилодидактически. Момци, които се образоваха в тия школи, ако и да изучаваха по-добре гръцкият език, а своят български оставяха за после, ако и да подражаваха на елинските писатели (класици) и говореха не инак, ами плетеха дълбоки и големи виражения — но ние тряба да им дадем справедливост — тия пишеха и печатаха книги на по-прост и по-понятен български език. Ние говорим за почтените трудове на отца Неофита, Сапунова и други. Но от петдесетя година у нас се появиха люде, които бяха знакоми със славянските наречия, а особено с древнеславянският език. Тия млади учени бяха същи славяни и по образованието си стояха много по-горе от гръцките алилодидактически ученици; тия словом и делом и помишлением се трудеха да разпространят знаене между народът и с това да го возкръсят от дълговечният сън, горещо се захванаха за работа и с юначество се бореха против гърците, за да увардят народните интереси. Но щом тия

учени се зимаха за перо и искаха със своите трудове да помогнат на народното развитие; то разваляха и това, що-то вече направили; твърде горещият им патриотизъм (любов народна) мешаваше да гледат просто и истинно на предметите.

За да докажат на Добровский и на другите учени, че древнославянският език не е ни сръбски, ни руски, ни чешки, но е български, тия начнаха да дават на новобългарският език древнославянско разположение (конструкция), налепиха го с юсове и там, дето тряба, и там, дето не тряба, напр. в имената съществителни, прилагателни и местоименията, във винителният падеж на женският род, в първото лице един. число и в третьото множ. число на глаголите, с едно слово да кажем — насякъде, дето в древнославянският език писали ѫ, когато в новобългарският тук се чуе А и в имен., и във винит. падеж, така и в глаголите. Истина, в някои места в България тук се чуе ѫ, но юсът се чуе и в именит., и във винит. падеж, така също и в глаголите. В Габрово, Търново и др. сичките глаголи, които се окончават на А и Я, са А като ѫ, а Я като ѩ; така също и в имената съществителни, прилагателни и местоименията буква А на конецът се произнося като ѫ. Напр. водж, бодж, леж пиж, майкж, сестрж и пр. В средата на думите нашите учени пишат Ъ, Ь и ѫ, а ние видим, че тия букви в българският език имат единакови звукове, наприм. пишат кръвь и кървь, крьстъ и кърсть и ржка, а народът ги произноси: кжрвь или кржвъ, кжрстъ или кржстъ и ржка. Освен това нашите учени создали още падежи, двойствени числа, причастия и пр.; пишаѣ Ы, Ь и Ї, а най-смешно е това, че тям им не стигнали и тия букви, ами притурили още ЪІ. Като разгледаш сичкото това и земаш да четеш техните трудове, то ти дохожда на умът нашето положение и казваш: господи! Докога щем да бъдем деца, не щем ли и ние някога да бъдем, както и другите люде! И така, нашите учени мъже направили езикът ни така варварски, щото и самият писател часто не може да разбере това, щото го е вразумил господ да напише на книга.

Един из майсторите на българският език бил Найден Геров, който дошъл в България по-напред от другите с л а в я н и с т и. Той сковал за своите ученици българска

граматика, която се отличаваше от другите, които се появиха после нея, с това, че тя беше по-проста и по-понятна, но никак не българска граматика, а граматика полуславянска-полубългарска — и полуруска (Востокова). Найден Геров зел Востоковата граматика, превел я на български език, дал ѝ име «Българска граматика», съкратил падежите, сиреч из седемте руски падежи оставил само четири, попреправил малко глаголите (притурил времена из старославянската граматика) и захванал да чете на учениците си книжовните мъдрости. На Герова не му трябвало да знае разбират ли учениците му неговата граматика, не се трудил да им покаже правилата, законът и историята на езикът ни, но желал да ги учи граматика само за това, че и русите учат децата си граматика. И в Геровата граматика, както и в граматиката на Востокова, на първата страница стърчи ръждивото правило, че — видите ли — «българската граматика учи да говорим и да пишем право по български», и от това се види, че целта Герова не била да изложи законите (или правилата) на езикът, но написал граматика, по правилата на която майките да учат децата си да говорят, а ние знаем, че майките ни знаят езикът си много по-добре от сичките геровци, груевци, кръстевичевци и пр.

Още е за чудо и това, че правилата на Геровата граматика са написани не по правилата на същата граматика, а на други някакъв си език. После сичкото това ние можем да кажем, че г. Геров и сам не знае що е граматика и защо хората учат граматика. На Геровата кола се возят почти сичките наши учени, почти сичките наши писачи, сички се мъчат да размътят и развалят езикът ни повече и повече. Ако да земете три книги, написани от различни люде, то в тях ще намерите голяма разлика, но тая разлика излиза от това, че един употреблява в книгата си чуждестранни думи, както турски, гръцки, френски и др.; пък други тия думи зима из старославянският и руският език; а трети ги кове в ковачницата си, напр. българите нямат думи ш а д р а в а н, а р и т м е т и к а, и с п о р ч е н о, л о г и к а и др., а ковачите ни изчукали: в о д о с к о к, ч и с л и т е л н и ц а, и з п ъ р ц а н о (?!) (в «Българ. книж.», 1858 г., № 13) и м и с л и т е л н и ц а (?!).

Но ако да прегледате разположението и правилата на езикът им, то няма да найдете никаква разлика — сичките

са написани по геровското правописание. Истина, има някои си книжки, които се отличават от геровските сочинения, но и тия куцат, както и Геров, ако и не с тоя крак. Сичките наши учени и полуучени се държат за разположението и правилата на старославянската, църковнославянската, руската и даже гръцката граматика и досега няма ни един писател, комуто господ да даде ум, та да държи за народният език и неговото разположение, да пише по народното разговорно слогосочинение, което е создал самият народ; не се е намерил досега ни един благоразумен човек, дето да е написал половин книжка, която да може да разбере нашият българин, а един бяга нагоре, а други бяга надоле. Тряба да се поучим ако не у другите народи, то барем от честните трудове на сръбският учен мъж Вука Стефановича Караджича и из неговите трудове да видим какви тряба да бъдат нашите сочинения, нашият език и граматика.

Ние казахме по-горе, че много се е напечатало досега на български език, но ако ни попитат: «Колко книги имате на езикът си?», тряба да му отговорим: «Имаме две книги!» И наистина две книги имаме за светът и само из тия книги можем да изучим народният си език, народът си, неговата история и неговият дух — тия книги са безценните сборници от народни песни, които са събрани от Миладинова и Верковича.

Мнозина тряба да викнат против нази: «Ами нема няма ме «Български книжици», всеобщи истории, землеописания, трепетничета, календарчета и много други?» На такъв вопрос ние ще отговорим така: от 1858 и до 1861 година в «Българските книжици» са се напечатали до сто статии, но из тях няма ни една, която да може да се нарече б ъ л г а р с к о с о ч и н е н и е.

Един из нашите писачи зел французка повест, променил Люиза на Цветана, Людовик на Драган, Париж на Търново и станала «Сирота Цветана, побългарена от Йоакима Груева. . .» Нам се чини, че такива глупости правят само шарлатаните, а честен човек никога не ще да позволи на себе си да прави такива шарлатанства; честен човек не ще да краде чуждите сочинения и да ги издава за народът си: изпърво, че на такъва човек гледат като на литературни крадец (обирач), а, второ, че той със своите глупости безчести народът си. Френецът не може да бъде българин

и българинът — френец; Цветана не може да е Люиза, и Люиза — Цветана. Същото така френският народен дух, френските обичаи и нрави не можат да бъдат еднакви и у българите. Колкото за другите статии в «Българските книжици», ние ще да кажем само това, че от Йоакима Груева до Касапскаго не е твърде далеч — к а к ъ в т о П е т ъ р, т а к ъ в а и П а в е л или — з е м и е д н а г о з а к р а к а т а, т а б и й д р у г и я т п о г л а в а т а — казват българските пословици. Такива са и сичките наши учени, такъв е и г. Жинзифов и неговата «Новобългарска сбирка».

Каква е тая книга «Новобългарска сбирка»?

«Новобългарската сбирка» е сборник от преводи: от древнославянски език «Слово о полку Игореве»; от старочешки Краледворски рукопис (Bikopia kralodvorsky) и няколко малоросийски стихотворения из «Кобзарят» на Шевченка, и освен тия преводи, притурени още четири самобивши (оригинални) стихотворения със заглавие «Новобългарска гусла», които са сочинени от самият Райка Жинзифова. Жинзифов е имал твърде добро намерение, той искал да упознае българите с другите славянски народи и с тяхната книжнина — целта негова била прекрасна, но достигнал ли Жинзифов своята цел — ние щем видим по-доле.

«Новобългарската сбирка» не изпълни нашето желание: изпърво — тая книга е лошо събрана, второ — лошо преведена. За да упознаем българите с общославянските книжнини, без никакво сомнение, никакви други паметници не можеха толкова добре да ни удовлетворят, както преводът за «Слово о полку Игореве» и «Краледворската рукопис»; тия преводи щяха да принесат на българите голяма полза, ако да беше изпълнил г. Жинзифов добросовестно своят труд. Не беше ли по-добре наместо своите не твърде поетически стихотворения да помести същият образец (текст) на Краледворската рукопис и наместо своят неверни превод да препечата ако не преводът на Петковича (в Известия Академии наук), то непременно прекрасният превод на г. Срезневски (Извес. Ак. наук). Също така наместо да оха, да аха в своето предисловие, че проклетите гърци м о ж е д а с а и з г о р и л и н а ш и т е с т а р и п а м е т н и ц и, както и немците м о ж е д а с а с т о р и л и ч е ш к и т е, г. Жинзифов трябаше да се

потруди да упознае българите с историческото значение и литературното достойнство на тия паметници. Г. Жинзифов пише в своето предисловие: «Който иска по-добре да се познакоми с тия паметници, нека се обърне към тия учени: към Добровский, Мейера, Дамберга, Палацкий, Шафарика, Слободи и др. и тия да го познакомят с «Краледворската рукопис»; и който иска да се познакоми със «Слово о полку Игореве», нека се обърне към Мусин-Пушкина, Болотова, Карамзина, Шишкова, Востокова, Калайдовича, Сахарова, Максимовича, Шевирева и др.

Сега не знаем лично ли да се обърнем към тия учени мъже и да ги помолим да ни разкажат за историческото и литературното достойнство на тия паметници, или да се обърнем към техните трудове, сир. да прочетем техните сочинения. Ако се обърнем лично, то мнозина от тия учени отдавна са измрели и ние не ще можем да изпълним своето желание; ако ли към техните трудове, то г. Жинзифов трябаше да каже де са напечатани техните сочинения, на какъв език са написани, в коя година, в кой журнал и с какво заглавие. За «Краледворската рукопис» е писал г. Срезневский («Журнал Министерства Народнаго Просвещения, 1840 г., № 12») и г. Жинзифов щеше честно да направи, ако кажеше за тая статия в своето предисловие, а още по-честно — ако я преведеше и напечаташе на български език. Г. Жинзифов не направил ни това, ни онова, той написал три предисловия и [в] тия предисловия няма друго нищо, само едно бръщолевене, оханета и аханета, че горчиво било нашето прошедшее. Прошедшеето е за нас, г. Райко, загубено и да го върнем назад не можем и ако да охаме и ахаме, ние ще загубим и настоящето и тогава не ще да приготовим нищо и за бъдъщето. Защо г. Жинзифов не е напечатал и същият образец на «Краледворската рукопис» — ние тряба да накараме самият Жинзифов да говори за нас. Ето той що пише в предисловието си: «Нам многу е жал, що мие не можехме редом с преводът си да напечатаме и първообразното того памятника на чешки език с кириловски букви, защо чесите, как е познато, пишат с латински букви, но това не е наша погрешка, като не можехме на изпълниме желята си. . .» (стр. 63). Ето, братя българи, каква полза може да ни донесе глупавият патриотизъм и заръждевялото славянофилство; сякой человек тряба да обича своят народ, но да обичаме

народът, не ще да се рече да правим глупости. Латинските букви не дават на нашите учени да си изпълняват добросовестно своите трудове! Науката е истинна и затова тя не може да търпи никакъв патриотизъм, никакви криви пътища; никога науката не тряба да обича или да ненавижда някого, но безпристрастно да дава сякому похвала по делам его, насякъде да се труди да намери истината. Само у гърците съществува патриотическа наука, но такава наука е лъжовна (калп), както са калпави и самите гърци.

Сега да кажем няколко думи за верността на Жинзифовият превод и за езикът, на който е написана «Сбирката» му. Каквото казва сам г. Жинзифов в предисловията й, той не се трудил да преведе вярно паметниците, но искал само да подбуди другите българи, които знаят по-добре своят народни език и които са по-добре знакоми с древнославянските паметници, та довно тия ги преведат «по-вярно, по-харно, по-рамно и по-пълно спроти духът нашего народнаго язика» (стр. 15 и 64). После такова детинско сознание няма и що да кажем: преди нас самият сочинител укирливил безценното си име; сам казва на българите да не четат неговите сочинения, защото не са верни; а ние от своята страна тряба да преклоним главата си пред г. Жинзифова и пред неговите велики самопожертвувания. Г. Жинзифов ни доказва, че да бъде човек сочинител е много лесно — можем да превождаме, да печатаме, да апцуваме гърците, немците и др. — и сичко само за това, за да кажем после: «И аз нямам нищо народно!» Ако г. Жинзифов детински откровено казва, че неговият превод не чини ни пара, то и ние детински откровено тряба да кажем, че образецът на «Слово о полку Игореве», който е напечатан в конецът на преводът му, ще бъде по-понятен и много по-добре ще да упознае българите със «Словото», нежели самият превод. Колкото за «Краледворската рукопис», то можем да кажем само това, че като прегледаш преводът на г. Срезневский и го сравниш с превода Жинзифовски, то човек ще да дойде до такова заключение: г. Жинзифову не трябало и да се труди, когато имаме на български език такъв превод като преводът на г. Срезневский.

Сега да преминем където Шевченка. Да четем, да изучаваме и даже да превождаме стихотворения на Шевчен-

ка — ние мислим, че нищо не може да бъде по-добро от това, но имаме вопрос: що ще да излезе от това?

В историята на литературата има правило, че да превожда човек някое сочинение, то тряба по-напред да го проникне, тряба да го изучи и премели в главата си, но даже и това правило не може да се отнесе към Шевченка. За да изучиш и проникнеш Шевченковите сочинения никак не можеш, а да го разбереш, тряба изпърво да преживееш, да прострадаеш това, щото е преживял, прострадал Шевченко. С една дума да кажем, тряба сякоя Шевченкова песен да бъде история на една част на твоят живот, тряба да порастеш колкото Шевченко, а това може да достигне не секи, а най-много г. Жинзифов.

Който желае да види пример от достойните преводи Жинзифови, нека се потруди да прочете долуследующите стихове:

Некуга я сум го м е р и л
Да би не го м е р и л. . .
Бих разказал вашатъ макъ
Кой мене ще верват!
«Лъжит той», ще речат, «лъжит»
(Ак и не пред очи)
«Само по пусто си врéвит
Хората он мамит»
Имаше си п р а в о люди!
Що ак (?) ви разкажам?
Ак сос сълзи макъ, тагъ
Я пред вас излиям?
Защо ви іе (?) у секого
Има своя т а г а. . .

Нататък не можем и да продължаваме: тук се смесили тъга, тага, туга, тога, мъка, макъ, мака, мука, мока — и сам господ да слезе, няма да разбере.

Най-после в «Новобългарската сбирка» са поместени, както казахме по-горе, четири самобитни стихотворения г. Жинзифова. Руската газета «День» и нейният редактор полудял от радост, като видял г. Жинзифовите стихотворения и нарича ги п р е к р а с н и. Но това не е наша работа — сякой може да хвали това, щото му се харесва. И г. Аксаков похвалил г. Жинзифова. Сякой поет си има

свое общество, а сякое общество свой поет, защо и славянофилското московско общество да не направи г. Жинзифова свой поет? «Хората държат магарето да го яздят, а кравите го направили гайдурджия» — казва българската пословица. Нашето мнение е такова, що стихотворенията на г. Жинзифова са нищо друго освен думи и думи без никаква мисъл, без никаква связ. Жинзифов се мъчил само да намери ритми, а повече нищо. Да покажем пример:

Ето преглед ето У к а
Ето книга за д у ш а,
Ето истинска н а у к а
За да бидам без грях я
Так си велех я сам себе;(?)
Ся усмиваше оно,
Я дьржейки го при с е б е, (?)
Го целувах во чело.
Бог на помощ, майко младо,
Бог да те благослови!
Тебе той пазач, ограда,
С радост, младост да върви.
Сълнце сяйно, о б ъ р н и с я
Надалеко кам друг край,
Кое природата кичи с я
С дьрвя, цветя като рай!
Исто так ли до две чеда
Млада майкя — погледни —
Любит, пазит так ли гледа
Ил у нея цьрни дни?
«О, мой милий! т а м е м а ч н о
Тежак кърст си носат т а м,
Там е с к ъ р б н о, т е ж к о т а ж н о, —
Я си мъчам — знаеш сам

и пр.

Един българин изнамерил, че стихотворенията на Райка Жинзифова не тряба да четем от началото към конецът, а откъм конецът към началото; нам се чини, че това заключение не е твърде право, защото някои стихотворения чети, както щеш, и отгоре-надолу и отдоле-нагоре, пак нищо няма да разбереш. Но най-любопитно е това, че сам г. Жинзифов казва за своите сочинения, че тия нищо не

чинят, и хвърга сичката вина на българският език и неговите наречия. Той, видите ли, за да набере ритми, пише на сичките български наречия и говори в предисловието си: «И така, мие мислиме, че не е наша погрешка, ако на читателите им се паднат да четат р ъ к à, в о д à, п л а н и н à, а другите сто р ѣ к а, в о̀ д а, п л à н и н а и пр. Исто така мие писахме п ъ т и п а т, м ъ ч н о и м а ч н о, р ъ к а и р а к а, харно ли мие сторихме или лошо — това е друго питание, само сакаме да кажем, щото тия разлики на езикът ни (не в езикът, г. Райко, а в наречията) б я х а н а м п о-м а л к у и л и п о в е ч е (?!!!) познати, а не сет погреши от незнание» (стр. 16). Откак г. Жинзифов измислил това ново правило да пишем на различни български наречия, той говори още така: «Още е далеко това време, кога сите българи ще пишат еднакво, без най-малка разлика. Що ще дойдит такво време вярваме (??!), и твърде вярваме (!), но кога, не ся знаит. . .» (стр. 16). Мисли може да има само у г. Жинзифова, а ние мислим, че дорде живее българският език, дотогава той не може да има постоянно правописание; той ще се развива, преобразува и изменява, а когато се развива и изменява, той не може да има постоянни правила и най-повече в правописание. Само мъдрите езици, като латинският, славянският, гръцкият (елинският) станали съвършени, защото вече свършили своят живот. У сякой народ се обогатява или осиромашава езикът, ако се образова или пада тоя народ, защото се изменяват и понятията му, с една дума да кажем — езикът върви заедно с образованието или падението на народът. Българите са бедни с мисли и затова е беден и езикът им. В IX и X век българите имали такъв дух, такъв характер, с какъвто се являва и древнобългарският или древнославянският език; новият българин живее в други век и езикът му има други характер. Много пъти се е изменял българският народ, отначалото на своят живот и досега, и затова са се изменявали и неговият език и граматика. Тряба ли ние да гоним древнославянският език? Тряба ли да даваме на езикът си древнославянско разположение? За това ще поговорим в особена статия, като разгледаме граматиката на Г р у е в а и с ъ д р у ж и е. А тряба ли да пишем на различни местни наречия, както е направил г. Жинзифов, затова ние ще кажем така: г. Жинзифов щеше да направи по-добре, ако да беше написал на македоно-българско наречие; с това той можеше да принесе нам голяма полза, защото щеше ни познакоми с богатството на нашият български език и неговото разнообразно развитие.

Тряба най-после да воздадем похвала г. Жинзифову за неговата любов към народът ни, за неговото истинско желание и благородно стремление, за да принесе на бедното ни отечество каква да е полза, но желаем да бъдат вторите му трудове по-полезни за българският народ.

В. Българска пчела, г. II, бр. 3, 4, 5 и 6 от 16, 23 и 30 юни и 10 юли 1864

ВУК СТЕФАНОВИЧ КАРАДЖИЧ

(Посвещава се на паметта на К. Миладинов)

На 20 януари 1864 година почина на 77-годишна възраст знаменитият сръбски учен Вук Стефанович Караджич. Името на Вук Караджич и неговите заслуги в областта на науката и живота са известни на всеки славянски учен. Той бе първият, който запозна Европа с превъзходните епически произведения на сърбите, с историята на сръбския език, с вярванията, обичаите и старините на своя народ. Макар Вук Караджич да не принадлежи към литературните знаменитости, действуващи на историческото и публицистическото поприще, неговата личност е тясно свързана с историческото развитие на Сърбия; за южния славянин тя трябва да бъде завинаги свята.

С появата на Вук Караджич се възражда сръбската писменост и литература и в продължение на повече от полувековната си честна, възвишена и разнообразна дейност Вук Караджич придвижва далеч напред и науката, и нравственото развитие на своя народ.

С една дума, той бе един от най-главните деятели и участници в достапаметното възраждане на сръбския народ и изобщо на южното славянство.

Ще предоставим на бъдещите биографи на Вук Караджич да определят значението на неговата литературна дейност и важността ѝ за европейската славянска наука. Сега бихме желали да разкрием някои подробности от не-

говия живот и да представим по възможност пълен списък на неговите трудове.

Вук Стефанович Караджич се родил през 1787 година, на 26 октомври, в село Тръшица, Задарски окръг, в Сръбското княжество. Бащата на Вук се казвал Стефан Йоксимов (Осипов), а майка му — Йегда Симова Зерпичева. Те били родом от Херцеговина и поради разбойническите нападения на турците против християните се преселили в Тръшица, където се надявали да намерят защита от сръбските юнаци (герои), които вече били започнали самостоятелен исторически живот и често вдигали знамето на въстанието против турците.

Родителите на Вук имали много деца, но всички те умирали и затова, когато се родил Вук (Вълко), те нарочно го кръстили с това име, за да се страхуват вещиците от него и да не го отнемат от родителите му (Срезневский, Моск. сбор., 1864 г., стр. 342). Когато Вук малко поотраснал, чичо му Йефта (Ефрем) Савич започнал да го учи на четмо и писмо; след това родителите му го пратили да се учи в Лозницкия манастир, където от 1795 г. в новоуреденото училище се събирали деца от различни краища на сръбската земя. Вук не останал за дълго в това училище; по различни причини той бил длъжен да се върне вкъщи и наскоро пак постъпил в Троношкия манастир. Първите учители по това време, че и до днес, първите разпространители на грамотността сред южните славяни били монасите и свещениците. Те събирали децата в манастирите и селските черкви и им преподавали азбуката и първите начала на знанията. Ученето се ограничавало главно в наизустяването на молитви, на часослова, псалтира и апостола (деянията апостолски). Манастирските и църковните училища по това време никак не приличали на съответните днешни учреждения в княжество Сърбия. Между наставниците и учениците съществували най-прости братски отношения. Като заплата за ученето учителят получавал вълна, сирене, брашно и т. н. Бащата обущар шиел обувки, а шивачът — расо за попа, а той учел неговия син, като освен това му заръчвал да върши къщната работа, както е било и с Вук. Вук пасял манастирските кози, а през свободното време трябвало да изучи наизуст малкото и велико повечерие, първия и седемнадесетия кафизъм на псалтира и различни канони, молитви и пр., за да може

сетне да помага на свещеника в църковната служба. Като узнал бащата на Вук, че синът му пасе кози, прибрал го при себе си и решил, че е по-добре да му повери своето стадо, отколкото да го приставя на чуждото, макар и да съжалявал, че не му се удало да направи сина си свещеник.

Можем да предполагаме, че Вук е придобил много малко от домашното и манастирското образование, но затова пък из манастирските стени той излязъл с огромен запас от народни песни, които можал да научи от монасите и децата, събрани от различни места. Там той добре се запознал с разказите за древността и изобщо с народния бит на сърбите и там, сред манастирските стени, у него се зародила жаждата за знания; и тази жажда била толкова голяма, че пасейки бащиното стадо, той не преставал да се занимава и да задминава своите учители и възпитатели. В желанието си да помогне, бащата купил на сина си няколко книжки — например: «Житие Алексия, человека божия» в стихове, «Жертва Авраамова», «Месецослов», «Требник» (Моск. сборник, стр. 345) и после «Историография народа славянского», от Мавроурбин, напечатана през 1722 г. в С. Петербург.

Още по това време Вук се ползувал с известност в своя окръг. По опелата той четял псалтира по-добре от самите свещеници, помагал в извършването на различни църковни служби и Вук го викали навсякъде — по сватби, при погребение и раждане, изобщо на различни църковни и домашни церемонии. На младия Вук гледали с уважение, признавали го за учен, даже турците го наричали окумуш чоджук (учено момче). Когато Сюлейман бей Бегович пристигнал от Херцеговина в Тръшица да събира данъците, направил голяма чест на Вук, като седнал с него на една маса и го направил свой кятипин (писар). Но всичко това не удовлетворявало Вук: той се стремял по-нататък, желаел да придобие повече знания и молел баща си да го пусне да се учи в Срем, но баща му и особено майка му се възпротивили — те се страхували да не загубят единствения си син и Вук трябвало да се покори на родителската воля. По време на сръбското въстание от 1804 г. бащата на Вук се присъединил към въстаниците, като оставил сина си вкъщи; но сръбското опълчение го помолило да изпрати Вук, който със своите знания можел да им бъде много полезен — тогава старецът Стефан се върнал вкъ-

щи и изпратил вместо себе си младия Вук. И действително Вук като грамотен човек, нещо, което по това време било рядкост, получил почетно място на писар при известния предводител (воевода) на тогавашното въстание Юрич Чурчий. Това въстание завършило нещастно. Турците нападнали Ядарски срез, разорили го и го изгорили. По това време изгорял и Вуковият дом и бащата, останал без стада, които турците откарали, от заможен селянин изведнъж станал бедняк и Вук отново започнал да моли баща си да го пусне да се учи в Срем; заплашвал баща си, че в противен случай ще стане разбойник. В тези кървави времена всеки млад сърбин, ограбен или обиден от турците, отивал в планините и горите, ставал разбойник, поставяйки си една-единствена цел — да преследва турците и да се старае да ги прогони из родината си. Шумадия била свърталище на тези мъжествени юнаци.

Уплашени, че синът им наистина може да загине, майката и бащата на Вук му позволили да замине за Срем, благословили го и го пуснали. Вук бил тогава 18-годишен. Дотогава той живеел, без да излиза от окръга си, и сега за първи път отивал далеко, далеко от родното място, от родителите и близките (Српс. рјеч, I.). Той заминал за Карловац и около две години изучавал латински, славянски и немски език и искал да постъпи в гимназия, но не го приели, понеже превишавал години. Вук бил тогава на около 20 години и се върнал в родния си край. Отначало постъпил писар при Яков Ненадович, а по-късно, през същата година, неговият роднина Ефрем Савич, заемащ сенаторско място в Белград, го взел при себе си и го направил писар в съвета. Като заел тази служба, Вук все пак не престанал да се занимава с наука — по това време учил немски език при Югович и го усвоил много добре. Освен немски Вук говорел добре руски, сръбски, български, разбирал чешки, полски и латински. В 1808 г. Вук заболял тежко. Отначало заболели ръцете и краката му, след това заболял особено тежко левия му крак — капачката на коляното зараснала о костта, кракът вече не можел да се движи и се наложило да бъде поставен на патерица. Вук трябвало да се прости с предимствата на здравия човек (Моск. сбор, стр. 348) и да понесе тежката болест, но тази болест се оказала полезна за науката. Да би бил здрав човек, Вук — със своя пламенен характер, със своята

страстна любов към родината — нямало да остане вкъщи и отново щял да се присъедини към въстаналите тогава юнаци, които след отчаяна борба с турците почти всички оставили костите си на бойното поле, и ако Вук бил с тях, науката щяла да загуби в негово лице един от великите си деятели.

През 1810 година след дълго лечение в Австрия Вук се върнал отново в Сърбия и постъпил учител в Белградското училище; през 1811 г. станал секретар в Крадовската митница; в 1812 г. бил изпратен в Неготин като комисар на съвета; там той тясно се сближил със знаменития и смел български юнак, хайдутина Велко Петрович, и снабден с препоръките на Кара Георги, се отправил към Молла паша Видински — в 1813 г. бил назначен от възстановеното правителство за съдия в Бърза паланка. Но тук той не се задържал дълго, защото турците отново нападнали сърбите, изгонили Кара Георги и Вук бил принуден да избяга заедно с него в Австрия и в края на 1813 г. пристигнал във Виена. Тук временно се прекратяват неговите административни занятия и пред него се отваря друга сфера за дейност: от държавен чиновник той се превръща в син на науката — по същия начин, както съдбата го беше направила от военен герой администратор. За спечелването на този велик учен науката е задължена на Копитар. Копитар, след като се запознал с Вук и видял в негово лице славянин, надарен с необикновени дарби, познавач на сръбския език и народния бит, заставил го да записва песни, приказки, пословици, поговорки — изобщо всичко, което се отнася до древния бит на народа, и да подготви всичко това за печат, а същевременно му предложил да се заеме със събиране на думи за сръбския речник (Српске пословице, стр. VII). Всеки може да разбере колко важно е било запознанството на Вук с Копитар. Може би без Копитар Вук не би бил Вук Караджич.

Със съдействието на Савко Чаркаджия Вук съставил първия сборник народни песни и го издал през 1814 г. във Виена под заглавие М а л а п р о с т о н а р о д н а с л а в я н о с р п с к а п ј е с м а р и ц а. Грамаден бил успехът на тези песни; не можело той да не се отрази и върху литературата — с едно засилване на националното съзнание на народа, който бил автор на тези песни, и върху установяването на литературния език. Все по същото вре-

ме той отпечатал своята малка граматика: П и с м е н и ц а с р п с к о г а ј е з и к а п о г о в о р у п р о с т о г а н а р о д а, Виена, 1814 година. Граматиката не се харесала много на Копитар — и естествено, защото това било само началото на по-обстойни и важни трудове. В 1818 г. Вук Караджич издал своя речник: Serbisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, в началото на който била поместена и преработената граматика на сръбския език (стр. XXIX—LXX), която заслужава особено внимание заради ясното си, вярно и обстойно изложение. Яков Грим я превел на немски език в 1824 г. (Wuk's Stephanowitch, Kleine Serbische Grammatik verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Leipzig und Berlin, 1824, 8°, стр. LXXII, 104.)

И така, изминали се не повече от шест години, откак Вук излязъл на литературното поприще, но за него този кратък период бил достатъчен, за да създаде много забележителни трудове и да пристъпи към редица научни замисли, обещаващи обилна жетва за родната наука.

Сърбите и българите имат един обичай, подобен на който се среща на някои места в Украйна и Белорусия: сгодяват деца и когато те достигнат пълнолетие, венчават ги. Имало обичай, казва Вук, да сгодяват пеленачета и даже още неродени деца: когато две жени били бременни, те се уговаряли, че ако едната роди момче, а другата момиче, ще ги венчеят (Ковчежић, стр. 43). Така било и с Вук. Когато Вук бил на не повече от 7 години, родителите му се сватосали с родителите на едно момиче от Тръшица на име Ружица и се условили да венчеят младите; чрез този странен съюз Стефан искал да привърже сина си към родното огнище. Болестта не позволила на Вук да изпълни волята на родителите си и когато се лекувал в Австрия, родителите на Ружица му писали — или да пристигне и да встъпи в брачен съюз с дъщеря им, или да даде на девойката разрешение да се омъжи за друг. Вук им отговорил, че болестта му така се е развила, че той едва ли някога ще се ожени; и Ружица се омъжила. Но когато оздравял, Вук изменил своето намерение да остане ерген и в 1818 г. се оженил за дъщерята на виенския немец Крамер, с чието семейство се запознал още в 1813 г.

Анна Крамер била жена, напълно достойна да носи името на своя мъж. По думите на самия Вук (Моск. сбор., стр. 351) тя му помагала във всичко като истински другар и като се стараела той да напредне на литературното поприще, уговорила го да живее във Виена и го заставила да работи.

В 1819 г. Вук заминал през Краков за Русия, посетил Харков, Киев, Москва и накрая Петербург, запознал се с руски професори и учени, сближил се с Погодин, Срезневски и Востоков. В Петербург Вук бил поканен от Английското библейско дружество да преведе на сръбски език «Новият завет», който дружеството искало да напечата на свои разноски. Вук знаел отлично както своя сръбски език, така и славянските езици, и откъм тази страна неговият превод на «Новият завет» от древнославянски на сръбски език може да служи като образец за висше съвършенство. Според думите на един сърбин, който добре го познавал, Вук говорел, като че по книга четял; езикът му достигал до най-високите предели на съвършенството. Като се стремял да го разбират неговите слушатели, той умеел да се възползува не само от богатствата на църковнославянския и руския език, но и от народната реч, черпел от нея изрази, обрати, пословици и сравнения, които в неговата уста придобивали нова сила и свежест (писмо на И. С—ч от Белград).

В тази работа на Вук отново му помагал Копитар, който сравнил превода с Гриехсбаховия текст. Преводът, изпратен в Петербург, бил даден от Библейското дружество на Стойкович, сърбин по рождение, за да го свери с оригинала. Стойкович съобщил на дружеството, че преводът е негоден, започнал сам да превежда и от завист и долна спекулативност преправил Вуковия превод, предал го на дружеството за печат и така изопаченият превод излязъл в Лайпциг в 1834 г. (Издат. Таухпниц, 8⁰, 628 стр.) Сега именно Вук можел да покаже колко големи са неговите познания на сръбския език и колко е далеч изопаченият превод на Стойкович от превода на Вук. Той издал в Лайпциг откъси от своя труд под заглавие: Versionis Novi Testamenti serbicae specimen, с предговор от филолога Ватер. Намерили се добросъвестни хора, които лесно доказали колко високо стои Вук в сръбската литература и колко нищожен е завистливият и низък Стойкович. Ето какво казва г. Кепен в своето съобщение до редакцията на Журнал мин. нар. просвещения: «Като, познавам добросъвестността на Вук Стефанович, като по-

знавам неуморното му усърдие и това, как той с най-малко средства постоянно следва своя път и умее да се ползува от доброто и злото за постигане на целта си, как да не сравня неговия свещен, горещ стремеж към познание с онова чувство, което някога е въодушевлявало пътешествениците да откриват непознати страни; и ако е така, кой от любознателните съвременници не би желал да му даде хляб и сол за из път! Руската академия още миналата година му предостави възможност да си плати някои от дълговете, направени в полза на литературата.» (Журн. мин. нар. просвещения, 1836 г., часть IX, Смесь, стр. 222.) Но в същото време се появили клеветници и гонители на Вук и Копитар, които се стремели да им причинят неприятности. Много претърпели тогава тези двама славни мъже. Обвинявали ги в тайни политически връзки с английското правителство чрез Библейското дружество, а преди това обвинявали Вук в панславизъм, което немалко се потвърждавало от присъдения му през 1826 г. от император Николай I златен медал.

След завръщането си от Русия Вук посетил Сърбия и намислил да основе няколко училища, но се сблъскал с различни несполуки и бил принуден да се върне във Виена. В това време сборникът с неговите песни бил разпродаден, а междувременно били събрани още много нови песни. Вук Караджич ги систематизирал и предал в цензурния комитет. Цензор по това време бил Копитар. Но поради някаква причина Вук не напечатал своя сборник във Виена, а го издал в Лайпциг през 1823 и 1824 г., изпратил книгите на Копитар, а сам тръгнал из Германия, където се запознал с много немски учени и писатели: Грим, Ватр, Райхенбах, Фатер, Бетигер и др., а във Ваймар — с Гьоте.

Междувременно Копитар, без да дочаква разрешение от правителството и завръщането на Вук, разпратил неговия сборник в Унгария, Сърбия, Черна гора, Русия, Чехия и по други славянски земи. Не се минало много време, и Вук заедно с Копитар били призовани от австрийското правителство и цензурния комитет на съд, защото без разрешение на цензурата продавали и изпращали книги по други държави, на други народи; но този процес благодарение на Копитаровото влияние бил прекратен и песните отново били пуснати в продажба. Когато недоволството на правителството позатихнало, Вук започнал издаването на сръбския алманах «Даница», който се издавал от 1826 до 1834 г., като книжките му излизали без определен срок. Първата книжка и трите последни книжки излезли във Виена, а втората в Будин. Все около това време той напечатал две биографии, написани от него — едната на руския генерал Д. Х. Емануел, а другата на сръбския княз Милош Обренович. Последната книжка излязла още преди това на руски език с някои незначителни прибавки на Греч, направени против волята на Вук, а в 1828 г. Посарт я превел на немски език. По това време Вук събирал материал и даже в писането помагал на Леополд Ранкѐ, който тогава работел над своето съчинение «Die serbische Revolution», преведено по-късно от Бартенев на руски език под заглавие «История Сербии».

През 1828 г. Вук бил изпратен от княз Милош в Крагуевац, в тамошната законодателна комисия, която се занимавала с използуването на народното обичайно право в новите европейски закони (Code Napoléon). Когато комисията завършила работата си, в 1830 г. Милош назначил Вук за председател на магистратурата в Белград и неговите околности; това място не допаднало на Вук и той подал до княза молба за уволнение, ала князът му отказал; тогава Вук сам се уволнил и се отправил през Дунав в Земун, където се намирало семейството му. Рагузкото правителство се обявило против Вук и искало да го изгони обратно в Сърбия, подозирайки го, че е пристигнал да настройва рагузките сърби против Австрия и да присъединява Рагуза и воеводството Сърбия към Сръбското княжество; а, от друга страна, и княз Милош се разсърдил на Вук заради произволното изоставяне на длъжността и помолил рагузкото правителство в името на собственото му спокойствие, заплашено от демагогските замисли на Вук, да отстрани последния от своята държава. Вук бил повикан на съд и след като го разпитали, бил признат за невинен и австрийското правителство му позволило да се засели там, където пожелае. Вук пристигнал във Виена. Милош също не му се сърдил дълго, напълно разбрал и високо оценил заслугите на Вук към Сърбия и през 1835 г. му отпуснал годишна пенсия от 400 гулдена, която княз Михаил Обренович значително повишил през

1840 г. Освен това Вук получавал парични суми от черногорския владетел, от граф Румянцев и от Руската академия, която по ходатайство на министър Шишков от 1826 г. му изпращала всяка година по сто жълтици.

Вук Караджич, пише г. Кепен, започнал своите пътувания през 1834 година и с известна помощ от страна на императорската академия ги продължил и през 1835 година. Лете той пътува, а зиме се връща във Виена, където в семеен кръг подрежда новосъбраните материали (Журн. мин. нар. просв., 1836 г., часть XI, Смесь, стр. 221). Отново Вук събрал много песни и завръщайки се във Виена, подготвя тяхното IV издание. Същата година Вук посетил немски и славянски части на Европа, живял кратко време в Петербург, където се запознал с Петър II Негош, черногорски владетел, който го поканил при себе си в Черна гора. През 1835—1836 г. Вук посетил Черна гора и се опитал да основе там висше сръбско училище, записвал предания на черногорския народ, съставил книгата Српске пословице и pjечи ия напечатал в Цетине, в правителствената печатница (1836 г.) със съдействието на Филип Лучич (Срп. посл., стр. XXIV).

През 1836 година Вук направил ново пътуване из Унгария, Словения и Хърватско, в 1838 г. отново бил в Словения и Далмация, а в 1839 г. — в Сърбия. Милош тогава го нямало там, той бил изгонен от Сърбия в 1841 година — и Вук отпътувал от Сърбия заедно с руските пътешественици Княжевич и Надеждин, обиколил Далмация, Хърватско, Черна гора, Словения, Срем и Сърбия. Освен с досега посочените пътешественици, след като написал книга за Черна гора, Вук бил в тясна дружба с Попов. По времето на своето пътуване по славянските земи Попов се запознал с дъщерята на Вук, Вилхелмина, и искал да се ожени за нея, но сетне кой знае защо се отказал от своето намерение и заминал за Русия.

Извършеното от Караджич пътешествие го запознало още по-добре с географията, етнографията и топографията на сърбите и ползувайки събраните материали за черногорците, той издал на немски език очерк за Черна гора: Montenegro und die Montenegriner, Stuttg. u Tübing., 1837. Много научни институти отдавна били обърнали внимание на Вук Караджич и в 1823 година Философският факултет в Йена му връчил диплом на доктор

по философия, след това Московското дружество на любителите на руската словесност и Краковското дружество на науките го направили свой член. По-късно бил приет за член на Гьотингенското общество на науките, на Московското и Одеското общество за история и старини, на Хърватското общество за история в Загреб и др.

Враговете на Вук и досега гледат да намалят неговата слава и всячески се стараят да докажат, че Вук съвместно с Копитар действувал против славянските интереси и православието. Един от славистите (славянофили) се изразил между другото по следния начин: «В своите съчинения той отхвърляше всяко общуване с църковнославянската и руската литература и изискваше сръбските писатели да се ограничават със стенографско, така да се каже, възпроизвеждане на народната реч: той ги съветваше даже при заемането на чужди думи да предпочитат (?!?) турските думи пред църковнославянските и руските (???).» «Те (сърбите) забелязаха, че Вук избягваше преданието, свързващо ги с делото на св. Кирила (?), и че азбуката, изобретена от него, ги водеше право към възприемането на латинската азбука, която сред славяните е символ на католицизма» (Рус. беседа, 1858, IV, в отдела за обзори, стр. 31—32). Но тази нагла лъжа се самоунищожава, защото всеки учен, познавач на сръбски език, знае, че Вук е писал на този език, който в настояще време се говори от сърбите, т. е. на разговорен сръбски език; народните паметници са записани според народното произношение. С една дума, Вук не е имал никаква политическа или славянофилска цел; той и работил за науката, и добросъвестно е изпълнил своята задача. «Вук — пише И. С — ч — възстановил старинни изрази, усвоил за езика нови местни думи, като се ръководел винаги от добър вкус и дълбоко познаване на духа на сръбската народна реч» (Писмо от Белград).

От тринадесет деца на Вук са останали живи само две — синът му Димитър и дъщеря му Вилхелмина. Вук е дал на децата си добро образование. Синът му сега е професор в Белградската академия, а дъщеря му е известна в литературата със своите преводи на сръбските приказки на немски език, предварително прегледани от Яков Грим. В 1858 г. Вилхелмина се омъжи за белградския професор

Букоманович, а след смъртта на мъжа си се върна във Виена при баща си, където живееше до неотдавна.

На 1/12 февруари 1864 г. се извършило погребението на Вук, на което имало много народ. «Целият учен свят се събра да изпрати праха на славния Нестор на сръбската литература» — писа в. «Narod». «Славяни от Юг, Запад и Изток хвърляха в гроба на починалия по шепа пръст и казваха: «Вечная память!»

Обширните трудове на Вук Караджич могат да удивят всекиго, особено пък в такава страна, където подобни люде с подобна почтена деятелност са все още желана цел на просветената общественост. За да запознаем читателите с тези трудове, ще ги посочим в хронологически ред: Мала простонародна Славяносрпска пјесмарица (у Бечу, I издание през 1814, in 8°, 120; II — 1815, 202 стр.); Писменица српскога језика по говору простога народа (у Бечу, 1814, 8°, XI, 106); Српски рјечник, истумачен њемачким и латинским рјечима, скупио и на свјет издао Вук Стефановић (у Бечу, 1818, 8°, XXXI, 828) — в предговора към речника е поместена сръбска граматика, преведена, от Я. Грим на немски в 1824 г., с обширно въведение за славяните изобщо. Народне српске приповијетке, написао В. С. (у Бечу, 1821, 8°, 48), извънредно рядко издание на някои от Давидовичевите епически песни (нòвини). В края на книгата са поместени сръбски загонетки (гатанки), стр. 33—48. Народне српске пјесме, скупио и на свјет издао Вук Стефановић Караџић, кн. I, II, III, у Липисци — 1823—1824 (кн. LXII, стр. 316; II, 305; III, 399), кн. IV у Бечу, 1833 (XLIV—352). Обширен отзив за този сборник с немски превод на песните от Копитар в Jahrbücher der Literatur, 1825, ч. XXX, 159—274. Талви— Gesänge der Serben, 2 т. От преводите на тези песни на немски език споменаваме Serbische Hochzeitlieder, herausg. v. W. Karadžić metrisch übersetzt und von einer Einleitung begleitet von Eng. Wesely. Pest, 1826, 8°,96 стр. Освен това някои песни са преведени на немски език от Фатер, Герхарт, Талви, на чешки — от Челяковски (Slov. nar. pisne, Praga, 1822—1827, 8°, I—III) и Ханка (Čas. Česk. museum, 1829, 1830, 1832); на унгарски — Секач, на руски — Касторски (Лайпциг, 1838), Берг и М. П-и в «Отголоски славянской поэзии», в «Денница», издавана във Варшава от Добровски — 1842, 53 стр., 132 ssg).

Versionis Novi Testamenti serbicae specimina (Lipsiae, 1824); «Даница», алманах, където са поместени между другото статии за сръбския език, пет книги (I у Бечу, 1826; II, III, IV у Будиму в 1827, 1828, 1829: V пак у Бечу, 1834); Житие Ђорђа Арсениевича Емануиля (у Будиму, 1826); Српски буквар (у Бечу, 1827); Милош Обреновић, књазь Сербии или: Грађа за српску историју нашега времена (у Будиму, 1828); Народне Српске пословице и друге различите, као оне у обичај узете ријечи. Издао их Вук Стеф. Караџић (на Цетињу, 1836, 8°, L+326)— сръбските пословици били събрани още преди Вук от Йон Мушкатирович и първото им издание е виенското — 1787, а второто — будапещенското, 1807 г. Този сборник е незначителен, но все пак Караджич го е използувал (Срп. Посл., VII). Montenegro und die Montenegriner (Stuttgart und Tübingen, 1837); Отговор на ситнице језикословне И. Хаџића; Отговор Српскому Улаку (у Бечу, 1844) Вука Стеф. Карашића и Саве Текелије писма висόкопреосвјещеноме господину Платону Атанасковићу (у Бечу, 1845); Нови Завјет господа нашега Исуса Христа (у Бечу, 1847); Господину са два Крста (у Бечу, 1848); Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона (у Бечу, I, 1849, in 12°, 154 стр.). В тази книга е поместено — първо, описание на сръбската провинция Бока Которска и, второ — сръбска сватба, плачове за умрелите и сръбски з д р а в и ц и (трапезни поздравления и благословии); Народне Српске пословице, издание 2-е (у Бечу, 1849); Српски Рјечник, изд. 2-е (у Бечу, 1852, in 8°, 862 стр.). Във второто си издание речникът е почти удвоен и е подобрен, но в първото издание освен граматиката са поместени много повече указания за народните вярвания и обичаи; при издаването на този речник на Вук е помагал Джуро Даничич. «Изказвам голяма благодарност на Джуро Даничич — пише Вук в предговора на речника, — който се трудеше върху превода на думите на латински и на немски език и следеше коректурите» (Српс. Рјеч., стр. III). Српске народне приповјетке (у Бечу, 1853), прев. и на немски език от дъщерята на Вук, Вилхелмина, и издадени с предговор от знаменития Яков Грим. Примјери Српско-словенскога језика (у Бечу, 1857); Правительствующи совјет Српски и времена Кара Ђеорђиева (у Бечу, 1860); Српске народне пјесне, изданје 3-е

(I кн. у Бечу, 1841, 8°, 640; II у Бечу, 1845, 664 стр.; III у Бечу, 1846, 592; IV у Бечу, 1862). В първия том на това ново, много по-хубаво издание се съдържат 793 женски обрядни песни; във втория са поместени митически песни, а в третия — героични, в четвъртия — епически и нови исторически песни. Понастоящем по известия от Сърбия се печата V том и третото издание на речника.

Освен тези големи съчинения Вук е писал статии в сръбския вестник «Српске новини», който се издавал от Д. Давидович във Виена от 1814—1821 г. Там на Караджич принадлежи статията «Письмо Д. Фручичу о раздјелу међу Српским и Бугарским језиком». По такъв начин Вук Караджич бил първият, който обърнал внимание на българския език. Пак от него е издаден по-късно «Додатак к санктпетербургским сравнительним рјечницама свију језика и нарјечија с особитим огледима Бугарскога језика; написао Вук Стефановић, у Бечу (1822, in 4°, 54). Негови статии са поместували също «Српски Народни Лист», издаван в Пѐща, 1842—1846.

От статиите, поместени в «Даница», могат да се посочат следните: в I книга: Почетак описанија Српски Намастира (стр. 1—40); Главне разлике између данашњега Славенскога и Српскога језика (41—69), два пъти превед. на руски език: в Русский зритель и в Ж. М. Н. Пр. прев. на Дубровски. Отговор Рускоме рецензенту (95—106); във II книга — Оглед српскога буквара 1—25); в III: Главна свршивања существителни и прилагателни имена у Српском језику (1—135). Освен това в «Даница» той помества песни и приказки.

Излезли са две биографии на Вук Караджич: «Zasluge Vuka Stefanovića-Karadžića», Jagića. U Zagrebu, 1864, 8°, 40 стр.; «Вук С. Караджич», соч. Н. Розена, у Београду, 1864, 61 стр., но ние за съжаление не можахме да ги получим и не можахме да се ползуваме от тях.

СРЪБСКАТА ЛИТЕРАТУРА

(Историја народног образовања код Срба, А. Васиљевић)

Le vieux monde est à bout

Бунапарта

С това, че политическата икономия и история се сближиха със законите на естествените науки, на сегашното поколение се изясниха много неща, които в миналото бяха непонятни, тъмни, като неща, които не могат да се обяснят. Първият, който се реши да докаже единството на естествените и нравствените закони, бе англичанинът Бокл, а след него идват американските автори по социални науки Дрепер и Кери. Наистина и по-рано някои писатели се опитваха да осветлят това: още в XVIII век е имало хора, които са се опитвали да помирят естествените науки с нравствените науки, но техните опити не са имали тогава никакви важни последици, освен че послужиха по-късно като материал за проучванията на Бокл, Дрепер и Кери. Работата на тези нови учени хора е само зародиш и ако науката тръгне по този истински правилен път, тя скоро ще стигне до пълната си слава и ще ни открие такива истини, които никакви «мъдреци» не са могли да обяснят. Развитието на човечеството имаше до днес като основа метафизическата наука и положителната наука. Обаче всеки учен вървеше по свой собствен път, всеки работеше за себе си, без да обръща внимание на съседа си, всеки имаше свой особен начин. Като чете изследванията на разните метафизици, човек навлиза в някакъв хаос. Тук са смесени и объркани всевъзможни понятия и убеждения за вярата и морала, за науката и дълга, за начина на управлението и свободата, за доброто и злото, за истината и лъжата.

Никой сега не се съмнява в това, че критерият за опознаване на онова, което съществува, и онова, което е създала човешката фантазия, са положителното знание или естествените науки. С помощта на естествените науки ние сме в състояние да намерим правилния път, който ще ни заведе до истината, за да не се лутаме ту тук, ту там, без да открием някъде изход. Положителното знание няма

граница, то само си определя целта, само си създава системата. Границите, целта и системата — всичко при него е положително. Онова, което човек знае положително, вярно, несъмнено, е толкова ограничено, и все пак неговите граници са безпределни, защото то трябва да обхване всички възможни науки и техните връзки, всички човешки общества и тяхното развитие: на света не е станало нищо, върху което то да не е хвърлило своята светлина, не може да стане нищо, за което то да не се интересува.

Основата на всяко знание, следователно и основата на всяко правилно учение и развитие, основата на цялата система на науките може да бъде само математиката. Без математическите науки е невъзможно човек да навлезе в по-голяма и по-широка сфера на знания. В добрите прастари времена не се е смятало, че това е толкова нужно. Историята не искаше и да знае за статистиката, географията и политическата икономия, логиката — за естествените науки, философията и аритметиката, но точно затова най-силните и най-енергичните умове навлизаха по някой път в такива затънтени кътчета, в които не е светила нито една искра божия. При положителните знания не може да има нито затънтени кътове, нито пък невъзможност да се излезе от тях — навсякъде трябва да бъде чисто, всички пътища трябва да бъдат утъпкани. Без математиката не могат да вървят напред нито астрономията, нито физиката, нито химията. Без химията пропада цялата физиология и не могат да се обяснят процесите и целият органически живот. Без биологията са непонятни законите на живота на човешките общества, без нея не може да има нито история, нито социология. Бокл, в своята «История на цивилизацията на Англия», откри нов свят: той показа единството на естествените науки и историята, които допреди някое време бяха в необикновен антагонизъм и противоречия. Но другояче не можеше и да бъде. Естествените науки черпеха силите си от положителните науки, а историята се основаваше на развалените хронографи, на баснословните летописци и свръхестествените приказки. Изхождайки от две противоположни точки, историята противоречеше на математиката и обратно.

В днешно време, благодарение на Бокл, Дрепер, Мелешот, Карл Фохт и други учени хора, настъпи друга епоха в науката, следователно и в историята. На днешния човек светът изглежда по-друг, отколкото по-рано: възвишените понятия за войната и нравствеността се разрушиха или се промениха (за това дори и г. Розен не знаеше), предишните понятия изчезнаха, създават се и се възприемат нови. От това изхожда новото възпитание, новият нравствен живот, новите обществени отношения, съвършено противоположни на предишните. Това, което през XVII век беше велико, днес изглежда на хората низко и подло; онези неща, които тогава са били считани за престъпление и заради които хората са били погубвани на кладите, за същите тези убеждения в днешно време се дава почетно членство в Берлинската академия на науките. Кажете в сегашно време на който и да било ученик, че Слънцето се върти около Земята, той ще ви се изсмее; обаче само през XVI век онзи, който откри тази истина, за малко не бе изпратен на губилището, защото го счетоха за еретик.

С развитието на науката се развиват и понятията. В средните векове царят беше бог на земята, миропомазаник божи: папата, когото Гарибалди сега гони безцеремонно, някога е бил самият Исус Христос, министрите — царски апостоли, благородниците — херувими, а народът не е бил нищо друго освен добитък, когото господ е изпращал на света, за да бъде хранител и роб на благородниците. Ето защо държавите непрестанно падаха и се издигаха. Явил се, например, някой си Стефан Немана, който имал здрав ум и сила, събрал около себе си боляри и им съобщил, че иска да нападне съседната държава, следователно всеки болярин бил длъжен да приготви хората си за бой. Но тогава на болярите било твърде лесно да изпълнят волята на господаря си — те приготвяли хората си така, както в днешно време се приготвят конете, и хората не са имали никакво право да запитат своя господар: «Къде ме водиш и защо ме водиш?» Но умрял Немана и цялата му слава била затрупана от преспите на големите събития. Сърбия падала, а България се издигала, след това паднали и едната, и другата, а Византия си играела и със сърбите, и с българите. Сега не можем дори да си представим такъв начин на управление, както не можем да си представим бъдещата слава на папството,

за която все още съществуват някои «благочестиви» католици. Миналото вече не се връща.

В средните векове избраниците са живеели за сметка на ограбения народ, за някои кардинали са работили до 10 000 ръце, без каквато и да е награда на тоя свят, за някои барони са работили и по 100 000 души, а също така и за някои варварски рицари. Благородниците ядели и благоденствували, а народът понасял глад и зъбите му тракали от студ. Ако някакъв барон устройвал веселба в чест на своите братя изедници, тази веселба била прекалено разкошна. Дивечът, който се поднасял на масата, бил намазван с амбра и мускус, пържените яйца посипвали не със захар, а с дребни скъпоценни камъни, за десерт пускали малки птички, на чиито крака висели сладкиши. Най-после пускали ястреби, обучени за лов, и те хващали птичките и ги носели на господарите си. За да се харесат по-добре на своите кавалери, жените съблечали някоя част от дрехите си и така показвали красотата си. Ако такова нещо се случи днес, общественото мнение несъмнено би осъдило тези Галиелабали и би ги нарекло будали. Впрочем в днешно време и не може да има такива явления в Европа, където народите започнаха да се осъзнават, да схващат своето човешко достойнство. Те се срещат още само в Турция, Китай, Персия и изобщо в патриархалните държави, където народът още не се е осъзнал и живее само заради тираните си, като добитък. В европейските и североамериканските държави човешката личност все повече и повече се осигурява и съобразно с разпространението на положителните знания трябва да настъпи всеобщо възраждане както във възпитанието, така и в нравствеността. Като доказателство, че е крайно нужно и неизбежно всеобщо възраждане, основано върху положителни, а не върху предполагаеми истини, ни служат заслугата и насоката на по-новата наука. Книгата на г. Василевич «История на народното образование у сърбите» напълно отговаря на духа на времето и на насоката на новата наука.

В рамките на нашата литературна беднота такава книга е истинско богатство. Сръбската народна литература започва от Доситей Обрадович, значи, живее и се развива цели шестдесет години; но поставя се въпросът — какво е направено през тия шестдесет години? Какво самостоятелно и самобитно излезе под перото на сръбските учени? Коя книга човек може да покаже и да заяви, без да се изчерви: «Ето, това е наше, самостоятелно и честно написано»?

Колкото и да е неприятно да се признае, но ако някой чужденец би поискал да му покажем нашите литературни произведения, ние не бихме могли да му дадем в ръцете нищо друго освен народните песни на В. Караджич и останалите народни творби, които е събрал и издал Вук. Но може би е много направено за доброто на народа, за нашето вътрешно издигане и самоосъзнаване? Нищо подобно. През тези шестдесет години ние пеехме и играехме, играехме и пеехме, накратко — живяхме с едно въображение, ръководеше ни въодушевлението, ние бяхме любимци на боговете и другари на музите, ние ходехме в Зевсовите дворци, давахме на Европа «различни радамантовци», възпявахме изворите на Еак, решавахме работите на Минос, сваляхме булото от Венера, възпявахме Минерва, призовавахме Клио, търсехме меценатовци, искахме да бъдем хорациевци, овидиевци и т. н., като че ли бяхме гърци или римляни, а самите себе си нито познавахме, нито се разбирахме. В своите домашни кътове не надничахме, нито някога мислехме за себе си. Ненапразно и г. Берг казва в своите записки за славянските страни (Съврем., 1861 г.), че южните и западните славяни не правят нищо друго, а само пеят. Не е възможно другояче, такава е природата на славянина! В една къща аз имах съседка, която пееше от зори до късна нощ и, разбира се, ми досаждаше. Със своето пеене тя не ми даваше възможност спокойно да спя, а камо ли да си върша работата. Един път нейният мъж здравата я наби за нещо и аз — въпреки че е грехота, а по думите на г. Розен и срамота, — аз много се радвах на чуждото нещастие: «Е, слава богу, помислих, поне сега никой няма вече да ме безпокои.» Обаче от това нищо не излезе: щом мъжът ѝ прекрачи прага и излезе от къщата, моята съседка пак започна да пее.

— Госпожа, госпожа! Като че ли пеете? — запитах я аз.

— Не, не пея — отговори тя.

— Че ето, вие пеете. . .

— Вие да не сте глух, не чувате ли, че не пея, а плача.

И наистина, моята съседка не пееше, а плачеше, само че със същия глас, с който се пее; тя споменаваше младите си години и дни и всичките си страдания в п л а ч е в н а п е с е н. По-късно узнах, че преди обед моята съседка пеела от радост, а следобед, т. е. след като я набие мъжът ѝ, тя пеела от мъка, т. е. плачела. Такива са у нас и нашите поети: когато са весели — пеят; когато са тъжни и когато им е тежко — п а к п е я т; пеят, защото нямат никаква работа, пеят и защото им се пее. Впрочем в нашето мило отечество има и такива поети, които пеят, защото ги сполита «вдъхновение» отгоре или злите духове (гениите) на Зевс и седемте «безпорочни музи». С такива поети може да се похвали нашата бедна страна, обаче не и литературата. Ух! Колко много ги има такива! Извикайте Омира, Байрона, Мура, Гьоте, Хайне и всички поети от целия свят и ако напишат такова стихотворение, аз се съгласявам да ми отрежат ушите:

В душата ми летят
облаци немили,
но сигурно вече
те ще си стидат. *(точка в оригинала)*

По-рядко горчиви сълзи
има в моите очи,
по-рядка гъстата мъгла —
пролетта започва!

А когато на цветето падне
моята по-сетнешна сълза,
душата и сърцето ми
ще бъдат по-ясни!
(«Вила», № 8, стр. 113)

С такива красоти и прелести е пълна нашата родна литература! Впрочем това не е никак чудно, чудното е, че г. М. Шапчанин, който има дарбата и способността да описва дагеротипно сръбските народни нрави, обичаи и характери, както се вижда от неговата повест «Благо» («Вила», 1866 г., стр. 525, 542, 569, 589), че и той пише някакви си песнички «за черното море», «любовни песни» и т. н. «Нека да ги пеят и пишат тези песнички нашите

славеи — ще каже читателят. — Те със своите песни не правят никому нищо, на никого не пречат, истинската наука с това нищо не губи.»

Добре, оставете тези славеи да пеят и те ще ни напишат и сметанката в стихове и тогава всеки китаец или индиец ще има основание да ни поиска сметка за това, че сме присвоили тяхното народно право, което им е останало от предците отпреди 30 000 000 години. Ако нашите поети пееха само за себе си, ако техният кръг беше малък и ако техните песни се четяха само от «звани и избрани», този факт не би имал никакво значение; но тези поети се мушкат навсякъде, та и против волята си, поради чувството за самозащита трябва да ги гониш чак в онова убежище, където те, без да питат някого, са си свили топло гнездо.

Човек се ползува от своя език, за да изказва своите мисли, чувства и нужди, и когато постъпва така, езикът му е от полза и доставя удоволствие или на самия него, или на онзи, който го слуша, или и на единия, и на другия едновременно. Прилагането на стихотворството или на надутия риторически слог в човешкия разговор е най-доброто средство да се развърти и отслаби умствената способност в най-ранната младост и да се внедри в сърцето на човека непреодолима любов да говори безсмислени, т. е. «високи и дълбоки», думи и да се вмъкне в младото сърце отвращение към голямата и сериозна работа на мисълта. Истината няма нужда от софизми и от надути «дълбоки и високи» думи, нито има нужда да се изказва в рими.

Но да оставим стихотворците и техните стихове и да говорим за нашия предмет.

И така, какво е направено у нас, за да се развие и издигне умственото съзнание на нашия народ, щом народът вече не чете нашата вратоломна литература? Народът пее своите народни песни, които са много по-поетични, много по-естествени от измайсторените оди, химни и дитирамби. Сръбската народна поезия е живо цвете, което е винаги по-добро от изкуственото, а народът никога не е обичал подправените неща.

Както искате, господа и братя, но ми се струва, че би било много по-добре да оставим стихотворството и да се заемем с работа; ние и без това прекалено пяхме на

този бял свят, пяхме и плакахме петстотин години, време е вече един път да престанем: не сме деца, а трябва, след като посвирим, да сложим свирката в пояса. Внимавайте у нас да не стане като в баснята на Крилов «Щурец и мравка»:

— «Кумушка мне странно это!
Да работала ль ты в лето?»
— «До того ль, голубчик, было?
Я без души
Лето целое все пела.»
— «Ты все пела? Это — дело:
Так, поди же попляши!»

Колкото повече искате да бъдете полезни на нашето общество, толкова по-малко пишете о д и, толкова повече мислете за умствените народни нужди. Старайте се да подпомагате с вашето писане развитието на народа, старайте се да му дадете материал за размишление, старайте се, когато младият човек вземе в ръцете си «Вила», «Даница», «Матица» или някоя друга книга и макар да ги взема само да се забавлява, все пак да добива от тях заедно със забавлението полезни и основни знания, нови и живи мисли, разумен кръгозор и съзнателна човешка насока; правете това и посветете живота си на такава работа и вие ще видите, че народът ще започне да ви смята за свой истински другар, макар вие никога да не сте му изказвали някаква голяма похвала. Според нас е вредно да хвалим сами себе си и в стихове, и в проза, да хвалим народа, че той е велик и могъщ. Много по-добре е да изразим своята любов чрез различни полезни деяния, отколкото чрез тлъста похвала, от която често пъти на човек му става неприятно.

Книгата на г. Василевич е единственото умотворение в нашата литература, което може да постигне своята цел, макар че в нея има много недостатъци. Главният недостатък на книгата е, че в нея има малко нови неща и ако тя би била предназначена за образовани хора, които са били щастливи да прочетат Бокл и Дрепер, в нея (книгата на г. В.) те не биха намерили нищо ново; но тази книга е написана за общество, което не знае английски и никога не е и чувало за Дрепер и Бокл, нито е видяло техните книги

с очите си, и затова книгата на г. В. е полезна. Впрочем, тази първа книга е само увод към «История на народното образование у сърбите», значи, самото образование ще бъде описано по-късно, както казва авторът. Когато това стане, тогава ще говорим за него; краят увенчава делото. Сега ще говорим за първата книга. Въпреки всичко книгата на г. Василевич създава нов период в сръбската историография и само това е вече голяма заслуга.

Г. Василевич не се е задоволил с предишния тесен път, по който вървяха старите литературни историци; както се вижда, той не обича рутината и се стреми да пробие нов път в науката. В книгата на г. Василевич историческите предания, приказките за миналата съдба на народа не са на преден план; писателят най-много се интересува от философията на историята и причинната връзка на събитията. А и от народния живот не го занимава външната страна, а вътрешната история, не толкова историята на кралете, колкото историята на самия народ. На страница 7-а от книгата четем:

«Доколко началото на образованието зависи от естествените условия (плодородието на земята и добрия климат) или обстоятелствата, за доказателство можем да споменем монголите, татарите и арабите, които са били груби варвари и полудиваци, докато живеели в своите безплодни пустини, а щом дошли в плодородните земи на Азия, веднага създали големи държави, в които образованието тръгнало с бързи крачки.» (??)

Въпреки че това, което говори г. Василевич, го е казал Montuel, ние не можем да се съгласим нито с единия, нито с другия. Според нашето разбиране татарите и монголите са представлявали нещо само дотогава, докато са живеели в своите родни степи, а щом дошли и се настанили в плодородни страни, у тях угаснал войнишкият огън и те пропаднали много набързо. Докато различни тамерлановци, чингизхановци, батийевци и други живяха в Средна Азия и от време на време нападаха Русия и Византия, първата им се покоряваше; обаче когато тези рушители изоставиха скитническия си живот и се настаниха в по-плодородни земи, тяхната сила се разпадаше на парчета. Същото може да се каже и за арабите. Арабите бяха деца на пустинята; в пустинята се разви тяхната военно-религиозна сила, която държеше в страх

целия съвременен свят; обаче, когато тези деца на пустинята оставиха отечеството си и пренесоха столицата си в Багдад, тяхната религиозно-военна сила изчезна и турците с един замах унищожиха привидното «величие» на халифата. Що се отнася до твърдението, че при татарите и монголите образованието било тръгнало с бързи крачки, това е невярно, защото те никога не са имали никакво образование. Татарите, монголите и хуните бяха само тълпа престъпници, дошли от средноазиатските пусти, убили няколко милиона души, а след това и сами загинали, без да оставят някаква следа.

Не можем да се съгласим с г. Василевич и с това, че и сега сръбският народ е «енергичен в борбата, но не и в труда!». Нашите селяни работят и днес само толкова, казва г. Василевич, колкото им е нужно за насъщния хляб, колкото да се обезпечат до следващата реколта. При търговците и занаятчиите се забелязва същото (стр. 12) и всичко това става, според мнението на г. Василевич, защото в старите допотопни времена сърбите водели непрекъсната борба или с аварите, или с гърците и българите, за да могат да се задържат върху завзетата земя. Според нашето мнение, от онова време, когато сърбите напуснали старата си родина «Бойка» или «Бяла Сърбия», народният характер много пъти се е променял и възприемал или въодушевлението на боец, или с п о к о й н и я и с е м е е н живот, ако е възможно да се каже така. Ако в днешно време у сърбите се забелязва повече войнишко, отколкото някакво стопанско въодушевление, това не е последица от доброто старо време, а нужда на момента. Унищожете тази нужда, и народът, така да се каже, ще промени за един ден своя характер. Защо работят българите, босненците, херцеговците? Нима българите не са променяли местопребиваването си от най-стари времена и нима не са се сблъсквали със съседните народи? Нима те, заселвайки се на Балканския полуостров, не са били нападани от гърци, хуни, авари и т. н. Хървати и черногорци, сърби и босненци, българи и херцеговци — всички те са е д и н народ и всеки от тях поотделно е преживял и изтърпял всичко онова, което е преживял и изтърпял и сърбинът от днешното княжество; и без оглед на това черногорецът е храбър, а хърватинът миролюбив, сърбинът е с войнишки дух, а българинът трудолюбив и

т. н. Причината за това е, че черногорецът е поставен в такова положение, че той трябва да бъде войнствено настроен, иначе ще загуби свободата си, която е основата на живота му и която той защищавал 400 години; на Сърбия в днешно време е необходима войска и сърбите оставят плуга и се залавят за пушката; на българина, босненеца, херцеговеца са необходими пари, за да затворят устата на различни паши, аяни, митрополити и всевъзможни калугери, и в случай на нужда да подкупят съдията, за когото правдата е в парите, т. е. който повече даде, онзи е прав, поради което и трябва да работи до кървав пот. Премахнете всичко това, и сърбинът ще бъде също така трудолюбив като българина, хърватина и т. н. и от неговото войнствено въодушевление не ще остане нито следа.

Човек се бие само с врагове, които не му дават свободно да се развива и да крачи към прогрес; премахнете тези препятствия — той ще се успокои и ще започне да живее мирно, пеейки. Защо му е войнишки възторг, когато той не се нуждае от него; само смахнатите, приличащи на Дон Кихот, се борят с вятърни мелници и с великани. Война заради войната могат да обичат само разбойници, кондотиери и различни вагабонти, т. е. всички ония, които се стремят да достигнат целта, която е невъзможно да се достигне без война, като например да заграби богатство от ближния или да се прослави като завоевател и да се качи на врата на народа.

По-нататък г. Василевич говори, «че в Европа природата била по-слаба от човека и умствената сила взема превес над физическата, т. е. умствените сили на човека. започнали да надвиват физическите сили на природата. Затова в Европа било извършено доста правилно разпределение на богатствата» (стр. 31). В старата история намираме две цивилизовани държави — Гърция и Рим. Тези държави и досега са за нас пътеводни звезди за нашите държавни устройства. Да хвърлим очилата и да погледнем с безпристрастни очи какви бяха тези държави и да оставим всички стари историци, които изброяват благодатните последици за съвременните държави от старите републики. Платон всеки ден благославяше боговете, че благодарение на тях се е родил свободен човек, а не роб, мъж, а не жена, грък, а не варварин. Аристотел

отиваше толкова далеч и признаваше естествената разлика между хората; според него р о б ъ т не може да има достойнства. Той казва, че едни хора се раждат свободни, а други роби. Катон говореше, че робът трябва или да работи, или да спи и че старите роби и старите волове трябва да се продават! Знае се, че през времето на Платон и Аристотел една четвърт от цялото население в държавата били роби. Старите римляни гледали на личността на човека като на част от «римския град». Всеки, който нямал правата на римски гражданин, в очите на римляните бил роб и животно, което е създадено с особеното предназначение да бъде покорен роб на гражданите на великия Рим. Значи, нито в Рим, нито в Гърция е имало равноправие и справедливо разпределение на богатствата.

Средновековните мъдреци, папите, царете, бароните, лордовете, големите и малките велможи бяха убедени, че едни хора идват на тоя свят, за да бъдат аристократи, благородници, богати, знатни, щастливи и велики; други — за да бъдат роби, унижени, да се покоряват на аристократите и да им работят не само физически, но и да дават своите красиви дъщери на развратните и съвсем покварените барони и на всевъзможни «благородни господа».

Подобни изедници и развратници бяха богове на земята и те наказваха, обесваха, грабеха, обезчестяваха жените и децата на своите подчинени и подчиненият беше роб в пълния смисъл на думата; той не притежаваше нищо, за което можеше да каже: «Това е мое.» В средновековната епоха не само че не е имало «правилно разпределение на богатствата», но те са минавали от ръцете на единия благородник в ръцете на другия, от барона на маркиза и от лорда на краля.

Средновековната епоха е имала разбойнически характер и затова не е никак чудно, че рицарите, кондотиерите и завоевателите прилагаха във войната своите схващания за справедливост и нравственост, а тези схващания, по наше мнение, никак не могат да се възприемат. Злото е в това, че тяхната нравственост беше основана върху грабежа и експлоатацията, значи, попада под принципа на насилието. На тях им е изглеждало, че е много великодушно да се подари животът на ближния и безспорно измъчения неприятел; старите историци например единодушно възхваляват рицарската чест и великодушие

на крал Иван, който доброволно отишъл в робство, когато не бил в състояние да плати откупа. Обаче този примерен, според тях, рицар не смяташе за нечестно да сече фалшиви монети.

Най-благородните кръстоносни вождове, с които сърбите са имали работа и мнозина от които като крадци са били избити (от сърбите), само са мислели как да се измамят един друг или как да ограбят нещо и изобщо са ограбвали вероломно и са правили други простъпки, за каквито сега изпращат на бесилката или в галериите — всичко това не пречеше за добрата слава на благородните рицари. Бертран дьо Геклен беше разбойник, Оливие дьо Манин — вероломен негодник, Франциск Сфорца — кондотиер, Ричард Лъвското сърце и Леополд Красиви — грабители, Франциск I — «последният рицар» — притежаваше всички тези качества и въпреки това те не пречеха на всички тези негодници да се прочуят като образци на средновековното юначество, нравственост, благородство и т. н. Те бяха велики хора, обаче те убиваха всички човешки чувства и мисли в ония, над които имаха власт, и ги правеха безчувствени оръдия на своята самовластна воля — и така нито в старата, нито в средната европейска история ние не виждаме никакво равноправие и правилно разпределение на богатствата.

И ако тук-там едва се проявява равноправие, това велико дело започна в Англия при Кромвел, а в останалата част на Европа от Френската революция, макар че е още твърде далеч онова време, когато ще се постигнат желаните резултати. Ние казваме, че не уважаваме онази цивилизация, която се основава върху юмручното право (фаустрехт) и върху най-гнусното робство. Докато европейските общества се делят на касти, докато има милорди, барони, помешчици и т. н., не ще бъде възможно дори да се помисли за «правилно разпределение на богатствата». Впрочем, твърде малко е за човека да има само земя — на него му е нужно още свободно развитие на домакинството му. Материалните нужди карат всеки човек да се труди и ако човек се прослави във всички области на своята икономическа дейност, тогава в страната се явява изобилие от продукти за задоволяване на различните човешки нужди — и това се казва богатство. Обаче такава свобода на европейския континент няма;

затова нито един човек не изработва толкова, колкото би могъл да произведе според употребената сила.

Същността на всички препятствия, които задържат човешката икономическа дейност, е ограничаването на нейната свобода да разполага със своя труд. Лишеният от свобода и самостоятелност в работата си човек изработва толкова по-малко предмети, колкото повече е ограничен. И в тази липса на свобода да разполага със своя труд е главната причина за мизерията на народа. Може да се каже без преувеличение, че човешкото щастие зависи изключително от особеностите на неговия обществен живот. Когато всеки човек постъпва с човека разумно, тогава от тези разумни отношения расте и се създава такава сила, която побеждава всички вредни влияния на природата.

Окончателен извод, парадоксален по форма, е, че не природата, а историята причинява масови умирания, гладни години и всякакви болести. Народът е по-щастлив в Скандинавския, отколкото на Пиренейския полуостров; в Дания повече, отколкото в Италия; в Англия повече, отколкото в Австрия; природата на север е бедна, а на юг — богата. Където няма свобода, там няма нито щастие, нито благоденствие. Ако в някоя държава хората й имат пълна икономическа свобода, има я в Северна Америка. След това в Швейцария, Белгия и Сърбия. Що се отнася до останалата част на Европа, тя е много далеч от времето, когато ще стигне до равноправие и правилно разпределение на богатствата. Ще прибавим още, че в Турция, Персия, Египет, Абисиния и Туркестан разпределението на богатствата е много по-правилно, отколкото във Франция, Англия, Испания и Унгария. Това знае и г. Василевич.

Не се съгласяваме с г. Василевич и в това, че *старата славянска религия* не е имала за сръбския народ онова значение, каквото са имали вероизповеданията на *другите народи* (?) (стр. 41), а гръцкото свещеничество, т. е. *новата религия* имала много по-голямо значение, защото с нейна помощ у нас е присадена системата на опекунство. Според нашето мнение, не съществува нито едно славянско племе, в което да са се запазили старославянските вярвания в пълната им първобитност и в което така хлабаво да е присадена християнската религия, както у сърбите. Това е известно на всекиго, който познава сръбския народ и сръбската народна литература и който познава Русия. Като доказателство за това бихме могли да приведем стотици примери, обаче мястото не ни позволява да се впускаме в това, защото пишем рецензия, а не изследвания.

Възгледът на г. Василевич върху вредата, която ни причини системата на попечителство през време на Неманичевците, е съвсем правилен и е невъзможно да не се пожелае г. Василевич да се постарае в бъдещите си книги обширно да изнесе и обясни своята мисъл.

Проследявайки нашето умствено развитие, трябва да се постараем да покажем какво сме създали и какво е донесено от Византия. Всички историци са съгласни, че семената на цивилизацията са донесени в Европа от Изток и са присадени в Гърция и в Рим, а след това се разпространили в останалата част на Европа. След пропадането на гръцките републики гръцката и римската цивилизация се слели в едно, след това се разделили и римските легенди останали бавно да измират в Рим, а гръцките скитали по Византия. При Константин Византия се засилва и получава името Константинопол; обаче цивилизацията не е спечелила нищо от това разместване. Развенчаният Рим до самото пропадане на Западната римска държава само доживя старините си и най-после попадна под папската власт, която възприе особеностите на старото езичество и на римските императори, а Константинопол се зарази от гнилост.

II

У нас хората пишат и печатат, защото, според тяхното мнение, на обществото е нужно да има такава или инаква книга. Пишат, защото мислят, че е полезно да запознаят народа с тази или онази мисъл, която, според тяхното разбиране, донякъде облекчавала живота и положението на народа и му помагала да се развива.

Други пишат, превеждат, печатат, вдигат шум само затова, защото искат да станат *авторитети*, важни хора; те искат да кажат на света: «Гледайте, и ние може би имаме ум, и ние можем по нещо да надращим, а дали

това е добро или лошо, хубаво или грозно, полезно или вредно, има ли от него полза, или загуба, това не е наша работа.» Или най-после някои ги сърбят дланите и не могат да не дращят, за да измъкнат оттук или оттам по няколко жълтици.

Най-после трети пишат, защото не могат да не пишат, пишат, защото нямат друга работа, превеждат без каквато и да е цел, превеждат всяка книга, която им попадне. На такива хора е все едно дали това е лимон, или красавица. Попадне им в ръцете например Пол дьо Кок, «Скитникът евреин»; дайте ми Пол дьо Кок, дайте «Скитникът евреин».

В първата група писатели, според нашето мнение, спада г. Дим. Матич. Във втората — г. Мияйло Ружич (г. Rosen). В третата — стотици глави, мозъци и умове. За последните писатели ние ще говорим по-късно; а сега ще говорим за книгата на г. Матич «Наука за възпитанието»[1] и «Наука за възпитанието» от г. Мияйло Ружич[2].

Истинската, действителната мярка за оценяване нравствеността през различните времена у различните народи е: понятието за справедливост и човечност. Колкото по-развито е чувството за човечност и справедливост, толкова по-голяма е и нравствеността на народа. През последно време хуманните хора доказаха, че човешката нравственост се развива по същите закони, по които и човешката наука — тя е последствие от влиянието на разума върху чувствата, както науката е последствие от действието на разума във външната природа; както е невъзможно да отречем естественото развитие на науката, така е невъзможно да се отрича и естественото развитие на нравствеността. Нежната власт над чувствата е същото онова, което е властта на истината над разума. Метафизиците не могат да не признаят, че има множество възвишено нравствени хора, които отхвърлят абсолютната наука, обаче признават, че това са само изключения, и

[1] Преглед историје васпитања по професору Рику и још неким писцима. Израдио д-р Дим. Матић, geo. У Београду, 1866 г., in 8°, 115 стр. Наука о васпитању. Део II. Васпитање мале деце, 1867 г., in 8°, 159 стр.

[2] Наука о васпитању д-р Мијајла Ружића (Розена). У Београду 1867 г., in 12°, 127 стр.

не допускат тази полезна нравственост за цялото общество. Обаче на нас ни се струва, че истината е еднакво достъпна както за отделните хора, така и за цялото общество; но както и да е, във всеки случай науката на метафизика е егоистична наука, а науката на хуманиста — обществена. Нравствеността на първите се основава върху фантастични измислици, а нравствеността на вторите — върху истината и човечността. С появяването на истинското, обаче не и сухо морализиране изчезна варварството във войните, инквизицията, веригите и мъченията; появиха се успехите в общественото единство, настана време, когато всеки човек започна да се ползува от свободата на своята съвест; в обществото се яви нуждата от свобода на словото и свобода на печата, яви се стремеж да се подобри положението на бедните и т. н., и т. н. Естествено, и нравствеността на Метафизиците се намира в тясна връзка с целия свят; тя е груба у грубите народи. Тази връзка между развитието на народа и неговата нравственост е много естествена и законна. Обаче поради тази връзка колебанието или упадъкът на ученията, на което тя се опираше, почти винаги влечеше след себе си промяна в нравственото законодателство. Значи, ако нравствеността не произтича естествено от природата на човека, ако тя учи нещо, което съвсем е противно на естествените науки, тя трябва съвсем да се отдели от науката и да върви сама за себе си, а науката пък да бъде отделно. Другояче не може и да бъде. Само англичаните се стараят да примирят науката с библията, но какво излезе от това? Явиха се ереси, секти.

Напредналите народи, разумът на които не е помрачен от разни суеверия и предразсъдъци, могат много лесно да възприемат истинската човешка нравственост. Обратно, народ, който е затъпял и неразвит, има нужда много повече да живее и да работи, за да постигне своите цели; обаче той трябва да се освободи от суеверията и предразсъдъците и да тръгне по правия път. Но да оставим как трябва да бъде и да погледнем как е сега.

Г. Матич в първата книга «Преглед на историята на възпитанието» хубаво ни описва какво е било образованието у различните народи на нашето земно кълбо и как разните народи разбирали нравствеността. Каква очевидна разлика намираме ние между понятията за нрав-

ственост при азиатците и африканците, старите европейци и средновековните хора и между понятието за нравственост и съвременното човечество!

Ето пред нас Китайската империя, където братът на слънцето бие с бамбукова тръстика своите мандарини по табаните, мандаринитѣ нанасят определен брой удари на своите подчинени чиновници, а чиновниците изливат гнева си с удари по народа. А богдиханът е баща на целия китайски народ, поданиците са негови деца и затова тези деца са длъжни да изпълняват и да понасят всички негови прищевки. В семейството бащата има право да убие своето собствено дете и никой не смята, че това е зло и безнравствено: накратко, Китай е патриархална държава на нашата планета, където могат да убиват всичко в тази държава. За китайците може да се каже, че те са стари деца, които не вървят нито напред, нито назад. Какви са китайците, можем да съдим по следната мъдра китайска поговорка: «По-добре е да се седи, отколкото да се стои, по-добре е да се лежи, отколкото да се седи, по-добре е да се спи, отколкото да се лежи.»

От Китай г. Матич минава към Индия, Персия, Гърция, Рим и най-после описва историята на възпитанието на първите християни, след това минава към средновековните рицари и най-после ни запознава с германската школа преди и след Реформацията и с Франция преди и след революцията. Що се отнася до образованието и възпитанието при славянските племена, за това г. Матич говори малко, а същото се отнася и до историята на славянската и сръбската литература. Говорейки съвсем справедливо за Гърция и Рим, немците малко говорят за Византия, а за славяните — нейните наследници — съвсем мълчат. Обаче ние няма прекалено да виним западните историци за тази несправедливост спрямо славяните и Византия. Те грешат спрямо истината само защото съвсем не познават развитието на славянските народи, и можем ли да ги осъждаме, когато ние сами се пренебрегваме. Затова смятаме, че когато разглеждат науката за възпитанието, сърбите и славяните трябва да обърнат по-голямо внимание на Византия, да разгледат вътрешния ѝ живот и да отбележат влиянието, което тя е имала върху развитието на източните и южните славяни. Поради това бихме желали у нас да се изучава по-обширно историята на възпитанието у русите, поляците и чехите. Всеки знае каква важна роля играха чехите в развитието на европейското и славянското образование и какво голямо значение имаше в света Пражкият университет. Затова бихме и желали в историята на възпитанието да не се пропусне да се отбележи появата на Ян Хус и неговото влияние върху славянското образование и изобщо върху Реформацията, а за Лютер, макар и по-малко, да се каже.

Според мнението на немците творец на новата цивилизация е немският калугер Мартин Лютер, който уж пръв е проповядвал свободата на разума и нанесъл смъртен удар върху суеверието. От гледището на пасторите от аугсбургската религия това е неоспорима истина. Обаче за нас, славяните, които нямаме честта да сме в техните енории, заслугата на Мартин Лютер не изглежда толкова важна. Първо, той не е признавал, че друг освен него има право да тълкува светото писание, и преследван отначало от папата, по-късно сам става гонител на други реформатори, които са вървели по неговите стъпки; второ, той не само че не е нанесъл смъртен удар върху суеверието, но дори и сам е тръгнал по този път, което съвсем не приляга на новия цивилизатор и противник на суеверието. Цялата заслуга на Лютер се състои в това, че той подкопа кредита на папата, а за да направи това, е бил подбуден от лична обида и лична корист.

Но не така е действувал славянинът, чехът Ян Хус, който бил толкова наивен, че повярвал на думите на германския император Сигизмунд и отишъл на събора в Констанц, където с одобрението на римския папа бил жив изгорен. Хус не е действувал против своята съвест, не се е докарвал пред никого, не се е приютявал под закрилата на разни германски князе и графове, а с истинска славянска свобода проповядвал своите религиозни обществени убеждения. Въпреки това немците протестанти възхваляват заслугите на Хус и неговата мъченическа смърт по-малко, отколкото многото небезгрешни действия на Лютер.

Говорейки за историята на възпитанието, не можем да не споменем произведението на знаменития американец Уилиям Дрепер «История на умственото развитие на Европа», където се обръща голямо внимание на възпитанието и образованието у арабите и евреите — не на ев-

реите преди Христа, а на евреите в Испания, които, според мнението на Дрепер, имали огромно влияние върху цяла Европа. А за възпитанието у финикийците и египтяните историята не знае почти нищо положително и за него може да се предполага само въз основа на мъртвите паметници и проповедите на дядо Херодот. За нас е особено нужно да познаваме училищата на най-новото време, народните училища в Северна Америка, Белгия, Швейцария и т. н. За нас е много по-важно да знаем историята на възпитанието на изчезналите народи, от които нямаме какво да заемем, нито какво да научим, освен че ще узнаем грешките на старите векове, така че сами да не изпадаме в техните заблуждения.

Америка е за нас единствено явление в историята на човечеството, където образованието и възпитанието са на правилен път, очистен от метафизическата кал. Семето на европейското образование, посято в чистата американска земя, даде за най-късо време особени плодове, които учудиха целия свят. Заселените в Америка британски деца се очистиха от студените средновековни циреи и лордско-аристократичните схващания и поучени от хилядолетния опит в старата си родина, съумяха да се възползуват от истинските блага на науката. На американците е съдено да произнесат следващата присъда над европейската цивилизация.

Естествено, всяка книга, както и всяка работа има и свои грешки и затова и съществува критиката, за да изтъкне онова, което се е изплъзнало на писателя. Защото «повече очи по-добре виждат». А така се и осъществява напредъкът, като всеки от своя страна допринася колкото може пред олтара на народните блага, та когато човек не успее да свърши работата сам, другите да я поемат. Затова и казваме, че книгата на г. Матич «История на възпитанието» е полезна за родителите, възпитателите и младите поколения особено когато видим нашата литературна беднота и когато си спомним, че в тази област нямаме почти нищо. Бихме казали само, че в нашето народно възпитание не трябва да заимствуваме прекалено от немското образование и школите на Песталоци, Щурм и т. н.

Както г. Матич, така и г. Ружич препоръчват детето да започне от азбуката, отначало да се запознае с алфата, а след това с омегата; че детето не може да чете астрономия, първо, защото няма да я разбере и, второ, защото не само не ще развие способностите си, а още повече ще ги затъпи. И ние мислим същото, но като говорим за отделния човек, прилагаме същото правило и за целия народ. Сърбия се освободи от турското робство неотдавна, народното образование също започна неотдавна и едва през последните 20 години сръбският народ си отдъхна и за него започна епохата на напредъка в науката; значи, няма да сбъркам, ако кажа, че в науките сме още слаби. Да се говори, че сръбският народ няма здраво съзнание, значи да се клевети народът; но никой не може да каже, че той е развит до такава степен, та да е способен да прилага в живота теориите на г. Ружич за възпитанието, защото те не са му нужни. Може би тези теории са много добри за немците, в което няма да се излъжем, но за сърбите те наистина са неподходящи и ненужни.

Научните истини и математическите формули без съмнение са едни и същи за цялото човечество; космополитизмът е добър в кръга на науката и на чистото мислене, но в нашия обикновен вътрешен живот е решително невъзможно и не трябва да го прилагаме, защото сме се развивали по свои народни начала, а и не сме така развити, за да се наслаждаваме на немските мъдрувания на Хегел. За французина това може да е по-лесно, но и той не иска съвсем да възприеме напълно немското образование, макар че то при двата народа е вървяло по един и същ път и че те се различават един от друг само в подробностите; но за сърбина тази цивилизация е и неразбираема, и смешна. Черногорците имат свои понятия за воспитанието, за наказанието, за честността и т. н., а немците имат свои.

Един народ гледа на нещата така, друг иначе: на единия се харесва едно, на другия друго; немецът е в състояние да се впусне в най-голямата мъгла на мисленето; англичанинът мери всичко според своето схващане; той измерва дълбочината, широчината и височината на предмета и ако види някаква полза в това, той го възприема, а ако не — отхвърля го. Французинът взема всичко повърхностно, за него целият интерес е в майсторството да се разговаря — L'art de la causerie — и това майсторство започна в дворците на Людовик XIV, XV и XVI и се разви до такава степен от маркизите, графовете и графините, че, разбира се, притъпи техните способности и

французинът стана кукла или сляпа машина на етикецията, от която и до днес не може да се освободи.

Всеки народ има свой вкус и сърбите имат свой народен характер, свои схващания за нещата, поради което тяхното възпитание и образование трябва да бъде преди всичко напълно народно. Руската поговорка казва: «Что русскому здорово, то немцу смерть.» От нея може да се направи такава поговорка: «Каквото за немеца е здраве — за сърбина е смърт», и тази поговорка ще бъде също така правилна, както и руската.

Преди да започнем да говорим за книгата на г. Ружич, трябва да кажем, че първата книга на г. Матич прочетохме с удоволствие, а втората, ноне според нашето убеждение, е повече доктринерска и пълна с морализиране. Но без да гледаме на това и говорейки безпристрастно, не можем да не отдадем на г. Матич заслужена похвала, защото книгата му е несравнимо по-добра и по-добросъвестно написана, отколкото книгата на г. Ружич.

Ние се питаме и не можем да си отговорим на въпроса: Защо и за кого е написал своята книга г. Ружич? Как «за кого»? Разбира се, за сърбите. . . Нима не сте видели, че тя е напечатана на сръбски език? — ще ни каже читателят.

Обаче за кои сърби? — питаме ние отново. — Ако е написана за сръбския народ, то на народа такава книга не му трябва; ако е за гимназистите, те не могат да я използуват, защото от нея не могат да научат нищо; ако е за студентите от университета и за чиновниците, то и студентите, и чиновниците са вече толкова развити, че те и без г. Ружич знаят кое е добро и кое е лошо. Най-после ако е за учителите и възпитателите, тогава няма никакво съмнение, че учителите и възпитателите знаят по-добре от г. Ружич, че трябва да възпитават и образоват своите деца не по китайски или пруски начин, а в народен дух — като сръбски деца и бъдещи сръбски граждани. Домакинът винаги знае по-добре от госта, а почти всички учители и възпитатели са сърби.

Според нашето мнение, би било излишно предварително да се съставя програма за път, по който ще върви нашето развитие, и затова преди да почнем да определяме и пишем програми, трябва да се опознаем сами. Естествено е, че този, който иска да пътува, трябва преди всичко

да погледне касията си и да види какво има в нея; необходимо е внимателно да се изучат средствата, чрез които са се издигнали по-щастливите народи, и да се опознаят техните грешки, за да не ги повтаряме сега ние.

Ние сега имаме доброто произведение на г. Матич, от което можем донякъде да узнаем как да се пазим от грешките при възпитанието. Ако забелязахме на г. Матич, че той не е обърнал повече внимание върху историята на образованието и възпитанието у русите, направихме го, понеже Русия представлява жив пример как е невъзможно да се взема от Запада всичко, което намерим там. Знае се, че Петър е искал изведнъж да направи Русия образована държава и започнал да унищожава всичко, което е съвсем народно, всичко старо и да го преработва, за да стане, както е в Холандия. Той е искал неговата страна бързо да достигне до естествените граници и е действувал за прекрояването на целия вътрешен живот на руския народ, обаче тази задача не може да изпълни цяло едно поколение, а камо ли един човек.

Петър направи може би повече, отколкото който и да е друг руски цар или император. Обаче през негово време Русия все пак направи в развитието си само една крачка, тя само видя Европа, но не стана Европа. Против Петър се надигна цяла Русия, дори и неговият роден син; със сина си той се справи — знае се как, — а с Русия не можа да излезе наглава. След него Екатерина II се постара да осъществи неговите планове; тя бе полезна за държавата, обаче нанесе и огромна вреда.

Главната грешка на Петър I и Екатерина се състои в това: първо, че те не са разбрали, че руснакът не е нито холандец, нито германец и не му е било необходимо онова, което се е възприемало безразборно от чужда страна; второ, реформите на Петър и Екатерина не отговарят на времето, защото на Запад — в Германия и Франция — вече се отхвърляше онова, което те възприемаха за Русия, и, трето, просвещавайки и образовайки дворяните в чужд дух, те не обръщат никакво внимание на огромната маса, която се нарича и която е всъщност народът.

Последицата от всичко това е, че образованите дворяни съвсем се отделят от народа. Руското образование е вървяло като на кокили, а и сега доста понакуцва и се вижда, че трябва да се започне нов живот, че трябва да

се започне почти от азбуката. За Русия и за руското общество Панютин казва: «След като разгледахме всичко, което е направено от времето на Петър I, ние с тъга виждаме, че много и много неща трябва отново да се преработват, много от унищоженото да се възобнови, много да се създаде, а това е работа, която почти надхвърля нашата сила. Мъдростта на върховната власт трябва съзнателно да разпредели нашите научни средства, а обществото от своя страна е длъжно да обясни на правителството истинското състояние на нашите работи. За да се постигне това, има само едно средство — това е пълната свобода на словото. Всяка забрана на вестниците, всяка заплаха от страна на властите, натиск върху народното мнение намалява силата и вреди на самото правителство, защото го лишава от един най-могъщ двигател, който движи народното развитие напред. Ние много добре знаем, че пълната свобода на словото има някои свои слаби страни, че тя може да стане за момент оръдие на клеветата и злата воля, но клеветата и злите намерения представляват криминално престъпление, а за наказание на това съществува публичен съд и обществено мнение» («Отечественные записки», 1867, № 21, стр. 90).

За народното образование и за вредното влияние на Запада върху руското общество Панютин казва: «Нашите жени умеят да плетат, да ш и я т яки, а не могат да кроят ризи; ние често започваме с о м е г а азбуката на цивилизацията, защото не знаем къде се намира а л ф а, а след това сами се оплакваме, че работите не вървят, както трябва. Нима ще чакаме часа, когато няма да ни остане нищо друго, освен да се провъзгласим за фалирали? .Ние не трябва нито за момент да забравяме, че при нас е започнала нова епоха, че ние се натоварихме с голяма задача, за която отговаряме не само пред родината, а и пред цялото човечество, и че сегашното руско поколение трябва да реши въпроса: стигнало ли е великото славянско племе до с а м о с т о я т е л н о р а з в и т и е, или е осъдено вечно да плува след западноевропейските племена, които са го надминали в цивилизацията? Ние трябва безспорно да определим условията за спогодба между нашите две партии, от които едната (славянофилите) търси своя идеал в миналото на московското царство, а другата (западната) робски се прекланя пред Запада, а нито едната, нито другата се придържа към този умен принцип: «Je prends mon bien partout où je le trouve», т. е. искам да се ползувам от богатството, където и да го намеря — и в къщи, и в чужбина.»

Ние, сърбите, според общото убеждение, нямаме още много неща и затова трябва да заемаме по нещо от чужденците и не трябва да допълваме чуждото с наше. Ако чуждото беше еднакво при всички народи, които се наричат образовани, би било много лесно да се избере, защото онова, което при всички е еднакво, би трябвало да бъде и при нас същото, а с това се доказва, че то е полезно. Обаче, за съжаление, какво виждаме на Запад? За едно и също действие от другата страна на канала, т. е. в Англия, хвалят и награждават, а в отсамната страна, напр. във Франция — изпращат в затвора. Горди със своята самостоятелност, испанците и французите се прекланят пред оръжието на папските слуги и пред папския образ, а поданиците на светия отец мислят как да разчистят на папата пътя in partibus infidelium. Най-после в една и съща страна в различни времена едно и също нещо се смята и като най-голямо добро, и като най-голямо зло. Какво общо и подобно има във Франция през годините 1793, 1805, 1848, 1867? Разбира се, разбира се, че се променят правителства и системи, но народите остават и всеки се стреми да живее свой самостоятелен живот, като възприема от чужденците само онова, което му подхожда и което се подчинява на неговата природа.

Онова, което приведохме в последния брой, е единствената причина, поради която никога не са завършвали добре каквито и да е насилнически опити; това е причината, поради която правителствата на разноплеменните държави се стремят към народно и държавно обединение и че за хора от чуждо племе някой път става неудобно и най-свободното чуждо управление.

И така, ние трябва преди всичко да познаем себе си, а след това да видим какво има при чужденеца по отношение на нас. Ако се познавахме добре, не би било трудно да извършим редица работи, които напразно чакат да ги решим. А какво виждаме в действителност? Ние пишем наука за възпитанието, а нямаме дори и свястна книга, от която децата да научат нещо. Уважаемите всезнайковци превеждат на бърза ръка изтъркани западни романи,

а още нямаме нито свястна география, нито сметанка[1], нито сръбска история и т. н. Ние имаме сръбски научни дружества, училищни комисии, матици и т. н., а нямаме нито едно селско или градско неделно училище за обучение на народа по писане и смятане. Ние като китайци учим наизуст разни «нравоучения», а не умеем да се подпишем. Знаем колко жители има Пекин, а не знаем колко имат Белград и Нови Сад или Сараево, Требино, Призрен, Ниш и Търнава.

Ако г. Ружич много е искал да направи добро на сръбския народ, той трябваше преди всичко да проучи нашия народ, да разбере какви са нуждите му, какъв е неговият мироглед, какъв е характерът му и едва тогава да се залови за работа. Г. Ружич трябваше, преди да започне да пише за сърбите «нравоучения», да се постарае да научи народа как по-добре да обработва земята си, защото с това подобрение расте народното благо, подобрява се човешкият живот, значи, народът става по-добър и по-издигнат във всяко отношение, а и във възпитанието и образованието. Ако земята е плодородна и човек знае да я обработва, ако знае какво трябва да се сее, как да се оре и вършее, накратко, ако може да се възползува от всичките блага на земята, народното стопанство ще се развие; а когато е развито стопанството, явява се и богатството, защото и без богатство няма цивилизация.

Ако се стараем да издигнем народа, ние му принасяме наведнъж две ползи, защото издигнатият земеделец изработва повече, отколкото бедният и глупавият. Глад има по-често в онези краища, където човешкият опит е по-малък и където зърната се хвърлят на произвола на природата и атмосферата; колкото по-лоши са земеделските инструменти, толкова по-лош е начинът на обработването, толкова житото ражда по-лошо, толкова по-често има глад, а това значи, че се явява пречка в развитието на умствените сили на човека. Чумата, холерата и другите опасни болести вървят винаги след глада и върлуват особено между гладните хора и беднотата. Знае се, че гладът и чумата вечно действуват и господствуват на Изток, където народите са потиснати и поробени; знае се, че ком-

[1] Г. Миюшкович трябваше на свои разноски да отпечата своята сметанка, която вече излезе във второ издание.

паниите със своето грабителско управление в Индия предизвикват глад и чума, които там не са били известни, докато английската компания не е започнала да ограбва от индийците всичко до последното копче, и тази своя дейност тя нарича разпространение на европейската цивилизация между г р у б и т е в а р в а р и.

«Лозето не ще молитва, а мотика», а ние добавяме към това, че за благосъстоянието на нашата страна не са толкова необходими науките за нравствеността, а действителното знание, което не се получава чрез схоластично мъдруване, а чрез работата на мозъка и със с в о б о д н а размяна на мисли. Трудът създава всички блага, а благото — цивилизация и нравственост. Работете един за друг въз основа на взаимните услуги и разменяйте своите произведения и ето ви богатство и образование.

Наистина уважаемият г. Ружич би направил по-добре, ако беше превел на сръбски — щом като знае много добре сръбски — «Общата география» от Карл Ритер и «Историята на опознаването на земята», а с това би допринесъл голяма полза на сръбското образование. А малко ли книги има още, които би трябвало да се преведат. Но да погледнем как е написана книгата на г. Ружич.

А. Дистервег, госпожа Гизо и Динмар са писали история на възпитанието за френските и германски «закрити училища», но на г. Ружич му е било все едно; той не е искал да знае, че връщайки се от училище, сръбските деца веднага вземат стомната и отиват за вода; след това чистят ботушите на баща си, а после възрастните ги изпращат да купят нещо или да напоят кравата, или да донесат дърва и т. н. Г. Ружич не иска да знае за това, а говори:

«Най-важно (за развитието на тялото) е движението, ходенето, то ни учи (?) и укрепва и два до три часа през свободния половин ден, който имат всяка неделя, учителите биха могли да прекарат с учениците на упражнения в полето» (стр. 9).

«И тук учителят редовно трябва да ходи с децата пеша, да върви с тях по полето и така да ги учи и весели» (стр. 38).

Ето какво значи да пишеш и печаташ, без да помислиш предварително за кого и какво пишеш и без да си направиш предварително план за онова, за което желаеш

да говориш. Ето какво значи да събираш всякакви трохи, скърпени с чужд ум, и да ги свързваш помежду им без всякаква система. В историята на възпитанието, както и във всяка друга наука, този, който започва да разглежда някакъв въпрос, трябва да го хареса, след това всестранно да го изучи и чак тогава ще може да напише нещо добро и полезно; а в противен случай всичко ще излезе необмислено и празно. Изобщо у г. Ружич има твърде много противоречия. Така напр. на първа страница той казва: «Въпреки че природата е надарила човека с всичко (?), което може да го доведе духовно и физически до най-голямо съвършенство, все пак му е необходимо някакво развитие (?), за да може наистина (това) да стане.» «Не може да се откаже, че човек се развива с чужда помощ, тялото расте, укрепва и се развива с човешка помощ » (?).

«Различни инстинкти се раждат, сетивата се развиват и се съединяват с душата и така подпомагат силата на утвърждаването, а и самият разум се развива без помощта на когото и да било (!!!??) и колкото това съществува, толкова също трябва да се вярва, че всяко дете, което е оставено само на себе си, е умствено много неразвито. Човек, който е израснал в гората с животните, не може да говори, да мисли и дори не умее да направлява своите собствени крака.» (Това вече надхвърля всичко.) «Всичко това доказва, че човешкото развитие зависи поне в някои неща от чуждата помощ.»

Моля ви се, г. Ружич, не се ли шегувате? И нима наистина според вас разстоянието между първобитния и развития човек е толкова малко, че на животното е необходимо да се издигне поне донякъде и да достигне човешкото образование? По-нататък г. Ружич говори, че за физическия растеж на детето са необходими чист въздух, леко облекло и движение на тялото, а главното забравя. Ако в тази чужда книга не се говори за храната, то г. Ружич като доктор по медицина би трябвало да знае, че храната е главната стихия, която развива и физическите, и духовните сили на човека. Нима наистина г. Ружич не е чел физиологическите изследвания на Карл Фохт, Молешот, Бюхнер, Дрепер и т. н.?

«Учителят трябва да обясни смисъла на всяка дума, която не е достатъчно ясна, а и на родителите да обърне внимание, че не бива да пускат децата си в такова общество, където не се говори правилно («При нас би могло да се внимава децата да не се смесват със слугите», стр. 20). «Учителят трябва да отклони всичко просто и низко, т. е. трябва да забрани на децата да дружат със слугите, чираците и т. н.» (стр. 32).

От какви хора е съставено нашето сръбско общество? Естествено също и в Белград най-вече от прости хора, от селяни и, разбира се, от хора, които не са вкусили ракийните плодове на австрийската или берлинската цивилизация; от хора, каквито изобщо са всички членове на сръбския народ. Каква е разликата между слугата, чирака и изобщо между всеки сърбин? Според нас тук няма голяма разлика, защото няма касти; според нас както единият, така и другият е сърбин, както този, така и онзи е гражданин, в развитието си те не се превъзхождат много един друг. Значи, ако един ученик се увлече от науката на г. Ружич, той трябва да се гнуси от слугите и чираците (за да не развали чистотата на своя език), след това трябва да отбягва и да се гнуси от своите роднини, от баща си и майка си. Всеки човек е голям за себе си — и джанджията, и земеделецът. Всеки може да бъде добър на своето място. А знаете ли защо нашите деца или бъдещите аристократи, които иска да създаде г. Ружич, не трябва да говорят с простосмъртните? Точно защото на младини трябва да се постараем да очистим и да обогатим езика, защото по този начин ще се развие и яснотата на понятията у децата (стр. 20). А аз досега мислех, че който иска да се запознае добре с богатството на своя език, трябва да изучи народния език, т. е. народните песни, приказки, поговорки, да говори и да се смесва със селяните и т. н. Простете, г. Ружич, вие не казвате онова, което мислите — виждате ли как не е хубаво да се пише необмислено?

III

Ние вече казахме, че книгата на г. Василевич «История на образованието у сърбите» е предназначена за народа и ще допринесе съответната полза; че книгата на г.

Матич също е написана за народа и ще му допринесе някаква полза; че книгата на г. Ружич е написана също за народа и няма да допринесе полза. Сега пък и в тази статия ще говорим за някои специални трудове, които не са предназначени за народа, а за по-образованото съсловие, по-точно за ученитѣ хора в нашето общество. Между тези съчинения са трудът на г. Куюнджич, трудът на г. Панчич и трудът на г. Миятович Чедомил. Но преди да започнем да разглеждаме тези важни за науката трудове, трябва да кажем кого подразбираме под думата «народ», защото ние още не сме довършили своя преглед на «сръбската литература през 1867 г.», а против нас се вдигна голям шум. Натякват ни, че преценяваме пристрастно разните неща, че лъжем, когато говорим, че у нас досега не е направено нищо за народа и че се мамим, когато казваме, че цялата дейност на нашите поети и непоети се състои само в пеене и играене.

Под името «народ» ние подразбираме тази свята маса, която населява почти целия Балкански полуостров и половината от австрийската империя; подразбираме м о г ъ щ и т е работници, които с чук и брадва хранят и мен, и г. Ружич; подразбираме онова множество, от което зависи не само нашето съществуване, а и нашето общественo развитие и образование. И ако ги нямаше тези мръсни и изцапани хора, с които, както г. Розен ни съветва, не трябва да се познаваме, нито да говорим, ние вместо да пеем оди и дитирамби, бихме пасли говеда и не бихме знаели да броим нито до с т о. С една дума, говорейки за народа, ние подразбираме всички сърби, нещо повече — и всички южни славяни изобщо. Но кажете ми сега какво е направено у нас за народа? Ние пак казваме — нищо и почти нищо, макар че това «нищо» на множина не се харесва, но против истината не можем да вървим. На народа преди всичко е необходим буквар, след това сметанка, география на Сърбия, след това география на южните славяни изобщо, след това история на Сърбия, история на славянския юг изобщо, след това земеделие и домакинство, история на съседните народи и след това, и след това. . . Е, покажете ми сега такива трудове и ако ги има в действителност, наругайте ме, нека бъда лъжец, с това ще ме зарадвате, защото ще разбера, че донякъде е постигната целта, към която трябва да се стреми всеки честен човек.

Лично аз мисля, че държавата, народът, обществото, дори и семейството могат да бъдат щастливи едва тогава, когато образованието върви еднакво за целия народ, както това е в североамериканските общества. Какво помага на народа, ако в него има неколцина много учени хора, когато той не разбира тяхната наука. Ако всички наши умове, всички капитали, всичките ни сили се насочат в ония стопански отрасли, които са полезни за общото дело, дейността на нашия народ, разбира се, ще укрепне необикновено, неговият имот непрекъснато ще се увеличава, а и самата ученост ще се засилва от ден на ден. А когато народът е работлив, състоятелен и умен, нищо не може тогава да му пречи да бъде щастлив при всички обстоятелства. Вярно е, че краят на нашето намерение е много далеч, че пътят е труден и е невъзможно да се дочака бърз успех, но щом този път е единствен за нашето щастие, трябва да вървим по него и да се борим с обстоятелствата, иначе много ще се измамим. Правилното разпределение на знанията е същото, каквото е правилното разпределение на благата, а от неуреждането на това страдат почти всички европейски държави! Ако искаме да е сито цялото ни семейство, трябва да дадем на всичките му членове и ядене, и пиене, защото иначе семейството ще бъде гладно, значи, и нещастно, а ние сме негови членове.

Лъжат се онези, които мислят, че щастието и величието на държавата зависят от отделните личности. Какво биха могли да направят Н ю т о н или В о л т е р, ако случайно се бяха родили в Персия? Разбира се, те биха станали астролози, които нощем скитат и зяпат в звездите, та уж да прочетат в тях съдбата на своя шах и да му предскажат хиляди глупости, само за да му измъкнат някоя жълтица. А, напротив, ако Ф и р д у з и или С а д и се бяха родили например в Англия, нямаше да пишат някакви фантастични песни на «умилението», от които коремът да те заболява, когато ги четеш, а щяха да бъдат умни и учени хора и щяха да проповядват хуманни идеи. Най-подир човек не пише и не печата, за да може някоя да се похвали със своя избраник, че умее да разказва в стихове някаква глупава приказка за деветте змея и царската дъщеря или да стъкми книга от чужди съчинения и да получи няколко жълтици от книжаря, а за да се чете

неговата книга и да се използува от онзи, който я чете.

Да повторим втория въпрос: какво бихте посочили на чужденеца, ако той ви помоли да го запознаете със сръбската литература, сиреч със сръбския народ, защото според литературата човек може да съди и за народа. — Е, ние ще му покажем. . . — А какво ще му покажете? — Хм! Хм! Хм! Та чакай, ето на̀ — книгата на г. Кунджич, книгата на г. Панчич, книгата на г. Миятович. — Каква е книгата на г. Кунджич? — ще попита. . .

Няма съмнение, че човек трябва преди всичко да познава себе си, да опознае своите наклонности и чак тогава да проучва останалите същества на белия свят. Обаче това не се правеше досега, както трябва, дори никак не се правеше. Хората гледаха да опознаят развитието и съществуването на душата без тялото, мъчеха се да разберат в коя част на тялото се намира душата, а за самото тяло нищо не знаеха. С психологията, логиката, а и с историята на философията досега се занимаваха (а и сега се занимават) предимно богословите (теолозите), идеалистите, калугерите и изобщо хората, които свикнаха да смятат анатомите и физиолозите за безбожници, глупави фантазьори, дори и еретици. На тях им беше чудно как тези хора се увличат по гнили трупове, по някаква зоология на кучета, котки; те се чудеха и смееха, че разни учени убиват различни буболечки и жаби, че късат треви и поставят всяка една поотделно в хартии и кутийки, а също и на тяхното изкуство да определят към кой род спада това или онова растение или животинче или да кажат от кое царство е цялата тази миризлива гнилота.

За съжаление тези методи на аналитиците, ботаниците и зоолозите някога отговаряха на действителността; обаче сега, когато всеки учен е разбрал своята професия, когато той знае как тясно са свързани всички обществени науки с философията, а и с историята на човечеството, в науката стана нещо съвсем друго. В наше време почти всички отрасли на науката се събудиха, всичко се раздвижи, много нещо ни се показа в своето пълно величие, много тайни на природата ни се струват съвсем обикновени явления, а гигантите, самодивите, дяволите, изобщо магьоснические страшилища, от които хората трепереха, изчезват и изчезват и ще изчезнат завинаги.

Науката, която преди десет години изглеждаше досадна, празна и смешна, благодарение на новите учени и на тяхната нова работа стана достъпна и за образования, и за необразования, така че и слабо развитите хора намират в нея доста полза. Карл Фохт, Молешот и др. написаха философия за ония, които са учили нещо, а Масе — за начинающите и за децата, а и първите, и вторият изпълниха прекрасно задачата си — техните книги се четат с удоволствие и са полезни за народното развитие. Ботаниката, тази суха наука между науките, след Шлайден, Рудолф, Мирлер и др. стана най-интересната и сега различни общества я изучават с такова удоволствие, с каквото някога четяха романи и исторически разкази. Старата философия и психология също претърпяха поражение и възприеха съвсем нова форма, действително тръгнаха по своя истински път: философията на натуралистите прекъсна връзката си с философията на теолозите, а психологията загуби някогашното си значение и сега преживява смъртния си час. Теоретичната философия умря заедно с Хегел и началата на опитните науки проникнаха и продължават да проникват във всички отрасли на човешкото мислене.

Като се освобождава от схоластичните фантазии, науката все повече и във все по-пълното значение на думата заема напълно своето място в света, тя го оформя, тя го кара да работи съгласно този разум при всички обстоятелства в живота; тя навлиза във всяко общество, във всяко семейство; тя влияе върху кръвта на човека и влияе върху неговия темперамент; тя помага на хората да бъдат добри, да обичат ближните си, да не се ръководят сляпо от чувствата си, а от разума; най-после тя създава ония велики хора, които са готови на всякаква саможертва за своя брат човек, които са готови да плачат от радост и разбиране на великата истина; тя създаде онези хора, които са една душа с природата и човечеството и у които егоизмът е еднакъв с всеобхващащата любов — с една дума, тя създава такива хора, каквито Христос искаше да види между своите ученици. Пред новата наука отпада личното Аз, и отпада, защото за това Аз да се живее и да се обича е все едно; и ако то живее и обича, значи, живее и обича чрез милионите животи в себе си и в другите, радвайки се на процеса и на целта на този умен, световен

труд, който облекчава или ще облекчи световните страдания.

Благодарение на различните изследвания на европейските учени ние сега вече от пръв поглед върху природата можем да забележим, че целият свят, значи, и човешкото знание, има една обща стълба, която трябва да се изкачва. Който не върви по тази стълба, той до нищо не ще стигне. Но като събаряме старото здание, трябва да построим друго или поне да подготвим материал за ново истинско здание. За да не се храни човек с развалена храна, трябва да му се даде добра, но ако не му я дадете, той трябва да яде и от развалената, защото не му се умира от глад заради прясната храна.

Получихме книгата на г. Куюнджич[1], която съдържа философия, психология и физиология, т. е. наука за тялото и душата. Както ни се вижда, тази книга е първият очерк на сръбски език от този род. Но преди да започнем да разглеждаме тази книга, трябва да кажем, че нашето разглеждане не може да бъде обширно, защото за това нямаме нито място, нито сили. Критикът трябва да бъде ако не на по-високо, поне на еднакво равнище по знания с автора, когото иска да критикува; но тъй като почти всички трудове, за които искаме да говорим в тази статия, имат специален характер, би било много глупаво от наша страна да се представяме за специалисти по много неща — «Да се знае всичко, значи да не се знае нищо.» Освен това ние сме прекалено пестеливи по отношение на човешкото знание и високо го ценим, за да търсим крайната му цел само в масата от материали, без да не обърнем внимание и върху неговата сила и разум. За когото знанието не е мъртъв капитал, той не ще смята, че науката като че ли желае да загреби колкото се може повече върхове, а при такава универсалност на специалиста и критикуването на всички области от човешкото съзнание става погрешно. И така ние днес се залавяме с разглеждането на сръбската литература през 1867 година не съвсем обширно, а колкото да означим

[1] Кратки преглед хармоње у свету. I. Срце или наука о осећању. Написао Милан Куjунџић, заст. професора философије у Вел. школе. Прегледала и одобрила школска комисја. У Београду у Држав. штампарји, 1867.

характера на тази или онази книга, за да могат читателите предварително да знаят какво ще търсят в тях.

Всичко това ние казахме само за да не се обидят авторите на различните книги защо някое произведение разглеждаме по-обширно, а за някое казваме само по някоя дума. Книгата на г. Куюнджич е специална и затова оставяме на специалистите да я разгледат по-подробно, а ние ще разгледаме нейната цел и съдържание, нейните достойнства и недостатъци изобщо.

В предговора (Към своите приятели) г.Куюнджич казва: «. . .Не ще говоря много за нещата, нека те сами говорят за себе си.» И наистина книгата на г. Куюнджич не е нищо друго освен част от речника, психологията и физиологията и ако на г. Куюнджич му се удаде да отпечата и остатъка от книгата си, сръбската литература ще се обогати с важен принос и ние ще можем да се гордеем, че имаме нещо поне що-годе добро. Обаче на нас ни изглежда някак невероятно, че г. Куюнджич ще може да изпълни своето прекрасно намерение, и то не за това, че не е в състояние да продължи работата си, а защото неговата книга е прекалено специална и ще се чете малко, а и ще се продава малко.

За по-учена класа у нас се смятат учащите се и чиновниците и те ще прочетат книгата на г. Куюнджич, но когато чиновниците я купят, учениците ще почакат, защото всеки знае, че за ученика един грош представлява онова, което за чиновника е рубла или жълтица. От всичко се вижда, че г. Куюнджич мъчно ще преодолее всички препятствия, за да довърши своя труд. А какво да се прави? Дори и онези книги, които не са толкова специални и намират повече читатели, като напр. прекрасната история на г. г. Сречкович и С. Бошкович, слабо помогнаха на своите автори — разбира се, в материално отношение — и те по всяка вероятност ще хвърлят ръкописите си в печката, ще махнат с ръка и ще кажат: по дяволите, няма да се измъчвам, да потъвам в дългове и да давам на печатницата спечелената с кръв пара. На това ние няма какво да възразим, освен че е грехота и срамота да не се подпомагат някои автори в тяхните начинания, защото, помагайки на тях, помагаме на себе си, а тяхната работа не допринася за развитието само на техните умствени способности, а точно на нашите. Е, защо са ни

тогава всички тези литературни фондове и училищната комисия? Един господ знае!

Какъв е характерът на книгата — за това ние ще оставим г. Куюнджич да говори сам за себе си:

«Аз не взех перото в ръцете си, за да «заличавам» философията на Запада, не смятам, че това е работа на славянската наука. Във всеки народ истината има свои приятели. Да се развива самостоятелно истината, да се развива тя върху фактите, които историята е установила чрез опит, да се развива според своите естествени нужди и освободена от всякакви предразсъдъци, това е работа, която на този свят е достойна за млад и свободен народ. Тук няма натрапвания нито от едната, нито от другата страна, тук има само подпомагане. А който мисли да прави в живота театър заради другиго, ще го прави все полошо, щом в неговата игра има по-малко типове и по-малко естествени нужди.

Нито взех перото, за да унищожавам вярата. С удоволствие ще призная на теологията честта, че е над мене, а не под мене, както искаше абсолютната философия. Но за да не остане зад науката, тя трябва да напредва заедно с нея; за да се изкачи над науката, нужно е добре да изучи нейната организация; за да се държи на висота, трябва да уважава висотата и естеството на науката, трябва да е наистина над науката, а не над софистиката, на която властта или навикът биха дали привилегията на наука.

Колкото повече се съобразява философията с естествената наука, върху която строи своя скелет, колкото по-пълно ѝ се удава да се развива като здрав и свободен организъм, мисля, че толкова по-пълно тя ще отговори на всичко, което се опира о нея.

Но тъй като съм убеден, от една страна, че училището не може да се отделя от живота, а, от друга страна, че наред с училището трябва да се развива и животът, то гледах тази скица едновременно да послужи на всички като кратък преглед на явленията, в които се концентрират основите на човешкото образование, и така да послужи като указател при оценката и разбирането на техните чувства, съзнание и воля и да бъде подтик за изучаване на по-големи трудове и отделни части, в които ще се говори по-обширно за някои от тези въпроси.

Затова предлагам този преглед и вън от кръга на моите слушатели. Във времето, когато народната младеж подава ръце да работи за единството на народното съзнание и за разширяване на народното образование, в това време мисля, че за никои очи не ще бъде неприятна една искра, която би искала да освети онова поле, на което различните науки трябва братски да се срещнат, да освети единството и хармонията на пълното образование.»

Всичко това е хубаво, обаче не напълно, защото, за да се разбере книгата на г. Куюнджич, трябва да си подготвен за това, трябва най-напред да се знае простото смятане, за да се разбере алгебрата, защото в противен случай алгебрата ще бъде празна дума за читателя. Каква полза имам аз, че в сандъка ми лежи необработен диамант, дори той да е по-скъп от стотици банкерски каси! Ние знаем добре, че книгата на г. Куюнджич не се разбира не само от нашето повърхностно образовано общество, а и от много учащи се, а това е съвсем естествено.

По-просто казано, книгата на г. Куюнджич е нужна, скъпоценна и полезна за науката изобщо — дори не е лошо да обърнат внимание върху нея и европейските учени и да я преведат на своя език, обаче тя още не е за нас. Немците, французите и англичаните имат много трудове по този въпрос и за тях речникът, какъвто всъщност е книгата на г. Куюнджич, е особено нужен, а за нас това е просто самохвалство. Ние трябва много да прочетем и да преживеем, за да бъдем в състояние да разберем книгата на г. Куюнджич, а и това ще постигнем лесно. Ето как. Мъдрите европейски учени събраха и обединиха необятното множество факти, които принадлежат към различни части на естествознанието: сега дори и историята, политическата икономия, психологията клонят към изучаването на природата и постоянно се чистят от сместа на ония фрази, хипотези и така наречени закони, които нямат основа във видимите и чудни качества на нещата.

С една дума: западната наука върши чудеса, като разкрива ежедневно пред човека живота на клетките (г), живота на човешкия състав (организъм) и историческия живот на човешкото общество. Нашето сръбско развитие се намира в особено благоприятно положение, за да възприеме всички основяващи начала; в това положение за нас е благоприятно обстоятелството, че се намираме, така да се каже, в люлката; у нас няма глупави училищни

традиции; у нас още ги няма онези легиони от филистери във всеки кът, няма фантастична средновековна рутина; нашите глупави глави още не са объркани от всевъзможен измет, а пред нас стои цялата европейска наука: избери, преведи, чети и се учи! (Не е лошо да се преведе на сръбски описанието на Масе «Историята за парчето хляб».)

А трябва да отваряме очите си при избора: да не бъдем глупави и да избираме онова, което другите хвърлят, защото не струва. Не, не искаме така. Може би ще бъдем толкова разсъдливи да изберем колкото може по-новото, по-хубавото.

Ще посветим най-добрата част на своя талант, за да напишем разбираемо за всекиго европейските идеи върху естествените науки и антропологията, а с това ще поправим път всеки да може да разбере книгата на г. Куюнджич, която е необходима на мнозинството. Сега вече е събуден и интересът и статиите за естествените науки ще се четат, само да работим, братя, кой както и с каквото може за щастието и напредъка на своята родина и за своето собствено щастие.

От наша страна лично молим г. Куюнджич, когато започне да пише следващите си книги, да се въздържа от риторичните правила, цветистия слог и поетическите красоти. Не би пречило на г. Куюнджич, ако употребява колкото се може по-малко и чужди думи.

В. Србја, бр. 51—52, 1867; бр. 14—17, 1868

ЮЖНОСЛАВЯНСКА БИБЛИОГРАФИЯ ЗА 1867 г.

В последно време сближението на славянските народи от Изток, Юг и Запад придобива все по-голямо значение. По мое убеждение всеки от нас, който има сили, трябва да помага за това сближение, а заедно с това за развитието на южнославянското самосъзнание, защото от това самосъзнание и зависи нашето бъдеще, нашето съществование и нашето щастие. . .

Като желая да внеса и моята малка лепта в олтара на общославянското дело, аз се решавам от време на време да съобщавам на читателите на Журнал Министерства Народного Просвещения библиографски обзори на новите трудове, появяващи се в славянския Юг. Аз няма да разглеждам подробно специалните съчинения, но по възможност ще се старая да определям значението и характера им.

Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Епске пјесме старијег времена. Скупио Богољуб Петрановић. На свјет издало «Српско учено друштво». У Београду, у државној штампарији. 1867 г., in 8°, XXVIII, и 700 стр.

Първият, който започнал да събира сръбските народни песни, приказки, пословици и поверия, гатанки и изобщо всичко, създадено от народа, бил покойният Вук Стефанович Караджич. Песни от Босна и Херцеговина той записвал в Сърбия от босняци, които посещавали княжеството — например известния босненски певец Тешан Подруг. След Вук босненски и херцеговски песни събирали и издавали Ф. Юкич и Г. Мартич[1], а след тях от Л. Морянович; но тези два сборника, а особено последният, са под всяка критика: песните са записани лошо, невярно и даже събирачите прибавяли от себе си и изхвърляли онова, което не им харесвало поради някакви причини.

Сега пред нас е една книга, по-скоро един огромен том сръбски народни песни, събрани от Боголюб Петранович в Босна и Херцеговина. Песните са на брой 57, а една от тях — за падането на сръбското царство — съдържа 1607 стиха. Много от тези песни вече били печатани във Вуковия сборник, много други са само техни варианти, но има също и много нови, никъде още непечатани. Разглеждайки сборника на Петранович, не можем да не се съгласим, че да се събират и записват народни песни не е лека работа; че тук е нужно умение и преди всичко събирачът трябва да бъде народен човек, т. е. да се е родил и да е израсъл сред самия народ.

В сборника на г. Петранович ние намираме много материали, които изобразяват народния бит, нравите, обичаите и понятията на сърбите за различни житейски предмети; но за съжаление по този сборник не може да се съ-

[1] Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, Skupio Ivan Franjo Jukič Banjalučanin i Ljubomir Hercegovac (Gr. Natric). Izdao O. Filip Kunić Kupriešanin. U Osjeku kod Lemana. 1858 g., in 8°, 616 str.

ди за строежа на самите песни и за красотата на народния слог: симетрията и гладкостта на стиха у г. Петранович са съвсем объркани; с една дума, между сборниците на Вук и сборника на Петранович има голяма разлика; песните на Вук са записани така, че във всичко се вижда живото, неподправено творчество на народа. Мнозина обвинявали Вук, че той уж бил променял различни изрази и бил преправял езика на ония песни, които записвал от босняците и херцеговците; но сборникът на г. Петранович още веднъж свидетелствува за добросъвестността на Вук. Езикът на босняците, херцеговците и сърбите от княжеството е един и същ, да не говорим за вярванията, нравите и обичаите на този единен народ.

Сборникът на г. Петранович е издаден под редакцията на Стоян Новакович, секретар на Сръбското научно общество, който е снабдил книгата с неголям предговор. В този предговор г. Новакович посочва песните, които били вече поместени във Вуковите или в други сборници, тези, които са само варианти, и тези, които се появяват за първи път в печата.

Но независимо от всичките й недостатъци книгата на г. Петранович трябва да стане настолна за всеки учен, който се занимава с литературата и старините на славянските народи. Надяваме се, че Руското научно общество няма да остане равнодушно към този славянски паметник. Книгата е издадена много изящно, на хубава хартия и с хубав шрифт.[1]

Г. Петранович печата в г. Сараево други том с босненски и херцеговски лирични песни, който наскоро ще излезе от печат. Този втори сборник съдържа митологични, коледни, люлчини, жетварски (които се пеят от жетварите на нивата), хороводни, сватбени и празнични (които се пеят на различни годишни празници) песни. Обемът на книгата, както предполага издателят, ще бъде около 25 печатни коли. Цена 10 гроша (около 65 среб. коп.).

Трябва да добавим, че в Нови Сад е излязъл още един

[1] Цена 14 гроша (около 1 среб. руб.). Който купи десет екземпляра, получава единадесетия даром. Книгата може да се поръча на следния адрес: Стојану Новаковићу у Београду.

неголям сборник сръбски песни[1]; но тези песни не заслужават особено внимание. В този сборник има 195 лирични песни, лошо записани, лошо напечатани и объркани.

Гласник српског ученог друштва. Књига IV и V, свеска XXI и XXII. У Београду, у државној штампарији. 1867 г., in 8°,: кн. IV, 416 стр. и кн. V, 441 стр. (с карта на Босна и Херцеговина).

Обществото на любителите на сръбската словесност работи от 1842 година и в продължение на двадесет и пет години безспорно има важни заслуги за сръбската история със своите издания, които служат за изясняване вътрешния живот на сръбския народ. Главната заслуга на обществото се състои в това, че то не пренебрегва и новите материали за сръбската история от 1805 година насам и им дава място в своето списание. В това списание също така често попадат статии за другите славянски народи, които са имали известни връзки със сърбите. Досега са излезли 22 книги, защото обществото печатало по една книжка годишно; сега Гласникът ще излиза непериодично, когато се съберат материали.

Ние няма да говорим за излезлите преди двадесет книжки, а ще се ограничим само с XXI и XXII том на Гласника.

Тези томове на Гласник српског ученог друштва са съставени по-добре, отколкото предишните; в тях са поместени много материали за историята на сръбския народ, а освен това четири много занимателни статии за сегашното състояние на сръбския народ. Първата статия, от неизвестен автор, е напечатана под заглавие «43 описания на Босна и Херцеговина»; другите три са от г. Миличевич и са озаглавени: «Манастирите в Сърбия», «Животът на сърбина» и «Нещо за Власоевич».

В първата статия неизвестният автор много подробно описва топографията и статистиката на Босна и Херцеговина и прилага карта на тези две провинции, с една дума, той допълня по възможност всичко, което не достига в прекрасното описание на Босна и Херцеговина от руския учен А. Гилфердинг, и е обогатил сръбската наука с мно-

[1] Банатске Пјесме. Скупио П. Т. у Новом Саду 1867, in 16°, 47 стр.

го важно изследване. Що се отнася до статиите на г. Миличевич, то те, макар да са много сухи, много разтегнати и пълни с повторения и празнословия, все пак съдържат маса материали за географията на Сръбското княжество. Забележително е, че в Сърбия има четиридесет и два мъжки манастира и нито един женски. От историческите паметници, напечатани в XXI и XXII том на Гласника, са забележителни: Хронограф или «Родословие на сръбските царе», «Нещо за княз Лазар», ръкопис от XVII в., «Служба и живот на св. Георги Кратовец», ръкопис от XVII в., «Житие на цар Урош», «Животът на Йоаким Сарандапорски». Двадесет и първата и двадесет и втората книжка на Гласника са отпечатани много изящно и на хубава хартия (Цена на всяка по 6 гроша, 35 среб. коп.).

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga I. U Zagrebu, 1867 g. U kñjižarnici Fr. Zupana na prodaju. 8°, 276 str.

Южнославянската наука се обогати с този драгоценен сборник и всеки хърватин може да се гордее с това издание, толкова полезно за науката. Съдържанието на първата книга е следното: 1) правила на Югославската академия на науките и просветата; 2) протоколи и заседания на обществото; 3) реч на покровителя на Югославската академия; 4) реч на председателя; 5) реч на секретаря; 6) за преселението и реда в пътешествията на птиците, статия от П. Торбар; 7) Милюзии в Хърватско, статия от С. Брусин; 8) Буквите ћ и ђ в славянския език, статия от Даничич; 9) сръбски и босненски грамоти; 10) Археологически бележки, статия от Любич; 11) Описание на някои ръкописи, които се пазят в Белградската библиотека, статия от г. Даничич; 12) Московската етнографска изложба, статия от П. Маткович; 13) библиография; 14) протокол на Академията. Трудовете на Югославската академия ще излизат всеки три месеца в книжки от 20 до 30 печатни коли. Първата книга е издадена изящно на английска хартия (Цена 1 флорин и 25 новч.).

Мемоари проте М. Ненадовић а. Издао Л. Ненадовић. Београд, 1867 г., in 8°, 382 стр.

Тези мемоари не принадлежат на държавник или дипломат, каквито са мемоарите на един Гизо: това са записки на сръбски свещеник, който е живял по времето на първата и втората революция или по времето на сръбското въстание и освобождение; това са записки на човек, който в църквата, в сената, по бойните полета и в кабинетите на чуждестранни владетели е защищавал интересите на своя народ. Протоиереят М. Ненадович бил син на знаменития Алекса Ненадович, валевския княз (началник), който бил изменнически убит от белградските дахии (турски башибозуци) в началото на 1804 г., един месец преди сръбската революция. Алекса Ненадович имал брат Яков, който взел голямо участие в сръбската революция: той въодушевявал народа, помагал му във всичко и при Кара Георги бил направен войвода на Валевския окръг. Чичото много обичал племенника си и протоиерей Матя Ненадович много бързо станал известен; цяла Сърбия гледала на него като на умен и енергичен човек и като на пламенен патриот. Чичото и племенникът работили заедно, те въоръжили Валевския окръг и понеже (този окръг се намирал по бреговете на Сава срещу Срем в австрийските владения), той имал значение за цяла Сърбия и Ненадовичите закупували от Австрия оръжие и барут и го разпращали по другите окръзи. Първата пушка, която Кара Георги насочил срещу турците, минала през ръцете на Матя Ненадович.

През пролетта на 1804 година протоиерей Матя Ненадович бил изпратен в Русия заедно с двама депутати, за да иска помощ от император Александър I и да му опише в какво положение се намират сръбският народ и неговите предводители. Санктпетербургският двор приел М. Ненадович много дружелюбно и обещал засега да се постарае (по това време Русия била още в мирни отношения с Портата) да уговори султана да даде на сръбския народ някои права, а ако е възможно, да издействува и независимо вътрешно управление за сърбите. И така по съвет на санктпетербургския кабинет сърбите избягнали стълкновението с турците, изчаквайки какви резултати ще имат преговорите на Русия с Портата; но тези очаквания не били продължителни; ненавистта на угнетения народ против поробителите била така силна, че не се минал и месец след завръщането на М. Ненадович от Санкт Петербург, и сърбите вече с оръжие в ръка започнали да искат възстановяването на своите права и проливали кръв-

та си. Но всичките тези схватки нямали голямо значение, докато в 1806 година Русия не обявила война на Турция. Когато из Сърбия се разнесъл слухът, че Русия отзовава своя посланик в Цариград, сърбите се въодушевили и за най-непродължително време успели да отнемат на турците няколко крепости. По същото време пристигнал в Белград руски посланик и между Сърбия и Русия бил сключен договор; а след това сърбите изпратили свои депутати във Влашко и с руския главнокомандуващ уточнили плана на действията.

Авторът на тези мемоари е бил един от първите членове на сръбския сенат, който бил учреден още щом започнала революцията. Сенатът държал в ръцете си съдебната и административната власт в целия край. Първите сръбски сенатори били избрани от самия народ. Събирала се окръжната скупщина във всеки окръг, която избирала един член, давала му писмени пълномощия и го изпращала в сената да защищава правата на своя окръг и сръбските интереси изобщо. Заемайки длъжността, избраният давал клетва в окръжната скупщина пред целия народ, че ще служи вярно и предано на Сърбия, че ще защищава народа от всеки враг, какъвто и да е той, и че ще съди безпристрастно. От писмото на Кара Георги, поместено в мемоарите, се вижда какво значение е имал сръбският сенат и какви хора са били сръбските сенатори. В това писмо Кара Георги заповядва да бъдат избрани за сенатори най-добрите, най-умните, най-почтените, най-честните и най-справедливи хора. Ако сръбският сенатор (съветник) замълчавал някаква злоупотреба на полицейските, съдебни и други старейшини, той моментално загубвал мястото си и бил даван под съд. В мемоарите на Ненадович намираме подобен случай, когато самият Кара-Георги в 1805 г. предлага на сената да изключи сенатора Яков заради някаква нищожна вина. Точно така се избирали и съдиите в окръжните съдилища. Трябва да отбележим, че над сената имало друга по-висша власт — н а р о д н а т а с к у п щ и н а, която се събирала всяка година, разглеждала държавните разходи и доходи, съдила обвинените вождове, сенатори и воеводи, разследвала и съдила или помирявала някой вожд със сенаторите, ако между тях се били случили търкания, и решавала въпроса за войната и мира. Народ, който 400 години се

намирал под тежко турско иго, щом се освободил, тутакси се загрижил да уреди справедливо управление и да устрои своя бит по старославянски образец! Подобно явление срещаме и у друг славянски народ, у чехите по време на Хусистката война (1415—1430). Забележително е, че първото устройство на сръбския сенат било направено по проекта на сърбина Тодор Филипович, професор в Харковския университет; по-късно той станал известен под името Божа Груевич; когато сърбите въстанали срещу турците, Филипович напуснал университетската катедра, пристигнал в Сърбия и със своя светъл ум и обширните си познания допринесъл голяма полза на възраждащото се княжество.

Мемоарите на М. Ненадович са много важни за историята на сръбската революция и особено за историята в западния край на княжеството — в Мачва и по река Дрина. От само себе си се разбира, че те са написани несистемно и без подробен разбор на историческите случайности; в тях има и такива неща, които нямат никакво значение за сръбската история; но тъй като за сръбската революция, а особено за времето на Кара Георги е писано досега много малко и материали има още по-малко, то тези мемоари ще допринесат голяма полза томува, който се интересува и занимава с историята на сръбския народ. По наше мнение би било много важно да се появят подобни мемоари, в които да бъдат описани военните действия и революционните събития в източния край на Сърбия, където са воювали Миленко Стойкович, Петар Добрнац, Стефан Синджелич и знаменитият хайдут Велко Петрович. Ние мислим, че могат още да се съберат подобни сведения, защото в Сърбия има още хора, които са взели участие в първата сръбска революция, сражавали са се в редиците на хайдут Велко, или пък хора, които са чували от бащите и дедите си подробности за въстанието в източния край на Сърбия. Каква героична, възвишена и поучителна борба се разгърна в този край, особено около Делиград и Неготин! Каква величествена картина ни представиха сърбите, защищаващи Котеницката батарея недалеч от Ниш, където пред 1809 г. Синджелич с 2000 ресавци падна като Леонид. Когато Синджелич видял, че не може да се бори срещу турските сили, които достигали от 25 до 30 хиляди души, и когато първият му комендант

Милое Петрович отказал да му се притече на помощ от съседната, недалеч разположена батарея, то той запалил барутния си склад и заедно с три хиляди турци бил вдигнат във въздуха. Паметникът, останал след това сражение, свидетелствуващ за безстрашието на сръбските юнаци, е по-страшен от спартански паметник: защото от сръбските черепи турците построили недалеч от Ниш кула и тази кула е била унищожена съвсем наскоро (вж. записките на Ламартин и Бланки «Voyage en Orient»). Точно така загинал по-късно в 1813 г. и Велко в г. Неготин. Но източният край на Сърбия от р. Морава до Тимок нямал такъв певец, какъвто е бил за западния Вишни, и писател мемоарист, какъвто се очертава сега М. Ненадович. Ето защо на нас са ни повече известни събитията, станали в Шумадия и в западния край на Сърбия между Морава и Дрина. Понастоящем с историята на сръбската революция се занимава, както се научихме, г. Лазар Арсеневич (Баталак), сенатор в оставка, който добре познава и сръбската литература. Арсеневич вече дълги години събира материали за своя труд и от разкази на хора от народа е събрал множество факти, отнасящи се до Източна Сърбия.

Освен това мемоарите на протоиерея М. Ненадович имат известно значение за историята на Сърбия в 1813, 1814 и 1815 година.

Когато Кара Георги заедно с главните вождове на сръбския народ заминал след Букурещкия мир за Австрия, а оттам за Русия (септември 1813 г.), тогава турците пак нападнали Сърбия и без бой покорили цялата земя и превзели всички крепости, защото останалият без водачи народ се покорил или пък се разбягал по всички посоки. Тогава М. Ненадович и още някои сръбски депутати заминали за Виена (1814 г.), за да поискат от конгреса и главно от император Александър I помощ и покровителство за сръбския народ. В мемоарите намираме много бележки за отношението на руските дипломати към сръбските депутати на Виенския конгрес. Но кой по това време се интересува за славяните или за християните на Изток! Англия и Франция още тогава си избрали ролята на турски покровители; Франция си имала свои вътрешни неуредици и била равнодушна към всичко останало, а руската политика, като че ли обвързана вече

по това време с Метерних, забравила за своите братя и съюзници, с които съвсем наскоро заедно въвряла против изконните неприятели на славянството. Виенският конгрес не направил нищо нито за Сърбия, нито за Черна гора. Но сърбите наскоро мобилизирали силите си и отново въстанали срещу Портата през пролетта на 1815 година под предводителството на Милош Обренович. Благодарение на мъжеството на сръбските предводители и покровителството на санктпетербургското правителство сега Сърбия била по-щастлива и съвсем наскоро придобила вътрешната си независимост, която Портата ѝ признала според договора с Русия в 1829 година, и сърбинът станал господар на своя дом и гражданин на своята малка държава.

По наше убеждение мемоарите на протоиерея Матя Ненадович са интересни и за руските учени, които се занимават с историята на славянските народи; в тях има също така някои интересни данни за царствуването на Александър I. Книгата е издадена твърде добре. (Цена 1 среб. руб. в руски пари.)

Сръбско-далматински магазин за годину 1867. Књига XXVI. У Задру, печатня Народнаго Листа. In 12°, 170 стр.

Върху местните издания и сборници сега лежи трудно, но благородно задължение: те трябва да запълнят една от капиталните празноти в южнославянската историческа наука. Когато славяните не се познават един с друг, когато не се познават разпокъсаните и политически разделени славянски народи от Юг и Запад и не се знае местния им областен живот в неговото историческо развитие, подобни алманаси и сборници могат да допринесат голяма полза за славянския свят. Сръбско-далматински магазин се издава вече много години, всяка година излиза по една книжка и сега пред нас е вече двадесет и четвъртата. Съдържанието на книгата е следното: I. История: 1) Православното сръбско будванско общество, статия от архимандрит Гер. Петранович; 2) Православните манастири в Краина; II. Красноречие: 1) Слово за св. Сава; 2) Беседата на Парох Обровачки и пр.; III. Народни обичаи: 1) Сирница и заговяване в Херцеговина; 2) Обичаи, които се спазват по коледните празници в Баня Лука; 3) Седем народни приказки; IV. Народни

песни и стихотворения; V. Разни съчинения (смес): 1) Развитие и усъвършенствуване на югославските училища, по-специално в Далмация; 2) Какво е човекът; 3) Писма на различни лица; 4) Изследвания на някои надгробни надписи; VI. Биография: Петар Ковачич-Мостарец, родом от Шабеничка; VII. Летописи на православната далматинска черква; VIII. Сръбски старини: 1) Описание на някои ръкописи и 2) Писма.

Извод за српске граматике, за ученике средњих школа. Издао Іован Бошковић, професор филологије у великој школи Београдској. Књига прва. О гласовима и речима. Треће издање у Београду, 1867 г., in 8°, 16 стр. Српска синтакса, написао Іован Бошковић. У Београду, 1867 г., 8, 34 стр.

След Вук Караджич, Даничич и Майков е някак съвестно да се заемеш да пишеш граматика или история на сръбския език. Ала трудовете на тези учени са достъпни само за развити хора, които са чели много и много знаят; нужна е следователно още граматика за учениците, които започват да изучават своя роден език. Йован Бошкович се е заел с тази работа и я извършил доста добросъвестно. Струва ни се само, че в книгата на г. Бошкович има доста много теория и затова при второ издание на книгата не би било лошо да обърне внимание на практическата ѝ страна. Ще отбележим при тоя удобен случай, че у сърбите (и у други славянски народи) понастоящем се чувствува потребност от популярна сравнителна граматика на главните славянски наречия и, струва ни се, съставителят на такава граматика би допринесъл и на другите, и на себе си голяма полза. Йован Бошкович, както се вижда, знае много добре своя роден език, познава също и другите славянски наречия; следователно би сторил добро дело, ако се заеме със съставянето на такава граматика за сърбите. Ние мислим, че не е далеч това време, когато във всички средни училища на всички славянски народи (а в Русия и Сърбия времето за това е вече назряло) ще започне преподаването на сравнителната граматика на всички славянски наречия. Без това изучаване е невъзможно скоро да се достигне оная цел, към която се стреми всеки славянин, т. е. не може, невъзможно е бързо да се дойде до литературното единство на славянските народи.

Pravni običaji u Slovena. Napisao dr Valtazar Bogišić. Privatno pravo. U Zagrebu, 1867 g., in 8°, VIII + 196 стр.[1]

През последните тридесет години хърватските учени безспорно са направили важни услуги не само на своята отечествена история, но и на цялото славянство изобщо. Струва ни се, че на всекиго са известни имената на Миклошич, Кукулевич-Сакчински, Ягич и Даничич, книгите на които ще останат завинаги драгоценни в славянската наука. Към тези учени сега смело може да бъде причислен и г. Богишич. Книгата на г. Богишич «Pravni običaji u Slovena», т. е. «Юридически обичаи у славяните», трябва да привлече вниманието не само на всеки славянин, но и на всеки учен, който изучава историческите съдбини на различните народи. Г. Богишич има под ръка огромни средства, защото служи като библиотекар във Виенската императорска библиотека, следователно ползувал е всевъзможни материали, разпръснати по различни издания на славянския свят, и със своя светъл ум, и с обширните си познания ги е направил полезни за науката. Още от самото начало авторът разглежда юридическия бит на славянските племена в най-дълбока древност. Задачата на г. Богишич, както казва сам той, е била по-специално следната — да се покаже важността на юридическите обичаи и обряди у славянските народи не само за славянското народно право, но и за историята на народната култура. «Освен напечатаните в различни издания славянски паметници — казва г. Богишич — използувах при съставянето на книгата и устни предания, пословици и песни, които имат някакво юридическо значение.»

Съдържанието на книгата е следното: I. Домашният живот на славяните; 1) Отношенията на членовете на семейството един към друг; селските семейни общини; брой на членовете в семейството; живот и занимания на семейството; стопанин (старейшина) и стопанка (майка на семейството) на семейната задруга; мъже, жени, девойки, вдовици, деца и слуги в задругата; 2) Семейството като специална община, т. е. мъжът, жената и техните деца; понятие за брак; време за брак; сватбени

[1] Книгата е препечатана от хърватското списание Književnik, с прибавки впрочем.

увещания; символични обряди, обичаи и други формалности при сгодяването на младите; сватбата с нейните символични обряди и обичаи; зестрата и другите икономически отношения при встъпването на славянина в брачен живот; отношенията на мъжа към жената и обратно; разтрогване на брака; 3) Отношенията между родителите и децата; осиновяване на чуждо дете и пр.; 4) Разделение на труда; семейните отношения между кума и кумицата, между кумеца и кумата; побратимяване и гостоприемство у славяните; II. Наследството след бащата, кума и пр.; III. Имущество: 1) разделяне на имота; 2) собственост; присвояване; приемане на имота; увеличение, прехвърляне на други; селската обществена задруга (съюз) в тясното значение на тази дума; 3) услугата, т. е. помощта, която оказва една задруга на друга и странични наети хора; 4) още някои факти за отношението на една задруга към друга, от които се вижда в какви случаи се ограничава, определя поземлената собственост на известна задруга; граници на владенията и т. н.; IV. Договори: 1) договорът и неговото значение; продажба и покупка; наем (аренда); заплащане на работниците; община от наети хора (артел) и пр.; 2) утвърждаване на договора; 3) унищожаване на договора.

Може да се съжалява, че на г. Богишич са недостатъчно известни много руски паметници, съчинения и изследвания за юридическия бит на Русия; той не е чел и руските летописи освен Никоновския. Обосновавайки почти цялата си теория с пословици, г. Богишич е използувал руски пословици, събрани от Снегирьов, и неговите статии: «Руски юридически пословици» (Москвитянин, 1849 г., № 7 и 8), а не познава такива сборници с руски поговорки като сборниците на Дал, Буслаев и украинския сборник на Нолис. Но най-удивително е, че той е забравил също и сръбските пословици на В. Караджич. За българите и техните юридически паметници авторът е знаел още по-малко: неизвестен му е единственият сборник с български пословици, издаден от Л. Каравелов (Пам. нар. быта болгар, Москва, 1861 г.).

Г. Богишич разделя пословиците така, както и самата книга, на пет части: 1) пословици за правото, обичаите и управлението изобщо; 2) пословици, свидетелствуващи за семейното право на славяните в широкия смисъл на думата (jus familiae); 3) пословици за правото за наследство; 4) за правото на собственост; 5) облигационни права, за които той не е могъл да намери славянско название, понеже у славяните досега такова право не съществува.

Въпреки различните грешки и непълноти в книгата на г. Богишич ние трябва да бъдем доволни от това, което е направено, защото сам г. Богишич казва, че тази книга е само начало на замислен от него обширен труд. Необходимо е да прибавим, че юридическият бит на сърбохърватите, чехите, словенците, словаците, лужичаните и поляците е изследван от г. Богишич подробно и вярно; той е събрал изчерпателно всичко, което е било десега известно, и доста неизвестни неща. (Цената на книгата е най-умерена, 1 среб. руб.)

Исторја народног образовања код Срба. Књига прва. Увод. Написао Алимпије Василевић, професор. У Београду, 1867 год., in 12°, 84 стр.

Тази книжка е само въведение към замислен от г. Василевич обширен труд за историята на народното образование на сърбите. Тази първа книга не е много интересна за руската публика, защото в нея новото и неизвестното е много малко; тя е съставена по Бокл и Дрепер. Ето какво казва г. Василевич в предговора на своята книга:

> Издавайки книгата си за историята на народното образование на сърбите, аз мисля да удовлетворя една двустранна потребност на нашата читающа публика: първата моя задача е да разясня доколко нашият народ е напреднал досега в народното образование; да разясня има ли той ония условия, при които се достига правилно развитие, и има ли сили да изпълни известни задачи, които историята на човечеството поставя на всеки отделен народ. Другата моя задача е да обясня какво направление са взели напоследък историческите науки или, по-правилно, какви начала са внесли в науката Бокл и Дрепер.» «Кога ще бъде завършена цялата история, продължава нашият автор, аз не мога да кажа точно: това не зависи от мен. Засега съм написал тази първа книга или въведение, в което говоря: 1) за условията, от които зависи както началото, така и направлението на народното образование, и доколко тези условия са оказали влияние върху нашия народ; 2) за научния метод, към който трябва да се

придържа в наши дни историята и към който ние сме се придържали в настоящата си книга; 3) за плана, по който може да се изучи и напише историята на народното образование, за да съответствува тя на своето назначение. Затова тази книга служи само като предисловие към самата история, но в същото време тя е и нещо цялостно.

Самата история на сръбското образование ще се състои от две части, а всяка част — от две книжки. В първата и втората книжка ще бъде разгледана народната история на православните сърби, а в третата и четвъртата — историята на сърбите католици (84 стр.). И така, по всичко се вижда, че г. Василевич желае да напише по метода на Бокл и Дрепер история на умственото развитие у сръбския народ и макар подобен труд да е тежък и даже невъзможен поради недостига на материали, съдейки по първата книжка, която според нас е съставена много добросъвестно, можем да се надяваме, че в останалите книги на г. Василевич ще намерим много нови и полезни за славянската наука неща.

Според г. Василевич сърбите и изобщо всички славянски народи са тръгнали по пътя на просвещението покъсно от другите европейски народи, защото славяните, изместени от разни народи, постоянно се преселвали от едно място на друго.

Ние, сърбите, още в началото на VII век сме оставили нашата северна родина, казва г. Василевич, и сме се преселили в тази земя, по която и сега живеем и чийто климат е по-благотворен и повече подпомага развитието. Но тъкмо това преселение много е попречило на сръбския народ и той дълго време не е могъл да развие домашното си стопанство и да достигне онова материално благосъстояние, при което се започва народното образование. Честите преселвания, продължителните войни със съседни племена, които сърбите намерили в новата си родина, имали грамадно влияние върху характера на народа. И действително още през IV век, когато започнала да се разпада Римската империя, едно след друго славянските племена започнали да изоставят своите стари жилища и се устремили ту на юг, ту на запад, ту на югоизток в Европа. Последното славянско преселение било преселването на сърбите и хърватите, които в средата на VII век оставили своята стара родина Бойка или Бела Сърбия и се преселили в Илирия или в Панония. Сърбите изискали от гръцкия император Ираклий да им позволи да се заселят в неговата държава и той им дал Тесалия (Шафар. Слав. др., т. II, стр. 395). Но сърбите не останали дълго в това ново отечество и поискали да се върнат при своето старо пепелище. Ала щом преминали през Дунав, те се намерили в крайно трудно положение, т. е. между две родини, от които нито една не им принадлежала, а освен това — между различни враждебни народи, срещу които били длъжни да се борят на всяка крачка. Намерили се в такова незавидно положение, сърбите пак се обърнали към император Ираклий с молба да им позволи да се заселят недалече от своите братя хървати по плодородните земи, които се оросяват от реките Сава, Дрина и Врбас. И тъй като по това време тези земи били заети от аварите, от които хърватите отнели само неголямо пространство земя, то императорът одобрил молбата им, но при условие, че сърбите сами ще очистят исканата земя от аварите и ще останат под неговата върховна власт. И така сърбите започват дълговременна борба срещу аварите и със силата на оръжието си спечелват трета родина, която и сега населяват.

Това често преселение според г. Василевич било главната причина, поради която у сръбския народ не могла да се появи енергия за работа и любов към труда и загдето неговият труд не е можал да тръгне по правилен път. «Народ, който за най-късо време два пъти е сменял местожителството си — казва г. Василевич — и който вече е свикнал с това, не може лесно да се научи да обработва земята, а камо ли да издига градове и да върти търговия.» По-нататък г. Василевич привежда следната мисъл: при такива исторически превратности сърбите не са могли да бъдат мирни граждани в своята нова родина; те са били длъжни да се борят най-напред с аварите, а сетне с българите и гърците. Сърбите наричали своите противници «диви» и им приписвали свръхестествена сила, а това служи за доказателство, че те са претърпели много мъки и страдания от тези неспокойни съседи. «Поради това, продължава г. Василевич, у нашия народ се е развил войнственият дух, а е отслабнал духът на трудолюбието и нашият народ и досега не може да се избави от старите си привички. Сърбинът и сега е енергичен в сраженията, но не и в работата, т. е. не в мирните семейни занятия. Нашите селяни и сега работят толкова, колкото им е нужно

за насъщния хляб; колкото им е необходимо да се изхранят до следващата жетва. Същото се забелязва у нашите търговци и художници. Щом придобият най-необходимото, тутакси у тях угасва любовта към труда; веднага изразяват своите склонности към разкош и т. н.»

Разбира се, ние не можем тук да се съгласим с г. Василевич, че сръбският народ бил повече войнствен, отколкото земеделски народ, и особено, че тази войнственост се дължала на това, че в древни времена бил изместван от аварите, угрите; българите и гърците. Причината за войнственото настроение на сърбите в наши дни според нас се съдържа в това, че те са принудени от обстоятелствата да се намират в такова настроение; унищожете тези обстоятелства, и сръбският народ много скоро ще се измени, както са се изменили много народи, и ще бъде така работен, както и българинът, хърватинът и херцеговецът. Ето че българинът работи, а в доброто старо време българите също са сменяли местожителството си, също са били нападани от гърци, угри, сърби, авари, хуни и др. Няма никакво съмнение, че сърбите, хърватите, черногорците, херцеговците, босняците и далматинците не само са един славянски народ, но са и от едно племе, което има едни и същи нрави, обичаи, поверия и предания, а въпреки това херцеговецът, хърватинът и далматинецът са трудолюбиви и миролюбиви, а черногорецът, граничарят и сърбинът са войнствени. Освен това има голяма разлика между характерите на сърбите от Банат и Бачка и сърбите от княжеството: първите са по-миролюбиви от последните, въпреки че няма още и едно и половина столетие, откак техните предшественици оставили старото си пепелище и се заселили в Австрия.

По-нататък г. Василевич разказва, че сърбите, след като се избавили от аварите, основали такава държава, в която всички граждани били равни, т. е. всички имали равни права и по рождение, и по закон. Сръбската държава била съставена от няколко свободни сръбски общини, които се обединявали заедно, когато било нужно с общи сили да отбраняват държавата. «Следователно още в VII век формата на държавното управление в Сърбия била по-добра и съвършена, отколкото у всички останали народи в Европа; това било такава форма, в която се виждал здравият смисъл и верният поглед върху нещата у

сръбския народ» (стр. 17). Макар и малко пристрастен, този възглед на автора за старинното държавно устройство на сърбите съдържа и много истини. Мястото не ни позволява тук да се разпростираме по този въпрос и затова оставяме на специалистите да разкрият истината.

Много е интересно мнението на г. Василевич за влиянието на природата върху развитието на сърбите. Природата, която заобикаля сърбина, е въздействувала повече на неговия ум, отколкото на въображението му:

> В Сърбия няма ония величествени и страшни явления, каквито има в Италия и Испания. В Сърбия няма ония величествени планини, за чиито върхове да би могло да се каже, че достигат до самото небе, и от които върхове се изливат огромни количества вода; няма ония обширни пустини, пълни с опасности за човека; няма ония опасни зверове, нито ония хищни птици, които опустошават полето; вулкани, земетресения, бури — всичко, това е неизвестно на сърбина; също така няма много прилепчиви болести, както в тропическите страни; с една дума, природата по ония места, където живеят сърбите, няма нищо, с което би могла да застраши човека и да отслаби неговата енергия. Природата тук е бедна и разнообразна, т. е. не съществува нищо, което би могло да възпрепятствува труда на човека, а има всичко способствуващо за развитието на неговия труд: благодатен климат и плодородна земя. Ето защо духът на сърбина е получил превес над природата и я побеждава. И действително, ние виждаме, че още в началото на своето развитие сърбинът е господар на природата, а не неин роб; той се надява не на природните, а на своите собствени сили; изисква от природата само услуга и помощ, за да изпълни своите, а не нейните задачи; с една дума, сърбинът гледа на себе си като на единствен виновник за своето щастие или нещастие. Ето защо той не търси в различните природни явления решението на своята съдба, на своето бъдеще, подобно на много народи, а търси това решение в самия себе си, в своята личност. . .

В една от най-старинните народни песни се говори как Крали Марко видял във водата своето лице и на него прочел своята смърт:

> Наднесе се над бунар на воду,
> Над водом је лице огледао;

А кад Марко лице огледао,
Виђе Марко кад ће умријети. . .
(Вук, т. II, стр. 18)

Наистина и сърбинът често се обръща към външната природа и търси помощ от нея, но това той прави не от страх, а от любов и доверие. Ето с какво чувство се обръща той към природата: «Јутрошње јутарце и јарко супашце (слънце), помози ми»; или: « Престан, престан, кишице (дъждец), мајка ти се мољаше!» Тук няма и сянка от страха, с който природата е наплашила много хора, тук се вижда дружбата на човека с природата, вижда се пълно доверие. И ако природата понякога показва своята сила, тя все пак не може да изплаши сърбина; той често се съпротивлява и срещу самата природа и показва могъществото си. И не само мъжът, но и слабата девойка побеждава природата:

Снијег паде ђурђеву дану,
Те може га тица прелетјети,
Девојка га боса прегазиса. . .
(Вук)

Сърбинът изисква да му служат не само природните сили, но и въображаемите стихии. Така в много народни песни срещаме как в и л а т а, като висше същество, често помага на сърбина, когато той изпадне в някакво бедствие. Такива примери можем да намерим много; но достатъчно е да приведем само един от една старинна песен, в която се говори как един д и в излъгал «дијет мудр го Јована» и като го ослепил, хвърлил го в една яма, за да не му попречи това дете да се ожени за майка му.

Пишти Јован како змија љута,
Но чула го од планине в и л а,
К'Јовану је брзо долећела,
Кад погледа лудога Јована,
Је су њему очи извађене.
Уми њега водом калацијском,
Па је вила бога замолила
И Јовану очи сатворила.
(Вук)

Ако вилата не желае да помогне, то сърбинът показва своята власт и над нея: заставя я насила да направи това, което той иска. Така в една народна песен се разказва как Милош войвода спорил с вилата кой по-хубаво пее: вилата или той (а вилите пеят по-добре от всички смъртни), и я н а д п я л, т. е. пял по-хубаво от нея. Вилата не можала да му прости това и застреляла певеца; но Марко Кралевич не позволил да загине неговият побратим и насила заставил вилата да го излекува.

Всичко това доказва, че у сърбите силата на ума побеждава силата на природата и затова сред сръбския народ се е развила до такава степен любовта към свободата и самостоятелността, затова са се развили у тях силна енергия и твърд, непоколебим характер. Наистина у почти всички народи в Европа се забелязва борбата на човека с природата и човекът се стреми да подчини природата на себе си ч да извлече от нея полза за себе си, но не се виждат нито у един народ толкова енергия, толкова надежди за своето мъжество и за своята личност, както у сърбите. Сърбинът, както видяхме, не се задоволява с това, природата да му служи; той се бори още и за това, да подчини свръхестествените духове и стихии на себе си. Той чувствува в себе си такава сила, против която нищо не може да устои; никой не е в състояние да се бори с нея и да я победи, т о й н е с е б о и о т н и к о г о — д о б о г а:

Ти не можеш умријети Марко,
Од јунака ни од оштре сабље,
Од топуза ни од бојна копља,
Ти с'не бојиш на земљи јунака;
Већ ћеш болан умријети Марко,
Ја од бога о д с т а р о г к р в н и к а.
(Вук, т. II)

По-нататък г. Василевич казва, че древнославянската митология не е имала такова влияние върху народа, каквото е имала върху други народи, и затова не е могла да окаже влияние на неговото развитие (стр. 41); напротив, християнската религия във Византия е оказала огромно влияние на сръбския народ (стр. 62). А на нас ни се струва, че нито едно славянско племе не е запазило така свежи древните славянски вярвания и нито на един народ християнството не е оказало такова малко влияние, както на сърбите. Който познава сръбските народни паметници и начина на живот у съвременните сърби, много лесно

може да забележи, че на г. Василевич му се е искало само да поласкае своя народ.

Сега да преминем към историята на сръбския народ по времето на династията Неманичи и да извлечем от книгата на г. Василевич по-интересните места, защото този период на сръбската история предлага много интересни страници, а освен това у г. Василевич той е обработен много добре и е допълнен с нови факти.

Когато сърбите населили днешна Сърбия, те образували, както казахме вече по-горе, д р у ж и н н а д ъ р ж а в а върху чисто демократични начала. Всяко племе представлявало независимо «жупанство» или щат и се управлявало съобразно своите местни обичаи. Тези жупанства имали систематично свои скупщини (сборове), на които се избирали началници (жупани). В случай на война всяко жупанство си избирало старейшина или предводител на дружината, който се наричал б а н. Но всички жупанства съставяли едно цяло — сръбската държава, която си имала главна скупщина (вече) и тази скупщина разглеждала общите интереси на всички жупанства, следователно на целия народ. В тези главни скупщини се избирал главният началник на целия народ, който се наричал в е л и к ж у п а н; в случай на война се избирал главнокомандуващ на всички сръбски дружини, наречен в о й в о д а.

Но това демократично управление скоро загубило своя характер и виновник в този случай според г. Василевич било гръцкото духовенство, което през IX век заедно с църковната догматика внесло в Сърбия византийските начала, т. е. йерархическото (деспотическо) управление. Подобно управление на църквата не отговаряло на демократичния дух на народа и било причина народът дълго да не може да се примири с християнството, а затова и с православието; това управление било главната причина народът да покаже такава симпатия към богомилската ерес, която имала в основите си чисто демократични начала. Византийското духовенство гледало на сръбския народ като на малко дете, на което в християнския живот е нужен опекун, за да го ръководи навсякъде и във всичко. Заради своите интереси духовенството започнало да проповядва за незрелостта на народа и го взело под своя опека. Ала много скоро духовенството забелязало,

че сръбският народ му няма доверие, и когато разбрало, че причина за това е разликата във формите на политическото и духовното управление, то се заело да премахне това различие. За постигането на подобен резултат се откривали два пътя: или църковното управление да се приспособи към народното, или пък народното към църковното. Духовенството предпочело последния път. И ето че сред православните сърби започнали да се въдворяват византийските принципи на централизацията, а у сърбите католици — принципите на западния феодализъм. От тези принципи под влиянието на духовенството впоследствие била съставена страшната със своите последици система на опека. Сръбският народ дълго се съпротивлявал срещу тази опека и защищавал самоуправлението си; но тази система получила поддръжка от духовенството и чиновничеството, т. е. от народните старейшини, за които тази система била изгодна и им обезпечавала властта над народа. И така, ние виждаме, че още в началото на XI век системата на опека вече се вкоренява в Сърбия и взема превес над народното управление. От това време, т. е. от началото на XI век, великите жупани започнали често да си присвояват титлата «крал сръбски». Тази реформа не била по вкуса на народа, ето защо през тези времена всяка година имало бунтове и възмущения, които често придобивали характер на всеобщо въстание. Борбата между демокрацията и системата на опека така отслабила сръбския народ, че той често попадал под игото ту на българите, ту на гърците. Така продължавало до средата на XII век (1159 г.), докато не се появил великият жупан Стефан Неман I.

По-нататък г. Василевич упреква историците, които наричат Стефан Неман велик и умен държавник, при когото сръбският народ бил станал силен и щастлив.

При С. Неман, казва авторът, били извършени много важни преобразования, но при него народът бил окончателно бит; следователно великите преобразования на Неман не само че не донесли на Сърбия никаква полза, но й причинили голяма вреда. За да привлече на своя страна духовенството, Неман започнал да строи църкви и манастири и им подарявал големи земи, от които те можели да имат огромни доходи. С това той възбудил подозрения у по-старите братя, които не закъснели да въстанат сре-

щу него; ала по ходатайство на гръцкото духовенство Неман получил помощ от византийския император Мануил и победил своите братя. А за да привлече на своя страна чиновниците и особено жупаните, Неман обезпечил съществуването и личността им; той им дал големи привилегии и им разрешил да присъствуват в държавния съвет и да решават работите на самия народ. По такъв начин започнала сръбската монархия, която по византийски образец, заедно с духовенството, получила право на опека над народа.

Сега Неман имал на своя страна духовенството и народните старейшини — жупаните, — но нужно му било да се помири и с народната партия, която все още се придържала към демократичните принципи; затова той запазил титлата си «велик жупан» и народната скупщина, ала тази скупщина нямала никакво значение. По такъв начин Неман придобил първенство над останалите жупани и станал началник на целия народ — и от това време сръбският народ малко по малко започва да губи самосъзнанието си и достига до най-възмутително рабско положение. Такова управление съществувало почти три столетия и довело народа до крайна бедност — и материална, и нравствена. Това бил век на умствено обедняване и нравствена развала. Наистина по времето, когато властвувала династията на Неманичите, се появили и няколко светли метеора върху мрачния небосклон на сръбската държава; но какво са могли да сторят няколко души сред общата слабост? Великите дела на Неман I, св. Сава Милютин и Душан се оказали съвсем безполезни за народа; те не само че не могли да способствуват за народното развитие, но му и навредили: те още повече утвърдили робството, защото заставяли народа да се покорява на опекуните без всякакви разсъждения.

Имената на тези славни Неманичи и техните велики дела не само не премахват, но потвърждават още повече мнението ми — продължава г. Василевич, — че под системата на опека не може да се цивилизова нито един народ и държавата може само временно да блесне и да се издигне много високо, но и много бързо да падне, без да остави нищо.

И действително, някои сръбски владетели в най-кратък срок съединили всички сръбски племена в една държава и тази държава растяла не с дни, а с часове; скоро те победили силната България и отнели от Византия много земи и градове; с една дума, в продължение на един век от малката и нищожна Сърбия израснала силна държава, пред която треперела Византия, а могъщите държави на Европа и богатата Венецианска република търсели нейната дружба. Един от Неманичите, Стефан Силният, даже си присвоил титлата «гръцки и римски император». В историята няма много примери, когато една малка държава в най-кратко време да е достигала до такова величие, както Сърбия при Душан. Но за нещастие това величие е било ефимерно; външният блясък само прикривал вътрешната гнилота. Това величие не било резултат на умствено развитие, а резултат на личните способности у някои от владетелите. Народът нямал нито сила, нито значение; той бил сляпо оръдие, което можело да се употреби и за зло, и за добро.

При царствуването на Душан Сърбия е една от най-силните държави в Европа; но при царуването на Уроша, сина на Душана, тя изведнъж запада и става слаба и нищожна държава. Косовската битка свидетелствува колко е била нестабилна държавата, която Неманичите сковали от всевъзможни парчета.

За народното образование по времето на Неманичите г. Василевич казва, че макар Неманичите и св. Сава да се грижели за народното образование, макар и да открили много училища, то от тези училища на народа не му станало по-леко: те му причинили вреда, а не полза.

Нашите историци се намират под влиянието на фантазията, казва г. Василевич, и като се възхищават от величието на сръбската държава от времето на Неманичите, насила искат да изнамерят някаква велика литературна дейност по същото време. Така един историк казва, че при Неманичите сръбската литература тръгнала в добра посока, развила се и станала много богата (Ист. сер. лит., Крстич); други отново доказва политическата зрелост и образоваността на сърбите по времето на Душана (Истор. срп. књжевн., С. Новаковић). Лесно е да се каже, продължава г. Василевич, но тежко е да се докаже, защото историята е длъжна да почива на факти, а не на хипотези. Дохристиянската сръбска литература е имала такова влияние върху народното развитие, че това влияние си остава и до днес; а от

литературата, която била създадена по времето на могъществото на сръбската държава, т. е. по времето на Неманичите, не е останало сред народа почти нищо; тя била така бедна, че не е могла да създаде нито една мисъл, от която народът да би могъл да се възползува в по-нататъшното си развитие. Във всички паметници от това време се вижда само сляпо подражание на гнилата византийска литература. Наистина в книгата «Сборник закони», издадена през царствуването на Душан, се вижда известна самостоятелност; но и от нея се вижда, че народът е бил страшно потиснат през тези блажени времена, че правата на народа са били присвоени от висшите класи — духовенството и чиновниците.[1] И така, литературата от времето на Неманичите не е била представителка на истината, а на лъжата и ласкателството. За доказателство може да служи «царственика» на архиепископ Данил. В този «царственик» архипастирът нарича «благочестиви и христолюбиви» ония царе, които са ослепили своя син или са убили баща си. Когато такъв писател като Данил не е могъл да бъде самостоятелен и безпристрастен човек, а се е унизил до робско ласкателство, то какво ли пък са можели да бъдат останалите книжовници?!

Но как самият народ преценява епохата на Неманичите? Той не я признава за такава, каквато изобщо я представят другите историци. В своите задушевни песни, в които сърбинът описва делата на своите предци, той нищо не говори за тази епоха. Тук-там се споменава за св. Сава и «силног цара Стјепана», но по всичко се види, че тази с в е т л а епоха не е оставила нищо в сърцето на народа. Затова пък мрачната страна на тази епоха е оставила повече следи; нея народът много добре запазил в паметта си и вярно я изобразил в оная песен, която разказва как цар Стефан искал да се жени за родната си сестра Роксанда (вж. Пјесме Вука, т. II).

Книгата на г. Василевич е отпечатана добре (цена 30 коп.).

И с т о р и ј а с р п с к е к њ и ж е в н о с т и. Преглед урађен за школску потребу. С додатком од примера словенске, српско-словенске и дубровачке књижевности

[1] Според този закон за една и съща вина на чиновника обръсвали главата или брадата, а на простосмъртния отсичали носа или ушите (вж. «Закон на Душан» в Г л а с н и к, т. I).

и с таблицом глагољских слова. Написао Стојан Новаковић. У Београду, 1867 г., in 8°, VI+326 стр.

Този труд, извършен така добросъвестно и майсторски, е съставен, по думите на самия автор, по Даничич, Шафарик, Суботич, Ристич, Пипин и Спасович; освен това авторът се е ръководил от «Научен речник» на Ритер и статиите на Ягишич в хърватското списание «Književnik» и в Г л а с н и к С р п с к о г у ч е н о г д р у ш т в а. Главно достойнство на книгата на г. Новакович е това, че в нея е събран почти целият материал, засягащ историята на сръбската литература. А лесно ли е да се събере този материал, когато сръбският народ и до този момент е разделен на три вери (православна, католическа и мохамеданска) и на четири държави (Сърбия, Черна гора, Турция и Австрия) и връзките между тях са много затруднени? В книгата много добре са обработени старосръбската литература и литературата на Дубровник. Този труд заедно с труда на г. Ягич («История на хърватската и сръбската литнратура»); на г. Василевич («История на образованието у сърбите»); на г. Сретковић («История на сръбския народ» — още в ръкопис) съставя едно цяло и на бъдещите изследователи ще им бъде вече леко да напишат съвършена и вярна история на сръбския народ. Не можем да не направим бележка на г. Новакович, че у него материалът е подреден не съвсем вярно, а освен това, говорейки за сръбската литература, той е пропуснал такива трудове, като например трудовете на г. Матич («Умно държавно право», «Явно право в Сърбия», «История на философията», «Наука за възпитанието» и др.), труда на г. Сретковић («Всеобща история»), а същевременно споменава такива писатели, които съвсем не заслужават внимание. И наистина защо е трябвало да се говори за Гаврил Попович и за неговата книга «Часове на благоговение», за Милош Попович, редактора на «Видов дан», и за Кръстич и неговата «История на сръбския народ»?

Трябва да прибавим освен това, че г. С. Новакович е издал своята «История на сръбската литература» и в съкратен вид — за девическите училища — и тази малка книжка е излязла много по-добра от първата.

(Цената на първата книга е около 60 коп.; цената на втората — около 30 коп.)

Журнал Министерства Народного Просвещения, г. XX/CXXX VIII июнь, 1868

«СРПСКИ ЦАР СТЈЕПАНЕ ИЛИ СМРТ ДУШАНОВА»

од М. Т. Јанковића, друго прегледано издање, у Новом Саду, Платонова штампарија, на 16-на, стр. 44

Образоваността и общото развитие станаха особено необходими за сръбския народ. Днес това му е по-нужно, така да се каже, и от насъщния хляб, тъй като само от това зависи целият негов живот и съществувание. Всеки знае, че образоваността е най-важният двигател за напрѣдъка на човечеството, че тя прави от дивака и роба съзнателен и свободен човек, от безделника и тиранина — ревностен и кротък трудещ се. Всички европейски държави изобщо, а особено Америка, отдавна са разбрали, че без образованост не могат да си осигурят нито политическата свобода, нито народната независимост, нито личната безопасност и т. н. Ето защо всеки народ се старае да надмине своя съсед най-напред умствено, а след това и материално. С това именно трябва да се въоръжи всеки народ, ако желае да се защити в случай на нападение от други по-малки или повече напреднали народи.

Тази нужда се чувствува днес и у нас, и в течение на пет години е направено, ако не може да се каже м н о г о, то «п о н е н е щ о». Но тук се явява още въпросът: ще допринесе ли това «п о н е н е щ о» каквато и да било полза на нашия народ? Във всички наши книги, взети заедно, които видяха до днес бял свят, ще намери ли сърбинът онова, което му е нужно? На тези два въпроса ние решително отговаряме: бога ми, не! (Sic!) Всичко (?), което имаме написано досега от нашите «и с т и н с к и у ч е н и», е или незряло, или е предназначено за някакъв «висш кръг», какъвто, слава богу, у нас съвсем не съществува, а дано господ даде и да не съществува. Всичко, което постигнахме досега и което имаме като добро

и годно за бъдещата дейност във връзка с народното развитие, това е нашата народна литература, народните песни. А между нашата писмена литература и народа израсна до небето к и т а й с к а стена.

И ако продължаваме така и занапред, можем да се надяваме, че нашите учени, когато с главите си най-после проникнат и в небето, те ще пускат за храна на народа само своите трохи, до което стигна и аристократическата литература на «цивилизована» Европа, от която и ние досега така робски вземахме пример. Не така постъпва свободна и здравомислеща Америка. В нея образоваността и литературата вървят в крак с народа. Там няма високоучени специалисти, обаче няма и кръгли невежи, както се изразява славният Бокл. И попитайте: в какво Америка е по-назад от Европа? И дали Европа е достигнала в нещо Америка, а камо ли да я е надминала.

Впрочем не е чудно, че нашата литература взе погрешна насока, щом нашите гениални поети пишат оди за олимпийските богове, които, за наше щастие, никой не разбира; бюрократическа Сърбия естествено издигна и бюрократическа литература и ако ние останем така, както досега, нека не се учудваме, че между нас винаги ще се намерят и запазят тирани, които ще ни яздят. Но за това ще говорим в «Матица» по-обширно, а тук имаме намерение да кажем някоя и друга дума за гореспоменатата книга на нашия брат Янкович.

Книгата «Сръбският цар Степан» е предназначена за народа; в нея не намираме нито учена надутост и претенции, нито страст към гръмки и празни риторични фрази, с една дума, в нея няма нищо от онова, с което се отличават нашите «гръмогласни» или «въздишащи» и бръщолевещи поети, които искат да направят масло от вода. Но затова тази малка книжка е пълна със здрава и човечна мисъл и чувствуване на такива естествени и просто казани истини, които ще разберат черногорец, шайкаш, хърватин, всеки сърбин, дори и българин. Погледнете само как вярно е обрисувано понятието на сърбина за неговия народен юнак Марко (стр. 14):

. . . За всичко Марко мисли, размишлява:
«На царя в Призрен да е хубаво,
на страната нека е добре, докато има царска мъдрост —

но щастието е стар измамник,
обърне ли се стръмно нанадолу,
за народа лоша съдба иде.
Горко му, ако се обляга на себе си.»

И на стр. 19:

. . .Аз имам Крали Марко,
той ходи от град до град
и обикаля цялото царство,
и правдата ми от насилие пази,
да не капне сълза бедняшка
на земята, докато е жив царя!

И още на колко места в тази книжка вярно, ясно и живописно се отразяват духът и сърцето на сръбския народ!

Че тази книга на нашия брат Янкович ще бъде от полза за народа, в това ще се увери освен мен и всеки друг, който я прочете, а надяваме се, че ще я прочетат мнозина. Поне аз, от своя страна, признавам, че освен народните песни и «Гуслар» от Драгашевич още не съм чел такава хубава сръбска книга, каквато е «Сръбският цар Степан».

(За услуга на нашите братя съобщаваме, че цената на тази книга е само 20 нов. (чича) или 2 гроша и може да се получи в «Матица» в Нови Сад.)

В. Застава, бр. 36, 1868

КНИЖНИНА

Критика

Абердар. Први јек. Књига е награђена из књижевног фонда И. М. Коларца. У Београду, 1868 г., на 16-ни, стр. 136.

Индијске приповетке. Епопеје из Махабарате. Превео Сима Поповић. У Београду, 1868 г., на 12-ни, стр. 183.

Пастири. Од Ј. И. (Јована Илића). У Београду, 1868 г., на 12-ни, стр. 60.

Српски цар Стјепане, или смрт Душанова. Од М. Т. Јанковића. Друго прегледано издање. У Новом Саду, 1868 г. на 32-ни, стр. 44.

Разглеждайки историческото развитие на образованието в Европа, Бокл казва, «че Европа трябва да благодари за преминаването си от дивачество в културно състояние изключително на своята умствена дейност». След това казва следното: «В живота на всеки образован народ всички промени по пътя на прогресивното развитие зависят изключително от тези три неща: първо, от количеството знания, които притежават неговите най-развити хора, второ, от направлението, по което са тръгнали тези знания, т. е. от вида на предмета, около който се въртят тези знания; най-после и, трето, най-много от размера, в който тези знания са разпространени, и от поголямата или по-малка тяхна достъпност за всички слоеве на обществото.»

Няма съмнение, че и за нас единственият път към образованието е същият този път на знанията, насочен към предмети, действително полезни и важни за делото на общественото развитие. Но за съжаление у нас се гледа на науката и знанието, а също така и на литературата преди всичко като на средство за получаване на звания, титли и изобщо на разни права и привилегии; второ, като на удобно средство за нашите чисто егоистични ползи и прищевки; и най-после, трето, като на празна забава за приятно прекарване на времето. Изобщо при нас знанието и науката нямат обществено и жизнено значение.

Нашето знание, изглежда, като че ли някак външно и съвсем случайно се е прикачило или прилепило за нас. А това е, защото у нас още няма никаква вътрешна жива връзка със знанието и истинската наука. И наистина наши млади хора отиват във Франция и Германия, във Виена и Пеща и там се учат и мъчат, четат много и всичко — но от този мед никой не си услади устата! Те се връщат назад или недоучени, или преучени, но и от едните и другите сигурно най-малко петдесет на сто се връщат вкъщи с известно литературно име и отгоре още и с някаква добавка като: «гениален», «отличен», «добър», «любим», «известен», «прочут». . . и при това още (най-вече) «поет» или «певец».

Такива наши преобразователи, предварител-

но богато и пъстро накичени и документирани с титли, когато се върнат вкъщи, не умеят да се заловят за нищо на този свят, като се изключат единствено щеките и топките за билярд и — ако добавиш още — лорнетите и сладкишите. И какво правят тогава тия наши преобразователи? Големи работи вършат те. Разстроени вътрешно и в противоречие сами със себе си те завършват голямата си дейност, като стават чиновници, пишат и вечно преписват всевъзможни протоколи — нужни и ненужни — или просто до обед се протягат, прозяват, пустословят, а следобед пак повтарят всичко това и за разнообразие играят на карти, а след всички тия важни работи за щастие започват да забравят и Цицероновите речи, и римското право заедно с латинската граматика, но за нещастие още не и поезията.

А откъде идва това? Оттам, че те се учат на какво ли не, което на никого или съвсем малко трябва на някого, а понятие нямат от онова, което е нужно на всички или поне на мнозина.

Ето погледнете например нашия френски възпитаник, професор по римско право в Белградската велика школа, за когото в толкова броя на «Србија» можахте да четете добра, макар почти излишна критика. Върнало се в Белград нашето сръбче във френски фрак и на Св. Сава изнесло дълга беседа — половината на френски, половината на латински, половината на немски и половината на сръбски език. Малко го е интересувало разбира ли го събранието и народът, на който той говори и заради който той се е качил на катедрата, когато му е дошло в главата да стане учител и преподавател по сръбски. Нему се поискало да блесне със славицата на учеността и оригиналността, ако не и гениалността и — какво да правиш, брате? — трудът възнаграден, желанието изпълнено, целта постигната. . . Целта е, казваме, постигната, светът се учудил на светосавската беседа на младия сръбски доктор — и край! А да кажем и че не го е разбрал, та, боже мой благи и света Богородице-триръчнице! — нима нашият млад доктор Радикалски е първият или последният от ония в сръбския народ, които са говорили, говорят и ще говорят това, което и сами не разбират, нито пък някой друг ще им разбере?

А много е имало и в онова добро старо време, преди

г. доктор Радикалски, а много велики хора има и днес у нас, които светът смята за толкова по-учени, колкото повече чужди и неразбрани думи чуе от тях. Така е, бога ми, такива явления у нас отдавна вече не са никаква рядкост. А има у нас и сега доста такива гении, които, за да скрият нищетата на своя дух, крайната разореност на мозъчната система в главата си, гнилостта или по-добре казано отсъствието на всякакъв човешки вкус и неспособността да чувствуват и най-малко уважение към хората, било поотделно или общо, частно или публично, пишат или говорят за такива неща и на такъв език, че сами не разбират нито за какво, нито какво говорят.

На нас ни се струва, че този, мозъкът на когото се намира в главата между четири дъски и който поне малко умее какво да иска и знае какво иска, а освен това има донякъде чисти намерения — струва ни се, че няма нужда (освен ако няма, не дай боже, някаква сила) да бълнува и бръщолеви каквото и да е на хората, към които се обръща, и в очите да им казва, че ги счита за онова познато, търпеливо животно. Ние може би се мамим, обаче все пак с риск, че ще ни осъдят нашите гениални хора като съвсем наивни и неспособни за оценка на техните гениални произведения и въпреки че вече имахме възможност да чуем, «че такива високи мъдрости ще се разберат едва след 200 (и словом казваме след двеста) години» — ние все пак се осмеляваме да кажем, че този, който изобщо знае за какво, защо и от коя страна и за каква разумна цел говори и който поне малко уважава тази публика и милее за нея, ще говори другояче в днешно време и на днешната сръбска публика. Нека господ ни прости греховете, но ние искрено признаваме, че не разбираме заради кого и за какво говорят и пишат такива гении, освен ако тук не е виновна само нашата зла съдба, че да не разбираме гениалните безсмислици.

Ако разгледаме безпристрастно нашата литература, ние трябва да се ужасим. Колко сили, колко дарования, колко труд, колко време са похарчени на халост! Наистина съразмерно със средствата и вземайки предвид нашите общи условия и отношения, у нас много е и писано, и превеждано, и печатано, а и са продадени книги от разни области на науката и знанията. Но всичко това не послужи на делото на нашата образованост никак или

много малко послужи в сравнение със силите, времето и средствата, които са изразходвани за това. А защо? — Защото работата се предприемаше без цел, без избиране на темата, не навреме, без начин и без оглед за кого се пише, с една дума, или съвсем за ничия, или едва и прекалено малко за нечия нужда. Направете сметка за всичко, за какво нашите най-добри умове се трудиха в научната си специалност и под линията ще намерите или чисти нули, или едва-едва по някоя единица. Така стои въпросът с науката в истинския смисъл на думата, а с така наречената «художествена литература» у нас положението е още по-жалко, дори-дотолкова, че в това отношение сме още и безкрайно смешни. Наистина кой най-после няма да се засмее през сълзи, когато погледне цяла армада наши млади хора как с трескав и отчаян пламък са се отдали на всякакви никому ненужни и всекиму вредни глупости и безсмислици? Как да не заплачеш и в същото време да не се засмееш, когато погледнеш как на всички страни гъмжат като мравки сръбските поети, които приказват празни приказки и си въобразяват, че притежават точно гения на Гьоте, Шилер, Шекспир! Като свиркат и пиюкат в своите наконтени стихчета, те мислят: ех, вършат важна работа. Ох, нещастни мой сърбине!

И така, нашата литература стана блудкаво забавление, смешно и жалко губене на време, безсмислено каламбурство и детинщина и вече съвсем е загубила облика на човешко творение, а камо ли и на човешка мисъл и някакъв народен дух. . .

Но ние бихме били несправедливи, ако бихме казали, че при това състояние на нашата литература не се явяват и талантливи умове, по-малко или повече правилно развити. Само че такива явления станаха у нас много редки и единични. В науката не можем да изброим повече от пет, а в останалата литература дори и толкова.

Впрочем в преводите сме много по-щастливи. Не мине месец, а нашите трудолюбиви преводачи и препечатари ни зарадват с някой нов или стар превод с историческо или белетристично съдържание. Обаче и тия наши литературни труженици малко ползуват народа със своите произведения. На много хора у нас се услади да превеждат, но въпросът, какво да се превежда, ги довежда в

неразрешимо смущение. Не познавайки миналото състояние на нито една чужда литература (поне до времето на своето школуване), а още по-малко проследявайки нейното развитие до деня, когато е решил да превежда нещо, на нашия преводач му се струва, че други вече са превели всичко, което е било по-хубаво в света, и тогава какво да правиш? — Превеждай каквото ти попадне в ръцете. Затова у нас има такава пъстрота в преводите (а се превежда не само от оригинала, а и от превод). Така че ще намериш от един и същ преводач освен някое сериозно произведение и такива глупости, каквото е например «Барон Брамбеус», превод от руски на г. М. Дж. Миличевич.

Ако досега у нас е направено нещо самостоятелно, оригинално, то спада в областта на лириката, т. е. състои се от разни любовни и други песни, към които народът остава равнодушен. Ние вече казахме, че поетическите бръщолевения и среднощни въображения, фантазии, не само че няма да ни бъдат от никаква полза, а само ще пречат на развитието на онова, което е особено необходимо; те, т. е. поетическите бръщолевения, ни отвеждат в такава задънена улица, от която после, когато трябва, мъчно може да се излезе. Живот и наука — това е единственото убежище, в което човек може да се подслони от различните опасности, които ни обкръжават, те ще ни излекуват от всякакви предразсъдъци, така че ще можем с по-чисти очи да гледаме света и човека.

Но до днес науката е достъпна само за незначително малцинство, което се ползува от нея; но сред народа тя прониква много бавно, и то с големи трудности, а това е, защото науката не се развива в крак с народа. Оттук следва, че науката още не е достигнала до такава сила, че да може да покаже на човешкия род посоката, която води към напредък и образование. Що се отнася до живота, ние виждаме, от една страна, че някои хора, забравяйки своя егоизъм, имат пред очите си ползата за народа, както това правят американците и европейската демокрация; от друга страна, има хора, които държат народа да не се освободи от духовните окови, а да остане в глупостта, да бъде «безгласна буква», за да може народът да служи само на техните цели и те да го използуват. Между първите има много, които все пак имат честното намерение да вървят напред заедно с народа и с това да бъдат по-

лезни и на себе си, и на него, обаче никак не могат да намерят онзи истински път, който би ги извел от лабиринта на различните заблуждения; те се сърдят и викат против всичко, което виждат, че е лошо, и казват, че е лошо, но съвсем не посочват начини и средства как да се предотврати това зло.

Такива хора охотно се занимават с хуманитарен лиризъм, който сам по себе си не е нищо друго освен мила, но тъжна приказка за хорските страдания, която наскърбява човека, но не му дава никаква помощ в тъгата. Каква е, значи, ползата там, където науката казва на човека: ти страдаш за това, че или много малко искаш, или че сам не знаеш какво искаш. А хуманитарният лирик във всички тези случаи казва: ти страдаш заради това, че страданието е орисията на всичко в света, на всичко, което е красиво, и следователно дръж се добре, брате, страдай и очаквай, докато ти дойде силата, и аз тогава с теб ще се веселя, с теб ще тъгувам!

Най-после хуманитарният лирик не е ни най-малко виновен, че не може по-ясно да опише и означи обществените недостатъци, че не може да завърши думите си с нещо друго, освен дето утешава света, че в него ще намери съчувствие. И едното, и другото би го довело до това да разяснява такива неща, които не могат да се изкажат в поетична форма. В този случай той прави същото, което и живописецът, и по отношение на човешките страсти и желания играе същата роля, както и братята му от оная поетическа школа, които пеят за пеперудите, които въздишат срещу бледата луна, които се забавляват със страстите и желанията на буболечките, комарите и другите насекоми и пернати животни. И едните, и другите описват всичко така, както го виждат, разликата е само в това, че хуманитарната поезия е на толкова по-високо ниво, на колкото по-високо ниво е човешкият от животинския свят.

Не знам защо г. Милан Куюнджич нарече своята книга «Абердар», т. е. сигнална пушка. По самото заглавие мислехме, че в тази книга ще има стихотворения, които ще те водят само към онова, което е добро и хубаво, мислехме, че ще намерим в нея хуманитарна поезия в пълния смисъл на думата, но за съжаление излъгахме се! В своя предговор г. Куюнджич говори: «Аз кръстих Абердар своето с ъ р ц е още докато бях ученик (много хубаво!).

Характерът и обликът на моето пеене напълно се изразява с това име (а дали е вярно точно това?). Разпределих ги в три дяла. В първия се оглежда светът, в който сме родени, и времето, в което сме родени, светът и времето, както са (се) кристализирали (?!) в живото сърце. Във втория се възпява любовта. В третия се разказват събития. Ето това (ви) е «Абердар»!

Не зная как се е сторило на другите, обаче на нас ни се види много чудно, че от пушката «Абердар» излизат нежни творения, че пушката-вестител пее за «любовта» вместо по своето предназначение, по своята роля добре и сигурно да улучва. За бога, кажете ни само може ли да се нарече «Абердар» (вестител) книга, в която има стихотворения, каквото е например стихотворението:

ДА ОТИДА АЗ В ИНДИЯ. . .

Да отида аз в Индия,
да накупя много злато,
да излея златни кюлчета
и да открия тайни врати.

Планината с тамян да отворя,
да я запаля, нека гори,
па да гръмне земя, небе,
господ отгоре да проговори.

«Едно искай»! когато викне,
блазе ми! Сега избирам!
Ох, какво да правя. . . чакай, господи,
какво е по-добре да избера. . .

Змейска сила ли? Мъдрост ли? Правда ли?
Ох, какво. . . царство ли, или живот?
Пусти желания, та разберете се?
Славата ли искам? Рая? Целуване?

Какво е по-добре, любовта ли? Щастието ли?
Олеле, по-бързо, какво да правя, накъде?
Какво? Какво! Не искам и да отида!
После само да се мъча.

(Стр. 41)

Или стихотворението:

НА ДОБЪР ЧАС. . .

На добър час!
Щастливо пътувай, о, звездице мила,
вълната мълчи — сърцето се колебае!
Сладка буря в сълза се превърна,
сълзата шепне: щастливо, щастливо пътувай,
на добър час!
Теб следи, о звездице мила,
друга звезда от синьото небе,
следва те любов сяйна, лекокрила,
любовта шепне: Щастливо, щастливо пътувай,
на добър час!

А такива стихотворения има доста в тази книга.

И наистина г. Куюнджич в някои стихотворения се мъчи да бъде хуманитарен поет, сатирик и бич, който шиба, но изобщо поезията на г. Куюнджич е безжизнена, а сатирата му не само че не хапе люто, а причинява известен приятен сърбеж. Почти всички стихотворения на г. Куюнджич могат да се сравнят с играчка: когато си ги прочел, сърцето ти остава празно, също като че ли нищо не го е докоснало — все едно чел си ги или не си ги чел, те нито вредят, нито ползуват.

Във всяко стихотворение на г. Куюнджич ще намерим или пушка, или топ, или сабя, но всички тези пушки и оръдия са така мирни и мили, че човек би могъл да ги даде на децата да си играят. Всички тези пушки и оръдия са създадени против турците; но дайте тези стихотворения на г. Куюнджич на турчина, той нито ще се обиди, нито ще се разсърди, а само ще каже: «Струва ми се, че това дете е сърдито, но е мило»; или ще каже: «Аферим бре, бъди юнак.» Ако се намери между турците някой холерик, той ще каже: «Познаваме ви и без да се хвалите.» Да кажем открито: на нас повече ни се харесват любовните песни на г. Куюнджич, отколкото неговите хуманитарни и сатирични. А ако пък не може другояче, а трябва да пише в стихове, тогава по-добре нека пее за любовта и да се откаже от сатирата.

За доказателство, че г. Куюнджич умее да пише хубави любовни стихотворения, ще приведем едно от многото хубави стихотворения, което носи заглавие «Сръбкиня».

Кълнеш ми се в луната,
о, мой бледен лъч,
кълнеш ми се във въздишките,
мой млади юначе.

Луната, въздишките
са твоите златни дворци,
в дворците малка звезда:
твоето сърце гори.

Сърцето си на мене даваш,
о, мой жив гроб. . .
Откъде в тебе горещо сърце,
ти на чужденци роб!

Дали ще ни, гордост моя,
бледата луна —
ще ни запази от кръвнишките
непоносими погледи?

Дали златните дворци —
рухнали гробници —
ше ни запазят от кръвнишките
отровни стрели?

Ох, изкупи живото сърце
от пъклените лапи —
или нямаш мъжки ръце?
Ти, който си потомък на юнаци!

Отдай свободно сърцето си
на мен самодивата — на свободата.
Моето сърце върви с тебе
в славния бой, мили!

Ще изляза да те срещна
в здрача на борбата,
ще ти поднеса червена купа
за юнашката клетва.

С лявата ръка ще прихвана
бойния лавров венец.

С дясна ръка ще прегърна
тебе, своята прекрасна гордост!

Но много хора може би ще ни кажат, че ако поетът пее само за любовта и цветята, то неговият кръг от идеи би бил твърде ограничен, защото онзи предмет, за който той непрестанно пее, съвсем би се изчерпил и той вече не би могъл да се занимава с него. Но ние на това съвсем просто отговаряме: Поете! Ако си изчерпил всички твои мисли, ако си изпял всичко, което ти е мило и драго, тогава мълчи! Та ние виждаме на света милиони хора, които нито едно стихотворение, нито един ред не са написали, а все пак ето ги живеят, че защо да не последваш и ти техния пример? Не ни идва нито на ум с това да обиждаме г. Куюнджич, защото това, което казахме, се отнася за него само наполовина; ние говорим тук за всички наши славеи изобщо, чиито мисли вече толкова са се изчерпили, че нямайки какво да пишат от народния живот, превеждат Давидовите псалми и пеят за Самсон и Далила.

В много стихотворения на г. Куюнджич има мисъл и тя е ясна и полезна, обаче безжизнеността и неизгладеността на неговия стих често развалят тази мисъл. Ето един пример:

Какво ти искаше? Ще попитате,
обични братя, край моя гроб. —
Да обичаш с песен святите ангели ли?
Или да прегръщаш с мисъл злия дявол?
Да засищаш страстите ли? Или да живееш вечно?
Едно исках: да бъда човек.

(Стр. 57)

По наше убеждение пушката «Абердар» и сатирата трябва да бъдат и с т и н с к а сатира и за да постигнат своята цел, трябва преди всичко читателят да разбере идеала, който поетът има предвид, и, второ — сатирата трябва от край до край да познава злото, срещу което е насочена нейната стрела.

Но необикновеното в книгата на г. Куюнджич са точките, които са поставени и там, където не им е мястото. На нас, без да се шегуваме, ни се струва, че такива работи пишат не самите писатели, а печатарските коректори, които, когато видят, че няма никакъв смисъл, слагат между думите колкото се може повече точки (Е, това говори човек с възбудени чувства!); например стихотворението «Зора» на стр. 34.

И блясва. . . гръмна. . . засвистя. . . пукна. . .
Гръм ли е? Мълния ли е? Огън тежък ли е?

Или на стр. 97:

Ето изпращам ти. . .
господин капитан. . .
ето изпращам ти. . .
и моето уважение. . .

И така, ако тази книга беше излязла изпод перото на каквато и да е еврейска редакция на г. Ружич и компания, тогава ние не бихме й обърнали внимание. И ако сме я взели за разглеждане, това правим, защото много уважаваме г. Куюнджич и се надяваме, че друг път ще напише нещо добро и полезно, а той е годен за това, тъй като има и знания, и способности. Ние още веднаж повтаряме, че това, което казваме на г. Куюнджич, не бихме говорили другиму, понеже не би ни разбрал. На г. Куюнджич е много добре известно, че нито у един народ, където фантазията владее над разума, не може да има напредък и че водачите на европейската и американската цивилизация се трудят да изтласкат фантазията и да дадат на разума простор за действие.

Френската революция раздвижи всички науки и им даде ново направление, но не завърши всичко. Хората, които мислят, проучваха институциите на разни общества и правителства и разглеждаха недостатъците, които задържаха правилността на нормалното развитие и издирваха нови теории за устройството и същността на управлението. Всяка истина срещна противници и така се явиха много партии, от които едните изнасяха истината, а другите я скриваха. Поради това се явиха всевъзможни теории: в една редица се намират трудовете и верните и основни изследвания, както и повърхностният, самомнителен и нищожен труд. Всичко това е съвсем естествено, като имаме предвид, че фантазията винаги е

играла по-голяма роля, отколкото размишлението и фактите.

Англичаните, според своето разбиране и наблюдения, се опитаха да помирят науката с библията. Френската наука вървеше по пътя на политическите преврати, да, и monsieur Guizot служи по-скоро на Наполеон, отколкото на истината; дълбокомислещите, но тъпи немци или са се задълбочавали в езикословни дреболии, или са сантименталничили така, че и самият професор Шлайден, Хартвиг и други направиха от естествените науки роман, в който дадоха място на дяволите и арлекините. Русначите са свързали науката и политиката с православието и със светите мощи и Катков стана «оберпрокурор» на святейшия синод и т. н. И ето науката в различни народи още и до ден днешен не се е освободила от това; обаче в тези народи има хора, които открито обявиха война на сантименталните естественици, на лудите учени, поетите без мозък, «миропомазаните» политици. Да благодарим сега на разни светила на науката, които доказаха, че науката няма нищо общо с въображението и с поетическите фантазии, които не само че няма да бъдат от полза, а ще бъдат от известна вреда.

И наистина има такива стихотворения, които подпомагат народния напредък; но тези стихотворения трябва преди всичко да са хуманитарни, верни и разумни, каквито са стихотворенията на английските поети Бърнс, Томас Мур и Байрон, каквито са стихотворенията на Беранже и отчасти на Барбие; на руските поети М. Михайлов, Плешчеев и стихотворенията на украинеца Тарас Шевченко. А що се отнася до другия вид поети, драматурзите на фантазията и романистите без мозък, човечеството ще има от тях толкова полза, колкото от млякото на козела.

Всяка поезия трябва да бъде истинска, вярно да описва нравите и обичаите на народа, а драматургията и романите — да научат на нещо полезно. Питаме: какво общо имат с Шекспир г. Суботич или Матия Бан, Милорад Шапчанин с Гогол? Гьоте с Лаза Костич и Шилер с Кујунджич? И отговаряме: нямат нищо общо. Освен това: поезията и романтиката могат да бъдат полезни на народа тогава, когато заемат голямо място в литературата; а у нас освен поети и стихове не виждаме нищо друго. Не

трябва да забравяме, че пътят, по който ние тръгнахме в своята образованост, никак не води към развитието на дълбочината и силата на мисленето, а — обратно — вкореняваме у човека навика да гледа на нещата повърхностно. Но ние знаем, че удоволствията са само тогава благотворни за човека, когато те му се дават с мярка — а което е прекалено, разваля човешкия нрав и от това трябва особено да се пазим. Против известната поговорка «Трудът без удоволствия затъпява човека» можем да кажем, че самото удоволствие без труд може неизбежно да има още по-лоши последствия. Нищо по-вредно няма за човека от непрекъснатото изпитване на удоволствия.

По-добрите качества на неговата природа се губят, цената на обикновените забавления се намалява, стремежът към по-висши удоволствия не спира. И резултатът от всичко това, когато се сблъска с истинските трудности и нужди на живота, е този, че настъпва безразличие и немарливост към всякаква работа. Когато се развие леко и повърхностно, човек е вече неспособен повече за понататъшно нормално умствено и нравствено развитие. Човек, прекарал младостта си в леки и безплодни неща, заслужава съжаление като дете, което е без наивност, както девойката, загубила невинността си, или както младеж, който е загубил увереност. Между хората, на които младостта е пълна с грешни удоволствия, забелязваме често, че съществува този скептицизъм (подозрение), който доказва, че природата им е покварена: като са използували лошо своите младежки сили, като са пропилели напразно цветущия период на живота, тези хора се стараят в своето отчаяние да унищожат и останалата му част. Младежкото лековерие, невъздържаност, авантюризъм и въображение, тъй да се каже, определят съдбата на човека. И от тези лоши последствия се разстройва не толкова физическото здраве, колкото те оставят белег в нашия характер дори и в зрелите години. Лош и без характер младеж става и лош мъж; години наред често той не е в състояние да тръгне по по-добър път, дори и да иска. Ако в този случай още има лек, той е само този — ясно да съзнае своите задължения и да започне енергично да се занимава с полезен труд. И така, за нашето умствено прозрение и нравствено издигане е нужна положителна наука, нужна е разумна наука, а не объркано въображение. И

какво излиза от това? Хората, които са били длъжни да работят за себе си и да поучават другите, само пишат стихотворения, и то такива, от които човек няма никаква полза. Г. Куюнджич, както ни е известно, се занимава със стихове само тогава, когато има свободно време, а останалото време използува за по-сериозна работа. Ние бихме желали г. Куюнджич да има колкото е възможно по-малко свободно време и да се откаже от «стихоплетството».

*

Книгата на Сима Попович е преведена много добре, стихът в нея е гладък, езикът — разбираем, а печатът — красив. Що се отнася до съдържанието на самата книга, не можем да не признаем, че тя е от полза за нашия народ. Както «Махабхарата» и «Савитра», така и «Рамаяна», т. е. поезията на индийците, не е нищо друго, освен първият говор на дете, което току-що се е явило на света и още не е станало човек и самостоятелен характер. Тук се смесват хора и богове, богини, красавици, гъски и слонове, змии — чудеса, които се извършват от смъртни, безсмъртни и животни. Тук боговете или идеалите на народа се показват по-глупави от простосмъртните, позволено им е да говорят всякакви безсмислици и да бъдат такива деца, каквито не ще намерите между хората. Може би някой ще забележи, че и Илиадата и Одисеята на Омир, от които се възхищава целият свят, притежават същите недостатъци, каквито и индийските епопеи. Но ние никак не сме съгласни с това. Елинските богове, както и самите елини, имат чисто човешки облик, а техните недостатъци са просто недостатъци човешки, естествени; тук човек се бори срещу могъщата природа и в нещо я побеждава; природата помага на човека, който се труди и мисли, учейки го да напредва по-нататък и да не се страхува от пречки. Напротив, в индийските епопеи и бог, и човек са разглезени деца, които господ знае защо се сърдят, плачат, борят се, наказват се едно друго и пак се сдобряват и ядат и пият заедно. Изобщо поезията на индийците изразява тъгата и радостта на народа, който току-що е започнал да живее, или представлява само народни песни, каквито има всеки млад народ. Ние пък, слагайки ръка

на сърцето си, казваме, че нашите народни песни стоят много по-високо от индийските и че в нашите песни се отразява истинското страдание и истинската радост човешка, докато някакъв си «Нал» плаче и се радва, не знаейки защо, прави глупости заради глупостите и страда, за да страда. С една дума, въпреки че немските филолози, археолози и историци се възхищават от индийските песни, все пак то е присъщо само на германеца: той се възхищава и от такава празна работа, с която никой друг не би се заловил. Истина е, че има и такива хора на света, които ценят египетските мумии повече, отколкото хиляди живи хора.

Сима Попович превел «Махабхарата» от немски, а не от оригинала, като тук-там (по мое усмотрение) поправя различни абсурдности, които се намират в много немски преводи, значи, и в оригинала, затова защото немците са свикнали в с и ч к о с т а р о да превеждат дума по дума с всички грешки.

Сима Попович е много вещ и в сръбския, и в немския език и ние смятаме, че не би му пречило да се залови с преводите на някои стихотворения на Хайне и драми на Шилер и т. н., и то по избор, а не както правят нашите преводачи, които най-често избират най-слаби поетични работи.

Впрочем не вреди, ако някой прочете «Махабхарата», особено ако се занимава с история, история на литературата и образованието на народа, понеже «Махабхарата» изобразява живота на стария век на фантастична Азия, която някога фантастично се е развивала и фантастично и паднала, оставяйки като следа само няколко милиона роби, които сега са преследвани от няколко хиляди англичани. По-точно казано, ние трябва да проучваме индийския народ, но песните му не са за нас. Който прочете книгата на Сима Попович, той ще бъде на нашето мнение. Колкото и буйна да е поезията, ако в нея няма живи образи и живи хора, тя не е поезия.

*

Сега да поговорим за книгата на Йован Илич — «Пастири». Все повече и повече се разбира, че изкуството малко по малко разширява своите граници и приема в

своя кръг такива елементи, които дълго време са му били чужди: стихотворението взема формата на разказ. Изкуството досега живя друг-живот, а не какъвто е обикновено в света; изкуството изключително се е стремяло да украсява и утешава и откровено казано, изкуството е вършило своята задача, както трябва, т. е. измамвало е и залъгвало, доколкото е било добро. Това изкуство като плод на безделие се е стремяло към безделие и е живяло от безделието, наслаждавало е случайни хора и това му е давало натруфен, утешителен, приспивен и низък характер, който съставлява необходимата същност на всякакви разглезени удоволствия и сладки сънища:

Ох, когато за сърцето зазори зора,
когато се ражда неговия ден. . .

Сърцето трябва да засвири
мила песен с наслада,
чудна песен с прелест,
да поздрави ранната зора,
да подари на руйния ден
развълнуван глас!. . .

Така говори един млад поет, и то напълно основателно, тъй като на него му се струва, че поет без зора, без любов и цветя не е поет. Той се радва и тъгува в песента, обаче в действителност е трудно да се радва на зората, а господ знае дали някога я е видял! Той може би спи до 11 часа? Но трябва да покажем на хората, че и ние чувствуваме красотата на света. Впрочем, тъгуванията и надеждите, за които пеят повечето (мнозинството) от нашите поети, не са били истински, така че да се докоснат до сърцето; това е тази тиха, сладка тъга, това са тези неясни надежди, нуждата от които напълно се чувствува, когато се живее така напразно. Това не е тъга, това не са човешки надежди за бъдещето, а това са приятни чувства на отпадналост. Човекът е доволен и щастлив; той добре живее, добре яде и пие, не чувствува трудностите и страшната материална нужда, нито външния натиск, нито пъшканията на съседа, нито смъртта на брата; не го засяга това, че близкият му студува и гладува. Обаче същевременно чувствува и това, че нещо му липсва, че в света не всичко е в ред и че не се живее, както би трябвало. Това, което му липсва, това нещо, което е крайно необходимо, за да се обрисува общата картина на живота, това е самата тази тъга, която приканва за свидетели бледата луна, румената зора, яркото слънце и пъстрите цветя и която не е нищо друго освен забавна мисъл, на която за разнообразие се придава унил, невесел характер.

Така не би пял и изразявал чувствата си простият сърбин, земеделецът; неговата радост и неговата тъга не са такива; той не се залъгва с живота, не измамва и другите с лъжливи чувства. Четете народните песни. За да можеш да възпееш истинския живот, трябва сам да преживееш и да изстрадаш, а човекът, който пише само от безделие, не може да проникне в душата на друг човек. Той например пее за любовта и цветята или плаче и тъгува при свирня и игра тогава, когато би трябвало да се весели. Не е ли глупаво да се тъгува за това, че готвачката ти е сготвила хубав обед, който те е наситил, или че в избата си имаш хубави и стари вина?

Йован Илич не се различава от другите наши сантиментални поети, само че възприе друг начин на писане и от лириката направи разказ в стихове със заглавието «Пастири». Признаваме, че ако в тази книга не се намираха отделни много добри картини, ако езикът му беше досаден, както на г. М. Бан, ако тази книга не беше написана на чист и гладък народен език, тогава би трябвало да имаш голям кураж, за да прочетеш докрай това почти чуждо за нас произведение. Г. Илич съумя да създаде от сръбския живот такава миловидна приказка, която не е могла да поникне от сръбския живот. Приказката не е нова, тя по различни начини се повтаря във всички френски пастирски романи от XVIII и XIX век. Който познава литературата от времето на Людовик XV, той сигурно е прочел стотици романи с такова съдържание. Впрочем всеки читател може да намери и днес такива романи, ако прочете онова, което са писали Алиберт, Суле и други. Г. Илич сигурно е бил въодушевен от някаква френска картина с надпис «La petite Nini faisant la lecture à la mère» и поискал да предаде в стихове тази картина и да я пригоди към сръбския живот и обичаи. И може би той наистина би постигнал своята цел, ако не

бяха го увлекли демократическите стремежи на французите и ако за място на действието не бе избрал гори и дъбрави, а Белград, че дори и Палилула, и ако не беше взел за герои на своята поема сръбски пастири, които мислят за насъщния хляб, за данъците, за глада и студа, а беше изнесъл на показ децата на някой чиновник, който печели по хиляда талера заплата на година и по 300 жълтици от различни награди. Но кой ще повярва, че в Сърбия простите девойки пастирки говорят със следните думи на своя любим:

Недейте, хора, воюва с бога
и не проливайте юнашката си кръв,
а тръгнете двамата с мене при Малован,
в онази хубава горска градина,
ще се изкача, жална, навръх черната гора,
елате при мене, който може по-рано,
и на когото от вас съм орисана,
на него ще бъда аз, младата, годеница.

Както искате, обаче това не е сръбкиня, а нещо подобно на писател, който не знае кого трябва да обича и кого да мрази, а обича и мрази според обстоятелствата. Сръбската жена не е такава.

Но да кажем някоя дума и за съдържанието на епоса. В Сърбия живеят млади пастири и пастирки и само това им е работа — да пеят, да миришат цветята, да слушат птичките и да се веселят. Пастирите Любинко и Милан се влюбват в пастирката Ружа, която обича Любинко но впрочем не се отказва и от Милан. Но ето сватбарите повели невестата да я венчаят с Любинко, а Милан, който е избягал от изкушението, изведнъж се явява и казва, че Ружа е негова.

— Това няма да стане — казва Любинко, — тя е моя! — И между пастирите започва бой. Тук като ангел-хранител се явява Ружа и не позволява на юнаците да се бият, а им казва да тръгнат към гората Малован и който пръв стигне дотам, тя на него ще бъде жена. Юнаците я послушали и тръгнали към гората Малован и заедно се втурнали към девойката, и понеже двамата били силни и еднакво влюбени, след някои надежди от едната и от другата страна спорът се свършва така:

И паднаха на земята двамата побратими,
в един час и по едно време,
паднаха млади, смърт им се готви.
Видя горката Ружа, но помощ няма,
доближи Любинко, страшни сълзи лее,
целуна го между двете очи.
Целувката ѝ, братко, в сърцето остана,
бога ми, ще ѝ бъде завинаги доста.
Надигна се Любинко и падна на земята,
усмихна се и душата си на бога предаде —
а Ружа въздъхна, земята се разтресе,
тъжната ѝ въздишка се изви под небето!
Целуна го между двете очи.
па отиде при Милан, страшни сълзи лее,
целувката ѝ, братко, в сърцето остана,
бога ми, ще ѝ бъде завинаги скъпа!
Надигна се Милан и падна на земята,
усмихна се и душата си на бога предаде.
Изплаши се слънцето, намерило се в чудо,
и кървавото слънце залезе зад облаците.
Над гората се вдигна рев и буря
и проплака Ружа като люта змия:
«Тежко на мен, горката, голям грях!
Тежко ми и горко отсега навеки!
Милане, Любинко! Нима не си спомвате
и целувката не ми връщате?»
Па погледна Ружа двата сиви сокола
и с нож се прободи в живото сърце,
махна Ружа с ръка и падна на земята.
Както падна, повече не стана.

Не е ли вярно, че тази ефектна и поетична картина е твърде мила и тъжна? Че в нея има всичко, само не сръбски характери? Вярно е, че сюжетът на повестта на Илич е известен на сръбския народ и че покойният Вук някога в своята «Даница» питаше: «Къде е сръбският Лафонтен или, ако смея да кажа, Валтер Скот, който по тази повест би ни написал роман?» Всичко това е хубаво; ние вярваме, че тази приказка живее в устата на народа, обаче съдържанието ѝ не произлиза от чисто сръбски дух, както не са в сръбски дух и онези народни песни, в които братът продава сестрата, мъжът жената (Крали Марко) и ба-

щата дъщеря си. Тези мотиви не са наши, не са сръбски, нито славянски, а турски и татарски, и ако у нас би се намерило нещо подобно, например бащата да е продал дъщеря си, това е само от външни подбуди и никак не може да се отнася до народа и народните обичаи. А съвременната сръбска повест, в това число и историческата, трябва да има народно значение.

Независимо от тези недостатъци в книгата на г. Илич, трябва да признаем, че той не само добре познава народните обичаи, а е вещ и в използуването на народната реч, запознат е и с особеностите и красотите на езика и въобще с духа на народа. В книгата на г. Илич се намират и такива отделни картини, които наистина могат да изпълнят по-нежните сърца с прелест и наслада. Ето пример за това:

Туй сега е Космай планина висока,
златна корона получава слънцето от Изток.
Сива мъглица го е опасла като пояс,
майска зора го прегръща и целува
и силна се вдига горе във висината
като черен орел в небесните дворци,
и смълчана гледа като твърда скала
безбройните поля, планини и бърда,
протяга голите си гърди и юнашкото си чело.
Би казал, че това е горещо слънце,
да си почине малко и да се приготви за морето,
нека морето го люлее, докато задреме.
Ах, братко, как се вие под небето!
Слънцето трепери и тихо се смее!
По бедрата й се разсипала росна трева,
по тревичката — крин и синя теменужка,
а юнашкото коляно, плещи и рамене
покрива прекрасно зелената горица.
Тук тихо поточе минава през гората,
да изплаши агънцата и младите пастири,
но те горките нехаят за това,
прескачат го и му препречват пътя,
а то сърдито скача, сърдито ромони
и в цветната долина шуми, шуми!

Ние казваме, че г. Илич би направил много добре, ако би избрал картини из живота на сръбския народ. С това той би тласнал напред сръбското изкуство. Освен това не би било вредно за господин Илич да се пази от удължавания и повторения, защото такива неща в него има много.

За книгата на Милован Янкович вече ставаше дума в «Застава», бр. 36, затова тук няма да говорим обширно за нея. Книгата «Сръбският цар Степан» е компилация от различни народни песни и затова е разбираема за простия народ; тя е възникнала от неговия дух. Но ето ти неволя! Самото съдържание на книгата също така не отговаря на своята задача, както и у някои други поети. Какви трябва да бъдат романите, разказите, стихотворенията, драмите и прочее — за това смятаме да говорим в следващите броеве на «Матица» и затова тук се ограничаваме само с онова, което се отнася до самата книга на г. Янкович.

Г. Янкович много добре познава народните песни, живота и обичаите на народа и той би направил много добре, ако се заеме да напише разказ със същия език, със същите размери и със същия народен говор, на който сюжетът да не бъде цар Степан, нито Душан, нито пък нещо отживяло своето време, а належащ въпрос от съвременния живот. Както ние мислим, могат да се вземат сюжети от историята, но на такива сюжети трябва да се даде съвременен интерес, съвременен мироглед, защото ще кажем веднъж завинаги: всяка драма, поема, роман и др. трябва да се пише не от имане на свободно време, а за поука и на други, с една дума, ако сюжетът на книгата на г. Янкович беше взет от съвременния живот, тогава тя би отговорила на своята задача в пълния смисъл на тази дума.

Сп. Матица, г. III, бр. 13—17, 10 май — 20 юни 1868

ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОС И БОЛГАРИЯ

Сочинение И. П. Липранди. Москва, 1868 г., in 8°, стр. IV и 139

Чужденците по-добре познават нашето положение, нежели ние; тия повече любопитствуват, повече се занимават, пишат и говорят за нас, нежели ние сами за себе

си. Кои са работили до днес над нашата история, етнография, статистика и пр.? Ю. Венелин, В. Григорович, А. Гилфердинг, И. Срезневски, П. Безсонов, Ами Буе, Киприян Роберт, Лежан, д-р Хан, Каниц, мис (госпожи) Микензия и Урби, Шафарик, Ритер и пр. — все чужденци. А ние се плачиме, че историците криво тълкуват нашата история и криво разсуждават за нашият народ!

Създали ли сме досега нещо ние сами? Можем ли да кажем днес, че имаме книжевност? Колко книги имаме, за които може да се каже, че са изработени от български ум и които могат да се нарекат българска книжевност? Ние мислим, че освен сробникът на братия Миладиновци (Български нар. песни, Загреб, 1861 г.), сборникът на Верковича (Бугарске народне пјесме, у Београду, 1861 г.); политическата и черковната история на Марина Дринова («Поглед връх произхождението на български народ», Прага, 1869 г., и «Исторически преглед на българската черква», Прага, 1869 г.) ние нямаме, като речи, повече нищо, а ако и да имаме още някои произведения, то тия не заслужават голямо внимание. А да бъде нашата история обработена безпристрастно, то тряба самите българи да се заемат с нея. Но нам щат ни отговорят, че да напише човек българска история, нему трябат източници, книги, хронографи, стари монети и пр., че да напише човек история, той тряба да живее там, дека има големи библиотеки и стари пергаменти. Това е чиста истина, но защо ние да се не завземем да разработим другата половина на нашата история, за която материал можем да намерим секи ден? Ние имаме пред очите си жив материал, живи източници, живи хронографи, а тия са същият народ. Изучете вие народът, опишете неговите нрави и обичаи, неговата статистика и положение, съберете народните песни, приказници, пословици и поговорки, потрудете се да съставите български речник и пр. и вие ще направите същото добро на народът (ако не повече), което ще му направят и историците.

Но да оставим тия разсъждения за други пъти и да поговорим за «Восточният вопрос и България» на г. Липранди. Тая книга е излязла още в 1868 г. и ние се решаваме да говорим сега за нея само затова, защото чухме, че някой си българин я е превел и скоро мислил да я печата. Ако г. Липранди и да е често пристрастен, ако

неговата книга и да е непълна, но тя, както мислим, ще принесе голяма полза на българите. Българите из нея ще видят как мислят за тях странците, а особено с какво око гледат на тях русите.

В своето предисловие г. Липранди говори: «Критското въстание, което се продължава и днес, възбуди пак в ъ з т о ч н и я т в о п р о с. Сички съвременни вестници на Западна Европа, а след тях и другите, хванаха се за него и секи го решава по своето желание. Едни свикват, като Петър Пустиник, кръстовен поход, за да изгонят турците из Европа, и тогава, наместо да освободят славяните, да разширят Гърция до Цариград, като й подчинят някои славянски области. Други умствователи желаят да устроят из християнските поданни на султанът съединено господарство и за Вашинктон да изберат Цариград. Има и такива, които после изгонването на турците мислят да разделят турското европейско богатство между съседните европейски господарства. Най-после, по-малко горещите попечители на турските славяни мислят, че доста ще бъде и това, ако европейските сили накарат Портата да даде на подвластните си християнски народи по-свободни и по-човечески учреждения. Западните публицисти, така също и някои из нашите, малко познават, а понякогаж и съвсем не познават положението на християните, които живеят на Балканският полуостров, а зимат се да разсуждават за в ъ з т о ч н и я т в о п р о с, когото тия никак не са в състояние да разберат.»

«Аз съм познат, говори по-нататък г. Липранди, с България (не из книгите само) и със свойствата на тоя замечателен и пълно достоен за внимание народ, когото в продължението на десет години съм разгледвал както в мирните негови трудове, земледелчески и селскостопански, така също съм го гледал и с оружието в ръцете и затова мога да кажа, че както в едното, така и в другото отношение тоя народ стои по-високо от другите славянски племена. Аз мисля, че ако българите намислят да произведат общо движение, то возточният вопрос, или по-право да кажем, съществованието на Европейска Турция ще бъде съвсем подкопано, защото — да не говорим вече за съединените княжества или Ромъния — ни наполовина освободената Сърбия, ни отделената Гърция ня-

мат толкова сила да извършат това, щото могат да извършат българите.»

По-нататък г. Липранди говори за българската статистика, за българският живот и за българските отношения със съседните им народи.

Повтаряме, че книгата на г. Липранди ще принесе голяма полза на нашият народ и ние от се сърце се радваме, че преводачът се е зел да превожда една такава книга, но мислим, че тряба да се напишат няколко обяснения и допълнения за нея и да се поместят на краят на книгата. Нали беше по-добре и г. Блъсков да преведеше Лежана, Киприяна Роберта (Les slaves de Turquie, Paris, 1850, 2 t.); А. Бланки (Voyage en Bulgarie, Paris, 1843) и др., нежели да превежда «Тайните на инквизицията» или «Ефрема Сирина».

Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869

ЦИРКУЛЯР ПО УПРАВЛЕНИЮ ОДЕССКИМ УЧЕБНЫМ ОКРУГОМ

Одесса, 1869 г. Июль, № 7, стр. 153—197 и 283—314

В тая книжка е поместена статия (донесение) [от] г. професора Григоровича с такова заглавие: «Донесение об испытаниях в тираспольском уездном училище и о болгарских народных училищах в Бессарабии» и пр. Но преди да захванем да говорим за тая статия, тряба да кажем няколко думи за г. професора Григоровича.

В. И. Григорович още от 1841 година се занимава с историята и с етнографията на българският народ. Негови съчинения, които са най-важни и най-драгоценни за нас, са следующите: «Очерки путешествия по Европейской Турции» (Казан, 1848 г.) и «Как выражались отношения константинопольской церкви к окрестным северным народам и преимущественно к болгарам в начале X столетия» (Одеса, 1866 г.). Тия две книги ще останат за българите като едно скъпоценно съкровище и

името на г. Григоровича ще бъде записано със златни букви на страниците в историята на българската книжевност. Но тия две книги е писал професор В. И. Григорович, за когото науката и истината са били на първо място, а «Донесение о болгарских народных училищах в Бессарабии» е писал ч и н о в н и к В. И. Григорович, от когото се е искало да пише така, а не другояче.

Но ние мислим, че е по-добре да изпишем тука думите на самият г. Григоровича и нека секи наш читател оцени това ново съчинение на достойният учени професор, както му се иска. Г. Григорович пише до попечителят на О д е с к и я т о к р у г: «Ваше превозходителство, желаехте да приемете от мене някои известия, които се касаят до българските народни училища, а най-главно за централното училище в Комрат. Вие желаехте да бъда откровенен и да изкажа своето мнение за тоя език, който тряба да стане орудие за возпитанието в българските колонии в бесарабската област.» «Като излязох 16 юния из Кишиньов, аз тръгнах към югозток, за да мога да разгледам старият Траянов обкоп, и затова се отбих от пощовият път. Кога достигнах до селце Чимишлия, дека се запознах с учителят на народното училище, който беше някогаш студент в Казанският университет, аз се упътих за Комрат. Тук аз се срещнах с В. И. Етингера и Н. П. Миронова, които ме приняха твърде добре и опознаха ме с началникът на централното училище Л. Ф. Клименка, който ми даде някои потребни обяснения. Това училище съществува не повече от половин година, а е направило много глъчотевици, които могат твърде лесно да бъдат вредни за неговото развитие. С помощта на началниците аз можах да се опозная с приготовителният клас на това училище и заради мене бяха повикани учениците из тоя клас. Освен това аз се разговорих не само с началниците, а и с твърде деятелните учители на закон божий и на българският език, които са чисти българи. Като знаех от по-напред с какъв план е отворено това училище, аз се не забавих да се известя от просвещените (?) жители комратчени за това, що тия очакват от изпълнението на тоя план. И така аз мога с убеждение да изкажа своето мнение.»

«Планът, който е съставен за ученията в това училище, е така доброжелателно обмислен, щото и чужденци-

те не могат да не виразят своята признателност. Той дава повече, като разгледаме за какво се назначават възпитаниците, отколкото ние очакваме. И така, той (планът) обещава образование, което може да пожелае само такова общество, кое стои на висока степен в своето просвещение. Ако гледаме планът, то това училище ще бъде повисоко от една гимназия и ще дава на младежът способи да придобият реални познания. Как да се не порадва човек на тоя план, когато види още от началото, че са избрани такива достойни началници и възпитатели, които донасят чест на колониалното управление.»

«Комрат ме зачуди с това, че в тая колония българският език се употребява по-малко, отколкото арнаутският, турският и молдованският. А образованите люде употребяват повече руски език. Това разнообразие от толкова езици ме накара да се оставя от своите надежди, за да правя наблюдения над българският език в коренните негови свойства. Повече из жителите в Комрат са преселници из село Арбанаси, което се намира до Стара планина, недалече от Търново. Аз си припомних, че за това село се говори още в грамотите на XIV столетие. И така под името българи се скриват стари арнаутски преселенци (?).»

Ние не знаем какво се говори в грамотите на XIV век, но знаем, че в село Арбанаси живеят българи и гърци. Да речем, че в XIV век в Арбанаси са живели арнаути, които днес са се погърчили, но нам ни се чини, че тия арнаути щяха по-напред да се побългарят, а не огърчат, защото са окружени с българи. В това отношение ние желаем повече да вярваме на очевидните факти, нежели на грамотите от XIV век.

По-нататък г. Григорович говори: «Аз захванах с внимание да изтърсвам отдека сяка една колония захваща своето начало и това мое изтърсване ме доведе до такова убеждение, че в българските поселения в Бесарабия живеят няколко народности, които се покриват с едно име — българи. Числеността на тия народности аз не зная, но мога да предполагам, че славянската народност в колониите не е по-голяма от другите. Освен арнаутите, които са преселени из село Арбанаси (?!), по-голямата част в колониите съставляват гагаузите. Тие преселенци са дошли из Добруджа и из другите краеве на Възточна

България. Гагаузите говорят турски език и твърде малко разбират български (а руски?). По моето мнение гагаузите са потомци на половците (?), които са се населили в България в XI и XII век. Тоя народ е бил рано покръстен и затова не е могъл да усвои славянският език. След гагаузите следват с л а в я н о б ъ л г а р и т е.»

За гагаузите ние мислим, че са преселенци из Сирия и основаваме своето заключение на живи факти, сир. на езикът, на нравите и обичаите, на облеклото, на народните песни, които са у гагаузите и сирийците съвсем еднакви, и пр. Колкото за числеността на българската народност, ние мислим, че след двайсет или триесет години тя не ще съвсем да съществува, ако само одеският попечител на просвещението воведе в българските училища руски език и ако руското правителство преселява българите ту в Херсон, ту в Таврическата губерния, а то и на Кавказ.

«Българите можем да разделим на три класа, говори г. Григорович: първи клас са старите преселенци, които са се преселили из България още от старо време, т. е. дорде още русите не владееха над тая страна. Като се населиха много по-рано от XVIII в. между молдованите, то тия приняха ромънски език и слабо увардиха своят. Вторият клас са тия преселенци, които са се преселвали в различни времена, т. е. в това време, когато русите са имали война с Турция, и тия преселенци са из старопланинските села, а най-повечето из Сливен, Жеравна и Ямбол. Тия говорят наречие, за което можем да к а ж е м, ч е е б ъ л г а р с к о. Най-после третият клас — тия преселенци така също са се преселили по времето на нашите войни с турците, но не из старопланинските страни, а из западният край, т. е. из тия места, които са на сръбските граници. Тия преселенци се наричат шопи» и пр. «Само кога посетих колония Твардица (Твърдица), аз чух повсякъде български език. Жителите в тая колония са се преселили из Сливен. Като останах да пренощувам в тая колония, то разгледах черковата, посетих училището и ходих и по къщите. Почтенният учител Димитър Карпов Шептифранц (види се, че е немец) беше мой ръководител. Най-голямо внимание аз обърнах на преподаването и успехите на учениците, а най-повече на преподаването на българският и руският език.» Г. Григорович

хвали това училище и казва: «Аз не можа да не позавидовам на това училище, като си припомних какви са училищата в другите краеве на Русия.»

Из Твардица г. Григорович отишъл във Валапержу, която е населена така също с българи из Сливен, но училището им било затворено, че нямали учител. Колонии Кюретен и Тайракли са населени с шопи; и г. Григорович казва, че тия шопи се чуждеят другите българи, защото езикът им има някакво си различие (!). В Кубей, дека живее попечителят на българските колонии, живеят българи, размешани с гагаузи, и българите са от различно произхождение (?!). Колония Делжелер и Камчик така също са населени с българи, които са се преселили из едренските околини.

По-надоле г. Григорович говори, че колониите процъфтяват, а ако се чуят някои жалби, то тук са криви някои български главатари, които бранят оная националност, която е толкова разнообразна, щото и самите учители, които са чисти българи, не знаят с какво да захванат, с руски или с български. За да се доведе на ред разнообразното население на бесарабските колонии, г. Григорович мисли, че в училищата тряба да се воведе руски език, и продължава: «Не тряба да се плачат (българските главатари) на руският език, когато той е за народните училища необходим. В сегашно време съществува такова възвишено внимание за ползата на българските колонисти и отвори се централно училище в Комрат и затова въпрос на руски език ли тряба да се преподават уроците в това училище не тряба да смущава тия люде, които защищават българската народност. Но тия не тряба да викат против нас, а ние тряба да викаме против тях защо са скривали досега, че в техният домашен бит има такива противоречия и тия употребляват турски, арнаутски и молдовански език, и защо тия ясно не помислят щ о е т о в а б ъ л г а р с к и е з и к и к а к в а е б ъ л г а р с к а т а л и т е р а т у р а.»

Нататък г. Григорович говори, че разнообразните езици в колониите са накарали руското правителство да воведе в Комратското централно училище руски език. «Български език тряба да се чете на учениците, но не да се ч е т а т у р о ц и т е н а б ъ л г а р с к и е з и к, реши колониалното управление и в това то се е ръководило не по политически причини, а по справедливостта.» Главна причина защо не може да бъде воведен в Комратското училище български език, по думите на г. Григоровича, е, че българският език не е още обработен и българската литература още не съществува и колкото съчинения са до днес написани, то тия са писани или под влиянието на църковно-славянският език, или на руският, или на сръбският.

«И така, говори г. Григорович, кога човек разгледа безпристрастно тоя въпрос, т. е. на кой език да се чете в Централното комратско училище, то не тряба да кряска от боязън за ц я л о с т т а на българската народност. Тая цялост я няма в колониите. Благоразумните патриоти (Малина, Скачков и Абаджи), които знаят в какво състояние се намира българската книжевност, сами се не боят от ввожданието на руският език в училището. Здравият разум още отсега, преди да се отвори Комратското училище, предпочита руският език.»

Из сичко, щото изписахме из статията на г. Григоровича, читателите могат да си съставят сами понятие с каква цел г. Григорович е писал тая статия, а ние от своя страна ще попитаме авторът ѝ: «Защо Комратското училище се нарича българско, ако уроците в него се четат на руски? Нямат ли право българите, които плащат данок, да имат свое главно народно училище? Ако българите се учат на руски, на гръцки, на ромънски и на турски, то българския език никога не ще да се обработи, а българската книжевност да тръгне напред; и след сто годин може да се намери и други г. Григорович и да каже, че българският език е необработен, а българска книжевност не съществува. Не, българите желаят да се учат и да живеят български и ако е това запретено в Русия, то не е крив ни българският език, ни българската книжевност.

Свобода, г. I, бр. 4, 26 ноември 1869

ЗА БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК

Във в. «Право» е напечатан уводен член за българското правописание, в който авторът се плаче, че нашите писатели не пишат по едно-правописание. Ние тука не щем да отговаряме на в. «Право», само ще кажем накратко своите мнения за българският език.

Българският народ дотогава няма да има едно правописание, докогато нашите писатели не обърнат най-голямото свое внимание на българското народно произношение и на конструкцията на българският език. Българите не щат да пишат едно правописание до това време, докогато нашите писатели не престанат да се ръководят по старославянската етимология и по руският синтаксис, с една дума, българите само тогава ще имат едно правописание, когато захванат да пишат чисто български и да оставят настрана и древнославянският, и руският език. Българите не са ни руси, ни старославяни, а българи и затова тряба да пишат български и да говорят български.

Питане е, защо нашите писатели пишат в средата на думите Ѫ, Ъ и Ь, когато тия три букви се произносят еднакво? Как тряба да научи учителят своят ученик дека да пише Ѫ и дека Ъ? — Дето русите пишат *У*, ти там пиши Ѫ; а дето О, там Ъ, ще му каже учителят. И така всеки ученик тряба най-напред да се научи руски, а после български. Логично ли е това?

Друго, защо българите пишат Ы? Има ли в българският език такъв звук? Защо нашите писатели не пишат И, когато се буква Ы произнося чисто като И? — Тия и сами не знаят. Старите славяни са употребляли тая буква, затова и ние тряба да я употребляваме. А защо не употребляваме и ние падежи, двойствено число, причастия и пр., когато са ги употребляли старите славяни? Защо не изхвърлим и членовете и да захванем да пишем руски?

Третьо, защо пишат Ѫ във винителният падеж на женските имена, а не пишат А в родител. падеж на мъжките имена и У в дателният? Защо пишем Ї и Й, когато Ї е половина И и Й е половина И? Българите нямат нужда от буква Ї, когато употребляват Й, и ние мислим, че или буква Ї, или Й тряба да бъде изхвърлена като непотребна.

Колкото за словосъчинението, ние съветуваме в. «Право» да се ръководи по народният дух на езикът и в своите уводни членове (които преводи от руският превод из съчинението на ингелизина Смайлса) да бъде по-народен и да гледа да го разбере народът. За кого ние пишем: за българите или за старите славяни и русите? Ако пишем за българите, то и езикът тряба да бъде български. Но за тия работи ще отговорим други път.*

Свобода, г. I, бр. 5, 3 декември 1869

НАШАТА КНИЖЕВНОСТ

«В сегашно време българската книжевност още не съществува — говори г. Пипин — или тя едвам захваща да живее.» И наистина, ние, българите, сме останали най-подир от сичките народи в Европа, като изключим из това число арнаутите, цинцарите, циганите и самоедите. Ние още нямаме своя книжевност; ние още нямаме пет книги, които да могат да издържат критика; ние нямаме нито три книги оригинални, т. е. които могат да се наречат български произведения или българска книжевност; най-после, ние още не знаем що е книжевност и каква тряба да бъде нашата книжевност. Ние преводиме и печатаме не това, щото е за нас потребно и полезно, а щото ни се попадне подръка; ние не печатаме и не пишеме каква и да е книга или статия, защото я намираме за полезна на народът или защото мислиме за нея, че е добра, и разделяваме с нея своите убеждения, а за да се наречем писатели и да видим името си напечатано. Земете календарът за 1870 година от Х. Данов и С-ие и прегледайте каталогът, който е поместен на краят за книгите, които се продават днес на българският народ, и тогава вие ще се уверите, че аз говоря истина. Ние нямаме още буквар, нямаме христоматия или енциклопедия за децата; ние нямаме всеобща и българска история за народът (черковната и народната история от М. Дринова не е нито за народът, нито за децата); нямаме алгебра, геометрия,

* Мнение, което изказва тук авторът на тая статия, е малко прекалено, но ние помещаваме статията му, защото в нея има много здрави мисли.

зоология, минерология, ботаника, физиология и пр. за учениците; нямаме история на всеобщата и славянската книжевност (литература); нямаме землеописание и статистика и пр., и пр. Но за това имаме: две логики, «Съчиненията на Българина», «Цветосъбрани панерчета», «Ефрем Сирин», «Цигулки» и пр., а оттука излиза, че «цървули няма, а гайда ище».

Българската книжевност се почна от петнайсет или двайсет години насам, но тя и досега няма никаква вътрешна сила, тя не е още пустила корен в нашият живот, не е обща ръководяща идея, т. е. тя се е появила между нас, не че ни тряба като наука, а защото се е искало на писателят да я воведе в българската къща, без да пита българинът — тряба ли му такава и такава книга или не. Нашата книжевност прилича на школски съчинения, които учениците пишат, за да покажат на учителят си своето краснописание и своите граматически погрешки. Тия съчинения биват твърде разнообразни и нямат никаква друга цел, освен че у ученикът се е явило желание да напише: за «зората», за «вечерта», за «благонравието» и пр. — а тия съчинения никому не са потребни освен нему. Такава е сичката наша книжевност, която се пише не да бъде полезна другиму, не защото е тя потребна, а да обезсмърти писателят своето име. Почти сичките наши книги са написани, преведени и напечатани без никаква цел, без никакво отношение към науката и животът народни — просто за своето удоволствие и да се наречем писатели. Нà, затова по-образованите българи четат повече странни книги и странни вестници, нежели своите, и затова българинът, кога купува българската книга или се подписва на български вестник, то мисли, че той прави пожертвување и нарича се спомоществовател, а не подписник (абонимент).

Ние сме убеждени и можем сякога да докажем, че сяка книга, която се преводи и печата, тряба да се печата с цел: да разпространи знание между народът и да развие неговите умствени способности, а ако тя няма тия качества, то никому и не тряба. Сяка книга тряба да поучава, защото в противен случай тя не ще да има никакво значение и така също ще погине, както се е и появила на светът. И така, сяка книга тряба да е з н а н и е и п о у ч е н и е, из която секи един читател може да извлече

сила за каква и да е своя цел. Лъжат се тия, които мислят, че някои книги, както напр. романите и повестите, тряба да бъдат забавни и че тяхната цел е да веселят обществото или да приспиват ленивите. Секи роман, сяка повест, сяка драма, сяко стихотворение тряба да имат цел поучителна, тряба да покажат човеку неговата добра и лоша страна, неговият живот, неговата душа, желания, страсти и пр. Но главната цел на такова едно съчинение е да предпази човека, за да не подпада той в погрешки, и да му покаже средство как да се избави от тях.

Да кажем сега какви са нашите книги или нашата книжевност. Изпърво нашите книги са повече преведени, но преводачите не са намерили за нужно да кажат кои са писали тия книги и на кой език са тия писани, но не са заборавили да подпишат своите имена. Така напр. ние имаме две-три книжки: «Кратка логика», превел Й. Груев и «Древна история», превел Н. Михаиловски, но кои са били техните автори — ние не можем да знаем. Но найзлото е това, че мнозина от нашите писатели земат някоя книга, превождат я и я напечатват като свое произведение, без да кажат, че тая книга е преведена. В Европа такова едно злоупотребление щеше да се гледа като на кражба, а такъв един писател да се мисли за шарлатанин, но у нас на тия кражби гледат твърде просто и наричат ги невинни злоупотребления. Второ, нашите преводачи имат обичай да съкращават чуждите произведения и да прибавляват от себе си някои мисли и свои убеждения, а и това, по европейските литературни закони, се приема за шарлатанство и писателят на съкращената или на допълнената книга може да потегли преводачът пред съд и и да му запрети да продава книгата, която е той превел и преправил. И така, главната обязаност на нашите преводачи е да подписват сякога името на писателят, а ако в някои места се не съглашават с него, то нека направят свои примечания, а не да прекрояват чуждите трудове. Но може да се найде някой из нашите преводачи, който да ни отговори, че той е прекроил книгата на тогова и тогова: първо, по духът на българския народ, а, второ, че той е поправил само някои места или ги е допълнил, за да бъде съчинението свято и безгрешно.

Но тука е питане: защо нашите преводачи, наместо да прекрояват чуждото, не напишат от себе си нещо са-

мобитно (оригинално) и да разкажат своите прекрасни мисли по духът на народът и безпристрастно? И наистина, българските съчинения се появяват само в българските вестници; българските писатели имат сила само да напишат малка статийка в някой вестник, да речем — «За дуализмът и материализмът», но да съчинят цяла книга — тия чегато не можат или не щат.

Защо ние нямаме българска книжевност? — Защото български книги никой не пише. А на българският народ са потребни чисти български книги, с български народни дух, с българско направление и с български поглед на книжевното дело, е една дума, на българите са потребни повече книги самобитни, нежели глупави преводи. Българският народ тряба да има умствена храна, а не газетна храна: изпърво, че последнята може твърде скоро да омръзне, а, второ, тя не е дотолкова питателна и не може да се нарече ни наука, ни знание. Когато човек иска да знае някакъв предмет или да се упознае с някоя наука, той тряба да иде или в училище, или да търси храна из книгите и никога не ще да търси това, щото му тряба, във вестниците. Вестниците имат свое назначение, современно назначение, а книгата остая за сякога н а у к а, ако тя само отговаря на своето назначение. И затова нашите преводачи захванаха да купуват из Франция, Гърция и Росия умствена храна и да я продават на българският народ, без да го питат харесва ли му се тая храна и за неговият стомах ли е тя. Тая храна е купена евтино, докарана е в България лесно, продадена още полесно, а когато е така, то защо ние да се мъчим и да сееме свое семе? И ето, ние видим, че само преводи и преводи се печатат в нашите печатници и само преводи се продават в книжарницата на Хр. Данова. Каква книга земеш в ръката си, то знай, че тя е преведена, ако и да не е казано от кой език и чия е.

Тия дни аз прегледах около десет книги, които са напечатани в последните две години, и между тях само една е самобитна, т. е. «Цигулката» на Х. Мавридова, но и тая книжка съвсем не мерише ни на наука, ни на знание, ни на българска книжевност. Тая книжка не щем да похвалим и не щем да я рекомендуваме на нашите читатели. Може г. Мавридов да е добър човек и велики народолюбец; може неговите желания да обогати нашата книжевност са били чисти и искрени, но той няма никакъв дар да пише поезия — това е истина. Песните на г. Мавридова са «народни (народни песни се наричат тия песни, които пее самият народ и които той е сам съчинил) и любовни».

Тряба да изпишем тука няколко части из тия песни и нека читателите сами си съставят понятие за г. Мавридовата поезия:

Стоях на връх планина (,)
Наскърбен много бях (,)
К ъ т птица нажалена
З (за) отечество горях (.)
В той вечер у ж а с е н (,)
Екут страшен чух (,)
Извадих скъпий пръстен (,)
Що от любезна зех (;)
П р е з н е г о г л е д а м я с н о (,)
К а т о п р е з о к и я н (??)
Там са бият страшно
Чадата на Шишман,

и пр.

Ние мислим, че когато човек иска да пише и да печата, т. е. когато той иска да бъде учител на народът, то по-напред да се поучи и сам и да знае дека да пише запетая и дека точка. А г. Мавридов, както се види, няма и понятие що е граматика.
Или:

Хайде, хайде комшия
Синца в този весел час
Да въсхвалим Бахус ния
Кой е създал зарад нас
Винце сладко } 3
То нам гладко }
Да живейме компания } 3
Синца, братя, с веселия }
Живио.

Кажете ми сега: българска ли е тая песен и може ли човек да каже, че г. Мавридов се е учил в училище?

Ние имаме под ръката си още една самобитна българска книга, която може да се нарече българска книжевност, ако тя само отговаря на своето назначение, а тая книга е «Летоструй» — календар от Хр. Данова и С-ие. Името на г. Хр. Данова отдавна се чуе по България и неговите книги, т. е. неговите издания, се намират навсякъде, дека живеят българи. Г. Данов, със своите издания и със своите денонощни трудове, е направил досега голяма полза на народът и направил би още повече, ако той на българската книжевност гледаше пò с патриотическо око, а не как на търговия. Българските писатели, вестникари, учени, книгопродавци и издатели тряба да пишат и издават такива книги, за които мислят, че българският народ ще извлече полза, а не такива, които се лесно продават. Ние сме уверени, че сякакви трепетничета, съновници, «гадателни книжки за привременните човечески случки» (Цар., 1862 г., 16 стр.), «Пития или гледане на счастие» (прев. А. Границки, Цар, 1848 г.) и пр. щат се продадат и книжарницата наХр. Данова ще извлече от тях полза, но какво знание добива из тоя боклук народът? — Не само знание и просвещение, а чисто отъпение и невежество, чисто помрачение на човеческият ум. А българите са още народ млад и невинен! Нека Хр. Данов, па и сичките наши писатели си помислят, че тия са сеятели и щото тия посеят, това ще и да никне и плод да даде. Сички честни писатели и книгопродавци не само че не тряба да пишат и печатат такива книжки, които убиват човеческият разум, а тряба да ги гонят и уничтожават. Когато един народ захваща да живее, то нему тряба здрава и чиста храна, а не трепетничета и съновници. На народните водачи и писатели е обязаността не да увеличават суеверията и заблужденията, а да чистят тая ръжда, която е покривала до днес българският живот. Нам е потребна днес наука, наука положителна, наука жива, наука човеческа. Бокл в своята «История на цивилизацията в Англия» казва: «Човеческият напредок зависи от три условия: първо, от сумата на тия знания, които са добили по-образованите люде; второ, от това направление, което са приели тия знания, т. е. на какво се употреблява и как се употребява това знание; третьо, от пропорцията на тия знания и от тяхното разпространение в сичките класове на обществото, т. е. между гражданите и селяните.»

Без сякакво съмнение, тоя път към цивилизацията е път и за нашето развитие, за развитието на българският народ, и затова нашите водачи и писатели тряба да употребят сичките си средства, за да разпространят знание по сичкият български свят и да му отворят очите. А това може да се достигне само тогава, когато нашите училища бъдат български и човечески, а нашите книги положителни и правдоподобни.

Сега да кажем няколко думи за календарът на Хр. Данова. Народна българска книга тряба да има и българско съдържание и да е написана на български език — а най-повече календарът, който се чете и по селата, и по градовете, — за да може да я разбере и малко, и голямо. А какъв е календарът на г. Данова? Съдържанието му не отговаря на назначението, а езикът му не е ни български, ни руски, ни славянски. Още за едно тряба да забележим г. Данову: книгите, които той издава, са твърде скъпи.

Свобода, г. I, бр. 5, 6 и 7, 3, 11, 17 декември 1869

ЗА ЕЗИКЪТ

В последното време твърде често се печатат в българските цариградски вестници, а особено в «Право», статии за езикът и това ме накара да река и аз нещо за тоя предмет и за българското правописание. Секи народ тряба да се хвали със своят език, тряба да открива и да се опознава с неговите богатства, а ние, българите, вървим наопъки. Българският народ 500 години е живял под турското робство, преживял е и прострадал е твърде много, а затова е преживял и прострадал и езикът му: в езикът, като в огледало, се види самият народ със своите достойнства, със своите погрешки, със своето образование и понятия, с една дума, езикът и народните песни са копие, което изображава самият народ и неговата история. Затова нашите учени мъже тряба да вървят по духът на народният език или по самият народ, защото езикът е оная сила, която отличава българинът от турчинът или от гъркът и казва му: «Ти си българин.» А що видиме ние? — Нашите учени викат, че езикът ни бил

развален и че трябало да се поправи (чегато г. Михайловски или г. Безсонов са в състояние да изправят народът, историята му, животът му или езикът му, ако само тия да би били и наистина развалени), да се прекрои и тогава българите да направят един книжевен език (??!), на когото да се пишат нашите български книги. Тряба да разбереме, че езикът е майка на граматиката, а не граматиката — на езикът: граматиката е история или закон на езикът и затова граматиките тряба да се съставляват според свойството и духът на езиците, а не да се правят по главата на г. г. Герова, Груева, Момчилова, Богорова и др. Който иска да напише граматика за българският език, той тряба да тури за основа живият български език, който се говори днес в България, а не сам да прави правила за българската граматика. Най-първата наша обязаност е да изучиме сичките български местни наречия, да направиме български речник и да опишеме духът на нашия език, па после да се завземеме да изчистиме чуждите боклуци, т. е. турските, гръцките, руските и черков нославянските думи и да ги замениме с български, както ги е учувал народът от толкова години. Ние сме българи, затова и езикът ни тряба да бъде български. Аз съм уверен, че българите дотогава няма да имат един книжевен език, докогато учените не захванат да пишат по народният говор и докога не разберат, че тия не са ни старославяни, ни новославяни, а — българи. Истина , че да изучи човек сичките български наречия и да опише положението или правилата на българският език, е твърде тежко, но трудът му ще бъде най-славен и най-безсмъртен. Блазе им на онези мъже, които земат тази тежка работа върху си и я довършат както тряба. В историята на българската книжевност ще останат имената не на тия учени, които земат и побългаряват руската Востоковска граматика (Груев и Геров) за българите; а онези, които изпитат и опишат живият език по сичките български околии в България, Тракия и Македония. Колкото за правописанието, то тряба да се пише с толкова букви, с колкото е потребно: нито с повече, нито с по-малко. За един глас не тряба да се пишат три гласни букви, защото туй не само че не докарва никаква полза на езикът, а плаши децата с непотребни мъчнотии. На тази твърде важна работа тряба нашите учени да дадат сичките си мисли, но тряба да ги

дават с философическа безпристрастност, а не с ръждиви стари понятия и фанатизъм, защото в такъв случай само можеме тури на тази работа една добра основа.

Свобода, г, I, бр. 16, 19 февруари 1870

ВЕЛИСЛАВА, БЪЛГАРСКА КНЯГИНЯ

Драма в пет действия от Д. П. Войникова. Браила, 1870 г., in 12°, стр. 110

За секиго вече стана очевидно, че българската книжевност малко по малко захвана да разширява своите предели и да допуща в своята област такива произведения, които доскоро ѝ бяха чужди. Нашата книжевност преди няколко години беше само преводна и превождаха се само учебни и черковни (догматически) книги, следователно тя живееше отделно от нашият живот и нямаше в себе си никакви жизнени сокове; тя имаше цел само да образова, да научи и да возпита, ако и твърде рядко достигваше до своето назначение. Ако и да съществуваха някои изключения из общото правило, т. е. ако и да се появляваха преди десетина години такива книги, които имаха съвсем други характер, то и тия книги не можеха да се наречат «българска книжевност»: изпърво, защото тия почти сичките бяха преведени, а, второ, защото тия и в самите свои оригинали нямаха никакво литературно достойнство (такава книга са: «Съчиненията на Ф. Булгарина», «Любовникът или неговите (?) в Цариград», «Душица» Богдановича, «Черноносяща господжа» и пр.). Ние говорихме вече, че нашите преводачи не само че не избираха какво да преведат, а превождаха, щото им се попадаше подръка и малко ги беше грижа защо и за какво превождат тия книги. Нека попитаме преводачът на «Хенриха Айсенфелски» и преводачът на «Цу-й Философ», т. е. г. Р. Колесова и г. Оджакова защо тия са се мъчили да превождат тия книги? Ние мислиме, че тия ще да ни отговорят просто и ясно: «Намерихме ги, прочетухме ги и преведухме ги.» Ние имаме не повече от десет книги, които са преведени или съчинени с цел; така също ние нямаме нито де-

сет книги, за които може да се каже, че са произведение от български умове. А ако да отделиме тия книги, които се наричат учебници, то нашата българска книжевност съставлява не повече от двайсет книжки, из които петнайсетте са преведени.

При такава бедност в нашата книжевност ние не можеме да не посрещнеме радостно нашата самобитна драма, която преди няколко недели излезе изпод перото на г. Войникова, и да ѝ не пожелаеме успех. Намеренията, които въодушевляват българският драматург, г. Войникова, за да работи на българското литературно поле, са достаточни да му въздадеме слава и чест. Името на г. Войникова се появи в българската книжевност няколко години насам. Неговите две драми «Райна», на която съдържанието е земено из Велтмановият роман «Райна, княгиня българска», и «Покръщение на Преславският двор» бяха забележени от българската читающа публика и даже възбудиха големи надежди, каквито обикновено възбуждават първите произведения на секи един млад писател, ако само това произведение носи барем най-малко дарование. Знающите люде оцениха още в 1868 година първите произведения на г. Войникова и постоянно очакваха да видят неговият талант по-развит и неговите бъдещи произведения по-зрели и по-живи.

Но преди да захванеме да разглеждаме драмите на г. Войникова, ние тряба да изложим своето мнение: що е роман, драма, повест, разказ и пр. и какви тряба тия да бъдат?

Романът, драмата и повестта са най-богатите и най-популярните форми в литературните поучения и затова тия са и най-интересни. Но ако нас интересува романът или повестта повече от учебните книги, то ни интересува не само богатството на образите и поетическите вираження, които се намират в тях; а интересуват ни тия същи вопроси, на които ние искаме отговор в учебните книги и които твърде често не са в състояние да отговорят на нашите желания. В своите ответи на нашите вопроси драмата и романът повечето пъти отговарят по-искрено и по-безпристрастно от учебниците. Учебниците говорят нам, че нашият живот в известно отношение тряба да върви така и така и че това устройство е по-добро от онова. Романът или драмата изображават нам тоя живот съвсем естествено и дават ни възможност да разгледаме тоя живот от сяка една страна. Романът и драмата зимат материал из действителният живот, когато учебниците го извлекават (ние не говориме за естествените науки) из хронографите и из мъртвите хрисовули и затова романът намира вопроси и там, дека ги не види науката. Драмата и романът по-дълбоко влазят в сърцето на човека, в сърцето на семействата и на обществата — по-добре умеят да се радват на тяхната радост и да страдаят за техните страдания, с една дума, романът или драмата изображават човека какъвто е и изследуват и най-малките проявления, които могат да се появят в неговото сърце. Няма съмнение, че един роман, който би изображавал само добродетелта и само добрите страни на животът, то тоя роман заслужва да се нарече «нищо и никакво». Следователно ролята на романът, както и ролята на науката тряба да бъдат поучителни и да имат свои цели. Оттука излазя, че изящната словесност (под име изящна словесност ние разбираме романът, повестта, драмата и пр.) се цени толкова повече, колкото тя по-дълбоко и по-вярно изобража животът; а после по поетическите вираження, по сладостта на езикът и по богатството на изображенията. И ние толкова повече се интересуваме от писателят, колкото повече е по-важно за нашето човеческо благополучие това дело, което ни той учи, и колкото по-добре и по-честно ни той учи. И така, сяка една драма и секи един роман тряба да отговарят на описаната по-горе програма, ако само тия искат да достигнат своите цели и да се нарекат «книжевност». Такава изящна словесност, която не изображава животът какъвто е, а крие се под маска или се възноси до мъгливата фантазия, то тя остава проста нула, която никому не е потребна, и твърде скоро умира. И така, действителният живот тряба да стане изключителни предмет за изкуствата.

Сяка една драма тряба да не излазя из кругът на човеческият живот; да не смалява и да не увеличава нито добрите, нито лошавите появления, които заставляват човекът да извършва това или онова дело; да не покрива злото и да крие действителността по следствието на патриотизмът на писателят или по други какви и да е причини; с една дума, да укаже злото и да покаже път, по който човек тряба да върви, за да отстрани това зло.

Драмата на г. Войникова изпълнява твърде добросъвестно своята цел в това отношение; тя твърде вярно изобразява развалеността на българският двор; интригите, които отровиха българското управление и погубиха народът; развратността на българо-гръцките царьове, които се бяха съвсем отделили от народът, с една дума, тя изобразява нашата послеасеновска история така, както е тя била действително. В лицето на Георгия Тертер ние видиме византийски подлец, който няма никакъв характер и жертвува своята дъщеря, своето дете, за да уварди престолът си от вътрешните и външните врагове, наместо да земе саблята си в ръка, да поведе след себе си народът и да успокои отечеството си или да умре като юнак, баща и човек. Като чете човек драмата на г. Войникова, то, не знаеме защо, към интригантинът Смилеца, към Ногая и към неговият глупави син Чока, който не е за друго нищо, а само да яде пилаф, ние имаме повече човеческа симпатия, нежели към Георгия. Георги Тертер е второстепенно лице в драмата на г. Войникова, но това лице е изобразено най-живо в неговото безобразие и безхарактерност.

Да кажеме няколко думи за съдържанието на тая драма.

Георги Тертер завладял несправедливо българския престол и завладял го само и само с помощта на своят ум и на силната си десница. Против Георгия съставляват съзаклятие българските боляри, между които е и неговият шурей Елтимир. Главният предводител на съзаклятието е Смилец, тъстът на Елтимира. Най-главното неудоволствие, което Елтимир чувствува към Георгия, е, че той някога си напущал сестра му и ако и да я върнал пак в своите обятия, но върнал я затова, защото бил принужден да я върне; но в това също време Елтимир мисли (ако това и да не говори г. Войников) да стъпи на българския престол после тъстът си. За да свалят от престолът Георгия, боляpите повикали на помощ татарският хан Ногая и обещали му Добруджа; а за да нямат никакви препятствия от страната на царското семейство, боляpите мислят да отровят синът на Георгия Светослава — и да убият Велислава, които за нищо повече не мислят освен: първият да ходи на лов, а втората да обича Милица, синът на войвода Страшимира. Когато Светослав отивал на лов, то един от боляpите насипал отрова във виното, което той искал да занесе със себе си; но Светославовият слуга Доко, който като секи слуга бил пиянец, изпил малко вино и отровил се, а царският син останал здрав и читав. Колкото за Велислава, то татарският посланик предложил на българските боляри да я дадат на Чакоса, т. е. на Ногаевият син за жена и това я избавило от смъртта. Боляpите и татарският посланик предложили Георгию, че ако той желае да заключи мир с татарите, то той тряба да даде на ханският син дъщеря си и Георги се съгласил да изпълни волята им, за да утвърди престолът си. Ако Милица и да разбил татарската орда и готов бил да я изгони из Добруджа, но Георги не обърнал на това никакво внимание, а повелел на Милица да прекрати военните действия и повел дъщеря си на жертвеникът. Тука между Милица, Велислава и Мария произхожда малко несъгласие, но Милица бил оправдан пред Велислава и погинал, за да я избави от татарите. После това Велислава губи своят цвят и отдава се в ръцете на татаринът, «за да избави отечеството си». Татарите влазят в Търново и отдават българският престол не на Смилеца, а на Светослава, но с условие да владее Чакос в Търново заедно със Светослава; но после малко време произлязъл бунт и Велислава убива мъжът си и. . .

Нам ни се чини, че най-добро би било, ако тая драма се свършваше със смъртта на Милица, защото продължението после тая смърт твърде прилича на опашка.

Ние мислиме, че на театърът Георги Тертер ще да произведе най-голямо впечатление и секи ще да се погнуси от византийските нрави и обичаи, които са се били вкоренили у нашите полувизантийски царьове. Ако разглеждаме сяко лице, което играе каква-годе по-важна роля в драмата на г. Войникова, отделно, то ще да намериме и много слабости; но тия слабости се изгубват, когато земеме сичката драма в цялост.

Ролята на Велислава, както се нам чини, не е още обработена както тряба, а така също и на Милица, а тия са най-главните действующи лица в драмата на г. Войникова. Нам ни се не харесва и Чако, който десет пъти изговаря а к ш а а; а така също и Рада, която е съвсем безцветно лице, и човек се чуди защо е тя нужна в драмата. Освен това ние видиме в драмата на г. Войникова толкова

печатни погрешки, щото човеку става тежко да я чете. Ние съветоваме г. Войникова да поработи над тая драма малко повече и тогава да я даде на театърът. Но да оставиме сичките слабости, които се срещат в тая драма, и да кажеме: «Нека живее г. Войников — първият драматург български! Желаеме му добър успех!»

Свобода, г. I, бр. 26, 27; 7, 14 май 1870

[ПРИКАЗНИЦИТЕ НА ЛАБУЛЕ]

Нашата българска книжевност захваща вече да се разширява и все повече и повече открива своята физиономия; появиха се вече писатели, които имат понятие що е книжевност; захванаха да работят на книжевното поле такива хора, за които може да се каже, че имат истинско образование и положително знание, и ние тряба да се съзнаем, че началото е вече положено и буквата А е вече написана в българската литературна азбука. Но ние чуваме отсякъде да се оплакват, че българският народ не съчувствова на нашите писатели и вестникари, че той не купува техните произведения, че той остава хладнокръвен към сяко едно книжевно дело, което е написано за неговият собствени интерес и пр. Защо българският народ се малко интересува за нашата книжевност и нашите граждани повече обичат да четат гръцките и ромънските книги и вестници, нежели българските произведения, това не доказва, че тия са равнодушни към своята народна книжевност, а че тия не намират в нея това, щото търсят. Българският народ, както и секи народ, даже и повече, е жаден за знание и образование; той търси в нашите книги и вестници храна за своят ум, а намира сухи керпичи. Нам често се е случавало да видиме такива български книги, които изпърво не са интересни по самото свое съдържание, а, второ, че езикът им е бил варварски, безграмотен и пр. Може ли човек, кажете ми, да съчувствува на такъв един вестник, какъвто е «Дунав», и на такава книга, каквато е «Първа храна»? Дайте на народът щото му тряба и бъдете уверени, че той ще ви разгърне обятията си; пишете просто и понятливо, за да ви разбере, и той ще да

купува вашите произведения; помислете над сяко едно нещо, което пишете и издавате на светът, и той ще да ви съчувствова. Да бъде човек литератор и да учи другите не е така лесно, както обикновено мислят мнозина: само с керпичи се не прави къща.

Вестник «Македония» е захванал да печата един из романите на Едуарда Лабуле, за когото ние желаеме да поговориме в това наше обозрение. Едуард Лабуле е известен в сегашно време както на французката, така и на европейската читающа публика, като даровит професор, талантлив писател и блестящи публицист, който държи партията на либералната орлеанска опозиция. Неговите лекции са живи, остроумни, ефектни и величествени; вестникарските му статии са силни, делни и обмислени; но по-добри от неговите лекции и вестникарски статии, по-добри от неговите сериозни съчинения и от политическите му брошури са ония негови произведение, които ние можеме да наречеме политически приказници. У Лабуле има фантазия и творческа сила дотолкова, доколкото тя му е нужна, за да изобрази една лека, жива, светла, шарена и разнообразна група, в която Франция е изобразжена в своята голота и даже в своето най-крайно безобразие. Лабуле излага своите мисли така, щото и слепите, и глупавите, даже и идиотите открито могат да видят сегашното плачевно положение на Франция. Фантастическият разказ на Лабуле «Париж в Америка», който преди пет години приведе във възторг читающата европейска публика, в най-кратко време има баснословно число издания. Аз съм видял шестнайсето издание и навярно това издание не ще бъде последньо. От ноември 1867 година в неделният вестник «Revue Nationale» захвана да се издава и друга негова политическа сказка, която носи заглавие «Le prince-caniche» — «Принц-куче». И в «Париж в Америка», и в «Принц-куче» твърде тънко, твърде остроумно, а главното, твърде живо и лекопонятно се изважда на видело и осмеяват се най-главните правителствени порядки във Франция; осмеяват се и тия, достойни за съжаление, слабости на в е л и к а т а н а ц и я, които са главна причина не само на назадничеството в наполеоновската империя, но които са заразили почти сичкият свят и запират ходът на цивилизацията. Критиката на Лабуле не желае да блести, не же-

лае да се крие под философическа маска и да изговаря риторически празнословия. Лабуле критикува това, което по своето безобразие се хвърга в очите на секиго, и критикува го така, щото ни най-страшливият търговец, ни най-привърженият към тронът монархист, ни Пия IX не можат да го нарекат ни комунист, ни безверник, ни революционер, ни проповедник на анархията. Той напада на правителственият контрол, който се разпространява и там, дека не е потребен, и мешава се в такива дела, които би се поправили само тогава, когато се оставят на естественото свое течение; востава против чиновниците; напада на административният безпорядок и произвол, на стеснителната патриархалност, от които благотворният напредок не може да върви напред. Той напада на французката фалшива гордост, на французкото сляпо самодоволство, на тяхното пристрастие към военната слава, на тяхната раздразнителна и болезнена любов към шумотевици, към блясъкът, към великолепните празненства, към разточителството, и смее се на французката, достойна за оплакване, способност, за да се удовлетворяват с големи думи и с правителствени величия, които сякога поробяват народът и дават власт на тираните. Голям успех имат Лабулеевите приказници насякъде от това, че той ги е скроил по понятията и съобразно с развитието на самият народ. На секи француз е приятно да се види в огледалото, което държи Лабуле, защото секи, като се смее над себе си, смее се и над съседът си; а когато се смее на съседът си, той се смее и на самият факт, следователно смее се и на правителството. За българите приказниците на Лабуле са интересни в три отношения: 1) като живи и остроумни литературни произведения, като образи на един разумен, весел и блестящи разказ, т. е. като пример за нашата българска деятелност; 2) като жива история на съвременна Франция и 3) като лекарство, за да се излечат и българите от тая болест, от която днес страдае почти сичкият цивилизован свят и от която се мъчат сичките народи. Лабуле отваря очите на французите и учи ги как да живеят, следователно и ние можеме да извлечеме из неговите приказници своя полза, защото сме и ние хора, каквито са и французите. Г. Славейков е твърде добре направил, дека се е завзел да печата в своят вестник «Париж в Америка», но ние не можеме да му не напра-

виме следующите две забележки: 1) Защо той не е казал чие съчинение е «Париж в Америка»? 2) Защо той не направи от себе си някои забележки (както постъпи в това отношение В. Николич, който преведе същото съчинение на сръбски) и да обясни някои тъмни места, които се срещат твърде често в тая книга и които са съвсем непонятни за българите?

Свобода, г. I, бр. 32, 27 юни 1870

КРАТКИ НАЧАЛА ОТ НРАВСТВЕНА ФИЛОСОФИЯ

Преведени (що?) от английски. Виена, 1870 г., in 12°, стр. IV и 160.

Политическите движения на народите, които захванаха да вълнуват Европа от времето на французката революция и които се продължават и до днес, твърде естествено, че бяха длъжни да привлекат вниманието на сичкият мислящи свят и да го накарат да работи за човеческият прогрес. От онова време учените мъже се завзеха да обработват естествените науки; от онова време науката получи своят естествени характер; а така също от онова време хората захванаха да гледат по-практически на своят живот. Мислящите хора се завзеха да изучават устройствата на различни общества и господарства, да разгледват съществующите в тях недостатки, които запират правилното човеческо нормално развитие, и да изправят или да създават нови теории за господарственият и общественият живот. И така, не е била още на светът нито една теория, нито една истина, която би завоевала своето законно тържество, без да издържи няколко продължителни борби с безчисленото множество заблуждения и с безчислените фанатически хорски привички; и затова не е за чудо, ако ние и днес срещнеме изследвания делни, теории основателни и мисли зрели, че се намират на един ред с работи и изследования повърхностни, с теории мрачни и неоснователни, мечтателни, даже и химерически. А когато сяко едно направление на човеческите мисли има свой успех в обществото и го занимава, то това направление непременно привлича към себе си твърдите и сла-

бите умове, добросовестните хора и шарлатаните и принуждава ги да се занимават с тия вопроси, които тържествуват в обществото. А когато е така, то не е за чудо, ако в обществото и в книжевността твърде често се срещат здрави и основателни разсъждения, срещат се и произведения безосновни, смешни и химерически. Това явление е на своето място — другояче не може и да бъде. Различието между тия хора, които проповядат истината и здрави човечески идеи, и между тия, които се ръководят по обществените заблуждения и които не само че не залягат да изкоренят тия заблуждения, но повече и повече помагат на обществената слепота, е такова, че едните се наричат благодетели на народът, а другите — шарлатани.

Ние много пъти вече говорихме, че у нас се превожда не това, щото е нам потребно, а това, щото ни се попадне подръка, или че ние печатаме такива едни книги, които намериме готово преведени, без да размишляваме щат ли тия книги да бъдат полезни на народът или не. Гореказаната книга още веднъж потвърждава нашето мнение за това дело и доказва ни, че и до днес нашите учени и писатели работят, без да мислят що работят и за кого го работят; че тия пишат само и само за това, за да бъде нещо написано и да им се прославят имената и че тия нямат никакви убеждения, никакви цели и никакви предначъртания за това, щото работят и щото печатат.

Американските щати, Англия, методистите, квакерите, мормоните и пр. имат така също литературни боклук, както го имат и сичките други народи и общества, които вече имат своя литература; техните учени мъже пишат издават и печатат твърде често такива произведения, които са само тям нужни, защото тия произведения имат успех в тяхното общество и защото с тях се интересират ония хора, които са квакери, методисти или просто протестанти. По тая причина и книгата «Кратките начала на нравствената философия» (съчинена от Франциса Целанда) се е разпродала в Америка в твърде голямо количество екземпляра, според както говори г. Данов в своето предисловие. Българинът е рожден и възпитан съвсем другояче, нежели квакерът и протестантинът; българските нрави и обичаи са съвсем други, нежели нравите и обичаите на американците; българинът днес има съвсем други потребности и съвсем други предначъртания, нежели

мормоните. Такава книга, каквато е книгата на г. Франца Целанда, е потребна само на ония лица, които са се наситили от животът си и които търсят наслаждение само и само на елисейските поля. Повторяваме, в Америка и в Западна Европа ако една част от литературните произведения става орган на лъжовните и болезнените потребности на обществото, то другата нейна част поддържава здравата негова част и представлява му истинните негови потребности. А коя теория е лъжовна и коя е истинна, за това разсъждава секи по своето умствено развитие и съгласно с висотата на своето нравствено превъзходство. Но у нас, у българите, които нямаме почти никаква литература и които още не знаеме що е литература и що е наука, издадената днес от г. Данова и ком. книга освен вреда нищо няма да принесе на народът. Ние тряба да заимствуваме и да превождаме из западноевропейската и американската литература само това, щото е оценено въобще от сичкото човечество и щото е издържало здрава и научна критика; а сектаторските книжки, методическите философии и квакерските катехизиси да оставиме настрана, за да си ги четат и изучават само методистите и квакерите. Ние се нуждаваме от европейската литература и длъжни сме да усвоиме ония истини, които е изработила европейската и американската мисъл; но нам не са потребни тия произведения, които и в Европа имат сектаторско-богословско направление и които и в Европа се не одобряват и критикуват. У нас повечето пъти се превождат такива книги, които отдавна вече са осъдени от самият европейски книжевни свят. Но между българите са се появили вече такива френци, които оправдават сяко едно европейско произведение и които никак не могат да повярват, че и образованите народи грешат и че на светът има твърде много учени и благочестиви глупци, които по вираженията на българската поговорка «и на магаре вода не са в състояние да дадат». Тия френци ще да ни кажат следующите думи: «Погледайте на Европа и вижте, че там се одобрява това, щото вие осъждавате! Втасали сме, ако захванеме и ние да критикуваме европейските учени хора! Как вие можете да говорите лошо за това, когато то е изработено от цивилизованият свят и когато то е изработено в Америка, а Англия го е земала и ползувала се е от него.» А г. Данов в своето предисло-

вие казва: «Тая книга е преведена от съкратената нравствена философия (?), съчинена от Франсис Целанд, прочутият председател на Брауновският университет в Америка, който умря преди малко време. Книгата е била толкова оценена, щото издателите ѝ са продали от пространната нравствена философия до 95 000 екземпляра, а от тая (съкратената) до 42 000.» Из това предисловие ние можеме да видиме, че г. Данов мисли повече за екземплярите, а не за самата книга. Една кинезка книга, която описва животът на Буда, се разпространила в Китай дотолкова, щото секи китаец я има в къщата си, следователно тая драгоценна книга се намира до 400 000 000 екземпляра. Не знаеме само колко екземпляра могат да се продадат между българите?

Ние мислиме, че «Кратките начала от нравствена философия» е била преведена от някой ингелизин, който днес продава библии в България и харизал я е на г. Данова да ѝ извлича маслото и да се ползува безгрешно от нея.

Свобода, г. I, бр. 38, 15 август 1870

[ПО-НАПРЕД ОТ ВСИЧКО ФИЗИОЛОГИЯТА. . .]

В един из старите елински храмове, в които се свято съхраняла сяка мъдрост, съществувала надпис, която казвала на човекът γνώθι σεαυτόν (познай себе си). Да познае човек сам себе си е начало на сяка една наука, на сяка философия, на сяка истина, както аритметиката е начало на математическите науки. Ако ние се завземеме да изследуваме нравствените закони на човекът, то ще да видиме, че нашият разум и нашите човечески проявления са связани с нашите мозъчни органи и съвсем зависят един от други. Най-светлите, най-умните и най-гениалните люде в своите учени изследования са падали и падат в сякакви заблуждения и в големи погрешки, ако не основават своето учение на естествените закони. Естествените закони са единствени път, когото е определила здравата философия, за да се повдигне коя и да е наука и да се познае коя и да е истина. Секи историк, секи моралист

и секи философ не щат да могат да изпълнят своите цели, ако техните изследования не бъдат основани на природните явления и на естествените науки. Кабанис говори: «Секиму е известно, че ако личното и общественото благополучие е основано само на добродетелта, то самата добродетел се основава само на природните закони, на разумът и на истината.» И така, за да познае човек сам себе си, той тряба да изучи по-напред от сичко физиологията, т. е. устройството на своето собствено тяло, и тогава вече да разширява своето знание и по другите части на науката. Да изучи устройството на своето тяло е първата негова потребност, ако само той иска да узнае и състоянието на своята душа. Човеческият ум е работил в продължението на двайсет столетия и секи вече мислеше, че науката и знанието са достигнали до своето съвършенство; но физиологистите с няколко свои изследования разбиха дълговечните трудове и дадоха на човеческото знание съвсем друго направление. Старата метафизика, историята, психологията и пр. измениха своята форма и очистиха се от празните и от идиотическите умозаключения после обработването на физиологията и после изучението на естествените науки. Бокл, Дрепер и други преобърнаха наопаки историята и дадоха ѝ правилен ход; Молешот, Карл Фогт, Бюхнер и други разрушиха метафизиката и на нейното място въздвигнаха храм на истинската наука и знание, следователно естествените науки, а най-много физиологията не само че доби днес право да разгледва и да поверява философията, но,можеме утвърдително каза: настанало е вече онова щастливо време, в което никой не смее да говори за философията, ако той не е изучил по-напред физиологията. Когато човек иска да реши може ли да съществува д у ш а т а без тялото, или що е д у ш а, то той по-напред тряба да изучи самата сила на тая душа и нейното местопребивание. Ако устройството на човеческото тяло или на човеческият мозък доказват, че душа съществува, то същият мозък тряба да докаже и нейните проявления и движения. И така, както без геологията ние не можеме да решиме вопросът за сътворението на светът, както без астрономията и нейните телескопи не можеме да изучиме историята на земята, така също и без физиологията не е възможно да откриеме причините на нравствените побуждения на чове-

кът и за душевните негови болести. «Аз съм убежден, че изучението на човеческият механизъм е единствено възможни път, за да се достигне до философическата истина — говори Дрепер. — Опитите в разстоянието на 2500 години и съчиненията на великите метафизически умове ни представляват печално, но виразително доказателство, че сичките други пътьове не водят към нищо» (Дрепер, «Физиология», стр. 259). Разбира се, че когато човек желае да разработи какъв и да е предмет, то той най-напред тряба да изучи неговото основание. Човекът е сътворен от две части, т. е. от душа и тяло, или от с и л а и м а т е р и я, както и самата природа. А може ли да съществува с и л а т а без м а т е р и я и м а т е р и я т а без с и л а, тоя вопрос тряба да реши физиологията и природната философия. Но ние казахме, че и сичката природа е съставена така също из два елемента, както и отделният човек и затова когато физиологията изпълни сичките свои обязаности, то ще бъдат решени и великите космотически вопроси. Новите физиолози доказаха вече, че човеческата душа е свързана с човеческото тяло и че сичките наши душевни движения се пораждават в нас по потребността на нашите физически органи. Секиму е известно, че почти по-голямата част от нашите катадневни желания и стремления се побуждават от нашите физически страсти и потребности. Любовта към родителите, към ближните, към отечеството и към самата природа имат физически източник. Секи един предмет, който възбуждава в нас приятно или неприятно усещане, тряба да има и физически достойнства или недостатки. Грозното лице, черната боя, темнотата и пр. не могат да произведат отвращение у слепият, както тия го произвождат у окатият; турската зурла, левският глас и паунското грубо крякане не действуват на глухият; а сяка една красота няма значение за дивият, следователно физическите недостатки са така също и недостатки душевни. Но освен очите, ушите и езикът, които служат за органи на човеческите чувствования, човеческият разум твърде често страдае и по причина на други недостатки на човеческото тяло. Аз сам зная такова едно семейство, което е съставено от седем члена, и сичките тия членове имат телесни недостатки, т. е. сичките тия са кривокраки — разбира се, че сичките тия в това също време са и идиоти. Главешкият

мозък е н а р е д б а (апарат), която е предназначена да управлява човеческата душа и чрез която се появяват мислите, съображенията, размишлението и пр. Днес вече учените люде се не съмневават, че умственото развитие на човека и физиологическите свойства на главешкият мозък се развиват равномерно; но във физиологията, както и в сяка наука, освен математиката, има още темни страници и случват се такива явления, които й препятствоват да приведе гореказаното доказателство за неопровържима истина. Но човеческият ум работи и скоро ще бъде открито това, щото м о ж е д а б ъ д е открито.

И така, физиологията е наука, която ни учи да познаеме сами себе си, следователно тя ще бъде в състояние да помогне на нашият ум, щото той да се отърси от многовечните суеверия и предразсъдки, които стоят на пътят на нашето умствено развитие и които държат в окови нашата мисъл. Физиологията ще помогне много на човеческият ум да одържи блестяща победа и над самата природа. Ето защо книгата на г. Стоянова-Берон «Естествена история» има за нас твърде важно значение. Ние желаеме г. Стоянову-Берон голям успех в неговите предприятия, желателно ни е само да бъде езикът му по-прост и да има не руска, а българска конструкция. Ние можеме да заимствуваме речи из другите славянски наречия, но синтаксисът на нашата българска граматика тряба да е български. «Съчинена от Василия Х. Стоянова-Берон, доктора м е д и ц и н и и х и р у р г и и» не е българско виражение.

Свобода, г. I, бр. 49, 11 ноември 1870

БЪЛГАРСКИТЕ КАРТИНИ

Освен книжевността, народното развитие се характеризува и от състоянието на художествата: колкото повече са по-развити и по-усъвършенствовани художествата у един народ, толкова повече тоя народ е и по-цивилизиран. В числото на прекрасните художества принадлежат: живописта, музиката, архитектурата, ръкоделията и пр. Колкото един народ е по-развит, толкова повече

са по-великолепни неговите здания, неговите ръкоделия и пр. Българският народ захвана да живее и да се развива преди двайсет години и направил е, в такова късо време, успехи в сяко едно отношение. Но ние тука не сме намерени да говориме за българските художества въобще и да описваме техният характер, а ще да се ограничиме само с нашата живопис и с нашите картини.

Нашата живопис се намира и до днес в младенческо състояние или почти тя не съществува, защото нашите живописци се занимават само с иконна живопис, в която сляпо подражават на древновизантийските майстори. Внесли ли са българите в иконописното изкуство каква и да е своя народна особеност, това ние оставяме да решат специалистите, а ние ще да поговорим за нашите литографически картини, които захванаха в последното време да се появляват твърде често.

Едни из първите картини, които се появиха на светът и които заслужават критика, са картините на г. Павловича, а именно картините, на които е земен сюжетът из Велтмановият роман «Райна, княгиня българска». По нашето убеждение тия картини са изработени твърде просто и литографирани са още по-просто; но тия бяха, като речи, първа българска оригинална работа и ние с това твърде много извиняваме издателят им. Освен тия картини г. Павлович е издал преди малко време «Аспаруховото влазяне в България», за която ще да поговорим по-доле.

Други картини е издал г. Данов. Как сяко дело, което е издавал досега г. Данов, така и неговата картина «Кирил и Методий» е откраднатa и издадена от него във Виена, без да се спомене кой е бил първият неин издател и съставител. Тая картина е нарисовал първи път руският слепец Ширяев и литографировал я е в Москва преди много години.

Друга картина, която заслужава нашето внимание, е картината на г. Русовича. Тая картина представлява състоянието на нашето отечество България, която е везена с тежки синджири, а левът седи около нея и буди я. Ние смело можеме каза, че тая картина е първа между нашите картини, ако само авторът ѝ да не беше се възползувал от сюжетът на италианската картина, която представлява същото, само наместо турска джамия стоят австрийски крепости и овцете пасе не българин, а италианец.

Трети картиноиздавател е г. Пандурски. Г. Пандурски е издал досега три кадри, които са земени из българският исторически живот. Сякому са вече познати Хаджи-Димитровата битка и Хаджи-Димитровото съзаклятие, ако последнята картина и да има много погрешности и неверности. Преди няколко време излезе и третята картина на г. Пандурски «Влазянето Симеоново в Цариград». Ние тряба да се съзнаеме, че последнята картина на г. Пандурски е най-първата оригинална картина, която имат днес българите. Тая картина ние можеме сравни само с последнята картина на г. Павловича, но признаваме се, че г. Павлович тряба да предаде първенството на г. Пандурски. Литографията, в която е работена картината на г. Павловича, е по-хубава от литографията, в която е работена картината на г. Пандурски; но г. Павлович тряба да преклони колена пред самото съставление на Симеоновото влазяне в Цариград. Колкото Симеон е по-велик от Аспаруха, толкова по-хубава е и кадрата на г. Пандурски от кадрата на г. Павловича. Ангелите и голите деца си нямат мястото в картината на г. Павловича.

Ние можеме да говориме твърде много за тия две картини, но времето и мястото на вестникът ни не дозволяват да изпълниме желанието си и затова ще да пожелаеме само, щото и г. Пандурски, и г. Павлович да продължат своите занятия и да усъвершенствоват своите трудове. Желаеме и това, щото нашите българи да не препечатват чуждите кадри и да ги издават за свои собствени, защото да открадне човек чуждо съчинение или чужд труд е се едно, ако той откраднеше чужд вол или чужд кон.

Свобода, г. II, бр. 2, 11 януари 1871

[ОПИШЕТЕ ДЕЙСТВИТЕЛНИЯ ЖИВОТ. . .]

«Знание, знание, знание — вика сяка една народност, — защото чрез знанието и образованието човекът ще да достигне до своето съвършенство и ще да бъде щастлив.»

«Просвещение и книги — викат и нашите учени, литератори и ч о р б а д ж и и, — защото само чрез просвещението ние ще да достигнеме своите цели.» Из сичкото това се види, че сичкият свят се е уверил вече, че знанието, образованието, книгата и просвещението са главните вдигатели на човеческото благосъстояние и напредок, следователно у сичкото човечество съществува само един път, но рядко ще намерите такива хора, които би вам казали що е наука и кое знание просвещава и избистрява човеческият ум. Здравата критика проповяда това също, щото проповяда и народната пословица, че «сичко, щото хвърчи, не се яде» и че не сяка книжевна храна е полезна за човеческото развитие. Ние знаеме, че на светът се намират много люди, които досега са се старали да извличат полза из сяко едно нещо и които са направили из науката своя търговия. Христовото учение е станало златна гора, от която пълнят сандъците си сякакви папи, патриархи, калугери, попове, императори и други помазаници божи; историята, политическата економия, философията, психологията и пр. се преподават в школите само и само да поддържават Наполеона III или Франца Йосифа на престолът им и да спират човеческото развитие; многочислените вестници, които се издават от Бретан и до Уралските планини, лъжат един другиго, предсказват бъдъщето на Европа, говорят за човеческото щастие, а работят съвсем друго и мислят наопаки друго. И така, дека е истинската наука? Кое е това з н а н и е, от което човекът очаква такава голяма полза? Ние наричаме з н а н и е само това, щото е в това също време и истина и щото е основано на 2 x 2 = 4. От истината зависи истинното знание; а от истинното знание — човеческият напредок.

Сяка една наука, която се нарича ч о в е ч е с к о з н а н и е, тряба да брани човеческите права и да открива истинният път към цивилизацията и напредокът; науката не тряба да има нищо общо ни с политиката, ни с човеческите предразсъдки и суеверия, а да върви по своят път и да очищава смърдливата атмосфера. Една наука, която не е в състояние да изрече «Това е положителна истина», то тая наука не може и да обогати човеческото знание, а само ще да затемнява човеческият ум и ще спира ходът на напредокът. Естествените науки нямат нищо общо даже с човекът, т. е. тия не питат нас харесва

ли ни се зимата, лятото, устройството на нашето тяло и пр., а разказват нам каква е нашата планета, какви са природните явления и как върви животът на човекът и на животните.

Колкото за историята и за политическата економия, то тия са тясно свезани с човеческият живот, защото не са нищо друго освен човечески живот и затова историците и политико-економистите тряба да стъпят твърде осторожно по своят път, защото човеческият живот не търпи никакви змейове, хора с три очи и коне с дванайсет крака — човекът е дете на природата, следователно и историята му тряба да бъде природна.

Да кажеме сега няколко думи за с л о в е с н о с т т а, т. е. за тая книжевност, която русите наричат изящна словесност, французите les belles lettres, а немците — schöne Literatur. Тряба да забележиме, че под това име се разумяват романите, повестите, драмите, поезията и пр.

Както от историята ние искаме да ни открие истината и да ни покаже човеческият живот със сичките негови величия и слабости, със сичките негови заблуждения и добродетели, така и от изящната словесност ние тряба да искаме, щото тя да ни открие или да ни опише човекът какъвто е, без да увеличава или да умеишава неговите пороци и добродетели.

У нас, у българите, заедно с другата книжевност се появи и и з я щ н а с л о в е с н о с т, появиха се и д р а м и. Преди няколко години ние само превождахме учебници, побългарявахме протестантските морални книжки, побългарихме «Сирота Цветана» (в «Книжиците») и пишехме песнопойки по «чам-чам-дибинде»; но днес се заловихме и за драматическото изкуство. А защо нашите писатели се заеха за драматическото изкуство, а не за друго някое изкуство? Защо тия предпочетоха да пишат комедии и трагедии, а се не завзеха да кроят панталони или да правят кукли? — Не знаем, не знаем и не знаем. Преди две-три години на нашите писатели се хареса да пишат и да превождат нравоучения и да учат народът — и цариградските българи издадоха «Съветникът»; после им се хареса да говорят високи и дълбоки думи — и в. «Право» зачуди сичкият свят със своите уводни статии; после г. Войников написа две-три драми — и нашите с и-

нигери захванаха да лепят драми из сякакви дрипелчета и да охкат за човеческите нещастия. Ние сме уверени, че ако някой из нашите даровити учени да захванеше да учи народът как да калаисва съдове, то синигеритe изведнъж ще да кажат, че калайджелъкът е един от първите вдигатели на човечеството и че българският народ само на това изкуство тряба да се отдаде, защото само то е способно да спаси човечеството от неговите страдания.

И така, после драмите на г. Войникова нашата книжовност се обогати с «Изгубена Станка» и с «Изпаднал търговец» и ако пролетта бъде добра и слънцето топло, то в продължението на 1871 година българският народ ще да добие няколко кантара печатана хартия, а халваджиите и бакалите не ще вече да търсят зелъови и щавунекови листи.

Разгърнете «Изпаднал търговец» и вие изведнъж ще да видите, че авторът му не пише, за да спечели едно парче хляб (както постъпва в това отношение г. Данов) или с намерение да повдигне напред науката, а просто на просто «да се покажеме и ние пред светът, че сме литератори и можеме да кръщаваме чуждите драми и да им даваме български имена».

Кой е авторът на «Изпаднал търговец» и на кой народ животът представлява тая драма — ние не знаем, защото нашият български преводач не е намерил за нужно да ни каже; ние ще кажеме само, че тая драма или тая «смъртна жертва» няма никакво литературно достойнство и действующите лица са не хора, а някакви си кукли, които говорят и охкат много, които имат човеческа гордост и човечески добродетели, а остават си пак кукли и нямат нищо човеческо. Главното лице в тая драма е някакъв си Стефан Проданович, който изгубва богатството си и принуден е, наместо да работи, да изпитва човеческите страсти и човеческите подлости; а жената му, която, както и тряба, е целомъдрена съпруга и трудолюбива господжа, работи цял ден, плете ръкавици и други ръкоделия и храни семейството си. Стефану желае да помогне един евреин и един негов приятел Любко; но той е горделив и не желае да получи такава една унизителна помощ: от евреинът не ще да земе помощ, защото той е евреин, а от Любка не приема за това, че Любко е бил преди години любовник (жених) на жената му; а в това също време той

не счита за унижение да се обанкрути и да изяде хорските пари. Освен това, който из нашите българи прочете побългарената драма на Кръста Пишурката, той ще да се позасмее и ще да рече: «А какви са тия сиромаси, които нямат що да ядат, а държат слугиня?» И наистина Стефан Проданович не може да изработи нито две пари, за да купи хляб на детето си, а държи слугиня в къща си, която е така също целомъдрена и добродушна, както и Стефан и неговата съпруга. Когато Стефан не можал да нейде ниде място, то той се решил да иде в Индия и да харише жената си на Любка, от когото преди малко време не желаеше да земе никаква помощ. Любко се обещава Стефану — защото и Любко е целомъдрен и добродетелен човек — да бъде мъж на Стефановата жена, баща на детето му и син на майка му. Тряба да забележиме, че Стефан има и майка, която не може да живее без каве. Любко се обещава, но обещава се само и само да спаси Стефана и да му отвори очите. Но Стефан в това време отива да се удави и ако да не било «човеколюбивото общество», което сякога спасявало самоубийците, то той щял да направи такава една глупост. Но както и да е, а Стефан бил спасен и станал — без да се срамува вече — изведнъж богат човек, защото един богат търговец, Сретко, го осиновил и дал му богатството си. И да видите вие тия хора, които преди малко време не искаха чуждото богатство и не желаеха да се трудят, как сега се кланят пред Сретка и как му благодарят!

Ние можеме да се съгласим, че «Изпаднал търговец» се харесва на виенските и на пещанските благонравни жители; но за българите тая драма не е нищо друго освен темна вода в облацех, а особено в тоя вид, в какъвто е тя преведена и напечатана. Ние мислиме, че 99 пъти по-добре би направил г. Кръстьо Пишурката, ако преведеше просто тая драма и ако оставеше и имената на действующите лица, и мястото на действието същите, каквито са и в оригиналът, защото с това той щеше да упознае българите със състоянието на европейските дружества в големите градове. А сега? Сега е излязло незаконорождено дете, което не е нито немец, нито чифутин, нито българин. Но ние не щеме да преводиме, не щеме да кажат хората за нас, че сме прости преводачи; ние искаме да бъдеме автори, големи писатели, умни хора. А белята в

торбата е това, че сами нищо не можеме да измислим, а иска ни се да се покажеме пред светът! Кой е тука крив? Г. К. Пишурка се обещава да издаде и друга една книга под заглавие «Момина китка», а това ни накара да му кажеме следующето: «Ако не сте в състояние да съчините, то ви иде барем отръки да преведете, но превождайте така, както превождат хората, защото е срамота. Когато вие найдете, че тая или оная книга е полезна за българският народ, то я преведете, но преведете я буквално, т.е. без да изоставите и без да притурите нещо; а ако в тая книга се намират такива идеи, които са, по вашето мнение, криви или непонятни за българите, то вие можете да напишете отдоле свои забележки: но никак нямате право да прекроявате чуждите произведения и да им давате други характер. В секи превод тряба да стои на главното място името на авторът, а после името на преводачът.

Колкото за нашия обичай да побългаряваме каква и да е книга, без да упоменеме чие е тя съчинение, то това е чисто шарлатанство или хайдутлук. Да кажеме, че Стоян или Драган е изградил джемия, да речеме Султан Селим в Едрене; да кажеме, че утре или вдругиден би повикали К. Пишурката да събори минаретата на тая джемия, да излепи дуварите ѝ с червена боя и да я направи черкова, то кой ще да бъде архитектор и кой преправяч на тая нова черкова? — Стоян или Драган ще да си остане неин архитектор, а г. К. Пишурката ще бъде само преправяч. Не е тежко нещо да закърпите, а да скроите и да ушиете.»

Сяка една драма, секи един роман, сяка една повест само тогава могат да се нарекат български, когато в тях се описват сцени из българският живот. Колкото по-естествено и по-вярно е изображен българският живот, толкова повече е по-съвършено и по-драгоценно и самото литературно произведение.

Опишете действителният живот какъвто си е и вие ще да принесете на народът по-голяма полза, отколкото да му пишете или преводите нравствени повестици и куклени комедии; научете народът кои са причините, които му не дозволяват да бъде щастлив, а не да му разказвате, че Петър бил добър и затова майка му дала смокинки, а баща му му купил калаено пищовче, а Никола бил лошав и немирен и затова нищо му не купили. Даровитите писатели описват само какви нещастия постигват човекът

в животът му; как живите и пъргавите хора са борят с горчивите обстоятелства и как други, които са така също живи и пъргави, падат и страдаят. Който иска да каже, че добрите и смирените хора блаженствуват, а сърдитите и непослушните страдаят, той не е нищо друго, освен прост лъжец или гнуснав лъстец. Открийте на човекът истината и после го оставете да търси сам своето щастие.

Свобода, г. II, бр. 3, 4; 17, 23 януари 1871

КРИВОРАЗБРАНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

Смешна позорищна игра в пет действия от Д. П. Войникова. Букурещ, 1871 г., in 8°, VI и 70 стр.

Книжевните произведения на г. Войникова са отдавна вече известни на българската публика и ние би се отказали да пишеме рецензия за гореказаната книга, ако да не забележехме, че това ново произведение на г. Войникова има свой отличителни характер и твърде ярко се отделява от неговите предидущи драми. Нашият живот в последните няколко години твърде много се е изменил, нашите понятия са приели друго направление, нашите цели и стремления из ден на ден добиват по-определено положение; но от друга страна, ние сме натрупани с толкова много съвременни жизнени въпроси, щото за тяхното решение ни са потребни цели години, големи трудове и осторожни опити. В такъв един хаос е тежко да се върви напред, и ние твърде често ще да се спрепинаме, ще да падаме и ще да ставаме; но рано или късно ще да намериме правият път, както са го намерили и много други народности. Когато у един народ се появлява възрождение и стремление за напредок, то, само по себе си се разбира, тоя народ захваща да заимствува от чуждите народности, да търси изход из своето съвременно положение и да променява старите идеи на нови. Никога българският народ не се е намирал в такова трескаво положение, отколкото днес.

Истина, че нашият народ още не е изритал старото и още не е принял новото; но неудоволствието, което се

е вече появило у него против преминалото и преживялото, свидетелствува, че той има потребност за по-добро бъдеще. Мнозина видят в това неудоволствие болезнено настроение и не боят се да го осъждават и да не признават в него ни една добра страна; но ние пак ще да кажеме, че тая болест, в която се намира днес народът и която, със съзнание или без съзнание, носи в гърдите си секи съвременни човек, е за нас утешително явление, ако то и да има свои лошави страни. Колкото е по-голямо неудоволствието у един народ към съвременното му положение, толкова повече тряба и да се очаква от него. Големите движения имат и свои големи лошавини, както и сяка пшеница има своя кюклица; но без това се не може. Ето защо някои из нашите стремления получават болезнени характер. За да се научиме, ние тряба да подражаваме; но не секи е в състояние да разбере що е добро и що е лошаво; освен това злото се секиму харесва повече от доброто, а по-лесно се то и добива; най-после, доброто и злото са условни неща. За да бъде очистена кюклицата от житото, тряба да бъде употребено ръшето, или критика, която да покаже що е право и що е неправо.

Критиката може да принимава сякакви форми, т. е. тя може да бъде написана със стихове, да бъде драма, роман, комедия и пр.; но тя сякога е длъжна да гледа ясно и да пита осторожно. Когато ние критикуваме онова, щото не съществува между народът или което се намира в животът твърде рядко, то с това ние правиме вреда, а не полза, защото откриваме на народът онова чуждо зло, което той не знае.

Животът и науката нямат налъми и затова тяхната сфера тряба да бъде истинната; сяко едно преувеличение разрушава самото дело. Формите на животът, ако и да имат твърде много извехтели и забъркани неща, то пак са достаточно ясни и достаточно представляват истинни и действителни произшествия, които могат да предохранят човека от много заблуждения. От своята страна науката ни дава способ, щото съзнателно да се завземаме за дело, и показва ни на оная метода, с помощта на която ние можеме да достигнеме до желаемите резултати. Надеяме се, че никой няма да се отрече от оная свята истина, която казва: «По-голямото множество от човеческите заблуждения, тихото вървене на напредокът и другите бедствия,

които досега затрудняват ходът на човеческите движения, имат източник не в нищо друго, освен в недостатокът на оная разумна метода, която би била в състояние да отдели човекът от животните, а работникът от готовоедецът.» Преди да се отдели сичкото това, то за човеческият напредок секи ще да има свои собствени понятия и сичко ще той да крои по своето желание: турчинът ще да пие ракия и да яде свинско месо, чорбаджият ще да носи панталони, жените ще да се занимават с модите, а Маргариди ще разпространява своята цивилизация и сичкото това у тях ще да носи име напредок или цивилизация. Това явление не е наше; то се е появило в Европа преди цели столетия или, по-добре да кажеме, то в Западна Европа е съществувало сякога. Животът, в който живее и днес сичкото съвременно човечество, е такъв, който изисква сичкото това, щото критикува г. Войников, т. е. хората ценят своите ближни по богатството и облеклото, следователно и ближните употребляват сичките си сили да удовлетворят своите ценители.

И така, повечето от така наречените «почтени хора», т. е. от тия, които вече съзнават ненормалността на някои жизнени основи, фактически са се завзели да обират и да унищожат лошавите проявления, които са се появили днес и между българските общества и плачат над развалините на българската нравственост като Еремия. Ние се съзнаваме, че тия моралисти правят похвално дело; но в това също време желаеме да приведеме следующата мисъл: «Ни науката, ни животът (практическият и организующият живот) нямат нищо общо с гореказаните проявления, защото както едната, така и другата следуват по положителен път и ако такива или онакива проявления съществуват и между нас, то в това не е крив народът, а онова «общество», което се нарича благородно, което е съставено из чорбаджии и което си има парици.»

Тия обществени деятели и критикува г. Войников със своята «смешна позорищна игра». Повтаряме, ние твърде добре знаеме, че сяко едно подражание и нововведение, даже и модите, са полезни в народният живот; но в това също време градината трябва да се плеви и да се оставя само онова, щото принася положителна и неопровържима полза.

Секи един народ е захванал да усвоява най-напред

това, щото има вънкашен бляск, а после преустроява и мозъкът си. Модната болест тряба да изпита сяко общество; а критиците тряба да ускорят нейният ход или, подобре да кажеме, да ускорят смъртта ѝ и да тласнат човекът напред.

Но да кажеме няколко думи за самата книга на г. Войникова. «Криворазбраната цивилизация», както казахме по-горе, е написана по-книжевно и по-изкусно от историческите драми на г. Войникова; тая комедия се отличава от драмите на г. Войникова дотолкова, доколкото се отличава животът от смъртта; а тя е земена из съвременният живот, в когото секи един писател ще да намери повече живи драматически сцени, нежели в нашата история, в която има само мъртви души и хронологическа мъгла. Ето защо ние съветоваме г. Войникова да остави на мира и Бориса, и Кирила и Методия, и Велислава и да се завземе за съвременният живот. Ние се относиме към талантът на г. Войникова със съчувствие и мислиме, че тоя негов талант е искрен и правдолюбив, а това ни дава право да му дадеме гореказаният съвет. Г. Войников в своята «Криворазбрана цивилизация» е прост; той няма ни фантастически бръщолевенета, ни желание да блести; но в това също време някои из неговите херои не са естествени и приличат на такива хора, които ходят не със своите собствени крака, а с ждракали. Освен това и езикът на г. Войникова няма оная гладкост, която се изисква от сяко едно поетическо произведение. А типографските и ортографическите погрешки? Докога ние ще да пишеме думи без мисли?

Свобода, г. II, бр. 20, 31 октомври 1871

ЛИТЕРАТУРНО МНЕНИЕ

Прочетохме в «Македония»: «Награда по училищныты ни испитанія. най сгодна (?), най полезна (?) и най драгоценна (?). Водачът по пътя на живота. намира се за продан при издателя Алека А Кръстовича и у книжарницыты на Хр. Данова и С-ie. Цена гр. 12. В такъв случай ще се дава с един устъп от 25 на %.» Разбрахте ли

нещо? Да ви кажеме право, ние нищо не разбираме. Решил се да пише «водачи», а не е в състояние да напише правилно едно обявление! Когато прочетохме гореказаната безсмислица, то ни дойде наум българската пословица: «Слепец слепца води — и двамата в ямата.» Но може това дълбокомислено обявление да не е написано от Кръстовича, а от г. Данова, който няма никакво авторско самолюбие. Може и така да е. Г. Дановите премъдрости не излазят из кругът на паричките, следователно от г. Данова не тряба човек да търси твърде много. Хаджи Наиден Йованович Татарпазарджиченинът печаташе и по-големи глупости. Но да оставиме шегата настрана. Ако гореказаното обявление е написано от г. Кръстовича, то тоя велеучени г. Кръстович иска да каже: «Ьратия българи! Аз съм написал най-сгодната (?), най-полезната и най-драгоценната книга на светът. Заглавието на тая книга е «Водачът по пътя на живота». Тая книга вие сте длъжни да подарите на учениците във времето на изпитанието, защото аз съм велик човек.» А ако това обявление е написано от г. Данова, то г. Данов иска да каже: «Ьратия българи! Даите ми парици, защото аз твърде обичам париците; но да не би рекли, че аз съм прост просек, то ви моля да купите един «Водач» за 12 гроша.» — «По моето мнение тая малка книжка е твърде скъпа», ще да кажете вие. «Ако искате да ви кажеме право, то «Водачът» не струва нито две пари; но и аз искам да се храня и да живея», ще да си помисли кир Дањов. А ако питате нази, то ние ще да ви кажеме, че г. Алеко Кръстович не е в състояние да води ни себе си, а камо ли другиго; с една дума, ние не рекомандуваме неговата книга.

Свобода, г. II, бр. 52, 10 юни 1872

ВОПРОС

Миналата година по това време аз се случих в Браила и участвувах в събранието на «Българското книжевно дружество». В онова време дойде г. Чолаков и донесе един екземпляр от своят «Сборник» — той беше дошъл да моли събранието да му помогне, за да изкупи книгата си из типографията. Деиствителните членове, а особено

деловодителят, разхвалиха и г-на Чолакова, и сборникът му до самите небеса и съветуваха настоятелството да се постарае да му помогне. Реши се, че дружеството не може да помогне г-ну Чолакову материално, защото няма пари; но обяза се да препоръчи тая книга на публиката и да помоли по-имотните граждани да му дойдат на помощ. Препоръката беше дотолкова голяма, щото в самото заседание се събра едно порядочно количество пари. Тряба да ви кажа, че аз още от онова време очаквах с голямо нетърпение да излезе тоя много важен, по думите на действителните членове, труд и приготовил се бях да го купя; но о чудо чудес! Преди да намеря г. Чолакова и да купя неговата книга, аз прочетох «Периодическото списание», което ми размъти мозъкът. «Периодическото списание» окривява г. Чолакова дотолкова, доколкото го разхваляваше лани, следователно противоречията на действителните членове ми се показаха твърде ужасни. Ето защо аз моля вашата редакция да напечата тия мои няколко редовци във вестникът си и да попитам действителните членове на Дружеството имат ли тия убеждения, или не. Моля ви да ме извадите от това недоумение. Ако можете, то ми обяснете лани ли действителните членове лъжеха публиката, или тая година, т. е. в събранието ли тия лъжеха, или в «Периодическото списание»? Ако са лъгали миналата година, то защо тия да лъжат публиката и да я накарат да си дава лирите за никакви неща, според както наричат тия сборникът на г. Чолакова? А ако лъжат сега, то защо да укоряват г. Чолакова и неговият сборник, който са тия възхвалявали преди една година? Тука май не е чиста работата — тряба да има някакви шарлатанлъци. Аз искам да чуя от действителните членове на Дружеството, защо са тия играли тия двоесмислени комедии? Аз зная из достоверен източник, че миналата година деловодителят на Дружеството беше предложил на настоятелството даже да купи сборникът на г. Чолакова и да го издаде за своя сметка*.

Свобода, г. III, бр. 2, 8 юли 1872

* Да ви обясним ние причината, която е накарала действителните членове на Дружеството да хвалят и да псуват г. Чолакова. Известно е, че г. М. Дринов е Юпитер за г. Стоянова; а г. Чолаков е дръзнал в своят сборник да нападне това велико божество. Знаете ли вие, че ако да не бъдеше на светът г. Дринов, г. Королев и г. Бончов, то г. Стоянов би бил положителна нула? — Р.

НАШАТА ВОЗПИТАТЕЛНА КНИЖЕВНОСТ

Няма вече никакво съмнение, че българският народ желае да върви напред, желае да излезе из днешното темно и безвиходно положение и да достигне до по-добро бъдуще и до по-щастливо положение. Многочислените училища, които са се отворили по България в последните пет години, свидетелствуват твърде ясно, че нашето заключение се основава на неопровържими факти. Из дописките, които се помещават в нашите цариградски вестници, ние видиме, че началото е вече положено, че народът търси светлина и щастие и че секи се труди, доколкото позволяват силите му, да принесе каква-годе ползица на общенародното дело. Разбира се, че сичкото това е твърде похвално и принася голяма чест на народът ни; но питане е: достаточно ли е само школското образование за нашият напредок? Ние мислиме, че ако нашите граждани си направят училища, ако си главят учители и ако изпроводят децата си да се учат, то тия изпълняват само половината от онова, щото би трябало да изпълнят. Школското образование не може да се нарече образование. Нашите школи, както и секи други първоначални школи, са длъжни да возпитат или да приготовят ученикът; а висшите училища и литературата са обязани да довършат останалого. Но имаме ли ние висши школи? Имаме ли ние литература! — Ние нямаме ни едното, ни другото. Нашите висши училища (в Пловдив, Габрово, Захара, Русчук и пр.) са много по-долни и по-лошаво наредени от първоначалните; а литературата ни е за оплакване.

Доказано е вече, че ученикът тряба да има в ръцете си барем ония необходими книги, които би служили като спомагателно средство в неговото возпитание, т. е. които би допълвали и обясняли онова, щото е пропуснал учителят в своите уроци. Ето защо европейските народи и умните общества издават педагогически вестници и детски книжки. Разбира се, че тия книги и тия вестници се съставляват, редактируват и издават твърде осторожно, защото от тях зависи твърде много. А какво се върши у нас? Блъсков издава педагогически вестник, Т. Станчов проповядва морал, а Хр. Данов е земал учениците в аренда! А ако вие посмеете да кажете на тия господа, че са се земали не за своя работа и че от един редактор или от

един издател се изисква малко по-голямо знание, то тия захващат да ви псуват и да ви разказват, че «колкото са способни, толкова и вършат».

Но да оставиме това и да продължиме своето обозрение. У нас съществува убеждение, че когато една книжка или един вестник се издава за децата, то тая книжка или тоя вестник непременно тряба да бъдат детински глупави.

— Я кажете ми вие, защо сте напечатали тая крайна глупост? — питате вие например Блъскова.

— Аз пиша не за развитите и не за образованите мъже, а за децата — ви отговаря Блъсков.

— Вашето последньо съчинение не отговаря на своето назначение — говорите вие на г. Груева.

— Аз съм го написал за децата — отговаря г. Груев.

— Вашата книжка е съставена невъобразимо глупаво, а още по-глупаво и по-безсмислено е преведена — говорите вие г-ну Данову.

— Това е истина, но тя е написана за децата — говори г. Данов.

Разбира се, че сичкото това не би било дотолкова ужасно, ако у нас да би съществувала барем каква-годе критика, която би чистила непотребното и вредителното; но нашите периодически и непериодически списания се занимават повече със Съединените щати и със стихотворенията на Пискюллиева, нежели с тоя твърде важен вопрос. А от сичкото това произлазят две твърде големи злини, които, без никакво съмнение, щат да произведат и твърде лошави последствия: първо, децата купуват и четат някакъв боклук, който затъпява техните способности и който твърде често ги заставлява да добиват отвращение към науката; второ, самите издатели не могат да различат полезното от вредителното и не са в състояние да си съставят вярно понятие за оная книжевна нужда, която съответствува на днешните съвременни потребности и която способствува на народното развитие. Повечето наши писатели пишат по две причини: първо, да земат някоя пара и да се попрехранят (Блъсков, Данов и др.); второ, да се рекомандуват пред публиката със своето образование и със своят ум (Пишурката, Оджаков и др.). «И наш Иван е написал една книжка» — говорят приятелите на Ивана и Ивановото самолюбийце е удовлетворено. И така, ние нямаме книжевност, нямаме добросовестни учени, нямаме наука. Я помислете си само какви хора редактируват нашите вестници и нашите периодически списания; помислете си така също какви деца пишат и превождат школските учебници, и вие ще да се убедите, че нашият книжевни напредок е твърде съмнителен.

Но ние казахме по-горе, че училищата не могат да напреднат без книги, както не може да напредне и терзият без ножици и без напръстек. Това е вярно. За да допълнят тоя недостаток, европейците са основали различни академии и различни учени дружества, които печатат, одобряват, критикуват и контролират и науката, и книжевността, и училищата, и учителите. Когато се основа Цариградското читалище, то ние помислихме, че неговата цел е академическа; но ние твърде скоро се излъгахме в своите надежди. Из вестник «Читалище», който се издава от гореказаното дружество, ние разбрахме, че читалищните членове или читалищното настоятелство са малки деца, които се занимават с книжевността само да не плачат и да не беснеят по пътищата. Състави се «Българското книжевно дружество» в Браила. Нашето внимание беше обърнато и към това дружество и ние очаквахме от него нещо по-голямо (според уставът му), но и това дружество само ни наговори много, наобещава ни още повече и заспа от дългият. Когато ние въстанахме против действителните членове на дружеството и когато ги попитахме защо не изпълняват своите обязаности, то получихме отговор, че публиката е хладнокръвна към гореказаното обществено заведение, че спомоществувателите си не плащат и че ние сме били много требователни. В продължението на четири години дружеството издаде четири книжки и ние бяхме принудени да се задоволиме и с малкото. А кой е крив в сичкото това? Криви са и учените, но десет пъти повече е крива самата публика, която обича да иска много, а да плаща евтино. Други път повече.

Свобода, г. III, бр. 12, 16 септември 1872

БЪЛГАРСКИ ДРАМИ

И у нас захващат да се появяват театри, и у нас захващат да се пишат драми, и у нас захващат да говорят за литературата (даже и за българската литература) и за достойнството на това или на онова литературно произведение. С една дума, и нашите вестници захващат да пишат литературна критика. Истина, че историята на сяка литература се появлява после самата литература; но природата твърде често си играе и с критиците или с историците на литературата. В образованите господарства са измислили особена и с т о р и я, която се нарича критика или библиография (книжевност) и която може да съществува даже и у оная народност, която не може да наброи повече от пет книги. И така, мнозина говорят, че обязаността на секи вестник е да дава сметка пред своите читатели за новите книги, които заслужават какво-годе внимание. Хайдете да бъдеме и ние като хората!

Българската литература се е появила от третьото десетилетие на XIX век; но тая литература е била чужда, защото се е преводила от гръцки, от французки и от руски, т. е. в нея са се описвали нравите и обичаите само на чуждите народности. Ние можеме да наречеме българска литература само българските песни, които са събрани и напечатани от братия Миладинови, от г. Верковича и от г. Чолакова. Ония десетина книжки, които са написани от българските автори от 1850 и до 1870 година и които се наричат самостоятелни български произведения, са до такава степен маловажни, щото ние не смееме да ги наречеме литература и да им дадеме важно значение. Българите нямат още литература. И наистина, ако някой из нашите умерени и дълбокомислени писатели каже, че «Сирота Цветана» на Якима Груева или дълбокомислените произведения на Пишурката са българска литература, то в такъв случай и ние имаме право да кажеме, че волът е славей. Ние сме говорили много пъти, ще да кажеме и сега, че нашите писатели пишат само затова, за да бъде написано що-годе и да им се каже «браво». Това е вярно. Ако искате да говорим безпристрастно, то из това правило могат да се изключат само г. Славейков и г. Друмев.

Пред нази се намират драмите на двамина писатели, които са обогатили несъществующата българска книжевност барем с що-годе. Едната из тия драми е «Иванку, убиецът на Асена I» от г. Друмева; а другата е «Криворазбраната цивилизация» от г. Войникова. Разбира се, че тия две драми заслужват сериозна критика, ако и да са съвсем противоположни между себе си. Ние се решаваме да оцениме тия два писателя по заслугите им. Драмата на г. Друмева е дотолкова далеч от драмите на г. Войникова, доколкото е далеч и г. Войников от г. Пишурка. Критиката иска от сяко едно литературно произведение идея, мисли, вдъхновение, направление към известна цел и най-после гладък език и съвременна форма. Когато една драма не износва пред светът живи същества и човечески страсти, то тя се обръща в митология и не изпълнява своите цели. Драмите на г. Войникова са безцветни, безжизнени и безграмотни, каквито са повечето наши литературни произведения. «Криворазбраната цивилизация» е подражание. Подобна драма ние срещаме в сръбската литература, която носи заглавие «Београд некад и сад», от Щеря Поповича. Че г. Войникова е знаял за тая драма, свидетелствува неговият доктор, който не е на своето място.

Но както и да е, а драмата на г. Друмева може да се нарече първо дело, т. е. първо появление в българската литература. Из сичко се види, че г. Друмев е знаял що пише, за кого пише и какво тряба да пише; с една дума, преди да захване да пише своята драма, той си е съставил вече план и изпълнил го е доста добросовестно.

Единствената погрешка, която срещаме в гореказаното произведение, е езикът. Ако самата драма да не би имала какво-годе литературно достойнство, то ние би помислили, че г. Друмев я е написал с филологическо намерение, т. е. да покаже на светът особеностите на шуменското наречие. Така например наместо д о б р о ние срещаме х у б а в о, наместо н е з н а я к а к или н е з н а м к а к — н а м' к а к; наместо е н е р г и ч е с к и — н а т ъ р т е н о и пр. Освен това, нам се не харесва главният херой, т. е. Иванко. Кажете ни — може ли да плаче един юнак, който се е решил да отнима чужд престол, да убива царят и да бъде господарин на цял един народ? А Иванко плаче по цяла нощ. Не харесва ни се

така също и Петър, който час по час закрива с ръка очите си и който не знае що прави и що говори.

Но както и да е, а ние не съветоваме г. Друмева да пише исторически драми. Ако неговата драма да би била из съвременният живот на българският народ, то неговите цели би били изпълнени и ние би имали едно важно литературно дело. Нашият живот е до такава степен разнообразен, шарен и богат с всевъзможни сюжети, щото за писателите се открива едно широко и неизмеримо поле. Целта на съвременните наши писатели е да осмеят сичките нечистоти, които ни окружават от сяка една страна, и да охрабрят честното, чистото, бедното и убиеното. С една дума, ние тряба да бъдеме синове на сегашното време и да се бориме със съвременното зло. Въобще г. Друмев не принадлежи в числото на мислителите, които откриват на хората нови пътища към прогресивните движения; но той е положил барем начало на бъдъщата литературна деятелност. С една дума, г. Друмев е буква а, след която вървят и другите. Ако неговата книга и да не бъде дълговечна, т. е. ако тая книга след 50 години и да се изгуби от светът, то днес за днес тя ще да се прочете от множество читатели. Кажете ни сега, защо нашите писатели пишат само исторически драми?

Независимост, г. III, бр. 28, 31 март 1873

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

на Българското книжевно дружество
Година I, книжка деветя и десетя. Браила, 1874, in 8°, стр. 208+53

У нас, както и у сичките други европейски и неевропейски народи и народности, съществуват два сорта учени мъже: едни от тях ходят с мотиката в ръка, разкопават старите гробове, плачат над своето прошедше и хвалят се със своите старовременни дрипели, които носят название «исторически паметници», а други се разхождат с раззинати уста, очакват месия и старяят се да извлекат даже и из Езоповите изречения или из Бертолдовите мъдрости прасе за Коледа и агне за Гергйовден; едни търсят сянката на Фенелона, славата на Демостена, душата на Шатобриана, шапката на Ахилеса, ейцето на Леда и безсмъртните трудове на Фадея Булгарина, а други се стараят да хванат своята собствена сянка, т. е. да бъдат самостоятелни и самопроизводящи; едни желаят да разхвалят своето прошедше, да изнесат на видело народната поезия, да дадат на Кралевича Марка историческо значение и да открият в старославянските псалтири дълбока философия; а други не припознават литературният патриотизъм и разказват на своите приятели, че българите са останали в умствено отношение по-назад и от катуните, следователно развитието на българската литература е напразен и безполезен труд. С една дума, едни не припознават истинната критика и здравият разум за това, защото им се иска да направят из нищо нещо и да докажат на своите съседи, че и на тяхното купище са пели някога си петли, ако гласовете на тия петли и да са приличали на кокоши хймни, а други се стараят да докажат, че разумната критика принася положителна вреда, защото образованите хора подражават на чуждестранната литература, която е припозната от сичка Европа.

Така например, ако им кажете, че в тяхното съчинение не съществува нищо друго освен празни исторически фрази, то тия ви отговарят, че по-голямата част от това съчинение е преведено или откраднато из безсмъртните творения на Шатобриана, който е припознат за велики мислител от сичкото разумно човечество; а ако кажете на първите, че в техните исторически произведения се намира повече риторика, нежели достоверни исторически или критически разсъждения, то тия ви отговарят, че ако русите (Елагин, Ламански, Богданович и пр.), сърбите (Милош Милоевич, Драгашевич и пр.) и ромъните (Хаждъу) имат патриотически историци, то тряба да ги имаме и ние. А какво говори здравият разум? — Здравият разум тряба да мълчи. Ако ние се харесваме сами и ако вървиме по дирята на европейските поети, литератори, историци и ритори, т. е. ако ние не искаме от здравият разум и от разумната критика съвети, то и тия тряба да гледат своята работа и да се не мешат в чуждите дела.

Кажете ни сега: в коя категория принадлежат основателните и деловодителните членове на Българското книжевно дружество? С каква цел е основано това Дру-

жество? Да отговори човек на тия два вопроса не е твърде мъчно. Изпърво, ние тряба да кажеме, че гореказаните лица принадлежат и на двете категории (това се види из направлението на техните трудове). Колкото за целта на Дружеството, ние я обясняваме така. Ако русите, чехите, сърбите, хърватите, немците, власите и др. имат учени дружества, то защо да ги нямаме и ние! Ако Осип Максимич Бодянски събира народни песни, ако Катков печата възпоминанията на Вигелия, ако другите народи имат поети, ако публиката не иска от нас нищо, ако, ако. . ., то защо и ние да не събираме и да не печатаме своите развалени, прекроени и изопачени (изключват се народните песни в последните две книжки на «Периодическото списание») песни; защо да не напечатаме дълбоките размишления на отца Неофита Бозвели (ако нямаме древности, то и «Мати Болгария» ще да погъделичка нашето патриотическо настроение — в безрибието и ракът е риба); защо да не поместиме «многоучените» разсъждения на г-на Каролева; защо да не украсиме сборникът си с прекрасното стихотворение на г-на И. Данева и пр., и пр. Ние сме длъжни по-напред от сичко да работиме що-годе и да изнесеме пред светът своите таланти, а после вече да разсъждаваме за тяхното достойнство. А-а-а! Това заключение е твърде остроумно. Ние сме имали доста случаи да се увериме, че само в българските глави могат да се появят подобни мисли и разсъждения.

Пред нази се намира деветята и десетята книжка от нашето «Периодическо списание» и ние седиме и мислиме над нея. Когато получихме тия две книжки, то помислихме така: «Българското книжевно дружество е работило доволно продължително време над тия две книжки, следователно тия ще да бъдат съставени много по-опитно и ще да имат множество вътрешни достойнства.» Ние се не излъгахме в своите очаквания. Тия две книжки, освен наивните и сантименталните охания и ахания на отца Неофита Бозвели и стихотворението на г-на И. Данева, е съставена доволно добре, ако в нея и да се срещат множество недостатки. Така например на критиката е дадено твърде много място, а статията на г-на Дринова за «Азбукето» е кратка и неудовлетворителна. Когато един човек се решава да критикува тая или оная метода, то той е длъжен да докаже противното и да го подкрепи

с неопровържими истини. «Сложната буква щ тряба да се изхвърли и да се замени с ш т», говори г. Дринов. А защо и за какво? Ние мислиме, че ако се изхвърли сложната буква щ, то тряба да се изхвърлят и другите сложни букви, като например я и ю, и да се заменят с и а и и у. «В средата на думите ни са потребни и ѫ-т и ъ-т», говори г. Дринов. А защо и за какво? Но да оставиме г-на Дринова за други път и да се обърнеме към нашият поет г-на Данева. Както щете, а любовните оди на г-на Данева не заслужават ни една лула тютюн. Кажете ни, молиме ви се, харесват ли ви се следующите няколко стиха:

Мари моме, малка моме,
мари моме русокоса!
Тези твойте сини очи,
бяло лице от какво са?
Щом ги видях, измених се —
ах, измяна преголяма!
Денем като луд все ходя,
ноштем сън за мене няма!
Ах, не знам какво да правя:
дали люто да проклевам
онзи час, теб в който срещтнах,
или да го благославям?
Но штом си за тебе спомня,
все ми иде хем да плача,
хем от радости безкрайни
пък сърцето ми подскача!
Ал' когато ти ми кажеш,
че ште бъдеш вечно моя,
никога веч няма плача,
но все химни ште ти пея!. . .

Кажете ни сега какво би отговорила една умна и разумна мома на тоя присипнал синигер? Ние мислиме, че тя би му изпроводила следующата песен, която — ако и да не е поетична (по правилата на г-на Войникова) — има барем какъв-годе смисъл. Слушайте:

А бре, момче тъпоумно,
а бре, момче вртоглаво!
В твойта глава чекръчето —

чини ми се не е здраво.
Щом прочетох твойта песен,
аз пожелах да-узная
чавка ли си, гарга ли си,
или птица-кукумая?
Ах, не зная що да правя:
дали крехко да се смея
над твоята страшна глупост,
или да те пожалея?
Но щом тебе аз погледам,
то не мога да мирея;
мойто младо сърце скокне
и аз тряба да се смея.
Ах, смешна си, моя гарго,
смешни ми са твойте химни —
като шуга с кован гердан,
като баба с вити гривни!

Тука сме длъжни да кажеме и това, че повестта на Гоголя «Тарас Булба» е преведена твърде лошаво.

Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875

«ГРАДИНКА»

Книжка 3. Градинар Илия Р. Блъсков. Издава редакцията на «Училище». Виена, 1875 (?), in 8°, стр. 16

Със своето периодическо издание «Градинка» г. И. Блъсков желае да достигне двойна цел: първо, нему се иска да просвети българският народ и да развие неговите умствени способности; второ, нему е желателно да събере произведенията, разсъжденията и изреченията на българските гении на едно място и да ги съхрани за бъдещето поколение. Из сичко се види, че г. Блъсков е познат с руската пословица, която говори: «Что написано пером, того не вычеркнешь ни топором.» Но както и да е, а ние имаме особено желание да попитаме г-на И. Блъскова защо негова милост е препечатал из в. «Право» словото на И. Колара? — «Защото е хубаво», ще да ни отговори г. Блъсков. Имате право, г. Илия! Нашата книжевност е дотолкова богата, щото за нас не остая нищо друго, освен да препечатваме и да повторяваме казаното и напечатаното. Разбира се, че да препечатаме е много по-леко, нежели да напишеме сами. Освен това, ние би желали да знаеме защо г. И. Блъсков е напечатал писмото на своят приятел Н. П., в което ние не видиме нищо друго, освен желание да похвалиме сами себе си. На писателите се не прощават подобни неща. Други вопрос. Защо г. Блъсков е напечатал между «Разните» извлечението из «Периодическото списание»? Ние мислиме, че една от най-големите слабости на нашите писатели се заключава в това, че тия работят без цел и без съзнание. Но в третята книжка на «Градинка» се намират и няколко полезни неща. Така например народната песен е записана добре; а описанието на така наречените «Гребенци» заслужава особено внимание. Частта из повестта «Пиян баща» така също ни се харесва, ако авторът и да не е още свършил мисълта си. Но както и да е, а ние желаеме г-ну И. Блъскову добри успехи! Подобни статии, каквато е статията «Гребенци», ще да принесат на нашата история, етнография и литература много по-голяма полза, нежели с л о в а т а на г-на Колара.

Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875

PROLOZI K HISTORIJI KNIŽEVNOSTI NARODA HRVATSKOGA I SRBSKOGA

Na sviet izdao V. Jagič. Загреб, 1868 г.

Ние говориме за тая книга без време само за това, защото я видяхме преведена и напечатана на руски език. Този учен труд е полезен и за българите. Из сичко се види, че г. Ягич се е занимал дълго време със старовременната славянска литература и изучал е старовременните народни сказания и апокрифи. В първият том ученият специалист е разгледал паметниците от XIV век доволно пространно. Той обръща особено внимание на най-ранният период, т. е. на началото на гореказаната писме-

ност и изследва с особена осторожност трудовете на славянските апостоли св. Кирила и Методия и произведенията на старобългарската литература. После това г. Ягич разгледва любопитният, но досега неразяснението и разнообразно тълкуваемият въпрос за богомилите и за създадената от тях литература. За сръбската литература, която следова тутакси после българската, г. Ягич говори твърде малко, защото, по неговото мнение, тая литература има манастирски характер, т. е. защото тя се е развила в манастирите. Да кажеме накратко, книгата на г-на Ягича е необходима за ония български учени, които се занимават с българската история и с историята на българската писменост.

Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875

ТЪМНИЦИТЕ МИ

от Силвио Пелико. Превел от французки Д. Цанков.
Издава Българското печатарско дружество «Промишление».
Цариград, 1874 г., in 12°, стр. VIII+236

Българското печатарско дружество работи бързо и добросовестно. Множество факти ни доказват, че целта на това дружество е не книгопродавническа спекулация и не цанцугерско самолюбие, а искрено желание да се принесе на народът ни каква-годе полза и да се обогати неговият ум барем с що-годе. По нашето мнение, тая свещена цел ще да бъде достигната, защото и българският народ е захванал вече да оценява полезното и да преследува безполезното.

Но питане е: съществува ли определена граница между полезното и безполезното? Да видиме. Съвременното човечество иска от науката и от литературата, щото тия, като разширяват неговият кръгозор и като избистряват неговият мозък, да му дадат възможност да разбере истинният смисъл на природните явления; да обогатят неговите понятия и да разширят неговите знания, щото животът му да не среща никакви косвени препятствия; най-после да пролеят светлина на неговите понятия и

на неговите умствени сили и да го направят полезен и на себе си, и на съседите си. С една дума, съвременното човечество желае да извлече из науката материална полза и да я употреби за своят по-благополучен живот. Разбира се, че за да достигне своята цел, науката е обязана да изкорени суеверията, да даде на здравият разум сила и еластичност и да отвори път на истината, която е длъжна да се бори и с човеческият егоизъм, и с грубото невежество, и с многочислените заблуждения и предразсъдоци. Науката дава на човекът понятия, че животът на природата има свои закони, че сяко едно явление има свои причини, че сяка причина има свой път, че сяко противоприродно учение е лъжовно и че сичко стои на своето място. Полудивият човек мисли съвсем другояче. Така например той не може да си представи друг по-добър живот, защото няма познанство нито с другите народи, нито с техните нрави и обичаи, нито с тяхната книжевност; нему се чини, че дървото има способност да говори, да мисли човечески и да участвува в човеческите грехове, и той захваща да му дава божески почести; той е убежден, че крокодилът, кучето, зъмята и др. са били някога си двоекраки хора, или че бог обича да се вселява в тия животни, и той захваща да им се моли и да им прави храмове; найпосле, той е убежден, че сяко едно животно умее да говори човечески, но не говори за това, защото се надее да бъде наградено от бога за своето мълчание много повече, нежели за своят разговор. Така също тия мислят, че животът на реката, на скалата, на въроата и пр. има голямо сходство с нашият, защото тия неодушевлени предмети представляват различни богове и богини, които са приняли своите сегашни тела за различни цели. Сякому от нас е познато, че и нашите братия даже до днес имат нещастие да вярват в самодиви, в каракончовци, в талисъми, в живи и здрави и пр. Светкавиците и гръмотевиците произхождат по ходатайството на св. Илия, морските бури зависят от св. Никола, търговските предприятия са подчинени на св. Спиридона, чумата бяга само от вълшебният жезъл на св. Хараламлия и пр. С една дума, необразованият човек види в сичката природа човечески лица, които управляват нейният вървеж и които приспособляват почти сичко за праведното или за грешното човечество. Разбира се, че тия вярования са произлезли

твърде естествено. За човекът е много по-лесно да даде на холерата или на чумата човечески образ и свръхестествена сила, нежели да обясни нейните причини и нейното появление; за него е много по-лесно да се прекръсти няколко пъти и да прочете «Верую», нежели да направи над къщата си гръмоотвод или да изоре два пъти нивата си; най-после за него е много по-евтино да набере малко буренец, който расте даже и по бунищата, да го вари и да окъпе слабото си и болното си дете, нежели да повика докторът, да му плати и да изпълнява неговите хигиенически наставления. Ето главните причини, които са накарали човечеството да товари сичките свои грижи, нещастия, страдания, радости и благополучия на някаква си идеална сила, която се нарича с ъ д б а или к ъ с м е т и която е препятствовала досега на разумът да се възцари и да ощастливи сичкият свят без изключение.

Но да разгледаме това дело малко по-пространно, т. е. да видиме защо човечеството е повече благонаклонено да се надея или да оовинява съдбата си, нежели своят ум, своите деиствия и своите наклонности. Секи вече знае, че най-важните дела, които е намислил да извърши Стоян или Драган, изискват големи усилия и тежък труд и зависят от множество условия, ако само Стоян или Драган пожелаят да бъдат извършени така, както им се иска; но известно е и това, че почти никога се не срещат сичките условия така, както се иска на човекът, следователно ни едно важно дело се не свършва така, както желае сърцето ни. Тая случайност, която разваля нашите планове и която, както се чини на неоразованият човек, ни не дава да изпълниме сичките свои желания, е накарала найнапред човечеството да създаде някаква си човекообразна сила (тя е била принудена да приеме човекоооразна форма, защото е създадена от човеческото въоображение), да ѝ натовариме нашите предприятия и да я оовиняваме на сяка своя крачка. Тая невинна с ъ д б а играе и днешният ден доволно важни роли в животът почти на сичките народи. Ако някои случаи унищожи нашите сметки и предположения, то необразованият човек говори, че съдбата ооича да унищожава човеческото щастие и че има особена наклонност да се насмива на хората и на техните предприятия; ако нашият ум или някое косвено препятствие унищожи нашите планове, то обикновено се

говори, че съдбата е капризиозна и своенравна; ако някой случай погуби и самият предпринимател, то се разказва, че съдбата е зла мащеха на човечеството, че нейните ногте са остри и че нейчият характер е мъстителен; ако някой лошав човек ни направи зло, то се говори, че съдбата е неприятел на бедните и нещастните. . . Сичките тия хорски фантазии не намират между образованото човечество никаква поддръжка, защото то познава своите сили и защото неговият ум се не отбива и не ходи да търси щастие по кюшетата. Из сичкото това вие видите доволно ясно, че здравият разум и истинната наука са неприятели на сяка една фантазия и на сяко едно заблуждение, следователно тяхното учение се заключава в следующите два параграфа: 1) природата се не старае нито да увеличи, нито да умали човеческото щастие, защото тя се ръководи по един известен закон и защото е съвсем безпристрастна към действията на човеческият ум; 2) човекът има множество случаи да измени отчасти някои явления на природата и да ги употреби за своята полза, защото той е най-умното, най-деятелното и най-хитрото дете на своята майка, която го е родила и която рано или късно ще да го повика назад. Въобще се говори, че колкото човеческата борба е по-тежка и по-умна против явленията на природата, толкова е тя и по-велика. Секи от нас цени и уважава Франклина, Галилея и пр. «Човекът чувствува дълбоко уважение към себе си и истинно наслаждение през животът си само тогава, когато неговият труд е отстранил големи препятствия и когато неговият кораб е преплувал през най-разярените морета и претърпял е страшна буря», говори един моралист. Това мнение е свята истина.

Ние говориме тука сичкото това само затуй, защото в книгата на Силвия Пелика не съществува нито оная човеческа самонадеяност, нито оная велика гордост, нито оная свещена борба, нито онзи величествен разум, които увеличават човеческите действия пред нашите очи и които ни накарват да даваме на предпринимачите в е л и к и титли. В сичката история на «Темниците ми» ние видиме слабохарактерно същество, което се покорява на своята съдба и което не иска нищо друго освен наивно съчувствие даже и от онова човечество, което е било главната причина за неговите страдания. С една дума, в своята

книга Силвио Пелико ни не изказва нищо повече освен множество отделни полезни мисли, а из главното съдържание на неговият труд се види, че провидението, което го е направило нещастен, се е погрижило и за неговото спасение. По мнението на здравата философия, човекът е свободен в своите действия и в своите предприятия, следователно той тряба и да отговаря за своите погрешки. Провидението, както и съдбата се не мешат в нашите прегрешения; а дяволът отдавна вече е престанал да съблазнява светът. Тоя е най-главният и единственият недостаток, който се среща в тая в много отношения полезна книга.

Но г. Драган Цанков не е отговорен за тоя недостаток, следователно ние сме длъжни да кажеме само доколко е сполучен неговият превод. В езикът на тоя стари и достауважаеми писател ние срещаме доволно много темни и не съвсем правилни изражения. Ние мислиме, че буквалните преводи почти никога не са в състояние да удовлетворят нашите любопитства. Из сичко се види, че г. Цанков е преводил г-на Пелика с голяма осторожност, т. е. със страх да не развали смисълът на «Тъмниците ми», а това е станало най-главната причина да бъде преводът му сух и безцветен. Същият недостаток се среща и в ортографията. Така например той пише нъ наместо но, тъмници наместо темници, да пишіж наместо да пиша и пр. Ние би желали да знаем защо после буквите ш, щ, ч и ж почти сичките наши цариградски писатели пишат я наместо а? Но да оставиме тия неща за други път. Ние от сичкото си сърце благодариме г-на Цанкова за неговият превод и желаеме да се срещаме с него на литературното поле колко се може по-често. Ние сме уверени, че и малките недостатоци ще да бъдат отстранени след време, защото г. Цанков е изучал доволно дълго време българският език.

Знание, г. I, бр. 2, 30 януари 1875

ЈЕЛАДА И ЈЕЛЕНИ,

написано А. Ј. Кумануди. У Београду 1874, in 8°, стр. 170

Разказват, че почти сичките народи и народности обичат да възхваляват своето прошедше, да се хвалят със своето настояще и да презират умственото развитие и историческите отличия на своите съседи. Така например французите пишат цели томове и разказват на светът, че французкият народ е играл най-големите роли в историята на умственото развитие в Европа (Гизо), че Корнел, Расин и Молиер са дали първото начало на новата литература и че французките политици и дипломати са накарвали стотина пъти другите европейски държавници да се изпокрият в кози рогове; немците пишат още по-дебели томове, в които се хвалят със своят умствен напредок, със своите Шилери, Лесинги и Гетевци и със своите победоносни гиганти; италианците не щат нито да чуят, че на тоя свят съществува неиталианска литература и че освен Данта, Ариосто, Джордано Бруно и Рафаеля под ясното небе съществуват и други поети и живописци; Англия не припознава заслугите на другите народи в умственото развитие на човечеството и не уважава почти нищо, щото не е нейна собственост, освен гръко-римските рогозки, които се наричат древности. Разбира се, че ако е сичкото това така, то и гърците — ако не със своите съвременни заслуги на човечеството, то със своите полуфалшиви древности — имат пълно право да напинат жилите си и да доказват на невежественото човечество, че ако господ Саваот да не би създал това велико племе, то хората, сичките хора въобще и до днешният ден би пасли трева и добитъкът би измрял отгладе. Но ние, които нямаме нито исторически, нито канонически, нито археологическо-манически претензии, тряба да бъдеме безпристрастни критици и да изнесеме пред секиго истината. Днешня Гърция, днешнята гръцка литература, днешнйото гръцко развитие и днешнйото гръцко прогресивно влияние на другите народи и народности нямат такава сила, каквато им се приписва от техните домашни и чужди писатели. Но да не помислите, че с тия няколко реда ние искаме да кажем, че Гърция не напредва и че днешните гърци имат по-малко значение, нежели техните знамени-

ти прадеди, които са носили име елини. Съвременните понятия за различни предмети, съвременната наука и знание и съвременното умствено развитие, даже и у гърците, се намират в такива също отношения към класическата гръко-римска цивилизация, в каквото се е намирала старовременна Елада към скитските варвари; и ако съвременното човечество преклонява колената си пред Сократа или пред Демостена, то прави това не защото принимава тяхното учение за положителна истина, а защото на човечеството и до днешният ден са нужни идоли, мощи и археологически светини. Ние знаеме, че мнозина събират стари икони, стари псалтири, стари монети и пр. А защо и за какво ги тия събират? — Събират ги не за това, че тия са изящни, полезни и поучителни, а защото са стари. Съвременната наука се не кланя вече на подобни кумири. Да опази господ бог и нас да подпаднеме под тия археологически заблуждения! И така, ние се съзнаваме, че нашите братия православни гърци се учат, че тия издават множество книги и вестници и че техните школи се увеличават; но в това също време безпристрастността изисква от нас да кажеме и туй, че ония похвали, които излазят из нашите уста за нашите собствени персони или за нашата собствена народност, са ненадежни; че ситиото самолюбие и незаслужената гордост се не съглашават със справедливостта и с превъзходството; че благоразумният народ или благоразумният и здравомислящият човек тряба да очаква похвала от другите и да се не обляга на своето собствено съждение, когато се разсъждава за неговата личност; че истината, знанието, умът и гениалността не са изключителни привилегии на отделен народ, на известно поколение и на определени от провидението личности; най-после, че за умният човек и за здравомислящият народ е милион пъти по-полезно да туря под най-строгата критика своите достойнства и понятия, нежели да успокоява своето самолюбие с полуфалшиви древности, да заменява своята настояща нищожност с величието на своите прадеди и да се хвали пред светът, че «истината», «знанието» и «културата» са монопол на тоя или на оня народ, или че човечеството е обязано да направи храмове на старовременното развитие, да приеме за факт изказаните в онова време теории и да се успокои за сякога. А секи вече знае, че себелюбието е такава една чудна сила, която се управлява не чрез бездоказателни принципи, а чрез разумно обсъждение. Тука сме длъжни да кажеме и това, че колкото е по-силно и по-грубо себелюбието у тоя или у оня народ, толкова той бива и по-пристрастен, по-несправедлив и по-безчовечен към другите. За доказателство на нашето заключение ние ще да укажем пак на гръцкият характер и на гръцката ненавист към другите народи. Да кажеме и противоположното. Колкото един народ е по-безчовечен, по-фанатичен и по-пристрастен към другите народи и народности, към другите вери и верования и към чуждите понятия и идеи, толкова е той и по-невежествен, по-прост и по-достоен за съжаление. Истинното образование изисква от човекът съвсем друго. Само онзи народ може да излезе из своето варварско положение, който се старае не за развитието на своите национални принципи, а за обогатението на общечовеческите начала, от които зависи почти изключително и неговото собствено благосъстояние. Историята почти на сичките нации свидетелствува, че нашето заключение е вярно. Така например из историята се види, че само ония принципи, само ония закони и само ония постановления, които са имали не национален, а общечовечески характер, са бивали дълготрайни, полезни и животворящи. Литературата ни доказва същото. Ако Шекспир, Байрон, Шилер, Гогол, Сервантес и др. да не би били общечовечески поети, то тяхната слава одавна вече би завянала и техните труди би се чели само от молците. Да вземеме за пример и съвременна Германия. Секи, който следи за съвременната литература в Европа, ще да се съгласи с нази, че в Германия в последните няколко години е захванала да се разпространява чисто патриотическа литература, която полека-лека убива умственото движение на тая земя и която малко по малко изкоренява ония семена, които са били посеяни в продължението на толкова десетилетия с такива големи мъки и страдания от германските мислители. Съвременна Гърция никога не е излазяла из това безплодно, недълготрайно и безжизнено направление. Това се види и из Атинският университет. Сръбският вестник «Рад», който критикува така също гореказаната книга, говори, че «в тоя университет се преподават множество глупости». Но ние се отдалечихме от своят предмет. От името на авторът,

който е съставил гореобявената книга, се види, че той е грък и че неговото единствено желание е било да опознае сръбският народ с православните елини, към които школата на познатият «Видовдан» има голяма слабост. Но питане е, изпълнил ли е г. Кумануди добросовестно своята цел? На тоя вопрос ние смело можеме да отговориме отрицателно. — «Знаете ли, мои мили братия сърби, че в Гърция живеят гърци и че тия гърци са православни?», пита г. Кумануди. — «Ние знаеме само това, че гърците са или попове, или калугери», отговаря народът. — «Вие сте излъгани», говори г. Кумануди. — Гърците са отворили очите на сичкият свят, гърците са разсадници на образованието, гърците са велик и достоен за уважение народ». — «Тия пеят евангелието с носовете си» — казва народът. — «Вие сте варвари и нямате никакво понятие за великото и славното! — казва г. Кумануди. — Боже мой, боже мой, даже и онова велико племе, което някога си е защищало Термопилите и което в продължението на цели хилядолетия е отнимало златните руна от варварите, е заборавено от невежественото човечество!» С една дума, за да отвори очите на глупавите варвари и да им вдъхне истинна лю бов към избраните от самото провидение аргонавти, г. Кумануди е написал гореказаната книга на сръбски език и постарал се е да източи на страниците ѝ сичкото свое красноречие и сичките «чужди» дипломатически съображения. Ние казваме «чужди дипломатически съображения» затова, защото половината от разсъжденията на г-на Кумануди се повтарят почти ежедневно от сичките дипломати «мира сего» и защото в сичката своя книга гръцкият гений се старае да блести, да изнася на видело канцеларски и дипломатически съображения и да говори с такъв тон, с какъвто обикновено говорят Бисмарковците. Разбира се, че ако г. Кумануди да би желал да направи противното, то той би се постарал барем колко-годе да изпълни своята програма, т. е. той би се постарал барем накратко да ни разкаже в какво положение се намират неговите елини, какви са техните днешни стремления, какви са техните надежди и пр.; с една дума, ако г. Кумануди да не би бил дълбок дипломатин, то той би описал съвременното положение на гръцкият народ и с това би направил много повече, нежели със своите на нищо неосновани дипломатически дърдории. Ех, проклетата дипломация е изкривила не един мозък. «Но народните стремления, които се наричат от дипломацията господарствени тайни, не тряба да се изнасят на пазарът», ще да ни каже г. Кумануди. — «Ако е така, ще да отговориме ние, то и вие не би трябало да губите времето си, да хабите мастилото и хартията си, да харчите парите си и да ни разказвате за бъдъщото развитие на гръцката търговия, за консулите, за дългите бради на епископите и др. т.» Единствената добра страна, която се среща в тая книга, се заключава в това, че ние имаме възможност да извлечеме из нея някои статистически сведения. Така например из нея се види, че в Гърция живеят 1 557 894 души, из които само 218 027 се занимават със замледелие. А с какво се занимават другите гръцки жители? Авторът на гореказаната книга ни разказва, че 28 295 души са слуги и слугини, 13 735 служат във войската и 7000 носят названия попове, калугери и калугерки. А другите? — питаме ние. Ако г. Кумануди и да не отговаря на тоя въпрос, но ние имаме пълно право да заключиме, че тия «други» са търговци, скитающи се индивидиуми, просеци, разбойници (клефти), калугерски такселдари и пр. Сам г. Кумануди се съзнава, че множество млади сили са оръдия на гръцките Крезове в различни страни и на пречестните фанариоти. . . Из статистическите сведения в книгата на г-на Кумануди се види още, че в Гърция на 150 души се пада по един чиновник, на 210 души по един поп и на 615 по един учител. В 1833 г. в тая земя са съществовали само 17 основни школи с 8000 ученика; а в 1872 Гърция е имала 1175 школи с 66 069 ученика. Освен тия школи в Атина се намира университет, 17 гимназии (?) и много средни школи. А голямо ли е числото на черковите? По думите на авторът, божиите храмове одавна вече са достигнали цифрата 1013. В Гърция има още 4 митрополита, 16 архиепископа и 13 епископа. Разбира се, че секи от тия архипастири има свои помощници, архидякони, протосингели, дякони, анепсии и пр., и пр.

Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875

«ЖИВОТЪТ НА ФРАНКЛИНА»

Превел от френски С. С. Бобчев. Издава (издало) печатарското дружество «Промишление». Цариград, 1874, in 12°, стр. VI+169

Г. Бобчев е един от най-трудолюбивите и от най-доброжелателните младежи, но неговата енергия е дотолкова силна, щото децата му твърде често се появяват под синьото небе недозрели или недоносчета. Идете после това и не говорете, че сяка трескава бързина произвожда шемет не само на писателите, но и на техните читатели!

Новият труд на г-на Бобчева потвърдява това заключение. В тоя труд граматическите така наречени предлоги и съюзи са се размесили до такава степен, щото даже и приснопаметните Христови апостоли после съществието на св. Дух не би могли да ги отделят един от други. Кажете ни, молиме ви се, харесват ли ви се следующите няколко виражения? «Събранието й (събранието на щатът Виргиния) умоляваше божието милосърдие в пост и молитва» (89 стр.). «Варжен показа към народа из Съединените щати същата довереност (,) която е (?) към представителя им» (136 стр.), «Но вам, милостивий господине (мирише ни на русизъм), се дължни особита благодарност и похвала, вашите трудове с най (-) съществен начин спомагаха за победата и за водвореньето на свободата и на независимостта у (в или по) нашата страна; те имат право на признателността на свободний народ» (стр). 152). И много други.

Но да оставиме г-на Бобчева, защото неговите многочислени трудове заслужват особено уважение, следователно сяка една строгост от нашата страна би била неуместна. Единственият съвет, когото сме длъжни да дадеме на тоя млад и трудолюбив списател, е да не б ъ р з а толкова. «По-добре малко и чисто, нежели много и непресеяно», говорят старците.

Колкото за самата книга, ние я посрещаме с крайна радост. Но заслужва ли тя тая радост? Да видиме. Ние се радваме на тая книга не за това, че в нея се намират здрави мисли и обяснени истини, а защото познанството с такива чисти и благородни души, които са така възвишени по умът и по образът на мислите си, какъвто е бил Франклин, ще да принесе голяма полза на читателите, ако гореказаната книга и да е остаряла вече.

Ако нашите понятия за различни предмети да не би се отдалечили от понятията на американците от XVIII век до такива огромни размери, то ние би приняли секи Франклинов съвет за положителна истина; но ние живееме в други времена, следователно ние сме длъжни да дадеме на гореказаната книга голяма цена само затова, защото тя е заимствувана из мемоарите на Франклина, когото човечеството счита за най-честен и за най-благороден човек от онова време.

Ако личността на Франклина и да е известна вече отчасти на нашата публика, но ние сме принудени да кажеме за нея барем няколко думи. Франклин е бил съвременник и сътрудник на Вашингтона и участвувал е в господарствените дела на още младата североамериканска държава, която днес се нарича Съединени щати. Франклин се е родил от бедни родители и бил е в младостта си словослагател в различни печатници; но неговият ум и неговата опитност са го извели на сцената и помогнали му са да извърши големи и важни дела. Разбира се, че произведенията на такива хора почти сякога ще да действуват благотворно на читателят и ще да му внушават истинна любов към правдата, към бедното човечество и към сами себе си. С една дума, ако мислите на тия писатели и да не съответствуват на съвременната наука в сяко едно отношение, то от тях вее някакво си миротворящо, успокоеващце и утешающе влияние, следователно ние смело можеме да пожелаем на преведената от г-на Бобчева книга второ, третьо и четвърто издание.

Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875

THESA PENTRU DOCTORAT IN MEDICINA

presintata şi susţinuta in 10. Januariu 1875 de George Hacanov, Nascutu in Kazanlik (Thracia), doctor in medicina, vechin internŭ alu spitalelor civile. Bucureşci, 1875, in 4°, стр. VIII — 64.

Тая теза е поддържана на 13 януария и приета е от медицинската комисия с особена благосклонност. Г. Хаканов се занимава в нея с оная болест, която носи назва-

ние брайта (bright). Авторът, като се основава на клинически бележки, на микроскопически и химически изследования и опити, доказва, че класиците смесват три различни болести, които, по техните думи, са три степена на една и съща болест; той напада на класическата медицина и опровъргава нейните основани не на здравият разум принципи; най-после той дава особено значение на рационалната медицина. Медицинският вестник «Gazetta Medico-Chirurgicală spitalelor» препечатва тая теза и на своите страници. Д-р Г. Хаканов обещава добри надежди.

Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875

БЪЛГАРСКИЙ НАРОДНИ КАЛЕНДАР ЗА ПРОСТА ГОДИНА 1875

Годишна книга (?) за световни работи, напредък и развитие в народния живот; домашни и статистически бележки; забавления. Урежда ся от Янко С. Ковачов. Седма годишнина. В книжарницата на Х. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес. Виена. 1875, in 12°, стр. XLII+212

В Росия пред всеки един дюкян стоят по две, по три момченца, които се наричат «кликала» и на които обязаността е да хващат покупателите за яките и да ги тътрят в дюкяните. Разбира се, че ако някой стенограф да би записал техните думи буквално, то ние не би открили в техните многочислени фрази нито риторически смисъл, нито логическа последователност; но купувачите, които имат нужда от тая или оная стока и които са извадили вече парите из пунгиите си, не са строги критици и нямат наклонност да слушат публични лекции или да търсят в тях смисъл. Така например из устата на гореказаните кликала вие доволно често ще да чуете следующите фрази: «Влезте, господарю, влезте! Нашата стока е излязла из Фуксовата фабрика вчера, а докарана е из Франция завчера. . . Помада, шалове, курдели, петелки. . . Нашият господарин ходи секи ден в Париж и докарва нова стока сяка неделя. . . Какво ви е угодно да купите?» —

«Конски торби», отговаря покупателят. — «Имаме, имаме. . . Из Париж ги. . . От французка коприна. . . А вие, господариньо, какво желаете?» — пита кликалото и обръща се към някоя мадама — «Кравешко масло» — отговаря тя. — «Имаме, имаме. . . Влезте вътре. . . Господаринът ми купи нови ведра. . .Буталката ни е донесена из Париж. Днеска е избутано, господариньо! Пресни платна, копринено масло, сърмено дървено масло, парижки рогожи. . . Влезте, господарю!». . .

Същото намираме и в календарът на. . . Но чий е тоя календар? Ние знаеме, че «Летоструй» се издаваше, редактируваше и по думите на г-на Богорова, скопосваше от г-на Данова, а така нареченият «Български народен календар» се редактирува, както се види из заглавието на книгата, от г-на Я. Ковачова, следователно и неговото знаменито предисловие е написано от него. Да видиме сега какво ни разказва това предисловие. Во время оно, когато г. Данов още не е имал чест да влезе в тесни сношения с г-на Ковачова, то «Летоструят» му е срещал множество препятствия и излазял е криво и сляпо; но днес, когато провидението е така милостиво към българският народ и когато българските носове добиват способност да меришат даже и копривата, под ясното небе се е появил г. Янко или Јанко (така се подписва той сам) Ковачов и даровете на литературните гении захващат да се изливат над нас «яко благовонний елей». Сам г. Ковачов ни являва в своето предисловие, че тоя велики мъж, в продължението на доволно кратко време, е извършил следующите велики и достохвални дела: 1) той се е постарал да изпълни програмата на «Летоструй» и «подобрил» е съдържанието му; 2) той го е напечатал евтино и дал е и на себе си и г-ну Данову (г. Ковачов и г. Данов са съдружници) възможност да разбогатеят (цената на календарът си остава същата); 3) той е «подал на народът такава една книга, която е полезна на всяко едно съсловие» (??? чужди мисли). «Лишението от добри преводачи и оригинални списовачи — говори г. Ковачов, — които да са изучили всестранно положението и нуждите на народа ни, за когото искат да пишат; оскъдността от материал, изчерпан само из народний живот, колкото се отнася до подобрението на състоянието му изобщо, както и из по-вещите чужди списовачи; неуредното и скъпото печатание при

чужденците (Така, г. Ковачов, така. . . Г. Данов е намерил похлупците си. . . Паричките най-напред.); и (,) най-сетне, мъчното разправяние на напечатаните веч шестгодишни течения: всички тези са едни измежду многото други причини и спънки, задето ние — с жалост го казваме — не можахме да отговорим напълно на обещанията си и да оправдаем ожиданията на читателите на «Летоструя». Занапред обаче редакцията взе под внимание сичките гореспоменати пречки и се постара за тяхното отстранение.» Тука сме длъжни да напомниме на читателите си още веднаш, че сичкото това лише редакторът на «Българският народен календар», т. е. г. Ковачов или съдружникът на г-на Данова. Слушайте сега. «За да бъде програмата на «Летоструя» с по-добро и по-обширно съдържание, редакцията влезе занапред в сношение с сички (О, о, о,!) учени наши мъже, които са в отечеството или извън него. А за да бъдат статиите по-любопитни и по-полезни за прочитание, редакцията (?) реши, щото занапред освен другите отдели — астрономический, статический, селскоступанский, забавителний и пр. — да има един за светски преглед и други по-обширен отдел за черковноучилищния календар (???). А пък (Паки и таки с миром господу помолимся), за да бъде печатанието колкото е възможно по-угледно и по-евтино (Ние мислиме, че последньото известие е важно не за публиката, а за г-на Данова et с-ие и за г-на Ковачова), книжарницата се сговори за печатанието му с новоотворената у Виена Българска печатница, която още тази година прие живо участие и в редакцията на «Летоструя», к а т о с е з а л е г н а д а п р и н а д и на съдържанието му отлични статии (?) и изображения.»

Но стига толкова. Литературните «кликала» не са останали ни на една йота назад от търговските, защото и в техните дюкяни се продават само голи думи и само празни обещания. Но тука се появлява един твърде интересен вопрос. Ние би желали да знаеме какви кочи нохти драскат по сърцето на г-на Данова? Ние би желали да знаеме какви сърдечни ядове кипят в утробата на това вечно «кликало», когато даже и неговият най-сърдечни приятел, неговият съдружник и неговият словеснейши чирак укорява неговите прошедши «Летоструи»; когато му казва в очите, че тия «Летоструи», които той е възхвалял до небесата в продължението на цели шест години, не са отговаряли на своето назначение? Но не плашете се, братия българи! Г. Данов е не поет, не самолюбив синигер и не себелюбив литератор, а търговец, «кликало», комерчески аферист и пр., и пр., и пр. «Братия и християни, купете си по един «Летоструй»!, вика кликалото. «И ланският още не съм прочел», отговаря покупателят. «Ланският не беше като таягодишният», казва кликалото. «А какво различие има между ланският и таягодишният?», пита покупателят. «Ланският нехелаше, ланският беше боклук, ланският не беше за нищо и за никакво», отговаря кликалото. «А защо нехелаше ланският?», пита покупателят, който е изброил вече за него паричките си. «Защото аз лани печатах не в народната печатница, защото лани българските учени не бяха още учени, защото г. Ковачов се не беше още появил на литературният хоризонт, защото моята глава не беше още на мястото си, защото Сапунов III не беше още прегърнал Минерва, защото Наполеон III беше още жив, защото песента «Де е родът ми?» не беше още изпеяна (в салонът) на «Славянската беседа», защото Манчов не беше още женен» и пр., и пр.

Да поговориме сега за съдържанието на самият календар. За първите XLII страници, които не съдържат в себе си нищо особено, т. е. които можеме да намериме в секи един календар, ние нямаме нужда да говориме, следователно нашата длъжност е да разгледаме само оная част на календарът, която е вместила в себе си сичката есенция на мъдростта. Между важните явления, които са се появили в продължението на 1873 година, ние намираме следующите: 1) Гавриил ефенди се отделя от Екзархията; 2) Дон Алфонс от Бурбон (?) приял главната команда на карлистките войски в Каталония; 3) Лаурионский вопрос се свършва; 4) Въстанието на североамериканските Медон-индийци (не индийци, а индейци); 5) Графът от Париж във Фросдорф при графа Шамборда (не разбираме какво е направил тоя граф при другият граф); 6) Обнародвание на един договор между Русия и Бухара и пр. Видите ли какви чудеса може да направи един разумен книгопродавец и един още по-разумен книгопечатарин? Ако г. Данов да не би издал своят знаменити календар за 1875 година, то българският народ би останал невежда в много отношения и за историята би били

изгубени множество важни факти и доволно богат материал. Освен това, мадридската учена академия и Медон-индейците рано или късно би останали без хронограф и историята им би се затъпкала от вековете. От 4-та до 28-та страница на «Народният календар» е поместено политическо обозрение за преминалата 1874 година, което няма почти никакво значение за българският народ, защото в него се разгледват такива вопроси, за които българите имат слаби понятия и които са за тях малко интересни. Ние мислиме, че единствената причина, която е накарала г. Ковачева да помести в календарът си това обозрение, са били портретите на папата, на «германският победоносен паметник», на графа Шамбора, на Базена, на Дон Карлоса и пр. Тия портрети са се намирали в немските типографии готови, следователно г. Ковачов е имал случай «да напечата своят календар евтино и да го украси с различни изображения». Сичкото това ни напоминава приказницата за циганинът, който, като намерил в чуждите мандри много масло, намазал и клещите си. Вторият недостаток, който се среща в това обозрение, е правописанието, на което не се е обръщало почти никакво внимание. Статията на г-на А. Т. Цанова «До де сме достигнали?» е доста добра, ако и да е кратка. Същото ще да кажеме и за извлечението из Каницовите труди. После извлечението из пътешествията на Каница в календарът са поместени няколко доволно интересни животописания, но и тяхното съдържание е непълно и неудовлетворително. Ние мислиме, че от историците и биографите се изискват не само сухи факти и не само хронологически забележки и наименования, а и критически изследования за това или за онова лице, за това или за онова явление или за тая или за оная епоха. Така например за нас е важно не че Александър Теодорович Гилфердинг е бил помощник на Н. А. Милютина, не че е писал в «Руският инвалид» и в славянофилският «День» и не че е написал множество за нас почти неинтересни дела, а че се е занимал с българите и с тяхната история и че е дал на тая наука доволно живо направление. С една дума, от историкът и от биографът се изисква да определи заслугите на това или на онова лице, да ни разкаже какво влияние са имали неговите труди на народът, каква полза са принесли неговите открития на човечеството и пр. Повестта

на Жил Поля Фридериха Рихтера «Новата година на един злочестник» е твърде слаба и неудовлетворителна, защото в нея се срещат само голи фрази, без никаква художествена отделка, без никаква връза и без никакво философическо съдържание. Из тоя разказ ние разбрахме само това, че един грешник имал щастие да заспи и да сънува, че неговите грехове са големи и че неговата старост е неутешителна, и когато се пробудил, той станал добър човек. Но да не заборавяте, че сичкото това се е случило на бъдни вечер срещу Нова година. Разсъжденията на И. А. Тонджорова, които носят заглавие «За женитбата», се повтарят в сяка нравоучителна книга и не съдържат в себе си нищо особено. Съвременните понятия за тоя вопрос имат съвсем друг характер. Статейките «За писмените гълъби» и «Стопанските и домашни бележки» са доста добри и доволно интересни.

И така, полека-лека ние дойдохме до литературните произведения, които носят название изящна словесност. Но най-напред ние желаеме да попитаме г-на Данова или г-на Ковачова — за кой дявол се препечатва толкова пъти бездарната, куцата, сляпата и безсмислената а ла «Българ рода» поезия «Де е родът ми?» Докога и до кой ден ще да бъдеме ние идиоти и безтактни мислители? Докога ще да се възхищаваме с глупавото и с безцветното? Четете:

Де й родът ми? (2)
Сребросбистърът лей ся Дунав,
грозд расте в лозята хубав,
и Балканът гърделив
рай земя за който е жив:
тя земя е много красна —
Българско е родът ми! (2)

Де й родът ми (2)*
там изтича и лей Марица
сребротечната си водица,
вред за драгост цвят цъвти,
рай-блаженство нам вести:
тя земя е с хубост пълна —
българско е родът ми!

* Тряба да знаете, че тоя стих се повтаря два пъти.

Подобни стихове не са излазяли изпод перото и на най-глупавото човечество. Ако някой да би добил желание да сравни тая песен с произведенията на г-на Сапунова III, той би получил две квадратни глупости. Същото ще да кажеме и за поп Николовото стихотворение «Къде?» Но най-възмътителни в тоя календар са така наречените «Народни песни», които са положени още и на ноти! Питане е: какво подразумява г. Ковачов, т. е. редакторът на «Българският народен календар», под думите народни песни? Както сичкият свят, така и ние, под име народни песни подразумяваме ония народни произведения, които са произлезли из самият народ, които изображават народните верования, понятия и стремления, които твърде често биват хронографи на прошедшето и в които песнотворецът не играе никакви роли. С една дума, народните песни — които биват или религиозни, или исторически, или лични (под име лични ние подразумяваме ония песни, които описват някое отделно събитие или някое лично чувство) — се появяват сами по себе си и съчинителят им се губи неизвестно де. Разгърнете Сборникът на братия Миладиновци, разгледайте народното богатство и съставете си понятие за творческата сила на народът и за неговата изустна литература. Из тоя сборник се види, че народът, който не е знаял да чете и да пише, е имал свои цронографи, свои литератори, свои историци и свои проповедници. Но за тия неща е писано дотолкова много, щото за нас не остава нищо друго, освен да посъветуваме г-на Ковачова да бъде други път по-осторожен и да не меша народното творчество с бездарната наша съвременна поезия. Прочетете и тая песен:

Сутрена рано излязох, само,
по хладен ветрец да се разхождам,
там намерих малка мома
де ходи мила в нова градинка
да бере цвете да се накичи
да са накичи и украси (?);
нейното бяло прекрасно лице,
неволно тегли да ме привлече
да я обикна както тя мен.

Изпърво, тая песен е написана безграмотно и с мно-

жество ортографически и граматически погрешки; а второ, тя няма нито поетически красоти, нито смисъл, нито гладкост, нито правилни изражения. Ние мислиме, че тя е преведена от някой чужд език. Ето ви, по мнението на г-на Ковачова, как трябва да се рекомандуват нашите народни песни! Ако тая песен да би била съставена от самият народ и ако да би се пяла не в «Славянската беседа» във Виена, а на Стара планина, то тя би била сложена така:

Излязох рано пред зора
по зелените ливади,
по меризливи градини,
под кичестите дървета;
тамо заварих момиче,
по градинка си ходеше,
сякакви цветя береше,
руса си глава китеше;
кога момиче погледнах,
сърцето ми се нарани
и т. н.

Повестта на Павла Хайзе «Ерминия» не е така също на своето място, т. е. не е за българите. В германската литература има много по-добри, по-полезни, по-поучителни и по-интересни за българите повести и разкази. Между различните анекдоти и изречения, на които г. Ковачов е дал заглавие «Размесени», се намират няколко избрани и преведени удачно, но и няколко твърде плоски басници.

Да кажеме няколко думи и за статистическите сведения, които занимават в «Народният календар» цели 24 страници. Но интересни ли са тия сведения за нази? На тоя вопрос секи от нас ще да отговори двоезначително, т. е. «и да, и не». Ние се надеяхме да намериме в «Българският народен календар» статистически сведения за България, а срещнахме само дълги и широки, преведени из руските календари, статистически бележки за руските учебни заведения! Но стига толкова! Както се види, новата редакция на покойни «Летоструй» е работила така също без глава, както и сичките нейни предшественици.

Български народен календар! Ние съветуваме г-на Данова да напише и народна аритметика.

Знание, г. I, бр. 4, 1 март 1875

КНИГОВИЩЕ ЗА ПРОЧИТАНЕ

Списува д-р И. А. Богоров. Книжка четвърта. Виена, 1874, in 8°, стр. 32

Едно време, когато патките са умели да говорят и когато петлите са ходили по кръчмите да пият вино с лисиците, фолологията се е намирала на най-високата степен в своето развитие, защото сяко едно животно има свои отличителни звукове, свое собствено произношение и свой собствен синтаксис. Днес не е вече така. Днес хората са станали така също прости и нелогични, каквито са и животните, следователно между живото човечество се е появила голяма потребност от филолози и от филологически изследования, без които мнозина от нас ще да захванат да мукат или да цвилят. Българският народ, когото оплакват даже и враните и комуто се смеят врабците, одавна вече е захванал да се моли богу и да го подмамя да му изпроводи филологически светила, защото неговият език се е развалил до най-последнята степен и защото гръцкият диалект е имал между тоя народ такова убийствено влияние, щото калоферецът е захванал да не разбира клисурецът, а панагюрецът — коприщенинът. Бог, който е всеблаг и чадолюбив, се постарал да обърне внимание на нашите сълзи и г. Богоров получил «дар духа святаго». Това е факт. Величието е свръхестествено явление. Ако желаете да говориме право и добросовестно, то ние ще да ви кажеме кратко и безпристрастно, че г. Богоров е един от ония велики филолози, които са писали не за живите същества, а за архивите, следователно народната воля е удовлетворена. И наистина, какво сме желали ние от бога? Ако сме желали «да говориме и да пишеме правилно български», то е трябало да се обърнеме към своите майки и да ги помолиме да ни бъдат ръководителки; а ако сме желали да имаме няколко тестета

граматики и риторики, то цанцугерите одавна вече са се наплодили из нашето отечество до невероятна степен. Не. . . Ние сме желали гении, велики учени, академици и фолософи. Но както и да е, а г. Богоров удовлетворява подпълно нашето желание и ние тряба да се утешиме, да се успокоиме и да оставиме филологията за време настрана, защото тая наука е принадлежност на ситите и на безделниците.

Но тука се появлява един твърде важен вопрос. Ние желаеме да попитаме нашите учени граматици, филолози и ритори: може ли филологията, при днешната своя всеобща пустота, да се нарече наука? Да видиме. Причините, които ни накарват да кажеме противното, са две: първо, така наречените филолози и до днес още не знаят какво търсят, какво искат и какво желаят; второ, понятията за произхождението на езиците, за развитието на наречията, за изменението на диалектите, за правописанията, за синтактическите правила и пр., и пр. са до такава степен разнообразни и противоречащи едно на друго, щото нам не остава нищо друго, освен да повториме турската пословица «дипсит киле бош амбар». Но да оставиме шегата настрана. Математическите науки одавна вече са достигнали до своето съвършенство, следователно всеки от нас е длъжен да иска и от другите науки ако не друго, то барем последователност, точност и критически анализ. От сяка една наука, която желае да бъде наука, се изисква по-напред от сичко съдържание. Математиката отговаря подпълно на своят вопрос. Във филологията ние видиме противното. Пределите на тая наука нямат свои почки, нямат плетица, нямат определени граници, а понятията за нейните отделни части са до такава степен темни и заплетени, щото ни един учен мъж не може да изрече своята последня дума, даже и за най-очевидните явления. Да земеме за пример историята на литературата. Ние и до днес още не знаеме доколко тряба да бъдат широки нейните граници. Едни говорят, че литературата е обязана да проповяда морал, да учи хората да живеят целомъдрено и да проповяда низкопоклонство; други ни разказват, че тя е длъжна да кове звезди, да прави воздушни крепости, да описва красотите на природата и пр.; а трети ни уверяват, че тя тряба не да проповяда, а да покаже умственото развитие на тоя или на оня народ и

на тая или на оная епоха. Ние се съглашаваме с мнението на третите. Но ние твърде добре знаеме, че умственото развитие на човекът е богато и че неговите страсти, неговите стремления и неговите желания са разнообразни, следователно тая наука не е в състояние да обигърне такъв гигантски предмет и да даде своето съждение за неговият характер. Същото ще да кажеме и за историята, за философията, за филологията и за социалните науки. Но да не помислите, че ние с гореказаните няколко реда желаеме да опровергнеме полезността на тия науки. Не. Ние желаеме само да увериме нашите учени и писатели, че човечеството има сега-засега много по-полезни и много по-потребни занятия, без които е невъзможен никакъв напредок. Езикът и писмото са само средства, чрез които човеците предават един другиму своите мисли и своите умозаключения, следователно секи един човек, както и сяко едно дете, тряба да изучи колкото се може по-скоро тия средства и да ги употреби за своите потребности, защото времето върви, защото другите народи се развиват и крачат напред и защото човеческият живот е кратък. Тука сме длъжни да кажеме и това, че колкото един език е по-прост и по-понятен «на всичкият народ въобще», толкова са по-изобилни и неговите плоди. Всичкото това ни накарва да дойдеме до следующето заключение: егоистическите претензии, местните заявления и безцелните дърдораниета не облекчават, а затрудняват народното развитие и не дават му да очисти пътят си.

Това е вярно. Ние мислиме, че длъжността на нашите съвременни писатели е да пишат така, щото да ги разберат не само карловци и калоферци, но и македонските българи, които имат пълно право да очакват от нашата литература по-голямо внимание. А какво видиме у г-на Богорова? Да ни упази господ бог от подобни филологи. Вземете неговият българо-французки лексикон и раззинете устата си. Ние знаеме, че когато един човек се решава да съставлява лексикони и да говори за езикът на един народ, той е длъжен по-напред от сичко да изучи тоя език, т. е. неговите наречия и поднаречия. В лексиконът на г-на Богорова ние не намираме нищо подобно. Той не се е потрудил да прочете даже ни народните български песни, които са събрани от братия Миладинови в Македония и които съдържават в себе си доволно богат материал за филологите, за етнографите и за лексикосъставителите.

Но да оставиме лексиконът и да кажеме няколко думи за «Книговището». Първата статия, която е поместена в тоя специален вестник, ни съветова да си съставиме един общ български език, защото сърбите се стараят да ни осърбят, а русите — да ни орусят. За да избави българският народ от тия наводнения, г. Богоров ни калесва да пишеме удобопонятно за народът и привожда ни следующият пример. Четете: «Русите се крият под булото на славяни да разпростират руският език между сичките славянски народи уж с име панславизи, а по-добре е да се нарече панрусизи, че днес с име славянски език се разбира рускиат (?), когато тии истите никак не приемат да са закачи тяхното бащинско име Росия и да са нарече Славяниа. А най-злото е, че тия, ако и да не налитат толкова на нас, ний сами, без да са усетиме, слугуваме на панруската им мисъл и се затичаме да правим писмовниат наш език руско-български, та им ставаме сляп подлизурк, без да го щем.» Видите ли език? Видите ли сладост? Видите ли поетически красоти? По мнението на г. Богорова, г. Райко Жинзифов пише лошави стихове само затова, защото е панславист и защото се е учил в Росия. Чудно откритие! Ако питате нази, то ние ще да кажеме, че стиховете на г-на Жинзифова са лошави по оная също причина, по която са лошави и стихотворенията на г-на Сапунова III или на г-на Кудкудячка I, т. е. г. Жинзифов е лошав стихотворец именно затова, защото е бездарен и защото не знае български. В тая съща статия г. Богоров ни открива едно твърде чудно дело, което заслужва награда от академията на Милоша Милоевича или от ученото бюро на г-на Елагина «с братьею». «Аз, буки, веди ще да рече: аз боговете познавам и т. н.», говори г. Богоров. Идете после това и не говорете, че учените филолози могат да просъществуват и без мозък! Освен тая важна в сяко отношение статия, г. Богоров критикува няколко български книги, но неговата критика не заслужва ни най-малкото внимание. Статията, която има заглавие «Влиянието на Белците въз езикът» и която е преведена от французки, е темна и неудовлетворителна; а в «Похвалата» не съществува никаква мисъл. Кажете ни, молиме ви се, за кого пише г. Богоров своите

буламачи? Или в България жадното за просвещение юношество е захванало да чете даже и произведенията на лудите? Ние съветуваме секиго да прочете статията «Изтъкмяване на човешката хубост» и да се посмее, ако, разбира се, бъде в състояние да разбере нещо. Сиромах г. Богоров! И тоя човек се е завзел да оправя българският език и да пише филологически изследования!

Знание, г. I, бр. 5, 15 март 1875

ГРАДИНКА

Книжка четвърта. Градинар Илия Блъсков. Букурещ, 1875, in 8°, 16 стр.

Ние говорихме и други път, че първата обязаност на секи един писател — преди да захване да пише — е да се размисли добре и да си предложи следующите няколко вопроса: «Защо и за какво аз пиша? За кого аз пиша? Има ли кого да интересувам със своите писания? Защо аз съм се завзел да пиша именно за българската граматика, а не за българското возпитание? Най-после, познат ли съм и изследувал ли съм тоя предмет, за когото съм се решил да пиша?» Разбира се, че тия няколко вопроса би трябало да се появляват в главите не само на писателите, но и на секи един жив човек, който работи нещо и който очаква полза от това нещо. Писателят никак не тряба да туря себе си по-доле от кърпачът. Ние твърде добре знаеме, че когато рибаринът тръгва да лови риба, той прегледва сертмето си, обува своите дебели стотина пъти мокрени гащи, разгледва добре каичето си и казва на другаринът си: «Към коя страна да тръгнеме? Хайде да идеме къде върбнякът. . . Аз мисля, че там ще да намериме големи сомове.» — «Бялата риба се търси повече от покупателите», отговаря другаринът му. «Това е истина, но бялата риба се лови по-мъчно», казва рибаринът. «Щото се лови по-мъчно и щото е по-добро, то е и по-скъпо. Хайде да идеме над върбнякът. Там има и дунавски скумрии. Дунавските скумрии обича секи» — говори другарят на рибаринът. Тая проста философия тряба да се приеме

и от писателите. Да приведеме още един пример. Представете си, че жената ви е намислила да изтъче тънко и хубаво платно и да покрие вашите голи (българският народ е почти гол в много отношения) плещи и плещите на децата ви. Във вашата къща се събира цял консилиум. Майка ви, която е видяла през своят живот и хубаво, и гиздаво, и дълготрайно, и лошаво, седи на припек, гледа хитро и повелително на жената ви и казва ѝ: «Ти, булка, не гледай на Николичините платна. . . Тия са богати хора и могат да правят каквото искат. Сиромахът тряба да тъче дебеличко, здравичко, препределичко и гладичко. Вашите кенари хлузят гърбът, като огрибки. Не трябат ти тънки кенарени платна. Децата ти захванаха вече да растат, а на детенцето тряба не тънка, а здрава и мека ризица. Не гледай ти на хората. . . Аз наричам «хубаво» и «полезно» само онова, щото трае и щото грее.» Жената ви, която (като сяко младо сърце) има намерение не само да облече вази и децата ви, но и да се похвали пред своите съседни и роднини със своите изкуства, мръжди челото си, въси веждите си, хапе устната си и отговаря полусърдито: «Ами че!. . . Да станеме резил на хората! И куца Пена, която носи по десет оки жито на воденица, си е изткала кенарено платно. В твоето време е било друго, а сега е друго. . . Сега се хвали не якото, а хубавото.» — «Пусто хубаво! Пусто кенарено! Пусто гиздаво! — отговаря майката на жената ви и свива своите тънки устни насмешливо. — Снаха ти ми даде такава риза, която със своите кенари ми е охлузила и двете плешки. Отсега нататък невестите ще да захванат да дават на свекървите си не ризи, а човали. . . Хубава работа!. . . Сичките хора, казваш, така носят!. . . Ако хората турят на главите си по един сиреньов мях или по един катраник, то и ти ще да накитиш Павла с такава дяволска шапка. Гъркините носят, а когато носят гъркините, то тряба да носиме и ние. Идете поврага със своите гъркини. Прокопсали са вашите кокони-гъркини. . . Кормите им са празни, краката им се гърчат от студ, а главите им броят звездите. Ето какви са вашите кокони. Изтъчи си платно като за хора и облечи дечицата си стегнатичко и топличко, а коконите прати до дяволите. Здравата и топлата дрешка отгледва и здрави деца. Помни думите ми.» — «Оставете я да си тъче както си знае», казва снаха ви. «Махни се от-

тука — викат бабичките. — И ти не си по-добра от нея. Тютюрметата на твоите кенета са изпопадали, преди да се съдере ризата. А я погледай какъв контош си изткала и ушила на Тодора! Насред гърбът му се е пукнал. Ако гърците носят тясно, казваш, то и ние не тряба да се облачаме в чували! Не е то така. Секи тряба да си ушие такава дреха, каквито са плещите му. Ако нашите планински селяни да би обули беломорски каравани или арнаутски ризи, то би изпукали до един от студ. Какъвто е попът, такава тряба да бъде и камилавката му, казват старите хора.»

Въобразете си сега, че вие, като домочадец, стоите и слушате тоя интересен за вас разговор. Извинете ни, но ние би желали да знаеме вашето мнение в това ваше домашно дело. Бъдете добри и изречете го. Ние мислиме, че ако вие сте разумен човек и ако се ръководите по здравият разум, то ще да кажете на вашите жени така: «Ни една от вас няма право. Човекът не е добиче, което е мукало преди няколко хиляди години така също, което мука днес и което ще да мука след няколко хиляди години така също, както е мукало вчера. Човекът тряба да върви напред, да се развива и да се усъвършенствува, защото другояче не може да живее; а който желае да върви напред, той е длъжен и да заимствува, и да подражава на другите народи и народности, и да събира ум и разум на сякъде, дето той и да би ги намерил. С една дума, ние сме длъжни да усвояваме онова, щото е добро и полезно, и да се отдалечаваме от онова, щото е лошаво и безполезно; но в това също време секи от нас е обязан да развива своето, да усъвършенствува останалото от дяда и от баба и да се старае да надмине своите съседи. Който желае да накити една гиздава китка, той не тряба да се ограничава само със своята градинка и с нейните лалета, патета, божо-дръвце, очета и пр., защото в турските градини растат кочички, буз-чичек, кана-чичек и др., в гръцките градини съществува садеф и крокон, в италианските — бял крем и шибой, във французките — димировче и божур и т. н.; а който има намерение да отгледа здрави и умни деца, той тряба да им ушие топли и спокойни дрехи, да им внуши любов към доброто и към прекрасното и да ги научи да ценят изящното. Ако дрехата е ушиена изящно, то детето ще да се приучи още от младостта си да цени хубавото и

да ненавижда лошавото. Щото е добро за сичкият свят, то не може да бъде лошаво за нази, а щото е лошаво за сичкото човечество, то не може да бъде добро за нашата къща. Ако аз да би намислил да изтъча това платно, то не би го украшал с никакви кенари, защото ги намирам за безполезни, даже и за вредителни, но би се погрижил да му дам мекота, гладкост и дълготрайност. Слепите подражания, по моето мнение, са така също убийствени, както и фанатическата любов към старото и преживялото.»

Кажете ни, молиме ви се, кое от тия четири лица има повече право? Ние, т. е. редакцията, мислиме, че е невъзможно да искаме от нашите недозрели мислители големи, важни и зрели разсъждения, защото и най-образованите наши българи са още ученици и защото нашето учение и до днес още ходи с ждракели; следователно и нашата критика към сичките наши писатели въобще тряба да бъде извиняюща и умерена, защото ние говориме не за произведенията на учени академици, а на прости даскалчета, които са се учили на панакида; но на тоя свят съществуват такива неменяеми и общечовечески основания, които изискват съблюдение не само от секи писател или от секи мислител, а и от секи човек. По-главните от тях са сериозното отнашание към онова дело, което сме се завзели да извършиме. Писателят, както и читателят, тряба да гледат на литературните произведения не като на проста играчка или не като на «забава», а като на свесвещена потребност, на чисто и божествено занятие и на художествена красота. Който се е решил да изпълни своята обязаност честно и свещено, той е длъжен да употреби сичките си старания и сичките си средства и да я изпълни както тряба. «Който има желание, той може сичко да направи», говори Петър Велики. Ние съветуваме г-на Илия Блъскова да обърне особено внимание на последните наши думи, ако има намерение да продължи изданието на своята «Градинка». Нека си припомни и нашата по-напредня критика за третята книжка.

Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875

«ОТАЦБИНА»

Књижевност, наука, друштвени живот. Књига II. Властник и уредник Владан Ђорђевић. У Београду, 1875 г.

Тоя литературен вестник е захванал да излазя от 1 януария 1875 г. Ако съдържанието му и да е разнообразно, но ние ще да се ограничиме само с една от неговите статии, която носи заглавие «Ромунија и ромуни» и която е написана от г-на Настаса Петровича, защото в тая статия ние намираме няколко думи и за българите. Преди да захване своето обозрение, г. Настас Петрович ни являва, че се е ползувал от следующите книги: 1. Annuaire général officiel de Roumanie, 1874, par Friédéric Damé; 2. La Roumanie contemporaine, revue mensuelle, 1874, par Frédéric Damé. Paris; 3. Le peuple roumain d'aprés ses chants nationaux. Paris, 1874, par Gean Gratiunesco; 4. Meyer's Conversations Lexicon, Valachei und Moldau, 1869. А каква есенция е извлякъл г. Петрович из тия високоучени труди? — Извлякъл е такава също статистическа невярност, каквато се среща и в самите източници, които са писани не за обяснението на съществующите истини, а из патриотически побуждения. Разбира се, че в сичките тия невярности е крив не г. Петрович, а ония яростни патриоти, които са се ръководили по свойствената на секи едни патриоти метода да увеличават своята числителност и значение и да умаляват или да омаловажават числителността и значението на другите народности. Да земеме за пример българите. На едно място в своята статия г. Петрович говори (помнете, че той извлякава сичките статистически цифри из гореказаните източници), че в Румъния живеят само 90 000 славяни! Разбира се, че тая цифра е доведена до микроскопическа крайност. Ние знаеме, че в Браила живеят 35 хиляди жители, из които 3/4 са българи; в Галац българското население достига до 1/5; в Измаил румънското население не превъзвишава 1/4; Болград е населен изключително с българи; в бесарабските колонии румъни се срещат твърде рядко; Плоещ е населен повече с българи; в Крайова съществуват цели български махали; Гюргево се счита за български град и т. н. А Букурещ? Букурещ е шарен до такава степен, щото ние доволно често си задаваме такъв един вопрос: «Съществуват ли в тоя град — освен простите солдати, някои от чиновниците и някои от офицерите — ромъни?» Между търговците ромъните са съвсем редки, а по-голямата част от болярите са със съмнително произхождение. В Букурещ съществуват и няколко български махали, като например махала Сърби, Табачилор, Гензе, Обору-Веке, Оборуноо и Дяло Спири. А селата? Само около Букурещ, т. е. в букурешкият округ ние намираме следующите чисто български села: Попещ, Жилава, Кяжна, Вареще, Добреще, Епореще, Михалеще и Баняса. Близо до Слатина се намират две български села Костяна и Бребене, в каракалският округ селото Пятра, близо до Калафат селото Пояна (с 2000 къщи), в Делиорман селото Калофереще и пр. Тия статистически факти ни доказват доволно ясно, че статистиката на Ромъния и до днес още не е решила своята най-главна задача, защото патриотизмът ѝ затуля очите. В една от своите публични лекции г. Иван Братияно беше рекъл, че в тая земя живеят 500 000 българи — ако не и повече. Ние мислиме, че тая цифра не е преувеличена. На друго място г. Петрович говори така: «Българите, които живеят на десният бряг на Дунавът, са изпровождали преселници в бившата Траянова Дакия още преди да приемат християнска вяра.» А защо мнозина от византийските летописци говорят, че българите, които са живели на левият бряг на Дунавът, са преминували през реката и нападали са на византийските владения доволно често? Как тряба да си обясните тия исторически сведения? «Така е населена цяла Бесарабия, от която днес една част принадлежи на Ромъния», продължава г. Петрович. Бесарабските преселници са се преселили из България не при Трайяна и не в средните векове, а в последните две столетия. А де са се дянали старите славянски или български обитатели? Тия са се оромънчили. После гореприведените два реда г. Петрович говори, че българите обичат да се власят и че само в последното време са захванали да ценят своята народност и да не крият своето-произхождение. Дай, боже, да бъде така! По-доле в статията на г-на Петровича се среща противоречие. «Аз мисля, говори той, че в Ромъния живеят около 200 000 българи.» 90 000 славяни и 200 хиляди българи! Не разбираме. Из сичко се види, че и г. Петрович е вкусил от «По-

кушаји'те» на отца архимандрита Пелагича или от дълбоките филологически съображения на Милоша Милоевича.

Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875

ИСТОРИЧЕСКО ОБОЗРЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ

от Г. Бобрикова. Букурещ, 1874, in 12°, стр. 79

Ако обязаността на критиката е да допълни пропуснатото и да поправи погрешеното, то ние имаме намерение да поговорим само за някои отделни заключения, които се срещат в гореприведената книга и които, по нашето мнение, противоречат на източниците. Така например г. Бобриков говори, че нашите равноапостолни братия «Кирил и Методий са кръстили българският народ и царя Бориса, че са съставили славянска азбука и че са превели на славянски език свещеното писание и богослужебните книги». Ние не можеме да приемеме тия няколко реда за положителна истина, защото противоречат както на източниците, така и на здравият разум.

А какво ни разказват източниците и здравият разум? Разказват ни това, че Кирил и Методий са кръстили само българският цар и неговите боляри, защото самият народ е бил кръстен много по-рано. Кажете ни, молиме ви се, какъв народ е населял във времето на апостолите Тракия и Македония и кому са проповядали учениците или единомишлениците на апостола Павла, които са живели в Солун и на които последният е писал своите замечателни послания «Къ солунянамъ»? Ние смело можеме да кажем, че тия не са били гърци. Да вземеме за пример Юстиниана. Секи вече знае, че тоя император е бил славянин и че гърците го са наричали варварин (не грък), а той е бил християнин. Подобни примери ние можеме да преведеме цели стотини. Но мнозина желаят да ни докажат, че в ония времена гореказаните две области са били населени с гърци и че славяните са се населили много по-късно. Това мнение се опровъргава от самите гърци. Така например тия говорят, че римският император Юстин

I (от 518 до 527 г.) е бил овчар, че произхождението му е било варварско (не гръцко) и че е бил родом из Тракия. А на каква народност са принадлежали тия варвари? Ние, които имаме множество факти да опровъргнеме даже и великото преселение на народите, никога няма да допустиме, че старовременните тракиости са могли да бъдат родоначалници на г-на Хаждеу, нито пък прадеди на станимашките лангери. Може смело да се докаже, че множество славяни са се огърчили, а не може нито да се предположи, че гърците в тая или в оная местност са се ославянили. Турете ръка на сърцето си и отговорете на тоя вопрос чистосърдечно. Но както и да е, а ние мислиме, че гръцкото население никога не е имало такива широки граници, каквито му се приписват от новите гръцки историци. Немногочислените гръцки колонии във вътрешностите на Тракия и на Македония, които във византийското време са били населени с варвари, са се появили не по-късно от X век, когато византийските императори са били принудени да заградят своята държава с живи стени. Но и тука съществува едно доволно чудно явление. Във вътрешностите на гореказаните две провинции ние намираме гръцки села само по ония места, дето съществуват гръцки манастири; а сичкото това ни дава пълно право да предположиме, че тия села са населени от съмнителни гърци, т. е. че тия населения са плоди от калугерските усилия. Колкото за градовете Пловдив, Едирне, Ахело-Бургас, Кръклисие, Серес, Солун, Мелник и др., на които ни указват гръцките статистици, ние ще да кажеме кратко и ясно, че ако всемогъщият разум да не би намерил място в българските глави в продължението на последните триесет години и ако българското самосъзнание да не би се пробудило от дълговечният сън, то мусикословеснейши даскал Манолаки в Свищов, алилодидаскалос Райниди в Карлово, евгенестатис даскалос Ставридис в Сливен, кир Паскалис в Арбанасите, словеснейши даскал Похлупкос в Търново, агии деспотите в 18-те епархии и пр., и пр. би направили и дяда Нягула Таралежът евгенестатис еленос. Ние мислиме, че подобни факти са се случвали на твърде мнозина под самият нос, следователно нашите доказателства са съвсем излишни.

Но ние се отдалечихме от своят предмет. В гръцките паметници (по «Гръцката история» даже и на Папариго-

пуло) ние намираме следующите няколко реда: «Два брата из Солоник, Кирил и Методий, като дойдоха в България, покръстиха цар Бориса и неговият двор, съставиха азбука, която нарекоха кирилица, преведоха от елински на български език св. писание; а после доведоха из Охрида 40 души скорописци-попове, които написаха книги за нововъздвигнатите черкови.» Из тия няколко думи се види, че са съществували и други черкови, които не са били вече нови. А чии са били тия черкови? — Разбира се, че както едните, така и другите са били не гръцки, защото гръцката черкова е съставляла вече едно цяло. Друг вопрос: Какви са били тия 40 души скорописци-попове, които са били доведени в българският двор да напишат за нововъздвигнатата черкова необходимите черковни книги и защо именно из Охрида, а не от друго някое място са били тия доведени?

На тоя вопрос не тряба и да отговаря човек. . .

Но за тия неща ние мислиме да поговориме по-пространно на друго място, а сега ще да кажеме няколко думи за съчинението на г-на Бобрикова въобще. Ние намираме в това съчинение две съвършено важни недостатоци: 1) за някои явления или за някои произшествия, които са важни и които изискват обширно обозрение, г. Бобриков говори твърде малко, а на други, които не заслужват особено внимание, той е дал твърде обширно място; 2) в книгата на г. Бобрикова ние не намираме самият български народ, комуто е посвещена неговата книга и който би трябало да завземе барем 1/3 от обозрението. «А има ли какво да се пише за тоя народ?», ще да попитате вие. — Разбира се, че има. Ние знаеме, че г. Бобриков е съставил своето обозрение за това, за да запознае русите с българският народ, с неговото прошедше и с неговите многочислени падения и възрождения, следователно неговата най-първа обязаност е била да изведе на сцената по-напред самият народ и да укаже на неговият исторически и съвременни живот. Освен това, у г-на Бобрикова множество събития се описват неудовлетворително и темно.

Да кажеме няколко думи за обязаностите на историците или за длъжностите на историята.

Ако от математическите науки се изисква буквално обяснение на положителните истини, то от историята се

изисква барем да се не отдалечава от истината, т. е. от нея се изисква да бъде огледало, в което да се отрази, без никакви преувеличения, прошедшето на тоя или на оня народ. Ние мислиме, че сяко едно събитие има свои причини, които са милион пъти по-важни от самото събитие. Така например хронографите ни разказват, че българският народ е имал почти непрестанни бойове с гърците, че България е падала няколко пъти под византийското иго и че българското царство доволно често се е люляло от вътрешни междуособия. А какви са били причините, които са производили тия исторически събития? — Тия причини тряба да ни обясни съвременната история, която е длъжна да земе на себе си критическа роля и да даде на секи един факт разумно обяснение. Тряба да кажеме и това, че множество хронографи противоречат един другиму и множество така наречени факти имат чисто легендарен характер. Историкът е обязан да отдели истината от лъжата и легендите от случившите се събития. Освен това, безпристрастният историк е длъжен да не помещава в своята история такива мнения, които още не са потвърдени с факти и които не са разгледани критически. Едно от тия «славословия» е мнението за уралочудското произхождение на българите, т. е. за произхождението на оная българска династия, която, по мнението даже и на нашият «велеученейши» професор г-на Дринова, е дошла от Волга с няколко хиляди души главорези, покорила е славянските племена на Балканският полуостров, усвоила е техният език и дала им е своето име българи. Боже мой, и сичкото това се е извършило в продължението на някакви си сто и петдесет години!

Тряба да кажеме и това, че в своето «Историческо обозрение на България» г. Бобриков цитира на няколко места историята на г-на Шишкова, която, по нашето мнение, не заслужва подобно внимание. Преводът на тая книга е изпълнен вярно и с особено старание, ако езикът му и да е тежък и доволно често непопулярен.

Знание, г. I, бр. 7, 15 април 1875

ЗА СЛАВЯНСКОТО ПРОИЗХОЖДЕНИЕ НА ДУНАВСКИТЕ БЪЛГАРИ

Изследование от Д. Иловайски. Букурещ, 1875 г., in 8^0, стр. 119

Г. Д. Иловайски е известен като историк, като мислител и като знаещи учен човек. Неговата всеобща история, която е написана популярно, ясно, вразумително и с критически такт, е преведена на няколко чужди езици. В последното време тоя учен мъж се е решил да работи над историята на старовременните славянски племена и няколко негови брошури и статии по тая част са се появили вече в печатът. По неговите собствени думи, гореозначената брошурка е само начало, введение или опит за славянското произхождение на българите и за тяхната история. След малко време г. Иловайски мисли да издаде доволно обширно обозрение за първоначалната българска история, за деятелността на Кирила и Методия, за старовременната българска писменост и пр., и пр. Ако г. Иловайски изпълни обещанието си, то след две-три години ние ще да имаме и един доста добър учебник из историята на българският народ, написан популярно, изложен критически и изследован с особена осторожност, т. е. без пристрастия и без преувеличения. А потребен ли е на нашият народ подобен учебник?

На тоя вопрос секи от нас ще да отговори утвърдително. Ние смело можеме да кажем, че ни една от съществующите днес български истории не отговаря на своето значение и че ни една от тях не може да се приеме за учебник. Историята на г-на Войникова е пълна с незаслужени похвали на известни личности и с голямо число измислени факти; историята на г-на Шишкова е написана с патриотическа цел и няма научен характер; историята на г-на Кръстовича е високоучена и принадлежи на молците; историята на г-на Душанова е суха и безцветна. . . Колкото за «Историческото обозрение на България» от г-на Бобрикова и историите на Венелина, на Гилфердинга и на М. Дринова, ние ще да кажеме само това, че тия не са учебници и не могат да се воведат в училищата. Ето защо учебникът на г-на Иловайски ще бъде посрещнат от българският народ с разпростерни обятия.

Но да оставиме това и да поговориме за гореказаната книга. За славянското произхождение на българите са говорили досега Венелин, Уваров и някои други, ако техните мнения и да са били посрещнати от привилегированите историци и филологи или с насмешка, или с пренебрежение, или с «учена» ярост. Били са и такива учени професори, които са приняли изследованията на Шафарика за непогрешими религиозни правила или канони и които са гледали на Венелина и на Уварова като на луди хора или като на еретици в науката, защото тия личности са се осмелили да противоречат на техните божества и да не одобряват техните археологически вдъхновения. В руската литература съществуват цели стотини критики и рецензии, в които щастливите професори искат да докажат, ако сичките техни заключения и да се основават на положителна нула, че българите са били финочудско, монголско, татарско, даже и урало-кинеско племе, че тия са живели на Волга (от названието на която са и добили своето име), че тия са дошли на Балканският полуостров и покорили са миролюбивите мизи и траки и че след време са се ославянили и приняли са нравите и обичаите на своите поданици. Същата приказница се разказва и за русите. Руските славяни били мирен и трудолюбив народ, следователно техните войнствени съседи, т. е. варягите или норманите, се постарали да ги покорят, да ги опитомят, да им дадат своето име «русь» и да се ославянят.

Боже мой, и за тия неща се пишат цели томове, множество учени дисертации и украсени с разноезични цитати изследования! Но руската пословица говори, че «законите се пишат не за лудите», следователно нашата обязаност е да кажеме, че ако някой от нас затвори очите си в темнината, то ще да му стане още по-темно. Началото на всяка една история е темно и неудовлетворяюще, но ако нейните оскудни и легендарни материали се попаднат в ръцете на буквоедите, то и от мухата става слон. Така например между имената на българските царьове — които, както е вече известно, са били записвани, преписвани и дописвани от гръцките летописци — се срещат и такива, които не звучат славянски, но които ни накарват да мислиме, че тия имена са били дъвкани доста често от гръцките историци и че са разваляни още по-често от преписвачите и от преводачите. Едно от тия имена е Умер

или Оумор. Това име, по неизвестни причини, се е показало даже и Шафарику за неславянско и той го е произвел от Омар. Ние не желаеме да доказваме, че думите мор и умор са славянски, ще да кажеме само, че и гръцкият старовременнни песнотворец, без никакво съмнение, е бил урало-чудин, монголин или фино-чудин. Другояче не бива. Или да приемеме и двете, или да отхвърлиме и двете. Но шегата настрана. Когато българинът желае да каже, че тая или оная личност е «учено глупава», то той говори, че «Петър» или «Павел се е преучил». Тия две думи съдържат в себе си дълбока философия. Ако учените мъже да би гледали просто на сяко едно нещо, ако да не би търсили чинове в яйцата на Леда и ако да не би виждали чудеса даже и в най-простите явления, то много мътни води би се избистрили и множество исторически събития би добили своето надлежаще място.

Но ние се отдалечихме от своят предмет. Г. Иловайски говори, че имената на българските царьове са отчасти развалени, а отчасти непоняти. Това е вярно. Другото достойнство, което срещаме в книгата на г-на Иловайски, е оная сериозност, която се изисква от сяко едно научно дело, а най-повече от историческите изследования. Из сичко се види, че Г. Иловайски е размишлял дълго време над събраният материал и че е употребил големи усилия при разработката на противоречащите един на други факти. Единственият недостаток, който се среща в тая книга, е самият предмет, който, като сяко археологическо изследование, е сух и незанимателен за сичките грамотни хора без изключение, ако само нашите братия българи в сегашньото време да не би имали толкова желание да узнаят своето прошедше. Но както и да е, а книгата на г-на Иловайски ще да се прочете и ще да принесе полза на секи българин. Преводът ѝ е прост, удобопонятен и ясен.

Знание, г. I, бр. 8, 30 април 1875

ПИКОЛЬО АЛИЯГА ИЛИ МАВРИТЕ В ЦАРУВАНЕТО НА ФИЛИПА III

от Евг. Скриба. Превод Н. Михайловскаго. Том първий. Издава Българското печатарско дружество «Промишление». Цариград, 1875, in 8°, стр. 160

В о п р о с : Защо учените и неучените пишат и печатат книги? О т г о в о р : Защото у хората се е появила потребност да знаят, т. е. да обогатят своят ум със знание или с духовна сила. В. : А потребна ли е на човекът такава сила, т. е. потребно ли му е да знае, че Мария Стюарт е имала хубави очи, че Филип II е имал криви зъби, че Ахилес е обичал пържена риба, че Копроним е омърсил купелът си и пр., и пр.? О.: Почакайте, почакайте! Ние никога не би дръзнали да наречеме знание изучението на ония предмети, които основават своите умозаключения на някакви си баснословни и съмнителни факти, на различни религиозни верования, на сякакви предположения, които нямат в себе си нищо общо с животът или с истината, на народните предания, които се изменяват в секи уста, в секи разказ и в сяко време, и на патриотическите въодушевления, които зависят от понятията и от верованията на онова лице, което ги разказва или което ги забележва. Представете си, че вие живеете в Цариград и че сте се решили да опишете някое замечателно тържество, например бившата коронация на н. в. султанът. Кажете ни сега: какво би разказали на своите читатели за тая коронация, която вие помните доста добре? Вие ще да им разкажете само онова, щото се е случило пред вашите собствени очи и щото сте чули от приятелите си. А можете ли в такъв случай да наречете своето описание пълно, правдоподобно и изключително вярно? Секи от вас ще да се съгласи с нази, че във вашите забележки ще да се появи само това, щото ви е направило впечатление. Но историците отиват по-далече. Тия не биват задоволни от своето просто описание, а стараят се да разкажат на своите читатели какви са били духовните качества на тоя или на оня цар, какви мисли са занимали умът му в известно време, какви са били неговите намерения и пр., т. е. тия искат да обяснят неговият характер и да извлекат из всичкото това в я р н о заключение за

бъдъщето величие или падение на държавата, на чиновниците, на народът и пр. Но можете ли вие, кажете ни, да определите какъв е вашият собствен характер, вашите мисли и желания, вашите стремления и пр.? Можете ли вие да ни уверите, че обстоятелствата ще да се сложат така, щото вашите намерения никога няма да излязат из своята програма? Най-после, можете ли вие да ни уверите, че вашият живот ще да върви по гладък и по неизменим път до самата ви смърт? Но тука съществува и друго. Предположете си, че вие живеете в XII столетие и че сте преосвещена личност; представете си, че императорът ви е дал топло местенце и че вие живеете като бубрек в лой; най-после предположете си, че вие сте помолени да опишете историята на съвременното вам царствование. Нека говори кой що ще, а ние ще да кажеме, че вие ще да превъзнесете Алексея Комнина до деветото небе и че ще да го сравните с Херкулеса (по мъжеството) и с Платона (по мъдростта), без да обърнете ни най-малко внимание на неговите слаби страни и без да се побоите от общественото мнение, защото във вашето време не е съществувала нито критика, нито журналистика, нито здрави човечески понятия. Но да предположиме, че вие сте живели на Св. гора, че сте имали случай да видите Михаила Палеолога и че сте се решили да напишете история на неговото време. Когато си представите сичкото това, то си предположете, че Михаил Палеолог не е принесъл на вашият манастир никакви драгоценности и че е предпочел в сяко едно отношение Иверският храм и неговите калугери, които са му сготвили превъзходно ядене и които са го напоили със старо кипърско вино. Ние сме твърдо уверени, че вие би описали своят император не с твърде светли бои и че би му дали название пиенец и «алчущи изрод». Тряба да знаете и това, че човеческото сърце е било почти сякога еднакво еластично. Но ние знаеме, че старовременните гръцки и римски писатели не са се ограничали само със своето време и със своето отечество, а писали са и за далечното прошедше на народностите, и за историческите събития в отдалечените от тях народи, например за индийците, за персите, за бактряните, за скитите и др. Херодот пише за ония народи, които никога не е виждал, а Ксенофонт ни разказва за археологията на ония господарства, за които не са знаяли и тия сами. Ако разгледате с особено внимание древнята и среднята история даже и от най-новите историци, то на техните страници ще да намерите многочислени факти, които са припознати вече от здравият разум за лъжовни, и различни легенди, които не влазят в областта на историята. Само новата история, която основава своите заключения на многочислени свидетелства и на неопровържими факти, съдържа в себе си известна достоверност, ако нейните материали и да се обработват даже и до тая минута без критическа безпристрастност. Даже и във «Всеобщата история» на Шльосера ние намираме немски патриотизъм, известна слабост към някои стари хасъри и крайно уважение към старовременните деца.

Но да оставиме това. Ние считаме за голямо престъпление да разказваме на и без това суеверното човечество за подвигите на несъществующите херои, за умът на непознатите мъдреци, за даровитостта на измислените гении и пр. И така, ние наричаме наука само онова, що то е основано на неопровържими факти, на многочислени опити и на неопровържими доказателства. Истинната или положителната наука никога не говори: «Ето що мисли за това Шльосер и ето що говори за онова Гервинус», а удостоверява ни, че «това е така, защото има свое доказателство и защото не може да се опровъргне». Ако положителната наука ти говори, че цялото е по-голямо от своята част, то ти можеш да се увериш с очите си, да го постигнеш с умът си и да го попипаш с ръцете си, и да разбереш, че другояче не може и да бъде. Разбира се, че тия истини не зависят от нас и от нашите понятия, защото са се появили в такъв вид без нашето желание и без нашата помощ. Ние твърде добре знаеме, че на математическите истини са гледали съвсем еднакво и китайските астрономи, и гръцките мъдреци, и ингелизкият протестантин Нютон, и французкият католик Клеро, и пр. Понятията за съставът на водата, за съставът на воздухът, за алгебрическите правила, за астрономическите изчисления и пр. са били еднакви у сичките химици и астрономи, ако тия да би били: французи-католици, езуити, капуцинери или материалисти; ингелизи — паписти, протестанти, квакери или принадлежащи на англиканската черкова; американци от която и да било секта, италианци, евреи, немци, араби, турци, българи, руси —

на каквато религия или философическа система тия и да би принадлежали, сичките тия, независимо от техните нравствени убеждения, се съглашават в положителните истини и нямат сила да ги опровергнат. Нравствените науки (ако можеме да ги наречеме науки), законодателните постановления и политическите тенденции на известни личности ни представляват съвършена противоположност. Така например едни намират за законно онова, щото се счита за престъпление от другого. Американецът хвали и уважава своите постановления, а във Франция се преследоват ония личности, които мислят еднакво с американците. С една дума, почти в сичките господарства нравствените науки, политическо-икономическите съображения и юридическите постановления се състоят из смес от идеи справедливи и свещени с идеи лъжовни, чудни и съмнителни, които са приняти само за това, защото са съществували в старите времена и защото са се уважали от нашите прадеди. Ако да не би било така, то не би съществували в различни страни различни убеждения за едни и същи предмети. Преди няколко столетия сичките науки, изключава се математиката, не са имали никаква система и никакво право да се наричат науки. Естествените науки са давали не по-удовлетворителни обяснения на ония факти, които са произходили в природата, както и нравствените и политическите науки относително ония явления, които са произходили около тях. Първите апостоли и изследователи на природните науки са били арабите и евреите, които са били принудени да се борят и с човеческото невежество, и с неопределените нравствени понятия на народностите. Известно е вече, че сяка една идея, която се преследова и изкоренява, се разпространява много по-бързо, нежели оная истина, която се ввожда в животът на народът от силните. Но маврите и евреите са били разсадници не на нравствени теории, а на истината, която в ония темни и груби времена се е приследовала с големо ожесточение. Известно е вече, че когато в народът се е вкореняла някоя политическа или нравствена система, то тая система е могла да бъде истинна или лъжовна, справедлива или несправедлива, но ней са били длъжни да се покоряват сичките «верующи», защото секи от тях се е накарвал да изпълнява своите обязаности с груба сила. Тежко и горко на

онзи човек, който се решал да протестира против лъжовните теории или да проповяда такова учение, което е противоречило на гореказаните нравствени или политически постановления! Тоя човек, ако той да би въставал даже и против най-безсмислената несправедливост, би бил наречен магьосник, престъпник и пр. За да потвърдят своите заключения с неопровържими факти, нравствените хора го затваряли в темницата, съдили го, прочитали му няколко параграфа из законът, бесили го, изгаряли го на ешафотът, разхвъргали пепелта му по воздухът и пр. съобразно с местните обичаи и с предписанията на законът, който защищал със сичките си сили припознатата веднаж за сякога нравствена система. Но природата или истината, тоя силен и откровен херой, бързият и свободният гений, щедрият със своите дарове и желающият да ги разпространи и да изкорени своеволието, е постъпял почти сякога безжалостно с ония празноглавци, които са искали да се борят даже и с $2\times2=4$.

Маврите, които се старали да очистят естествените науки от грубите суеверия и от лъжовните примеси, работили добросовестно и гледали на испанските християни със съжаление, защото природата им откривала своите тайни и защото им обясняла множество до това време необясними неща, на които човечеството е гледало съвсем с други очи. Разбира се, че техните занятия и техните нови убеждения не са могли да се харесат на испанското духовенство, което е земало богати проценти от господарствените постановления и от слепорождената испанска нравственост. Ако учените маври говорили, че водата е съставена от водород и кислород, то благочестивите християни ги обвиняли, че тия са еретици, магьосници и пр., защото върховният повелител запрещава на слабият човек да разсъждава за неговите тайни. «Покайте се, говорили тия, не оскърбявайте божието могъщество със своите хитрини, не противоречете на божиите закони, защото адските мъчения са страшни. Вие тряба да очистите душите си с огън и да се приготовите за райските градини.» После тия човеколюбиви съвети мнимите еретици и магьосници били изваждани на кръстопътищата и изгаряни живи под ръкоплясканията на Христовите последователи. Но истината продължала своето тържествено шествие; семето падало на добра земя; появили

се изобилни растения и грубостта била побеждена, ако и да пролила цели реки праведна кръв. . . Ни в едно господарство грубостта, невежеството и религиозният фанатизъм не са играли такива важни роли, каквито са играли в Испания; ни в едно господарство не е било пролито толкова изобилно количество невинна кръв, колкото в Испания; най-после ни в една друга земя ние не срещаме такива ужасни варварства, такива свирепи преследования и такива зверски мъчения, каквито в Испания. «Но умственото пробуждание, при сичките старания и кръвопролития от страната на инквизицията, се разпространило твърде бързо по сичка католическа Европа», говори Дрепер. Но маврите, които са били главната причина на това свято пробуждание, са били длъжни да погинат от свирепите преследования на двата Филипа и на християнската инквизиция.

Гореозаглавеният роман от Евгения Скриба ни разказва сичките ония ужасни преследования, които са претърпели нещастните араби от грубостта, глупостта, невежеството и от човеческият егоизъм. Почти сичките историци, освен католическите моралисти, се съзнават, че изпъждането или избиението на маврите в Испания са били най-главната причина, която е довела това господарство до днешното жалостно състояние. «Испанското господарство изгубило няколко стотин хиляди умни хора, няколко стотини хиляди честни и трудолюбиви граждани и няколко милиона работници», говори Шльосер. Главното достойнство на Скрибовият роман се състои в това, че той е по-безпристрастен от множество политически истории, в които се разказват гореказаните произшествия, ако в него и да се не срещат хронологически подробности и стратегически критики. С една дума, ние сме твърдо уверени, че из тоя роман българският народ ще да се упознае с една част от испанската история много по-добре, нежели из школските учебници, които се занимават повече с личността на Филипа II и с неговите велики планове, нежели със самият народ. Разбира се, че като изказваме това свое мнение, ние никак не мислиме да уверяваме читателите си, че описаните от Скриба произшествия са верни исторически и че тряба да се приемат за неопровержима истина. Но от романистите не тряба да се иска подобна вярност. . . Г. Н. Михайловски е превел доволно полезна книга.

Знание, г. I, бр. 13, 15 юли 1875

ИЗКУСТВО

Неуморимият наши живописец г. Н. Павлович е издал още четири картини из българските исторически времена, т. е. из романът на г-на Велтмана «Райна, княгиня българска». Разбира се, че целта на г-на Павловича е висока и поучителна, защото със своите картини той желае да опознае българският народ с неговото прошедше колко-годе нагледно. Но тука се ражда един твърде важен вопрос. Ние би желали да попитаме г-на Павловича защо той зема за херои в своите картини именно лицата из романът на г-на Велтмана, когато тоя роман се харесва само на ония сантиментални хора, които живеят с ангелите и които имат обичай да пълнят главите си с лекичък ефир? Но руският писател Гогол говори, че «секи петел има своя Испания», следователно и нашият въпрос не тряба да се зема за строго требование. Секи здравомислящи човек може да разбере, че обязаността на критиците е не да разпитваме зидаринът защо е употребил за своето здание повече камъни, нежели дърва или кирпичи, а да решиме, здраво ли е, яко ли е и топло ли е направеното от него здание. Но ако секи петел има своя Испания, то и ние имаме право да кажеме, че ако от авторът на това или на онова съчинение се изскват живи образи и съществующи красоти, то и живописците са длъжни да бъдат верни на същата цел. Не знаем другиму как, а нам се харесва много повече живото и действителното, нежели мъртвото и неизвестното. Така например ние обичаме действителните цветя много повече, нежели изкуствените, които нямат ни живот, ни меризма; ние обичаме черните очици, витите веждици, алените устници и хримизните бузици на нашата селянка много повече, нежели сичките прелести на египетските мумии; най-после ние обичаме г-н Павловичевите свищовлийки много повече, нежели Райна, княгиня българска, която, разбира се, никога не

е съществувала. Но да не заборавяте, че това е наше частно мнение. Ако между вази се намери барем един човек, който да обича повече мъртвото и преминалото, нежели живото и действителното, то ние сме готови да преклоним пред г-на Павловича колене и да земеме своите думи назад. Но кажете ни, молиме ви се, що е най-мило и най-драго на човекът? — Животът със сичките негови лошави и добри страни. И така, ако обичаме животът, то тряба да обичаме и онова, щото е живо, следователно «прекрасно може да се нарече само онова, щото отговаря на нашата любов». Мъртвото ние можеме само да гледаме или да почитаме, но не и да обичаме, защото животът, колкото той и да е тежък, предпочита да живее, нежели да не живее. Всеки ще да се съгласи с нази, че не само мъртвото, но и завяналото, слабото, болното и безцветното ни внушава не любов и не увлечение, а съжаление, състрадание и милост. По нашето крайно мнение любовта принадлежи само на здравото и на живото, следователно сичко щото желае да бъде прекрасно, тряба да е живо, т. е. да принадлежи на действителният живот и да привлача към себе си сърцето. Да кажеме сега и друго. Ние имаме пълно право да искаме от живописците, от литографите и от фотографите, щото ония човечески тела, които са изнесени на техните картини, да изображават сичките форми на човеческото тяло така, щото то да прилича на своят оригинал; в противен случай ние никога няма да обърнеме на техните произведения своето внимание. Освен това, ние желаеме да видиме човекът такъв, какъвто е в природата, т. е. ако живописецът желае да представи лукавство, хитрост, скръб, радост и пр., то тия тряба да приличат на действителността и да не остъпят от естествените правила.

Разбира се, че сичките тия особености, които се изискват от всеки способен живописец, на гореказаните картини са твърде неудовлетворителни. Лицата почти на сичките фигури са груби и нямат в себе си нищо представително човеческо, а самата работа свободно може да се нарече «топорна». . . Райна, която е пленяла Светослава със своята хубост, прилича на убиено и болно създание, а двете нейни другарки имат голямо сходство с египетските циганки, защото татарите се отличават с тънки устни и с продълговати лица. Лицето на гъркът, който

е изнесен на същата картина, е приняло такава поза, чегато иска да изрече българската фраза: «Ах, да го земе дяволът!», ако г. Павлович и да е искал да олицетвори с него отчаяност и мъстителност. А владиката и дяконът? Тия лица са копирани от византийските икони, защото не приличат на хора. Картината, която изображава баба Тула и лукавството на гърците, е слаба и мъртва; а картината, която представлява Белерофоновата статуя, е едно от ония произведения, които могат да се определят само с умното заключение на Гоголя. Гогол ни разказва, че природата доволно често бива невнимателна и че тя не употреблява за секи Адамов потомък особени старания, особени инструменти (сечива) и особени свредлета и триончета. Веднъж тя земала топорът, ударила веднъж — излезли устни, ударила два пъти — излязъл нос, ударила три пъти — излезли ръце, и разумното същество било пустено да живее по светът. Така е направил с гореказаната картина и г. Павлович. Картината, която изображава сънят на цар Петра, е най-добра, ако Симеон и да прилича на св. Харалампия, т. е. на трявненска икона. Ние би могли да укажеме още и на много други недостатоци, които се срещат в картините на г-на Павловича, но тука би се явила необходимост да се разпространиме за изкуствата въобще, а времето и мястото във вестникът ни не дозволяват да изпълниме желанието си. След време ние се надеяме да се разпространиме и за това дело. При сичкото това, ние желаеме г-ну Павловичу особен успех, защото началото никога не може да бъде съвършено. Но нашата свещена обязаност ни накарва да повториме още веднъж, че от сяко едно поетическо произведение се изисква строго подражание на действителността и искрена душевна топлота.

Знание, г. I, бр. 14, 31 юли 1875

КНИГОВИЩЕ ЗА ПРОЧИТАНЕ

Списува доктор И. А. Богоров. Книжка шеста. Виена, 1875 г. in 8°, стр. 32. Цена (колкото изпросиме), т. е. (преведено на български) «Книгочистилище за неизвестни причини. Написал врачар И. А. Богоров. Книжка шеста» и пр.

Ние мислиме, че с подобно заглавие г. Богоровите премъдрости би били много по-добре характеризирани, защото българите не казват нито доктор, нито докторка, а казват врач (св. Врач) или врачар и врачка или врачарка, и не казват Богор, ами Богоров (от което произхожда прилагателната или прекорителната титла на господина Богоровова). Но да оставиме шегата настрана. Мнозина говорят, че българските писатели имат наклонност или да лудеят, или да мъдруват, или да гонят вихрите и че по-голямата част от тия писатели не седят на своите столици, не са в своето естествено гнездо, нямат свой мозък, с една дума, имат работа с Михаля Тахтаджията. Това мнение се потвърдява и с книжките на г. Богоровова, в които ние намираме дълбоки критическо-филологически разсъждения, но ни една здрава мисъл. Г. Богоровов се е завзел да оправи българският език, когото е той изучал и разгледвал, следователно той анатомира сяко новопоявивше се литературно дело, премята различни думи, превожда ги на български и съветува писателите да ги приемат бездруго, защото той, г. Богоровов, се е родил в Калофер, дето българите са свети и безгрешни и в етимологическо, и в синтактическо отношение. Така например той ни съветова да пишеме световна бивалица — наместо история, сметачница — наместо аритметика (стр. 1), прост наместо сиромах (стр. 2), едностайни — наместо прости, разтваряне — наместо развитие (стр. 3), четеница — наместо читанка, неволя — наместо нужда. труп — наместо тяло, невидидно — наместо невидимо (стр. 5), жалба — наместо скръб, неверниците — наместо езичниците, прошка — наместо избавление (стр. 6), ден — наместо пощa, светлина — наместо ден, късичкото — наместо краткост (стр. 7), куноописни — наместо живописни, принося — наместо донесе, разтушно — наместо утешително, преговори — наместо утеши, по-голямо — наместо по-важно, жартви — наместо жертви, приетени — наместо приятели, пич — наместо копеле, погнато наместо гонимо (стр. 8).

Разбира се, че ние сме готови да приемеме съветите на г-на Богоровова и да бъдеме негови последователи само в такъв случай, ако негово словесие пожелае да не оскърбява така безжалостно сопотненци, карловци, коприщенци, русенци и свищовци, т. е. ако усвои барем следующите думи. Наместо Калофер ние го молиме да пише коприва, защото думата Калофер е гръцка; наместо: д-р Богоров тряба да списва книговища — да пише: врач Богоровов тряба да лапне пътят, да върви по сърната и да не бере страхове нито за българската книговищница, нито за българският език, нито за пловдивската пощa; най-после наместо: д-р Богоров е съставил българо-французки и френско-български речници, той тряба да яви на народът, че врач Богоровов е превел речникът на Рейфа и че руският език в тоя речник е изменен само с няколко юсове.

Освен филологическите открития, врач Богоровов е поместил в своето «Книговище» и няколко други доволно интересни статийки, които заслужват особено внимание, защото са написани с такъв меден език, от когото не би се отказали ни мухите, ни дървениците, ни паяците, ни молците. Насладете се: «Не, оново, щото знаят, и там е тяхната сладкодумност, то е, че преди три хиляди години човек е живял тук; човек, да се разберем тук, а не архитекторът, куноописецът, каменоделецът и сичто (,) щото обича ветарят, а човек със своите мисли, със своите страсти, със своите поревки и угоди, със своите тегла (от капъните ли?); човек, който обича и който мрази, който убива и който затрива, сиреч животът! Че то е животът на човека и не заличливий печат по тия назиждени камъние, който ги прави изговорни и хубави. Огъмнете мисълта за човешкия живот; махнете тоя колар, който минува през Форум, тоя колар, първий клуп на тая верига човеци, разделени със стъпала на родове, който въз-

качва вековете и се привързува до Кесара, отъмнете човека; тия камъние няма веке нищо да кажат на твоята дума и едвам ли тогава да поискваха очите ни да ги питат.» Разбирате ли нещо? Из сичко се види, че врач Богоровов се е решил да стане български оракул. Не напразно се той занимава с гръцките класици! Алис «Луд свири, луд играе, кой ги гледа, ум няма.»

Знание, г. I, бр. 17, 15 септември 1875

СЪБРАНИЕ НА НАЙ-УПОТРЕБИТЕЛНИТЕ МОЛИТВИ С ОБЯСНЕНИЕТО НА ОТДЕЛНИ ДУМИ И ИЗРАЖЕНИЯ И С ИЗЯСНИТЕЛНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ЦЕЛИЯ СЪСТАВ НА СЯКА МОЛИТВА.

От протоиерея Мартиния Чемека. (От петото издание.) Превел от руски Р. К. Второ издание. (Браво, второ издание!) Виена, 1875 г. Издал Хр. Данов, in 12°, стр. 55.

Досега нашите българи ходеха в черкова и предумваха своите съседи и съседки само затова, защото не разбираха молитвите, които четяха поповете, които пееха псалтовете и който брънчаха децата, но това безбожно дело ще да се прекрати окончателно, защото протоиерей Мартин Чемек се е постарал да разсече гордиевият възел, а г. Р. К. е имал добрината да го побългари. И наистина, разбирали ли са нещо нашите българи, когато са слушали в черкова: «Слава отцу, и сину, и святому духу, нине и присно, и во веки веков, амин?»

Отсега нататък българите ще да четат тая молитва така: «Слава на триединнаго бога! Слава на бога отца (,) на бога сина и на бога духа святаго! Слава на господа сега, винаги и в сичките времена, когато изминат и изчезнат столетията и тисячелетията. Наистина тъй!» (Пек *И*).

Едно само ни е непонятно. Ще ли тая молитва да се пее или само ще да се чете? Ако се пее, то многочислените н а, които се срещат в нея, ще да ѝ дадат такова значение, каквото въобще има гръцката псалтикия със сичките свои прелести те-не-но-не и тра-ла-ла-ла.

Да видиме сега сичките ли молитви са преведени на руски и от руски на български и сичките ли славянски фрази са обяснени както тряба. На 7-та страница ние намираме следующата молитва: «Царю небесни, утешителю, душе (д у ш о, а не д у ш е, защото думата д у ш е е умалителна от д у ш а) на истина, който си насякъде и сичко изпълняваш и с ъ в ъ р ш е н с т в у в а ш (тая дума е притурена), съкровище на сичко добро (???) и който даваш живот, ела и живей в нас (?? Тая фраза ние никога не би се решили да преведеме така), и ни очисти от сяка нечистота и спаси, милосърдни, душите наши.»

А знаете ли как е обяснена в тая книжка третята Мойсеева заповед «Не приемли имене господа бога твоего всуе?» — «Без особена нужда не произнасяй името на господа бога твоего, защото е велико и свято.» Хубава работа! Българската пословица, която говори, че «дорде гръмотевицата не загърми, българинът се не кръсти», тряба да е произлязла от това учение.

Друг въпрос: защо и за кого се превождат и печатат тия книжки, когато ние нямаме още грамотно написан буквар? И още второ издание! Тряба да забележиме и това, че българският народ тряба да има голяма нужда от подобни книжки, когато хората плащат по 2 $^1/_2$ гроша за три печатни коли. О-о-о! Г. Данов знае де зимуват раците!

Знание, г. I, бр. 17, 15 септември 1875

НЕБЕСНИ СВЕТИЛА ИЛИ ПЛАНЕТИТЕ И ЗВЕЗДНИТЕ МИРОВЕ

Популярно изложение на всичките открития и теории на новата астрономия от О. М. Митчеля А. М. (?) директора на обсерваторията в Синсинати. Превел Д. Витанов. С 41 фигури в текста. Виена, 1875, in 8°, стр. V + 265.

Свалете шапките си и поблагодарете «създателят на небесните светила», че и в българската литература захващат вече да се появяват сериозни, грамотно написани и необходими книги, из които, ако не г. Калпазанов, то

множество други здрави мозъци ще да извлекат съществена полза. . . «Познай най-напред себе си», говори здравият разум, а в тия няколко думи се заключава сичката премъдрост, която се изисква от напредокът на умственото развитие. Познай сам себе си!

«А как щеме ние да познаеме себе си, когато човеческият живот е дълбока и необяснима тайна и когато божиите премъдрости са необясними за нашият беден мозък?» — ще да ни кажат множество болни умове, които са се родили да се каже, че са се родили, и които живеят да се каже, че са живели.

Секи човек, който е излязъл из кръгът на животното царство, мисли за тия неща съвсем другояче, защото и умът е един от божествените премъдрости. Ние мислиме, че множество от така наречените тайни са прости явления, които, ако погледаме на тях с просто око или без заблуждения, тия ще бъдат обяснени така, щото ние не ще можеме вече да имаме за тяхната истинност никакво съмнение. Естествените или природните науки, които нямат нищо общо нито с човеческите предания, нито с авторитетските верования, нито с болното въображение, ни изнасят тия истини в сичката тяхна ясност, в сичката тяхна светлина и в сичкото тяхно величие. Човекът е създаден така, щото в неговият ум се появлява сама по себе си свещената дума «защо», на която могат да отговорят положително само ония науки, в които въображението не играе никакви роли.

«А защо земята се върти около слънцето?» — пита човеческата любознателност. «Защото 2 + 2 е равно на 4 или защото слънцето, което е по-голямо хиляди пъти от земята и около което се въртят и много други планети, не може да се върти около земята» — отговаря здравият разум. «Но каква полза може да извлече човек от тая наука, която му обяснява сичките тия премъдрости, т. е. каква полза ще да ми принесат знаменитите открития на Коперника и на Галилея, които ни разказват, че не слънцето пътува около земята, а земята около слънцето?» — ще да попита невежеството.

«А каква полза ти принася твоят език, когато ти би можел да мукаш или да цвилиш?» — ще да го попита от своя страна разумната сатира.

Под име природни науки ние подразумяваме почти сичко, щото е основано на питагоровската таблица, т. е. на свещената истина, която няма еластичност да се превива за интересът на Петра, за кефът на Павла и за каприциите на Вартоломея, следователно, сяко естествено явление, секи съществующи предмет и секи анатомически атом са свързани между себе си и не могат да бъдат отделени един от други. Ето защо ние сме принудени да изучаваме даже и ония природни явления, които на пръв поглед ни се чинят второстепенни, отдалечени и ненужни. Така например, ако хората да не би изучали физическите явления, то не би се появила ни фотографията, ни телеграфът, ни много други потребни за човечеството облегчения; ако да не би изучили механиката, то не би съществували нито вапори, нито железници, нито фабрики; ако да не би изучили химията и физиологията, то медицината не би могла да тръгне по своят надлежащи път; най-после, ако да не би изучали математиката, то ни една от гореказаните науки не би могла да отговори на своето назначение. Но природните науки ни са направили и друга много по-важна заслуга. Нека говори кой каквото ще, а ние ще да кажеме веднъж за сякога, че грубите суеверия, човеческите увлечения и вредителните въображения са били длъжни да оставят човеческите мозъци само после появлението на положителните науки, които основават своите теории не на авторитетският деспотизъм, а на здравият разум. Когато Галилей е извикал най-после пред свещеното съдилище, че «земята непременно тряба да се върти около слънцето», то той, без да знае, е произвел тутакси онова велико последствие, което днес ни отделява от грубите стари времена, в които човечеството е блеяло след няколко шарлатани, които са пили кръвта му и които са яли телата му за бог да прости. Тряба да кажеме и това, че астрономическите открития, които са били основани на математически истини, са преобърнали наопъки и сичките други науки, които до това време са били съвсем младенчески.

По тая причина ние посрещаме книгата на О. Митчеля с отворени обятия и благодариме от чисто сърце нейният преводач. В последньото време европейската

педагогия, както официалната, така и частната, е обърнала изключително внимание на естествознанието, ако неговото возпитателно значение и да не е още припознато съвсем. Разбира се, че ние не тряба да бъдеме изключение, защото живееме между умни народи и защото богатството на умът е единственият двигател на човеческото щастие, ако само човечеството се реши да отвори очите си и ако отхвърли от себе си сяка една ръжда, която противоречи на истината. В училищата, в които се туря основание на нашето бъдъще умствено развитие, естествознанието тряба да добие първото място, защото в него се заключава почти сичко, щото се нарича положително богатство.

Но множество педагоги могат да ни отговорят, че естествените науки са неудобопонятни за децата, а особено ония, които се занимават не с описанието на природните предмети, а с разяснението на причините, от които произхождат тия явления. Ние мислиме противното. Главната причина, която накарва гореказаните педагоги да мислят така, а не другояче, се заключава в това, че тям се не иска да бъдат честни даже и пред малолетните деца. Онзи човек, който е вързан с някои противоположни понятия, като например с понятията за религиозните принципи или за така наречените морални истини, не може да бъде апостол на науката. Освен това природните науки не заключават в себе си нищо непонятно, ако само тия се излагат както тряба и ако се не размътват със злонамерна цел, както са правили учените фарисеи до французката революция и както правят и до днешният ден високоучените академици, които повтарят почти ежеминутно, че бисерът не тряба да се тъпче от свинете. Книгата на О. Митчеля е написана популярно и може да бъде понятна на учениците, които имат какво-годе понятие из математическата география. Единственият недостаток, който се среща в тая книга, се заключава в това, че г. Витанов обича да гърми с високи фрази и че се не е потрудил да бъде малко по-популярен в своят превод. Ние намираме в тоя превод множество русизми, без които, както ни се чини, българският език би можал да просъществува и да бъде по-понятен. В книгата се намират и множество темни места, които секи от нас, който желае не да прочете, а да изучи книгата на О. Митчеля, тряба да я прочете в оригиналът.

«Това съчинение, което е написано от един американец, съдържа в себе си точно и общепонятно изложение на великите астрономически открития и длъжее (?) за своето начало (?), както казва авторът, на следующите обстоятелства.»

Не разбираме! А с тия няколко реда се захваща предисловието на книгата!

Знание, г. I, бр. 18, 30 септември 1875

«ДЕН»

година I, бройове 30, 31 и 32. В триесетият брой е поместе на прекрасна илюстрация, която представлява надгробният паметник на нашият «народен поборник» Тъпчилеща. Името на художникът, който е изработил тая изящна фигура, остава неизвестно за сичкият свят.

Тоя «усопши, но воскреснали из мертвих» вестник се редактирува от г-на?, издава се от г-на Хр. Г. Бъчеварова, покровителствува се от г-на П. П. Карапетрова и украшава се от г-на Г. (Разбира се, че г. Г. украшава това забележително издание не със своята собствена фигура, а със своите прекрасни стихотворения, преди които като предтеча пред сяко високо дело, е поместено и хитро предисловие.) Ние смело можеме да кажем, че г. Г. е един от ония поетически светила, които са пълни от тиловете до петите с велики вдъхновения, с естетически чувства, с художествени съображения и с богата творческа фантазия. Той не подражава на нищо друго освен на естетическата фортуна, която е обвладала окончателно неговата даровита натура, а тая фортуна няма нито граници, нито «стига вече». Разгледайте с особено внимание заглавията на неговите стихотворения, прочетете още с по-голямо внимание неговото предисловие, което носи заглавие «За народната ни поезия» (ние сме твърдо уверени, че тая статия е написана от г. Г., ако той и да не подписва своето име, защото други не е в състояние, освен авторът на долеизложените стихотворения, да напише такъв буламач), и вие ще да се уверите, че възвишените чувства и любовта към прекрасното са станали за

него крайно скъпоценни идоли. В тая знаменита в сяко едно отношение статия или предисловие се говори, че «мнозина досега са се старали да издирят правилата на народната поезия, но ни един до тая минута не е успял да удовлетвори своето желание». А г. Г? О, г. Г. не прилича на другите смъртни, защото гениалността е божествен дар и защото не сякому са достъпни великите дарове на великото и на прекрасното. «Нейните тайни (тайните на поезията) са непостижими още за нас, говори великият човек, и от това нарядко може да се постигне нейната тайнствена мелодия, която съдържа в себе си като някоя най-скъпа драгоценност за ухото и за вкуса на българинът.» И тия няколко реда, без да разглеждаме самите поетически вдъхновения на г-на Г., свидетелствуват вече достаточно, че тоя човек е небесно същество, което намира велики мисли даже и в най-големият хаос. «Българинът, който и какъвто и да би бил той, щом е преобладан от някоя вътрешня страст, ние го виждаме да намира разтуха в нейната тайнствена и непонятна за него мелодия и от това, без да му отмишлюва надълго, да си пропуща най-напред излека гласа, а постепенно виско (?), докле хванем да го съглеждаме, че той стои в изстъпление.» Ние мислиме, че ако г. Г. да би бил просто смъртно същество, то неговите разсъждения би били понятни барем за редакцията на в. «Ден», която ги е прочела, ако се не лъжеме, преди да бъдат напечатани; но на гениите, както и на българските редактори, са дозволени и не такива «изстъпления», защото и в лудостта се заключава известен род поезия. «Ние (,) доколкото сме можали да изпитаме с големи трудове (О-о-о!), тази тайнствена и неоткрита хармония (пуста глава за бръснате!), както и мелодия на нашата стара народна поезия, ще се помъчиме, доколкото ни дозволяват засега силите на опитността, да изложим мнението си, с което желаем, ако не точно или напълно да запознаем с тях читателите си, а то поне отчасти. Туй предположение не тряба да се смята като маловажно, щото, мислим, че като си дадеме ние за пръв път мнението, то не ще да се забавят и други ревнители на тази забавителна и приятна част от науката да си дадат мнението, с което ще сполучим най-сетне, с различни критики и разисквания, да извадим наяве всичките ѝ потайни и скрити правила, ако би да има.»

Из сичкото това ние разбрахме само две неща: 1) че г. Г. или редакцията на в. «Ден» са най-първите херои, които са успели да наговорят много думи и да не кажат нищо; 2) че поетите, конто имат обичай да се заборавят във времето на своите поетически вдъхновения, имат дар, както и афионлиите, да бълнуват, следователно редакциите твърде лесно могат да събират сяка тяхна трошица вярно и буквално и да я помещават на страниците на вестниците си. Разбира се, че ние, които нямаме нито поетическа душа, нито чувствителна организация, ще да се съгласиме да приемеме гореизложените две открития за положителни истини само тогава, когато ни бъде дозволено да направиме няколко изключителни правила. Така например ние се отказваме да дадеме първенството за мелодическите открития на г-на Г. или на редакцията на «Ден», защото това първенство принадлежи именно на г-на Оджакова. Освен това, г. Д. Войников и г. В. Берон са се разговаряли с българските безсмъртни музи в онова време, когато покойни Тъпчилеща е бил още жив и когато г. Г. се е просвещал на паникидата, следователно редакцията на в. «Ден» тряба да умери малко нещо своят ентусиазъм и да разбере веднъж за сякога, че историята и поезията нямат между себе си нищо общо.

Да разгледаме сега и самата китка, която е увиена от г-на Г. със сичкият негов талант. Първото стихотворение на г-на Г., което е поместено в 30 брой на в. «Ден», ние ще да пропустиме без особено внимание, защото не желаеме да оскърбяваме ожалостените вече сърца на Тъпчилещовото семейство, на което тряба да е тежко и без некрологът на г-на Г.; но не можеме да не кажеме, че ако ние да би се решили да умреме, даже и във времето на най-крайното развитие на българската поезия, която днес представлява г. Г., то да ни упази господ бог от сяка една похвала, защото не секи стомах може да смели следующите стихове:

Ах, той остави скръб на роднини,
плач на другари, на чада мили;
а теб, народе, добри причини,
молби д' отправи всяк според сили.

Оставил скръб и плач! Добрите хора, както е вече известно, оставят само добри възпоменания, честно име и

нелицемерна благодарност. Бедният и нещастният български народ! До какво е той доживял! Малко му е да се моли за своите грехове, ами и за чуждите!

Второто стихотворение, което носи заглавие «Към «Ден», не е нищо друго, освен безобразна спекулация, която бива гнуснава даже и в еврейските контори:

О, «Ден» пълен със надежда
със която всяк с'убежда,
че без тебе добро няма,
че без тебе тма голяма.
Ти ся яви у народа,
да говориш с по свобода;
но ти опря на твърд камен,
и в надежда зле измамен.
Ти ся яви за просвета,
но за зла пуста тма проклета,
светлината те съблече,
и в чер мрак те силом свлече.
Но ти днеска с нови сили,
за народа твърде мили,
пак на свят се появяваш,
мрак несносен разпиляваш.
Без да имаш веч съмнение,
бъди в пълно уверение,
че ти ще си у сполука,
та «Напредък» да се пука.

Разбира се, че тия няколко стиха не трябат никакви коментарии, защото целта, с която са тия написани, е понятна даже и за най-малките деца. Тежко и горко на в. «Ден», ако бъде и занапред дотолкова глупав, щото да чака щастие и добро от подобни похвали.

В третьото стихотворение, което носи заглавие «Към самородният поет», г. Г. бива малко и безобразен, защото се надее да тури крак на някои наши «самородни» славеи и да остане самодържавнейши цанцугер между българските божи кравици. А че неговата сполука ще да бъде несъмнена и че неговият рай е вече отворен, се види ба самоувереният съвет, когото негово мусекословие даиз на своят противник (чини ни се, че тоя съвет се дава г-ну Славейкову):

О, колко души са там (в раят на музите) тръгнали
дано би нещо да ги огрее,
и кат Франгя наш са се върнали,
без да я чуят да им попее.

И така, само г. Г. (сравни думите му в предисловието) се е сподобил да чуе сладкият глас на небесната богиня и да добие нейните дарове, които са така необходими на в. «Ден» после неговото кораблекрушение в морето на преномерантите. Боже мой, до каква глупост може да доживее човек! Ние мислехме, че после стихотворенията на г-на Сапунова III «О българ рода» за глупостта не остая вече свободно поле да развива своите таланти, но излъгахме се в своите сметки.

В стихотворението «Работни ли сме?» г. Г. желае да ни докаже, че българите не са вече такива работни хора, каквито са били някога си, защото девойките им не жънат, младежите им не трупат високи копи, търговците им не купуват овце, овчерите им нямат големи стада и пр. И сичкото това той приписва на леността, която владее в сичка България. Разбира се, че това поетическо мнение е здрава и читава лъжа, която не заслужва нито опровержение. Ако г. Г. е оставил греблото и ако се е заловил за поезията, то е крива не неговата леност, а неговата глупост, без която би можел да просъществува и в. «Ден», и г. Карапетров.

В стихотворението «Към един приятел» ние намираме същата цел, каквато срещнахме и в стихотворението «Към самородният поет», т. е. че г. Г. желае да ухапе своят приятел и да увеличи своето собствено достойнство, което не е в състояние нито «да загърми», «както е то гърмяло някога си» из под перото на неговият днешни противник.

Стихотворението «Накъде?» е дотолкова глупаво и безграмотно написано, щото ние свободно можеме да го упътиме към свещената река Лета. (Нека ни опрости г. Г., че мешаме със сухата проза поетически думи.)

В стихотворението «Какви сме списачи» г. Г. прилича на онзи чиреп, който е бил дотолкова безобразен, щото се е присмял на гърнето, че последньото няма ухо. Той напада на писателите, че са станали чудни хора и че гледат «за далече». По неговото мнение — ако само ние можеме да приемеме неговата миша попара за мнение, —

българите са длъжни да не заимствоват нищо от чуждите народи, защото:

Чуждото друго не струва,
освен към пропаст да тика;
от това всякий да вика,
че несъгласье богува.
Полека лека добре е
по сили всякой да списва;
но с чуждо да го не слисва,
щото кат кръпка ще зее.

Ох, боже мили, боже велики! Чудни са и непостижими са твоите закони, а особено законите на човеческото развитие! Това твое създание е успяло вече да се увери, че сляпото подражание на чуждото е убийствено за неговият народ, а не е могло да разбере, че сяка глупост, ако тая глупост да би се родила даже и из утробата на д-ра Богорова, ще да бъде убийствена даже и за оная редакция, която е я пуснала в ход!

Мисълта в стихотворението «Към правдата», която, както ни се чини, е земена на заем, е добра, но самото стихотворение не хела ни за пред кумове, ни за пред сватове, ако г. Г. и да ги калесва да изгонят кривдата.

Стихотворението «Да не вярвам ли?» е нежно до най-последнята степен, ако тая нежност и да има голямо сходство с «хамалските джилвета». Дявол го знае какъв ошав е наварил, а не срамува се да критикува другите! Ние мислиме, че ако се намерят такива читатели, които да прочегат стихотворенията на г-на Г. с каквато и да е цел, то ние ще да посъветоваме в. «Ден» да препечата на своите страници и поезиите на г. Сапунова III «О българ рода», защото близначетата тряба да спят в една люлка.

Знание, г. I, бр. 20—21, 31 октомври 1875

СЕЛСКИАТ ЛЕКАР

Той показва: 1° Как да си вардим здравето; 2° Как да познаваме болестите, та кога са разболеем, да са церим с пристойни цяр (?) и лек (?); 3° как да си гледаме добитакат и кога заболее, как да го лекуваме и др. т. От dr. И. А. Богоров. Виена, 1875 г., in 12°, стр. VIII + 264.

В тая книга ние срещнахме две твърде своеволни шарлатанства, които никога не могат да бъдат простени г-ну Богорову, който се нарича учен човек (доктор на медицината) и който е видял барем през плет заглавията на европейските книги, които се превождат от другите езици. Първото шарлатанство се заключава в това, че «Домашният лекар» е преведен от французки, а г. Богоров не се е потрудил да ни яви нито името на авторът, нито от кой език е преведена книгата му; второто шарлатанство е цената (6 франги или 27 гроша тур. пари за 16 коли) на неговият превод, който се назначава именно за селските читатели. Из сичко се види, че г. Данов е имал досега голямо влияние на българските преводачи и издатели, когато даже и сам г. Богоров се е решил да продава своите микроскопически дарове за такива високи цени. Но да оставиме това и да поговориме за самата книга, на която сам г. Богоров дава твърде смешно значение и карикатурен характер. Така например, в своето предисловие той говори така: «В селскиат лекар е сичко отбрано и наредено тъй харно, щото един четник (?), дето и да разгърне реченатa книга, ще види о б л а г а от нея.» Истина ще да види от нея о б л а г а! Но както и да е, а г. Богоров желае да воведе между българският народ здравие, щастие и добро, т. е. да изкорени болестите както изпомежду хората, така и изпомежду патките и гъските, следователно ние, като подвържени на различни болести личности и като месоядни същества, не можеме да го не поблагодариме както от страната на човечеството, така и от страната на четвероногите и фъркатите (рибите са оставени без никакво внимание, ако тия животни и да принасят грамадна полза на човечеството). Но тука се ражда един доволно важен вопрос, който ни накарва да помолиме доктора Богорова убедително да издаде още един «лекар» и да ни обясни що е болест и по каква причина

се появлява тая болест, защото без тия обяснения сичката негова наука ще да се преобрази на о б л а г а, т. е. на нищо. Да се обясним. Ако здравието се състои само в това, щото човекът да не усеща никакви болове, то г. Богоров би трябало да яви на своите читатели, че идиотите и умалишените са здрави хора и че тяхната дебелина е чисто щастие. Ние наричаме болест и ненормалните положения, в които падат доволно голямо количество животни, като например лудостта, подлостта и шарлатанството; а под името здравие подразумяваме не само вънкашьото благосъстояние на тялото, а и естественото хармоническо развитие на сичкият организъм и правилният ход на сичките негови отправления. Ние мислиме, че д-р Богоров, ако само неговата мозъчна система се намира още в нормално състояние, ще да разбере смисълта на нашите думи и занапред ще бъде много по-внимателен в сяко едно (даже и във филологическо) отношение. Но да се обърнеме към главният предмет. Днес медицинската наука се дели на две категории: 1) на фармако-гълтателна медицина, която води своето начало от Ипократа и която лечи болният организъм с исторически факти, т. е. с изпитани и с припознати за чудотворни лекове и из трите царства на природата и с различни бабешки и янелийски открития; 2) на рационална медицина, която основава сичкото свое учение на здравият разум и която не припознава никакви авторитети и никакви предания, ако тия не отговарят на разумът и на хиляди пъти повтаряющите се практически доказателства. Ние сме поклонници на последнята медицинска система, защото тя има положително естествен смисъл в своите действия. Така например целта на рационалната медицина е не да лечи болният организъм, а да го предпази от болестите, които могат да се появят по различни причини и да произведат разрушение или на неговите отделни органи, или на сичкото тяло. Освен това, рационалната медицина употребява само такива средства, които са засвидетелствовали фактически, че имат свойства да отслабят болестта или да ѝ не дадат да се развие. «Секи лекарин, който се завзема да лечи болното тяло с всевъзможни лекове, без да бъде уверен окончателно, че неговото средство ще да подействува спасително, е шарлатанин», говори рационалната медицина, която никога са не завзема да лечи оная болест,

която ѝ е непозната и която е невъзможно да бъде излечена. А може ли старата медицина да ни каже, че освен някои вънкашни болести, тя е изучила болестта на страдающият и уверила се е в спасителните сили на своите лекове? Ние смело можеме да кажем, че в по-голямата част от така наречените «доктори консерватывци» лечат болните така, а не другояче, само и само затова, защото са извлекли своите мъдрости из такива също «лекари», какъвто е например «Селският лекар» на г-на Богорова, извън когото тия не са нито излазяли, нито размишляли. Разбира се, че подобни лечители свободно могат да се нарекат шарлатани, защото сяка една наука, а особено медицинската, която е останала по-назад даже и от богословието, тряба да има свое развитие, свой вървеж и свое по-добро бъдъще. А и могло ли е да бъде другояче, когато физиологията е захванала да се изучава преди четвъртина, а анатомията преди едно столетие? Нашите янелии или Янаковци, които лечат простите смъртни по правилата на някакви си гръцки домашни лечебници или ръководства, се отличават твърде малко от поклонниците на старите медицински предания, ако техните медикаменти и да не биват дотолкова сложни. Известно е, че нашите Янаковци носят сичката своя спицария, която се състои повече от различни спиртуозни есенции, в поясите си, когато академическата медицина блести с различни привилегировани апотеки, със златни надписи, с императорски гербове, с различен вид шишета, с провизори, с лаборатории и с позлатени пилюли и кутиици. И така, различието е голямо само по качеството на средствата. Но да оставиме старата медицина, която одавна вече би трябало да положи своите кости при метафизиката, и да поговориме малко по-пространно за рационалната медицина и за нейните успехи, защото с това кратко обозрение ние се надеяме да принесеме на нашите читатели много по-голяма полза, нежели и самият «Селски лекар» на г-на Богорова, заедно със сичките негови рецинови масла.

Главните лекове, с които новата медицина заменява сюблиматът, сумпурът, желязото, беладоната, кримотартарото, опиумът, хинината и пр., са спокойствието в духовно и в телесно отношение, разумното телесно движение, чистият воздух, правилният живот, достаточната светлина, чистата вода и др. т. С една дума, природните или

домашните средства, които се презират от глупостта, но които са засвидетелствували вече своята полезност, рационалната медицина туря на първото място, после които идат диетическите средства. Под име «диетически средства» ние подразумяваме правилният живот, който предохранява нашият организъм от сяко едно болезнено явление и който ускорява оздравяването много по-бързо, нежели сичките гиздаво увиени пилюли (хапове) и прахове. Ако хората да би знаяли какво произхожда в нашето тяло във времето на болестите и ако да би открили причините, по които заболяват неговите части, то болестите би се умалили деветдесет и девет пъти повече, нежели със съдействието на сичката медицинска наука. За да достигне своите цели, рационалната медицина, наместо сякакви лечебници, съветова човечеството да изучи анатомията, физиологията и игиената, с помощта на които то може да предпази тялото си от сяко едно разрушение. Без причина никой не бива болен и никой не умира преждевременно. «А можеме ли ние да се спасиме от всесилната смърт, когато сме окръжени от толкова ядовити и противни на нашето тяло разрушителни причини?», ще да ни попитате вие. Рационалната медицина отговаря на тоя вопрос със следующето разсъждение: в по-голямата част от случаите не е твърде тежко да отстраниме болестите и причиняющите смърт причини. Ето защо ние сме длъжни да се опознаеме с вредителните влияния и с техните последствия, както и с устройството на човеческото тяло, и да отърсиме от вратовете си онова безсмислено убеждение, че докторът е чудотворец и че неговата наука е безгрешна. Но имаме ли ние и най-малкото понятие за устройството на нашият организъм, за произхождението на болестите и за естественото лечение на страдающите членове? На тоя вопрос ние ще да отговориме така, че нашето незнание е най-главната причина, която дава на шарлатаните такова голямо значение и която произвожда повечето нещастия. Ние викаме в къщата си докторът не да се посъветоваме с него как да предотвратиме болестта, а как да я излечиме, следователно неговото положение го накарва почти неволно да бъде шарлатанин, да ни пои с различни лекове, да зема парите ни и да ускорява смъртта ни. А главната цел или истинното призвание на лечителят е не да лечи, а да предотвращава болестите. Нека ни бъде дозволено да кажеме и това, че по-голямата част — ако не сичките — от болните, по своето невежество и суеверия, търси помощ от шарлатаните, които не познават ни най-малко нито здравият,нито болният човечески организъм и които се обещават да излечат сичко, даже и слепите, хромите, охтичавите (в последният градус) и гърбавите. Но и това е още малко. Ако докторът е честен човек, ако не желае да лъже своят пациент и ако му не приписва чудни, сложни и сладкогорчиви лекове, то болният го оставя и обръща се към бабите, към янелиите, към врачките, към конодерите и пр., които удовлетворяват неговите фантазии и отправят го колкото се може по-скоро в гробът. Но най-смешното се заключава в това, че ни един от болните не бива искрен с лечителят, когото е повикал в къщата си да спаси животът му. Ако ги попитате за причините, от които е произлязла болестта им, то тряба да помислите, че пред вас се намират луди хора, които са се завзели със сичките си сили да надлъжат неприятелят си. Ни един от тях не желае да си признае, че е ял за петима, че е живял развратно, че се е опивал триесет пъти през месецът, че не е вардил здравието си и пр. А янелият? Янелиите, както и сичките конодери въобще, са още по-крайни убийци на човеческото здравие. «Високоученият» доктор дохожда в къщата на болният, заповяда му да си покаже езикът, хваща го небрежливо за ръката, пита го дали е спал добре през нощта (болният го лъже), предписва му сложен и безполезен (понякогаж и вредителен) рецепт, получава своята заплата и отива да търси нови жертви.

Който е познат както тряба с медицинското изкуство, той тряба да знае, че доволно често боли не оная част, която е поражена от болестта, а друга, с която е тя в сношение. Доказано е вече, че доволно често от болният стомах произхождат болове в гърдите, от болното гърло произхождат болове в ушите и т. н. Ето защо болните твърде често не тряба да доверяват не само на невежествените лечители, а и сами на себе си. — «Г-не докторе, боли ме ухото», казва болният. — «Затъкни го с малко памук», отговаря докторът. — «Затъкнах го, но пак боли», казва болният. — «Наръси памукът със син камък», казва докторът с твърдо убеждение, че е следовал по правилата на

медицинската наука. — «Г-не докторе, из устата ми капнаха две капки кръв», говори някой мнителен господин, който желае да се поизнежи. — «Иди в Египет. . . Болестта е сериозна», отговаря докторът. В Египет се изпроваждат даже и ония болни, които се намират при последният градус на охтиката, чегато тамошният прах, който не е оставил в тая земя ни едно здраво око и който убива толкова яки гърди, е в състояние да възобнови изгнилият вече дроб и да съживи полумъртвият! Рационалният лечител има съвсем друга мисия. Така например той посещава здравите, дава им полезни съвети, учи ги как да се предпазват от болестите, изучава животът им и старае се да ги предпази от шарлатаните, от врачките и от техните лекове във времето на болестта им. Когато рационалният лечител влазя в къщата на болният, то се грижи да узнае историята на животът му, причините на болестта му, характерът и мястото на пораженатa част, степента на възпалението и пр., и пр., а после вече се старае не да излечи, а да ускори излечението, което той предоставлява на природата и на нейните целебни сили. Ние знаеме няколко популярни игиенически изследования за предпазването на нашето тяло от мъчителните болести и от преждевременната смърт, които би могли да принесат на нашата читающа публика такава също громадна полза, каквато би ѝ донесли и рационалните лечители, следователно д-р Богоров, който е имал желание да бъде полезен (не на народът, а на своят джеб, защото неговият лечебник или «лекар» се продава по шест франга), би трябало по-напред да се посъветова със здравият разум (с г-на Данова) и да се увери, че рекомандуваната книга ще да принесе по-голяма полза и нему, и на читателите му. В това отношение г. Данов стои много по-високо, защото печата и разпространява само онова, щото е рекомандувано, щото е припознато за достойно и щото не изисква ни труд, ни големи разноски. Погледайте на неговите допотопни аритметики, на неговите припознати за велики катехизиси, на неговите рекомандувани от С. Петербургската Академия на науките граматики и пр., и вие ще да се уверите, че тоя учен мъж има пълно право да преследова ония учители, които се не ръководят по неговата академическа програма. Здравият разум ни накарва да посъветоваме и г-на Богорова да направи същото, т. е. да воведе своят «лекар» в училищата; а ако някой учител се откаже да изпълни желанието му, то да го уплаши със същата тояга, с която г. Данов усмирява непокорните. Тая тояга е позната почти на сичките учители, следователно г. Богоров няма да употреблява особен ум за нейното откритие. Но да оставиме г-на Данова et Compagnie. Ние рекомандуваме на нашите преводачи почти сичките популярни книги на доктора К. Е. Бока и книгата на К. Ф. Шнеля, която носи заглавие «За органическото воспитание», които ще да предпазят болните от сичките шарлатани под ясното небе. Медицинската наука е още такъв младенец, когото ние никак не смееме да пущаме в градината си, защото той, изпърво,ще да изгази цветята ни, и, второ, защото ще да зарови ръцете си в копривата и ще да ни накара да се разочароваме даже и от истинно полезното. А доктор Богоров издава домашни лечебници и калесва (за 6 франга) българската публика да се лечи колкото ѝ сърце желае без ничия помощ и без ничие съдействие! И страшно, и опасно! Когато един доктор на медицината се не бои да дава в ръцете на невежествени хора такива опасни средства, каквито са например неговите кинини, каломели, опиуми и др. т., то кой от нас може да обвини янелиите? Ние намираме в неговият лечебник някаква си повъртна треска (да не е оная болест, която се нарича Febris remitteus?), която той, или неговият лечебник, лечи с такива дози сулфат кинино (с тежелина от 45 жита), каквито не би посмели да дадат на болните нито яненските лечители, които почти сякога биват предвестници на смъртта. За оная треска, която г. Богоров нарича «треска сушилница», се рекомандува същото сулфато кинино (от 1 до 5 жита), а ние знаеме, че тая треска е само начало, после което се появлява органическа болест, следователно рецептът на д-ра Богорова не заслужва нито червено дукато. Но да видиме с какви средства г. Богоров съветува своите читатели (които му дават по 6 франга за една книжка) да се излечат от така наречената тежка болест (Febris acuta). «Нейният цяр е, говори г. Богоров, щом легне някой болен, ако не е малко дете, да му се турят няколко пиявици» (стр. 36). Ние смело можеме да кажем г-ну Богорову, че кръвопусканието не само че не принася никаква полза, но изсушава тялото, ослабява организмът и препятствува на оз-

дравяването, защото само якият организъм може да устои против разрушителните свойства на множество болести. «Освен това, продължава г. Богоров, на болният тряба да се дава сулфато кинино (,) от 5 до 15 жита на денят или през денят по двайсет жита каломел (,) размесен с малко мед.» Ние сме длъжни да кажеме, че каломелът е такъв отровителен медикамент, когото даже и янелиите употребляват с известна осторожност, а г. Богоров го раздава като халва през сирница, без да предизвести болните за неговите качества! Ние мислиме че на един доктор на медицината сичкото това тряба да е известно, и ако французките янелии, които са съчинили тоя лечебник, не са имали понятие за новата медицина, за нейните открития и за нейните осторожности в това отношение, то негова милост би трябало барем да предпази българската публика, т. е. да ѝ яви, че каломелът е отровителен и че не секи има право да лечи с подобни лекове, на които полезността е изключително съмнителна. Към така наречения л и ш е й г. Богоров е още по-храбър. Той ни съветова да размесиме 5 драма каломел с 50 драма мас и да мажеме болната кожа. За излечението на кръвосерицата г. Богоров съветова болните да употребляват освен по 2 жита каломел и по едно жито афион, още и по 20 жита и т е к а (стр. 50), размесена с малко мед. Ние мислиме, че г. Богоров би трябало да яви на болният в какви именно случаи се дава итеката: за бълване ли или за друга някоя цел. Подобни погрешки са непростителни. Но най-чудното е това, че г. Богоров, или неговият французки автор, обича твърде много да пуща кръв и да туря пиявици. «Най-добрият цяр (при появлението на настинката), говори г. Богоров, е още от заченването на болестта да се пуща кръв на болният (,) според лошавината на болестта и върлостта на треската, и да се турят по няколко пиявици на бодежът» (стр. 60). Тая кръвожадност, която е свойствена само на нашите бербери и на янелиите, ни накарва да помислиме, че «лечителят» на г. Богорова е преведен не от французки, а от гръцки, защото подобен «лечител» беше оставен едно време на янелиите за наследство от египетската чума. Ние знаеме, че кръвопусканието е вредително в сяко едно отношение, а най-повече във времето на ония болести, които и без това ослабяват доволно много болният организъм. Афионът така също се

рекомандува без никакво размишление, т. е. без да се яви на публиката, че той е убийствен, а особено за малките деца. Ние би могли да укажеме още на стотини други доволно опасни съвети, които се дават от д-р Богорова на българската публика, но нашата рецензия би била вече не просто библиографическо обозрение, а медицинско изследование, а подобен труд не е по нашите сили. Ние оставяме на нашите честни доктори (ако ги има) да разгледат книгата на д-р Богорова и да убият нейният авторитет, дорде опасните съвети не са принесли убийствени последствия. Но преди да свършиме, ние ще да посъветоваме д-р Богорова да остави медицината настрана, защото тя не прилича на филологията, която търпи сякакви мърди. Да си играеме с човеческото здравие и с човеческият живот не само че е безчестно, но и опасно. Днес са настанали вече такива времена, в които криминалите осъждат не само явните, но и тайните убийци, които под вид на добронамереност жертвуват човеческият живот без срам и без разкаяние. Ние молиме г-на Богорова да ни яви и името на онзи автор, който е излупил преведеното от него произведение, защото един от нашите приятели се е завзел да опише историята на медицината, а великите хора не тряба да се оставят без благодарност. Но преди да свършиме, ние съветуваме българският народ да не купува «лекарят» на г-на Богора, а ако го е купил, то да го предаде на огънят, защото, както казахме по-горе, човеческият живот не е граматика, от която човечеството няма нито полза, нито вреда.

Знание, г. I, бр. 22—23, 30 ноември 1875

ДЕТСКИЙ СВЯТ. КНИГА ЗА ЧЕТЕНИЕ В КЛАС (ОВЕТЕ), ПРИСПОСОБЕНА НА ПОСТЪПЕНО (?) УМСТВЕНО УПРАЖНЕНИЕ И НА НАГЛЕДНО ЗАПОЗНАВАНИЕ (?) С ПРЕДМЕТИ НА ПРИРОДАТА

С 80 изображения. (Издала) книжарницата на Д. В. Манчов (а) в Пловдив, Свищов, Солун, 1875 г., in 8°, VIII+264 стр.

Из предисловието на тая книга, която е носила по-напред (в първото издание) название «Детски мир», се види, че господин Манчов е желал да постигне четири цели: 1) «да се допълни колко-годе недостатъкът у нас на нагледното обучение, като се покаже как да се съедини то с първоначалното четение; 2) да се даде вещество (?) за упражнение на ученикът да употребява правилно езикът; 3) да се наредят един ред статии, по които детинский ум да се научи да мисли право; 4) да се дадат на децата научни сведения повече сериозни, отколкото занимателни (?), и така от първоначалното четение да се прави предверие на науката».

Когато прочетохме тия няколко реда, то помислихме, че г. Манчов желае да поднесе на българската педагогия още един «морален наставник», какъвто ѝ поднесе например г. Войников и г. Оджаков, но излъгахме се в своите надежди. Из самата книга ние узнахме, че нашият почтени книгопродавец е желал да се пусне в ход сериозна христоматия, която да даде на учениците возможност да «мислят» и да «отварят вратата на науката». Разбира се, че желанието на г-на Манчова е похвално и благодетелно, но изпълнението му не отговаря на целта, с която е предприето изданието на тая книга. Ако желаеме да научиме ученикът да мисли правилно, то тряба да го гощаваме не с половин мисли и не с осакатени разсъждения, а със съвършени умствени изследования или с подпълни описания на тоя или на оня предмет. Освен това, ако желаеме да принесеме съществена полза със своите «христоматии» или «читанки» на учениците, то тряба да ги съставляваме по по-строго обмислен план и да изпълняваме своята цел с голяма акуратност, защото само в такъв случай нашите труди могат да посрещнат любов и съчувствие. Ние знаеме, че г. Манчов одавна вече издава «Бащини» и «Майчини езици», «Детски мирове» и други педагогически книжки и ръководства, следователно гореозаглавената книга беше посрещната от нас с отворени обятия, защото бяхме убедени, че издателят ѝ е вече опитен човек и че последният негов труд ще да стои много по-високо по своето вътрешно достойнство от появившите се досега. И що?

Ние смело можеме да кажем, че книжките «Бащин език» от г-на Манчова са съставени много по-добре, нежели неговият нови труд. Първият вопрос, който се появи в главата ни при получението на тая книга, се заключаваше в това, че ние пожелахме да знаеме за кои именно ученици е тя съставена, т. е. за учениците във взаимните училища ли, или за учениците във висшите школи? За учениците във взаимните училища тая книга е неудобопонятна в много отношения, а за учениците във висшите школи е недостаточна или бедна със своето съдържание. За учениците във висшите школи е нужно нещо по-съществено и нещо по-пълно и по-занимателно. Разговорите между Петка и баща му «за вятърът» са почти ненужни, даже и смешни за ония ученици, които са се опознали вече с физическата и математическата география и с физиката; а така наречените «уроци от логиката» са темни даже и за разумни Радослава, защото из тях любопитният ученик не може да извлече нищо друго, освен отделни думи, които се срещат даже и в лексиконът на д-ра Богорова. Въобще ние сме противни да се издават подобни христоматии, защото на младите умове тряба да се дават съвършени и внимателно обяснени изследования, а не празни разговори. А г. Манчов е имал място да удовлетвори потребностите на своята публика, защото книгата е доволно дебела и защото в нея се намират множество съвсем ненужни неща. С една дума, наместо множество дълги и маловажни статии, които са поместени в книгата на г-на Манчова, би могли да се напишат и да се поместят други много по-важни и много по-полезни. Ние не знаеме защо са поместени в тоя сборник и кратките забележки из българската история, когато тая наука се преподава вече и на най-малолетните ученици. Освен това, статиите в първият отдел, които носят заглавие «Първо познавание с детский свят», приличат на ония морални разкази, които омръзват даже и на ония деца, които обичат да слушат и съветите на селските терзии.

«Имало едно момче и едно момиче. Вървели, вървели и влезли в една градина, в която имало много ябълки. Набрулили си, изяли ги и утишли си. Насреща им върви един бръмбал.

— Ти бръмбал ли си? — го попитало момичето.

— Аз съм бръмбал — отговорил бръмбалът.

— А защо си бръмбал?

— Защото брънча.

— Ела, бръмбалчо, да ни посвириш — казали децата.

— Имам си работа.

Децата повикали пчелата да им попее, но и тя си имала работа. Тия повикали невестулката, мравката и някои други животни, но секи от тях си имал работа. Но когато повикали реката да си поиграят, то тя им изревала до толкова страшно, щото тия тутакси се убедили, че е по-добре да идат по-напред в училището, а после да търсят другари за своите играчки.»

Разбира се, че ако да би разказали подобна приказничка на възрастните ученици из висшите школи, то тия би помислили, че вие сте полудели, и повикали би попът да ви прочете молитвата против умопомешателството. Статиите, които носят заглавие «Из природата», са избрани най-добре, но и тия куцат в много отношения, защото и в тях ученикът не ще може да намери нищо цяло.

Знание, г. I, бр. 24, 15 декември 1875

МАЛКА КНИЖИЦА. ПЪРВА ЧЕТЕНИЦА (?) ЗА ПЪРВОНАЧАЛНИТЕ УЧИЛИЩА

С 34 изображения. Събрал и нарядил Андрей С. Цанов. Издание трето. Книжарница на Хр. Данов в Пловдив, Русчук [и] Велес. (Какво е направила «книжарница»[та] на Хр. Г. Данова? Докога ще да се обясняваме с оракулски фрази?) Виена, 1874 г., in 12°, стр. 61

Ние говориме за тая книжка малко по-късничко именно затова, защото я нямахме под ръката си. Разбира се, че това не е наша вина. Но по-добре е късничко, нежели никога.

В последните няколко години секи колко-годе грамотен човек счита за своя най-свята длъжност да понаучи простият народ, а особено децата, да се погрижи за народното развитие и да се постарае да увеличи количеството барем на школските учебници. Разбира се, че това явление е много утешително и извънредно полезно, ако не за учащите се, то барем за самите апостоли, писатели и проповедници. «Онзи учител и наставник, който седи в своята станица и пише учебници, заслужва по-голяма похвала от страната на старците и на бабичките, нежели онзи, който играе с учениците си на топка, който се събира с младежите, който посещава читалището, който учи децата да се къпят, който разказва на гражданите някакви си сказки, т. е. който се завзема да учи старите хора на ум и на разум, ако тия стари хора и да са видели и чули повече от него», и пр. . . . «Умният учител тряба да гледа децата си, да им съставлява книжки, да ги побива почестичко, да бъде сериозен» и пр. А общественото мнение е мнение на божият син и тряба да се изпълнява буквално. Но ние сме длъжни да кажеме, че да съчини или да състави човек такава книжка, която да бъде понятна и полезна на малолетният ученик, не е твърде леко нещо. Ние говориме за така наречените читанки и учебници за първоначалните школи. Избирането на предметите или съдържанието на тия книжки и самите методи при изложението им, т. е. самите разговори с начинающите да четат и да разбират, тряба да бъдат ясни, удобопонятни и проникнати с дълбока предначъртана цел. Но ако тия книжки са само подражание на чуждите читанки, то тряба да бъдеме уверени, че вниманието на децата няма да бъде обърнато към тях и че тия няма да извлекат из съдържанието им оная полза, която би можал например да им принесе добре обмисленият или добре съставеният по понятията на самият народ първоначален учебник. Колкото малолетен и да е нашият ученик, колкото ние и да би се съобразили, че той е недостоен да различи истинното от лъжовното, чуждото от своето и потребното от непотребното, но неговият ум сякога е в състояние да разбере, че пред него стоят чужди, фалшиви и непотребни неща, които нямат с него нищо общо. А ако при сичкото това авторът

на детската книжка поиска да докаже на своите малки читатели, че той (авторът) стои по-високо от тях, че разбира сичко, че има щастие да различава строго нравственото от безнравственото, великото от низкото и доброто от лошавото и че се е завзел да говори със своите слушатели за нищожни неща именно за това, защото техните понятия и техният ум не са развити достаточно, щото да разберат великите и сериозните истини, то тия слушатели ще гледат на неговият труд като на нещо маловажно, непълно, нецяло и недозряло. Нека говори кой що ще, а ако авторът мисли, че на детето са нужни само нагатвания, празни разговори, вгагилявания и никому напотребни бръщолевения, то той не тряба да се завзема за литературна работа, защото у ония деца, които захващат вече да четат и да разбират, доволно често се появляват позрели умствени способности, нежели у някой стар овчерин или говедарин, с които, разбира се, ние никога не би си дозволили да говориме със захванати и несвършени фрази или с вгагилявания. Ето защо сяка детска книжка тряба да се съставлява обмислено и с голяма осторожност. Не тряба да заборавяме, че децата ни се само чинят попрости, отколкото са наистина. Детето със своят крехък ум и със своята наблюдателност види много по-далече и знае много повече, отколкото ние мислиме.

Г. Цанев, както се види из неговата книжка, принадлежи в числото на ония стари педагоги, които обичат да събират разновидни морални дрипелчета, да шият от тях умствено цяло и да го вовират в главите на учениците си. Да захванеме от картините, които г. Цанев нарича изображения. Ние не знаеме само сам г. Цанев ли е пожелал да бъдат поместени в неговата читанка тия картини, или и това велико предприятие е извършено от великият типограф г-на Ковачова, който има особена страст към всевъзможни шарении. Но да предположиме, че тия картини (барем в третьото издание) са поместени със съгласието на г-на Цанева, защото типографите никога не отговарят за ония книги, които са украсени с името на авторите. Ние мислиме, че ако детето погледа на тия картини, които нямат в себе си нищо българско, то ще да си помисли, че г. Цанев е имал намерение да му покаже какво именно различие съществува между виенските благовъзпитани деца и техните образовани майки и между нашите свинарчета и техните мършави възпитателки. И наистина защо за бога са поместени тия салонски кукли в една българска читанка? Или целта на г-на Цанева е била да научи децата да живеят във високи палати, да носят дрехи по последнята мода и да бръснат мустаките си? — Не, не и пак не. Единствената причина, която е накарала г-на Цанева, г-на Ковачова или г-на Данова (издателят на книжката) да направят тоя подвиг, се заключава в това, че гореказаните картинки са били намерени готови (без пари) в някоя немска печатница и употребени са в българската читанка за украшение, т. е. без цел и без съзнание. А може пловдивските «челебии» и техните благовъзпитани кокони (г. Цанев е написал своята читанка в Пловдив) да са доживели вече не само до личните, но и до ония салонни розкошества, каквито се срещат на картинките в гореказаната читанка. Ако сичкото това е така, то ние молиме г-на Цанева да опрости сичките наши прегрешения, но и после тая просба ние не дозволяваме, даже и на пловдивчани, да бръснат мустаките си, както са ги обръснали добрият учител на 30-та страница, добрият баща на 33-та и великодушният ездач на 41-та страница в Цаневата читанка. А г. Блъсков и после тоя морален напредок се кокорчи против нашите розкошества! Кого да слуша и кому да вярва човек? Ако захванеме да бръснеме даже и последньото свое мъжко украшение за любовта на европейската цивилизация, то тая цивилизация тряба да има необикновено щастие, а пловдивските кокони — громадни способности в сяко необходимо подражание. А какво ще да кажат нашите краставоселци, новоселци, батачани и панагюрци (ние не говориме за коприщени, защото тия вървят крачка до крачка след пловдивските челебии), когато техните деца, преди да захванат да играят на «пиличка» (стр. 24), накарат бащите си да им ушият кадифени панталончета и къдри суртучета и да им купят маджарски ботуши? Какво ще да правят добрите работници из Батак, из Перущица, из Свакию и из Геренът, когато техните послушни деца пожелаят да идат в черкова в своите най-хубави дрехи (стр. 22), които се състоят от капелини със страусови пера, от малаковчета, от маджарски щивалчета и от други такива? Тежко и горко на ония прости селяни, които не знаят що е цивилизация и които не са имали случай да прочетат читанката на г-на Цане-

ва! Та тях може да обвини и да осмее сяко дете, което се е возпитало по програмата на г-на Данова. Но в читанката на г-на Цанова е поместен кратък разказ (стр. 51) за «старите и за закърпените дрехи», които ние тряба да носиме без никакъв срам, защото закръпката не е безчестно нещо. Благодариме г-на Цанева-барем за тоя съвет, ако нам и да не е приятно да ходиме със закърпени колене, когато пред нашите очи се мяркат натруфени мадами, благообразни деца, лъскави физиогномии и всевъзможни Купидони. Ех, господине Цанов!

Но да оставиме картините и да кажеме няколко думи за самото съдържание на гореказаната читанка, ако тия и да играят най-главната роля в читанката на г-на Цанева, както се види от картината на 7-та страница. Но ние не можеме да не кажеме няколко думи и за тая картина. Във Виена, в богатите къщи, имат обичай да държат в стаите си гипсови статуетки, които изображават Дон Кишота и неговият бой с вятърничевите водениции. Тая статуетка е изобразена и на гореказаната картина. «А що е там на столът?», пита авторът на читанката глупавите деца. «Едното е една фигура на човек върху кон, а другото е една малка мелница на вятър», отговарят децата. И такива картини се изнасят пред българските деца за обяснението на различни предмети и за всевъзможни нравствени разсъждения! Из всичко се види, че главната цел на г-на Цанева е била да обясни съдържанието на «натруфените» немски картини, които е успял да открие г-на Данов за ползата на своите млади лапнишарановци, които той одавна вече е земал в монопол. Разбира се, че монополът търпи и не такива мърди. В предисловието на своята читанка или «четеница» г. Цанев говори следующето: «За да има добър напредък в просвещението, за да може крак по-напред да се развие разумът на младите, трябва преподаваемите предмети да са систематични, редовни и постъпенно сходни с възрастта на ума: да се не дава на младежа онова, което неговий слаб ум не може да обема.» Сичкото това е така, но тряба ли в такъв случай да даваме на тоя ум голи фрази и непонятни картини и статуетки? По-доле в своето предисловие и сам г. Цанев се съзнава, че е безполезно да мъчиме децата с механически «титли» и «словотитли», но и той сам не е можал да разбере, че и голите фрази не са по-добри и по-полезни

за детският ум от «словотитлите». «Освен механическото (?) и вразумителното (?) прочитане, продължава г. Цанев, към което тука тряба да се обръща особено внимание, имал съм и тая цел; постъпенно да ся води ученикът към нравственост и ревност към науката и полезността.» Видите ли го вие! Г. Цанев е един от ония чудотворци, които извлачат добри последствия даже и от механическото учение, ако и да не одобряват титлите и словотитлите. «Предметите, продължава той, са ясни и просто изразени (,) за да могат учениците с момощта (т. е. с помощта) на учителя да разбират.» Истина са прости и ясни, защото не съдържат в себе си нищо цяло, нищо определено и нищо истинно полезно. На едно място авторът на книжката праща момиченцата да си поиграят (стр. 21, т. е. 12), а на друго той хвали (стр. 14) Якова именно затова, че той не играе като другите деца, а ходи да копае или да чете. «Марийка казва на майка си: «Сбогом, мамо, когато ни разпущят от училището, аз ще си дойда у дома.» И това служи за явно доказателство, че Марийка е умно дете. Лаф олсун бир луле тютюн ичин! В 22-ят урок се говори, че една котка ходила по нивята да лови мишки, но орелът я грабнал и повдигнал я нагоре. Ако тая полезна котка и да се избавила от острите ногти на орелът, но никога вече не ходила да гони мишките из нивите. Разбира се, че в тая басня ние не намираме нито смисъл, нито поучение, нито обмислена цел. Освен това учителката, която разказва на децата тая приказница (гл. картината), е окръжена с такова разкошество, щото на такава висока мадама, която е возпитана в салоните, е непростително да говори такива глупости. Сиротата котка! Тя тряба да е имала работа с невежлив кавалерин, когато се бои вече да изпълнява своите длъжности! Но най-забележителни в тая книжка са стихотворенията, които са поместени на краят. Кажете ни харесват ли ви се следующите стихове:

Нанапред! Нанапред у наука и успех;
тия са нам потребни, полезни за днес:
всякой ден, всякой час да ся мислим за тях;
в това славно поприще чака ни чест,
нанапред! Нанапред!
В просвещение, в просвещение!

Нанапред! Нанапред!
У науката, науката, науката!
Надалеч! Надалеч скоро от тъмнина!
Отпъдете, махнете тая простота!
Варкайте, варкайте за към виделина;
тя ще ни прослави, съживи на света.
Нанапред! Нанапред!
В просвещение, в просвещение!
Нанапред! Нанапред!
У науката, науката, науката. . .

Ако тия стихове са удобопонятни за децата, то ние съветоваме г-на Цанева да стане детски поет и да обогати българската литература още с някои и други важни произведения. Но да оставиме шегата настрана. Ние би желали да знаеме — превел ли е г. Цанев (от руски) своята читанка или я е съставил сам.

Знание, г. II, бр. 1, 15 февруари 1876

ЛЕТОСТРУЙ, БЪЛГ. НАРОД. КАЛЕНДАР ЗА 1876,

осма годишнина (т. е. година, защото ония съществителни имена, които променяват своето окончание на и н а и щ и н а добиват съвсем други смисъл). Издава книжарницата на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук (и) Велес. Виена, 1876, in, 12°, стр. XXIV + 216

На IV-та страница «Летоструй» има друго заглавие, из което се види, че тоя календар се «урежда» от г-на Янка С. Ковачова, че той е годишна книга и че съдържа в себе си «научни и световни работи», напредък (?) и развитие в народният живот, домашни и статистически бележки и забавление.» И наистина съдържанието на «Летоструй» подпълно съответствува на своето заглавие, а това се и изисква от секи един литературен труд, а най-повече от календарите. Когато един човек намисли да заключи приятелство с друг някой човек, то най-напред му гледа лицето, после сърцето и най-после душата, а когато пожелае да си купи книга, то най-напред ѝ гледа

заглавието, после предисловието, а най-после съдържанието.

Да ви кажеме право, ние твърде обичаме «забавните работи» и когато прочетохме второто заглавие на «Летоструй», то се обрадвахме и разгърнахме първата страница. На тая страница щастието ни послужи да се известиме, че «Серано», т. е. Испания, «отива за Сантандр», че «Грант» т. е. Северна Америка, (??? издава или нещо друго?) «прокламация против въстаниците у Нови Орлеан» и че «Кралевската майка», т. е. Бавария, «преминува в католическо вероизповедание». Ние сме твърдо уверени, че ако да би оживял Есоп (не в «Градинка», а в действителният живот, т. е. в Гърция), то и той не би можал да произведе смях с такива сериозни мадами, каквато е например майка Бавария. Някои си учени мъже и граматици, като например г. Войников, желаят да докажат, че главното достойнство на поетите са заключава в краткостта на изражението им или в малоглаголанието, а ако сичкото това е така, то ние тряба да сплетеме на «Летоструй» лавров венец, защото негова милост съкращава даже и прозата.

Разбира се, че сичките тия джумбюшлийски работи не само че ни поразвеселиха, но и накараха ни да бъдеме по-внимателни, когато четеме политически вестници и когато изучаваме политическите движения на Европа и Азия. На 31-та страница ние прочетохме следующите редове: «Руските завоевания в Азия са продължават и разширяват безмерно, тъй щото скоро ще стигне да владее (кой) една голяма част от Китайското царство. Тъй също и североизточният най-горен остров Япония, от когото може най-лесно да се стигне на китайските граници, премина под особни условия в руски ръце (??!). На всякой начин онези места ще бъдат за в бъдъще голям страх за мирът между Великите сили в Европа.» Из сичко се види, че тия сведения са извлечени из някой маджарски вестник, който е спал под дива върба на Еньов ден. Иди после това и не радвай се на годишните обозрения в календарите!

Разбира се, че ние не би указали на сичките тия слаби страни, които се срещат доволно често в «Летоструй», ако да не би били уверени, че тия би могли да се избягнат, както се види въобще из съдържанието на тоя сборник и из езикът му особено. Да се обясниме. По-голямата част

от статиите, които са поместени в «Летоструй», са сериозни, написани (или преведени) обмислено и редактировани със знание и с умение, следователно секи малък недостаток пада в очи и произвожда неприятно впечатление. Когато получихме «Летоструй» и когато разгледахме статиите му, то, да ви кажеме откровено, почувствовахме неизказана радост и някаква си национална гордост. «Хвала богу, си помислихме, че и на литературният капитал у нас захващат вече да гледат по-сериозно и да се занимават с по-голямо внимание.» И наистина после нашите полуграмотни учени и неучени произведения, после нашите заимствовани и своеродни поезии, после нашите закърпени и обкърпени учебници, после нашите книжевни и политически вестници (гл. напр. «Ден») и после нашите недодялани философи и педагоги, на човекът бива извънредно приятно да се срещне с умен и с разбран човек или с умно и разумно написана книга. Кажете ни сега, молиме ви се, как би погледнали вие на слабостите или на неуместните изражения на вашият нови приятел, от когото сте очаквали само топли, живи, умни и обмислени неща? Ние мислиме, че към него вие ще да бъдете много по-строги, нежели към онзи цанцугер, от когото никога не сте очаквали ни зло, ни добро. Снизхождение се оказва само на малолетните деца, които не разбират «что творят», а не на възрастните и на умните мъже, за които то тряба да бъде оскърбително. Ако поговорите час или два с някой умен човек, то чувствувате някакво си задоволство, добивате нови морални сили и усещате побуждение да улучшите своите досегашни понятия: ако поговорите с някой още умен, но недозрял човек, то го съжалявате за неговата незрялост, желаете да му забележите неговите слабости и радвате се при появлението на неговият умствен прогрес; а ако поговорите с някой глупак, то чувствувате празност, неудоволствие, а понякогаж и ненавист. А от какво произхожда сичкото това? От това, че първият е образован, опитен и знающ човек, който знае що говори и кому говори; че вторият е малко опитен и малко развит, но има надежда да се поправи, и че третият е безполезно кръчетало, което хлапа съвсем механически. После тоя пример вам не трябват никакви обяснения, нито доказателства, че и книгите така също се разделят на три категории. Едни от тях биват умни и полезни, други — средни, т. е. съдържат в себе си много добри неща и различни недостатоци, а третите не са за нищо и за никакво. Календарът на г-на Ковачова принадлежи към втората категория. Нас въобще упрекават, че сме извънредно строги към нашите писатели (т. е. че само се смееме или че само унижаваме нашите учени, без да укажеме на техните погрешки и недостатоци). На това обвинение ние ще да отговориме кратко и ясно, че ако е позволително да се смееме над глупавите хора (а особено над ония, които желаят да си дадат незаслужено значение), то, разбира се, е позволително да се смееме и над глупавите книги (а особено на ония, които не заслужват строг укор и явно гонение, каквото са по-голямата част от нашите книжлета и буквареча). Ние желаеме да найдеме в сяка една книга: 1) съдържание, т. е. определена цел «защо пишеме и за кого пишеме»; 2) мисли, т. е. в самото съдържание съдържание; 3) ортография, т. е. ясно изразени мисли и грамотно изложени редове. По нашето мнение секи разговор, както и сяка книга, която не съдържа в себе си тия качества, заслужва или насмешки («Ден», «Куткудячката» и почти сичките наши стихотворения), или негодование («Лекарят» на г-на Богорова), или съжаление («Летоструй»). Разбира се, че ние нямаме право да обвиняваме за сичкото съдържание на «Летоструй» само г-на Ковачева, защото един човек не е можел да го напише или да го състави от неговата алфа до неговата омега, но той е бил длъжен, като редактор, да не дозволява да влязат в него безграмотни фрази и празни разговори, когато въобще тоя сборник е съставен обмислено и с някоя опитност. Из сичкото това вие видите, че нашата цел е да преследоваме самозваните, празнозвонните и бездарните литературни произведения и да бъдеме строги към недостатоците на добрите и важните, защото книжевността захваща да става и у нас обща народна потребност и защото човечеството иска от нея съдържание и зрели мисли. «Летоструй» за 1876 г. е съставен и по-добре, и по-грамотно, и по-зряло от сичките други свои предшественици и ако в него да не би се срещали няколко важни и неважни недостатоци както в неговото съдържание, така и в отделните мисли, то ние смело би могли да кажем, че той е почти първата българска книга, която ние можеме без срам и без трепет да изнесеме пред знающият свят.

Ние изказваме това свое мнение именно затуй, защото сме подпълно уверени, че редакцията на «Летоструй» се управлява от умни и разумни хора, които се стараят без детинско себелюбие и без авторитетски инат да улучшат своят периодически сборник и да се не подиграват вече с народната любознателност. И наистина много ли ние намираме в българската литература сериозно съставени и грамотно написани книги? На тоя вопрос секи честен човек ще да отговори отрицателно.

На главните недостатоци, които се срещат в «Летоструй», ние ще да укажеме накратко. Статията «Преглед на преминалите години 1874—1875 до септемврия» е малко дългичка и съдържа в себе си някои ненужни и непонятни за българският народ сведения; статиите в «Стопанският отдел» са добри и полезни, но извънредно кратки; статиите в «Естественонаучният отдел» са полезни и написани гладко и удобопонятно; статиите в «Здравословният отдел» (първата е земена из знаменитите трудове на д-р Бока, а третята из К. Реклама) са добри; статията за Каница и Лежана (из «Le Tour du Monde») и статията за австрийската северна полярна експедиция са полезни и занимателни, но отчасти осакатени; статията «Поглед на нашата литература» е умна и справедлива (с някои само изключения); народните песни са записани добре; стихотворенията на г-на Славейкова куцат с единът крак; статийката за Шафарика е на своето място; статията «Из протоколът на учителският събор в Пловдив» заслужва строга критика, но за нея не отговаря редакцията, която има, както се види из забележката ѝ, поздрави понятия за много неща; за «Изложението във Филаделфия» би могло да се поговори съвсем друго; анекдотите би трябало да украсят някои читанки или «Градинката» на г-на И. Блъскова, а не такава сериозна книга, какъвто е «Летоструй», защото после статията за електричеството и някои други, тия приличат на дете между възрастни граждани; статистическият отдел съдържа в себе си множество недостатки, но ние тряба да окривиме за това не г-на Ковачова, а обстоятелствата.

Но както и да е, а ние желаеме на «Летоструй» добър успех и радваме се на неговото улучшение. Не би било лошаво, ако сичките наши учени и опитни хора се решат занапред да бъдат полезни г-ну Ковачову, който, както

се види из находящата се пред нас книга, е готов да се възползува от сяко умно и полезно дело. Надеяме се, че нашето желание няма да остане неудовлетворено.

Но ние би желали да предложиме на г-на Ковачова още един маловажен вопрос. Така например ние би желали да знаем защо той се не ръководи по едно правописание, а пише на едни места б ъ л г а р и н ъ, а на друго б ж л г а р и н ъ, на едни — с ъ д ъ р ж а н и е, а на други — с ж д ж р ж а н и е, на едни — с е ч и в а, а на други — с ѣ ч и в а, на едни — к ъ щ о в н и ц а, а на други — к ж щ о в н и ц а и к а щ о в н и ц а? Това не би трябало да бъде. Но тия са малки работи.

Още веднъж насърчаваме г-на Ковачова и желаеме му добри успехи — доброто и полезното тряба да се хвали, а лошавото да се кори.

Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876

«ЗОРНИЦА»,

седмични вестник. Издава се от «Американското библейско общество». Редактор Т. Л. Байнгтон

В старите времена под име евангелисти са подразумявали ония проповедници, които са разпространяли Христовото учение, т. е. които са помагали на апостолите да достигнат своите цели. След време в Западна Европа думата евангелист станала еднозначуща с думата мисионерин. Така например Фруменций се нарича евангелист на етиопяните. Лютер така също е наричал себе си Evangelista Wittenbergensis. След реформацията под име евангелисти са подразумявали последователите на Лютера и на Калвина, т. е. сичките протестанти и реформатори. Но скоро после своят протест против католицизмът тия реформатори успели да се разделят на можество секти, от които повечето принадлежат на Англия и на Америка. Сичкото това накарало ингелизките «монотегисти» да съставят така нареченият евангелически съюз, който е имал цел да съедини сичките секти в едно цяло и да се защищават от домогателствата на католицизмът. Тоя съюз

който се е съставил в Ливерпул в 1845 година, е имал продължителни и многочислени събрания в Париж (1855 г.), в Берлин (1857 г.) и в Женева (1861 г.). В Германия така също се съставили отделни евангелически дружества и държали се множество конференции, на които главната цел е била да съединят сичките религиозни реформаторски учения в едно цяло. Първата конференция е била в 1846 г. В последните две десетилетия в Англия са се държали така също няколко конференции, на които са се обсъждали същите вопроси, но заключенията им имат съвсем друг характер. Така например на една от тия конференции било решено, че хората могат да уважават един другиго независимо от техните вероизповедания и че след време сичките суеверия и сичките ситни или маловажни различия ще да паднат сами по себе си. По тая причина някои умни хора посъветовали своите единомишленици да проповядат Христовите истини, да се стараят за образованието на народите и да се погрижат за разпространението между сичкото човечество здраво и положително учение. Тия конференции са имали голямо влияние и на членовете на така нареченото «Библейско общество», което е основано още в 1795 година. Най-напред «Библейското общество» е било учреждено с цел да бъде разпространена библията между сичките класове на народът в Германия. Така например барон Гилдебранд фон Канщейн (умрял в 1719 г.) основал в Хале «Канщейнското библейско учреждение», което в продължението на 100 години продало около 3 милиона екземпляра библии и около 2 милиона екземпляра евангелия. По програмата на проповедникът Чарлса из северни Валис и със съдействието на Гуга и на Бетерзи на 4 марта в 1804 година било основано в Лондон, най-повече от членовете на ингелизкото мисионерско дружество, така нареченото «Британско и чуждестранно библейско общество (The British and foreign bible society), което се решило да разпространи библията между сичките обитатели на земята. Обществото си избрало 1 председател, 26 подпредседателя, 1 касиерин, 3 секретаря и изпроводило множество агенти по различни места. Скоро се образували и спомагателни общества, които се увеличили до 7000. От онова време досега са изпродадени 9 000 000 библии и 14 500 000 евангелия, следователно сичките заедно съставляват $23^1/_2$ милиона екземпляра.

Обществото превело на 166 езика отчасти сичката библия, а отчасти само някои отделни книги. То има агенти в сичките части на светът. Главната негова контора за Европа се намира в Лондон, а за Азия — в Калкута и в Смирна. В 1825 г. се съставил закон, който запрещава на членовете да разпространяват апокрифическите книги, но ние видиме, че апокалипсисът на Йоана Богослова в някои преводи и до днес още не е изключен из свещеното писание. Американското «Библейско общество» за Съединените щати е разпространило повече от един милион библии. Главното немско общество в Берлин е издало повече от един милион библии и около 500 хиляди евангелия. Освен това, библейски общества съществуват в Дрезден, в Хамбург, в Базел, в Нюренберг, в Любек, в Ханover, във Франкфурт на Майн, в Бремен, в Щутгарт, в Марибург, в Шлезвиг, в Париж, в Стокхолм, в Гетаборг, в Копенхаген и др. От сичките тия общества досега са разпространени повече от 38 милиона св. писания. В Русия в 1806 г. било основано така нареченото «Руско библейско общество» (запретено в 1823), което напечатало библията на 31 език и испроводило я чрез Одеса в Ливант. В 1826 г. в Русия се образувало така нареченото «Руско протестантско библейско общество». В Австрия е запретено да се съставляват подобни общества.

Но западните европейски държави са захванали да изпроваждат свои мисионери по чуждите страни много по-рано от основанието на библейските дружества. Още в 1662 г. папа Григория XV учредил особена конгрегация от мисионери, която била наречена «de propaganda fide», а Урбан VIII в 1627 г. основал «Collegium de propaganda fide» в Рим. Отец Бернард на св. Терезия (Père Bernard de S-te Thérèze) основал в 1663 г. семинария, в която се приготовлявали мисионери за чуждестранните мисии. Но най-голямата ревност в това отношение са оказали езуитите. Първото ингелизко протестантско мисионерско дружество е било основано от Билгоута. В Европейска Турция протестантските мисионери, а особено американските методисти, са се появили още в първите години на това столетие, но към българите тяхното внимание е било обърнато не по-рано от четиридесете години на това столетие. Почти до 1848 година тия са продавали св. писание само между евреите, турците, гърците и ка-

раманлиите. Първите протестантски издания за славянските племена на Балканският полуостров са захванали да се появяват от 1850 година.

Но да кажеме няколко думи за американските методисти и за тяхното учение. Под име методисти в по-напредните времена се подразумявали католическите учени богослови, а особено езуитите, които в своите полемически статии против протестантите са се ръководили по една определена диалектическа метода. Днес методисти се наричат членовете на една от многочислените религиозни секти в Англия и в Америка (така също във Франция и в Швейцария), която е била основана от Джона Веслея в 1729 година в Оксфорд. Главната причина, която е приготовила тая «постна» секта, е било егоистическото духовенство и жестоките преследования на някои от инглизките кральове. Най-главният помощник на Веслея в това дело е бил Вайтфилд, който е бил красноречив оратор и който е умял, по думите на неговите съвременници, да подействува със своите проповеди не само на грубата маса, но и на образованите слушатели. Колкото за Веслея, то Маколей говори, че «неговите административни способности са били не по-долни от способностите на Ришельо». С една дума, Веслей и Вайтфилд организовали обширна религиозна система, която се намирала към англиканската черкова в такова също положение, в каквото последнята преди време е стояла към римската. Но после гореказаните два мъжа тая религиозна секта доволно скоро изгубила своята умствена енергия, с която се отличала от самото начало. После Адама Клерка у методистите се не е появлял нито един учен мъж, които би добил европейска репутация. Но както и да е, а англиканската черкова е била ослабена после появлението на тая секта доволно значително, ако мнозина и да говорят противното. Велпол, със своята насмешлива маниера, говори за баснословното разпространение на методизмът още в половината на XVIII век; а в 1775 година лорд Карлейл казал в палатата на лордовете, че «методистите правят големи завоевания, а особено в манифактурните градове». В 1808 година методистите добили привърженици даже и в армията. Тая секта изисквала от своите последователи строго методическо изпълнение на сичките вънкашни религиозни обязаности, а сичкото това, разбира се, убива в

човекът не само неговата свободна воля, но и неговото естествено стремление, което носи название п р о г р е с. В 1841 година сектата на методистите, между която се появили препирни за благодатта, се разделила на два клона: на витфилдяни, които се ръководили по учението на Калвина, и на веслеяни, които принимали проповедите на Веслея за неопровържими факти. Новите методисти, които се сформировали в 1796 г. между веслеянците от проповедници и от светски хора, основали своя собствена черковна директория. В Северна Америка методистите съставляват методическа епископална черкова, която се управлявала от епископи, от иереи и от дякони. Такава е накратко историята на тия нови проповедници, които в последньото време са се завзели да изведат на истинният път и българският народ и да му обяснят съдържанието на свещеното писание.

Разбира се, че ако почтените методисти да би се занимали само с преводът на св. писание, т. е. на библията и на евангелието, и с тяхното разпространение между човечеството, то ние първи би похвалили тяхното предприятие и не последни би способствовали на техните успехи; но зади човеколюбивите съчувствия и доброжелания, зади библиите и евангелията се крие нещо друго, което разумният човек свободно може да нарече «епидемия на умственото развитие». Из проповедите на тия човечески благодетели, из техните книжки и поучения, най-после из техният подновени вестник «Зорница» ние не видиме нищо друго, освен желание да се похвалят със своето нравствено превъзходство, с чистотата на своите нрави, с дълбокото знание на човеческите сърца и с непогрешимостта на протестантизмът. Освен това, почтените методисти, ако и да не изказват своите принципи явно и решително, по методата на приснопамятните отци езиути, се стараят да докажат, че сичките религии, християнски и нехристиянски, заключават в себе си слаби страни, необяснени истини, явни заблуждения и пр., и пр., следователно тяхната обязаност е да очистят пшеницата от кълцицата, да дадат на Христовото учение прогресивно движение и да отстранят веднъж за всякога сичките груби суеверия, които препятствуват на човечеството да бъде щастливо и праведно пред бога. Така например из статията за «найвисшата цивилизация» (гл. «Зорница» № 3) ние разбрах-

ме, че «ако човечеството желае да развие (да реформира) своето морално и материално благосъстояние, то по-напред е длъжно да се погрижи за развитието на своите религиозни понятия», т. е. да предпочете протестантството или да се въоръжи против своето. Другояче ние не можахме да си обясним и множество други фрази и мъдрования, които се срещат в протестантският вестник. Ние, православните християни, гледаме на свещеното писание със съвсем други очи, т. е. ние видиме в него нещо съвършено, нещо цяло и нещо свещено, което не търпи ни обяснения, ни прибавления, ни формирования, и имаме пълно право, защото другояче то би изгубило своето значение и своята святост. С една дума, евангелистките истини ние наричаме истини именно затова, защото гледаме на тях като на аритметическо изчисление, което не припознава нито изменения, нито съмнения, нито анализирования. Освен това, ние би желали да знаем какви именно истини сме длъжни да изнесеме на критическото поле при анализирането на християнската религия? «Християнството няма право да иска да бъде изключено от такова издирване, говори «Зорница» в статията «Началото на християнството». Ний тряба да подчиним и него на едно разумно изследование. Ако намерим, че доказателствата му са недостаточни, то тряба да го отхвърлим; но ако ги намерим, че са достаточни, то тряба да го приемем за божествено.» Тая статия се свършва със следующите Христови думи: «Ако ище някой да прави неговата воля», т. е. волята божия, «позна ще за поучението дали е от бога. . .» — каза Исус Христос. Иоан, 3; 20. 7; 17.» Разбира се, че тая истина, като истина, не търпи никакви коментарии, но с каква цел е тя приведена в протестантският вестник, който съветова своите читатели да анализират сяко вероване, сяко изречение, сяко поучение и сяка мъдрост? На тоя вопрос благочестивите методисти отговарят и теоретически, и практически, т. е. тия свиват полите си, влазят между православните християни с името Христово на устата, с хиляди нравствени изречения и цитати, отварят училища, лечат болните, булостват децата и пр., и пр., а подобно съчувствие е почти непонятно за простият човек, който малко по малко захваща да се колебае, да презира своето духовенство, да намира в своите религиозни догми слаби страни и най-после да обяви себе си за яростен методист.

Да видиме сега какви последствия се появяват от сичките тия учения и «смиреномъдрувания». Множество факти ни доказват, че ако американските мисионери намерят в някоя къща или в някое село съчувствие, то заедно с тях се появлява ненавист между семейството, несъгласия между селяните и фамилиарни раздори между жената и мъжът, между бащата и децата и между братето и сестрите. А каква е целта, кажете ни, на християнството? Не противоречат ли действията на новите апостоли на тая свещена цел? На последният вопрос не е тежко да отговори човек. Но освен сичкото това, ние би желали да знаеме кой именно ще да анализира християнството, когато самата «Зорница» се съзнава, че човеческите сили са ограничени? Не г. Байнгтон ли е изпроводен от провидението да извърши това велико дело? Нека ни дава господ бог ум, разум и твърда воля да изпроводиме живо и здраво и тая епидемия, както сме изпроводили и много други! Ние не можеме да се не признаеме, че между мисионерите на «Библейското общество» съществуват множество честни хора или здравомислящи мозъци, които ще да пожалеят народът ни, следователно и техният мед, с когото желаят да излечат болните корми за любовта на християнството и човечеството, ще да се употреби за други болести, за други страни и при други обстоятелства. Да късаме един народ на части, който и без това е нещастен, е безчовечно.

Да кажеме и друго. Православното християнство, освен немногочислено количество руски сектанти-старовери, съставлява такава громадна маса, между която, разбира се, се намират и здравомислящи хора, следователно нашето религиозно развитие би намерило доволно лесно учители и проповедници между нас самите, без да имаме нужда от чужди благодетели, които не познават нито характерът ни, нито обичаите ни, нито езикът ни. По нашето крайно разумение, целта на човеколюбивите мисионери методисти е да лечат не здравите, а болните, следователно тия би намерили много по-богата жетва в своето собствено отечество, дето сяка къща има свои религиозни верования и дето сяко едно село има свои собствени религиозни заблуждения. Мормоните, които са така също твърде строги методисти, изискват повече духовна храна, нежели българите, които още не са преминали през сек-

таторският разврат, за когото са необходими деятелни апостоли и хитри съветници. Но засега не тряба повече.

Знание, г. II, бр. 3, 15 март 1876

СРЕДИ БОГОМОЛЬШЕВ. НАБЛЮДЕНИЯ И ЗАМЕТКИ ВО ВРЕМЯ ПУТЕШЕСТВИЯ ПО ВОСТОКУ.

От Н. А. Благовещенскаго. Второе дополненное издание. Спб. 1872, в 8°, стр. IV + 465 + IV

Освен статията «Атон», която е преведена и напечатана още преди няколко години от г-на Енчова в Русчук, в тоя сборник са поместени още следующите четири твърде интересни обозрения: 1) Пътят от Цариград до Яфа; 2) Йерусалим; 3) Пътят от Солун до Воло; 4) Тесалия. Но за нас е най-интересна втората статия, т. е. описанието на Ерусалим, защото тя може да послужи на нашите хаджии за пътеводителна звезда във времето на тяхното няколкомесечно пребивание в свещеният град. Така например нашите поклонници ще да узнаят из нея: първо, че в Ерусалим се намират цели махали «прокажени» хора, до които е опасно да се доближава човек, защото тяхната болест е заразителна; второ, че в дворът на ерусалимската патриархия, дето живее сичката гръцка иерархия, се спасяват множество нарочно приготовени за това личности, в които поклонникът не тряба да бъде твърде откровен и наивен, защото техните ръце имат чудотворна магнитна сила да извлачат сичкото злато из кесиите на неопитните хора и после да им показват вратата; третьо, че многочислените светини или многочислените дискоси, опитните апостоли и чудотворните камъни, дървета и др. т. имат магическа сила да изкореняват невинният ентусиазъм, да изсушават умствените сълзи, да убиват религиозните въодушевления, да преобръщат наопаки човеческият мозък и да довождат здравомислящият човек до справедливо съмнение. . . Калугерите имат свои агенти, които им являват у кого колко пари лежат в кесията, следователно когато тия влязат да добият благословението на патриаршеският наместник, то негово високо-

преосвещенство им говорил просто и ясно, че Петър ще да даде хилядо гроша, Павел петстотин, а Иван само двайсет. Ако някой поклонник, по думите на г-на Благовещенски, се отказвал да даде требуемата сума, то отец наместник го заплашвал и добивал почти насила требуемото. Когато поклонниците излязат от наместникът, то ги посрещат други пиявици, които искат за ползата на различни черкови и параклиси, искат за вечното поминовение на душите им (?), искат за правото да пътуват по бреговете на Йордан и пр. А сичките тия даноци накарват доволно скоро богомолците да се замислят, да бягат от гръцките проповедници и да бъдат по-осторожни. Но когато гърците се уверят, че в кесията на поклонникът остава неголямо количество злато и сребро, то го оставят да живее както знае, да се моли, дето желае, и да прави, щото иска. Разбира се, че ако поклонникът е успял да скрие някоя парица, то има де да я даде и за какво да я даде, защото при сяка икона, при сяко чудотворно място и при сяка християнска древност се намира тенекиена кутийка и бледно гръцко лице, които ви канят да пустите нещо в кутийката и после да целунете, щото тряба и когото тряба. Нашите хаджийки разказват, че в светият град се намира такава пещеря, в която са затворени мъртвите души, за да дочакат именно на това място възкресението на мъртвите, т. е. второто пришествие. Ние знаеме, че мнозина от нас не вярват в тия неща, следователно нашата длъжност или длъжността на г-на Благовещенски е да изнесеме истината на видело и да ѝ дадеме надлежащето значение. «Аз слязох по сълбата в арменското отделение, говори г. Благовещенски. — Там се приготовляваха да служат. Наляво до стената стоеше някакъв си калугерин и пред него четири жени и един мъж. Сичките тия един по един си прилагаха ухото на стената и кръстеха се. Аз се приближих и попитах: що е това? «Нищо, отговори калугеринът и погледа на мене подозрително. — Няма нищо. . . шумотевица се чуе. . .» — «Душите вият, мой соколе! — прекъсна разговорът му една жена. — Под това място, разказват, се намира бездънният пъкал, геената огнена, чуе се как вият грешните души. . .» В стената беше провалено не твърде голямо глухо отвърстие, на което аз положих ухото си и чух шумотевица, подобна на оная, каквато се чуе, ако турите на ухото си ра-

ковина, чаша или празна тръба; ту чегато вятър свири, ту чегато речица тече. . . Калугеринът се скри някъде си. «Чу ли, мой синко?» — ме попитаха. — «Чух» — отговорих. — «Спаси, господи, и помилуй!» Една от бабичките се прекръсти боязливо и изново приложи ухото си. Лицето ѝ беше бледно; а очите ѝ блестяха с неестествен блясък. «Ето — говореше тя гъгниво, — и смолата клока, и пламъкът бухти. . . Ох, как плаче един!. . . Ох, много сте вие тука, мои мили, гълъби мои!. . . Мълчете: чини ми се, че с а м дойде и потъпка огънят. . . Ох, как пъшкат! Не със своят глас пъшкат и плачат; езикът им теглят; жилите им късат. . . Господи!» — Тя с ужас отскокна от стената и като трепереше от страх, падна на колена. — «Ако ме сподоби господ да се върна дома, то сичките си пари ще да пратя тука, — прибави тя. — Нека поменуват моята грешна душа!» Но гърците не секиму показват тоя адски пъкал, а само на най-наивните (на най-глупавите и най-доверчивите) поклонници. «Ако някому се случи да посети Ерусалим — продължава г. Благовещенски, — то нека припомни моята статийка и да влезе в арменският предел; там ще той да види м н о г о, щото ще да го накара горчиво да се замисли. . .» Г. Благовещенски потвърдява и това, че в Ерусалим и до днес още съществува дъбът, под когото е живял някога си Авраам, и дървото, под което е седял в старите времена пророк Исайя, и ясенът, на когото се е обесил Юда и за които разказва почти сяка хаджийка. Едно само както за нас, така и за г-на Благовещенски остава непонятно, а именно как са могли Авраамовият дъб и Исаевото дърво да се преселят в Ерусалим и да останат и до тая минута цели, когато секи поклонник донася от тях по една доволно голяма част, и как е можал да расте в Ерусалим ясен, когато това дърво не обича тамошният климат? Когато г-н Благовещенски пожелал да види тоя ясен с очите си, то един от калугерите му казал така: «Аз зная достоверно, че тоя ясен съществуваше, но нашите го отсякоха преди малко време, защото от него произхождаха множество болести, гадове и др. т.» От старият Ерусалим е оцеляла само една крепостна стена и някаква си кула, която се нарича Давидова, ако тая кула и да е изградена до половина от римски камъни, а от половина от турците. Така нареченият «кръстни път» се състои, по думите на г-на Благовещенски, от такива зи-

дове и къщи, които са изградени не твърде одавна, а калугерите водят по него неопитните и невежливите поклонници и показват им из тях различни светини като например ямицата в стената, която уж направил Христос, като ударил нечаяно кръстът си о стената, двете углубления насред улицата, из които едната уж била направена от падението на Христа, а другата от падението на св. Богородица. «И камъните не са могли да съхранят своето естествено положение от божията сила!», говорят калугерите. Разбира се, че както ямицата на стената, така и углубленията на улицата са съвсем нови, защото днешният град е изграден после кръстовите походи и защото за гореказаните чудеса са захванали да разказват само в новите времена. Чудни неща! Не знае и кому да вярва човек! Нашите хаджии и хаджийки донасят из Ерусалим частици от честният кръст и от Христовият гроб, а г. Благовещенски ни уверява, че тоя гроб не е нищо друго освен каменна плоча, а Голгота, от която донасят прах и камъни, не е нищо друго освен яка скала! Из сичко се види, че ерусалимските калугери умеят да удовлетворят желанието или да поддържат суеверията на сяка една нация! Така например ако у нас съществува убеждение, че Христовият гроб виси на воздухът, то калугерите потвърдяват това верование и разказват на поклонникът, че подобни чудеса могат да видят само праведниците. За нурът или за светия огън ние намираме у г-на Благовещенски така също големи противоречия, ако само сравниме неговото описание с разказите на нашите хаджийки. Тоя огън пада не от небето, а произвожда се съвсем естествено от патриаршеският наместник, който употреблява за това дело една добра пропорция памук и едно малко кандилце, което до това време гори под престолът. Г. Благовещенски ни уверява още, че Ерусалим получава громадни доходи, ако калугерите му и да се оплакват от своята сиромашия. Той изчислява, че само руските поклонници жертвоват по Великден повече от 20 000 рубли. А другите православни народи? Освен това, Ерусалим има доходи из Бесарабия, из Румъния и др. «А де се дяват тия суми?» — пита г. Благовещенски. Гърците, които обичат да не работят или да живеят на чужда сметка, му се оплакали, че турците, т. е. правителствените чиновници, ги обират, но той не вярва, защото видял с очите си съвсем друго.

По неговото мнение по-голямата част от манастирските богатства се харчи за процеси, които се водят между партиите, между религиите и между народностите. Ние, които познаваме гръцките калугери по-отблизо, можеме смело да увериме руският писател, че и неговите заключения са преувеличени. Манастирските богатства се харчат от патриархът, от наместникът му в Ерусалим, от еромонасите и пр., които не са се отказали от мирските суети и от своите фамилии и които обичат да розкошествуват на чужда сметка. Когато един човек не желае да открие истинните причини на това или на онова зло, то обикновено сваля вината на другиго. Ние познавахме едно духовно лице, което преди петнайсет години ходеше из Москва и проповядаше кръстов поход против някакви си лични гонители на православието, които уж палили православните манастири, убивали калугерите, безчестили светините и пр.; а руските християни плачеха, въздишаха, даваха своите рубли за възобновлението на изгорелият храм, за душепоминанието на убиените калугери и за възстановлението на падналите светини. Ако някой знаещи и умен човек да би послушал гръцките разкази по Русия за мнимото варварство на някои съвсем невинни хора, то негодованието му би излязло из своите граници. Друго, един калугерин преди десет години просеше по Русия милостиня за възобновлението на един от многочислените чудотворни гръцки храмове, който бил изгорен от арнаутите; а ние знаеме, че тоя манастир никога не е горял и че ни един арнаутин не е преминувал през прагът му, освен неговите собствени заптии, които са обязани да го вардят даже и от гарваните. Но да оставиме това. Сам г. Благовещенски ни уверява, че гръцките калугери, в продължението на много години, са събирали по Русия пари за някакви си школи между православните араби и за някакви си болници, които не са могли да израстат и до тая минута. Известно е вече какви несъгласия и каква вражда произхожда между гърците и православните араби.

Ние съветоваме нашите писатели да преведат сичката книга на г-на Благовещенски, защото тя ще да отвори очите и на православните християни, и на нашето честито правителство, които не можат ни да си въобразят какви незаслужени клевети се пръскат по светът против различни лица и нации. . . Ние намираме в тая книга и множество неверни, лъжовни и преувеличени сведения, но г. Благовещенски не е крив ни най-малко, защото тия сведения му са били давани от гърци, а особено от калугери, които никога не биват задоволни от своето положение. Знающият преводач тряба да направи множество примечания, от които да се възползуват и русите, ако желаят да знаят истината.

Знание, г. II, бр. 4, 30 март 1876

ON HORSEBACK THRONGH ASIA MINOR. OT KAPITAIN BARNOBY. LONDON, 1877. SAMPSON LOW. 2 VOL. IN 8°, 252 UND 300 PAGES

Капитан Бернеби, както се види от заглавието на неговата книга, не само че е направил голям подвиг със своето пътешествие по Мала Азия и до Хива, но и показал е голямо геройство пред своите братия ингелизи, които обичат да слушат и да видят чудни работи.

Да се качиш на конят от бреговете на Средиземно море и да достигнеш до Хива, тряба да имаш или особена енергия, или да бъдеш добре награден от ония, които имат интерес да те изпроводят на толкова далечно пътешествие.

А знаете ли каква е била оная цел, която е накарала м-ра Бернеби да предприеме това пътешествие? Ние знаем, че вие няма да ни повярвате, и затова ви съветоваме да прочетете горезабележената книга. . . Но слушайте, слушайте. . . Единствената цел, която е накарала ингелизкият герой да зачуди своите съотечественици и да пусти в ход няколко десетки хиляди фунта стерлинги, се заключава в това, че както нему, така и на някои сити лордове се е искало да ухапят Росия. Другояче ние не можеме да си обясним появлението на това съчинение, което освен ръжанията против Росия ние намираме само различни разговори с нашите и с другите турски реформатори и описания на различни глупости, като например подробните описания на дрехите, на оръжието, на фурчовете с храната и пр., които е носил със себе си авторът на книгата.

Най-интересното в гореказаните два тома се заключава в туй, че г. Бернеби е бил посрещан на много места както от каймакамите, така и от кадиите, защото е имал счастие да бъде ингелизки офицерин. По тая причина авторът ни уверява, че в Мала Азия турската администрация е превъзходна, че между турците и християните съществува братско съгласие и че както едните, така и другите (и турци, и християни) се боят от Росия и обичат Англия.

А когато почтеният автор попитал каймакамите за ония злодейства, които, по думите даже на «Times», биват и в азиатските счастливи крайове, то честните администратори го уверили, че причината са черкезите и тюркмените, които султанското правителство скоро ще да избие до крак. За да докаже фактически, че сичко, щото се говори в ползата на турците, е свята истина, авторът на гореказаното съчинение говори: «Ония от моите съотечественици, които псуват турският народ и товарят го със сичките грехове на светът, би направили по-добре, ако би оставили да пишат памфлети и отишли би да пътешествоват по Анадол.»

А и може би да бъде другояче? Знаете ли, че капитан Бернеби срещнал в Ежин такъв каймакамин, който бил много по-свободен мислител, нежели и сам мистер Брадло? «Аз не правя никакво различие между християнинът и мохамеданинът — възклицава тоя чиновник; — сичките религии са добри, ако само тоя, който ги изповяда, е честен човек.»

Разбира се, че честният човек тряба да бъде и справедлив. Ние мислиме, че най-главното безчестие под ясното небе е да знаеме едно, а да говориме друго. Разбира се, че това безчестие се увеличава двойно и тройно, ако се ръководиме със задни мисли. Г. Бернеби ни уверява още, че северните провинции на Азиатска Турция са недоволни от турското правителство само затова, защото е близо до тях Росия. Стари приказници.

Знание, г. II, бр. 5, 15 май 1878

«ГУСЛА С ПЕСНИ»

От Никола Живкова. Книга I, издание второ, Търново, 1878, in 16°, 50 стр.

Г. Никола Живков е поместил на 50 малки страници толкова материал, като например маршове, оди, сатири, елегии, народни песни и пр., щото ние свободно можеме да го наречеме чудотворец. Боже мой, и какви прекрасни, поетически, риторически и художествени са тия оди, тия елегии и тия маршове! Сапунов III, който мислеше да продължи своята поема «О българ рода», тряба да се откаже от своето намерение. Както щете, а на г-на Живкова тряба да се даде първенството. Ние мислиме, че само песента «Агата» ще да обезсмърти името на г. Живкова:

Из бунище все живо се разбяга,
дан, дин, ди! Дан, дин, ду!
Та си седна сърдит, надут наш ага.

Около си чудо руба наслага,
дан, дин, ди! Дан, дин, ду!
Хубавичко за войска застяга:

завърза си от ликуту чалмата,
дан, дин, ди! Дан, дин, ду!
Спретва глава кат' чукундур с зелката.

Вместо брада ушите си постъкна,
дан, дин, ди! Дан, дин, ду!
На врата си клечка чилук затъкна.

Видите ли сатира? Но ние можеме да произведеме и друго още по-голямо чудо: ние можеме да земеме някоя народна песен, да я измениме (да я развалиме) тук-там, да я издадеме под своето име и да кажеме, че сме я съчинили в 1870 г. Досега ние мислехме, че песента

Ох, да би знала, да би знала,
че ще теб да зема,
хвърлила бих се, хвърлила бих се
в мътен буен Дунав,

която ние знаеме още от детинството си, е народна песен, а г. Живков на 39-та страница ни доказва противното, т. е. уверява ни, че ние не сме знаели тая песен. . . За другите песни, които са действително произхождение на г. Живкова, ние не можеме да бъдем твърде строги, защото, по думите на Гоголя, «секи петел има своя Испания», но за народните песни, които се развалят умишлено, не можеме да му опростим. Нашите народни песни и без това, чрез влиянието на турските маанета и гръцките псалтикии, са захванали да търпят изменения и развала. Като не е записана и като преминува от певец до певец, от поколение до поколение, из уста в уста, народната песен се е разбивала на варианти и в по-старите времена, но тия варианти тогава не са могли да внасят в себе си нищо лошаво или нищо чуждо на народните особености, на духът и на понятията в онзи окръг, в който песента се е създала първоначално. Певецът, като дохождал във вдъхновение, внасял нови изражения и нови черти или променявал по-напредните с други, но той никога не е правил груби анахронизми против народните понятия, дорде сам е бил ближен до онзи жизнен кръг, на когото е принадлежала песента по своето съдържание. Песента е била по вкусът на слушателите и възбуждала е към себе си тяхното сърдечно участие; нейното съдържание и главните ѝ черти са оставали в тяхната памет; сяка развала на песента е възбуждала между слушателите негодование; видоизмененията са били позволени само относително способите във вираженията и певците в тоя случай се ръководили само от побуждение да бъдат приятни на слушателите. Но след време условията на животът станали други, изменили се и добили нов характер; поетическата потребност в народът захванала да търси друга област; разказите за събитията, които са се извършили някога си в народният живот, към когото народът вече не се е обръщал, изгубили за него своята свежест, престанали с прежнята сила да действоват на сърцето и действовали само на неговото въображение, с една дума, станали развлечение, забава или темно отвлечени предания, а не история и свещена истина. Тогава песните — ние говориме повече за епическите песни — се подвъргнали на развала. Тая развала е била от три рода: 1) народната песен се е разширяла или, ако можем така да кажем, надувала, губила е своята простота и естественост, принимала е анахронизми, несъобразни на онзи век, в който е принадлежало събитието, което е служило за съдържание на песента, захващала е да говори глупости и преобразила се е на сухо и темно предание; 2) тя се е съкращала: певците са заборавяли тая или оная част от епическите разкази, замещали са заборавеното с нови фрази и изречения или са оставяли празно място, така щото доволно често песента се преобразявала на няколко отделни части без никаква свръзка; 3) тя влазяла в устата на циганите, които я преправяли по своите понятия, разваляли езикът ѝ и съдържанието ѝ. Ние и сами сме забележвали как старовременната песен се разваля от циганите и от нашите потурчени или погърчени вкусове. Но най-чудното е това, че само песните от XVIII и XIX векове, т. е. по-новите, са станали достояние на циганите и на нашите псалтове-османлии, когато по-старите песни народът продължава да пее в тяхната първоначална чистота. А защо се развалят именно ония песни, които принадлежат на по-новите времена? Защото тия са псевдонародни произведения, заимствовани от другите народи или скопосани от различни останки (доволно често се смесват по три песни заедно), свои и чужди. Ние мислиме, че ония песни, които са съмнително народни, принасят вреда и на науката, и на литературата. Но ако нам отговарят, че народните песни и приказки, които са развалени или преправени в последньото време, почти никога нямат сходство с историческата истина, то ние, като признаеме справедливостта на подобно възражение, ще да кажем, че народните песни и предания се не слагат именно затова, защото ние ги слушаме от циганите и от псалтовете. Гусларите и старите хора ще да ви докажат, че песента повечето пъти, ако и да е претърпяла някои изменения, в целостта си е съхранила своят характер.

Но ние се отдалечихме от своят предмет. Г. Н. Живков е постъпил с гореказаната народна песен твърде варварски. Ние няма да погрешиме, ако кажем, че да развали човек една народна песен е по-голямо престъпление, нежели да запали една библиотека. «Но тая песен, която се пее от народът, може да се запише и напечата в своята първоначална чистота», ще да ни каже някой. Това е така, но «Гуслата» на г-на Живкова се печата два пъти и

пее се от младото поколение. Освен сичкото това песните на г. Живкова са написани безграмотно. А знаете ли още що? Думата Македония произхожда от мъка, защото г. Живков пише не-македонец, а мъкедонец. Но такива погрешки вие ще да намерите в «Гуслата» цели стотини, ако книжката и да е микроскопическа. Тряба да знаете и това, че г. Живков не е поет.

Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878

TRESOR DE LA FAMILLE

(Домашен имот, енциклопедия на полезните знания ь практическият живот) от Y. P. Hanzé. Paris, 1878, in 8°, 200 стр.

Тая книга напълно заслужва названието си; тя е пълна с прекрасни съвети за сяко нещо. Ето защо ние свободно можеме да кажем, че неи се пада да захване своето място не само в библиотеките на ученият свят, но и в найсиромашките колиби. Авторът ѝ, когато я е съставил, е желал със своят труд да запознае секиго с ония полезни знания, които са потребни на секи човек ежедневно. Той се занимава с жилищата, с покъщнината, с игиената, с медицината, с возпитанието и с изучението на децата или с изучението на техният живот и потребности; той разгледва обичаите и законът на домашнята економия; найпосле той влазя и в сферата на законоведението и в господарствените постановления.

Разбира се, че такъв значителен труд и толкова разнообразен материал не е можел да бъде съставен от едно лице, колкото и да са обширни неговите знания. Ето защо секи един отдел е прегледан внимателно от специалист или от знающ човек. Колкото за основанието на книгата, то е земено из едно ингилизко списание, което до днес е издадено седемдесет пъти.

Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878

ИГИЕНА ИЛИ КАК ДА СЕ ВАРДИ ЗДРАВИЕТО И РАБОТНАТА СИЛА МЕЖДУ НАРОДЪТ.

Популярна игиена от Карла Реклама. Превел Д. Моллов. Виена, 1878, in 8°, IV + 327 стр.

Ние се отказваме да говориме за игиената на Реклама подробно именно затова, защото оставяме това дело на специалистите, ако и да не можеме да не кажем, че в последните няколко години са се появили няколко други по-добри и по-съвършени съчинения по тоя вопрос.

Преводът на г-на Моллова, който се е старал да бъде колкото се може по-популярен, има големи недостатоци. Провинциализми се срещат у него така също доволно много. Така например той пише негти наместо ногти, косми наместо коса, вредни наместо вредителни и пр. Из сичко се види, че г. Моллов, когато е превождал Реклама, е мислил, че пише за деца, които живеят изключително в Търновският окръг.

Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878

СБОРНИК «СОКОЛ»

ПРЕДГОВОР

Ако в нашата книжевност и да са се появили достаточно голямо количество читанки, сборници и буквари, но ние ги намираме слаби, темни и неудовлетворителни, следователно предпринятият от нас труд, по нашето мнение, ще да допълни барем отчасти онзи пробел, който съществува в нашата педагогическа книжевност и който, съобразно с увеличающите се наши потребности, изисква колкото се може по-безотлагателно допълнение. Изпълнили ли сме в тая първа книга своята обязаност, това ще да реши безпристрастната и разумната критика, а ние сме обязани да явиме на нашите читатели, че употребихме и ще да употребляваме сичките си сили да изпълниме своята обязаност колкото се може по-добросовестно. И така,

ние сме готови да се ръководиме по здравият разум и да поправиме своите недостатки или своите погрешки, на които би ни указала гореказаната критика, в следующите книги. Ето защо ние молиме нашите критици да укажат на тия недостатки без задни мисли, т. е. да изпълнят своята свещена обязаност строго, безпристрастно и обмислено и да послужат на народът си със своите критически разсъждения така също, както му служиме и ние със съставът на тия книги. Нашият сборник, който се нарича «Сокол», ще да излазя периодически, т. е. секи 6 месеца по един път. Сичкото съчинение ще да се състои от 60 до 80 печатни коли, които ще да съставят четири тома по 15 или от 20 печатни листове (от 240 до 320 страници). Тоя наш труд ще да бъде разделен така; в първата книга, която се намира вече пред вази, са поместени различни образци из старобългарската книжевност и из народното творчество; във втората книга ще да бъдат поместени образци из европейските по-първи списатели; в третята — различни статии из естествените науки; а четвъртата ще да бъде посвещена на историята.

Редакцията

ОТ КОЕ ВРЕМЕ СА ЗАХВАНАЛИ ХОРАТА ДА ЧЕТАТ И ДА ПИШАТ

Мнозина ни разказват, че животните нямат нито ум, нито разум, нито способности да говорят, нито средства да се обясняват между себе си. Това не е истина. Днес е доказано вече, че сяко едно животно има свои способи, чрез които изказва своите усещания, своите радости и печали, своят страх и смелост и пр.; днес е известно вече, че сяко едно животно има известна пропорция ум, различни способности и разнородни действия; най-после в сегашните времена не са нужни вече никакви доказателства, че животните имат свой език и различни движения, чрез които се обясняват между себе си. Ако човекът и да е извършил досега различни открития и изобретения, но животните са го преварили в много отношения. Ние знаеме из историята, че преди две хиляди години нито в Гърция, нито в Персия, нито във Финикия не са умели да направят между своите градове шосейни пътища и да облекчат своите търговски или военни сношения; ние знаеме така също, че и до днешният ден, даже и в по-главните европейски господарства, не съществуват подобни пътища. От старовременните народи само римляните са правили нещо подобно, но и техните пътища не са имали онова значение, което им се дава от съвременното човечество и от разумните мравки. Ето що говори Цимерман за тия умни и трудолюбиви животинки: «На сухите поляни, в горите, ние можеме да видиме, че два мравунека, които се намират един от други на разстояние от сто стъпки, се съобщават между себе си с шосеен път. Гъстите тревени перца съставляват за мравките по-непроницаема преграда, нежели за човекът бразилските гори. В тая гора от тревени перца мравките катурят дърветата, тътрят ги настрана и по очистеният от сяка една растителност път могат да ходят по триесет животинки наред. Отделните дървета или тревените перца са отрязани близо до коренът и натрупани са настрана; пръстта и пясъкът са изкопани и изхвърлени така също отвън пътят; най-после, подкопано е основанието на ливадите и проходът е наложен с яка замазка от гнила и от пясък. Над тия пътища работят 30 000 мравека под надзирателството на други, които не работят.» Питане е сега, как тия мрави-надзиратели разбират другите и как им дават своите приказания? Разбира се, че това не е вече инстинкт*. Ние можеме, ако и не съвсем, да наречеме инстинктивна работа само работата на пчелите, които творят вечно едни и същи шестоъгални мрежаци и които ги пълнят еднакво с мед. Мравите изпълняват съвсем разнообразни дела. В делата на мравите ние тряба да допустиме творчески понятия. Ние можеме да предположим, че ластавицата вие своето гнездо инстинктивно, защото почти сичките ластавичеви гнезда са еднакви и защото с тая работа се занимават само две животни, мъжкото и женското; но мравите ни представляват съвсем друго явление, т. е. у тях работят няколко хиляди животни една и съща работа и работят я правилно; у тях съществуват свободни работници, робове и надзиратели;

* Думата инстинкт произхожда от латинското съществително instinctus, и произхожда от глаголът instinguere — да се подбуждава. Под тая дума днес подразумяват врожденото чувство на животните, което ги накарва да търсят полезното и да избягват вредителното.

най-после у тях са изградени темници за робовете, и тия робове се хранят от свободните работници. А може ли да напредне тяхната работа без език и без взаимно понимание? Дарвин е събрал достаточно факти, из които се види, че и животните имат свои понятия за различни предмети. Не съществува вече никакво съмнение, че животните имат и свои езици, чрез които предават едно на друго своите понятия. «Но гласът на животните, говори Цимерман, при едни и същи условия остая неизменим, когато звуковете на човеческата реч представляват разнообразни изменения не само у различни народи и в различни части на светът или на земните пояси, но и у един и същи народ, при един и същи език, даже и у един и същи човек, който може да изражава едно исто усещание с различни звукове.» Сичкото това е така, но ако животните имат ум и разум, то тия са в състояние да се развиват и да обогатят своят език, както го обогатява и човекът. Секи вече знае, че папагалът е в състояние да научи множество отделни думи и цели фрази. И така, единственото различие между човекът и животните се заключава в това, че първият е изнамерил средства да предава своите мисли на потомството, да съхранява умствените труди на образованото човечество и да се ползува от тях за своето развитие.

Да видиме сега как са се появили човеческите езици и какви писмена са съществували в старите времена. На първият вопрос ние ще да отговориме кратко. Ако човеческият език се обогатява съобразно с умственото развитие на говорящите, то лексиконът на нашите доисторически прадеди е бил не по-богат от лексиконът на днешните папагали. Това заключение, както ни се чини, не ще никакви доказателства. Умственото развитие и умственият напредок имат голямо влияние на мозъкът, а мозъкът изработва сложни мисли и сложни понятия. Ако се усъвършенстват понятията и ако се ввождат в животът (това именно се и нарича цивилизация), то тряба да се усъвършенствува и езикът, който служи за форма при виражението на мислите. Множество факти ни доказват, че първоначалният език, или първоначалните езици, са били прости и че умственото движение им е дало разнообразие и сложност. Мнозина мислят, че китайският език повече от сичките други е ближен до първоначалните езици, защото в него не съществуват граматически изменения

и преобразования. Освен това, китайските думи са едносложни и кратки. Признато е вече за положителна истина, че най-напред, в първата степен на своето развитие, секи един език бива прост, но после, малко по малко, захваща да се усложнява, и най-после дохожда до висока степен в своята сложност. В по-нататъшните степени на своето развитие езикът захваща изново да става прост и най-после, когато достигне до своята най-висока степен, дохожда изново до своята първобитна простота. Такъв е например ингелизкият език. Но ние казахме вече, че китайският език има голямо сходство с първоначалните езици, а сега ще да притуриме, че в китайските думи ударенията играят най-важната роля. И така, езикът на тая грамадна нация, която съставлява третята част от сичкото човечество, се намира даже и днешният ден в своето младенчество. У американските индейци произхожда противното. Езикът у тия диваци е един от най-развитите и от най-сложните. Но да оставиме главните езици и да кажеме няколко думи за наречията, т. е. да видиме какви са били ония причини, които са накарали множество народи да се разделят и да образуват различни племена и наречия. Предположете си, че тоя или оня народ по различни исторически причини или чрез своето необикновено размножение е бил принуден да се раздели на две или на три части и да насели две или три разнообразни страни, които имат различен климат и различни топографически качества. Ако се случи подобно събитие, то езикът на гореказаните три племена ще да се отдалечава се повече и повече от своят коренни език съобразно с условията, които го окръжават. Преселенците ще да срещнат из своят път множество нови явления, езикът им ще да се обогатява с нови думи и наречието им ще да добие ново произношение, а ако е сичкото това така, то това наречие ще да става от ден на ден по-непонятно на по-напредньото поколение. Цимерман мисли даже, че ако някое племе се пресели в съвсем отличителен от своето първоначално отечество климат, то неговото наречие ще да се преобрази окончателно и неговите братия не ще могат вече да го разберат. Ние имаме достаточно примери, които потвърдяват казаното заключение. Лужицките сърби са пред очите ни. Немското население в Тирол е изменило твърде много своето наречие и приближило го е до италианският език.

Немските стихове, които са написани преди 500 годин, са понятни само на филологите; датчаните, шведите и холандезите не могат ни да си представят, че техните езици произхождат от немският; а италианците, французите и испанците одавна вече не са в състояние да разберат латинският език. Разказват, че четворица гърци (из Кефалония, из Елада, из Тесалия и из Цариград) се събрали да се посъветоват за някакви си народни дела; но наречията им били дотолкова далеч едно от друго, щото тия, наместо да се разберат и споразумеят между себе си като братия, изпсували един другиго и наговорили си различни непристойни думи. Ако сичкото това и да е анегдот, но в него се заключава една част истина. Същото събитие се случва и в такъв случай, когато една народност се смеси с друга народност и когато усвои някои нейни нрави и обичаи. Това заключение се обяснява с ингелизкият и с ромънският езици. Ако старовременните британци и да са били войнствен народ и ако Англия и да е била окружена с природни крепости (с море), но народът е бил разделен на множество враждебни едно на друго племена, следователно римляните са могли да завладеят земята им без особени усилия. Но римляните — за които Британия се е намирала твърде далече — са се грижили твърде малко за тая колония и британците са били принудени да се подчинят на англосаксонците.

Но и тия владетели са били принудени да дадат своето първенство на друг един народ. Тия завоеватели са били галските нормани, които до това време са живели в северна Франция. Ингелизкият език е съставен от сичките тия наречия, т. е. в него се намират британски, англосаксонски и нормански думи. Ето защо, който знае основателно немски и французки, той може да изучи и да разбере твърде лесно ингелизкият език. Но ние можеме да приемеме за правило, че победителите сякога предават своят език на побежденте племена. Сичкото това се потвърдява из историята на римляните, на гърците, на арабите и др., които най-напред са разпространили своят език между по-първите класове на победените, а после и между простонародието. Че гърците и римляните са се ръководили по тая система, това е известно вече секиму, който е изучал старовременната история. Арабският език се е разпространил по сичкият северни бряг на Африка и по южната част на Испания. Испанците са разпространили своят език по сичка Мексика; португалският език е пуснал дълбоки корени в сичка южна Америка; русите пъплят към Средня Азия и увеличават постепенно своето влияние; холандезкият език се е въдворил в Южна Африка даже и между хотентотите, кафрите и бушмените; ингелизкият език се разпространява периодически по Индия и по Северна Америка; а евреите са усвоили немският и испанският езици и заборавили са свещеният език на Моисея и на Давида. А циганите? Нашите коритари и сръбските цигани свирци говорят ромънски.

Историците и филологите делят човечеството на пет главни породи или на пет отличителни раси: на к а в к а з к а раса, която има бяла кожа и високо чело; на м о н г о л с к а, която има жълто лице и тъп широк нос; на а м е р и к а н с к а, която се отличава със своята медна кожа и със своето кратко чело; на м а л а й с к а — със светлосив (мураг) цвят на кожата и с големи уста; на н е г ъ р с к а (арапска) — с черна кожа и с тясно чело. Ако ние и да не разделяме убежденията на гореказаните учени мъже в много отношения, но принудени сме да приемеме, като облекчително средство при следующите наши изследования, техните разделения. От петте главни племена, за които ние споменахме по-горе, най-разпространени са китайското и индоевропейското. Китайският език се употреблява почти от 2/5 от сичкото народонаселение на светът. Мнозина говорят, че от петте китайски жители само двоица са чисти китайци, но и това сведение не ослаблява твърде много гореказаната цифра, защото в Япония, в Тибет и в Монголия живее същото племе. Тука сме длъжни да кажеме и това, че между тия господствующи езици и до днес още са се съхранили множество други, които и до тая минута са съхранили своята особеност.

Филологията ни убеждава още, че индоевропейските езици са произлезли от санскритският. Ние не вярваме, защото филологическите изследования за тоя вопрос са безоснователни, темни и доволно често смешни. Ние знаеме само това, че в Европа съществуват четири главни езици, от които са произлезли или от които са се видоизменили другите. Така например от елинският език произхожда новогръцкият, а от латинският — французкият, италианският и испанският, от славянският — българ-

ският, сърбо-хорватският, руският, малоруският, полският, чехският, словацкият и лужицкият, а от келтският — германските наречия, шведският, холандезкият и данският. За ингелизкият ние говорихме вече по-горе. Освен тия езици или освен тия народности в Европа живеят още турци, маджари, албанци (арнаути), литовци, шотландци, цигани и др. На Кавказ съществуват 70 езика, ако някои изследователи и да ни уверяват, че тия не са повече от 12, защото по-голямата част от тия езици са сходни между себе си. В Африка и в Америка така също съществуват множество езици, ако филологията и да се старае да ни докаже, че тия произхождат само от няколко коренни диалекти. Но ние казахме вече, че човеческите езици се обогащават и видоизменяват по естествени причини, следователно тия тряба да имат човеческо сходство. Етнографите говорят, че Северна и Средна Азия, от бреговете на Полярното море до границите на Китай и от Камчатка до Черно и Балтийско морета, в старите времена са били населени с монголи, които са се разделяли на стотина родове, без да припознават между себе си каквото и да е родство. После смешението на тия племена с техните съседи първоначалният монголски тип се видоизменил, ако езикът и да не претърпял почти никакво изменение. «Ето защо, говори Цимерман, у киргизите и якутите, у татарите в Южна Росия и у камчадалите в Северна Росия, у маджарите и фините, най-после у ескимосите на северният бряг в Америка се срещат еднакво устроени глави, сходни лица и сходство в езиците.» Ние мислиме, че това сходство има съвсем друг източник. Освен това, филологическите заключения за тоя предмет са преувеличени. Ние намираме между маджарският и татарският език такова също сходство, каквото съществува и между гръцкият и българският или между турският и албанският. Някои граматически форми на австралските племена имат сходство даже и с французкият език. «Забележително е до най-голямата степен, продължава Цимерман, даже и у най-неразвитата човеческа порода, а именно у австралските негри, ние намираме сродство на езиците. Австралските народи са съставени от немногочислени поколения; техните понятия и потребности са твърде ограничени; най-после тия са разсеяни по доволно обширна Австралия и нямат никакви сношения между себе си;

а в това също време езиците на тия разединени племена са дотолкова сходни между себе си, щото на европеецът, който е изучил два или три от тия езици, ще да бъде лесно да разбере другите.» Из по-новите открития ние имаме достаточно доказателства да мислиме, че и това сведение е преувеличено. Сходството в произношението или в граматическите форми, в отделните думи или в синтаксисът могат да произлязат по твърде естествени причини. Факт говори за това явление така: «В гласовият орган на сяко неделимо съществуват такива особености, които обусловляват различни родове произношения. Един писател ни указва на такъв случай, че в едно семейство сичките шест деца произносили секи различно слогът «flei» (еи, феи, леи и т. н.), дорде, при голямото развитие на гласният орган, тия не захванали да произнасят правилно както тая дума, така и много други.» Роберт Маф, който е пожертвовал себе си за ползата на науката, говори в своето съчинение за Южна Африка, «че между населението на градовете чистотата и благозвучието на езикът се поддържат от п и т ш о т о или от обществените събрания, а така също по причина на празниците, на церемониите или на тесните и на постоянните сношения. Но у разпръснатите по пустинята жители произхожда противното. У тия селски жители не съществуват никакви събрания, и тия твърде често са принудени да пътуват по пустините на далечно разстояние от своите жилища. В тия случаи бащите и майките и въобще секи, който е способен да носи каква-годе тяжест, се отдалечават от къщята си понякогаш в продължението на доволно дълго време, като оставят децата си в ръцете и под попечителството на старците и на бабичките. Тия деца — от които едни едвам захващат да бърборят, а други са вече майстори за това дело — лазят и говорят по цял ден с ония деца, които са отишли доволно далече в своето развитие. И така, малко по малко тия деца се приучават чрез сичкото това да говорят такъв един език, който е тяхно собствено изобретение. Децата, у които езикът се е образовал вече, се стараят да подражават на другите, следователно от това детинско бърборение се образува ново наречие, което се състои от множество новосъставени думи и виражения — и след едно поколение характерът на езикът се изменява окончателно*.

* Missionary Scenes and Labour in Southern Africa.

Същото видиме и у ония овчери, които говорят гръцки и които се наричат по нас «власи». Наречията на тия скитающи се европейски номади са се отдалечили едно от друго до такава степен, щото овчерските колибари от Доспат разбират с голям труд колибарите от Стара планина. Факт говори, че «децата на фабричните работници в Манчестер, които остаят по цял ден изключително между детските общества под надзорът само на една бабичка, съставляват съвършено нов език». У нашите буновски и мирковски дюлгери произхожда същото. Освен това, в сяка една къща съществуват по няколко свои собствени думи, които са измислени от децата и които доволно често се разпространяват по сичкото село, по сичкият град, даже и по сичкият округ.

Народните предания на азиатските народи ни разказват, че първоначалните хора са говорили един език, който след време се изменил именно затова, защото тия не желали да се разселят по светът, а искали да останат в своето отечество и да живеят заедно. За да достигнат до своята цел, тия изградили така наречената «Немвродова кула», която е трябало да им служи за средоточие и да им препятствува да се разединят. Други предания говорят, че човеческият род — който се бил размножил после потопът до баснословна цифра и който се боял да не пострадае изново от втори потоп — намислил да изгради гореказаната кула и да се спаси от бъдъщите наводнения. Освен тия и няколко индийски и гръцки баснословни предания за произхождението на езиците, ние не знаеме почти нищо.

Ние споменахме вече, че езикът е такова едно средство, чрез което разумните същества предават едно на друго своите мисли. Но гласът на човекът се чуе само на незначително разстояние, следователно човечеството одавна вече е почувствовало потребност да усъвършенствува това дело, т. е. да даде на говоримият език такава една сила, щото да го чуят неговите потомци и наместници даже и след няколко хиляди години. Разбира се, че тая потребност се е чувствовала още в доисторическите времена. Първоначално хората са съхраняли знанията на своите деди и прадеди на памет: бащата е разказвал на синът си онова, щото е чул и щото е научил от дяда си. Тия предания или са се разказвали като приказница, или са се пели като песен. След време изустните предания захванали да

не удовлетворяват вече човеческите требования, следователно умните хора се потрудили да дадат на своят език такава велика сила, щото той да съхрани познанията не само на някои частни личности, но и на сичкото разумно човечество. И така, ушите дали своето първенство на з р е н и е т о. За тая цел хората измислили различни знакове, които носят название п и с м е н е з и к.

А в кое време и у кой народ са се появили пръв път тия знакове? — На тоя вопрос и до днес още не е отговорила науката. Известно е само това, че още в най-старите времена у различни народи са съществовали различни знакове, които са имали писмено значение; но ние смело можеме да кажем, че тия народи не са разбирали оная важност на писмените знакове, каквато им се дава от съвременното човечество и каквато са тия добили в последните няколко столетия. Когато някой имал да зема от другиго, то правил на някое дърво няколко резчици, които означали, че тоя или оня човек има да му дава толкова и толкова; а когато искал да забележи нещо важно, то, за да не заборави, правил или изрязвал такива знакове, които другите хора — като не били посвещени в неговите тайни или в неговите мисли — не могли да прочетат. Вие и сами помните, че и нашите братия българи едно време пишеха или режеха своите сметки на робуш. След време някои народи захванали да пишат с ф и г у р и. Така например старовременните египтяни, още 2000 годин преди рож. Хр., са умели да пишат с фигури и съставляли са свои календари. Да видиме сега какви са били тия фигури. Когато египтяните написвали пръстен, то тоя пръстен означал вечност; ако изображали перо, то означали правда; ако изображали слънчен кръг, той означал ден и т. н. За сяка една дума тия измишляли отделна фигура или изображали отделен предмет; а секи от вас може да разбере, че ако един език има цели хиляди думи, то и фигурите му тряба да бъдат дотолкова многочислени, щото е почти невъзможно да се научи човек да чете и да пише сичко. Но освен фигурите, в египетските писания са се писали и различни знакове, т. е. между фигурите са съществовали и такива знакове, които са давали на фигурата различни значения. Тия писмена се наричат ероглифи*. Китайските писмени знакове в старите времена

* Юнг и Шамполион (по-младият) са захванали да четат еро-

са били много по-прости, нежели в днешните. В старите времена китайците са писали такива също знакове, каквито и египтяните. Днес не е вече така. Днес китайската писменост е съставена от множество знакове, които имат известен смисъл и които виражават отделни думи. Отделните знакове, които би имали свои звукове, като например буквите в нашата азбука, у тоя народ нямат никакво значение. У китайците за сяко едно понятие съществува отделен знак, който няма никаква свръзка със звуковете, а за някои думи, които се употребляват в различен смисъл, тия имат толкова отделни знакове, колкото и значения. Ето защо китайците употребляват до 100 000 писмени знакове, когато за техният език би биле достаточни от 20 до 30 букви. Разбира се, че ако е сичкото това така, то да се научи човек да чете и да пише китайски е мъчно — той тряба да употреби почти половината от животът си. Още по-тежко се четат клинообразните писмена на старовременните вавилоняни и асирияни, в които един и същи знак, т. е. един и същи клин, означава различни думи и различни понятия. Така например, ако тоя клин е написан нагоре, то означава небо, ако е написан надоле, той означава земя, ако е написан криво, означава зло, двата клина означават крака, трите — вода и т. н. Малките, широките, дългите, забитите един в други, полегатите, тъпите, острите и пр. клинове така също имат различни значения. Тия писмена се срещат най-много по развалините на Вавилония и на Асирия. И до днес още са се съхранили цели стени, които са изписани с подобни писмена. Из много признаци се види, че тия стени са принадлежели на старовременните езически храмове. А преди 2400 години асирийците са чели тия шарении и намирали са в тях религиозни поучения!. . . Но ние срещаме подобни клинообразни знакове и в европейските езици, като например във французкият, дето една чърта с точка (*i*) обозначава буквата и, две такива чърти, които са съединени отдолу, означават *и* (у), *т* (м), *п* (н) и пр. Но клинообразните знакове са виражали не букви, а понятия. Ероглифите на ацтеките, които са населяли Мексика преди откритието ѝ от Колумба, са по-вразумителни. Тия са имали прости знакове, които са обозначали вода, земя, въздух, ден, нощ, месечина и д. т. На един ред с тия знакове са се изобразили и различни фигури, които са служили за обяснение на известният знак. Но че тия до най-високата степен несъвършени писмена са били много по-понятни, се види из това, че Хумболд е можел да ги преведе на немски език. Въобще мексиканските картинни знакове имат такава простота, щото е твърде лесно да ги прочете човек и да разбере техният смисъл. Така напр. на една картина ние намираме такъв един човек, който получава пари и скрива ги в джебът си; на друга картина тоя същи човек отива дома си; на третята картина на него нападат разбойници; на четвъртата — го ограбват, убиват го и тялото му лежи на земята. Синовете закопават баща си; но във времето на погребението тия видят такъв един човек, който е облечен в бащината им дреха, а у другиго — тоягата му. На още една картина е изображена темница, в която разбойниците седят затворени; а на друга ние гледаме, че престъпниците се молят за опрощение, следователно тия са се признали вече в своето престъпление. На тия картини е изображено всичко подпълно. Така например ние видиме и съдиите, които седят на своите столици, и печалните виражения на виновниците, и радостните лица на невинните и др. т. С една дума, тия писмена приличат на ония наши икони, на които са изобразени сичките страдания на някой мъченик. Но у ацтеките са съществовали и други писмена, които са се наричали свещени и които са били понятни само на жреците. Тия писмена са се състояли само от фигури (без допълнителни знакове). Хумболд намерил един календар, който е съставен от фигури и който, по неговото мнение, е достоен за сяко едно удивление чрез своята математическа точност. Но той не е можел да прочете тоя календар, защото не му са известни свещените знакове на старовременните мексикански жреци. Старовременните норвежци и исландци са употребляли такива писмена, които се наричат рунически и които не са нищо друго, освен прави, полегати и «поперечни» (|\ —) пръчици. Такива знакове в староисландският език са

глифите първи; а Розелин, Салдолин, Хинке, Бирг, Руже, Шварц, а особено Лепсиус и Бругм са положили начало на методическото изучение на старовременните египетски писмена. Събраният от тия учени материал е разгледан и изследван от Бунзена в «Aegyptens Stellung in der Weltgeschichte» (1845). За египетската литература е писано от Йоловица в «Bibliotheca Aegyptiaca» (Берлин 1858 и 1862).

били от 15 до 18, които като се съединяли между себе си, съставляли мисъл. С тия рунически писмена старовременните поети са съчиняли цели песни, множество приказници и различни разкази из историята на своите владетели. Тия писмена са се изрязвали не само на дърво, но и на камъни. Старовременните исторически паметници на Исландия са се съхранили за потомството в подобен вид.

Съществуват още един вид писмена. В Северна Америка преди няколко столетия, т. е. преди нейното откритие от Колумба, тамошните жители са употребляли разноцветни коралови върви, различно големи (които са се наричали в а м п у м), чрез които са се давали различни известия, чрез които са свиквали народните събрания и чрез които са се обнародвали господарствените разпореждания. Сичките предводители, лекари и магьосници са умеели да различават тия знакове. Още по-понятна е била писмеността на южноамериканските инки. Тая писменост се е състояла така също от разноцветни върви, но тия върви са се привождали в редовност. На тия върви са се везвали разночислени възели, които са давали на тоя или на оня ред известен смисъл. Тоя способ, при сичката своя трудност, е бил дотолкова удобен, щото с него са се записвали сичките господарствени разпорежения, народните преписи, статистическите сметки, числото на женитбите, рожденията, разпределенията на даноците и пр.

У старовременните народи само жреците (духовенството) са знаели да четат и да пишат. Египетските и индийските жреци са запрещали на простият народ твърде строго да се учи да чете. По индийските закони, ако някой човек из простият народ чрез любопитството си да би чул, когато се четат свещените книги, то в ушите му наливали разтопено горещо масло; а ако научал нещо науст, то му отрязвали езикът или го убивали съвсем. А сичкото това е ставало затуй, защото на жреците се е искало да водят народите за носът, да отнимат техните трудове и да се хранят наготово. Папите и до днес още не дозволяват на католиците да четат библията и евангелието на своят говорими език, а на латински, когото тия не разбират. Ако тия и да говорят, че сичкото това тряба да бъде така, а не другояче, затуй защото свещените думи на Исуса Христа не тряба да се произнасят на ония езици, с които грешните хора се псуват между себе си, но причината е съвсем друга. Един разумен човек говори, че ни една книга не е в състояние да унищожи злоупотребленията на антихристиените дотолкова лесно, доколкото евангелието.

Способите за изражението на мислите със знакове са дотолкова разнообразни, щото по-голямата част от неевропейските народи имат съвършено особени писмена. Турците, персиянците и арабите имат еднаква азбука; арменците имат друга; евреите третя; азбуката на японците не е еднаква с азбуката на китайците; а у индийците са съществовали няколко вида писмена. Германските калугери, които са имали национално самолюбие и ненавист към папският престол, са обезобразили латинските букви до такава степен, щото днешните немски писмена имат доволно безобразна форма и множество непотребни знакове.

Да поговорим сега за произхождението на европейските букви, които, ако и да се отличават в някои частности, имат едно произхождение.

В старите времена е живял един твърде умен търговски народ, който се е наричал финикиянски. Финикияните са измислили първи гласовните знакове, които малко по малко добили своето съвременно значение, т. е. тия първи са захванали да делят сяка една дума на няколко звукове и да обозначават секи един звук с особена буква. Така например тия писали думата б о г с три букви, думата г л а в а с пет букви или с пет звука и т. н. Но финикияните, по думите на гръцките писатели, не са обичали да разказват на другите народи своите тайни и да им откриват своите изобретения. Старовременните гърци са добили своята азбука от финикияните. Гърците са обичали да се скитат по чуждите земи, да се ползуват от чуждите изобретения и да принимават в своята земя чужестранни хора. Гръцката азбука е била пренесена в Рим, дето и добила по-изящна и по-съвършена форма. Необикновената важност на писменият език е подала на някои от по-новите мислители, като например Лайбницу, повод да състави обща азбука за сичките народи и народности. Германците захващат изново да пишат с латински букви.

Разбира се, че литературата е най-главното средство, което е в състояние да спаси един език от убийственото забвение. Езикът на египтяните, на асирияните и на вавилоняните не съществува вече, а още по-старият от тях, езикът на индийците, свещеният език на брамините, се е

увардил и до днес, защото на тоя език е съществувала цяла литература. Просвещените европейски народи в това отношение са отишли още по-далеч. Днес тия имат не само литература и скоропиеания, но и могъществено средство да разпространяват своите знания колкото се може по-бързо — тия имат книгопечатници, които са най-главното основание на сяко едно просвещение. С една дума, ако да не би била литературата, то еврейският език, който днес не съществува вече, би се изгубил и ние не би знаяли какви са били мислите и стремленията на Моисея или на Соломона; ако да не би била литературата, то латинският език, заедно с историческите забележки на Тацита, би изчезнал от светът; най-после, ако да не би била литературата, то елинският език, първоначалните произведения на човеческият разум — «Илиада», Есхиловият «Прометей» и много друго, би останало за нас неизвестна тайна. А изгубило ли би от това човечеството? Разбира се, че би изгубило. Наместо да продължават захванатото и наместо да вървят напред в своето развитие, народите би били принудени да захванат от край, т е. да измишляват букви, да изнамират цифри и пр. Ако съвременната наука и знание и да не намират в гръцките, в еврейските, в индийските и в римските произведения съществена храна за своите изследования, то барем се опознават с младенчеството на човеческото развитие и старяят се да се отдалечат колкото се може повече от прошедшата алфа. Когато терзият намисли да ушие по-хубава дреха, той тряба да има пред очите си по-лошавата. Забележително е и това, че при сичката недостаточност на средствата за разпространението на умствените произведения в старите времена старовременната литература е оцеляла и съхранила се е за потомството. В старите времена съчиненията са се писали с ръка и буквите са приличали на сегашните печатни букви, следователно тия са се писали твърде мъчно. Калугерите, които са преписвали нашите евангелиета и псалтири със славянски букви, са се трудили дотолкова много, щото употребеното от тях време е било 1/9 части по-дълго от онова време, което би се употребило от бързописците калиграфите за същият труд. Тряба да кажеме и това, че в старите времена учените не са имали хартия и писали са на кожа, на камъни и на широките листи на оная тропическа трева, която се нарича п а п и р у с. Кожаната

хартия се нарича пергамент и получила е своето название от това, защото се е приготовляла в град Пергамос. Някои народи са писали на дъска, която са натърквали с восък. В България доскоро пишеха на панакиди.

Но човеческият ум е възтържествовал именно от онова време, от когато е изнамерена книгопечатницата. Ако китайците и да са знаяли това изкуство още няколко хилядолетия преди нас, но техните печатници и до днес още не могат да имат такова значение, каквото тия имат у европейците, защото китайците изрязват на дърво цели страници и тогава вече ги печатат, а у нас буквите се слагат и разлагат една по една. С една дума, ако китаецът желае да напечата 1000 страници, то печатаринът тряба да приготви за неговата книга хилядо дъсчици, следователно китайските печатници приличат на стереотип, на литографии или на ксилографии. Освен това, китайската хартия не прилича на нашата. Тая хартия бива дълга и тясна. Китайците печатат само от едната страна на хартията, следователно половината ѝ остава бяла. Белите страници се залепяват една за друга така, щото от печатаните се съставлява книга. Нашето книгопечатание има и друго достойнство, защото бива евтино. Ако в една китайска печатница тряба да се напечатат 100 000 страници, то тя тряба да има 100 000 дъсчици, а в нашите печатници ние можеме да извършиме сичкото това с два кантара букви. Но и в Европа, преди Гутенберга, са умели да печатат като китайците. Най-напред измислили да изрязват на дървени дъсчици икони. Дъсчицата се намазвала с боя и отпечатвала се на хартия. Понякогаш над образите на светиите са се изрязвали имената им, а понякогаш и цели разкази из техният живот. Най-после един немец по име Гутенберг измислил да изрязва сяка една буква отделно. От изрязаните букви захванали да слагат думи и да ги печатат на хартия. От това време литературата почти на сичките европейски народи захванала да напредва баснословно бързо. И така, от когато са изнамерени печатарските букви и от когато са захванали да печатат различни книги, на хората е станало вече много по-лесно да се научат да четат и да пишат. И на учените хора е станало по-лесно. Книгите се размножили и секи един човек добил възможност да си купи каквото произведение и да му дотряба. Освен сичкото това, днес литературните труди

захващат да се ценят твърде скъпо, защото у хората се е появила вече голяма потребност за духовна храна. Днес съществуват такива писатели, които получават по 1000 жълтици за 16 страници. Един учен човек седи в Париж, пише книга, печата я и разпраща я по сичкия свят, а хората я четат и извлачат из нея щото им е нужно; други учен човек живее в Лондон, занимава се с един какъвто и да е предмет и печата своите наблюдения и изследования, а в Цариград четат неговата книга и учат се ум и разум; най-после, в Нев-Йорк се печата вестник, който излазя секи ден, който се пренася в Европа секи два деня и който ни разказва какви стоки се продават по ония места, какво се е родило тая година и какво не е, и др. т., а ние седиме в Търново, четеме и з н а е м е. «А ако знаеме, то какво?», ще да кажат мнозина. — Ползата е голяма, ако ние и да я не усещаме изведнаж, ще да кажеме ние. Колкото един човек знае повече, толкова и добива повече. Помнете нашите думи.

Човеческото телосложение (което се нарича човечески организъм) се подвъргава доволно често на твърде разрушителни влияния. Сичките негови органи или части и сичките негови чувства или отправления са дотолкова тясно свързани между себе си, щото единът недостаток влече след себе си друг недостаток, ако цялото тяло и да остава здраво и неповредимо. В такова жалостно положение се намират глухонемите, у които глухотата е произвела и немота, защото неглухият никога не може да бъде ням. Сичките глухи, които умеят да говорят, са станали глухи не при рождението си, а след време, когато са умели вече да се разговарят. Ако тия да би оглушали в малолетството си, например на 10-та или на 12-та година, то след време у тях би могла да се появи и немота, защото умът заборавя много неща, които е знаял по-преди. Причината на глухонемотата е била открита не твърде одавна. Найнапред на това дело е обърнал своето внимание испанецът Педро дел Понсе в 1570 г. и открил е, че немотата произхожда от глухотата; но неговото откритие още дълго време не се е припознавало от докторите, които са гледали и на другите болести не съвсем правилно. Като мислили, че глухонемотата произхожда от някои си недостатоци на

езикът, то лекарите даже и в началото на това столетие са продължали да лечат тая болест с твърде чудни средства. Така например, тия са давали на глухонемите различни слабителни, рязали са някои жили под езиците им, туряли са им пиявици и пр. Днес новата медицина се отказва вече да лечи неизлечимото; а умните хора са се постарали да помогнат на глухонемите, т. е. да дадат сила на зрението им, което може барем отчасти да замени слухът и езикът. Днес е измислена такава една азоука, с помощта на която глухонемите се разговарят между себе си. Тая азбука се произвожда с ръцете, т. е. секи един знак, който се прави с ръката и с пръстите, има свой звук. След време глухонемите привикват да говорят с това средство дотолкова бързо, щото здравият или говорящият човек почти не е в състояние да следи за движенията на ръцете им. В последньото време е изнамерена азоука и за слепите. В Европа съществуват такива школи, в които тия нещастни хора се учат да работят, да свирят и да четат. Слепият чете буквите с пръстът си, които той пипа и които различава твърде лесно. За слепите се печатат особени книги.

Да поговорим сега за старославянският език и за славянските наречия. Секи от вас знае, че днешната наша азбука е измислена от св. Кирила и че първите черковни книги са били преведени както от него, така и от брата му Методия и от техните ученици. А как са били посрещнати техните труди от гърците и римляните? — Разбира се, че враждебно. Гърците са викали: «Защо и за какво са на новокръстените българи славянска азоука и славянски книги? Нека се учат гръцки.» — «Ако славянска азбука и славянски книги не са съществували досега, то и отсега не трябат — говорили римляните. — Надписът на Христовият кръст е бил написан само на три езика, т. е. на еврейски, на гръцки и на латински, а славянски не е съществовал.» — «В свещеното писание се говори: «хвалите Господа вси язици» — са отговаряли св. Кирил и Методий. — Секи език е освещен от Бога.» Разбира се, че ако Кирил и Методий да би били гърци, както говорят някои многоучени мъже, то тия никога не би се решили да създадат славянската азбука и да преве-

дат на славянски език свещеното писание. Някои филолози говорят още, че св. Кирил и Методий не са измислили, ами са допълнили нашата азбука, т. е. че по-напред в тая азбука са били само 34 букви, а тия ги увеличили до 41. И това не е истина. Ако преди св. Кирила да би съществувала друга славянска азбука, то би се съхранил барем какъв-годе паметник, написан с тая азбука. Но вие може да сте чули вече, че съществува и друга славянска азбука, която се нарича глаголическа. Това е истина, но ние и до днес още не знаеме коя от тия две азбуки е по-стара, — кирилицата ли, или глаголицата. Ние намираме у Йоана Екзарха* известие, че славяните преди Кирила и Методия са писали с «черти и с рези», но, без никакво съмнение, тия черти и тия резки са имали сходство с нашите рабуши, следователно ние не можеме да ги наречеме писмена. Множество причини ни накарват да мислиме, че глаголическите писмена са се появили много по-късно, а именно в XI век. Мнозина мислят, че глаголицата се е употребляла от богомилите в България и между славянските сърбо-хорватски свещеници в Далмация. Това е много по-вярно. Глаголическата литература се дели на два периода: на стари и на нови, които не само че се отличават между себе си по формата на буквите, но и по езикът.

* Йоан Екзарх Български е живял във времето на Симеона (умр. в 927 г.), съставил «Шестоднев» из съчиненията на Василия Велики, на Севериана и на Йоана Златоусти, превел богословието, диалектиката и граматиката на Дамаскина и написал множество малки съчинения. За трудовете на Йоана Екзарха Български е писано доволно много. (Гл. Калайдович, К. «Йоанн Экзарх Болгарский. Исследование, объясняющее историю славянскаго языка и литературы IX и X столетия», Москва, 1824 г., in 4°. В тая книга се говори за трудовете на Йоана Екзарха Български, за неговите преводи и за езикът, който е употребил в тия труди.)

Описанието на паметниците и списък от трудовете на Йоана, които са се съхранили и които са дошли до нас, се намират в книгата «Описание слав. рукописей Москов. синодальной библиотеки», Москва, 1857 г., отд. II, стр. 1—44. О. Бодянски отнася паметниците («О письмених Черноризца Храбра» към X или барем към XI век. (Гл. Журн. Мин. Нар. Просвещ., 1839, № II, Отд. III, стр. 21.) По мнението на Строева Йоан е живял в XII век. (Гл. Журн. Мин. Нар. Просвещ, 1834, г. I, стр. 155.) В «Русский зритель» за 1829 г., т. V, № XVII, XVIII, XIX и XX, между различните са поместени из Солицинският сборник «отличия и различия» против книгата на Калайдовича. Но най-важното изследование за Йоана и за неговите труди се намира в съчинението на О. Бодянски («О времени произхождения славянских письмен», Москва, 1855 г., in 8°, стр. III+381+CXV).

Езикът на старият период се приближава до старославянските паметници, които са писани с кирилица, а езикът на новият период добива сърбо-хорватски характер. Освен това ония книги, които са написани в първият период, се не отличават ни най-малко от първоначалните славянски преводи, които са били написани с кирилица, т. е. в тях ние не намираме католическо влияние, когато в глаголическите книги от вторият период се забележва противното.

И така, ние имаме доста причини да кажеме, че глаголицата се е появила най-напред между българските богомили, които не са желали да имат нищо общо с православните, а после е била пренесена в Далмация и била е приемена от далматинските хорвати, на които се е запрещало от римското духовенство да употребляват еретически писмена, но които не са имали воля да пишат ни с латински букви. Ние основаваме своето заключение на следующите два факта: 1) глаголицата е съществувала в България много по-рано, нежели в Далмация; 2) тя е съществувала едновременно с кирилицата, т. е. едни книги са се писали с кирилица, а други с глаголица. Но най-забележително е това, че доволно често и двете азбуки са се размесвали в една и съща ръкопис. И така, ние не знаеме в кое именно време е била измислена глаголицата и какви именно причини са накарали южните славяни да имат две азбуки. Гореизказаното наше мнение, че глаголицата се е употребляла от богомилите, е само предположение. Тука сме длъжни да кажеме и това, че някои сърбо-хорватски католици в Далмация са писали доскоро своите черковни книги с глаголически писмена и чели са в черковите си славянски. Тия се наричат глаголити или «старовери». Колкото за кирилицата, множество достоверни факти ни доказват, че тя е била измислена от 861 до 862 г.*

Езикът, на който са били преведени първоначално славянските книги, принадлежи на българските славяни, които могат свободно да кажат, че първенството е тяхно, защото техният език е добил първата обработка. Тука сме длъжни да кажеме и това, че в онова време между сла-

* Тоя вопрос е изследван с особена осторожност и с голяма ученост от съвременният руски археолог и професор О. М. Бодянски в своята замечателна книга «О времени происхождения славянских письмен», Москва, 1855 г.

вянските наречия не е съществувало такова голямо различие, каквото съществува днес, следователно славянобългарският език е бил понятен на сичките славянски племена. Ето защо тоя език е станал след време литературен език на сичките православни славяни. В онова време, в което са били преведени първите славянобългарски книги от св. братия Кирила и Методия, българската народност е занимала много по-голямо пространство, нежели днес. В цветущата епоха на старото българско царство, до преселението на маджарите, на половците и на печенегите в Панония и в Трансилвания, тия страни са били населени с български славяни**.

В онова време българските граници са се простирали от Арда до Пеща и от Охрида до Карпатите. Но славянобългарите са били разселени — преди да се появи българското царство — и още по-нататък от тия предели. Освен Мизия, Тракия и Македония, тия пуснали дълбоки корени в Тесалия, в Епир, в Гърция, даже и в Пелопонез, дето и до днешният ден са уцелели множество славянски названия. Разбира се, че по тия далечни крайове, окружени с три доволно многочислени племена (с гърци, с албанци и с цинцари), тия славянобългари са били принудени да се изгубят, т. е. да се огърчат или да се оцънцарят***. Ако нашествието на маджарите и падението на

* «Обзор истории славянских литератур» от А. Н. Пыпина и В. Д. Спасовича. СПб, 1865, in 8°, стр. IV+530. (Гл. стр. 6.)

** За тия гръцки славяни са важни най-много съчиненията на Д-р Якова Фалмераера, които носят заглавия: 1) Geschichte der Halbinsel Morea. Stuttg., 1830. 2 тома; 2) Über die Entstehung der heut. Griehen. Stuttg., 1835; 3) Fragmente aus dem Oriente, Stuttg., 1845. 2 тома. Фалмераер, авторът на тия твърде замечателни книги, говори, че гърците, които са населяли Пелопонес, са били изтребени окончателно в V и в следующето след него столетие. После това тия страни били населени със славянски, а именно с български поселенци, които са дали на множество тамошни места, реки, езера и др. такива названия, на които произхождението не подлежи на никакво съмнение. Но тия българи са били стопени от византийските гърци (от 783 до 886 г.), които по-напред ги покръстили, а после огърчили. Разбира се, че тия нови елини са били най-главната причина, която е подействувала да се отдалечи новогръцкият език до такава степен от елинският и да приеме своята днешня форма «вали клечка сто дупка, на ми свиризи о ветарос». Секи вече знае, че между днешният гръцки литературни език и най-чистото гръцко наречие съществува голяма пропаст. Против Фалмераера въстанали немските гръкофили, или ония високоучени професори, които получават по 4 хиляди талера годищно да

българското царство и да повдигнали доволно значително границите на българското население назад и ако и да стеснили твърде много ония пространства, които е то занимало, но това племе и до днешният ден населява не твърде тесни крайове. Днешните граници на българското население се простират от Черно море до р. Морава, от р. Днестър до Цариград и от Солун до албанските вътрешности. С една дума, българите и до тая минута населяват стара Мизия, Тракия, Македония и по-голямата част от Бесарабия, част от западна Сърбия и една голяма част от Албания. Освен това, в Ромъния съществуват цели градове и множество български села, които — ако днес и да не чувствуват още превъзходството на своята народност пред ромънската — рано или късно ще да се окопитят. Незначително българско население се намира още в Банат и в Трансилвания.

Но преди да продължиме своето обозрение, ние трябва да кажеме няколко думи и за числителността на българският народ. В 1849 г. Шафарик говореше в едно от своите многочислени съчинения*, че числото на българските славяни не превъзвишава цифрата 600 000; а Ами Буе** му явил, че това число достига до 4 1/2 милиона.

отварят очите на немските младежи, т. е. да им докажат като два и два четири, че Венериният пояс е бил не от коприна, а от папирус. Между тия учени мъже е бил и знаменитият археолог Тирш. Тия археологи изложили своите опровержения в 51 части от «Виенските летописци на литературата» за 1830 г. и в «Гайделбергските летописи» за 1831 година. Но Фалмераер, ако и да посрещнал такава явна и яростна ненавист, продължил своите изследования. В 1835 г., на 31 августа, той прочел в Мюнхенската академия на науките своите нови изследования и потвърдил своите по-напредни мнения с нови факти. В тая своя лекция Фалмераер си задава вопрос — «Какво влияние е имало на Атина и на сичка Атика славянското население» (Welchen Einfluss hatte die Besetzung Griechenlands durch die Slawen auf die Stadt Athen und die Landschaft Attika) и отговаря остроумно, убедително и фактически. Против тая нова статия е бил напечатан разпален отговор в аугсбургският вестник «Allgemeine Zeitung» (Beilage, 432). За старославянските поселения в Гърция говори и А. Гилфердинг в своите «Писма за сръбската и българската история» (гл. Собрание сочинений А. Гилфердинга, т. I, стр. 281—296).

* Geschichte der slawischen Sprache, 1826 г., стр. 26.

** La Turquie d'Europe ou observations sur la géographie, la géologie, l' histoire naturelle, la statistique etc, Paris, 1840, in 8°, четири тома (т. I, 526 стр., т. II, 534, т. III, 590 и т. IV, 592). В друго свое съчинение, което има заглавие Recueil d' itinéraires de la Tur-

Най-напред Шафарик му не повярвал, но скоро бил принуден да припознае истината. В 1842 година той и сам вече се съзнава, че числото на българските славяни достига до 3 587 000, из които 3 1/2 милиона населяват турските владения, 80 000 Бесарабия и 7 000 Южна Венгрия. (Чьорниг говори, че в Банат живеят 22 780 души българи и в Трансилвания 207, а Брахели казва, че в Банат ги има до 27 000, а в Трансилвания 205.) След време статистиците открили още по-многочислена цифра българи. В някои съчинения се говори, че това число е шест милиона*, в други — седем**, а в трети — седем и половина. Така например в прошението, което беше отправено до Негово величество султанът в 1856 г. и в което се искаше отделна независима ерархия, се говори, че числото на българското население достига до 7 1/2 милиона. Да кажеме и ние своето мнение, което сме придобили после многочислени трудове и после осторожни изследования. Числото на българското население достига до 7 309 344 души, ако ние и да знаеме, че в Албания, в Тесалия, в Ромъния и в Мала Азия съществуват още множество български села, които не ни са известни. И така:

в Европейска Турция живеят		6 900 000
в Росия	„	120 000
В Сърбия***	„	100 000
в Ромъния****	„	160 000
и в Австрия	„	29 344
		7 309 344

quie d' Europe (2 vol., Vienne, 1854, in 8°), Ами Буе изменява своето убеждение, т. е. той си признава, че количеството на българите е поголямо, но множество техни крайове не са още изследовани. Убичини, който е извлякъл своите сведения из официални източници, говори, че само в Европейска Турция има повече от 4 1/2 милиона българи, но в онова време, в което е писана неговата книга (1853), Македония и Албания са били още непознати. Книгата на Убичини носи следующето заглавие: Lettres sur la Turquie, Paris, 1853.

* Гл. статията на Палаузова в «Северния пчела» (1860 г., 120) и Slovnic Naučni от Ригера, в статията Bulgary.

** Г. С. Р. -и. «Показалец или руководство, как да се изискват и издирват най-стари черти нашего бития язика, народността ни, старото ни правления, славнаго ни прошествия и пр. Част първа. Одеса, 1850 г., in 8°, стр. XXIV + 144. (Глед. стр. 28.)

*** Тая цифра ние земаме из известието на г-на Сабо, който е бил изпроводен от Пещанското геологическо дружество с научна цел в Сърбия, който се е бавил доволно дълго време в това княжество и който е видял с очите си онова, щото являва в своето изследование. Против г-на Сабо е въстанал Боголюб Иованович (гл. Отацбина», книжка 5 за 1875 г.), който ни разказва противното: «Ние никак не можеме да признаем, говори г. Иванович, че в Сърбия има българи, и протестираме, че маджарският професор н и г и н а в е з в а. Тия може и да са били неголямо количество в Княжевският и Алексиничкият округ (а в Зайчарският и в Неготинският?— р.) в онова време, когато тия округи са били отстъпени на Сърбия от турците, а това е било в 1833 г., а да ги има и днес, това не е истина; ние можеме да потвърдиме това с туй, че имаме фактически доказателства из «пописним књигама», защото населението на Сърбия в 1866 г. е записано и по народностите, — а никакви българи в тоя случай не са найдени» (?). Да видиме сега какво говори гореказаният маджарски професор: «В Сърбия, говори г. Сабо, живеят около 100 000 българи. Но защото в тая земя никаква друга народност, освен сръбската, не е припозната, то българите не могат да имат свои школи и не смеят да употребляват своят език в правителствените дела.» Ние имаме голямо количество достоверни факти, че г. Сабо има пълно право. Когато пишехме тия редове, то един белградски сърбин ни се оплака, че децата на сръбските чиновници, които се изпроваждат от правителството в Алексиничкият округ, заборавят своят език и обългаряват се, защото в тоя округ няма сърби.

**** Гл. «Знание», брой 6.

Ние сме твърдо уверени, че ако нашите учени да би се заняли малко по-сериозно с тоя вопрос, то, без никакво съмнение, тия би достигнали до оная цифра, която е показана в гореказаното прошение. По вероизповеданията Шафарик преди няколко години е разделял българската народност така: 3 287 000 православни, 50 000 (60 000) католици и 250 000 мохамедани. Но ние се отдалечихме от своят предмет.

В първите, исторически известни времена, славянските езици са били действително несравнено по-близо един до други, нежели днес. Ние можеме да се увериме в това из ония паметници, които са останали от старите времена като например из «Остромирово евангелие», на което езикът не е дотолкова далеч от чехската поезия «Съдът на Любуша», от хорутанските «Фрейзингенски ръкописи» и от др. т., доколкото в сегашньото време са далече между себе си тия наречия. Но при сичко това още в онова време е съществовало значително отличие в езикът, което ние намираме в първите стари паметници на различни славянски наречия. Това различие се е увеличало безпрепятствено, защото славянските племена не са имали между себе си ни господарствено, ни литературно единство. Найнапред изчезнало богатството на формите, после се изме-

нили ударенията и най-после се преобразило произношението на някои звукове. След време се изменил и самият речник: едни наречия съхранили едни старославянски думи, а други — други; едно наречие прекроявало и преправяло първоначалните думи по своята воля, а друго ги изхвъргало и заменяло с чужди; най-после, едно племе се подчиняло на чуждите влияния и изменяло даже и самите форми на езикът, а друго преобразявало тоя език без ничие влияние, т. е. в своята домашна околина. Така например в българският език били изгубени падежите и заменили се с предлози, появили се членовете или местоименията т ъ, т а, т о и вмъкнали се множество гръцки и турски думи; руският език изменил първоначалното си произношение, заимствовал множество восточни и немски думи и изгубил носовите звукове (ѫ и ѭ); сръбският език усвоил няколко чужди на славянските наречия звукове (ѣ, ѣ и Ц), съкратил множество първоначални думи (в о наместо вол, к о наместо кой и пр.) и изгубил няколко звука (ѧ, ѫ и ы); чехският език усвоил множество немски форми и отделни думи, и т. н. С една дума, различието между славянските наречия станало дотолкова голямо, щото, когато славянските депутати се събрали във Виена на «Славянското събрание», то не можели да се разберат и били принудени да говорят немски.

Разбира се, че ако са се изменяли славянските наречия, то след време е трябало да се изменят и понятията на славянските племена, следователно изменило се е и народното творчество. В старите времена, когато славянският език е бил почти общ, когато религията е била една и когато понятията са били сходни между себе си, то и съдържанието на народното творчество, поезията и обичаите са имали между себе си съществено сходство; но след време, когато било разпространено християнството, когато славянските племена били принудени да се разкъсат на части и да съставят отделни господарства или да се подчинят на различни чужденци и когато били прекращени техните сношения, то и първобитните верования и обичаи изгубили своето значение и заборавили се окончателно. Да земеме за пример старославянската митология. В първоначалните български, руски, чехски и сръбски паметници ние срещаме понякогаш имената на общите славянски богове, т. е. на Перуна, на Световида, на Даждбога, на Велеса, на Стрибога и пр.; но след време сичкото това се заборавя, размесва се с християнските предания и в народната поезия тия божества се заменяват с Кралевича Марка, с Илия Муромца, със Стояна, с Владимира и пр. Но съществува ли барем един исторически паметник, из когото би могли да се опознаеме както тряба със старославянската митология? — На тоя вопрос ние ще да отговориме отрицателно. Единствените сведения, които намираме в старите паметници за тая митология, са размесени с християнските и с апокрифическите предания, които са заимствовани от другите народи, следователно тия са неясни, темни и не отговарят на нашият исторически вопрос. Такива са историята за произхождението на светът от две начала, от добрият и от лошавият дух, които са намирали голямо съчувствие между богомилите. Така също множество вярования, които срещаме в народните песни, в приказниците и в някои стари паметници, като например вярованията в различни дивове, змейове и пр., са се появили у славянските народи по-късно и не принадлежат на тяхната митология. Ето защо нашите изследователи, които се занимават с българските древности, тряба да бъдат осторожни и да подвъргават секи писмен или изустен паметник на най-строгата критика.

Ние сме твърдо уверени, че ако съвременните писатели съберат народните песни, приказници и предания, то тия ще да дадат барем малка светлина и на старовременните езически вярования, но от тях се изисква и нещо повече, т. е. тия тряба да се опознаят по-напред и с вярованията на другите народи, и със старите паметници. Ние знаеме само два славянски исторически паметника, които би отговорили на техните цели. Тия паметници са «Слово о полку Игореве» и «Краледворската ръкопис».

Ако единът от наименованите паметници и да е руски, а другият чехски, но ние намираме в езикът им по-голямо сходство със сяко едно съвременно славянско наречие, нежели между две които и да е от тия наречия. С една дума, древният народ на славянската литература, до 14-то столетие, ни представлява пълно единство по своето съдържание; българската литература, която в първите времена е била по-богата от другите, е била общо достояние на сърбите и на русите; най-после, старославянските

произведения са били достъпни за сичките славяни, които, като изменяли само някои форми на езикът, усвояли го буквално.

ОСТРОМИРОВО ЕВАНГЕЛИЕ

Остромировото евангелие свободно може да се нарече пръв писмен старобългарски паметник, ако дякон Григорий, който е преписал тоя паметник за «Новгородският п а с à д н и к Остромира» (в 1056—1057), и да е внесъл в него някои руски ортографически форми. Езикът и правописанието въобще, които имат извънредно сходство с другите старобългарски паметници, потвърдяват нашето убеждение буквално. Мациевски говори, че това евангелие е преведено от гръцки на славянски език именно от светите братия Кирила и Методия и после е преписвано няколко пъти с малки или с големи отстъпки от първобитният превод. Ръкописът, който е бил назначен за Остромира, по мнението на А. Востокова, е бил третьо или четвърто копие от преводът на светите славянски равноапостолни братия. Това мнение потвърдяват още Карамзин и Шафарик. Носовите звукове ѫ и ѭ, ѧ и ѩ, полугласните ъ и ь, както и буквата ѣ се употребляват повечето пъти правилно, по правилата на старобългарският език, както в корените на думите, така и в окончанията. Окончанията на пълните прилагателни имена се не съкращават. Преходящето време има продължително окончание. Ако буквата щ понякогаш и да се заменява с шт, то това отстъпление е зависело изключително от преводачът. Но най-главното доказателство, че това евангелие е било просто копие от някой старобългарски паметник, се заключава в «Послесловието» и в «Синаксарът», които са поместени в ръкописът и в които срещаме вече руски особености. Из сичко се види, че «Послесловието» и «Синаксарът» са написани именно от дякона Григория, който отчасти е подражал на текстът. Остромировото евангелие е н е д е л н о (апракос), т. е. то е разположено не по евангелистите, а по неделите, като се захваща от св. пасха. Между текстът на евангелието е поместен синаксар, т. е. кратки известия за празниците и за светиите, който е разположен по неделите и по месеците.

Текстът на това важно евангелие се зема почти от сичките слависти за основание при изучаването на старославянският език. Да кажеме няколко думи и за гладкостта и богатството на старобългарският език, на когото е било преведено първоначално свещеното писание. Мациевски говори за тоя език така: «Като разгледаме паметниците на черковнославянският (старобългарският) език и другите славянски наречия, то можеме да кажем, че той, като носи на себе си следи от най-съвършенейшите старовременни езици, какъвто е бил например гръцкият, превъзвишава последният в много отношения. Славянският език е даже по-богат и по-точен от гръцкият. Тоя език, а особено древният, е бил благозвучен и затова, защото носовите звукове са му давали такова също произношение, каквото има днес деликатният французки език. Преди малко време Економид (Ekonomides) и Данковски предложиха вопрос: славянският език ли се е образовал по правилата на гръцкият, или гръцките наречия са се образовали по правилата на славянскиият? Ние няма да сбъркаме, ако кажеме, че славянските наречия са по-богати от гръцкият език и по вираженията, и по свойствата на езикът. Шлецер е забележил (във «Wiklad» Колара), че въобще славянският език е по-развит от сичките други европейски езици и че той е добил по-напред от сичките други своето съвършенство. В сяка народна славянска дума се заключава дълбока мисъл, която ни изображава характерът и занятията на народът с най-живите бои.»

Горски и Невоструев говорят за старобългарският език, т. е. за езикът на първите български апостоли, следующето: «Ние свободно можеме да кажем, че едва ли ще да се намери друг превод, на когото езикът по своят състав да се приближава толкова много до гръцкият оригинал и по своето достойнство да съответствува на възвишеността, на величието и на сладостта, с които се излагат Христовите «словеса», доколкото първоначалният славянски превод. Известно е, че неговите речи са мерни, гладки и благозвучни, неговите форми са величествени, изящни, правилни и разнообразни, с щото въобще, по мнението на филологите, се отличават древните езици от най-новите. Тая мерност, това разнообразие на формите и тая красота на израженията съставляват пълните и усечените форми, които се съблюдават в някои случаи в склоненията

и в спреженията, еднообразните окончания в някои падежи на съществителните, строгото съблюдение на двойствените числа в склоненията и в спреженията, двете неокончателни наклонения, простото и недостигателното, и някои други форми и изменения, които днес са излезли вече из употребление.»* С една дума, св. Кирил и Методий са знаяли своят език окончателно и употребили са го в сичката негова красота.

Остромировото евангелие е било найдено от Я. Дружинина в стаите на императрица Екатерина II. Тоя ръкопис, който се състои от 294 листа и който е написан с прекрасни уставни букви на пергамент, е бил подарен от Александра I на «С. Петербургската публична библиотека», дето се намира и до днешният ден. Остромировото евангелие е издадено пръв път в 1843 година от А. Востокова. Това издание може да се нарече вярно изваден копие от оригиналът. А. Востоков е употреблял сичките си сили да уварди и най-малките особености и знакове, които се срещат в ръкописът. Освен това, под сяка страница е поместен и гръцкият текст на евангелието, който съответствува на славянският; а до краят на книгата са притурени някои граматически изследования и обяснения на някои думи. В 1853 г. Остромировото евангелие е било напечатано втори път от В. Ганка, който се е постарал да му даде повече достъпност, защото неговото издание се е появило с някои необходими поправки и защото цената му е доволно малка.

ТЪЛКОВИЯТ ПСАЛТИР

Тоя псалтир се нарича «тълкови» именно затова, защото секи стих на псалмите се обяснява или съпроважда с различни разсъждения и прибавления. Така например после стихът «Господь въцарися, да радоуіеться земліа» следва тълкование: «И сиоубо чювьствьннаіа земліа радоуіеться іако божиіама ногама свѣтися, обаче да радоуіеться человѣкъ. Земліа боіесть человѣкъ». Тия тълкования, по думите на А. Востокова, принадлежат на св. Атанасия, александрийският патриарх (266—373 г.). Славянският ръкопис, който се състои от 20 листа, е принадлежал някога си на киевският митрополит Евгения Болховитинова, а сега се намира в «С. Петер. публична библиотека». Ако тоя паметник и да принадлежи на най-дълбоката древност, но в него се срещат вече някои отстъпления от старобългарското правописание, следователно преписвачът, който е живял в XI век, е чувствувал вече потребност до воведе в езикът някои свои местни особености. Буквите ж, ѫ, ѧ и ѩ се употребляват не сякога правилно; буквата ѣ се употреблява правилно; а ш доволно често се заменява с шт.

* Из ръкописното описание на старите паметници от Горски и Невоструева. Това описание, както ни се чини, е излязло вече из-под печат.

ХИЛЕНДАРСКИЯТ ПАРЕМЕЙНИК

Паремейник се нарича такава книга, която съдържа в себе си събрание от паремии, т. е. такива места из св. писание, които се четат на вечернята служба според големите празници. Хилендарският паремейник, който е купен от В. Григоровича из Хилендарският манастир от калугерите, е един от най-старите български паметници. Правописанието на тоя важен паметник е старобългарско, в пълен смисъл на тая дума. Юсовете се употребляват правилно; буквата ѣ се отличава строго от е; буквата ъ доволно често заменява ь; д се смекчава с дж; а наместо шт се пише постоянно ш.

СВЕТОСЛАВОВИЯТ «ИЗБОРНИК» ОТ 1073 г.

Тоя сборник е преведен от гръцки. Между ръкописите на Коаленєвата библиотека, която е описана от Монфокона, се намира такъв също сборник на гръцки език, но с някои и други различия, из които се види, че нашият «Изборник» е бил преведен от други список. Тоя замечателен из старобългарската писменост паметник е бил преведен, както се види, за българският цар Симеон, който е

способствувал твърде много да се разпространи славянската писменост в 10-ят век. В друг един список от тоя сборник (от 1446 г.), който се намира в библиотеката на Кириловският Белоезерски манастир, наместо името на великият княз Светослава в предисловието стои името на цар Симеона: «Великыи въ царехъ Симеонъ желаніемъ зѣло въжела» и д.т. (гл. А. Востокова, Описание слов. и русс. рукоп. Румянц. музея», стр. 499—506; Шевырева, «Поездка в Кирило-Белоезер. мон.», 2, 30—31).

Статиите, които са поместени в «Изборникът», имат не само духовно, но и светско съдържание, т. е. философическо, риторическо, описателно и отчасти историческо. С една дума, «Изборникът» не е нищо друго освен енциклопедия, която ни изнася различни сведения и извлечения из византийските източници. Правописанието на Светославовият «Изборник», ако разгледаме неговото основание по-внимателно, е българско, но в него се срещат доволно много отстъпления, които е произвел малоруският преписвач. Езикът или израженията, по тая също причина, доволно често биват темни и неудобопонятни. Из сичко се види, че преписвачът се е старал да приближи своят препис до малоруското наречие и развалил е старият паметник. Освен това статиите, които са заимствовани из пустословната византийска литература, са темни и непонятни и в самите оригинали.

И така, ако сравниме тоя паметник с Остромировото евангелие, то ще да забележиме, че в него се намират вече множество русизми и в правописанието, и в произношението. Буквите ж, ѫ, ѧ и ѭ се употребляват неправилно; шт се употреблява наместо щ и пр.

Описиваемият ръкопис принадлежи на XI век и намира се в «Синодалната библиотека». Началото на послесловието принадлежи на руският преписвач, а продължението му е преписано дума по дума из предисловията на Симеоновият «Изборник». Нашият покойни родолюбец И. Денкоглу е оставил доволно значителна сума за напечатанието на тоя важен паметник. Над него одавна вече се занимава г. О. Бодянски.

СВЕТОСЛАВОВИЯТ «ИЗБОРНИК» ОТ 1076 г.

В тоя «Изборник», който днес се намира в «Импер. публична библиотека», се срещат повече руски особености, нежели в първият ръкопис, ако неговото българско произхождение и да е доказано положително. Из сичко се види, че тоя паметник е славянско съчинение. Статиите на тоя «Изборник», по своето нравствено-религиозно съдържание, са били много по-понятни за старовременните читатели, нежели философическите статии на сборникът от 1073 г. Но най-забележително е това, че в тоя «Изборник» се говори за българският първоучител св. Кирила и за неговото житие. Множество причини ни накарват да мислиме, че тоя сборник се е появил пръв път във времето на Симеона, когато е била още съвременна паметта за светите равноапостолни братия Кирила и Методия. Езикът и правописанието на тоя паметник са отстъпили твърде много от оригиналът.

СУПРАСЛСКИЯТ РЪКОПИС

Тоя паметник, който принадлежи на XI век, се нарича супраслски ръкопис затова, защото е бил намерен от Бобровски в униатският манастир, който се намира при селцето Супрасл. Тоя ръкопис, който съдържа в себе си някои жития на светиите и няколко поучения от византийските оратори, принадлежи напълно на старата българска писменост.

Българското произхождение на тоя паметник се види както от формата на буквите, така и от езикът. Така например в него се употребляват правилно както буквите ж, ѧ и ѣ, така и ѭ. Супраслският ръкопис е издаден от Миклошича (в 1851 г.) под заглавие «Monumenta linguae paleoslovenicae e codicae suprasliensi». От кого е бил написан тоя паметник и от кого е бил занесен в гореказаният манастир, това и до днес остая дълбока тайна. Ние предполагаме, че той се е появил пръв път във времето на Симеона, който е превождал и сам деянията на византийските писатели.*

* В «Импер. публ. библ.» се намира отломок от житието на св.

ЙОАН ЕКЗАРХ БЪЛГАРСКИ

Ръкописният паметник, който е дошъл до нас и който принадлежи на XII век, съдържа в себе си множество русизми, които свидетелствуват доволно ясно, че той е бил не съчинен, а преписан в гореказаният век. Йоан Екзарх Български е живял много по-рано от тоя век. Горски и Новоструев са доказали положително (гл. «Описание слав. рукоп.». Отдел 2, ч. I, стр. 1—4), че Йоан Екзарх Български е съвременник на Симеона. В някои старославянски минеи в числото на светиите се упоминава (под 31 юлия) и Йоан Екзарх Български. В «словото» против богомилската ерес, която се е появила в България в X век, Козма, българският презвитер, който е живял малко по-късно от Йоана Екзарха, говори за него с голямо почитание и уважение и представлява го за пример на съвременните пастири, като го туря на един ред с вселенските пастири и учители. «Не рци никтоже неможно есть въ сія лѣта такомъ быти (каквито са Григорий Богослов, Василий Велики, Йоан Златоуст и пр.). Тии бѣша свѣтіи велицы, и крепки и лѣта ихъ добра. Нынеже зла насташа. Подражайте Іоанна просвитера новаго, егоже и отъ васъ самѣхъ мнози знаютъ, бывшаго пастира и ексарха, иже в земли болгарстѣ і не глаголите не можеть такъ быти в сия лѣта, вся бо богъ можетъ, аще мы хощемъ» — гл. рък. в «Синод. библ.» под № 188 (по понапред. Катал. 427), лист 80.

Съществува и други старец Йоан, който е живял на Св. гора и който, по думите на Синайският октоих (от XIV—XV), е превел много книги от гръцки «на наш болгарский език», но тоя Йоан не тряба да се смесва с Йоана Екзарха Български, защото манастирът «Св. Атанасия», дето е живял последният Йоан, е бил основан в 961 г. (гл. «Изв. ак. наук», 5, 372 и 373).

Кондрата, който е писан преди Супраслският ръкопис. Ако сравним това житие с житието на същият светия в Супраслският ръкопис, то ще да се увериме, че тия са произлезли из един източник. Правописанието и езикът на гореказаният отломок са старобългарски в строг смисъл на тая дума.

КОРМЧАТА КНИГА

Г. Т. Буслаев говори (гл. Историческая хрестоматия, стр. 377), че тоя паметник, който принадлежи на X век, съдържа в себе си множество старобългарски форми, ако и да е претърпял големи изменения от руските преписвачи. Наместо буквата ѫ се среща ШТ, но ДЖ се смекчава в Ж, например прѣже, межю. Буквите ѧ и ѩ се смесват с а и ѣ, но склоненията на прилагателните удържат своите пълни форми.

«О ПИСМЕНЕХЪ»

Тоя важен исторически паметник, по думите на О. Бодянски, е само част от някое пространно съчинение, което е било написано от Черноризца Храбра. Съществуват два главни ръкописни паметника, в които е поместена статията «О писменех». В «Моск. синод. библиотека» се намира ръкопис, под № 145, който е написан на хартия, малък формат. Тоя ръкопис е «списан» в 6856 или в 1348 за българският цар Александра от свещеникът Лаврентия Трудъ же и болѣзнь Лаврентія многогрешнаго таха свѣщенноинока. Тоя список, който има заглавие «О писменех Черноризца Храбра» е напечатан у Калайдовича в неговият «Йоанн Экзарх Болгарский». Друг список, който е намерен в савинският манастир в Далмация, е напечатан от г. Срезневски в «Журнал Мин. Нар. Просвещения». Намерени са още няколко списка от същото съчинение, но в тях няма нищо особено, освен в ръкописът (от XVI в.) в библиотеката на Троицкосергиевската лавра, в които гореказаната статия е озаглавена с думите «О свитци книгъ». Във вторият или в «савинският» ръкопис гореказаната статия е озаглавена със следующите думи: «Сказаніе, како състави святыи Кѵрилъ Словѣномъ писмена противоу іазыкѵ». В един по-нов ръкопис, който е принадлежал на «Московск. патриар. библиотека», това Храброво дело има отличително от другите списки заглавие. «Сказаніе, како состави свѣтый Кирилъ Философъ азбу-

ку по языку Словенску, и книгы преведе от Греческихъ на Словенскіи языкъ». Тоя паметник е бил издаден от Бурцова още в 1638, а препечатан е от Новикова в 1776 г. Г. Бодянски говори, че първият список е много по-важен от вторият, защото само в него се упоминава името на съчинителят и защото той е много по-древен. «Той е бил написан в онова време, говори той, когато още е било известно кому именно принадлежи съчинението» («О проис. слав. пис.», стр. 51). Но това справедливо заключение се потвърдява и от правописанието на паметникът. Г. Буслаев говори утвърдително, че това правописание е «българско» («Истор. христом.», стр. 428). Носовите звукове стоят на своето място, ако буквата ѧ понякогаш и да се смесва с ѫ, напр. ѫзыкъ нам. ꙗзыкъ, бѣшя нам. бѣшѫ, строꙗ нам. строѭи, землꙗ нам. землѭ и пр. Понякогаш наместо ъ се пише ѫ, напр. нѫ наместо нъ, но; буквата ꙗ се заменява с ѣ (всѣ нам. въсꙗ); буквата ъ се заменява с ь (о писменехь, глаголѣмь, речемь нам. о писменехъ, глаголемъ, рѣчемъ). После гласните букви а и и се пише не мека, а твърда гласна (чаание, окаании нам. чаꙗаніе, окаꙗнии).

ИЗ 3-ТО ПОУЧЕНИЕ НА КИРИЛА ЕРУСАЛИМСКИ

Един от най-древните старобългарски паметници, които не са претърпели никакви чужди изменения, са няколко листа из един стар ръкопис, които се намират у г. В. Григоровича и които са били намерени от него в Хилендарският манастир (в кулата на св. Сава).

Г. Григорович мисли, че тоя паметник, който е съхранил в себе си сичките стари форми, е бил написан в България, дето е бил и преведен. «Като разгледвах и изучавах, говори той, доколкото ми беше възможно, различието, което съществува между тия (между старославянските) паметници, аз трябаше да си съставя заключение, че то е произлязло от това, защото по-голямата част от старите кириловски ръкописи, ако и да са твърде древни, са на/пре/писани под влиянието на други наречия; други, ако и да съдържат в себе си явни древни признаци, са се появили много по-късно; най-после трети от тях са такива, при които преводачът или преписвачът се е съображал съзнателно за най-точното изражение на чисто славянските звукове.» Описиваемият древни паметник принадлежи на третият клас.

РЪКОПИС ОТ XIII ВЕК

Долеизложеното житие, което носи заглавие: «пренесение моштемъ свг҃о Иларіѡнѫ іепископѭ мьглен'скаго», ни беше изпроводено от г-на Минка Николова преди 5 години из Цариград. Г. Минко Николов ни пишеше така: «Изпроваждам ви един стар паметник да го напечатате в някое периодическо списание. Тоя паметник е преписан от един стар ръкопис, който се намира у австрийският консул (в Солун)».

Кой е тоя Минко Николов и кой е бил в онова време австрийски консул в Солун ние не знаеме, знаеме само това, че у едного от бившите австрийски консули (у г-на Михановича) са се намерили няколко старославянски ръкописи, които той добил от калугерите на Св. гора. В своето описание на старите ръкописи (гл. «Путешествие по Европейской Турции», стр. 181—183) г. Григорович говори следующето: «Евангелие 8°, болгарской рецензии, с особенностями древних рукописей. Его приписка замечательна: «Въ лѣта нѕф҃па царствующу благовѣрному царю Константину и Михаилу сыну его обладающу въсеми Блъгари и при патриарсѣ Игнат Іи Блъгаромъ зачеся и съвръшися тетраеу҃лъ сІи потицанІемъ и цѣноѭ пресвитера Драгане, писаны же сѫть въ Цариградѣ Трновѣ ...даде его до идоруть (?)... исправите, а не кльнете писавшаго. Тоя ръкопис принадлежи на г. Михановича австрийският консул в Солун.»

Г. Григорович е видял това евангелие преди 1848 година, но ние не знаеме в самото евангелие ли се намира

долеизложеното житие или с друг някой ръкопис. Ако вникнем в правописанието на озаглавеното от г-на Григоровича евангелие, то ще да видиме, че то има голямо сходство с нашият паметник. Ние не знаеме още преписан ли е тоя паметник от г-на Николова както тряба или не*.

МАНАСИЙНЪТ ЛЕТОПИС

Във «Ватиканската библиотека» се намира славянски ръкопис, който съдържа в себе си летописът на Манасия с някои и други притурки и променения. Тоя ръкопис е писан за българският цар Александра. На една от картините, които са поместени в ръкописът, цар Александър седи между Христа и между Манасия, а отгоре над тях лети ангел и туря на царската глава корона. «Нам се чини, говори П. Билярски, че Манасия е изображен на тая картина като свидетел пред Исуса Христа, в една от най-важните заслуги на царят, «в о Х р и с т а Б о г а в ѣ р н а г о», както говори надписът на тая картина.»

Друг список, който има голямо сходство с ватиканският, се намира в «Московската патриаршеска библиотека», под № 193 (гл. «Описан. рукоп. Румян. музея) и описан е с голямо учено внимание от П. Билярски. Тия два списка са важни за нас по две причини: първо, из тях ние можеме да се опознаеме доволно нагледно със състоянието на българският език и литература в така наречените «среднобългарски времена»; второ, из тях ние можеме да извлечеме множество сведения за българската история.

Ватиканският список е описан от А. Черткова в неговите две исторически изследования: 1) «О переводе Манассийной летописи» и пр.; 2) «Описание войны великога княза Святослава Игоревича против болгар и греков» (Москва, 1843 г.). А. Чертков е разгледал с голямо внимание гореказаните два списка и във филологическо, и в историческо отношение, следователно неговият труд е важен до най-крайната степен за нашите учени историци. Освен А. Черткова и Шевырёва («О словенских рукописях Ватиканской библиотеки», в «Жур. Мин. Нар. Просв.», XXII, 11, 1839 г.), тия важни за българската литература и история паметници са описани от П. Билярски в неговото замечателно изследование «О среднеболгарском вокализме, по патриаршескому списку летописи Манасия» (С. Петер., 1858 г., in 8°, стр. 144+IV). Езикът и правописанието на тоя паметник отстъпят вече отчасти от старобългарските паметници, които са написани в първите времена на българското християнство.

* Чудно нещо! Нашите стари паметници пропадат безследно и никой не мисли за тяхното съхранение! Ако г. Михановичь, г. Григорович и др. са о рали нашите манастири с цел да увардят старите паметници от изтреблението на невежествените калугери, то тия са направили голяма заслуга на науката; но ние видиме, че множество ръкописи се изнасят из нашето отечество и губят се. . . Кой знае де се намират днес ония наши драгоценности, които са принадлежали или които принадлежат на г-на Михановича!

БЪЛГАРСКИЯТ СИНАКСАР ОТ 1339 г.

Тоя синаксар, който се намира у М. Погодина в Москва, е бил написан «въ дни тогда царствующему и преобладаѫщѫ землеѫ блъгарскоѫ превысокому и самодържавному Иѡан8 Александру».

В Белград се намира и други български синаксар, в който се повтарят долеизложените от нас редове и който е описан от г-на В. Ламански в неговата статия «О славянских рукописах в Белграде, Загребе и Вене» (в приложенията за VI том на «Зап. Акад. Наук»). Правописанието на тоя паметник е средньобългарско. Ние заимствоваме следующите редове из съчиненията на А. Гилфердинга (т. I, стр. 39). . .

БЪЛГАРСКИЯТ ПРОЛОГ

Тоя пролог, който е бил найден в София от покойни Филаретова, е твърде важен не само за средньобългарската писменост, но и за нашата история, ако ръкописът и да е изгнил доволно значително. Тоя паметник, както се види, принадлежи на XIV столетие и има следующото заглавие: «Прологъ събран'у святыхъ въсѣго лѣта отъ

гдеже и къждо изиде и где родися. и кыми лѣты или ради мѫченiя, или пощенiа дѣлѣ, како коиждо вѣнецъ прижлъ есть»

На 31-то листо стои: «Въ тъжде день (12 септемврия) успѣние святаго и праведнаго Михаила война». Част оттова житие, което е важно в много отношения, е поместено в съчиненията на А. Гилфердинга, отдето ние и заимствоваме следующите редове. Правописанието на тоя паметник е средньобългарско.

БЕЛГРАДСКИЯТ СИНАКСАР

В тоя синаксар е поместена една доволно замечателна статия, която носи следующето заглавие: «Въ тьжде день (12 януария) страсть святыхъ Маноуила, Гєѡргиѧ, Льва и Iеже с ни отъ безбожны Блъгаръ избиiенны въ царство Льва Арменьскаго».

Съществуват още няколко ръкописни паметника, в които е поместена тая статия, но тия са много по-нови от Белградският синаксар.

В Троицосергиевската лавра се намира ръкопис под № 15, който съдържа книгата на Ивана Лествичника и в който са прибавени още няколко статии (от XIV в.), между които е поместено и гореказаното сказание. Това сказание носи следующето заглавие: «Въ недѣлю г̃ поста написанIе ѡ избиенныхъ в' блъгарѣх христiянъ, въ святыя посты за мѫс' неяденIе. мв̃ (глава)».

Захваща се: «Братiе и ѡтци, всеи заповѣди хощѫ вамъ от сказанiя нѣкоего повѣдати.» Тоя разказ е преведен от гръцки. Въобще се мисли, че той принадлежи на Теодора Студита. Но между сказанието на Теодора Студита и сказанието в Белградският синаксар съществува голямо различие. В ръкописът на Троицосергиевската лавра това сказание е темно, многоречиво и не съдържа в себе си такива исторически факти, каквито съдържа например сказанието на Белградският синаксар. Ние мислиме даже, че между тия сказания не съществува нищо общо.

ИЗ ТРОИЦОСЕРГИЕВСКИТЕ ЖИТИЯ

В «Троицосергиевската библиотека» се намира ръкопис от XIV век, в който, между другите житиета на светиите, се намира и житието на св. Власий. Тоя паметник е важен по две причини: 1) езикът му (изключава се правописанието, което е руско-славянско) както в отделните думи, така и в израженията и в граматическите форми, е старобългарски; 2) в него се говори, че св. Власий е посещал България. Секи от нас знае, че името на св. Власия е известно почти на секи българин (св. Влас) и че за тоя светия се разказват различни легенди и предания. У нас се намира такава народна легенда, в която се разказва, че една година свети Влас изморил козите на светогорските манастири само затова, защо калугерите им ловили през неговият ден риба. Но и самото правописание, барем отчасти, свидетелствова, че тоя паметник е излязъл из България. Така например, в някои места ние намираме гърдыи нам. гордыи, въ дивъ нам. въ чудо, того радьма нам. того ради и пр. Буквата ѫ, ако и неправилно, се употреблява понякогаш (напр. пришедьшѫ).

ИЗ СЪЧИНЕНИЯТА НА ТЪРНОВСКИЯТ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЯ

Евтимий Търновски е писал много, но някои от неговите съчинения, които са дошли до нас, са претърпели множество изменения и в езикът, и в правописанието. В «Гласник Срп. учен. друштва» (књига VII, свеска XXV стараго реда, стр. 289) е поместено едно от литературните труди или проповеди на Евтимия Търновски, което носи следующето заглавие: «Божественная служба святыхъ литургiя». Редакцията на гореказаното периодическо списание, като печата това Евтимиево дело, прави следующото предисловие или обяснение: «Руският писател г. Севастиянов е свалил фотографическо копие от съществующата на стената в Зографският манастир на Св. гора проскомидия, която е превел от гръцки на българославянски език Евтимий Търновски, български па-

триарх от 1360 до 1389 година. Тоя фотографически список г. Севастиянов е продал А. Гилфердингу да го напечата в някое от руските археологически периодически списания.

А. Гилфердинг — който мисли, че ако преводът на тая проскомидия от знаменитият български патриарх Евтимия бъде напечатан в Росия, той ще да стане недостъпен за българите, до които се отнася повече, нежели до русите — е намерил за по-добре, щото тоя превод от старата българска книжнина да се напечата в Сърбия, защото в такъв случай той ще да стигне по-скоро до ръцете на учените българи. С тая цел той изпроводи фотографическото копие заедно с преписът «почастном члану Српског ученог друштва митрополиту г. Михаилу», а той го предаде на настоятелството, което управлява гореказаното дружество.

Настоятелството от своята страна го предаде на «језикословното» отделение за преглед. Езикословното отделение, като разгледа това копие, реши, че тая проскомидия тряба да се напечата в «Гласник'т», защото в нея е важен книжевният черковни език от онова време, в което е живял преводачът на тая проскомидия» и пр.

ИЗ ПРОЛОГЪТ ОТ XIV ВЕК

Тоя пролог, който се намира в «Троицосергиевска библиотека» под № 5, е важен в много отношения. Така например (под 14 септемврия) някой си българин преди смъртта си разказва на братията си за първоначалното кръщение на българският народ.

Тоя паметник, без никакво съмнение, е твърде стар, ако и да е претърпял голямо изменение род влиянието на руските преписвачи. У нас се намира вярно преписано копие, което, ако след време добиеме възможност, ще да напечатаме буквално.

СТАРИТЕ БЪЛГАРСКИ ПРИКАЗНИЦИ

В библиотеката на «Московское общество истории и древностей Российских» под № 189 се намира сборник от XV век, който е съставен първоначално в България, ако след време руските преписвачи отчасти и да са изменили неговите първоначални свойства и в език, и в правописанието. В тоя сборник освен библейските притчи и книгата на Исуса Сирахова е поместен списокът на Менандра, който принадлежи и по езикът, и по правописанието на древната българска литература. Освен гореказаните статии в тоя доволно важен сборник е поместена приказницата за Агрипа или Синагрипа, която се отличава отчасти от гореказаните списки и по правописанието, и по езикът. Изреченията на Менандра, както се види из множество явни признаци, са се появили най-напред в България, отдето по-после са били пренесени в Росия. Ако руските преписвачи от XV век и да са внесли в тоя паметник множество подновления, но езикът и правописанието и после тия изменения свидетелствуват доволно ясно, че той е принадлежал на старовременната българска литература.

ГАБРОВСКИЯТ ПАМЕТНИК

Тоя паметник, който е написан в Габрово от някого си Романа и който принадлежи на XVIII век, се намира в Белград и принадлежи на ученото дружество. А. Гилфердинг, който е напечатал част от тоя паметник в своите съчинения, говори, че Роман е не съчинил, а преписал някое много по-старовременно литературно дело. Роман говори, че той е «с п и с а л» своята книга «на пользу женамъ», за да замени с това чтенията на бабешките приказници за самовилите и бродниците. Освен преводните статии, които принадлежат на византийската литература, в тоя ръкописен паметник е поместено и житието на Ивана Рилски, което е важно в много отношения. Това житие е написано много по-ясно, нежели Ивановото житие от Евтимия Търновски.

ПАИСИЕВАТА ЛЕТОПИС

Паисий, по думите на М. Дринова (гл. «Пер. списание», IV), е живял в 18-ят век. Неговата летопис е важна не само за българският език в онця времена, но и за историческите факти, които са извлечени от него из различни исторически паметници.

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА СТАРАТА ЧЕРКОВНА ПИСМЕНОСТ И ЗА САМИТЕ ПИСАТЕЛИ

Известно е вече, че онзи език, на когото първоначално е било преведено свещеното писание от великите равноапостолни братия Кирила и Методия, е бил български и че тоя език за доволно кратко време е бил усвоен от сичките славянски племена. Множество писатели се стараят да докажат, че славянският народ още в V-то столетие е бил разделен на множество племена, че тия племена са били вече отчасти чужди между себе си и че черковнославянският или старобългарският език със своята богата литература се е появил навреме да сближи изново разкъсаните части (гл. «Очерк истории писмен у славян» от Мациевски, стр. 8). Това е вярно.

Първата черковна литература се е появила в IX-ят век. Тая литература в онова време или, да кажеме по-правилно, за онова време е била твърде богата. Разбира се, че «като била обогатена, говори В. Григорович, не само с преводи, но и с оригинални съчинения, тя, заедно със свещеното съдържание, е могла, както се предвидело, да съхрани до най-новите поколения твърде богат и твърде разнообразен славянски език. Но различни събития, които изменили б и т о в и т е (родствените) отношения на славяните и влиянието на времето са станали причина, щото езикът на тая литература малко по малко да изгуби своето древно знаменование, защото секи народ, до когото доходили свещените книги, го изменявал и опростявал по силата на своето наречие». И сичкото това, по думите на тоя писател, е произходило не безсъзнателно. Българославянските книги са били изменени от другите славянски племена — по-напред от русите, а после от сърбите — именно затова, защото историческите обстоятелства са отдалечили още повече славянските наречия и защото между писателите не са съществували вече никакви взаимни сношения. Че това изменение се е извършило не безсъзнателно, а с намерение, свидетелствува приписката в «Сборникът» на цар Симеона, който е бил преписан за княз Светослава в XI век, а още повече приписката в триодът от XIV-ят век, който е принадлежал на Норова*. Ние видиме, че руският преписвач заменява името на цар Симеона с името на княза Светослава и старае се да се отдалечи от оригиналът; а сръбският преводач се съзнава, че е извършил тежко дело. Но старобългарският език е претърпявал изменения и в сама България. Известно е, че България, която много пъти е търпяла потресения не само в гражданско, но и в черковно отношение, е била длъжна да подпада и в извънредно невежество, което е имало голямо влияние и на народният език. Но г. Григорович мисли, че в България в така нареченият «средни период» се е чувствувала даже и потребност да се измени или да се преобрази старият черковни език. С това дело са се занимали двата български патриарха, Иоаким и Евтимий. Техните труди са били след време точка за подражание и тяхното време се нарича търновски период на черковнославянската литература. Иоаким е живял в XIII, а Евтимия в XIV -ят век. Техните списания имат различни ударения, о к с и и и в а р и и, които се не срещат по-напред.

После падението на Сърбия и после унищожението на България средоточието на черковнославянската книжевност се упътило към север и преселило се в Малоросия, а именно в Киев. Там от XV-ят век насам се захваща усилена литературна деятелност, но тая деятелност се още се намира под българското влияние. Св. Киприян**,

* Тая приписка е немаловажна за историята на старославянският език. Ето я: Сіи тріодь и з в о д а с в е т о г о р с к а г о правога и с типикомь и сь октаикомь извода новога на истинь боугарскаго іезика — терь Богъ вѣсть велма ни е было оусыльно прѣставлѣти га на срьбски іезыкъ».

** Св. Киприян, който е особено знаменит в историята на черковната литература, е бил, по думите на Григория Цамблака, българин. Знаменитото послание на Евтимия Търновски е било написано за него.

по думите на г. Григоровича, е бил особен защитник и подражател на българските писмена.

Българската черковна литература се захваща тутакси после кръщението на Бориса. Ние казваме на Бориса, защото по-голямата част от българският народ е изповядал християнска вяра много по-рано от това време. Но най-голямото развитие на черковната писменост се е случило при Симеона. Съществуват множество доказателства, че Симеон се е учил и возпитвал в Цариград при византийският двор и че е получил блестяще, по тогавашните времена, образование. Колкото по-внимателно разгледваме и изучаваме оная българска литература, която се е появила при Симеона, толкова повече се уверяваме, че ония дела, които са били изработени по неговото желание, са били избирвани със знание, с цел и с предначертана идея. С една дума, Симеон се е старал да воведе в своето отечество висше образование, поддържевал е способните деятели, работил е и сам и избирал е щото тряба. Ако после неговата смърт за България да не би настанали тежки и нещастни времена, то тя непременно би продължила своето влияние между останалият славянски свят, т. е. била би втори Рим или втори Цариград в нравствено отношение между другите славянски племена. Разбира се, че ни едно славянско племе не е играло — и то в такова кратко време — такива важни роли в народното образование, доколкото България във времето на Симеона. Но най-достойно за забележване е това, че сам Симеон — ако и да е водил безпрестанни войни с гърците и ако и да е бил длъжен да се занимава с вътрешните преобразования на господарството — е намирал време да изучава, да преводи и да избира оригинали из гръцката литература! Той събрал около себе си множество способни и деятелни мъже, дал секиму от тях литературна работа, и по думите на едного от тях, «напълнил с книги даже и своите палати» (Калайдович, «Йоанн Экзарх Бол.», стр. 102). Собствен труд на Симеона е «Златоструй» или преведените 135 избрани «слова» из съчиненията на Йоана Златоусти. Ако самият Симеонов превод и да е изгубен, но в Русия се намират два списка, които са преписани от оригиналът. Единът список, който принадлежи на XII-ят век и който е написан на пергамент, се намира в «Имп. публична библиотека»; а другият, който е

преписан в Киевопечерската лавра в XV-то столетие така също на пергамент — в «Московската духовна академия».

Други писатели, освен Симеона и св. Кирила и Методия, доколкото ни е известно, са следующите:

1) С в. К л и м е н т, епископ словенски или велички, ученик на св. Кирила и Методия. Климент се е родил в Моравия. После смъртта на св. Методия против неговите ученици, които са проповядали по Моравия и по Панония, е било възвдигнато гонение от немското и от римското духовенство, които са гледали на славянското просвещение не с добро око. Учениците на великите мъже, като проседели дълго време заключени в темниците, били изгонени из гореказаните земи. Между тия ученици се е намирал и св. Климент, когото Теофилакт Български (родом грък) нарича «велеученный презвитеръ». Климент с Наума и с Ангелария дошли в Белград (на Дунавът) при Бориτикана, който е бил управител на тая българска местност, а той ги изпроводил при Бориса. Борис бил обрадван и посрещнал новите проповедници с отворени обятия. След време (в 889 г.) той отделил от своите владения югозападната част, която се наричала Кутмичевица, т. е. сегашна Македония и Албания (от реката Вардар и Юскюб до бреговете на Адриатическо море, а от Авлона нагоре до Черна гора) и дал я под управлението на своят наместник Дебета. Заедно с Дебета отишъл и св. Климент, който бил длъжен да проповяда в тия крайове евангелското учение. Царят му дал три великолепни палати в Девол и места за почивка в Охрида и в Главеница. Св. Климент, по думите на неговият животоописател, употреолял сичките си сили да просвети тоя край, който се намирал в «крайно невежествено и почти скотоподобно състояние», имал множество ученици по околностите (числото на тия ученици достигало до 3 500 души), разкривал им дълбочините на св. писание, превождал и писал книги и пр. В Охрида той изградил манастир и черкова в името на св. Пантелеймона и после още една черкова, която след време станала катедрална.

После седмолетното служение на Климента в тая местност поминал се Борис, а още след четири години после това и неговият първи наследник Владимир. Симеон, който наследил престолът на Владимира, назначил

Климента за епископ на Дрембица или на Велица, следователно той станал пръв български свещенослужител. По мнението на Шафарика, това епископство се е намирало в северовъзточната част на Македония, там, дето речицата Велица тече от планината Велица и влива се в Струмница (при днешният град Струмница). От това се види, че ако Климент и да е отишъл в същата област, но местопребиването му се променило и неговата деятелност трябало да се обърне към другият край на областта. И тука св. Климент без почивка просвещал клирът и народът и бил «хранител и покровител на сичките сиромаси и нещастни». За прочитание в черковите той съставил множество поучения и превел житията на светиите на простонароден език. «И сичките тия Климентови произведения ходят от ръка на ръка, говори неговият животоописател, и съхраняват се с уважение.» Когато Климент достигнал до зряла старост, то пожелал да се успокои, но Симеон го помолил да остане още малко на своята катедра. После смъртта си той оставил на българските черкови п р о щ а л е н д а р, т. е. завещал им преводът почти на сичката «цветна триод», от «новата неделя до четиридесятницата», която българите до това време нямали. Едната половина от книгите, които били написани от него, и една част от имането си той оставил на своята епархия, а другата — на Охридският манастир, който бил изграден от него. В тоя манастир Климент бил и погребан в 916 година на 27 юлия. Мощите на тоя български просветител и до днес още се намират в Охридският храм; съхранил се е даже и надгробният му паметник, над когото се намира славянски надпис.

2. К о с т а н т и н, по-напред презвитер, а после епископ на неизвестна катедра в България и ученик на Методия. Костантин е бил един от ония Методиеви ученици, които са били изгонени из Моравия заедно с Климента. В 894 година той, по думите на неговите съвременници, написал поучения за сичките годишни неделни дни (на число 51), които били отчасти извлечени из съчиненията на Ивана Златоусти, а отчасти из Кирила Александрийски и из Исидора Пелусиота. По-голямата част от тия гръцки произведения са били преработени и допълнени с кратки забележки и заключения от преводачът; а едно от тях, «За десетте прокажени», е написано от

самият Костантина. В 907 г. той превел, по желанието на Симеона, четирите «слова» на Атанасия Александрийски.

За ерархическата деятелност на Костантина се не знае почти нищо, когато неговите другари Климент, Наум, Ангеларий, Горазд и Сава са оставили и други паметници, които свидетелствуват за техните велики труди. Манастирът «Св. Наум», който се намира до самият югозападен край на Охридското езеро, е бил възвдигнат от Бориса и служил е за прибежище на св. Наума. Неговите мощи и до днес още почиват в тоя манастир. Черковата, която така също е посвещена на св. Наума, е изградена в X-ят век. В това старо здание от лявата страна до вратата е изображен като ктитор на храмът св. Борис (Михаил); а на южната страна са изображени седемте славянски просветители — св. Кирил, Методий, Сава, Ангеларий, Горазд и Климент в архиерейско облачение и Наума в калугерско. В черковата се намира иконата на св. Наума, над която стои гръцки надпис. Под тая икона се намират и мощите на св. Наума. Освен това посред пределът на южната страна се намира надгробна дъска, под която лежи тялото на някой си цар. Ние мислиме, че тоя гроб принадлежи на цар Бориса. А защо между горепоменатите светии няма св. Костантина?

3. Г р и г о р и й п р е з в и т е р. Тоя писател е известен най-много затова, защото е превел по желанието на цар Симеона (893—927 г.) от гръцки на български византийският хронограф на Иоанна Мелала, който съдържа в себе си и черковната, и гражданската византийска история. Тоя хронограф е бил допълнен от Григория и из други някои летописци. В някои стари минеи (под 8 януария) се упоминава името на някой си Григорий, епископ в Мисия (България). Освен това г. Григорович, като пътешествувал по бившата българска Охридска архиепископия, по указанието на Ликеня, открил в громадната полуразрушивша се черкова «Св. София» гръцки надпис, когото той превожда със следующите думи: «Григорій. . . сѣнь (храм) вѫздвигнувъ (заповѣдямъ?) богописанныхъ законовъ народы Мисіи поучаетъ премѫдро 6520» (т. е. 1012 г.). Сичкото това ни дава повод да мислиме, че при тоя храм се е намирал «предел» или параклис в името на св. Григория. Друго-

яче се не може да бъде, защото самият храм е бил изграден от българският архиепископ Лъва.

Григорий презвитер се нарича в старите паметници «премъдри учител и презвитер на сичките български черкови», а Григорий Мизийски — «премъдър учител на сичките мизийски (славянски) народи». Ние мислиме, че тия два Григория са едно исто лице. Известихме се из достоверен източник, че от лявата страна в черковата на битолската митрополия се е намирал взидан в стената камък, на когото е било написано, че храмът е възвдигнат от «Григория екзарха на сичка България». Кой е бил тоя Григорий? Ние не намираме това име между охридските екзархи. Гореказаният камък с известна цел е бил изваден преди 35 години от битолските цънцари и заменен с други, неизвестно отде донесен. В същата черкова се намират два параклиса (предела) в името на св. Климента и Наума. Битолските цънцари са се старали да унищожат и тия параклиси, но не са могли да успеят, защото са се бояли от народът. Тия едно време заменили названието св. Климент и св. Наум с името на св. Богородица, но народната воля ги накарала да се откажат от своето желание. Народът се отказал да влазя в тая черкова и тогавашният епископ бил принуден да служи през денят на св. Климента и да споменува имената на българските просветители. Тия сведения ни потвърдиха и някои цънцари, които днес живеят в Ромъния и които се сърдят на своите съотечественици. По техните думи св. Григорий, който е направил гореказаният храм, е бил ромънин, защото на камъкът се говорило, че той е бил дошъл от придунавските страни.

4. Иоан, презвитер и екзарх български. За тоя плодовити писател ние говорихме вече. Като допълнение на казаното ние ще да забележиме, че Иоан е замечателен и като учен човек, и като даровит проповедник. Той е написал и посветил на Симеона: 1) Шестодневът, в който са изложени сведения за шестте дни при сътворението на светът. Това дело Иоан е съчинил отчасти сам, а отчасти под ръководството на Василия Велики, на Иоана Златоусти и на Северияна Гевалски. То носи такова заглавие: Шестоденье, съписано Іоаномъ пресвитеромъ екзархомъ отъ святаго Василія, Іоана и Севериана, Аристотелѣ Философа и инѣхъ». 2) Избрани глави (48 от 100) из книгата «За правата вѣра» или из догматическото богословие на Иоана Дамаскина, които той извлякъл по желанието на черноризца Дукса. 3) Четири черковни поучения (на Преображение, на Възнесение, на Благовещение Иоакима и Анни и за погребающите се в черковите). 4) Диалектиката или философията на Иоана Дамаскина и началото на неговата гръцка граматика, която Иоан отчасти преправил за славянският език. В онова време думата екзарх е означала върховни чиновник, който е бил изпроваждан от синодът по епархиите за важни дела.

5. Черноризец Храбър. Храбър е писал в онова време, когато още са живели такива хора, които са познавали лично св. Кирила и Методия, следователно в последните години на десетьото столетие. Той е написал: 1) Сказанието «О славянскихъ писменъ», в което ни разказва от кого и за кого е била написана славянската азбука и славянските преводи. В тая малка статийка Храбър защищава българските апостоли и проповедници от техните гръцки противници, които са гледали на българското развитие като сякога. 2) Някои и други поучения, които и до днес още остават за нас неизвестни. Сам Храбър говори: «Сжтъ же инни отвѣти, яже инде рѣчемъ».

Статията «О писменех» е твърде важна за българската литература, следователно ние ще да разгледаме накратко нейното съдържание. В тая статия Храбър говори понапред от сичко, че славяните във времето на свсето идолопоклонничество не са имали книги, а употребляли са само чжрти и рѣзи, а после кръщението си са захванали, по причина на нуждата, да се ползуват от гръцките и от римските букви. Разбира се, че тия писмена, по думите на Храбра, са се употребляли без никакъв ред, защото още не са били изнамерени правила, т. е. защото между чуждите букви не са се намирали такива знакове, които би отговаряли на славянските звукове. После това той привежда примери за доказателство, че гръцката азбука е недостаточна за изражението на славянските звукове (гърците нямат нито буквата **б**, нито меки гласни и съгласни, нито полугласни и иссови звукове). Но неустройството на славянският език се прекра-

тило тутакси после изнамирането от св. Кирила славянските букви, които той отчасти земал из гръцката азбука, а отчасти измислил сам. После това съчинителят разказва кои именно букви са земени от гръцката азбука и кои са притурени.

Но най-важни в тая статия са отговорите на Храбра, които той изрича против неприятелите на славянското развитие. Неприятелите говорят: «чесомоуже сѫтъ словѣнски писмена (книги). Разбира се, че тях не е сътворил бог, или ангели, и ония «иждеотъконасѫтъ» (искони, от века), като жидовските, римските и елинските, «иже сѫтъ отъ самаго бога», който е повелел да се пишат книги само на три езика, които са освещени с надписът на Христовият кръст». Храбър, като се старае да докаже противното, говори, че елинските писмена са написани от погани идолопоклонници, а славянските от свети мъже.

Съществува мнение, че Иоан Екзарх Български и Храбър са едно исто лице и че прилагателното Храбър се е давало на енергическите проповедници. Ние отчасти се съглашаваме с това мнение (гл. стр. 34 и 35), защото имаме множество причини да мислиме така, а не другояче. В манастирът Нямцу (в Ромъния) се намира евангелие, написано в XVII век, в което намираме следующите редове: «Сіе евангеліе списано бысть Діонисіемъ ієромонахомъ храбримъ.» Тряба да кажеме и това, че ако отделяваме по-горе Иоана Екзарха от Черноризца Храбра, то правиме това по обичаят на досегашните археологически изследователи.

6. Козма, презвитер български. Козма е живял едновременно с Черноризца Храбра, т. е. в онова време, когато още са живели мнозина, които са познавали лично Иоана (Екзарха). Той е написал: 1) «Слово на еритики преніе и поученіе отъ божественныхъ книгъ»; 2) «Слова о црьковномъ чину»; 3) «О метущихсе черьнцехъ» (калугери); 4) «О епископахъ». Нам е твърде жално, че нямахме подръка ни едно Козмово дело при съставлението на предидущата христоматия*. А. Гилфердинг мисли, че

* Словото на Козма против богомилите е поместено: 1) в «Православный собеседник» за 1864 г., част I, стр. 487; 2) В «Arkiv-ът» на Кукулевича-Сакцински, кн. IV.

Козма е писал своите обличения във времето между Петър I и Самуила.

7. Теофилакт, архиепископ български. Теофилакт е живял при краят на XI и в началото на XII век. Той е бил, по думите почти на сичките досегашни писатели, родом грък и ученик на византийският писател и сенатор Михаила Псела. Ние мислиме, че в това отношение съществува някоя погрешка. Из житието на св. Климента се види, че един Теофилакт е бил съвременник на тоя светия, а ние знаеме, че Теофилакт български е бил епископ в Охридската епархия около XII век. В гореказаното житие се говори така: «Св. Климент имаше до 3500 ученика, с които повече и прекарваше времето си; ние, които сякога се намирахме при него, никога го не виждахме да стои празен.» И така, или Теофилакт архиепископ български е само превел от български на гръцки житието на св. Климента, или са били два Теофилакта. Но ние ще да оставиме това дело на учените филологи и историци. Теофилакт архиепископ български е писал на гръцки, но съществуват две негови доволно стари статии, които са написани или преведени на старославянски. Тия статии са: 1) Тълкование на свещеното писание; 2) Предисловие на евангелието.

Тия са известните до днес лица, които принадлежат на старата българска литература. Разбира се, че съществуват още множество писатели от онова време, но имената им и до днес още остават неизвестни. Така например, ние не знаеме даже кой е превел за цар Симеона знаменитият «Изборник», за когото споменахме вече. После Симеона, ако България и да подпаднала под византийското иго и ако за българският народ и да настанали тежки и нещастни времена, българската литература се още продължала да се развива и да расте. В продължението на X и на XI-ят век в България са преведени и написани повече от 15 литературни дела от неизвестни лица. Разбира се, че ние говориме тука само за ония произведения, които са оцелели и които ни са известни*.

* Забележителни съчинения за старобългарската литература са: 1) «Древние памятники письма и языка югозападных славян» от И. П. Срезневски, Спб, 1865; 2) «Древние глаголические памятники сравнительно с памятниками кириллицы» — от същият — Спб, 1866 г.; 3) Няколко други статии от същият в «Извест. акад. наук», т. I,

Из средньобългарската литература нам са известни само следующите лица:

1. Дионисий, калугер и презвитер, ученик на Теодосия Търновски. Дионисий е живял в половината на XIV-ят век. За него се говори в житието на Теодосия, че той е превел много книги от гръцки на български (гл. «Чтен. общ. истор. и др. российск.», 1860 г., кн. I, стр. 5). Какви книги е превел Дионисий и съществуват ли тия книги, ние не знаеме.

2. Иоасаф, митрополит Видински или Бдински. Иоасаф е бил поставен за епископ в 1392 г. (гл. Acta patriarchat. Constantinop.» от Миклошича, т. I, стр. 161). Той е написал похвално «слово» на Филотея Търновска, на която мощите, после падението на Търново, са били пренесени във Видин, а от там в Ромъния. Във Видинската крепост се намира стара черкова, сега болница, на която над вратата стои следующият надпис: Храмь сіи воздвиже к... Іоасафъ архіепископъ премудри во слав... Филоѳеи изцѣленіе ради грѣшныхъ и нем... а.... мѣсяца августа $\overline{к}$. Надписът е голям, но пострадал е от времето. Ние се надеяме, че учените историци ще да се постараят да препишат всичкият паметник, който е доволно важен за нашата черковна история.

3. Теодосий калугер. Той е написал житието на българският светец Петра Коришски.

4. Евтимий, последният патриарх български. Евтимий е знаменит не само като плодовит писател, но и като умен и честен архипастир. В сегашньото време са известни следующите негови съчинения: а) черковни слова: 1) «Похвално слово Константину и Елены»; 2) На воведение в храм пресв. Богородици; 3) Три похвални слова на св. Неделя; в) жития и повести: 1) Житие на Параскева Търновска; 2) Житие на Филотея Търновска; 3) Житие на Иоана Рилски; 4) Житие на Теодосия Търновски; 5) повест за възобновлението на храмът «Св.

стр. 82 следв. и т. X, стр. 2 следв.; 4) «Статьи касающиеся древняго славянского языка» от В. Григоровича, Казан, 1852 г.; 5) «Разцвет на славянската писменост» от Шафарика; 6) «Обзор русской духовной литературы» от Филарета, част I; 7) «Век Симеона царя болгарскаго» от Палаузова, Спб, 1852 г.; 8) «История русской церкви» от Макария, т. II.

Възнесение» (в Ерусалим); с) послания: 1) До калугеринът Киприяна, който е живял на Атонската гора; 2) до Никодима свещеника, «иже в Тисменѣ» (във Влахия); 3) До митрополитът угровлашки Антима.

«Патриарх Евтимий, говори Голубински, в някой смисъл може да се нарече български патриарх Никон, защото той е направил в България онова, щото е било направено в Русия от Никона.» Така например той е предпринял и свършил изправлението на черковните книги, които са съдържали в себе си множество темни и неправилни места. Григорий Цамблак нарича Евтимия «законодавец»; а Костантин Костенечки (родом не сърбин, а българин) в своята «Книга за правописанието» говори, че в търновските страни писмеността е била погинала, но царят и патриархът (Евтимий) я просветили»; нарича Евтимия «велики художник на славянските писмена»; разказва, че Евтимий е съставил «утвърждение» на писмената; най-после, съобщава за себе си, че е заимствовал своята наука за «писмената» от някого си Андроника, който е бил ученик на св. Евтимия. От трудовете на Евтимия, които се отнасят до богослужебните книги, е известна литургията на св. Якова, която е преведена от гръцки.

Хилендарският еромонах и проигумен Паисий, който е написал около половината на преминалото столетие историята на българският народ, говори, че се е ползувал между друго от летописът търновски и от историческите съчинения на патриарха Евтимия (гл. статията на Гилфердинга в «Голос» за 1869 г., № 69). В сръбският «Гласник» е напечатан «служебникът» на «кир Евтимия патриарха Търновски».

5) Владислав граматик. Владислав, който е живял във втората половина на XIV-ят век, е дописал житието на Ивана Рилски, което е написано от Евтимия Търновски. Това допълнение носи следующето заглавие: «Слово о обновленіи монастыря Рылскаго и како паки пренесенъ бысть (св. Иванъ) изъ Тернова въ тотъ же манастыръ» (напечатано е в «Гласникът»).

Думата граматик в онова време е означала учен човек. Като споменахме Рилският манастир и неговото възобновление, ние сме длъжни да кажеме, че той, заедно със Зографският и Хилендарският манастири на Св.

гора, заслужва да се опише малко по-пространно. Ето що говори г. Григорович в своята замечателна книга «Путешествие по Европейской Турции». «Манастирът «Иван Рилски», говори той, се намира посреди твърде високи планини (Рила планина), които висят отгоре със своите темни гори, а пътят се извива към него чрез диви теснаци. Тоя път лежи до полите на планините и преминува чрез мостове ту на едната, ту на другата страна. Две речици, Илинка и Рила, прорязват теснакът и като отстраняват множество препятствия, оглашават дивата страна с поражающа шумотевица. Между селото Рила и манастирът «Иван Рилски» по средата се намира неголям метох Орлин, в който има и черкова. В селото Рила така също има черкова в името на св. Архангел и българско училище. Манастирът носи името на св. Ивана, който в X-ят век е прекарвал в рилската пустиня пълен с изпитания живот. Със своите подвиги Иван принадлежи в числото на укоренителите на християнството в просвещающият се тогава български народ. Ето защо в продължението на толкова векове той се са е ползувал с благоговението на царьовете и на народът. В житието на тоя светия се упоменава цар Петър, който е посетил светият пустинник още при животът му, и цар Иоан Асен, който е предприел немалки трудове за възвращението на поробените негови мощи из Венгрия в България. С уважението към паметта на светият човек е било съединено и уважението към оная обител, която е била основана от него. Из единствената, която е оцеляла досега, грамота на цар И. Александра ние можеме да заключим до каква степен тоя манастир се е ползувал от вниманието и уважението на българските царьове. После падението на българското царство той е изпитвал много нещастия, които са се съхранили в темните стари предания. В преминалото столетие манастирът е бил развалян три пъти (1765, 1768 и 1778 г.), а около 1830 година той е съвършено изгорял, и, както ни се чини, не без участието на с в о и т е (?). От това време търговците из множество градове (а особено братия Стоян и Вълко Чалъкови из с. Коприщица) са земале на себе си попечението за манастирът и изградили са го още по-великолепно от понапредният. С изграждането му са се занимали само българи. От неговата архитектура и от украшенията му

ние можеме да си съставиме понятие за многообразните дарования и за вкусът на тоя трудолюбив народ. Битолските българи са били неговите архитектори, а разложките и самоковските — негови живописци. Манастирът съставлява неправилен четириъголник: возточната линия е по-дълга от другите. В манастирът се намират 16 параклиса, които носят различни названия. Главната черкова е посвещена в името на «Рождество пр. Богородици»; тя се намира посреди полянката. Черковата е украшена с великолепни кубета и с превъзходен перистил (лице) из 12 колони, от които две от бял и четири от черен камък стоят на средата, а другите 6 от черен камък от страните. Вътре черковата е разделена на отделения или на предели*. Нейните кубета и покривът ѝ се поддържат с 9 колони от бял и с 6 от черен камък. При иконостасът, близо до царските врата, лежат мощите на Ивана Рилски. Звънарницата, която е отделена от храмът, е останала от древните здания; тя е изградена от Хреля, пълководецът на цар Душана. На лявата стена в черковата са изображени: св. Методий, архиепископ Моравски, св. Наум чудотворец, св. Йоан-Владимир миротворец Елбасански, св. Давид, цар български, св. Стефан първовенчани крал сръбски, св. Стефан Неманя, който е бил наречен Симеон, св. Сава, архиепископ сръбски, св. Никодим мироточец, св. Елена царица, св. Анна царица, св. Владислав, крал сръбски, св. млади Урош Неманич, св. Стефан Скриляновски, св. Георги Ссфийски и др. На лявата стена: св. Лазар сръбски, св. Милютин Софийски, Антоний и Теодосий и др. Недалече от манастирът се намират две постници. В едната постница се намира гробът на св. Ивана, а другата принадлежи на св. Лука български. Във втората постница се намира черкова, която носи название «Покров пр. Богородици».»

* Големината на черковата: дължина от иконостасът до западните врата 39 1/2 аршина, до восточната стена 8 аршина; широчина 19 10/16 аршина. Освен това черковата има 16 прозореца, от които 14 са големи и 2 малки, и 6 врата.

ЗА СТАРОБЪЛГАРСКАТА АЗБУКА

В старобългарският език ние намираме 42 гласни и съгласни букви, които са: ⱑ, ⱒ, ⱓ, ⱗ, ⱔ, ⱕ (и ⱐ), ⱚ, ⱛ, ⱜ, ⱝ, ⱞ, ⱟ, ⱡ, ⱨ, ⱪ, ⱬ, ⱥ, ⱦ, ⱨ (и ⱳ), ⱶ, ⱷ, ⱸ, ⱹ, ⱺ, ⱻ, ⱼ, ⱽ, Ȿ, Ɀ, ⲁ, ⲃ, ⲅ, ⲇ, ⲉ, ⲋ, ⲍ, ⲏ, ⲑ, ⲓ, ⲕ, ⲗ, ⲙ, ⲛ, ⲝ, ⲟ, ⲡ, ⲣ, ⲥ, ⲧ, ⲩ, ⲫ, ⲭ, ⲯ, ⲱ, ⲳ, ⲵ, ⲷ, ⲹ, ⲻ, ⲽ, ⲿ, ⳁ, ⳃ, ⳅ, ⳇ, ⳉ, ⳋ, ⳍ, ⳏ, ⳑ, ⳓ, ⳕ, ⳗ, ⳙ, ⳛ, ⳝ, ⳟ, ⳡ, ⳣ, ⳤ, ⳬ, ⳮ, ⳳ. Тия букви, като изключиме ь и ъ, в старите времена са се произносили така също, както се произнасят и до днес. Така например, буквата ⱑ като а (а), буквата ⱒ като б (бе) и т. н.; следователно ние ще да поговорим тука само за ония гласни и съгласни букви, които в по-новите времена са изменили своето първоначално произношение.

1) Буквата з е л о (ѕ) в старобългарските паметници се е употребляла само наместо цифра (6); но в паметниците от XV-ят век ние я намираме вече в множество думи, които се захващат със ⳟ, като например в думите ⳟⱳⱔⱔⱗⱑ, ⳟⱔⱔⱐ, ⳟⱳⱔⱬь, ⳟⱔⱐⱏⱁ и др. Но тая буква и до днес още има отделен звук, който се отличава от буквата ⳟ, например: ⳟⳡⱎⱐⱔⱌъ, ⳟⳡⱎⱐⱪⱑⱍ, ⳟⱬⳡⱎⱔⱐ, ⳟⱳⱔⱔⱗⱑ и пр. Тука тая буква се произнася меко и с езикът.

2) Буквата *от* (ⱳ), се е употребляла за цифра (800), но понякогаш се е писала и наместо предлогът отъ.

3) Буквите ъ и ь в старобългарският ят език са имали особено произношение. Нашите ъ и ь в новите времена не могат да се наречат букви, защото нямат свое произношение, а употребляват се само за обозначението твърдите и меките звукове и за отделението мъжкият род от женският. Така например ние пишеме коньтъ, учительтъ, волътъ, снопътъ, защото ь-т преди буквата *т* се произнася като я и като йо, а ъ-т като а и като о (в Македония говорят к о н й о т, в о л о т, у ч и т е л й о т и пр.). Но в старобългарският език е р ъ т и и р ъ т са се произносили като гласни букви. От XIII-то столетие славянският език, който е претърпял големи изменения в Росия, е заменил тия две букви с ⱁ и ⱑ, например: ⱅⱁⱃⱂъ наместо ⱅⱃъⱂъ, ⱎⱑⱄъ нам. ⱏⱐⱄъ, ⱁⱅⱌⱏ, нам. ⱁⱅьⱌь, ⱎⱁⱍⱪъ нам. ⱍⱁⱍⱪъ, ⱆⱁⱜⱆ нам. ⱆⱏⱜⱆ, ⱁⱂⱀⱑⱐъ,нам. ⱁⱂⱀьⱐь и пр. В съвременните славянски наречия тия две букви или са съхранили своето старо произношение, или са го изменили на *о* и *е* и на *а* и *у*. Така например старобългарската дума ⱅⱃъⱂъ в днешният български език се произнася т р ъ г (т р ж г) или т ъ р г, в сръбският, в хорутанският и в чехският т ъ р г, в лужицкият и руският т о р г, а в полският т а р г; старобългарската дума ⱂⱍⱏⱪъ се произнася в новият български език п л ъ к или п ъ л к (пжлк), в полският п у л к, в лужицкият п о в к, в руският полк; старобългарската ⱍⱃьⱀⱏ — в българският с р ь н а или с ь р н а (с ж р н а), в чехският с ъ р н а, в сръбският и в руският с е р н а, в полският с а р н а и в лужицкият с о р н а.

В старобългарският език буквите ъ и ь са се писали и произносили после съгласните букви ⱃ и ⱍ, а не преди тях. Това свойство на българският език се е увардило и до днес по някои места в Тракия и в Западна България. Така например в някои места произнасят б л ъ г а р и н (блжгарин) нам. б ъ л г а р и н, д л ъ г (длжгъ) нам. д ъ л г, т р ь н (тржн) нам. т ь р н и пр. Тука сме длъжни да кажеме, че в съвременният български език не съществува отделно произношение за буквите ъ, ь и ж, които се срещат в средата на думите в старобългарският език. Ако някои филолози и да ни уверяват, че буквата ж после *р* и *л* се произнася по-меко — следователно после тях тряба да се пише не ж, а ъ и ь, — то ние не можеме да се съгласиме с тяхното мнение, защото не буквата ж се произнася по-меко, а самите съгласни. Ако някоя буква е изгубила вече своето първоначално значение, то тя тряба да се изключи из азбуката.

4) Юсовете (ѫ, ѭ, ѧ и ѩ), по думите на А. Востокова, са се произносили: ѫ — като *он* или *ом* (буквите н и м са се произносили с носът), ѭ — като *йон* или *йом*, ѧ — като *ен* или *ем*, а ѩ — като *йен* или *йем*, т. е. тия са се произносили като *о* или *е*, съединени с носовите звукове *н* и *м*. Когато юсовете са се намирали посреди съгласните букви *б*, *в* и *п*, то заедно с о-то и с е-то се е произносил и носовият звук м, а пред сичките други гласни и съгласни носовият звук *н* (напр. ⱁⱁⱜⱏъ — ⱁⱁⱁⱐⱁⱮъ, у поляците gołąb, ⳟⱳⱏъ — ⳟⱁⱮъ, zub, ⱂⱳⱅь — п о н т, ⱆⱑⱎⱳⱅъ — д е в е н т, ⱚⳟⱏⱪъ — й е н з ы к, ⱜⱁⱏⱍъ

или ѫголъ — о н г ъ л, и пр.). На краят на думите ѫ-т така също е давал на съгласната буква н носов звук, като например рѫкѫ (р о н к о н). Само в окончанието на първото лице в настоящето време носовият звук *н* се е изменял на *м*.

В новият славянски език юсовете са били изменени под влиянието на руското наречие и заменени с други букви, например с ȣ наместо ѫ, с ю нам. ѭ, с ꙗ (я) нам. ѧ и ѩ. После съгласните букви *ж*, *ш* и *щ* понякогаж последните две букви са преминували даже и в а, например начати нам. начѧти.

5) Буквите кси и пси (ξ и ψ) са се произносили като кс и пс и писали са се най-повече в чуждите думи.

6) Буквата ижица (ν) се е произносила като нашето *в*, ако само тя се е намирала между две гласни, например левитъ (левит), еѵангелиіе (е в а н г е л і е); а в сичките други случаи като и, напр. стѵхіѫ (стихия), Мѡѵсии (Мойсей).

7) От двете гласни букви и и ї първата се е употребляла почти изключително. Последнята се е употребляла само като съкращение при краят на редовете или на думите, когато не оставало място, например сиі, дниі и пр. Само в гръцките думи десетиричното і се е употребляло правилно, например Іисусъ, Іерусалимъ и пр. Славяните са захванали да пишат і преди гласните букви не порано от XV-ят век.

8) Между гласните букви о и ѡ не е съществувало никакво звуково отличие. В старославянският език последнята буква се е писала само в чуждите собствени имена, например Иѡанъ, Арѡнъ, Ѳеѡдоръ и пр. В новославянският език тя се употреблява в следующите случаи: а) за да се обозначат предлозите, които се съединяват с глаголите и със съществителните, напр. ѡблобыза, ѡбличеніе, ѡбъ, ѡгрѣсѣ, ѡсудѣ (ѡблобыза и пришедъ онъ ѡбиличитъ міръ ѡ грѣсѣ и ѡ прав'дѣ и ѡ сȣдѣ. Иоан, XVI, 8); б) в падежите на множественото число за отличие от сходните с тях падежи в единственото число, например родителният падеж множ. число ѡтрокъ, вѡинъ

от именителният падеж единствено число отрокъ, воинъ и дателният падеж множествено число отрѡкомъ, оученикѡмъ от творителният падеж единствено число отрокомъ, оученикомъ; в) в наречията за отличието им от прилагателните имена из средният род, например малѡ (прилаг. мало), тамѡ, такѡ и пр.; г) в родителният падеж на единствено число в местоименията и в прилагателните имена за отличие от винителният падеж от същото число, например „оузрѣ его отецъ егѡ“.

9) Буквата оу е заменена в новославянският език с ȣ, които се произнасят еднакво.

10) Наместо шт, в древният период са писали постоянно щ. Буквата щ е съкращена форма от двете букви.

Както в старобългарският, така и в новославянският език някои букви в многоупотребляемите думи се отпущат и заменяват се с т и т л и. Тука сме длъжни да кажеме и това, че колкото един паметник е по-стар, толкова и титлите се срещат в него по-малко. Това е един от най-главните признаци, които определяват древността на паметниците. Тия титли са двойни: п р о с т и и б у к в е н и. Както първите, така и последните са се писали отгоре над съкратените думи. Тия съкращения са указани в секи славянски буквар.

Освен титлите в старият и в новият славянски езици са писали и други знакове, ако тия и да не са се сюблюдали правилно. Най-важният знак в това отношение е бил апострофът ('), който се е писал така също за съкращение (в'сакъ нам. въсакъ, амин' нам. аминъ и пр.).

Ударенията и много още други знакове са воведени след време, а особено в последните пет столетия. В древните паметници ние намираме твърде голяма простота.

ЗА ЗВУКОВЕТЕ И ЗА БУКВИТЕ

Старобългарският език е бил много по-богат със своите гласни звукове, нежели новославянският и новобългарският. Той е имал: 1) девет открити звука, които отчасти са се съхранили и до днес: а, ꙗ, е, ѥ, ѣ, и, о,

оу, ѡ и ы; 2) четири носови — из които новославянският език е усвоил само ꙗ (ѧ), а в новобългарският език някои от тях са изменили вече своето първоначално произношение — ѫ, ѭ, ѧ и ѩ; и 3) две глухи ъ и ь, за които говорихме вече.

Старобългарските гласни звукове, както и новобългарските, по влиянието на предшествующата съгласна буква, твърда или мека, в произношението се чуят двояко: а) като меки: ꙗ, є, ѥ, ѣ, ѭ, ю, и и ь; б) като твърди: а, о, ѫ, ѧ, оу, ъı и ъ. Между едните и другите съществува строго различие, т. е. тия противоречат един на други, като например: ѧдъ и адъ, вола (на волът) и волѧ, плотъ и плъть, обло (кълбо, шар) и полѥ, ловъ и лѣвъ (ляв крак), вѫза и вѧзаниѥ, горѫ (гора) и горѭ, лоутъкъ (играч) и лютьць (сърдит, лют), бъıти и бити, лъгати и льгость (лекота).

Когато нашите прадеди са желали да придадат мекота на предидущата съгласна, то тия внасяли между нея и съгласната ı (ѥ, ѭ), които са се съединяли с пръчица. От така наречените йотирани букви в новобългарският език е оцеляла само буквата ѥ, която се произнася в началото на думите (іедин наместо един, іезик нам. език, іекнало нам. екнало и пр.) и после гласните (биіе нам. бие, учениіе нам. учение, пиіене нам. пиене и пр.). Разбира се, че подобно смекчение се среща не в сичките съвременни български наречия.

Старобългарските съгласни букви и звукове в старите ръкописи, които не са претърпели изменения от племенните влияния, могат да се разделят на 4 разреда: а) на устни: б, в, п, ф, м и (ѱ); б) на небни: л, н и р; в) на зъбни: д, з, с, т, ж, ш, щ, ц, ч и ѳ и г) на гръклянни: г, к, х и (ξ). Съгласните букви се подвъргават под тройно смекчение: а) когато се не изменяват звуковете в други звукове: лютъ и лють (тешкота, трудност); б) когато се променява един звук на други (лѫгъ—лѫжьнъıи) и в) когато се притуря буквата ʌ (лѡвлѭ). Първото смекчение е обща принадлежност на сичките думи, а второто и третьото съставляват изключение само за

някои. Тия са: а) гръклянните букви г, к и х се смекчават преди є, і и ѣ (а в склоненията сякога), като преминуват в ж и з, в ч и ц и в ш и с (богъ-боже, бозѣ, бози; дрѫгъ (кол)- дрѫжше, дрѫзга (гора, храсталак); пророкъ-пророче, пророцѣ, пророци, прорекѫ, проречеши, прорьци; страхъ—страше, страсѣ, страси, страшиши, страшьнъ); б) зъбните д и т преминуват така също в зъбни, а именно първата в дж, а втората в щ, ако на последнята буква предшествуват г, к, х и с: присѫдити—присѫждѫ, присѫждениѥ; прѣтити — прѣщѫ; мьстити — мьщѫ; могѫ — мощи (нам. мочти); тещи—текѫ (тек-ти); хотети—хощѫ; в) зъбните букви з, с и ц преминуват в едноименните с тях ж, ш и ч (мазати—мажѫ; ѫзъѫже, ѫжика; писати — пишѫ; мъıслити — промъıшлениѥ; отьць — отче, отчина).

Законите за благозвучието на старобългарският език са изисквали, щото множество думи да се подвъргават на различни изменения или някои гласни букви да преминуват една в друга (напр. съжагати и съжигати, верига и вероуга, римьскь и роумьскъ, бестъıдьнъ и бестоудьнъ, съıровъ и соуровъ, родити и радити, обитѣль и обиталь, заматорѣти и заметерети (остарети), слоути и слъıшати).

При такъв преход от една гласна в друга в старобългарският език, както и в новобългарският, играят най-важните роли усилението или повдиганието на гласната, което се извършва с два способа: 1) глухите гласни се меняват на открити, а кратките на дълги: а) глухите ъ и ь се усилват в открити о, ъı, оу и и (звьнѣти — звонъ, пьнѫ — опона, зъвати — зовѫ, бъдѣти—боудити, съхнѫти соушити, жьдати — ожидати, мьнѣти - поминати); б) от откритите гласни є се усилва в о, о в а, й в н̄ и в ѣ, ѧ в ѫ (напр. ведѫ — водити, текѫ — точити, несѫ — носити, гвоздь — пригваждати, родити - раждати, творити — тварь, двигати — двизати, висить - вѣсить, мѧти — мѫка; 2) притуря се гласната

ѧ или ѻ пред гласните и, оу и (ъı) и пред съгласните л и р, но последните се усилват така също и с е и и; слоути—слава, слово (сл-а-оу-а, сло-оу-о: тука гласната оу, като най-ближна до съгласната в, по законът на благозвучието се преобразява на в, както и в новобългарският език: п а у н — п о в у н, н а у к а — н а в у к а); пити — пои ти, напаıати, кръıти — кровъ, брати — боръ, брати — берж, стлати — стелж, драти — раздирати, зрѣти — взирати, зарıа, позоръ.

При образованието на сложните думи, когато тия се съединят с еднородни съгласни, произхожда важно изменение: а) една от тия букви се изхвърга (облакъ нам. обвлакъ); б) заменява се с други повече тънки съгласни (напр. д и т в с: вести, плѣсти нам. ведти, плѣдти; гжсли, ıасли нам. гждли, ждли от корените гжд и ıд); в) д и т се изхвъргат пред м, н и л: ıмь нам. ıдьмь, вѣмъ, нам. вѣдьмь, оувѣнжти нам. оувѣдняти, чьли нам. чьтли (от чьт), а пред съгласната р бива противното, т. е. прибавлява се д и т, а именно съгласната д се притуря, когато р се намира съединено с ж и з, а т, когато р се съединява със с, напр. издрѣшти нам. изрѣшти, стрѣтение, нам. срѣтение); 2) най-после съгласната буква з, а именно в предлозите безъ и вжзъ, изъ и разъ преди и, т, к и х се изменява в с, когато у тях се изоставя ъ-т; а с напротив-преди д преминува в з (напр. бесплътьнъ, въстржбити, раскопати, расхытити, здравъ нам. съдравъ, поздѣ нам. посдѣ, здѣ нам. съде).

Колкото до съединението на съгласните с гласните, както в старобългарският, така и в новославянският език смекчението се забележва пред така наречените меки гласни, а именно: а) устните б, т, с и м се смекчават чрез л или чрез ь (напр. избавление, преломление, люблж, капıа, корабль, изъбавьенъ, земыж); б) гръклянните г, к и з преминуват в зъбни ж, ч, ц, ш и с, а зъбните ц, з и с в съименните ч, ж и ш (напр. лъгати — лъживъ, лъжесъвѣдѣтельство; плакать — плачъ, плачевьнъ; грѣхъ — прегрѣшение; мѣсацъ — мѣсачина; отьць — отьчии; просити — прошенъ).

При съединението на звуковете в старобългарският език се срещат още следующите особености: 1) последният слог на сяка дума сякога се свършва с гласна, открита, носова или глуха, буква (напр. въıа, дѣлаж, градъ). 2) В чуждите думи, ако над буквата ѧ не съществува ударение, тя се преобразява на ѻ (Восиль от Básilius, Лазорь от Lázarus, Дольматика от Dalmàtia, сотона от с а т а н а с (гр.), оцеть от acetum, поганъ от pagánus, порада от paradisus, олтаръ от алтарь и пр.). 3) От двете гласни, които стоят наред в една и съща дума, втората бива еднаква с първата (т. е. усвоява звукът на първата: новаago) или само се приближава до нея (т. е. преминува само в съответствующата ѝ гласна: доблıаго). Това правило се съблюдава най-много при склоненията на определените прилагателни: новоуоумъ от новоу и ıемъ, новѣжмъ от новъ и ıемъ, доблюуумъ от доблю и ıему. За доказателство, че гласната ıе се заменява с ѧ, оу и ѣ, ни служат ония няколко прилагателни, които се не подвъргават на подобни изменения: сжщоуıемоу, съпащоуıемоу, непобѣдимѣмъ. 4) Меката гласна ь влазя в съединение със зъбните ж, ч, ш, щ и ц, когато в новославянският език тя се изменява на ъ (напр. мжжь — моужъ, плачь — плачъ, отьць — отецъ, ниць — ницъ). 5) Буквата ы се съединява с гръклянните г, к и х (гыбнжти, хышникъ, врагы, пророкы, доухы). 6) Гласната ѣ постоянно се съединява с л и р: а) когато преди тия букви се намира друга съгласна (млѣко, сребро, клѣть, врѣтено); б) в някои гръцки думи, които се пишат с αι (июдѣи, ıелисѣи, хальдѣискъ, Ма|ѳ|ѣи). 7) Глухите гласни ъ и ь образуват слог, а при съединението им с л и р сякога се произнасят след тях, а не преди тях (дьщи, дьнь, влъкъ, грькъ, грьдъ, льнъ). 8) Юсовете се употребляват не безразлично, а съзнателно, както в корените, така и в окончанията на думите. В корените юсовете повечето пъти са се писали там, дето у някои нови славянски наречия се чуе о у

(голѫбъ — голꙋбъ, мѫжъ — мꙋжъ). В окончанието юсовете се употребляват и в склоненията, и в спреженията: а) във винителният и в творителният падежи на единственото число (женѫ — женоѭ, владикѫ — владъıкоѭ); б) в първото лице на единственото число и в третьото на множественото (от 1-то спрежение) от настоящето време и 3-то лице на множ. число от прошедшето протежено (идѫ, идѫтъ, дıаахѫ). 8) Юсовете (ѫ и ѧ) не могат да съставят слог с друга гласна и в такъв случай първият от тях (ѫ) се разединява на ов и на ъм (мановениıе, виновенъ, дъмѫ от дѫти) а вторият (ѧ) на ьн, ьм, им и ен (пѧти — пьнѫ, жѧти — жьмеши, имѧ — имене). 10) Зъбната д се смекчава с дж, а не само в ж, и т в щ или в шт, а не в ч (напр. родъ — рождьство, раждати, свѣтъ — свѣща). 11) Съгласната буква ц във винителният падеж пред е се изменява в ч, а з в ж (отьць — отьче, кнѧзь — кнѧже).12) Гръклянните г, к и х в склоненията и в спреженията пред и и ѣ се преобразяват на з, ц и с, а пред е — на ж, ч и ш (дроугъ—дроуже, дроузи, дроузѣхъ; могѫ—можеши, помози, немозѣте; внѫкъ—внѫче, внѫци, внѫцѣхъ; текѫ — течеши, теци, тецѣти; доухъ — доуше, доуси, доусѣхъ). Освен това в склоненията на прилагателните буквата к пред и и ѣ освен своят обичен преход в ц, се изменява още и на т (напр. чловѣчьстии, оумъıеѧ въ кѫпѣли силоуамстѣ). 13) Предлозите безъ, изъ и възъ, когато се присъединяват с другите думи, губят своят ъ, а понякогаш, пред с и ц, и буквата з (ичистити нам. изчистити, ицѣлити нам. изцѣлити, възвати нам. възъзвати, бесмѫртиıе нам. безсмѫртиıе).

ПРАВОПИСАНИЕТО НА СТАРОВРЕМЕННИТЕ ПАМЕТНИЦИ

Правописанието на старите славянски паметници може да се раздели на българско, руско и сръбско.

I. Българското правописание се отличава от другите две най-много със следующите особенсти: 1) Юсовете, като носови звукове, се различават строго един от други, като напр. ѫ от ѧ: трѫдъ (болест), жѧти, женѫ, земıѧ (род. падеж от земıа). ıжденѫть, избавѧтъ и пр.; 2) Глухите гласни ъ и ь, когато образуват слогове и когато тия слогове се състоят от л или р с друга съгласна, то сякога се пишат после л и р, а не преди тях: облъченъ, дрьжати (а не дьржати), длъжникъ (а не дължникъ) и пр.; 3) Гласната ы сякога се пише после гръклянните г, к и х: недѫгы, праздьникы, грѣхы и пр.; 4) ѣ никога се не смесва с е (врѣдити, облѣщи).

II. Руското правописание не употреблява ни юсове (глаголю, женꙋ), ни ы после гръклянните (враги, свѣтильники). Глухите гласни ъ и ь или се изменяват на о и е, или се пропущат съвсем (день, рабомъ, грѣшныи), а в ония думи, дето се удължават при л и р с друга съгласна, тия се пишат преди тях (до вьрха нам. до врьха, дължникъ, нам. длъжникъ, дьржите нам. дрьжите); буквата ѣ се смесва с е (времѧ); ıа и ѧ се не отличават по звуковете, а по мястото.

III. Сръбското правописание е сходно с българското в употреблението на буквата ѣ, а с руското с изключението на юсовете. Освен това сръбското правописание доволно често употреблява ь нам. ъ и е нам. ѧ: человѣкь нам. человѣкъ, еıе нам. еѧ, Петка нам. Пѧтка.

ЮЖНОСЛАВЯНСКА БИБЛИОГРАФИЯ ЗА 1867 ГОДИНА

(Продължение)

Српски омладински календар за преступну годину 1868. У Београду, 1867, in 8°, 375 стр.

Целта на сръбската Омладина се състои в разпространението на знания и образование сред народа; да се печатат книги, които ще предпазят сърбите от маджарско и немско влияние и от всякаква външна и вътрешна развала; с една дума, да се защищава народността всякога и навред. Досега сръбската Омладина е имала три общи събрания. На събранието през 1867 година бе решено Омладината да издава освен различните книги и свой календар, който да отговаря на духа на Омладината. Първият календар излезе на бял свят още през 1867 година и бе съставен доста добре. Между останалите статии бе поместена статистика на сръбския народ. Струва ми се, че подобна статия е доста интересна и за руския народ, затова ще кажа няколко думи за нея.

Авторът на статията започва с Черна гора и казва: «Свободното сръбско княжество Черна гора и Бърда, където управлява княз със съвет (върховен съд с осемнадесет сенатора и секретар) се дели на четири нахии (окръзи): Катунска, Речка, Цръмничка и Лещанска. Към тези окръзи спадат още Бърда, Морач и Васоевич. Всички нахии се делят на общини (племена) освен Лещанската, която се дели на горна и долна. Всяко племе си има капитан, който управлява своя край патриархално, събира даждия, следи за реда, съди и в случай на война води своето племе срещу враговете.» Постоянната войска в Черна гора се състои от 25 000 души, а в случай на нужда към тях се присъединяват още 10 000 стари войници. Освен тая обучена войска, в Черна гора е войник всеки, който може да носи оръжие. Освен всички тия юнаци, в Цетине има 400 гвардейци и 100 телохранители на княза. Началникът на цялата армия се нарича велик войвода, а неговите подчинени — сердари, капитани, стотници и десетници. Цялото годишно даждие на Черна гора възлиза на 20 000 австрийски жълтици. Черна гора има един митрополит, 407 свещеници (400 обикновени, петима монаси и двама архимандрита). В Черна гора има дванадесет училища, от които една полугимназия. В Цетине съществува и печатница.

Полусвободното сръбско княжество «Сърбия» признава султана за свой върховен владетел и ежегодно плаща на Портата 10 000 талера. Освен това Сърбия дължи 9 000 000 пиастра за дългове и територии, изоставени от турците след бомбардировката на Белград в 1862 година. Сърбия заема 1000 квадратни мили и има 1 200 000 жители, от които повече от 100 000 румънци. Сърбия се управлява от княз и народно събрание, което се свиква всеки три години. Държавният съвет има седемнадесет члена. Освен министрите Сърбия има 970 чиновници. Държавата е разделена на 17 окръга, които пък се делят на срезове (околии). Окръзите се управляват от окръжни началници, а срезовете — от срезки капитани, повечето военни. На свой ред всеки срез се дели на 50—60 общини, а всяка община си избира кмет. Кметът и общинският съд решават всички общински съдебни дела с изключение на углавните. Всеки окръг си има инженер и по един лекар. Освен това всяка голяма община си има лекар, а в Белград те са около двадесет. В Белград има две болници и една лудница. В останалата Сърбия има болници в Крагуевац, Карановац, Гаргусовац и др.

Сърбия има един лицей с три факултета: юридически, философски и технически; две пълни класически гимназии (в Белград и Крагуевац); четири класически полугимназии (в Белград, Шабац, Пожаревац и Зайчар), една реална гимназия (в Белград) и три реални полугимназии (в Алексинац, Крушовац и Ужице); една семинария и едно военно артилерийско училище. Освен това в Сърбия почти във всяко село има подготвително училище. Девически училища има във всеки окръг, а в Белград има три държавни, няколко частни и една полугимназия. В Белград има сръбско научно дружество, което издава свое списание и «Гласник српске словесности»; училищна комисия; дружество, което управлява фонда на Коларац и с лихвите от тоя фонд издава полезни за народа книги. Освен това в Белград има

обществени читалища, обществена библиотека, музей и др. Читалища има почти във всяко градче.

В Сърбия има около 4000 души редовна войска, но народната милиция се състои от 200 000 души, от които 51 000 постоянно се упражняват и винаги са готови да излязат на бойното поле.

Другите земи, населени със сърби — Банат, Бачка, Срем, Граница, Хърватско, Словения и Далмация — се намират под игото на Австрия; Босна, Херцеговина и Стара Сърбия — под владичеството на Турция. Банат и Бачка понастоящем са присъединени към маджарското кралство; Срем — към Хърватo-Словения или към «триединното кралство» и се дели на жупанства, поджупанства и срезове. Граница не се смята за провинция, а за военен лагер и граничанци не се признават за народ; те според маджарите и немците са не нещо друго, а машина, която се използува за общественото спокойствие в Австрия и Маджарско. Граничанецът е вечен войник; военната дисциплина го преследва дори в семейството, в домашния му живот. Граница е разделена на два генералитета (Загребски и Темишварски), а всеки генералитет — на полкове. Само девет града и няколко села са освободени от вечната войнишка служба. Граница има 60 000 готови, добре обучени войници.

В Австрия изобщо живеят около т р и м и л и о н а сърби (по преброяването от 1864 година), и то 1 600 000 православни и 1 400 000 католици. Авторът на статията споменава сърби и хървати, далматинци и словенци.

По образование сърбите в Австрия стоят много по-високо от своите братя отвъд Сава и Дунав. Почти всяка община си има училище, а такива училища сега има над 2000. Гимназия има във всеки град, но в много от тия гимназии лекциите се преподават на немски език. Австрийските сърби имат само осем гимназии, четири семинарии и една юридическа академия (в Загреб), гдето лекциите се четат на сръбски език. В Нови Сад е основано дружество «Сръбска матица», целта на което се състои в отпечатването на различни книги, нужни за народа, във възпитаването на бедни деца и даването на стипендии на бедни студенти, които следват в Пеща и Виена. Хърватите имат южнославянска академия за наука и изкуство и «Илирска матица», т. е. литературно дружество, което

се занимава с разработване на географията, статистиката и историята на южните славяни. Колкото се отнася пък до Босна, Херцеговина и Стара Сърбия, то омладинският календар е почерпал сведенията си от пътните бележки на Гилфердинг и Ковалевски и затова аз няма да говоря тук за тях.

От всички сърби според автора на статията
4 298 000 са от източно вероизповедание,
1 568 000 от западно,
384 000 мохамедани.

Всичко 6 250 000 (цифра, която ми се струва преувеличена, макар в това число авторът да слага и хърватите със словенците).

От останалите статии, поместени в омладински календар, заслужават внимание: «Крагуевац», пътни бележки от Владан Джорджевич, «От Адриатическо море», пътни бележки от същия и «Народното училище и чуждите езици» от Н. Вукевич.

Добре би било главните библиотеки в Русия да се снабдят с омладинския календар.

О м л а д и н с к а з а ј е д н и ц а з а г о д и н у 1 8 6 7. На свет издала уједињена Омладина српска. У Београду, 1867, in 8°, 188 стр.

Тая книга е алманах; в нея са поместени седем статийки, които са интересни само за сръбския читател. Не би било зле повестта «Сестра Милка», поместена в тоя алманах, да се преведе на руски и да се отпечата в някое руско списание.

. . . . . .

И з п у т н и ч к и х б е л е ж а к а ц е л е е к с п е д и ц и ј е, с а с т а в и о п о к. К о с т а П о п о в и ћ. На свет издала уједињена Омладина српска. У Београду. У државној штампарији, 1867, in 8°, 173 стр.

Макар тая книга да не отговаря напълно на своята задача, макар в нея да има много празнословие и разтегнатост, има и достатъчно нови открития, и много материали по етнографията, геологията, статистиката и географията на сръбското княжество. Ще приведа тук само някои места от тая книга, които са по-интересни за русите.

В Сърбия, както и при другите южни славяни, всеки град, всяка крепост, черква, могила и пр. имат исторически имена, т. е. построяването им се приписва на исторически личности и народни герои. За крепостите, от които се е боял, народът разказва в легендите си, че били построени от прокълнати хора, от дяволи, дракони и пр., черквите били построени от Душан, от свети Сава; могилите били издигнати от Крали Марко над гробовете на победените неприятели или над собствения му гроб и т. н. Като описва Смедерево, Коста Попович казва: Смедерево в Патенгеровите таблици е mons aurens, с една много стара черква и крепост, в която била резиденцията на слабия Джордже (Георги) Смедеревец (1427 — 1457) и на жена му Йерина, наречена от народа «проклетата». А защо проклетата? Народът има пълно право, като ѝ е дал подобен епитет. Браковете на нашите владетели с гръцки принцеси по това време стигнали дотам, че сръбският народ загубил всякакво значение в отечеството си. Когато Йерина владяла Сърбия, унижението на сръбската нация стигнало до големи размери, тя се обкръжила с гръцки боляри, отнела местата на сърбите и ги заместила с византийци; строила крепости или поправяла старите и ги напълнила с въоръжени хора, които държели народа в подчинение. Жестокостта и кръвожадността на Йерина станали пословични: попитайте който и да е селянин в Сърбия за построяването на която и да е от старите крепости, и той ще ви отговори: «Тя е построена от проклетата Йерина.» Има крепости, които са построени много преди Йерина, но народът си твърди своето.

Южните славяни наричат всяка развалина г р а д и щ е. Недалеч от Смедерево съществува подобно градище, в което научната експедиция намерила два надгробни камъка; на единия от тях имало латински надпис, а на другия — барелиеф как Ахил влачи мъртвия Хектор. Подробности за тези останки от древността може да се намерят в книгата на Каниц «Römische Funde in Serbien». До това градище има кладенец или извор, от който водата изтича по чуден начин. Понякога кладенецът се напълва с вода за една нощ, а понякога в продължение на една или две седмици и когато водата стигне до известна височина, някаква подземна сила я изхвърля навън за няколко минути. Често се случва тъй, че когато водата изтича, земята се тресе и се чува шум и клокочене.

Като описва нравите и обичаите на народа, авторът обръща малко внимание на сърбите; повече го интересуват българите и власите, които живеят в сръбското княжество. «Село Градище — казва авторът — е полубългарско, полусръбско село, тук сръбският елемент се е смесил с българския. Жените тук носят на главите си червени шапчици, които сами си изплитат от памук или от коприна. Косите, заплетени на плитки, са пуснати по гърба им и са унизани с маниста, монети и раковинки. Шапчицата, която носят момичетата, се нарича о р а ч и н, а женската — к о н д ж а и едната се отличава от другата с това, че моминската шапка е много малка, а женската е дълбока и отгоре се покрива с бяла кърпа. В с. Врачарница почти цялото население е българско, тук почти няма сърби. Тук имахме случай да разгледаме добре живописната носия на българките, подобна на която може да се види още в две села: в Заграче и в Ново корито. На лицевата част косите са уплетени на малки плитчици, а отзад на голяма плитка, която се спуска по гърба. Тоя вид прическа е много изящна, сякаш някаква мрежа покрива миловидната главичка. Над тоя накит около главата се слага венче от златни и сребърни монети или пък от живи цветя. Девойките никога не слагат на главите си кърпи, освен в случаите, когато работят на полето. Жените плетат косите си на една плитка и покриват главите си с кърпа. Жените и момите носят на шията си гердани. Колкото се отнася до останалата женска носия, тя се състои от следното: р и з а, к о ш у л я, която обикновено се закопчава под гърлото със златно или сребърно копченце; тя е по-дълга от горната дреха и яката и полата ѝ са извезани с разноцветни копринени, памучни или вълнени конци. Горната дреха се нарича в ъ л н е н и к (сукман, сая), който се спуска не много по-ниско от колената и от двете страни е разрязан така, че да се вижда украсената риза. Горната дреха обикновено лете е бяла, а зиме тъмносиня; а вълненикът се обшива с най-различни фигури. На нозете си сбуват пъстри чорапи и червени чепици или кожени цървули (опинци).

Ние дойдохме в чистото и голямо село — продължава авторът — и намерихме едри и здрави хора както от

мъжки, така и от женски пол. Нашият спътник ни заведе на хорището, гдето се беше събрало почти цялото село. Много ни учуди непринудеността и простодушието на тези хора от двата пола както в разговорите, така и в обноските. Всяка неделя цялото население се събира тук да играе, да пее, да разговаря и да се весели. В Шумадия и в другите чисто сръбски краища няма да видите това — там народът се събира на една група само когато има с б о р, т. е. църковен празник. И поради това, мисля аз, жените в Шумадия така странят от чужди хора и по-скоро ще оставят пътника да го изядат кучетата, отколкото да го посрещнат, да го попитат какво иска. Тук, между българите, не е така — няма нито престорено целомъдрие, срам и отчужденост, нито разврат; тук всеки те гледа в очите честно и спокойно. Когато дойдохме на хорището, много наивно ни поканиха да поиграем с тях и се обидиха, когато им отказахме да изпълним тяхното желание, но когато им обяснихме, че сме уморени от пътя, тези добри хора ни позволиха да правим, каквото искаме. Българските танци и хора ни бяха непознати и затова ние решихме да останем настрана и да наблюдаваме всяко движение на младите хора. Няма да сгрешим, ако кажем, че тия хора танцуват така хубаво, както и работят; танците на тия хора много се различават от танците из другите краища, напр. от танците на мачваните, които се славят из цяла Сърбия с изкуството си. Главното в танца тук е да се направи грациозен скок, грациозно да се обърнат от една страна на друга или, както казват обикновено, да се направи фигура. Тук се движат и кракът, и тялото, а при мачваните кракът само служи на тялото, а танцува само тялото. Смело може да наречем т а н е ц а на българите и българките величествен, елегантен и естетичен танец, а танеца на мачваните — е танец на юнаци (с. 100).

С б о р ъ т (според Вука: Kirchenversammlung, das Koncilium; Synodus, der Zusammenlauf des Volkes — der Wallfahrter an Wallfahrtstörten) почти сред всички южни славяни има грамадно значение. На сборовете можете да видите целия народ, да изучите неговия живот, неговите нрави и обичаи. Тук момите и момците играят и пеят,

жените като на изложба показват ръкоделията си. Старците разговарят по политиката, за данъците. Търговците се запознават с бъдещите си купувачи; младите хора си избират другарка в живота, а гусларите, свирейки на своите инструменти, изпяват цялата история на сръбския народ. Това, което в стари времена бе скупщината — казва авторът на книгата, — след Косовската битка станаха с б о р о в е т е. Изгубил политическа свобода, сръбският народ избра за място на съвещания черквите и манастирите, които напоследък придобиха чисто политическо значение: на сборовете се стичаха хора от всички краища на сръбския, че дори и на българския свят. На сборовете се съставяха тайни договори за отбрана на родината от тирани и притеснители и за защита на бедните и страдащите. Турците не ни пречеха, защото това беше народен обичай; те много добре разбираха, че ако човек иска да унищожи някой обичай на народа, тоя обичай не се унищожава, а крепне. Сборовете в манастирите, които са построени в горите и из непристъпните планини, са били за сърбите едновременно и свято място, и парламент, и крепост. Милош е захванал военните си действия срещу турците от Таковския манастир.

Като описва Княжевацкия край, авторът казва: «Носията на власите е много характерна, особено женската; също и на тукашните българи; но българите, поради мекотата на характера си, много лесно се подчиняват на чуждото влияние и отчасти изоставят своята национална отлика, което не става с власите. Влахът си остава влах, макар че често се жени за българка или сръбкиня. Влахът се отделя и от сърбина, и от българина и между тия нации едва напоследък се забелязва някаква солидарност. Власите силно се различават от българите както по характер, така и по нрави и обичаи. Българите са народ миролюбов и честен, може да се каже дори, че са наивни и сантименталии; те не правят нищо друго, освен да работят стопанството си от сутрин до вечер. Политическите промени, които така често са разтърсвали сръбското княжество, или политическите превратности, които стават по света, малко ги интересуват. В българското село Ръготина разказвали на автора на книгата, че тук няколко години не се е случвала кражба. Сред власите е съвсем иначе. Власите са много склонни към безделие, към ле-

ност и непорядъчен живот; в техните села едва ли не всеки ден стават кражби, скандали или убийства. Но главното зло е там, че власите населяват тези именно области, които лежат на границата с Турция, и когато сръбското правителство поиска да залови злодейците, те преспокойно минават границата и намират радушен прием и защита от турските власти. На турска територия в България, около планината Връшка чука, има цяло село, населено с подобни бежанци разбойници, които, въпреки цялата бдителност на сръбските пазачи, в тъмните нощи често преминават границата и вършат нови злодейства. «Интересно е — казва авторът — да се кажат няколко думи, за това по какъв начин тези места, т. е. Източна Сърбия, са населени от три народности — българи, сърби и власи. Българите или са стари жители на тоя край, или пък са се преселили от България в ново време, защото България и Сърбия не се разделят от никакви естествени граници; но по какъв начин са се озовали тук власите? По какъв начин са се появили тези власи и са наводнили толкова окръзи (Пожаревацки, Краински, Църноречки и Гургусоватцки), изгонили ли са от тук сръбския елемент, или са го повлашили и са станали господари на местата? Власите не са стари жители тук; те са се преселвали от Австрия и от Нова Молдава, за което свидетелствуват тяхната носия, езикът и нравите и обичаите им по времето на принц Евгени и Лаудон. Всекиму е известна австрийската политика и системата на колонизация, с която виенското правителство е считало да унищожи различните народности в империята. Като разединява тези народности и заселва между тях немци, Австрия често е постигала своята цел и може да се каже, че това е главната опора, на която разчита и досега Австрия. Австрийското правителство постъпило по такъв начин и с власите; то преселило няколко хиляди семейства в Сърбия и заселило напуснатите от влашките семейства жилища със сърби и немци. Сред власите има старци, които помнят кога са се преселили от Банат и Ердели в Сърбия.»

За религиозността на власите авторът казва следното: «Някои от моите другари пожелаха да идат в черква; тръгнах и аз. Тоя ден бе неделя и ние мислехме, че черквата е пълна с народ, защото селото бе много голямо.

Но представете си нашето учудване, когато влязохме в черквата! Тук имаше само двама старци, а от шестдесетте ученици в местното училище само две момчета. Впоследствие научихме, че власите не се отличават с богомолство, че те не само не ходят на черква, но и малко изпълняват християнските обреди и обичаи. Тъй например те не постят, а плащат на някоя баба, която пости за цялото село, и се причастяват с вода, в която 24 часа са киснали парче дърво, сол, коприва и пр. Тук, в такова богато село с татакава великолепна черква, има хора, които по десет години не са ходили на черква и не са се причастявали. Власите са до такава степен упорити, че нашата полиция не е в състояние да се справи с тях; те са страшно необразовани и тъпи и въпреки това сред тях развалата, кражбите, убийствата, развратът и други престъпления са поразпространени, отколкото сред което и да е друго племе на друго място в княжеството.

Сърбите се занимават най-много със скотовъдство, особено с овцевъдство. Всеки селянин има овце, които му дават вълна за дрехи и мляко за храна. Овцете остават в село до Петровден, а след това ги изкарват в планините, гдето ги доят и от млякото им правят сирене и масло. Фабриката, в която правят сирене и масло, се нарича б а ч и я. Богатите стопани, които имат повече от двеста овце, имат своя бачия; а бедните, които имат под петдесет, събират заедно добичетата и съставят цяло стадо. Цялото лято всяко семейство дава по един човек да пасе стадото, а времетраенето за това се определя от броя на овцете, които принадлежат на това семейство. Същото става и със сиренето и маслото: стопанинът, който има сто глави добитък, получава своята част от продуктите в самото начало; след него друг, който има, да речем, петдесет глави; после оня, който има двадесет и пет, и т. н.»

За нравите и обичаите на народа в Княжевацки окръг, в село Жълно, авторът казва: «Тук на хорото не идва нито една омъжена жена, а играят само моми и момци, както не става в другите краища на княжеството. Разправяха ни, че тук съществува много лош обичай, който има и лоши последствия. Бащите на момите не омъжват дъщерите си до 25 години, защото, както казват те, в къщи е нужна работничка; а бащите, които имат

синове, по същата причина женят своите петнадесетгодишни синове за ония вече остарели моми. В другите окръзи на Сърбия това не се случва. Ще кажа няколко думи за това, по какъв начин свободните хора в много места на княжеството си избират другарка за живота. Ако младият момък види някъде девойка, която му хареса, той се среща с нея по с б о р о в е т е и там узнава от нея свободно ли е сърцето ѝ и иска ли да се омъжи за него. Ако разбере, че е съгласна, той иска от нея кърпа или се мъчи да я придобие с хитрост или сила; а когато получи кърпата, той ѝ дава жълтица, а тя му дава пръстен; след това вече става формалният годеж, сватбата и пр.

ЮЖНОСЛАВЯНСКА БИБЛИОГРАФИЯ

Ако разгледаме литературната дейност на сръбските учени през последните няколко години, ще се окаже, че те са работили най-много за събирането и издаването на статистически и етнографски материали за сръбския свят. Но въпреки това, т. е. въпреки грамадното количество отпечатани вече неща, те все пак не са издали и една трета от това, което трябва да издадат. Като съзнаваме тая нужда, не може да не посрещнем с особено удоволствие отпечатаната неотдавна в Белград книга на Миличевич. Издателят не се е задоволил само с възможно най-големия сбор на материали, а се е постарал да даде на читателя възможност да разбере техния смисъл и да види значението им в историята на народния живот. Това е първият, съобразен със съвременните изисквания на науката, правилно направен опит за научно издание на паметници на сръбската етнография и статистика. М. придружава всеки факт с обяснения, допълва го с народни песни, старае се да определи относителната древност на градовете, селата и другите наименования, открива елементите, от които се е съставила песента, съпоставя битови елементи, съдържащи се в песните, с посочване на летописи, надписи и др. М. е обърнал внимание на всичко, което сочи движение на народния живот, в какъвто и да било негов клон. М. е разбрал, че и с т о р и я т а е ж и в о т, а ж и в о т ъ т се проявява чрез движение, следователно той се е постарал да събере всичко, което се нарича «явление на народния бит и на живота на народа». Издателят дели Сърбия на пет провинции или окръзи. (Л.К.) Хайдутите от XVIII век били п р е д т е ч и на борците за свобода и са свършили започнатото, малко са се грижили за общото. Хората от XV, по всяка вероятност от XIX век, имат вече други цели и стремежи. Те искали да бъдат освободители, водачи и продължители на започнатото. Тези хора, които са искали да бъдат освободители, които са продължавали чрез това общите стремежи на народа, тъй че същността на тъй наречения хайдушки век се състояла в това, да няма турци, а всички да бъдат свободни хора или свободни жители на своето отечество. Печалните удари на съдбата, които постигнаха Сърбия през 1817 година, парализираха тоя героичен век, но не можаха да го унищожат напълно. Виждаме, че и хората от XIX век повтарят същото, макар и не в същите граници.

[Тъй като не е била записвана, а преминавала от гуслар на гуслар, от поколение на поколение, от уста на уста, песента естествено се е разделяла на варианти и в по-старо време. Но тогава тези варианти не са могли да внасят със себе си нищо чуждо на бита, духа и маниерите на тоя кръг, в който се е създала първоначално песента. Гусларят, според вдъхновението си, е можел да внесе една или друга нова черта или да замени предишната с друга, но не можел да внася груби анахронизми против народния бит, догдето сам е бил близък на жизнения кръг, към който спадала песента по своето съдържание. Песента била по вкуса на слушателите и възбуждала у тях сърдечно участие към себе си; съдържанието и главните ѝ особености оставали в паметта им; всяко изопачаване на песента възбуждало негодувание у слушателите; видоизмененията били позволени само по отношение на начина за изразяване и гусларят бил длъжен да се ръководи само от желание да угоди на вкуса на слушателите. Но с течение на времето условията на живот се изменили; поетическата потребност на народа взела да търси друга област; разкази за събития, станали някога в такава среда, към която народът вече не се обръщал, изгубили за него своята свежест, престанали да дей-

ствуват с предишната сила на сърцето му и вече действували само на въображението му, като се превърнали в предмет за развлечение. Тогава песните се подхвърлили на тройно изопачаване: или се разширявали и, тъй да се каже, се надували, губели простотата и естествеността на повествователния тон, приемали анахронизми, несъобразни с условията на онова време, към което спадали събитията, послужили за съдържание на песента, изпадали в. . . .

. . . . . .

. . . . . .]

Наистина, в наши дни Вук стана в очите на учените велик човек, но приживе го смятали нищожна личност, защото не се занимавал с висши неща, а се разправял с народни дрънканици. Защото по тогавашните понятия на сърбите били необходими само евтини литературни глупости. Но това време бързо мина. Скоро се убедиха, че всяка истина е проста и колкото е по-голям талантът, толкова повече е длъжен той да служи именно на простия народ, да бъде негово достояние. Лошо би било за Сърбия, ако не бе осъзнала тази велика истина.

Трагедията на Л. К. не възбужда нито съчувствие, нито симпатия, не тревожи сърцето, слабо докосва ума, но предизвиква любопитство и желание човек да я прочете докрай, да я догледа до последното действие. Това е особен вид ф о к у с-п о к у с, който не може да се направи без талант. Очевидно Л. К. е писал без въодушевление, студено, спокойно, с удобства, но пресметливо, умно, благоразумно, обмислено. Стилът му е изискан и фин.

За него е време да си почине; стига му. Голяма дума. Преситеният от живота човек има свой възглед за живота — възглед, създаден по време на хубавите обеди в разкошна, ярко осветена, добре отоплена гостна стая, до хубавичка жена и добродушен приятел, който сърдечно се възхищава от успехите на приятеля си. Произведенията на такива автори всякога се отличават с изящна елегантност, обмисленост, студенина и външна интрига, плод на опитността в занаята да с е с ъ ч и н я в а. Обикновено авторът е доволен от себе си; доволна е обикновено от него и невзискателната публика.

Заглавна страница на сборника „Памятники народнаго быта болгар“ *1*

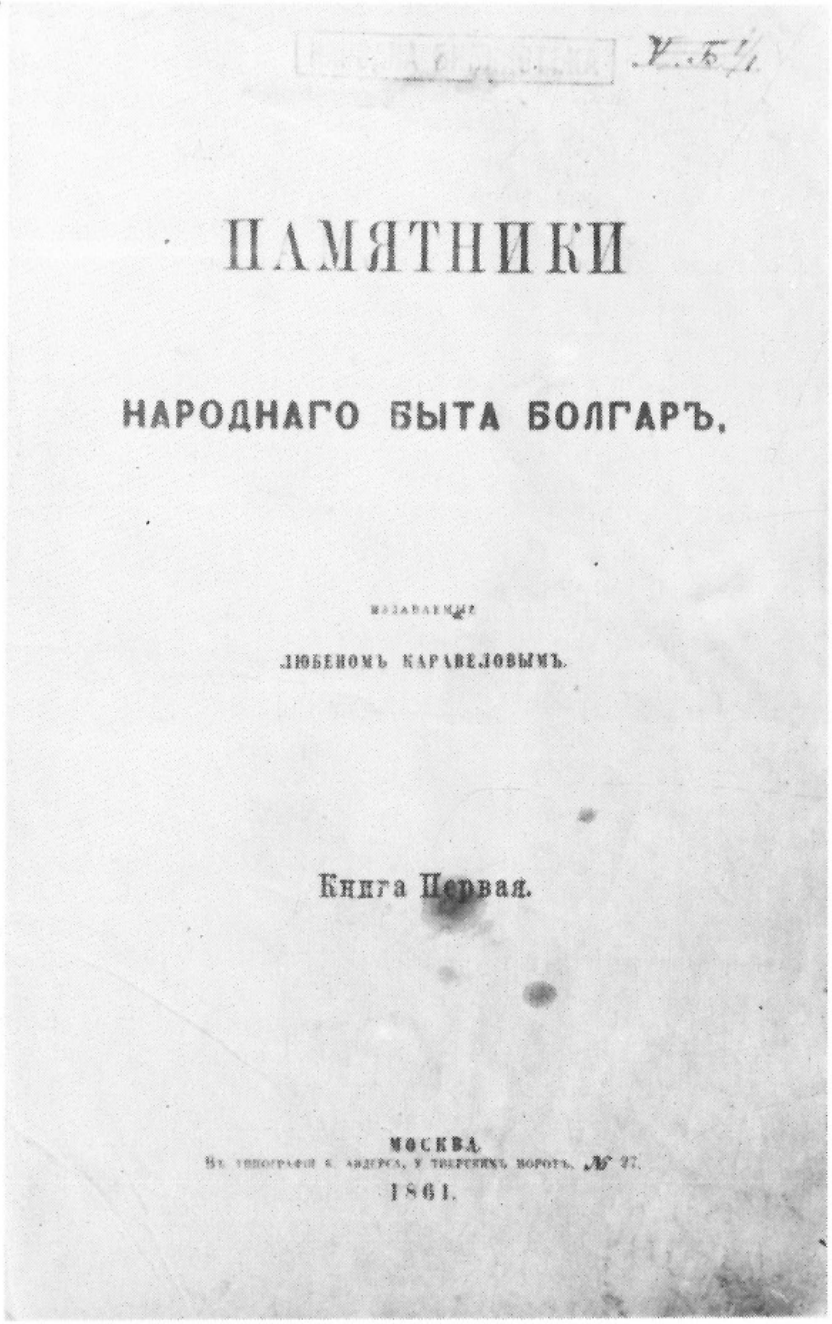

ПАМЯТНИКИ

НАРОДНАГО БЫТА БОЛГАРЪ.

ИЗДАВАЕМЫЕ

ЛЮБЕНОМЪ КАРАВЕЛОВЫМЪ.

Книга Первая.

МОСКВА.

1861.

Ктиторски портрети на Тодор Доган и майка му Рада . от Копривщица. Стенопис от Захарий Зограф в главната църква на Рилския манастир

от Копривщица. Стенопис от Зафир Ст. Доспевски в главната църква на Рилския манастир

Петко Р.
Славейков

Одеса —
общ изглед

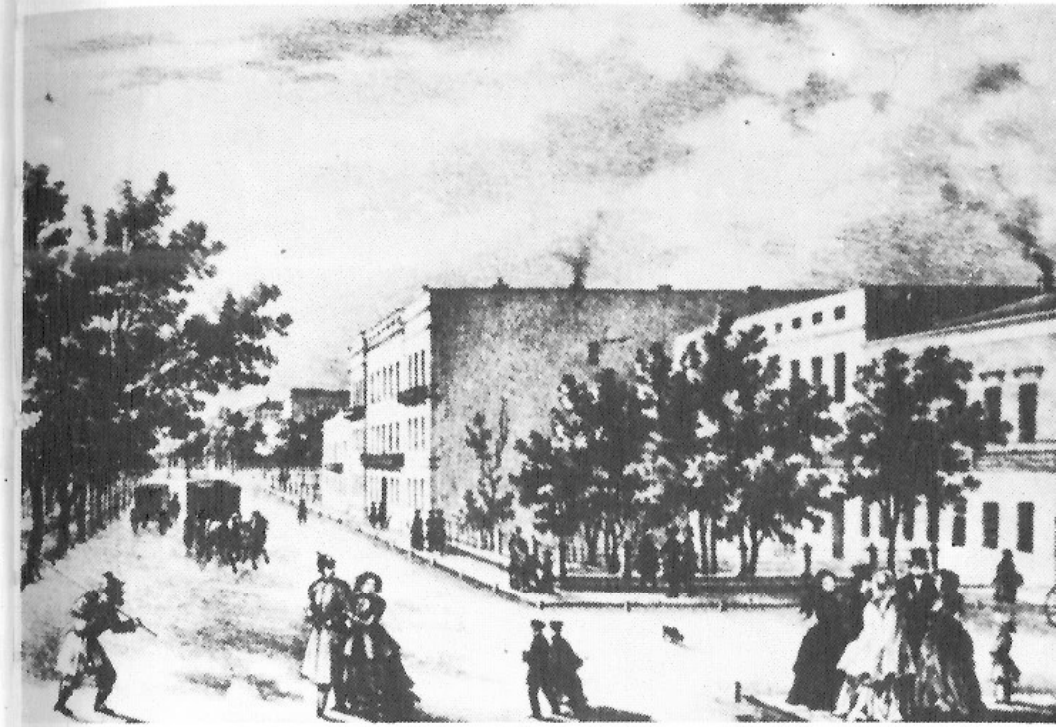

Број 1 У НОВОМЕ САДУ 10. ЈАНУАРА 1869. Год. IV.

МАТИЦА.

ЛИСТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЗАБАВУ.

ИЗЛАЗИ: десетог, двадесетог и последњега дана свакога месеца на табаку и по.

ПРЕТПЛАТНА ЦЕНА: на год. 4. ф., на по год. 2. ф. на три мес. 1 ф. Рукописи се не враћају.

ПОЈАМ И ЦЕЛ ДРЖАВНА.

(Из књиге: „О уставној држави и њезиним установама.“*)

Од Ђ. Вукичевића.

Шта је то држава?

На ово питање даје нам државна наука и повесница света различан одговор.

У разни векова и разни народа беху државе врло различите и што се спољашњег строја и унутрашњег значаја тиче.

Друкче и неможе бити; јер развитак појма државног стоји у тесној и неразлучној свези са развитком човештва и цивилизације уопште.

По томе ако хоћемо да до правог државног појма дођемо, ваља нам загледати у повестницу и распитати шта беху државе, на који начин и у ком облику развише се оне у разних народа, на северу и на југу, у старом и у новоме веку.

Но и историјско гледиште по себи није довољно. Ни једна историјска држава није достигла своју вршну тачку. Све се оне у непрекидном развитку находе. Повестница још није створила идеал државни. Правоме појму државном кадри смо се приближити тек путем науке и филозофије државне.

Повестница нам до сада у главном показује три различна схватања о појму дужавном; а то је: схватање источни, старокласички и модерни народа.

*) Овим саопштавамо исколико одломака из овога дела, које је добило расписану награду од „Матице Српске.“

1

СОКОЛЪ

СБОРНИКЪ ОТЪ РАЗНИ СПИСАНИЯ ЗА ПРОЧИТАНЕ.

(За учебните заведения).

Книга първа.

БУКУРЕЩЪ
1875

Издала книжарницата на Д. Манчова и С-ie въ Свищовъ, въ Пловдивъ и въ Битола.

ИА I. Брaила, 5 Маія 1864. Брой 49

БЪЛГАРСКА ПЧЕЛА

ВѢСТНИКЪ ПОЛИТИЧЕСКИ, ЛЮБОСЛОВЕНЪ И ТЪРГОВСКИ.

Подписката се приема

Въ Брaилу у Г-на Никол
Пенка, а по другитѣ кр
кове у ГГ. Вастоятели
на вѣстника.

...ра и печатается Петаръ Поповъ. Ромъно-Българска Печатница на Хр. І. Вакларова

ИЗДАВА СИ СѢКОЙ ЧЕТВРТЪКЪ.

ИЗВѢСТІЕ.

...но дни за прилежно-то ви по-
...разположеніе, Българска-та Пчела по-
...отличія на мнозина отъ читате-
...сами имената ви не можемъ да ги
...ни за сѣкашъ.

...мѣстило ви отъ много отъ вашѣ
...съ сте сами сполучили на ви лес-
...Кой не признава скромно-то ваше
...ка Бъдна или сте пратили отличе-
...ма. Тия, още една страна, е нагу-
...ство ви, и ако друго не чудимъ и
...да имаме не достатъчно или да-
...ради малки количества и слаборо-
...пратенъ на управленіе-то ви съ-
...и признателность въ отношеніе
...що ви, за кое-то не сме
...ъ ваше. Вие по сѣ сами.

...случай да сторимъ-то ви сюрпри-
...ръка въ Пчела, вие ни я вопре-
...ня ни да покажемъ признателность-та си,
...е длъжно по вашѣ власть да се отва-

...бавали да отправятъ вниманіе-то си върху дѣйствія-
...само въ Сѣверно-то море. Австрійска-та ескад-
...ри са пакарали на Кукселанскій при устіе-то на
...рѣка Елба.

Непріятелю-то ни пристѣ-ва отъ германскій-
...ъ военни сили пристигна въ Лондонъ-скѣ-
...то и въ Испанско либо пристанище и неприяте-
...ъ вѣстникъ съ нѣщо отъ „пламенника. Потомъ
...Гой щѣ да се задалъ нѣкои извѣстія за въз-
...ставанію-то полякъ-ть отъ страно на Пруссія
...и на Австрія, тая по-то до нюдѣ да са пре-
...дъ хладнокрвіе-то обще-то мнѣніе во Франція
...и въ Англія. Англія трѣба а помогне во Да-
...ска, прилага той дѣло и безъ съдѣйствіе-то
...Франція. Трѣтвенно-то на една англійска флота
...въ Балтійско-то море ще принесе въ Англія вой-
...ско-то удовлетвореніе. Споредъ едно друго вѣстникъ
...Данія И-ско безопасность-та на германскій-
...ѣ-ско са увѣрявала и всякога е била сполна обез-
...пе-ена отъ кога то стояше последній-то
...съдѣйствіе-то на Франція. Наполеонъ Трѣтій
...ра-ча общото мнѣніе предложи-то съ възмож-
...ностію-та, въ кое-то по сѣ надѣя всякога
...ство-то да употрѣби едно всѣдно за всеобще-

Въ Гърція-та на Гърбовци дало врѣмена да
...говорятъ нѣщо за одѣля возвраща кои-то имали
...за избирани въ Англія. Тия слухъ спиралъ по-
...слѣдніе-то предложе-ніе предѣйъ на кралъ-
...ря отъ страно на членовете. Правителство-то
...отговорило имъ обявило че по сѣ-времена на тѣхно-
...нѣщо-дніе неразсмотрѣ отъ тѣхни лица. Въ-
...щото то каква не трѣба пара ти и парламен-
...тъ да вичнатъ си да дюдрижатъ единство-то
...на Пулія съ Рим и Венеція.

Споредъ вѣстникъ-ти кои-то обнародни фран-
...цузкій-та Монитеръ, бунтъ-ть въ Тунисъ бѣлъ са
...удушенъ съ ресъ. Бунтовщи-ть и любитѣ-
...тъ-ть имотъ. Програмъ-та на благонаме-
...ѣно-то имъ дѣло-то опощенъ дюнѣ-та монитеръ, да
...прѣдъявятъ напълно управленіе-то, да прѣдъ-
...ставятъ-ть ихъ и да преобѣдятъ в мѣло-времено.

Въ единъ отъ нашѣ-ти листове имаме слу-
...ховѣ-ть кои-то се разнасятъ за обнародване-
...то кои-то имали отъ европейскій-ти сили са съ-
...гласили да направятъ на дюнѣ-ти си. Сега из-
...вѣстяватъ че Франція сѣмнѣ-ла дали щѣло войс-
...ката ни. Отъ сѣмнѣ-ти-то сомнѣ-ніе. Да кажемъ ду-
...ма искренно-то ни мнѣ-ніе, то „В всѣки

ФОЛКЛОР

ПАМЯТНИКИ НАРОДНАГО БЫТА БОЛГАР

ПРЕДГОВОР

Първият, който започнал да се занимава с историята и словесността на българите, бил Георги Хуца, същият Юри Венелин (1802—1839), карпаторус по произход — натура силна, впечатлителна, талантлива. Според думите на Молнар Венелин се отличавал със здраво телосложение и твърд дух: мощен ум, дълбочина на съображенията, достигаща до силни поетични възторзи, рядка способност да съсредоточава всичките си душевни сили върху един предмет и да се откъсва от всичко заобикалящо го съставяли вътрешната му физиономия.

Възпитаник на два университета — Лвовския и Московския, — учен, обладаващ грамадна ерудиция, Венелин посветил цялото свое знание, всичките си сили и целия свой живот, за да разработва историята на славянските народи.

Ако той бил получил професорско място в Московския университет, на което така се надявал и в което не успял, неговата дейност щяла да има грамадно значение. Под влиянието на живото и страстно Венелиново слово са можели да се възпитат редица хора, предани на народното дело и толкова нужни във всяко време.

Наскоро Венелин умрял, без да успее да приведе в изпълнение и част от своите надежди; но и това малко, което той е направил, напълно обезсмъртява неговото име.

Първият том от неговите изследвания за славяните «Древные и нынешние болгары», излязъл през 1829 г., има особена важност не толкова за науката, колкото собствено за България. В тази книга Венелин о т к р и л, както казвали тогава, съществуването на неизвестния български народ, един от славянските народи, забравен от света, но имащ своя история, богата със събития, книжнина, жив език. . . И тази книга, а след това пътешествието на самия Венелин из България, много съдей-

ствували за нравственото възраждане на българския народ.

Делото на Венелин продължили други руски учени. Чертков издал в 1842 г. своето изследване «О переводе Манассиной летописи на славянский язык с очерком истории болгар». Срезневски и Безсонов поместили в «Известия академии наук» за 1852 година два сборника с български пословици и освен това първият превел на български «Суд Любуши», а вторият издал във «Временник Моск. об. ист. и древностей» подбор от български песни. Гилфердинг — автор на писмата «Об истории сербов и болгар» — подготвя история на българския народ, от чието появление на бял свят могат да се очакват най-благодатни последици за българското просвещение.

Сред другите трудове, посветени на България и известни в Русия от 1829 г. до 1861 г., ние сме длъжни да споменем съчинението на Раковски за народния бит на българите, издадено през 1859 г. в Одеса под заглавие «Показалец», и за събраните български песни от сърбина Веркович, излезли в 1860 г. в Белград.

Ето почти всичко по-забележително, което досега е можело да сближи и запознае русите с техните родни братя, забравени зад Дунава, но от които някога руската земя получила и свещените книги, и просвещението.

Като започваме сега изданието «Памятники народного быта болгар», ние сме готови според силите си да служим на славянското дело.

В съдържанието на «Паметниците» ще влязат: баснени сказания (митове), предания, описания на различни обреди, легенди, песни, пословици и изобщо всичко, което може да служи като указание за древните народни вярвания.

«Паметниците» ще излизат, щом се насъбере материал, и в следния вид.

В предлаганата първа книга са поместени: първо — 3 000 пословици и поговорки, записани от нас в различно време и от разни лица. Освен това използувахме два сборника с пословици, издадени в «Известия С. П. академии наук», 1852 г.; второ — народен дневник с указание за празниците, обредите, легендите и поверията за всеки ден от годината. Но, за да може годишният кръг на народните български поверия да се яви във възможно

пълния си и цялостен вид, решихме да присъединим тук народните дневници на великорусите, украинците, белорусите и отчасти на поляците и сърбите. Въпреки вниманието и старанието, с което бяха събрани тези допълнителни дневници, ние все пак сме уверени, че в тях се срещат грешки, недоглеждания, а главно пропуски и непълноти. Работейки над следващите томове на «Паметниците», ще се стараем да поправим всичко това, а между другото предлагаме на всеки желаещ да съставя за нас по възприетата ни програма описания на българските, сръбските, великоруските, украинските, белоруските народни празници със съответните поверия, обреди и песни. На поляците и литовците, запознати с бита на своя народ, ние сме готови да набавим или да укажем необходимите за тази цел съчинения, ако някой от тях пожелае да съставя за нас подобни дневници. Предлагаме на автора на съчинението «Год на севере», който обяви в една статия, поместена в «Отечественные записки», че у него има дневник, записан по думите на една бабичка, да ни го предаде за следващата книга.

Накрая ние даваме място за забележки и за поосочване на наши грешки. Всички представени ни сведения както на руски, така и на български език сме готови да приемем при условията, които обикновено се спазват при поместване на статии в списание.

Трето — народни български имена, четвърто — легенди, и, пето — речник. Последните два отдела ще се повтарят във всеки том.

Във втората книга на «Паметниците», посветена преди всичко на българската жена, ще бъдат поместени: 1) женски песни, 2) сватба, 3) българо-сръбски митове за самовилите, вилите и други същества от женски род, 4) продължение на пословиците, 5) гатанки, 6) продължение на народния дневник, 7) легенди, 8) речник. Начиная от втората книжка, ще прилагаме изображения на народни костюми.

Първата книга е съставена под наша редакция и на И. Г. Прижов. Смятаме за свой дълг да поднесем дълбока благодарност на И. С. Аксаков, който ни даде средства за издаването на книгата, а също така и на българите, които донесоха материали. Надяваме се, че те ще ни окажат своето братско участие и при издаването на следва-

щите томове. Нека всеки, който има присърце благото на народа, допринесе каквото може, каквото знае: за нас трябва да бъде драгоценна всяка народна дума, всяка черта на народния бит.

Ще кажем няколко думи за правописа, към който сме се придържали, и ще посочим някои отлики на българската граматика. Печатаме «Паметниците» с граждански, а не с църковнославянски шрифт. Не намираме никакво рационално основание за употреба на църковнославянски печат; напротив — в гражданския печат, общоприет във Великорусия, в Украйна, в Сърбия и в България, виждаме ново средство за сближението на славянските народи. Известно, е че австрийците, поставяйки си за цел да разединят народните славянски сили, се домогват към това русите (в Галиция) да печатат книгите си с църковнославянски букви, а не с граждански.

Пишем така, както говори народът, и запазваме всички местни отлики на езика.

СОБСТВЕНИТЕ ИМЕНА НА БЪЛГАРИТЕ

Българите са запазили народните имена на своите деди, макар и в изопачен вид. Тази изопаченост се увеличава с идването на все по-нови поколения. При кръщението на първородния син на него му се дава името на неговия дядо, бащата на баща му; на първородната дъщеря — името на бабата и така от поколение на поколение. На второто момче и момиче дават името на дядото, баща на майката, и на бабата; на третия — името на к р ъ с т н и к а, а на момичето — името на к р ъ с т н и ц а т а.

Трябва да отбележим, че правото на кумство е наследствено и освен известното лице никой друг няма право да кръщава отрочето. Ако отсъствува кръстникът, новороденото се кръщава от кръстницата или от най-стария в семейството. Сред българите кръщава само едно лице — или кръстника, или кръстницата. По такъв начин и правото на шаферство принадлежи на кръстника, който, изпълнявайки тази длъжност, се нарича к у м, но най-често шафер е кръстницата или кумата. На четвъртото момче дават името на чичото, т. е. на бащиния брат; на момичето — името на лелята и т. н. Често се

случва бащата на новороденото отроче да няма братя, а само сестри, т. е. ако лелята се казва Неделя, на момчето дават име Недельо, Петкана — Петкан, Петко и обратно.

Имената, дадени при кръщението, после се изменят в разговорната народна реч по следния начин: момчето е кръстено Владимир, а майка му нежно го нарича Владко и Владьо; и Владко така си остава завинаги, а Владимир се забравя. А когато на Владко, бившия Владимир, се роди внук, то неговото име вече не е Владимир, а Владко или Влайо и се стига дотам, че първоначалното име губи не само своята форма, но даже и смисъла си. Например от Радомир става Рад, от Рад — Лало, от Любен — Личо, от Личо — Илия, от Стоян — Цоко и т. н.

Българите имат и такива имена, които никак не могат да се вземат за славянски — напр. Нончо, Цеко, Геро и т. н. Но като знаем обичая на българите да изменят първоначалните имена, ние не се съмняваме, че и името Цеко е произлязло от някой Стамен или Станислав, както от Стоян — Цоко.

У българите се срещат и гръцки имена, но прекроени по български — например от Георги — Гьорги, Герги, Джурко, Гюро и т. н.; от Димитри — Димитър, Митро, Динчо и т. н. Срещат се още гръцки и турски имена, които сред гърците и турците, доколкото знаем, не съществуват — например Карамфила, Трендафила (Роза), турското Курт (Вълк), Султана и т. н.

Сред шопите още са се запазили собствените имена в техния първоначален вид, а гръцките са много редки. Много имена имат значение на цветя, плодове, красиви животни — например Латина или Латинка, Череша, Маслина, Славей и т. н.

Омъжената жена не запазва моминското си име, тя приема името на мъжа си. Ако се е казвала Латинка, то с това име имат право да я назовават след омъжването ѝ само нейните близки, т. е. майка ѝ, баща ѝ и братята ѝ; свекърът и свекървата я наричат б у л к а или н е в е с т а. С това име я наричат братята и сестрите на нейния мъж, даже и далечните му роднини. Самата невеста нарича своя свекър т а т о, свекървата — м а м о, помалките братя на мъжа — драгинко, техните жени — булка, зълвите — калино или калинко, по-старите бра-

тя — байо или байко, бачо, байно, брачо, а техните жени — како.

И така невестата получава името на своя мъж. Ако мъжът се казва Радомир, то тя е Радомирица, Райко — Райковица, Петко — Петковица и т. н.

Сред българите жената и мъжът никога не се наричат един други по име и смятат това за неприлично. Да викаш на жена си по име, значи да не я обичаш. Мъжът обикновено нарича своята жена м а р и! Пък жената мъжа — б р е! Независимо от това, че значението на м а р и и б р е съдържа ругателство и че ако кажеш на страничен човек б р е или м а р и, той страшно ще се обиди.

В някои места мъжът нарича своята жена ж е н о, пък жената мъжа — м ъ ж о! Когато говори със странични люде, българката никога не се решава да произнесе неговото име, а се изразява обикновено така: «моят мъж», т. е. моят мъж направи това и това. Мъжът пък казва: «моята жена». Ако на разговор със странични хора присъствуват децата, то жената често се обръща към тях, показва ги с пръст и казва: «Баща им е направил това и това.» Мъжът все пак може да назове своята жена по име, но ако жената така го позове, то страничните хора ще погледнат на това като на нещо неприлично.

Освен посочените от нас български имена в последно време са влезли в употреба и порядъчен брой християнски или, по-добре да кажем, имена, възприети от руския календар, защото българите имат имена от християнски произход, но неизвестни в календара, като: Кръстьо или Кръстан (Кръст), Христьо, Куна (Икона) и т. н. По-забележителни от християнските имена: Н и к о л а, О в а н (Й о а н), К о с т а д и н, Г ь о р г и, Д и м и т ъ р, П е т ъ р и П а в е л или П а в л е; женски: М а р и я, А н(н)а, П а р а ш к е в а или П а ч е н а и К а т е р и н а. Срещат се и други, но много рядко.

ПРИМИТИВНИТЕ КАРТИНИ НА РУСКИЯ НАРОД В МОСКОВСКИЯ СВЯТ

С ъ ч. н а И в. С н е г и р ь о в

Въпросът за примитивните картини е още твърде малко разработен; можем да изброим пет-шест работи, посветени на неговото разрешение. Въпреки всичко, това съвсем не може да бъде свидетелство за незначителността на самия въпрос. Напротив, ние мислим, че изследователят на руския бит в никакъв случай не бива да го оставя без внимание.

Г. Снегирьов и авторът на неголямата брошура, посветена на примитивните картини, г. Блюмер[1], обръщат внимание например на това, че примитивните картини не само са служили, но и могат да служат като проводник на различни идеи, като средство за разпространение на грамотността сред народа. «През царуването на Екатерина II простолюдието се съпротивлявало срещу спасителното ваксиниране против едра шарка — казва г. Снегирьов (стр. 134); — по внушение на правителството били издадени простонародни карикатури, изобразяващи спорове между ваксинирани и сипаничави. Те въздействували върху простия народ почти толкова, колкото и великодушния пример на Екатерина II и на нейния наследник Павел I.»

«Като наблюдаваме развитието на примитивната литература и живопис — отбелязва г. Блюмер (стр. 16), — ние смело заявяваме, че това е крайно изгодно дело и затова смятаме, че е възможно и полезно хората, които обичат простата грамотна Рус, да се заемат с издаване на простонародни картини именно с цел да се разпространява грамотността, да се опознават най-добрите (в народния смисъл на тази дума) произведения на руските поети, да се запазват в паметта и речта на народа руските народни песни, да се разпространяват здрави човешки идеи.»

«За правителството — добавя г. Снегирьов — карикатурите са служили като проводник за полезни сведения до простия народ.»

[1] Чему могут служить лубочные картинки, Спб, 1859.

Наистина значението на образността в древна Русия е било твърде голямо, едва ли не по-голямо откъдето и да било другаде: на Иван IV въздействувала не речта на Силвестър, а картината на руския пожар; Петър Велики се поддава не на влиянието на самата цивилизация, а на нейната външност, на картината на европейския живот, нарисувана му от буйното въображение на умния Лефорт. Тук образът е бил приеман непосредствено за същност; тук се вземало просто онова следствие от впечатлението, което Бенеке поставял в основата на своето учение, призвано за истинна научна психология. Наистина ще е така, след като за това има още по-значителни потвърждения в древноруския бит. Г. Шчапов казва, че «Никон като истински просветен пастир не е можел равнодушно да гледа как много хора неразумно, даже не по християнски почитали св. икони — в църквите те се молели на свои, донесени от къщи икони и ги наричали свои богове»[1]. По заповед на Алексей Михайлович всички икони, изписани с френски и полски пари («на монете франков и поляков»), били заровени в земята[2]. Тук, значи, образът се взема сам за себе си. Разбира се, сам по себе си той придобивал още по-голямо влияние, когато го придружавали с обяснение. . . И именно такова значение на пояснен образ имат и са имали примитивните картинки.

Впрочем това е само едната страна на значението им. Г. Блюмер в своя статия, поместена в Светоч[3], след автора на статията в Московские ведомости, г. С-т: «Взгляд на старинную русскую жизнь по народным лубочным изображениям»[4] говори за чувствителния отзив, който намира пулсът на руския живот и руското мислене в примитивните картини; г. Снегирьов потвърждава това. «В тях (в примитивните картини), казва той (стр. 136), се проявяват не само интересни, типични черти на руския живот с неговите отсенки, но и религиозното, нравственото, общочовешко и национално умонастроение на народа. Без да говорим за съвременните примитивни картини, ще приведем два най-забележителни примера, запазени в теркове за гравиране на примитивни картини, които

[1] Русский раскол старообрядства, Казань, 1859, стр. 60.
[2] Памятники московских древностей, кн. 1, стр. LXVII.
[3] Современные лубочные картины, СПб, 1860.
[4] Московские ведомости, 1856, №№ 132, 133, ст. 1, 2, 3.

потвърждават тази мисъл: притчата за «Ерш Ершович, сина на Шчетиников» и за «Погребението на котарака».

В първата е отразен столетният (1502—1602) съдебен процес за насилственото завладяване на Ростовското езеро. «Той — казва г. Снегирьов (стр. 64) — намеква за някакво значително събитие по ростовските землища и за забележителни по него време лица.» Тук действуват: една риба платика, законна владетелка на Ростовското езеро, един ерш-пришелец, доплувал от река Вирпа, приток на Ока в Калужска губерния, съдии — моруната, бялата риба, добрите риби, пристав — костурът, свидетели — сомът, шаранът и селдата от Переславл, без които не може да бъде решено делото, състоящо се в следното:

«Платиката (привеждаме текста на г. Снегирьов, стр. 60) подава тъжба до своите повелители — великата есетра, моруната и бялата риба срещу нахалния ерш, който насилствено е завладял бащинията ѝ и иска да изгони стопанката от нейните владения. Съдията пита платиката в какво тя обвинява ерша. Ищецът отговаря, че обвинява в името на истината и правдата, и се позовава на добрите риби лакерда и ладога. След това съдията пита и ответника: би ли се позовал и той на лакердата и ладогата. «Лакердата и ладогата — отвръща ершът — са риби едри, а ние сме риби дребни; всички те с платиката заедно пируват и няма да кажат истината.» На въпроса на лакердата «Какво иска платиката от ерша?» платиката казва: «Общата правда», и се позовава на добрата риба, селдата преславлска. Ершът повторил същото. Съдиите изпратили за селдата пристава-костура, който трябвало да доведе за свидетел и сома, но сомът се отказал, казвайки, че не е годен за свидетел, тъй като има голямо шкембе и не може да ходи, а и с очите не вижда далече. Като освободил сома, костурът взел за свидетел шарана и заедно с него докарал селдата пред съда. Съдиите я попитали: «Чие е Ростовското езеро? В Москва богаташите знаят ли ерша и купуват ли го на високи цени за мезе?» Преславлската селда казала, че «Ростовското езеро отдавна е на платиката и че този ерш, където и да се помълви да нощува, където да го пуснат, без да го познават, все рови да изгони хазаина си; че го знаят всички богаташи, които имат по една пукната копейка, и че затова ершовете по много ги купуват, защото половината изядат, а половината изплюват. Съдиите, след

като още разпитали ищеца и ответника, присъдили: «Последният да се обвини, да се посоли и да се изсуши на слънце.» Чул такава присъда, обвиняемият ерш махнал с опашка и се скрил във водораслите — дим да го няма.»

«Дошли Данила и сестра му Ненила, че за ерша с глас поплакали, края му оплакали.»

Тук освен простия, но много интересен исторически факт, намираме цялата древноруска процедура, твърде малко известна за нас.

«Погребението на котарака» е нещо по-познато на всеки, който даже бегло е хвърлил поглед върху примитивните картини. Тази картина е претърпяла, а и сега търпи многозначителни видоизменения. Самите тълкования за нея са често диаметрално противоположни. Едни я отнасят към времето на Иван Грозни, други казват, че е заимствувана от Запад, защото и там има подобни изображения. Но това още не е доказателство. Ние по-скоро сме готови да предположим, че това е «стара мелодия на нов глас», в която и акордите, и мелодията са напълно национални: толкова много са тук чисто народните и регионални черти.

Съдържанието е приказно — мишките погребват котарака. Г. Снегирьов вижда тук не само забава и шегаджийство. Той търси идея: освобождението на слабите от преследвача. Мислим, че тази идея е доста отвлечена, макар г. Шчапов да казва сякаш в потвърждение на г. Снегирьов, че древният руски човек обича олицетворени притчи и случки, в които иска да види преди всичко назидание, поучение, отвлечена идея, а не наслада за окото (стр. 125). Ние мислим, че в погребението на котарака може да се види по-скоро изясняването на един исторически факт: борбата между старото и новото, борба, започната още от Грозни, продължена от Годунов и Алексей Михайлович и окончателно провъзгласена от Петър, борба «отводившая царя от веры, а к немцам на любовь его прелагавшей» (така говорили стрелците за Иван); нали и сам г. Снегирьов казва, че причина за нейната (на картината — б. пр.) поява са били жестоките гонения срещу разколниците?

Освен тези две картини, известни на мнозина, г. Снегирьов изброява десетки картини, които ярко характеризират указаната от нас страна от значението на нашите простонародни изображения.

Може би още по-добре може да послужи за потвърждение на подобно значение съвременният наш бит. В статията «О современных лубочных картинах»[1], за която споменахме по-горе, има няколко посочвания, свързани с неотдавнашното народно движение за трезвост. В 1858 г. излиза например картината «Спор на водката с тютюна»:

Табак с водкой раз сошлись
И спорить крепко принялись,
Водка себя выхваляет,
Нос свой к верху задирает.
Я, говорит, от горя избавлю,
Плясать в несчастии заставлю,
от болезней многих сохраню. . .

На което тютюнът «руки в бок подперши, гордо» отговаря:

Ишь как нос задираешь,
Бедняков разоряешь.
Деньги по горстям берешь,
А куража не даешь. . .
Тебя бедняки оставляют,
На пропалую ругают.

Друга картинка, посочена там, разказва колко добре би било да се замени водката с чай, ала скъп е чаят — трябва да се простиш и с водката, и с чая. Картинката има название «Съветът на световното събрание касателно чаят и водката».

Всичко, казано от нас, показва достатъчно значението на простонародните картинки, независимо от това, че още не сме ги посочили като средство за разпространяване на грамотността.

Преминаваме към книгата на г. Снегирьов. На нейния автор принадлежи честта на първи техен изследовател. Забележително е, че когато в 1824 година г. Снегирьов прочел своите първи бележки за простонародните картини пред заседанието на московското общество на любителите на словесността, много негови членове са се съмнявали

[1] «Светоч», 1860

дали изобщо може и трябва да се допущат в тяхното общество разсъждения по такъв пошъл, плсщаден предмет, който засяга съдбата на тълпата? Преди няколко години бе напечатана нова статия от г. Снегирьов («О лубочных картинах русского народа»), която привлече вниманието на всички, които изследват руския бит и руската археология. Въпреки някои непълноти, като прекрасен сбор от факти тя легна в основата на всички бъдещи изследвания за простонародните картини, така че, по-точно казано, съчинението, появило се в последно време, е само допълнение на тази статия и особени нови факти не съобщава. Въпреки това не може да се каже, че то е безполезно. Напротив — то трябва да се посрещне с всеобщо внимание като труд добросъвестен, направен с познаване на въпроса и с любов към него, сбогатяващ ако не самата оскъдна литература за примитивните картини, то поне руската археологическа библиография.

Допълненията, направени от г. Снегирьов, се отнасят предимно към историята и способите за гравиране в Русия, към разглеждането на различните видове народни приказки и към полемически възражения на останалите немногочислени изследователи на простонародните картини.

Разбира се, по-важни от другите са бележките за гравирането, които съставят обособена глава «За графическото изкуство в Русия, по-специално в Москва». Ето една от тях, която има пряко отношение към нашия предмет. «Що се отнася до производството на примитивни картини, казва г. Снегирьов (стр. 26), то една от първите щампарни фабрики имали търговците Ахметеви; тя съществувала около средата на XVIII век до Спас Воспаски зад Сухаревската кула. Като владение на тази фамилия тя просъществувала повече от половин столетие. Там се работело на 20 тезгяха; дъските се гравирали в самата фабрика. Оригиналът, матрицата, преминавала от една дъска на друга. Когато фабриката започнала да се управлява от Татяна Василевна, матриците започнали да ги дават за възпроизвеждане и в селата около Москва, където копирната дърворезба се превърнала в дребнозанаятчийска работа. Резбарите започнали своеволно да отстъпват от предишните оригинали и да ги развалят с приумиците и грешките и. В околностите на Москва освен Ахметев отворил щампарна фабрика резбарят Артемев и в нея се гравирали и отпечатвали изображения на различни светци и примитивни картини. След това се откриват няколко «печатници за щампи», които съществуват и сега.»

Подобрение в новата книга на г. Снегирьов в сравнение с предишната му статия е сравнителният метод, употребен от него. Странно ни се струва само едно: г. Снегирьов съвсем не споменава за южноруските произведения на мисълта и резеца, като същевременно привежда понякога съвършено ненужни паралели с произведения на немците и италианците. Неизвестни ли му са произведенията на нашите единородци или те не са заслужили никакво внимание — не знаем; но едва ли последното е справедливо.[1] А между другото тази непълнота особено се чувствува. Не по-малко се чувствува отсъствието на един преглед върху съвременното състояние на примитивните картини. Авторът казва само, че «Англо-френско-турската война против Русия в 1854 и 55 година е ознаменувана с карикатурите на г. Соколов и г. Писарев.»

От 1812 г. насам имаше и по-значителни явления — да вземем например картините против разколниците, за които г. Снегирьов почти не споменава, с изключение само на три картини, издадени в началото на нашия век от Халаев, като отбелязва бегло, че когато простонародните «папагали» се печатали безцензурно, тогава разколниците издавали възражения и хули против православието: много интересен въпрос, понеже става дума за чисто народни мнения. Както ни се струва, неуместната роля на апологет на религиозността у руския народ е довела г. Снегирьова до този пропуск.

Впрочем, независимо от всички споменати забележки, на нас не ни остава нищо друго, освен да благодарим на нашия почтен археолог за неговия полезен труд, който смело препоръчваме на вниманието на нашите читатели.

В. Наше время, бр. 26, 1861

[1] Г. Снегирьов дава сведения за тях в К и е в л я н и н (№ 3) на г. Максимович. — Р е д.

БЪЛГАРСКИ НРАВИ И ОБИЧАИ

Под това заглавие г. В. Чолаков е намерен да издаде един сборник, когото е той можал да състави във времето на своите пътешествия по България в продължението на десетина години. Да говорим тука за важността, която имат подобни описания за българската етнография, история, езикознание и пр. е напразно, ще кажеме само, че г. Чолаков, както се види из поместените по-доле песни, твърде добросъвестно и със знание е изпълнил своята мисия. Ето две народни песни, които са записани в Ахър Челебишката кааза (в Тракия), в с. Устово (Читак) от П. Гайджиски.

I

«Загалих майчу, залюбих,
ду едноа[1] руса девойка,
ала хи[2] дворйе не знаям,
ни дворйе, майчу, ни порти.»
— Питай я, сину, питай я,
ут къдя ще ти са каже.
«Питах я, майчу, питах я,
ала ми на смях казува:
«Кехайова сам доащеря.»
— Стояне, сину, Стояне!
Иола[3] ти майка набере
ут девет ту ну[4] градини
пилин, Стояне, вратика,
ут гуроа-на гуроцвет,
ут равну поле трандафел;
да ти хи[5] вшиям в калпакъ-нъ —
аку е мума хубава,

[1] О а се произнася с такъв звук, който е между о и а, но малко отворено.
[2] Третьо лично местоимение, ед. число, жен. род, дат. падеж на място н е и, й; изговаря се н е х и, х и.
[3] Е л а да ти майка набере.
[4] Членовете т ъ, т а, т о се изменяват в н ъ, н а, н у и в с ъ, с а, с у; първият е общ, вторият се употребява, за да се означат далечни, а третият — за известни ближни предмети.
[5] Х и наместо г и.

чи ще та близу наближи,
пак ку е юда перинска,
ут далеко ще та извика:
«Фоарли, Стояне, калпака-нъ
да си та близо наближам.»
Утиде майка, та набра
ут девет ту ну градини
пилин и още вратика,
а ут гуроа-на гуроцвет;
та му гу уши в калпака-нъ.
Ага си Стоян утиде
нах[1] негуву-ну любовйе,
отдалеку са приказа
и Стояну му ромоне[2] :
«Фоарли, Стоене, калпака-нъ,
близичку да та наближем.»
Измами са Стоян, фоарли гу, —
юда гу близу наближи,
ут земно-на гу зимаше,
на небу-но гу качеше:
«На да ти кажем, Стоене,
галене — пак не зимане.»

II

«Мале ле, мила мале ле,
мен са кехае викали
в равну-ну поле широку;
я ще кехае да стана
на девет тиошки сюрии,
на дванаесте увчаре.»
Майка Тодори думаше:
«Тодорку, моя доащерку!
Кой да ти преде дарове,
кой да ти п р а ш и[3] бусилек,
кой да ти мете дворове?»
Тодорка майци викаше:

[1] Нах наместо въз, напр. о т и в а м н а х р е к а н а — о т и в а м в ъ з р е к а т а
[2] Р о м о н е — говори, о д р о м о н е — отговори
[3] Полива

«Мале ле стара, мале ле!
Я имам сестра по-малка,
та си я рану повдигай
дарове да ми напреде,
дворове да ми измита,
бусилек да ми упраше.»
Стана Тодорка отиде-
в равну-ну поле широку,
та е кехае станала
на девет тиошки сюрии,
на дванадесте увчарие.
Мало е кехаиовала
до деветъту-ну години —
па са ни един не сети,
че хми[1] е мума кехае!
Най-сетне са е сетило
най-малко-ту-ну овчарче,
то си увчарем[2] думаше:
«Увчаре, мои иолдаше!
Сетате ли са или не,
че ни е мума кехае
сига за девет години?
Хайдате да го нагудим[3] —
коне-не да ни подкуве,
та дано да я усетим.»
Тодорка хитра, най-хитра;
извади коарпа серезка,
та си главо-а привоарза
и си увчарем ромоне:
«Увчарие, мои иолдаше!
Мене е лошу падналу,
люта ма глава зболяла.»
Увчаре-не са здумуват:
«Хайдате да я водиме
дену са делат[4] кавале
и шарени-не коажлюве[5]:
аку е мума хубава,

[1] Им
[2] На овчерите
[3] Накараме
[4] Прават
[5] И шарени хурки

тя ще са фане коажел;
аку е юнак кехае,
той ще са фане у кавал.»
Станаха, та ми тоарнаха;
а га са тамо утишли
дену са делат кавале
и шарени-не коажлюве.
Тодорка хитра, най-хитра,
напреж са хвана у кавал,
сетне са фана у коажел;
та чи увчарем ромоне:
«Я имам сестра по-малка,
армаган ща хи проводям
тоя шарени коажелчек[1].»
Пак са увчаре здумуват:
«Хайдате да я водиме
дену са боарка бял Дунав.»
Станаха, та утидоха.
Га си са таму утишли,
Тодорка хитра, най-хитра,
та си Дунавът пребоарка
отвоадна страна утиде,
та че увчарем викаше:
«Бре пукайте са, увчаре,
чи ви бе мума кехае
сега за девет години,
та ни един са не сети!»

Из тия две песни нашите читатели могат да си съставят понятие за целият сборник. Г. В. Чолаков, според както се научаваме, се намира днес в Болград, дека събира спомоществователи за своят сборник. Надеяме се, че нашите родолюбци ще да му помогнат в неговите предприятия.

Свобода, г. I, бр. 44, 30 септември 1870

[1] Окончанието е к се употреблява в уменшителните имена, напр. кувчиожек, невенчек, здравецчек и т. н.

[РЕКОМАНДУВАМЕ КНИГАТА НА Г. ЧОЛАКОВА]

Нашата книжевност се обогати още с един етнографически сборник. Г. Васил Чолаков е издал в Болград една дебела книга, в която са напечатани приказници, пословици, гатанки и песни. Ние посрещаме тая книга с голямо възхищение и препоръчваме я на нашата публика, защото, по нашето убеждение, народните паметници са жива история. В животът на секи народ биват такива появления, които остаят тайна и за наблюдателите, и за историците; а народната песен или народната приказница ги открива и износва ги на видело. Ние говориме за народните суеверия и за митическите верования. Освен това, народната поезия има за нас и друга прелест. Който се е родил и пораснал между народът, който е разделял неговите радости и неговите скърби, той почти сякога може да оцени живата реч на народната етнография и да я употреби за своята собствена полза. Но да не помислите, че ние даваме твърде голямо значение на народните песни, на народните празници, обреди и обичаи, т. е. да не помислите, че ние сме готови да видиме в сяка една песен, в сяка една приказница и в сяка пословица останки от древните езически вярвания. — Не, ние уважаваме народната книжевност повече затова, защото из нея познаваме развитието и понятията на тая или на оная народност; ние я уважаваме затова, защото в нея се види и съвременният човек, и животът на предшествующите поколения; с една дума, ние я уважаваме затова, защото тя не лъсти и не крие човеческите достойнства и човеческите слабости. Кралевич Марко е юнак, но пиенец, говори народната песен и осъждава сичките пиенци. Освен това, народната поезия ни представлява онзи отличителни характер, който отделява една народност от друга. Из народната поезия вие можете да познаете кои народности са по-ближни и кои са по-отдалечени; из нея вие можете да познаете кои народности са имали еднаква съдба и еднакъв исторически живот. Освен това, народната песен повече от сичко друго определява народният характер. Черногорската песен постоянно сече турски глави и смее се над турското юначество; сръбската песен оплаква сръбското падение на Косово и възхвалява своите умни и енергически кральове; българската песен

изображава повече домашният бит, т. е. сурите биволи, ваклите овце и жълтите нивя; а руската — оплаква сиромах Лазар и моли се на св. «Алилуия» да помогне на грешният и на нещастният човек.

Но както и да е, а книгата на г. Чолакова заслужва нашето внимание. Не зная други как, а аз обичам народният живот с неговите песни и пословици, с неговите приказници и легенди и с неговите обряди и обичаи. Аз би желал почти секиго да заведа в моето отечество и да му покажа нашите високи планини и нашите дъбови и букови гори, над които се вият темни облаци, орли, лебеди и други много още пернати животни; аз би желал да покажа секиму моят народ с неговите бели къщици, с неговите песни и с неговите празнични обряди. Разбира се, че сичкото това е само един егоизъм, но кажете ми, кой на тоя свят не е егоист? На секи човек е свойствено да се радва на онова, щото е негово; свойствено му е така също и да се хвали пред другиго с това, щото е негово. Лабуле говори, че народните предания са за него подрагоценни от министерският портфел; а аз ще да кажа, че нашите народни песни и пословици са за мене хилядо пъти по-драгоценни и по-поучителни от сичката наша синигерска поезия и от сичката учена обачетовска философия. Но ние се отдалечихме от своят предмет. И така, ние тряба да бъдеме признателни г. Чолакову и да оценим неговите труди безпристрастно и правдолюбиво. Книгата на г. Чолакова е съставена добре и добросовестно; но в това също време тя има и много недостатки. Първо, щото ни падна в очи, е правописанието. Ако би ние казали, че сяка песен, сяка приказница, сяко описание и сяка пословица са напечатани с разнообразно правописание, то г. Чолаков би ни отговорил, че той е напечатал тия народни паметници така, както му са били изпроводени от различни личности и че той не е имал право да поправя ни правописанието, ни смисълта, ни произношението. Ако би сичкото това било така, а не другояче, то ние би захвалили г. Чолакову; но работата излазя съвсем друга. Ние срещаме различно правописание и в сяка една песен отделно, например на едно място е напечатано в ы с о к и, а на друго в и с о к ы; на едно място е написано т р я б а, а на друго т р я б в а; на едно — ц ѣ л у в а н и е, а на друго — ц а л у-

в а н е и т. н. Ние мислиме, че народните етнографически паметници тряба да се записват така, както се произнасят, защото другояче тия губят своето най-важно значение, т. е. своята филологическа важност. Друга погрешка, която е направил г. Чолаков, се касае до пословиците.

Да се обясниме. Ние преди десет години бяхме напечатали в Москва един сборник под заглавие: «Памятники народнаго быта болгар», в когото бяхме поместили около 3000 пословици. Г. Чолаков, не знаем по каква причина, е препечатал буквално гореказаните пословици заедно с нашите забележки, без да обади нито от кого са събрани самите пословици, нито кому принадлежат забележките. В предисловието си г. Чолаков говори, че той е заимствовал из нашият сборник само 204 пословици; а ние свободно можеме да кажеме, че той е притурил в него само 300. Освен това защо и за какво г. Чолаков е препечатал гореказаните пословици, когато той има толкова много ниде още непечатан материал? Защо той не е напечатал само ония пословици, които се не намират в нашият сборник? За кой дявол са се харчили толкова пари? Такова е то, когато се работи без план! При сичкото това ние пак рекомандуваме книгата на г. Чолакова и желаеме ѝ добър успех.

Свобода, г. II, бр. 51, 3 юни 1872

ЗА НАРОДНИТЕ ПРЕДАНИЯ И ВЕРОВАНИЯ И ЗА НАРОДНИТЕ ПЕСНИ, ПРИКАЗНИЦИ И ПОСЛОВИЦИ

Във в. «Ден» е напечатана статийка под заглавие «Пак по (за) змейовете», която ни накара да кажеме и ние няколко думи за народното творчество и да поправиме няколко твърде значителни погрешки, които в последното време са захванали да правят нашите писатели, т. е. събирателите на народните песни, приказници и пословици и описателите на народните обичаи и верования. Гореказаната статийка е написана във Враца от Ив. П. Сл. и има критически характер. Някой си беше казал във в.

«Ден», че в българските народни песни се споменуват само змейове, т. е. само мъжки същества, и че той (писателят) не знае ни една народна песен, ни едно народно предание, в които би се споменували змеици, т. е. женски същества, и които би се залюбвали в хора. Това мнение, което, да кажеме право, е погрешно, е накарало г-на Ив. П. Сл. да яви на българският народ, че той е намерил такава една песен, която е в състояние да извърши две Колумбовски открития: «1°, в нея се доказва, говори г. Ив. П. Сл., влюбването на змейовете и в животни и 2°, показва се начина и лековете (,) с които са (се) лекували влюбените от змейове и змеици.»

После тия «убедителни» обяснения г. Ив. П. Сл. привожда и самата песен, която, да кажеме право, не заслужва онова значение, което ѝ дава «негово словесие». Изпърво, тая песен е записана невярно и без съблюдение нужните поетически особености, които са свойствени на сяка една народна поезия; а второ, в нея са притурени множество стихове, които приличат на ямаци по нова дреха. Така например ние намираме в тая песен такива стихове:

Що нà-дни идваш бял-червен,
а нà-дни жълти и зелен (наместо:
А нà-дни идваш жълт-зелен).
. . . . . .
Кога ма, мамо, прегърне
костите ми изпотроши
кръвта ми, мамо, изпие.

Вторият стих не хела, т. е. той не е записан, както тряба, или е преправен с цел.

Да разточи колата,
да ги покрие с кожа биволска.
Майка ти крава да полей,
на теб капка да не пърсне,
я ще у шипка да стоя.

Ние мислиме, че народът никога не може да пее така неправилно и така безобразно глупаво и непоетически. Но послушайте какво ще да бъде по-нататък:

Стоян си дома отишел
това на майка си казал
отишли на Стара планина
у това равно ливаде
па си набрале вратика,
вратика и команика
И овчарска тинтява.
Майка му среднощ ги сварила
излезла на път кръстопът
разточила на колата
кравата си е подяла,
после лиснала шипката
и най-подир Стояна
тогава извика змеица
ей тебе, старо вещице
защо ти това направи
та ни с Стоян раздели.

Желателно е да не помислите; че ние не сме турили в тая песен точки и запетаи злоумислено. Да ни упази господ бог от подобен грях!

Но да оставиме правописанието и да поговориме за смисълта на самата песен. Ние свободно можеме да кажем, че главната цел, която е накарала г-на Ив. П. Сл. да запише (или да напише) гореказаната песен, е била не да изнесе на видело народните верования безпристрастно и без никакви вапцилки, а да докаже на своят противник, че българският народ — който е имал щастие да живее близо до пресвещена Гърция, от която сичкият образован свят е заимствувал своите верования — е усвоил почти сичко, щото е необходимо за живите същества, които не могат нито да ядат, нито да спят без змейове и без змеици. С една дума, г. Ив. П. Сл. е желал да се похвали пред светът, че ако у другите народи е съществувала митология, то тя е съществувала и у българите. Разбира се, че ако подобно стремление и да е похвално и утешително, но неговата полза е съмнителна. Ние мислиме, че ако умните хора събират, записват и печатат народните верования, обряди и обичаи, то правят това не да съставят и за българите митология — по образецът, например, на гръцката и на римската, — а да узнаят съвременните понятия, формите на езикът, богатството

на въображението и пр., и пр., които са за тях много по-интересни, нежели чехлите на богиня Мара или златните мустаки на Перуна. Но г. Ив. П. Сл. се не задоволява с това, т. е. той не е прост описател на народните обичаи и верования, а обяснител на тяхното значение, описател на тяхната история и изследовател на тяхното появление или произхождение. Така например той ни уверява, че верованията за змейовете или за «дивовете» са заимствовани не из турските баснословни предания, а из гръцката митология. За да докаже своето заключение с неопровържими факти, Ив. П. Сл. ни разказва, че славяните на Балканският полуостров са имали с гърците ближни сношения много по-рано, нежели с турците. А от кого са заимствували жителите на о. Исландия своите верования в шестокрилите змейове и в крилатите левове? — ще да попитаме ние нашият словеснейши археолог. Кажете ни де? Но г. Ив. П. Сл. отива още по-далеч. Така например той ни уверява, че нашите змейове приличат на Аполона. «Змея представляват обикновено огнен и светъл и понякога думата з м е й се заместява с думата с л ъ н ц е, говори г. Ив. П. Сл. — Аполон у гърците е бил бог на слънцето.» О-о-о, покойниче Якове Гриме! О-о-о, господине Шепингу! О-о-о-о, сички буквоеди, величайшни мислители, археологи и историци! Излезте, молиме ви се, из гробовете и паднете на колена пред нашите учени философи и остроумни филолози! Вие сте се мъчили през сичкият си живот да докажете какво значение е имала «Киромантията», а нищо не сте доказали; вие сте написали по дванайсет «зело» дебели томове и старали сте се да откриете какви мисли са се въртели в старите времена из главите на гърците, когато тия са се занимали със своята замечателна «клеромантия», а нищо не сте открили; най-после, вие сте се кланяли през сичкият си живот на боговете, които са наказали Лакаона за неговото престъпление против гостеприемството, а вашите непослушни ученици са се смеяли на вашите философии, сваляли са ви от катедрите и наричали са ви идиоти и харамоедци, защото, по техните думи, вашето учение и вашите открития са били околчесто нищо. А какво произхожда на нашето учено поле? Нашите учени светила земат перото си в ръка, написват газетна статийка за българските верования, помещават я на две колоници,

измишляват си сами факти и доказателства, а нашата публика сваля шапките си, благодари ги и обезсмъртява имената им. Идете после това и не говорете, че българският народ умее да оцени своите мислители. После гореприведените няколко реда г. Ив. П. Сл. разсъждава за гръцката митология, говори за произхождението на Аполона, обяснява думата Феб и пр. И сичкото това се говори само за туй, за да се огърчат и змейовете, както са се огърчили и по-голямата част от българските умове!

Но да оставиме това. Ние съветоваме редакцията на в. «Ден» да не се компрометира с подобни разсъждения, защото нейната добросовестност е вече доказана. Ако нашият глас бъде услишан, то ние след време ще да посъветоваме и г-на Ив. П. Сл. да бъде по-осторожен, защото втората погрешка изисква безпристрастна и немилостива критика. В следующият брой на «Знание» ние ще да поговорим за това дело малко по-пространно.

От събирателите на народните песни, пословици, поговорки и предания се изискват две крайни обязаности: първо, сяко едно народно творчество тряба да се записва така, както се произнася, т. е. както излазя из устата на народът; второ, местните наречия и отделните думи тряба да бъдат увардени в своята естествена чистота. Ако събирателят не изпълни тия две длъжности, то неговите труди ще да останат напразни, т. е. тия няма да дадат потребният отговор на филологическите изследования. Но у нас, както видяхме вече в 9 брой на «Знание», и до днес още не са разбрали значението на народното творчество. Нашите събиратели, които са чули, че тряба да се събират народните песни и приказници, имат слабост да мислят, че сичкото това е потребно на народът само затуй, за да се извлече из тях такава една наука, която би имала сходство с гръцката митология. Ето защо мнозина се стараят да притурят в народните песни по няколко свои собствени фрази и да им дадат по-голямо значение. А какво произлазя от сичкото това? Произлазя туй, че песента губи своята простота и накарва изследователите да нямат към нея доверие. Тука сме длъжни да кажеме и това, че който се е занимал сериозно с народното творчество, той твърде лесно може да открие фалшивостта.

Ние имаме пет сборника народни песни, но само трите отговарят на своето назначение, т. е. драгоценният сборник на братия Миладинови, сборникът на Верковича и сборникът на В. Чолакова. Другите два сборника, т. е. сборникът на Богоева и Безсонова (Богоевият сборник е препечатан у Безсонова), не отговарят на своето назначение, а особено последният. Но недостатоците на Богоевският сборник не са твърде значителни. Освен някои частни места, които събирателят или не е разслушал добре, или пък ги е допълнил със свои собствени изобретения, неговите песни са записани доволно добре. Но недостатоците на Безсоновият сборник са безобразно големи. В своето предисловие Безсонов говори, че поместените в неговият сборник песни са записани от Ю. И. Венелина, от Н. Д. Катранова и от други българи. Да видиме как са записани тия песни. Ето ви една от тях:

На Стара река
сърбаха кирджяли,
да пленуват Търново
и да бият людие,
да грабнат жълти желтици,
да земят красни момици.
Штеше Стоян да стане кирджяли,
и моли му са майка му:
«Штеш ли, Стано, фърлиш мя, Стано ле!
Да фърлиш майка си кахърна,
кахърна и стара, Стано ле,
да тя убият хайдуци,
да тя уловят сеймени, Стано ле!

Тая песен е дадена Безсонову от покойни Ю. Венелина, която, както се види, е била записана от ония наши даскали, които са желали не да изнесат на видело народното творчество в своята чистота, а да удовлетворят желанието на знаменитият историограф, който е желал да събере материал за кърджалиите. И така гореприведената песен е била измислена. . . Но ние смело можеме да кажем, че по-голямата част от песните в сборникът на Безсонова не са по-добри от тая. Но да оставиме тоя незаслуживающи никакво внимание сборник и да кажеме няколко думи за сборниците на братия Миладиновци, на Верковича и на Чолакова. В сборникът на братия Миладиновци ние намираме един малък недостаток, т. е. в

ония песни, които му са били дадени от някои си панагюрци и коприщенци, братия Миладиновци са направили няколко важни погрешки, а особено в езикът. Из сичко се види, че тия, като македонски българи, не са могли да разберат някои места в горёказаните песни и «изменили са ги» по своето наречие. У Верковича недостатоците са малко по-големи. Като сърбохърватин, Веркович не е можал да вникне както тряба в тънкостите на българският език и ние намираме в сборникът му множество сърбизми. Така например той на много места пише ђ е р к а наместо к е р к а или ч е р к а и ђ е р д а н наместо г е р д а н или д ж е р д а н, а ние знаеме, че буквите ђ и ђ в сереският округ нямат онова произношение, каквото имат в Сърбия. Звукът дж г. Веркович би можал по-добре да замени с ц, нежели с буквата ђ, защото македонците говорят ц е р д а н и гердан, а не ђ е р д а н. Но тия са малки и незначителни неща. Ние искрено желаеме да видиме напечатан и вторият том от Верковичевите песни, които, според както говори той сам в предисловието на първият том, са вече готови. Сборникът на Чолакова заслужва голяма похвала, освен някои маловажни недостатоци, за които ние мислиме да поговорим след време и на друго място.

А какво ще да кажеме за нашите български народни приказници? — А какво ще да говориме, когато тия и до днес още не са събрани! Нашите учени мъже нямат време да събират такива ситни работи. И наистина, ако тия да би се заняли с това маловажно дело, то кой ще да върши големите работи?

Знание, г. I. бр. 9, 10; 15, 31 май 1875

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ

Chansons populaires bulgares inédites. Publiées et traduites par Auguste Dozon, traducteur des poésies serbes. Paris, 1875, in 12°, стр. XLVII+427

Ние сме говорили много пъти, че нашите така наречени образовани или учени хора гледат на науката не

като на нещо свещено и необходимо за животът, а като на играчка, която в последните няколко години се присажда и в нашето отечество само за това, за да се похвалиме и ние барем с що-годе. С една дума, ние и до тая минута още не сме си разяснили — защо именно тряба да се учиме, защо тряба да отваряме училища и читалища, защо се печатат книги и вестници и пр. Ако искате да се уверите в справедливостта на нашите думи, то ние ви молиме да четете с особено внимание цариградските вестници, а особено техните библиографически забележки, и вие доволно често ще да срещате следующата фраза: «Тая книга забавлява умът и ублажава сърцето.» Но ние, които нямаме воля да губиме времето си за различни забави и които сме уверени, че сърцето се управлява от мозъкът, искаме от сяко литературно произведение или от сяка една книга съвсем друго, т. е. ние желаеме да намериме в нея обяснени истини или материал за обяснението на тия истини. Да кажеме накратко, ние желаеме да извлечеме из сяко природно явление и из сяко умствено произведение съществена полза, която да улучши нашето настояще и да приготови за бъдъщето поколение нова двигающа сила. Ако събираме нашите стара паметници и ако съставляваме из тях огледало на прошедшето, то ние правиме това не за кефът на самодивите и не за хатърът на змейовете, а за любовта на истината, която ще да ни научи с какви средства тряба да унищожиме грубите суеверия, които са играли такива важни роли в животът на нашите прадеди и които и до днес още имат свои последователи. Ето защо ние изискваме от събирателят, от историкът и от изследователят безпристрастие, строга критика и здрави съждения за това или за онова събитие, за това или за онова верование и за това или за онова жизнено проявление. С една дума, етнографът не тряба да бъде нито подражател, нито патриотин, нито поет, защото тия достойни за уважение качества почти сякога затемняват самото дело и покриват истината с непроницаема пелена. Разбира се, че и от събирателите на народните песни се изисква същото, защото народната песен допълнява старите хронографи и обяснява понятията на старите национални ръкописи. А как са се записвали досега нашите народни песни? На тоя вопрос ние сме отговаряли и други път. Нашите събиратели се стараят не

да запишат песента каквато си е, а да я развалят със своите вариации и допълнения, чегато тяхното назначение е да създадат българска народна поезия и да ѝ дадат съобразно с техните понятия значение. От друга страна, ние видиме, че нашите събиратели не внимават при изпълнението на своите обязаности и доволно често записват песните така, чегато тия им са били разказани като приказница. Книгата на Августа Дозона, която се намира пред нази, ни доказва още веднъж, че гореказаните наши заключения са верни. В своето предисловие г. Дозон ни являва, че поместените в неговият сборник песни са записани от Чолакова, от Н. Герова, от Ев. х. Г. Кисимова, от Славейкова, от Захария Икономовича, от Верковича и от М. Ненчова, които се считат за знающи и способни хора. А изпълнили ли са тия в сяко едно отношение своята обязаност свято и безгрешно? Ние ще да отговориме и на тоя въпрос отрицателно, защото в сяка една песен ние намираме или променения, или лошо разслушани стихове, или развалени умислено редове.

Остана Ненчо сираче
без баща Ненчо (,) без майка,
че нема нигде (?) никого.
Кой на ум да го научи,
да работи Ненчо (,) да работи
бащинити си милкюве,
ами си тръгна хайдутин. . .

Наместо:

Остана Ненчо сираче
на половинка годинка,
без майка Ненчо, без баща,
па няма ниде никого
кой на ум да го научи
да оре Ненчо, да копа
бащини ниве, ливаде,
майчино лозе дренково.
И стана Ненчо хайдутин. . .

На стр. 38 ние намираме наместо б а й р я к — п р е п о р е ц; на 14 стр. намираме дума л ю б о в н и к или

л ю б о в н и ц а; на 21 стр. дума п р а в о с л а в н и и др. т., които едва ли съществуват в днешният простонародни език. Със сичкото това ние желаеме да докажеме, че нашите събиратели са променяли множество отделни думи и заменяли са ги с други. Но в тоя сборник ние намираме и други още по-важни злоупотребления. Между песните, които са записани от г-на Верковича, съществуват и такива, които са съвсем измислени. Така например песента, която е поместена на 126-а страница и в която се възпява някой си Александър (Александър Македонски), е измислена от някой наш учител, който желае от сичкото си невинно сърце да стане унука на великият македонски цар; а песента, която се захваща на 135 и свършва се на 140 стр., без никакво съмнение е измислена от някой свинарин, който има намерение да добие премия от г-на Милоша Милоевича и с-ие (г. Визанков не е сам.) Но въобще песните, които са записани от г-на Верковича, нямат никакво значение, защото са или съвсем измислени, или са записани варварски.

Знание, г. I, бр. 15, 15 август 1875

[ЧУМАТА Е ЛОША И СЪРДИТА ЖЕНА]

Разправят, че чумата е лоша и сърдита жена. Когато Исус Христос я създал (той я направил от пръст), казал ѝ: Върви сега и мори хората, а за да не се боиш от никого, д а в а м ти лък и стрели от огън. И Исус Христос ѝ дал лък и отровни стрели, а чумата била толкова лоша, че като протегнала ръка и хванала Исуса за дрехата, дрехата се запалила и Исус Христос така се уплашил, щото избягал и я оставил на свобода. И така чумата тръгнала да мори де кого срещне, но на бога му дотегнали оплакванията на народа и той пратил свети Харалампи да я хване в някакво село; но и той се боял да се доближи до нея и намислил да я хване по тоя начин: спрял на прага на черковната врата и казва на чумата: «Ела при мене, ще ти дам остра коса и с тая коса ще можеш да мориш още повече хора.» Полъгала се чумата и се приближила към свети Харалампия, а той я хванал, турил я в чувал и я

държал там дълго време, та чумата отслабнала от глад и вече не можела да ходи, и тогава свети Харалампи взел, че я извадил от чувала, стъпил върху нея с крака и досега я държи така. Тази легенда е преминала в изображенията (примитивни картинки, където е представено к а к свети Харалампи тъпче чумата и вдигнал очи към небето, казва: «Господи, да няма мор в тая страна, гдето ме обичат.» А господ, седнал на облак, отговаря: «Да се сбъдне думата ти, Харалампие!»).

В коприщенската черква «Успение» между другото е изобразено как бог изцерява една жена от нечисти духове и докато заповядва на духовете да излязат, той се е обърнал назад, сякаш за да не вижда страданията на жената. А народът казва, че бог създава чумата и след като я създал, той сам се е уплашил и поради това е отвърнал лицето си.

Чума-самодива или юда-самовила, която е лоша. Самодивите или самовилити се делят на добри и лоши и към лошите спада и чумата. Ето какво казва един мъничък откъс от песен, която, за нещастие, не знаем по-нататък:

Заморила е черна чума,
черна чума самодива,
и измори всичко село,
левен Дока не умори,
разгърнала тефтерете.
(Зап. от К. Киркович в с. Сопот)

Казват, че чумата била по-малка сестра на котката и когато били малки, голямата сестра биела малката, та затова чумата не обича котката и всякога търси случай да я убие. Чумата, като влиза в село или в град, спира и точи стрелите си, с които възнамерява да стреля по хората, и ако някому се случи да мине в града или да излезе от него, тя го прострелва и след това вече влиза в града. Затова, когато чумата започне да мори, преди всичко умират или се разболяват тези, които пристигат или заминават. Бабите казват, че не е мъчно да се разбере кога чумата ще посети селото, защото кучетата почват да лаят и тъжно да вият; котката се крие в пещта, за да не я познае по-малката сестра; гарванът долита, каца на покрива и тъжно грачи; бухалите бухат нощем и т. н. Мно-

зина са виждали чумата, почти всеки старец и баба, но всеки разправя за нея различно: един я видял като котка, друг като кобила, трети като птица, жена, но главно като циганка, баба, крава; след това като момче, момиче, цигинче и дори като кълбо прежда (подобно на руските вещици), като ряпа, кози рог, гърне, решето, плашило. Т а к а в а е д е в. М а р а у к а ш у б ⟨. . . .⟩ б о л. ⟨. . . .⟩ д у м и за ⟨. . . .⟩ яв ⟨. . . .⟩ к о т к., к у ч., я б ъ л. ⟨. . . .⟩ д у ш и с в о и г е ж е р т в и. (Н. соч. V, 41.) На когото е сърдита, явява му се страшна и обратно: тя дори си има любимци и с тях разговаря, помага им да плетат, предат и т. н. «Веднъж легнах да спя — казваше баба — и тъкмо заспах, чувам, че нещо тропа. Станах, поглеждам — и какво да видя! Една мома, от хубава похубава, седи и плете чорап, и гледам, това е моят чорап; аз се уплаших, а тя ми казва: «Легни си, легни си да спиш, аз ще ти изплета чорапа.» Аз искам да завикам от страх, но не мога, искам да избягам, също не мога; завих се в чергата и гледам през една дупчица; момата става; искам да видя накъде ще тръгне, а тя се приближи, седна до мене и ми казва: «А к о гледаш какво правя, ще те задуша.» — «Не, няма» — казах аз. Тогава тя казва: «Е, тогава ще отида у Стайкови» — и излезе. Станах аз сутринта, чорапът ми изплетен с цял пръст и точно излязох на двора, дойде едно момиченце, дъщеря на нашия съсед, и ми каза, че Стайко умрял.»

Когато носят да закопават някой умрял от чума, самовилите вървят пред покойника с цветя в ръце и играят.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 25, л. 64.

[ВЕТРОВЕТЕ]

. . .болестта избива от двете страни на устата като сипаница и е причинена от вихрите, които са му плюли в устата, затова българите казват с п л ю л о г о е. За да се предпазиш, три пъти трябва да прескочиш през това място.

Вихрушката прилича на орел или се появява като орел:

Орел лита от Стара планина,
орел[1] носи
мъгли[2] и прахове.
Във мъглата райска самодива.
(Арх. Софр.)

Според някои приказки ветровете са трима братя, според други — четири, а според преданията — седем или 21.

Ветровете също имат повелители, които ги пращат да потопят кораб или да разхладят земята.

(Приказка или откъс от приказка, в която героят иска вятър и му донасят пълна шапка с вятър.)

Ветровете имат крила или са крилати хора, затова в българските песни девойката, като проклина вятъра, казва:

Ветре ле, ненавеял са,
ветре ле, ненадухал са,
да ти изсъне крилото,
крилото, ветре, дясното.
(Из м[оята] рък [описна] сбирка
песни; . . .ина Милад., с. 333)

. . .тари вятър западен; Моряк — източен, Стрижко или Бръсни-бивол — североизточен. С т а р и в я т ъ р някои наричат югозападния вятър.

Българите си представят ветровете като хора, които духат въздуха с уста и така правят вятър.

Самовилите си имат свои ветрове или сами духат:

Завеяле самовилски ветрове,
по ветрои се отвориа капии.
(Милад., 483)

Самовилата се появява на земята заедно с вятъра или с в е т е р у ш к а т а.

[1] Зачертано и написано: подигнал.
[2] Зачертано и написано: вихри.

Подунал е тихи ветер,
три силни вилни ветерушки.

Жена[1], пленена от вилите, плаче за детенцето си, а старата вила ѝ говори:

Стойне ле, Стойно невясто,
за него грижа ли береш,
ке подуна силен ветер,
яс ке о тамо полина,
та ке му люлка залюлям.
(Веркович, с. 2)

Един от ветровете е облечен само с една риза, бяла като сняг — това е южният; северният пък е с рунтав кожух и к о ш е в и ц и (кожени гащи), които навлича наопаки, с вълната навън. С него жените плашат децата и го наричат б у б а или Петър.

Петре ле, ветре!
Не кръши ми врата,
не троши гората,
че ми спат децата.
Петре ле, Петрище!
Буйно ми ветрище,
дърто магарище,
космато старчище!
Иди при майка си,
че та майка чака;
турта истинала,
госба пекинала.
(Детска пес.)

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 25, л. 68

[1] Зачеркнато и написано: девица.

[ЗА ГАТАНКИТЕ]

. . .в известно време на животът му.

Яков Грим със своята немска митология, като се ползовал от народните творения, создал, открил, ако можем така да кажем, сичката народна старина на своя народ и намерил твърде голяма помощ от гатанките, защото тия са останки от дълбоката доисторическа старина.

След Я. Грима и след неговите ученици тръгнали вече руските, чешките и другите славянски учени мъже, които и обърнали внимание на славянската гатанка. Появили се сборници с гатанки: Великороссийские загадки Худякова, Москва, 1861, с. 231—244. Южноруски гатанки: Старосветски бандуриста Закревского. Харватски гатанки: Narodni slavonskj običaj L. J. Orjovčanina, u Zagrebu, 1846, c. 224—236.

Из изследованията на гатанките ние можеме да покажем трудовете на Буслаева[1] и Афанасьева[2]. Буслаев и Афанасьев разгледват гатанките откъм митологическата им страна и откриват в тях много остатки от народните вярвания; тия доказаха, че на гатанките не тряба да гледаме как на празни мисли, а как на почтена част на (титливите) мъдрости и на тайното значение на старите люде, когато по народните понятия сами божествата слизали на земята за това, за да се препират с гатанки със смъртните човеци за работи, неизвестни и темни. Това заключение потвърждава се, като разгледаме скандинавските и келтските предания.

Да покажем тука на скандинавското предание, което се намира в песните на Едда под името Vapthrudnismal Бог Один, като се скривал да го не познаят и ходил като прост пътник (grângrädr), дошъл при един великан из родът на Иотите на име Вафтруднира, да се поразкажат за старината (á fornom stofom) и заключили такова условие, що който се победи, той да заплати на победителя, сир. да даде главата си. С това предание за Вафтруднира и Одина има голямо сходство долуследната българска

[1] Исторические очерки русской народной словесности и искусства, СПб, 1861.

[2] Отечественные записки, 1851, № 5, библ. Хроника, с. 17—22.

приказка за св. Гьорги и за гъркът, ако и християнството да е изменило неколко нейното значение.

Имало един грък, който живял много богато, ама той никому не помагал и никого не пущал в къщата си да пренощува. Ако закъснявал някой пътник и се молил на гъркът да го пусне да пренощува, гъркът го пущал, ама по-напред му казвал що ще чини с него. Гъркът гаткал гатанки и ако ги разгадвал пътникът, то пак му давал мъчни работи да ги направи и ако пътникът не можал да ги направи, то богатият грък му зимал сичко, щото той имал, и като го избивал до смърт, той го изгонвал.

Веднъж св. Гьорги закъснял през нощта и помолил се на богатият да го пусне да пренощува у него и богатият му казал, че го пущва, ако пристане да прави каквото той иска. «Добре, казал св. Гьорги, ти ме пусни в къщата си и тогава ще си похоратим.» Богатият го пуснал, наготвил много манджи, казал да наточат сякакви вина и да турнат сичко на паралията и като седнали да ядат, богатият рекъл на св. Гьорги: «Хайде сега, казвай щото те попитам; ако ми кажеш, то аз ще те нахраня и напуя да се наядеш хубавенце, ако ми не кажеш, то ще те съблеча гол и като те побия, ще те изтласкам вън.» «Питай» — казал св. Гьорги. — «Кажи ми, колко аршина има между небето и земята?» Св. Гьорги рекъл да му дадат дванайсет оки прежда. Тия му дали. Тогава св. Гьорги зел преждата, разбъркал я така, щото никой не можал да я разправи, па дал единът край на богатият и рекъл му: «Ти дръж единът край и разправяй, а пък аз ще зема другият и ще фръкна към небето и като достигна небето, то ние ще премерим преждата и ще видим колко аршина има от небето до земята. Богатият зел да оправя преждата, а св. Гьорги фръкнал към небето и още недошъл до стрехата, и богатият се уморил да оправя. Тогава св. Гьорги рекъл на богатият: «Ти се не мъчи да оправяш преждата, аз и тъй ще ти кажа колко аршина има от тук до небето.» Гъркът пристанал и св. Гьорги слязъл от стрехата и рекъл на богатият, че до небето има толкова аршина, колкото са на небето звезди, а ако не вярваш и поискаш да знаеш колко звезди има на небето, то се помъчи и прочети ги.

Тогава гъркът попитал св. Гьоргия: «Де сега, кажи ми,

къде спи слънцето?» — «През седемдесет и седем морета и през седемдесет и седем царства, чак в златното царство» — казал св. Гьорги. Богатият пак попитал: «Кога ще бъде на светът сичко златно?» — «На второто пришествие.» Богатият се възчудил какво е това нещо, та св. Гьорги познал сичките гатанки, и рекъл му: «Сега ще те попитам само за едно и ако познаеш, то ще те нахраня: кой е баща ми?» — «Аз ще ти кажа не само кой е баща ти, ами още коя е майка ти. Баща ти е дяволът, а майка ти е Марта магьосницата.» Тогава гъркът зел един шиник просо, шиник жито и шиник с царевици, разбъркал ги и рекъл: «На, та ми раздели просото от житото и от царевиците.» Св. Гьорги се прекръстил и извикал: «Елате, мравунци, и разделете зърната.» Тогава дошли мравци много и много и едни тътрат просо, други жита, а трети царевици и за малко време отделили сичко, както тряба. Тогава св. Гьорги се обърнал къдя богатият и рекъл му: «Сега аз ще ти се гатна една гатанка и ако я разгадаеш, то аз ще ти дам още толкова злато, колкото ти имаш, а ако я не разгадаеш, то аз ще ти зема сичкото ти злато.» Богатият пристанал, защото мислил, че баща му, дяволът, ще му каже на ухото и той ще разгадае гатанката.

Св. Гьорги го попитал: «Кажи ми, човече божи, кога ще да умреш?» Богатият, синът на дявола, повикал баща си да го попита какво да каже на св. Гьорги, ама дяволът се уплашил от св. Гьорги и не дошъл и богатият не можал да разгадае гатанката. Тогава св. Гьорги му казал: «Сега ти си давай златото, а пък аз ще ти кажа кога ще умреш.» Гъркът се уплашил, че щат му земат златото, повикал слугите си и им казал да вежат св. Гьоргия и да го утрепят. Св. Гьорги извадил ножът и рекъл: «Ти, дяволско коляно, ще да станеш вълк и твойто злато ще иде там, отдека е дошло.» Махнал тогава с ножът и ударил гъркът, повдигнал ножът още веднъж и ударил слугите и тия сичките станали вълци[3].

В една българска приказница се говори, че жителите на едно царство се гаткали на пътниците, които дохождали в тяхното царство и ако разгадвали, то ги пущали, ако ли не, то тия ги изгоняли, защото заради тия люде, който

[3] Записана К. Геровым в с. Копривщица.

разгадавал гатанките, мислили, че той е човек божи и не трябало да се боят от него, а ако не разгадавал, то той бил дявол. Това същото ние срещаме в германските паметници от XIV столет.[4].

Преди да заключим своето обозрение, да приведем още един пример, който е земен из българска приказница за тоя предмет. Змей срещнал Ивана Попова[5] и гатнал му три гатанки: «Що е най-сладко на светът? Кой се е родил, а не е родил? Що е най-лоше на светът?» Иван Попов отговорил: «Сън, дим, човеческият език.» Тогава и Иван Попов се гатнал на змеят: «Четворица ходят, двоица бодат, а един виси? Що е по-горе от Бога? Що расте без корен?» Змеят не знаял и се замислил, но в това време долетял гарван — пророческа птица в скандинавската митология — и извикал на змеят: «Първото е крава, второто — божията шапка, а третьото — камък.» Змеят отгадал и щял да изеде Ивана Попова, но неговата посестрима самодива излязла из земята и запряла змеят: «Чекай, казала тя, аз ще ти гатна една гатанка и ако я ти разгадаеш, то ще ти дам моят побратим. Кажи ми що е това: аз родих майка си и майка ми роди мене?» Гарванът щял да каже на змеят, но Иван Попов измъкнал саблята си, утрепал го и проч.

Гатанката в езическите времена имала поучително значение или пророчески обясняла бъдещето. Человеку сякога се искало да знае що ще да бъде с него после, каква ще да бъде съдбата му, която са му назначили боговете, какъв смисъл имат многообразните явления в природата, които го окружават, и той за отговор на тия въпроси обръщал се към своите жреци и оракули, към вещиците и в р а ч е в е т е, защото тия люде били посвещени в тайните на природата и били посредници между бога и човека. Оракулите, които и тия да били, отговаряли загадочно и темно, отговаряли с пословици и двоесмислени изречения и за това твърде може да бъде, щото тия вещи изречения са дали началото на пословиците и гатанките.

Същото название г а т а н к а (гатканица, рус. загадка, срб. загонета) показва на древнето нейно значение

[4] Friedriech, Geschichte ... Räthsels, c. 135—136.
[5] Ср. с Иван Попов, Бълг. песен. Милад. , № 1.

и на родството с пословицата. Пословицата у нас се нарича гатанка и притча. Древнебългарски притъча, притъка, у рус. притча, притка. Нестор, руский летописец, и Данаил Заточник, като привождат в своите сочинения пословици, наричат ги притчами. Дума гатанка, гатканица, както ни се чини, произхожда от дума гадам, също както и у русите загадка от загадываю, гадаю — искам да позная своето бъдеще. (Древ. бълг. гатание, гаткати, гатъками, беседовати; гръцки το πρόβλημα,παραβολή,; παροιμια; лат. enigma, parabole; нем. Rasses. Почти сяка пословица е част от древните доисторически времена, както ние видим из българските и сръбските пословици[6]; тъй също и гатанката не е нищо друго освен част на древните вещи и мъдрости. От тука видим, щото както напред оракулите обясняваха на народът волята на боговете и предсказваха им бъдещето, така също после старците и бабичките, които седнаха на мястото на древните вещици, гледачки, знахари у българите, сърбите, русите и у другите славяни — сега предават на народът старите мъдрости (така казват старите хора) или предсказват нашето бъдеще.

И така вещицата и оракулът са останали и до днес у сичките славяни. Малороският знахарь, великоруският юродиви (Житие московского юродивого Ивана Яковлевича, Москва, 1860; Сказание о кончине и погребении московских юродывых И. Яковлевича и С. Димитрича, Москва, 1862). Българските и сръбските бабички, гледачки, врачки и врачеве не са нищо друго, само същите древни оракули. Славянските богини, за които се упоменава в славянските предания, сир. самодивите, самовилите, юди-самовили, русалките, дунавките и орисниците, гаткат тия същи гатанки, които гаткат и славянските бабички и старци. Българският и сръбският народ и до днес види в гатанката висока мъдрост, непогрешима старина и поучение, а не проста играчка, както у русите, по думите на г. Буслаева (Очерки, I, 124—125).

[6] Пам. нар. быта болгар; Народне српске пословице и риječи Вука Караджича, на Цетињу, 1836.

Християнските пастири, като подражали на езическите оракули и вещици, така също обясняли християнските вярвания като гатанки. В древнеславянските паметници ние намираме много такива гатанки, като например във въпросите на св. Вартоломея[7], във въпросите на Иоанна Богослова за живите и мъртвите[8] и в беседите на три светители[9].

Под влиянието на духовната литература също така съставили се много песни и приказки, а много песни изменили своят язически характер и християнските светии преобразили се в язически богове. Такава песен ние видим у келтите в бретонската песен, която изобразява разговорът на друидът (келтски жрец) с момчето за символическото значение на числата до дванайсет. Ние помещаваме тука три песни, из които първите две са се образували още в глъбоките древности, а третята се е появила под влиянието на християнските времена и с някои си незначителни изменения тя е известна почти на сичките християнски народи. Сичките тия песни се пеят също така както у келтите, сир. на сякой въпрос отговарят отделно и като начинат ново число, повтоpяват сичките прежни отговори на първите числа.

I

— Кажи ми що I-е I-едно?
— I-Едно ми пиле I-еребиче.
Кукурику! Планино зелена.
— Кажи ми що I-е две?
— Два гълаба летушки,
I-едно ми пиле I-еребиче,
Кукурику! Планино зелена.
. . . . . .
Кажи ми що I-е дванайсет?
— Дванайсета вечер вечеряхме,
дванайсет бъчви с ракия,
идинайсет бъчви с вино,
десет пещи кисел (х)ляб,

[7] Памятники русской словесности, в. III, с. 109—112.
[8] Ib., с. 113—116.
[9] Речь г. Буслаева, Очерки, т. II, с. 1—64.

девет чифта биволе,
осем чифта волóве,
седем крави ялови,
шес(т) коня некováни,
пет овна неодрани,
четери гъски петрушки,
три кокошки менгушки[10],
два гълаба летушки,
I-едно ми пиле I-еребиче[11].
Кукурику! Планино зелена.

II

Дванайсет месеца клич година,
идинайсет месеца кобила носи,
десет коня бога носат,
девет месеца жена носи,
осем стълпе небе дръжат,
седем клинци гръч колело,
шест месеца пол година,
пет пръсте на десница,
четери ми крави боски,
три кошерити,
две столовати,
I-едно ми гашо I-ейце.

III

Абре, момче школенче!
Като ходиш на школéто,
кажи ми, кажи ми,
що са викат дванайсет?
— Дванайсет апостоли,
идинайсет слуги Богородичини[12],
десет заповеди божи,

[10] Менгушка — курица с перушков возле ушка, по русски хохлатка, золотая.
[11] Церковно-слав. слов. Востокова, с. 9; У Вука Карадж. Rebhuhn.
[12] Вар. Идинайсет служби Богородичини,

девет чина ангелски,
осем собора Богородичини,
седем собора вселенски,
шест . . . . . ,
пет рани христови,
четири I-евангелиста,
три I-ерарха велики,
две табли Моисееви,
I-един син Мариин,
който седи на небето
и владее над назе[13].

В много български, сръбски, руски, малоросийски и в другите славянски песни срещат се много гатанки, но тия гатанки са се изменили, са получили друго значение[14]. Такава гатанка е долуследующата българска песен:

Стоян Лазару думаше,
Лазаре, верни комшию,
имам си нива нежната,
научил са I-е млади бик,
дохожда, та я опася.
Дали нивата пожъна
или бикат си убия?
Лазар Стояну думаше,
Стоене, верни комшию,
по-добре нива пожъни
и недей бика убивай.
Ако си бика убиI-еш,
ща са научи други бик
и пр.

Това значи, че жената Стоянова имала любовник и той пита същият ѝ любовник: жената си ли да убия, или любовникът ѝ и послушал Лазара и убил си жената.

Гатанките, които помещаваме в нашият сборник, едни са видят да са остали от дълбоки стари времена, а други от новите времена. Сичките български гатанки можем да разделим на три рода: 1. Гатанки, които имат

[13] Записана в с. Копривщица.
[14] Ние не говорим за сръбската песен, която сичката е съставлена от гатанки, и за малоросийската, дека русалката са гатка гатанки (Вук Кар., Пјесме, I, № 285; Макс., Малор., 1827, с. 462).

древнемитологическо значение. 2. Гатанки с преносно значение. Тъкивя род гатанки са долуследующите, които се отговарят на различните въпроси: Как расте човек? — Една от орисниците дохожда нощеска и тегли го за ушите. Защо бухалът буха на комйнят? — Вика някуго из домашните, сир: предвещава смърт в къщата. 3. Гатанки нови или гатанки за игра; тия гатанки гаткат момичетата на седенките и на тлаките[15]. Като например едно момиче говори:

— Рос паде.
— О де паде? — пита друго.
— О край село.
— О колко?
I-Един петел,
I-една кокошка,
три петлета
и две I-ерици[16].

Петелът е стопанинът на къщата, кокошка — стопанката, петлето — момче, а еричетата — момиченцата и който разгадае една такава гатанка, той гатка друга. Ако къщата, за която той ще да говори, се намира накрай село, то той говори о к р а й с е л о, а ако се намира среди селото, то о с р е д с е л о; а числото на петлите, кокошките и пр. се турят по числото на людето, които живеят в къщата. В някои места в България момчетата и девиците гаткат гатанки, когато и да е между себе си и който разгада гатанка, той тряба да поцелува оногова, който е гатнал гатанката.

У шопето ден преди сватбата дохожда унакът в къща-

[15] См. Журн. Современное слово, 1863, № 38, 39; Показалец Р а к о в с к о г о, ч. I, Одесса, 1859.

[16] Вар.: Орос пада,
каде пада?
По край село.
На по колко?
I-Един копоняк,
I-една копоница,
четери I-ерки
и едно петле.
(Бълг. книж., 1860, № 6)

та на тетя си (дяда си), там го чекат старисватът, кумът и другите роднини на невястата и унакът. Насреди стаята турят тръпеза и сядат на полукръг, а против полукругът сяда унакът и невястата. Тогава свекърът захваща да разпитва невястата загадочно може ли тя да бъде стопанка (да върти къща). «Кажи ми, снахо, казва той, мед ли по-обичаш или к м е т.» Невястата тряба да каже кмет, ако ли каже мед, то тя е още глупава. Като се гатнат на невястата няколко гатанки, свекърът млъкне и захване тестят да гатка гатанки на унакът. Тоя обичай съществува така също у сърбето, русите и даже у гърците в Южна Тракия, но у последните това става другояче: на невястата правят различни знаци с ръцете и краката, на които девицата отговаря, ама от срам червенее, ако ли разбере. В Русия, в Псковската губерния, както казва В. Даль[17], не пущат унакът в стаята на невястата, дорде той не разгадае гатанките, които му гаткат другарките на невястата.

Много български гатанки и пословици имат голямо сходство с руските и западнославянските, с малоруските и най-много със сръбските, с които тия често не представляват никакво различие. Много гатанки са сходни тъй също и с турските и аз найдох за нужно да ги поместя в тоя наш сборник, защото, както се види, турците са ги заели от славяните; напр. беяз чаир, сиях тане — е да бак? (бяла ливада, черно семе — еж и ще видиш). Такава гатанка срещаме почти у сичките славяни [18]

Най-после нужно е да кажем, че когато българин загадва гатанки, той начина така: «Гатка ми се гатка: два края, два кравая» и пр.

За правописанието, което държахме, като записвахме гатанките, можем каза това — ние ги записвахме и печатаме така, както ги произнася народът, и мислим, че не сме направили това напразно.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 1—8.

[17] Русские пословицы, Москва, 1862, с. 846.

[18] Х у д я к о в, Великороссийские загадки, № . . .; З а к р е в с к и й, Старосвет. банд., № 185; С а х а р о в, Сказания русс. народа, № 4; L. J. Orjov (čanin), (Narodni) Slav(onski) ob(ičaj), № 6, Ш л е й х е р, Литов. загадки, с. 206; Sander . . . . . , № 5.

[НАРОДНИ ОБИЧАИ И ПОВЕРИЯ]

Сватбените обичаи на старите славяни притежават забележително сходство със скандинавските. Скандинавците плащали за невестата вено или откуп на нейния род или племе, а невестата донаеяла на младоженеца чеиз. Вместо паричен откуп бедният младоженец можел да възнагради роднините на невестата, като им работи (K. Weinhold, Altnordisches Leben, 68). От някогашното купуване на невести и досега се е запазило нещо сред българите, сърбите и хърватите. Сред българите в Пиринския край младоженецът занася в къщата на невестата няколко жълтици, разделят ги на две неравни купчинки и хвърлят жребие — едната от купчинките трябва да се даде на бащата на невестата, а другата — на самата невеста. В град Кукуш, когато сватовете отидат за невестата, в дома на невестата затварят вратата, другарки и роднини заобикалят невестата; тя държи в ръце решето с памучно семе, а другарките ѝ — запалена борина и щом видят сватбарите, другарките на невестата запяват:

Откупи снаха, деверу!
Скъпа е снаха, вредна е. . .
(Милад. 520)

И деверът трябва да даде пари, за да пуснат сватбарите в дома. Любопитна е също и песента, в която невестата моли брат си да я откупи:

Откупи мене, браке ле!
Яс не сум скъпо ценето,
за двесте, триста грошове.
(Милад. 460)

Срав. Терещен., Быт русского народа, с. 8.

При сърбите невестата взема всички донесени пари с изключение на една жълтица, която взема баща ѝ. Тази жълтица се нарича продадни цехин и изобщо казват: продаде кћер за цекин (Ковчежић, 47). При словенците според Лука Илич Оровшанин (Narod. slov. običaj, с. 45) свекърът трябва да подари на бащата на невестата ботуши и обуща, както и на другите роднини, а освен това трябва да им даде и пари. В Русия, в Ярославска, Орловска, Архангелска губернии, когато сватовницата идва в дома на невестата да я иска от родителите ѝ, тя започва със следния израз: Ние имаме купувач, а вие стока (Москвитянин, 1852, II, с. 445. Статията на Перезлевски — Сватбени обр. в Орловска губерния, Москвитянин, 18. . ., № IX, 235—237. Статията на Хаников — Етногр. очерк на Юж. Сибир, Библ. для чт., т. X, С., Отд. III, с. 2; Московский вест., 1860 г., № 20. Курска губ., Суждинска околия). Когато младоженецът иска да седне до невестата си, брат ѝ или някой друг от роднините не го пускат. Тогава деверът почва пазарлък с него. Сестрата моли брат си да не я продава, а ако я продаде, да я продаде скъпо:

Братец постарайся,
Братец, поломайся!
Не продавай сестру
Ни за рубь, ни за золото.

Когато братът продава, пеят:

Братец татарин
Продал сестру за талер,
Русу косу за полтыну.
(Терещ., Быт русского народа, 8—9)

Сред полабските и одерските славяни вено означавало заплащането, което младоженецът давал за невестата на баща ѝ или на роднините ѝ (Gebhardi, Gesch. der Slaven). При сърбите и българите той е длъжен да заплати с пари дори чеиза на невестата, когато деверът отиде за него (Ковчежић, с. 51). Самата българска дума годеж — обричане; годявам — обричам; сгодил — нает, взел под наем — насочва към съществуването на купуване на девойки. Сръбското погодити също има двояк смисъл — обручавам (paciscor)и наемам, спогодявам се.

Сред древните славяни е съществувал и обичаят да крадат момата, ако родителите ѝ не са се съгласявали да я дадат доброволно; същото е било и при скандинавците, поради което и самият брак се нарича по скандинавска дума, която означава избягване на невестата (brudhlaup).

В Малорусия в XVII век краденето на момите ставало на празниците, когато младежите се събирали да се веселят. Момъкът, който е откраднал момичето, трябвало да се крие 24 часа, след това вече момичето му принадлежало (De Beauplan, Description d'Ukraïne, ed. 1660). При българите момците си харесват другарка на седенките, които стават на полето под открито небе, при разпален огън. Момъкът, заобиколен от младежи, се приближава до своята любима и почва да разговаря с нея; девойката става и заговаря с него и двамата заедно излизат от кръга в тъмнината и момъкът предава невестата да я пази девер-ът, който избягва с нея. Самият той се връща на седянката, сякаш нищо не е имало. Когато всички се разотидат, момъкът намира любимата си и се отправя към попа. В България има места, гдето този обичай се изпълнява дори ако родителите са съгласни да се женят младите. С това обикновено започва сватбата (Соврем. слово, 1863, № 38, 39). В Сърбия често се стигало до кръвопролития при краденето на девойки, затова Кара Георги издал указ, с който се забранява краденето. Този указ бе възобновен от Милош Обренович и в самото княжество тоя обичай се прекрати, но в Босна, Херцеговина и в Бока Которска съществува и досега (Речник на Вук Караджич, 477). Сред разколниците във Витебска губерния бракът не се е смятал за действителен, ако младоженецът не открадне невестата с нейно съгласие (Терещ, Быт русс. нар., II, 28). В някои славянски племена съществува обичай да се сгодяват непълновръстни и дори още неродени. Тъй сред българите и сърбите, ако се срещнат някъде две бременни жени, те се заричат помежду си, че ако се освободят от бременността благополучно и ако едната роди момче, а другата момиче, ще ги оженят (вж. Вук, Ковчежић, 43). В Русия, във Верей, Московска губерния, сгодяват момчетата и момичетата преди 10-годишна възраст и им дават време да се опознаят взаимно. От какви времена съществува този обичай, не можем да решим, тъй като за това нямаме достатъчно материал. Единственото свидетелство, което имаме, е българската песен:

Като тръгне да се жени
младо зелено,
преди него ангелете

хоро играят,
като тръгне старо харо
да се венчее,
преди него дяволете
зъби поскърцват.
(Из рък. на Л. Каравелов)

Струва ни се, че този обичай спада към новите времена и се е появил само у някои воинствени славянски племена като сърбите, българите, малорусите и граничанците. С тази връзка родителите искали да привържат сина си към родния покрив и да го предпазят от войната (Мордовцев, Малороссийский сбор, с. 250). Учудваща е приликата на малоруския характер в отношенията на бащата към неговите синове и дъщери с характера на българите; а на сърбите и черногорците — с великорусите. Малорусинът е напълно хуманен в домашния си живот; поне никак не стеснява децата си при избора им на другар в живота. Като наблюдават сина си, родителите забелязват неговото желание и макар да познават избраната невеста, те все пак питат сина си къде да изпратят сватовници и той им обяснява желанието на своето сърце (Ворон., Беседа, отд. II, 168). Българинът всякога пита сина си: «Огледал ли си, синко, някое момиче; време е да та оженим.» Ако синът каже да, цялото семейство се събира на съвет и питат сина каква съпруга си е избрал. Синът назовава името ѝ и веднага бащата или майката, или старисватът (побащимът) и старисвахата (помайчимата) отиват да искат девойката. Бащата вика дъщеря си и я пита: «Що, дъще, искаш ли да та омъжим?» Дъщерята мълчи. «Говори, говори и не мълчи! Ти си са аресала Ивану (по името на момъка) и той е пратил сватове. Ако искаш да земеш Ивана, то целувай ръка у свекърът си» (или на някого от сватовете). Дъщерята, ако иска, целува ръка. Ако пък момъкът не ѝ харесва, тя излиза и никой не смее да я принуди.

Сред малорусите началото на сватосването или зараждането на истинско чувство в повечето случаи става при поетична обстановка — на луна. Цели тълпи ергени и моми, особено в празнични дни, без да гледат времето, се разхождат вечер до късна нощ. По време на тези разходки младите хора се сближават помежду си, момъкът

изказва на девойката своите чувства и ѝ дава обещание да я поиска за жена. Сред българите е почти същото. Младите хора се сближават на сборове, седенки и тлаки и след като там си уговорят всичко, момъкът изпраща сватове (Совр. слово, 1863, № 38, 39; Показалец на Раковски, Одеса, 1859, с. 100—103).

Сред сърбите, хърватите, черногорците, чехите, лужишките сърби и великорусите женитбата в повечето случаи зависи от бащата и майката на семейството. Те съобщават на сина си своята воля и синът е длъжен да се съгласи; впрочем, има и изключения, но колкото се отнася до дъщерята, тя няма свой глас.

Един от най-важните обреди е виенето на венци. В Малорусия невестата ходи из селото и кани другарките си да вият вильци, за което младоженецът трябва да отсече клон от вишна и на тоя клон завързват цветя. Младоженецът дава клона на тъй наречения болярин, а той, като го внесе в стаята, забучва го в голям сомун хляб (Маркевич, Обычаи малор., с. 166). От тоя клон откъсват малки клонки и вият венци. Русите наричат тоя обичай вінкоплетини (Основа, 1862, № 4); българите — цвете. Приготвените два венеца слагат върху два хляба и те остават така до съботата срещу сватбата, при българите за тях идва. . .

Няма да се разпростираме тук върху маловажните обреди, които се извършват в петък преди венчавката, но ще обърнем внимание на значението, което има дарът на невестата, и какво може да направи този дар. Да вземем една българска легенда, която явно ни сочи религиозното значение на дара, смесицата на древноезическото вярване с християнското:

Посвършил ся свети Димитрия
бяла Неда от София (във вар. от Авлена)
дойде ко'а, дойде лепо време

и пр., т. е. свети Димитър се жени и взема мома от София и когато настъпило хубавото време за сватбата, дошли за невеста Неда. Свети Димитър поканил на сватба всички светии, но забравил свети Илия. Взели сватовете невестата и тръгнали обратно. На тръгване бяла Неда дарила всички сватове с риза, в която била завита една остра сабя, но един дар артисал и Неда, която била умна мома, го скрила в пазвата си. Когато сватбата стигнала до средата на пътя, изведнъж видели голяма река. Не могат да я пребродят, защото няма брод, не могат да я прелетят, защото не се прелита. До реката лежи свети Илия и рони сълзи. Като го видял, свети Димитър почнал да се извинява: «Стани, братко Илия, и извинявай, че те забравих.» Но Илия бил толкова сърдит, че дори не погледнал свети Димитър. Тогава дотичала бяла Неда и рекла: «Стани, братко свети Илия, аз съм ти донесла подарък.» И извадила тя ризата и сабята и му ги подала. Тогава светецът станал, реката намаляла и сватбата минала. Сред българите, сърбите, хърватите, русите и другите славяни сватбените дарове имат голямо значение, ценят ги не по това, дали са скъпи, а по светостта на обреда. Девойката влиза вече в друга сфера, престава да бъде свободна мома, ще работи за мъжа си и не може да разполага със своята работа и да дава своите дарове, комуто си иска. Ето какво казва българската песен:

Ох, сватове, земайте дарове
и простете, ако не са добри.
Не са скъпи ленени дарове,
а е скъпо моето моминство,
не е скъпа риза копринена,
но са скъпи седенки, преденки,
не са скъпи ръбени ръкаве,
но е скъпо цвете вов градина.
Досега съм дарове ръбила
да си дара моите екранки,
отсега ща ризи да си руя
да си дара мое първо либе

и пр.

(Из тетр. на Карав., с. 416—419)

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 9—13.

СЕДЯНКА

Седенките са различни, според местността и населението. В големите села и в градовете те са изгубили първоначалния си характер, запазили са го само в малките села и главно сред шопите. Седянката е тържество за всеки българин — стар и млад. Всеки отива да се учи или да учи другите, да се весели, да пее, да играе и да поприказва с другарки и приятели. Момците и момите слушат разказите на старите и тия разкази им служат като закон — пътеводител в живота. Старите разказват това, което знаят по народно предание, което са им разказвали техните деди и което са пазили свято без изменение в своята памет. Когато вникнем в приказките, песните, гатанките и преданията на българския народ, ние намираме човека с всичките му пороци и добродетели, с всичките му желания и омрази и макар някои песни и приказки да са обвити в кората на мъгляви суеверия и предразсъдъци, самото им съдържание заключава в себе си ясна и неоспорима истина. Трудно е за българина да повярва, че песента, приказката или народното предание не са истинни. Той ще се съгласи по-скоро, че целият свят се лъже, само не и неговите деди, които са го уверили, че преданието е свято и безгрешно. На седенките излизат на показ всички вярвания, тук е цялата българска литература, тук е школата, в която се възпитава младото поколение.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 15

СЕДЯНКА В ДОСПАТСКИТЕ ПЛАНИНИ

Седенките в Доспатските или Деспотските планини стават и лете, и зиме в празник. Никой от събралите се не работи, а само танцуват, пеят и захващат разни игри, свирят на кавали, цигулки и гайди или пеят заедно с момите тъй, че от виковете им се тресе селото.

Низ бръз село хороно играе,
ой, Лало, ой, Лало, ой!
Юнак води бурарсконо хоро
в рака държи шарена шамия,
ой, Лало,

и пр.

Хоро води, дивна песна пее,
като пее, на момине дума:
— Ой, момици, весели сестрици,
я дигайте шарени папучи,
да веселим старци стогодишни,
стари баби, млади задомници;
да се пукат нашине душмане.
Варми турци, белени чауши,
котри немат Великден, Гергевден,
ни ти знаят Петка и Неделя,
на седенки моми не целуват,
на беленки моми не прекарщат,
у темнина Байрама посречат.

(А. С.)

Чудна картина за окото са седенките на шопите, особено ако дойдат на седянката моми и момци от съседните села. Трябва да се отбележи, че в България всяко село си има своя носия. В носиите на шопите пък съществува голяма разлика. Тъй например в Пиротски окръг (губерния) има една местност, която се нарича Висок и из която са пръснати много села и селца. Ще вземем по-главните от тях, които лежат на неголеми разстояния едно от друго — Ръжана, Каменица, Криводол, Долни и Горни, Сенокос и Славина. В Ръжана момите ходят гологлави и с разпуснати коси, които са унизани с мъниста, с къса бяла дреха, извезана с шарени мотиви, с по-дълга риза, полата и ръкавите на която също са извезани, с везана престилка, с червен колан, а на нозете червени обувки; в Каменица момите носят на главите си червена шапчица, косите им са сплетени на една плитка и са увити около главата, придържа ги голяма игла във форма на вретено, дрехата им е черна, ризата бяла и черни чехли — всичко без везба, — престилка черна. В Долни Криводол забраждат главата с жълта кърпа и обличат червена антерия, без престилка, колан жълт с пафти. В Долни Криводол момите се отличават от ръжанските само по накита за глава. Криводолките носят на главите си широка червена шапка (калпак), направена във форма. . .; в Сенокос се обличат

с бяло, само антерията е черна, дрехата и антерията са обточени с червени ширитчета, но само по шевовете и без каквито и да е везби, с бяла престилка, без колан, на главата бяла кърпа. Накрая славинската носия е много красива. Дрехата е черна, с открита шия и широки ръкави, на шията червена мъниста и червена кърпа, полата на дрехата много широка, долната ѝ част обточена с червени ширитчета, пазвата също. Мъжете малко се различават помежду си. Почти всички са обути в тесни бели гащи, с червен пояс, бяла риза, бяло менте без ръкави, обточено по шевовете с червени ширитчета, и черно палто, овчи калпак.

*

В Доспатските планини бабите и старците седят сред хорото и пеят. По някои места бременните жени стоят на хорото и все гледат в момците. Това е, за да се роди мъжко дете; а момъкът, който води хорото, сякаш не вижда жената, и с кърпата, която държи в ръка, удря жената по издутия корем. Това е за леко раждане.

На седенките бабите разказват приказки, предания и легенди, а старците поучават младите. Една от любимите игри на момите е да си задават гатанки. Българските гатанки може да се разделят на три вида. Към първия вид спадат гатанките с учено съдържание, които задават хора грамотни, селските учители и свещеници, като например: Кой е тоя, дето с една ръка махнал и изтрепал четвъртината на света? — Каин. Защо дават на Великден червени яйца? Кой е най-добър от светиите? — Света Петка, защото дохожда ноще и работи работата на годените момичета, и пр. От втория вид са гатанките, които имат чисто славянски езически характер и минават от поколение на поколение: Коза врещи, дрян трещи, сам ѝ господ кон държи? — гръмотевицата. Третият вид гатанки се задават пак от момите на седенките. Една мома казва: Орле паде. Друга пита: О де паде? — О край село. — О колко? Един петел, една кокошка, един капун, една капуница, три петлета и едно ериче. Това значи: Момата пита коя е тая къща, дето се намира край село или сред село, в която живеят стопанин и стопанка, дядо и баба три момчета и едно момиче. За моминските игри на българите още разкажем на друго място.

На седенките запалват мяхове, в които е имало катран.

*

Друг вид събирания, наричани също тлака или у някои българи помагало, стават в къщите, дето има сгодена мома, която събира момите да ѝ помогна да си приготви премяната или пременатa (чеиза). Момите ѝ шият шевици по ръкавите и ризите, с които ще дари родните на младоженеца: свекървата, свекъра, братята на мъжа, стария сват, помайчимата, кума и кумата — с ризи, другите жени и моми — с ръкави, а мъжете — с пошове и кърпички.

Само в неделя може да се прави сватосване, защото този ден е щастлив.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 17—18.

[ДЪБ СВЕЩЕН И ЦЪРКОВЕН]

У южните славяни и досега съществуват така наречените свещени или църковни дъбове. Авторът на една книга разказва, че такъв дъб се намира недалеч от Зайчар. Този дъб така се е разрастнал, че построената около него мелница се е килнала настрана; но стопанинът на мелницата не само че се страхува да унищожи дъба, но не смее и клон от него да отреже. «Този дъб е свещени църковен — казва стопанинът — и е известен в цялата околност с целебните си листа; следователно аз по-скоро ще да съборя мелницата, отколкото ще да позволя да се отсече святото дърво.»

По времето, когато турците живеели из този край, и те почитали дървото.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 52

ВЕЩИЦА

Вещица, вещерица[1] и вещак[2]. Бродник и бродница[3] (Геров, с. 69). Вещиците съответствуват на руските магьосници; тя знае всички магии. Върши чудеса и има свои любимци и врагове, но главно предсказва бъдещето и ако то не е за завиждане, нужно е само да се смили вещицата и тя ще обърне всичко в полза на своя любимец, ще му даде всичко, каквото пожелае: ще го събере с любимата девойка, ще намери добър момък, хубавец, умен и юнак, ще даде пари, ще направи посевите и пасищата хубави и пр. Те имат червено лице и бели зъби, има и баби.

Хората, които не обича, тя ги превръща в телета, гарги, котки и жаби, но най-често в кукувица, в риба с човешка глава, във вълк или вълколак. Самата тя най-често се появява като бухал, гарван или кълбо вълна и се търкаля по пода. За да стане вещица или вълколак, трябва седемдесет по седем след други четиридесет дни да пие човешка кръв и да се мие всеки ден в банята на някоя вещица. Вещицата, както и вепирите, обича мляко и затова с магии отнема млякото на чуждите крави и го предава на своите; тя дои месечината, която залязва във вид на крава, като се подчинява на вещицата и ѝ позволява да я дои, а млякото ѝ е най-сладкото на света. Когато има лунно затъмнение, българите казват: Вещиците доят месечината. Освен това вещиците сучат мляко от кравите. Вещиците не ядат хляб с кръстени хора. Вещицата изпраща град върху чуждите ниви и привлича плодородието към своите. За да не праща дъжд на чуждите ниви, тя затваря дъгата в кладенец и я държи там, докато не изгори всичкото жито (П. Марков). Ако пък иска да убие човек, тя примамва от небето звездата (щастието) му и я изгасява в кладенеца (звездата прилича на запалена свещица), а човекът, щом угасне звездата му, веднага умира. Всяка вещица си има котка, гарван, прилеп, бухал,

[1] Раковский, с. 17
[2] Арх. Софр.
[3] У р у с с к. — вещун, вещунья, предсказатель, про цатель, колдун; вещий — мудрый, красноречивый.
У н е м. — Kluge Frau
У с р б. — вјешчица.

змия и човешка кръв. Те им помагат при различните магии.

Щом човек се сдобие с косъм от вещица, той вече няма какво да се бои от нея — тя нищо не може да му стори, а ако се яви, само като вземе косъма и запали крайчеца му, и всички вещици ще избягат.

Те често крадат деца и ги правят като себе си. След смъртта си вещиците ходят по земята невидими, но често може и да се видят. Виждат ги тези, които са се родили в събота или с риза. Когато има виелица или вихрушка, умрелите вещици метат пред къщата си, която се намира в облаците. И често може да се види как те летят из въздуха.

Когато вещицата е сърдита, тя сяда на гроба и издишва пламък и ако от непредпазливост някой мине край нея, тя плюва и из устата ѝ с огъня излиза птица, наричана циганка, която изкрещява над него и човекът веднага се превръща в някакво животно (арх. Софр.).

Вещицата изпраща гарвана да съобщи на хората, че ще им се случи нещастие, други казват, че това прави бухалът (Пам. нар. б. болг., с. (?)).

Вещицата не обича кучетата, защото са приятели на човека, и ги задушава с косите от главата ѝ. Вещиците могат да спрат вятъра, бурята и виелицата. Те изговарят клетва и ветровете спират. Има много ветрове, които се управляват от своя цар. Някои от тях са много свирепи, като например стрижко (североизточният) и порязът (бореас).

Затварят ги, но когато вещицата каже проклятието, царят не може да ги удържи и ги пуска на свобода.

Вещицата на българите е хитра по характер, тя е пророчица и изпълнителка на наказанието на виновния. В древността вещицата навярно е била еднаква с римската Сибила, която съобщавала на хората бъдещето им, но през време на християнството духовенството и царете, като преследвали всичко, останало от езичеството, по всяка вероятност започнали да преследват и вещиците. За това свидетелствува Псковският летопис, в който за 1411 година е казано: «Тая година псковитяни изгориха дванадесет жени вещици.»

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 82.

ОРИСНИЦИ

Орисници — от гръцката дума ὁρίζω — нареждам, определям, обричам; наричат се още наръчници и съдници[1]; сред доспатските българи — оритници; оритник е ястие, което се прави при раждане; с него гощават родилката; сред дунавските и тракийските българи — понуда. В миней от XI век в главата за месец май намираме дума оритель[2] — «оритель идолъ погоубънъ». Хорутаните наричат орисниците поеници.[3]

Орисниците живеят на небето и си имат царица, която ги разпраща по земята да определят съдбата на новородените; чехите и някои българи наричат царицата «златна баба», богиня на времето, и жилището ѝ се намира в небесните облаци[4]. Българите казват, че едно време, когато хората били още праведни и на света не е съществувала още лъжата, дядо господ ходел по земята и учел хората да орат, да копаят и пр. Златната баба пък учела жените да тъкат, да вапсват и на други домашни работи. Щом се родяло дете, орисниците невидимо слизали на земята.

Задале се силните ветро'е,
задале се мъгли и пр'о'и,
по ним идат силни виулици

— и определяли съдбата и бъдещето му[5].

Първата орисница, както казват българите, дава на детето ум и разум, учи го на писмо; втората — здраве и красота; третата пък го учи на занаят и му представя случай да забогатее (Пам. нар. б. болг., 171). Други казват, че първата помага на детето да расте и го храни до десет години; тогава го взема втората, дава му щастие и го учи на писмо, третата пък го жени и му дава щастие. Трети казват, че първата дава на детето живот, втората му помага да расте и го жени, а третата го погребва (арх. Софр.).

Има и зли орисници. Те също са три и вдят отчаяна

[1] Показ. Раков., с. 3.
[2] Востоков, Церк.-слав. словарь, II, с. 29.
[3] Срезневский, Из об. языч. богов у др. славян, с. 7.
[4] Hanuš, 22, Раков., 3.
[5] Ibid.

борба с добрите орисници. Доспатските българи наричат злите орисници черни орисници, а другите — бели; в с. Калофер ги наричат грозници (вж. Евдокия).

За да съобщят на човека смъртния му час, орисниците пращат кукувицата — и затова, като чуе напролет нейния вик, той трябва да преброи колко пъти ще кукне тя. Всеки път се брои за една година. За кукувицата Срезневски казва: «Кукувицата предсказва кой колко ще живее; в езическо време това е имало чисто религиозен смисъл, както знаем от Прокош, който казва, че според езичниците в тази птица се превръщала богинята на живота Жива» (Прокош, с. 113, Срезн., 34).

Света Неделя и света Петка са тъждествени с орисниците. В една българска песен се казва, че бедна вдовица родила мъжко дете, което имало голям знак на тялото си — крила позлатени. Сложила го майка му в златна люлка, покрила го със сърмена пелена, повила го с повой от чисто сребро и му запяла песен:

Нани ми, нани, сираче Йоане,
да ми растиш, да ми порастиш,
да ми седиш в Будина града,
да ми сечиш Кралю негоа глава.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 83, 86.

ВОДЕН ЦАР

Водянко или морският цар е човек с грамаден ръст и дълги ръце, които стигат до повърхността на морето. Той живее в златен дворец, обкръжен от разни змии, самодиви и др. Ако морето се люлее, царят дреме; ако има буря, той чеше главата си; а щом заспи, морето става тихо като огледало.

Други казват, че морето се държи от три златни риби, дъщери на морския цар, с човешки глави, дълги коси и крила, и когато има буря, гони ги змей. Според думите на йер. Гер. вятърът е влюбен в една от дъщерите на морския цар и я преследва няколко хиляди години, а тя се крие; щом я открие и хукне след нея, става буря.

Царят има много дъщери. Една българска приказка говори, че една от тях е омъжена за царя на ветровете и затова вятърът не е толкова опасен за корабоплаването — той уважава своя тъст, в противен случай би потопил всички мореплаватели. Казват, че свети Никола е цар и повелител на морето (арх. Софр.).

На свети Никола що му паднало?
Паднало му води и бродови,
му паднаха гемии по море.
Он да имат, он да ги повелят,
кой юнак вода ке нагази,
да се моли на свети Никола.
Он е вреден от вода да извади.
(Милад., 79)

В приказката жителите на морето, реките и езерата, които обкръжават морския цар, се наричат д и в и, д е в и; обаче дяволът среща тези, който живеят и на земята, а именно в свитата на приказните царе и царкини.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 87

ТАЛАСЪМ ИЛИ МАРОВ

Таласъмът е същото, което е за русите д о м о в о й, само с тая разлика, че българският таласъм има три разновидности. Т а л а с ъ м ъ т или м а р о в, който се намира във всяка къща, предпазва къщата от пожари и от смърт, която би могла да опустоши къщата, от чума, шарка, от зли духове и други подобни. Тоя таласъм е добър и най-често се явява във вид на змия или таралеж и затова българинът никога не убива змия, ако тя се появи в къщата му. Тази змия наричат и в р ъ т и к ъ щ а (управителка на къщата).

Вторият вид таласъми се явяват в запустели големи здания, воденици и изобщо в къщи, гдето не живеят хора. Този таласъм се нарича п у щ и н а, а къщата, в която живее — п у щ и н а к, з а п у с т я л а к ъ щ а. Тоя дух е зъл и се мъчи по всякакъв начин да не допусне хора да

живеят в къщата, гдето живее самият той, и ги души, когато спят. Той също си има любимци, на които дава пари, подпомага ги в работата, но тежко на оня, който се възползува от услугите на таласъма; докато е жив, всичко върви добре, но след смъртта на любимеца семейството му измира, къщата опустява, парите се превръщат във въглени.

Таласъмът се явява ту като циганин, облечен в червена дреха, ту като кокошка, ту като котка и други подобни. Той прави много зло на хората и главно — ляга с млади жени. Детето, което се роди, се превръща във вампир или върколак.

Таласъмът, както и руският домовой, яхва конете или впряга воловете в кола (араба) и се вози, докато някой от воловете не падне и не издъхне — и затова българите, за да предпазят добитъка от това, нареждат по оградата на конюшните и оборите до къщата мъртви конски и кравешки глави. Тези черепи предпазват добитъка от мор. Тоя обичай ние намираме още сред древните славяни или сред венедите[1]. Знак за това, че таласъмът е сърдит на стопанина и ще го постигне нещастие, е, че една кокошка почва да кукурига като петел; за да се предпазят от нещастието, трябва по-скоро да заколят кокошката.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 88.

[КАРАКОНЧО]

От Рождество Христово до Богоявление (от Коледа до Водици) Каракончо броди нощем по улиците и затова не трябва да се излиза на двора преди първи петли, защото Каракончо хваща човека и с я д а на шията му, с п у с н а л двете си нозе на гърдите му от двете страни на главата, и така го язди до първи петли. В ръцете си носи пръчка с остро желязо н а к р а я (остен) и с нея ръга човека. Каракончо е старец с бяла брада почти до пояса, ц е л и я т ч е р в е н, ноктите на ръцете му и на краката са като орлови, целият е космат. Има и звезда на челото

[1] П р е т о р и й, Weltbeschriebung, II, 162—163

и затова можете отдалече да го видите, когато се приближава към вас. Ако го пипнете, той е мек. Когато не намери хора по улицата, той язди крави (други казват, че яздел козли и затова именно през тия дни се чува врещене на козли), кравата мучи и тича, но е невидима. Каракончо се превръща в циганин с червена дреха и чукче в ръка; с това той иска да излъже хората, че уж отива на работа, та да излязат на улицата, но звездата на челото му предупреждава православните. Каракончо е същото, което е дяволът; според други предания той е таласъм, само звездата ги отличава; и таласъмът живее цяла година сред хората, а Каракончо определено време. В с. Коприщица разказват, че един бръснар тръгнал да бръсне някакъв господин и когато се връщал, Каракончо седнал на шията му и го подкарал към ливадите, а там наблизо имало хралупа (изсъхнало дърво с празна средина) и му казал: «Ти стой тук, а аз ще вляза в хралупата да взема ножици и ще ги донеса тук да стрижа овцете, но внимавай, че мръднеш ли от мястото си, няма да останеш жив.» Бръснарят се уплашил и стои, та чака, а Каракончо е излязъл и извел от хралупата такива хубави овчици, че бръснарят просто не можел да им се нагледа. Каракончо му подал ножицата и рекъл: «Стрижи!» Почнал бръснарят да стриже, а вълната била златна и я поемали такива хубавички момичета, че очите му се премрежили и той порязал една овца. Като видял това, Каракончо така се разсърдил, че поискал да глътне бръснаря, но момичетата измолили прошка. Тогава Каракончо докарал кокошки и му дал мънист (бисер), за да пришие по едно зрънце на всяко перо. Бръснарят пъргаво се заловил и си свършил работата. Тогава Каракончо го хванал и го отвел в хралупата, а там имало грамаден дворец. Нахранил го, напоил го и му дал една девойка за жена. Харесало му на бръснаря и не ще да си иде у дома, но наближили Водици и Каракончо му рекъл: «Виждам, че искаш да останеш тук, но това не е възможно; ако не беше порязал овцата, щях да те взема със себе си; взех те за малко, защото добре пришиш мънистата на кокошките.» Останал бръснарят сам и всяка година ходи из улиците през нечистите дни, но вече напразно. Каракончо не се показва.

Другиго Каракончо накарал да направи гвоздеи. Поработил той до първи петли и се измъчил, а Каракончо

се отнесъл зле с него. Момите той повече харесва, не ги язди, а ги краде и ги отвежда у дома си. Много обича той попските дъщери; за това има много предания.

От Коледа до Водици всички духове излизат — тогава те не се боят от нищо и от никого; в тези нечисти дни ангелите не ходят по земята, защото всичко е мръсно, некръстено, всичко очаква кръщение. След кръщението Каракончо се изгубва и идва чак на другата година.

Душата на човека след смъртта му отива във вид на врабче или пеперуда по всички места, гдето е ходил човекът приживе. Водят я ангелът и дяволът, но душата, ангелът и дяволът не се докосват до многогрешната земя, летят високо и отдалече. Това пътуване трае четиридесет дни и тогава душата отива, където ѝ е мястото. Човек излиза от гроба и пак се залавя за земните работи.

Де са е чуло-видяло
три пъти жена да близни,
три пъти по три момчета.
Станали девет момчета
и една керка Петкана.
Петкана расла, порасла,
стана мома за женени;
за Петкана дошле женихни
от девет села далеко,
осем я брати не дават
и една стара майчица,
брат ѝ я Лазар даваше,
даваше, проговаряше:
«Да дадеш, мамо, Петкана
вов това пусто Загори,
чи са загорци болярци,
ние сми девят братица,
по еднаш ще та заведем
и девет пъти ще стане.»
Чи са Петкана отдали
през девет села в десято.
Откак Петкана отдали
черна чума влязи вкъщи,
влязи, чи ги удари.
Дор девет братя рождени,
туку остана, остана

Петканина си майчица;
ката ден на гробищата,
ката ден, ката неделя,
там замръква, там осъмва
и сичките ги прилива
и за душа им раздава;
а Лазарча не прилива,
не му за душа раздава
и си Лазарча роваля;
Лазар са богу молеше:
Стори ма, боже, направи
кръсто ми жълта бъклица,
постилката ми добар кон.

Почул го господ и сторил, каквото искал той. Седнал Лазар на постелята и тръгнал към сестра си. Взел я и тръгнали да се видят с майката. По пътя ги видяла птичка и кряснала:

Де са е чуло-видяло
жива със мъртва да ходи. . .
(Мил., с. 145)

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 89—90.

ВРЪКОЛАК

Връколак, влъколак, вълколак, влъкодлак, плътник,[1] т. е. който яде плътта на човеците, отдето е и българската поговорка: «Яде като връколак» (Пам. нар. б. болг., с. 155). Влъколакът се отличава от вампира по това, че яде хора, пие кръвта на човека и животните и изяжда труповете на мъртвите. Вампирът четиридесет дни след смъртта, ако не се вземат мерки да бъде унищожен, се превръща във влъколак. Влъколакът не жали никого, изяжда всички и тежко на оногова, който отиде нощем на гробищата. Влъколакът не се унищожава така лесно, както вампирът — необходими са за това големи усилия, заклинания, а след това шествие с кръст и светене на вода, с която трябва да се поръси цялото село. Тялото на мъртвия трябва да се изгори и пепелта, сложена в стомна, да се зарови в земята. Когато го заравят, трябва да се прочете приказка. Случвало се е ловци да убият вълк и като му одерат кожата, вместо вълче месо да намерят старец или баба (м. Евдок.). Влъколакът ходи нощем по гробовете и там яде трупове, а денем ходи из гората и живее с вълците.

[1] Слов. Герова, с. 23.

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 91.

ВЕПИРИН

Вепирин, вепир, вемпир от мъжки род и вепирка, вампирка от женски. Вепирите са два вида: 1) вепири, които са се родили от вепир и вепирка, т. е. вепири по рождение; 2) вепири, които са придобили вампирството след раждане. Да се отличат вампирите, които са родени от вемпири, е много лесно — човек може да ги познае по дългите брада, коси и нокти; освен това имат червени очи, криви зъби, разрошени коси и на гърба си имат белег във вид на опашка. Тия вепири никога не отиват в черква, не се причастяват и не си мият лицето. Вепирите от втория вид след смъртта си стават магьосници, след четиридесетия ден излизат нощем от гроба и до първи петли скитат из селото или града, крещят, пеят и душат хората.

Та се сбрало сичко село:
що е това, що ми хсди,
що ми ходи низ селото,
та го гонят селски псета,
или вампир, или лудо*.

Вечер жените слагат хляб отвън на прозореца и вампирът идва през нощта, та яде; тогава той става добър и не върши пакости. Ако някой е станал вампир след смъртта

* Веркович, с. 197.

си, което става по различни причини, т. е. ако през мъртвеца прескочи куче, котка, човек и друго живо същество, всички, които умрат след него, трябва да станат вепири — затова вампирът трябва да се унищожи. Вампирите се унищожават от особен вид хора, които се наричат с в е т и ч е р и или с в я т о ч е р и (знахари). Светичерите ходят по селата с иконата на успението на света Богородица и ако научат за вепир, изправят тялото му и го изгарят, а после, като благословят с иконата пепелта, заравят я отново и вампирът вече не се връща*.

Вампирът може да се унищожи и по друг начин — ако се намери смелчага, който да отиде на гробищата вечер преди първи петли и да забие кол в гроба на умрелия.

Третият вид вампири са умрелите турци и цигани (Пам. нар. б. болг., с. 160).

Разправят, че в Търновски окръг, в село Габрово, една жена погребала мъжа си, но не минали три дни, и мъжът ѝ се върнал вкъщи — станал бил вепир: първата нощ поискал от жена си хляб, втората — вино, а на третата поискал да спи с жена си. Жената се уплашила от това и повикала святочер; святочерът взел стомна и като направил дупка на гроба, пуснал я в нея. Вампирът влязъл в стомната, а святочерът запалил огън на гроба, хвърлил вътре стомната и изгорил вампира (П. Марков).

Вампирът се храни главно с труповете на мъртвите или краде храна от къщите.

Вампирите се прогонват със светена вода от Богоявление. Сред хърватите бабите държат богоявленска вода до десет години, защото колкото е по-стара тя, толкова повече може да гони вещиците, vucodlakom, moram и др. (Ilić, I, ob., c. 106).

НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 92.

* По думите на П. Марков

[НАРОДНИ ПЕСНИ С ОБЯСНЕНИЯ И БЕЛЕЖКИ]

ПЕСЕНТА НА СТЕФАНА КАРАДЖА

От кам източната страна
голям са страх зададе;
из Сърбия млади войни
сѐ юнаци, сѐ българе
съгласно са съгласиле,
сърдечно са помолиле:
«Боже вишни, всемогъщи,
помогни ни, направи ни
що желаем, че страдаем,
да спечелим България,
да спасиме народът си.»
Щом в Балканът достигнаха,
на зелките страх дадоха, —
распратиха стражарете,
байрактаре, българете,
по високи по планини,
по широки по полени.
Срещнаха са сос турците,
направиха първа битка,
страшна битка в Кара Юсин.
Отговаря водителя,
байрактаря малки Стефан,
малки Стефан Караджата:
«Ой ви вазе, отбор момци!
Който из вас в бойят падне,
нека Господ да го прости;
кой са из вас жив попадне
вов турските остри нохте, —
в Търново ще да го водат.
При пашата ще излезе, —
нека каже на пашата
какво искат българете.»
Щом Караджа туй издума,
той ми в бойят ранен падна.
В Търново го заведоха,
пред пашата отведоха.
Няма ти страх малки Стефан!
Той доказа на пашата

какво искат българете:
«Не е жално да погинем
за своята мила майка,
мила майка България!
Таз година сме стотина,
до година хилядина!
Други момци ще излязат
вас да колат, вас да бесат,
вас да бият, вас да мъчат,
да отнемат свойто царство.

Б е л. Тая песен се пее по България и записана е отвъд Балкана в Железник от Г.

Свобода, г. I, бр. 28, 24 май 1870

МАНУШ ВОЙВОДА

Излязал Мануш, Мануше,
на Троянската планина,
на троянската пътека,
при хайдушкото кладенче
да яде Мануш, да пие
с своята вярна дружина.
Отдолу иде момчина
с добра, хранена кончина,
със синьо седло на конят,
със позлатени зенгии;
дълга му пушка на рамо,
златни пищове на кръстът,
дамаска сабя на бедро.
Мануш дружини думаше:
«Дружино вярна, сговорна,
кой ще момчина замери
в сърцето да го удари
и да му земе кончина?»
Никой не ми са прежалил
момчина да си замери.
Мануш момчина замери,
замери и го удари.
Момчина падна от конят
и са високо провикна,

жалобни думи продума:
«Байно ле, байно Мануше,
де ли си, байно, да видиш —
за теб си живот изгубих.
Аз дойдох тебе да търса,
на сватба да та калесам,
че ма е мама годила
за мома бяла троянка.»
Манушу жално дожаля —
извади ноже кръвниче
и в сърцето са удари,
па на брата си думаше:
«Брате Иване, Иване,
а лежи, брате, да лежим
във тая земя мащеха!
Прости ма, брате Иване,
че та за помак припознах!»*

Записана от П а н а й о т а Х и т о в а

Независимост, г. III, бр. 32, 28 април 1873

[СБИЛЕ МИ СЪ СА, ПОБИЛЕ]

Сбиле ми съ са, побиле,
три реки, три драги сестри,
Арда и още Марица
и Тунджа сестра най-малка.
Малко са много побиле —
тъкмо ми три дни, три нощи...
Ни една назад не стъпя,
ни една поклон не прави.
Марица тихо думаше:
«Сестрици, сестри по-малки,
хайдете да се позапрем
и малко сънец да поспим;

* Като гледал, че момчето е добре въоружено, то е помислил, че е помак (потурченяк) и го замерил. Види се, че тая песен е произлязла още в онова време, когато са се потурчили помаците. Помаците са носили български дрехи и Мануш не е можал отдалеч да отличи от тях брата си.

която сестра подрани,
тя и другите да вика,
трите наедно да тръгнем,
да видим тогаз, да видим,
коя ще да ни замине.»
Малко са много запреле,
запреле и починале
и сънец ми съ поспале. . .
А Тунджа, сестра най-малка,
тя си е рано ранила,
дваш ми по-рано от петли
и триш по-рано от зора;
ранила, тях не викала,
а сама ми е тръгнала,
на тях са не обадила.
Като са Арда сабуди,
Арда Марици думаше:
«Марице, мила сестрице,
я стани, сестро, я стани,
че Тунджа, сестра най-малка,
рано ми си е ранила,
ранила, не ни викала,
тръгнала и си отишла —
сестрина обич потъпка,
майчино мляко погази.»
Марица Арди думаше:
«Ардо ле, сестра, най-малка,
да даде господ на Тунджа
да върви и да клокоти,
горите да си събаря,
горите и планините,
и стогодишни дървета,
селата да си облива,
селаче да си разплаква —
и най-подире да върви.
Не плачи, сестро, не жали,
Тунджа ше пътят изчисти,
а ние ще си починем,
па ще след нея да тръгнем
и пак ще да я пристигнем,
пристигнем, още заминем.»
Господ бил близо, та слушал

и сестрите си послушал;
оттогаз даде на Тунджа
да върви и да клокоти,
на сестри пътят да чисти;
а тие подир да търгват,
да търгват, да я пристигват,
пристигват, още заминват.

Тунджа извира из Стара планина близо над Калсфер и съединява се с Марица при Едирне; Арда изтича из Доспатските планини и влива се в съединените реки малко по-доле от гореказаният град, а Марица добива своето начало на онова място, дето Доспатските планини се съединяват със Стара планина, недалече от Ихтиманските клисури, преминува през Татар Пазарджик, през Пловдив и през Едирне и влива се в Енеският залив.

Народната поезия е възсъздала великолепно характерът на тия три величествени и хубави реки. През лятото Тунджа е твърде малка и тече полека, но в това също време тя е по-опасна от своите бързи, бистри и дълбоки сестри, защото дъното ѝ е тинисто и защото нейната дълбочина на различни места бива различна. Когато пролетно време захванат да се стопяват планинските снегове и когато паднат проливни дъждове, то реката оживява, повдига се високо, завлича стадата от полетата, троши мостове, кърти гори и дарвета, събаря бреговете си и като се разлее на голямо пространство, прави голяма повреда на нивята и ливадите.

Гореприведената народна песен за борбата на реките се повтаря почти буквално и в руските епически предания, които са записани от Даля, ако тоя писател и да не являва в своята книга из устата на народът ли е записал тия предания, или ги е превел. Руското предание говори следующето: «Волга и нейната сестра Вазуза, които изтичат като мънички речици една в Тверската, а друга в съседната с нея Смоленска губерния, се препирали коя от тях е по-голяма, по-силна и по-стара. Като не могли да убедят една друга, защото на това място и двете били еднакви, то се решили да тичат надоле и да се преварят. «Да легнеме и да заспиме, а която от нас стане по-рано и да достигне по-скоро до Хвалипското море, нейна ще да бъде и честта», казали тия и легнали. През нощта Вазуза почти не зат-

варяла очите си, скокнала още посред нощ, избрала поправ път и бързо потекла. Волга се събудила; когато зазорило, омила се, облякла се, помолила се богу и тръгнала нито бързо, нито тихо, със средна бързина; но когато узнала, че Вазуза я е измамила, тя се спуснала, стигнала я в Зубцов и пресякла й на това място пътят.

Тогава Волга с голяма лютина нападнала на своята сестра за нейното лукавство и предателство. Вазуза се уплашила, станала мирна и нарекла се по-малка сестра на Волга; но защото Волга й пресякла пътят и на самохвална Вазуза било невъзможно вече да припка из планините и из сипеите, защото познала своята слабост, то се покорила и помолила по-старата си сестра да я земе в себе си, да заборави станалото и да идат заедно до морето. Волга я земала и оттогава тия две реки живеят и текат мирно. Но Вавуза и после сичкото това, по своят стари навик, се пробужда през пролетта по-рано от Волга, припка към нея, буди я и тия заедно вървят към дълбоkото синьо мсре. Тряба да забележиме и това, че Вазуза по стръмността на своето корито и по многочислените източници и наистина сякога се пробужда по-рано от Волга.» (Картины из русск. быта, т. I, стр. 168. Изд. от 1861 г.)

Русите ли са заимствували това предание от българите, или българите от русите, или, най-после, то се е появило у тия две славянски народности независимо, т. е. без никакви заимствования, ние оставяме да реши археологията, но в това също време не можеме да не кажем, че гореказаното предание е старо и че то се е появило още в онова време, когато славянските народи са били идолопоклоници и когато са боготворили природата.

Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875

[РАДА ЗА ВОДА ОТВАЖДА]

Рада за вода отважда,
млад змейно вика по нея:
«Чакай ма, Радо, чакай ма,
и аз със тебе да дода
студена вода да пия.»
Рада на змейна думаше:

«Либе ле, змейно, либе ле,
не мога, либе, да чакам,
че мама лежи зле болна,
колкото лежи от болест,
дваж лежи, змейно, за вода.»
Змейно на Рада думаше:
«Ми лъжи, Радо, кого щеш,
а змейна не щеш излъга!. . .
Снощи край вазе заминах,
майка ти сред двор седеше
и ново гърне държеше,
сякакви билки вареше.»

Записана в Тараклие (Бесарабия)
от Г. Панова

Примечание. Ние мислиме, че последнята песен не е свършена, ако нейното съдържание и да е твърде интересно. Българите вярват, че на тоя свят съществуват невидими духове, които се наричат змейове и които имат с хората ближни отношения. Така например мъжките змейове се залюбват в момичета, а женските в момчета. Какви са били ония причини, които са накарали българският народ да вярва в тия духове, ние не знаем, знаеме само това, че, по думите на народът, змейовете и змеиците са влюбени в ония болни създания, които не виреят, които имат бледни синьо-бели кожи и чагави очи. От какво произхожда тая болест, ние оставяме да реши медицината, но не можеме да премълчиме и да не кажеме, че поетическото суеверие в това отношение е пустило доволно дълбоки корени в народният живот. Така например доволно голямо количество българи, даже и много-малко просвещени личности, говорят, че тия са видели с очите си как някоя змеица или някой змей, окръжени със светъл пламник, се въртят над селото и влазят през коминът в оная къща, в която живеят папундаци. Така се наричат ония момчета или ония момичета, които страдаят от гореказаната болест. Разбира се, че тия очевидци говорят от чисто сърце и с твърдо убеждение, защото за страшливият човек, който в това също време има и някои предубеждения, почти сякога природните явления, които той не може да разбере, приниимават свръхестествена, страшна и преувеличена сила. На-

родните суеверия ни разказват още, че телесните страсти на змейовете и на змеиците са дотолкова големи, щото човекът не е в състояние да издържи и тялото му принимава прозрачен вид. Дорде змеят или змеицата не са дошли при своите възлюбени, то тия приличат на огнено кълбо, но щом влязат в къщите им, то принимават човечески образ, който бива дотолкова хубав, щото гореказаните възлюблени заборавят земното щастие и човечеството и живеят извънреден живот. Разказват още, че ако някой любовник или някоя любовница изменят на своите поклонници, т. е. ако погледат с добро око на някое подобно на себе си същество, то тутакси умират. Змейовете, а особено змеиците, понякогаш водят своите любовници в своите златни чертоги, които повечето пъти се намират под земята. Змеят има сила да се съедини със своята любовница даже и после смъртта ѝ.

Знание, г. I, бр. 2, 30 януари 1875

[ОСТАНА РАДА ВДОВИЦА]

Остана Рада вдовица
със седем дребни дечица —
едно от друго по-малки,
едно от друго по-ситни.
Седяла Рада, жаляла,
жаляла девет години
и десетата подбрала.
Ради си веки дотегна,
жалби ѝ сърце стискали,
тъги ѝ душа обляли,
че стана Рада в събота,
извади Рада сир восак,
направи свещи восчани;
па влези в нова градинка
и набра цвети сякакво,
накити свещи восчани,
че викна Рада заплака,
заплака и занарежда:
«Стойчо льо, първо либенце,
оздрави ли ти шарката,

шарката, сипаницата,
главата, Стойчо, сърцето?
Знайш ли, Стойчо, помниш ли,
как на хубаво учеши:
«Моли са, Радке, на бога
да лежа и да оздрава,
вдовица да не оставаш,
че е вдовица най-лошо:
вдовица, Радо, прилича
на птиче, на кукувиче —
кога го срещнат пилците,
добра му среща не казват.»
Така е Рада плакала,
плакала и нареждала,
дано я чуе мрътвецът
и дано ѝ са обади.
Стойчо я из гроб послушал
и на Рада си думаши:
«Доста си, Радо, плакала,
че и мен веки дотегна
от твойте сълзи горещи.»

Тръгнала е Кера
за вода студена,
а след Кера върви
тешка силна сватба;
след сватбата иде
Маньо добар юнак.
Маньо Кери дума,
тихо проговаря:
«Стой, почакай, Керо,
нещо ще та питам:
не рачиш ли, Керо,
кума да ми станеш,
мене да венчяиш
с черноока булка?»
Кера Маню дума,
ясно проговаря:
«Стой, почакай, Маньо,
мама да попитам,
пуща ли ма мама
кума да ти стана,

тебе да венчяя
с черноока булка.»
Кера мами дума,
тъжно проговаря:
«Мамо, стара мамо,
мене Маньо вика
кума да му стана,
него да венчяя
с черноока булка.»
Мама Кери дума,
ясно проговаря:
«Не та Маньо вика,
кума да му станеш,
а та Маньо вика
булка да му бъдеш —
Маньо кума има,
ами булка няма.»

Похвали са Донината,
Донината стара майка:
«Като Донка ниде няма —
Донка ми е по-хубава
от момите, от момците,
от хубаво ясно слънце,
от по-хубав ясен месец!»
Де я зачу ясно слънце,
па отиде у Донкини,
че си Донки проговаря:
«Мари Донке, бяла Донке,
майка ти са тихо хвали,
че си била по-хубава
от момите, от момците,
от хубаво ясно слънце,
от по-хубав ясен месец.
Хайди с мене на планина
да са двама надгрейвами —
кой повече време грей,
той ще бъде пръв на светът.»
Станала е бяла Донка,
наместила кръстат чумбер,
престегнала тънка снага,

накитила къдра глава
и обула жълти чехли.
Тръгнали съ с ясно слънце,
излезли съ на планина.
Изгрели съ светло, ясно,
зачудили старо, младо —
ясно слънце изгреяло
и огряло две планини,
а пак Донка изгреяла
и огреяла три планини.

Тия три песни се изпроводиха в редакцията на «Знание» от г-на М. Късоглед със следующата забележка: «Песните са записани от мене, а слушани са от баба Неделя.»

Ние молиме събирачите на народните песни да являват и в кся именно местност са тия записани, защото са важни не само песните, но и наречието. Освен това ние ги съветоваме да бъдат последователни в правописанието си и да не пишат двояко една и съща дума.

Знание, г. I. бр. 3, 15 февруари 1875

[ЛЕГНАЛА МОМА, ЗАСПАЛА]

Легнала мома, заспала
край море, край бели Дунав,
под това дърво маслина.
Буен ми ветрец повея,
та си момата пробуди.
Мома го люто кълнеше:
«Ветре ле, не навеял са,
ветре ле, не надухал са!
Азе си имах мил братец —
днеска съ девет години
от ка е назе оставил,
на сън го не бях гледала;
сега го гледах насъне.
Братец ми тихо думаше:
«Момне ле, моя сестрице,
я иди речи на мама
пред вечер да ма не плаче
вов петак според събота —

че са запирам, та слушам
и от дружина остаям.»

Мито са болен поболил
вов даа[1], вов Дери дере,
срещо селоно[2] в ливаде
под она вишня чирешка.
Кайно[3] си Мито плачеше,
черешким[4] листе падаха.
Събрале съ са, набрале
деридерскине девойки
и тъжно Мита питаха:
«Мито ле, добро юначе,
кайно си лежиш, умираш,
що ти е Мито най-жално,
най-жално, Мито, най-бално[5]?»
— Най-жално ми е, най-бално,
кайно си иде Великден,
Велиден, добар Гергьовден —
кой ще ви води хороно,
кой ще ви свири с свиркята,
с свиркята и с кеменено?

Примеч. Тия две песни и още много други, които ще бъдат напечатани след време в «Знание», са записани от покойни Константина Герова. Първата от тия песни е записана в с. Коприщица, а втората е била съобщена Герову от един доспатски българин, родом из Дери дере.

Да кажем по-напред няколко думи за първата песен. В тая песен се повтаря едно от многочислените народни верования или суеверия, които са своиствени на секи един неразвит народ. Българите и до днес още вярват, че после смъртта на човекът душата му се скита по светът и обикаля сичките ония места, които е той видял през животът

[1] Даа (тур.) — планина, даалие — планински жители. Даалие въобще се наричат доспатските турци, а техните пушки — даалийки.

[2] Селоно наместо селото; членът (сред. род) се изменява на но.

[3] Кайно наместо като, кото, туко, како.

[4] Тука се е съхранил творителният падеж, ако а-та и да се е изменила на И, например наместо черешкам се произнася чирешким.

[5] Болно, жално.

си. Народът говори още, че душите на мъртавците дохождат в петък вечерта на гробът си и слушат как плачат или как наричат майките им.

За втората песен ние ще да кажеме само това, че наречието ѝ е полутракийско и полумакедонско, че Мито е бил доспатски свирец и че славеят не е можел да слуша от завист неговата свирня и неговите песни. Той умрял от чумата и затова е лежал в ливадите.

Знание, г. I, бр, 8, 30 април 1875

[У НЕДИНИ СЛЪНЦЕ ГРЕЕ]

У Недини слънце грее,
върбо ле, върбо, върбице ле!*
То не било ясно слънце,
на ми била сама Неда
с черни очи еленови,
с дълги клепки босилкови,
с бели зъби бисерови,
с тънка снага самодивска.
Събрале са малки моми
да играят по тревица,
да си берат жълто цвете,
да са греят на слънчице,
а Неда им тихом дума:
«Ей ви вазе, малки моми,
погрейте са на слънчице,
дорде не е прегоряло,
дорде не е подухала
върла зима в чужда къща.»
Израсла е тънка върба
в Недините равни двори, —
тя не била тънка върба,
на е била сама Неда
с бели ръце засукани,
с жълто чело навъсено,
с черни очи нажалени.
Събрале са ергенете
да си кършат тънки върбе,
а Неда им тихом дума:

* Тоя стих се повтаря после секи ред.

«Ей ви вазе триста души,
се ергене, се юнаци.
Хем кършете, хем ломете,
а по-много меришете,
дорде върба мъзга пуща,
дорде листе зеленеят,
дорде Неда хубост има.»

Наречието на тая песен е буновско, Златишко окръжие. Пеят я дюлгерите и момите на Връбница.

Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876

КРАТКИ ЛИТЕРАТУРНИ БЕЛЕЖКИ

БЕЛЕЖКИ ОТ «СВОБОДА», «НЕЗАВИСИМОСТ» И «ЗНАНИЕ»

1

Някой си К. Е. Тревелиан пише в «Левант хералд» писмо до редакцията, в което съветува турският народ да приеме латинските букви, защото турските не са лесни нито за изучване, нито за писане. «Тюрки» е съгласна с г. Тревелиана и дава на турците такъв същи съвет, но «Правото» никак не може да пристане на това и говори: «Че латинската азбука е недостаточна, за да изрази сичките звукове на турският език, то е познато секиму, кой многомалко познава тоз език. Тази азбука е недостаточна за самите езици от латинско произхождение, тъй щото те са принудени да употребяват и други знакове и условни съчетания на буквите, а камо ли да е годна за чуждите езици. Затова ние мислим, че за турският език друга азбука по-сгодна няма освен българската, защото има букви за сичките възможни звукове.» Кого ще да послуша турският народ и турските молли и дервиши не знае се.

Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869

2

АВГУСТ ШЛАЙХЕР

Сичките славянски вестници говориха и говорят за Августа Шлайхера, който е бил толкова полезен за славянският мир със своите учени трудове. В сръбска «Матица» е напечатано животописанието на тоя учен мъж, из което и ние извличаме преглед за животът и произведенията Шлайхерови. Най-важно произведение Шлайхерово е «Zur vergleichenden Sprachforschung», което е напечатано още в 1848 г. В това свое съчинение той разглежда два славянски езика: старобългарският и полският.

В 1850 г., когато Шлайхер дойде в Прага да бъде професор, той напечата: «Die Sprachen Europas in Syste-

matischer Übersicht». В това съчинение той говори и за славянските наречия, а особено накраят, дето е прибавил следующите расправи: 1) Was entspricht im Litauischen dem Kirchenslavischen: ъ и ь; 2) Über das Supinum im Slavischen; 3) Über einige Participialformen im Slavischen.

В Прага Шлайхер твърде скоро изучил чехският език и написал: Über bömische Grammatik mit Berücksichtigung der vorhandenen ausführlichen bömischen Grammatiken».

Но по-важно негово дело, което той напечата в 1852 г., е: «Die Formenlehre der Kirchenslavischen Sprache, erklärend und vergleichend dargestellt». С това съчинение той открива много нови сведения за «старобългарският или черковнославянският» език.

Освен славянските езици Шлайхер е изучавал и латинският. Той е издал в 1856 г. съчинение под заглавие: «Litauische Grammatik», а в 1852 г. «Litauische Lesebuch und Glossar», и «Litauische Märchen Sprischwörter, Rätsel und Lieder». В 1857 г. Шлайхер оставил Прага и отишъл в Иоана, за да бъде там професор лингвистически и за старонемският език. Във времето на професорството си в Иоана той написал: «Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen». Освен това Шлайхер е разгледвал критически сякое съчинение, което се е относило до старобългарският език. Така за славянството са важни и неговите университетски уроци, както е «Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen u s. w». А най-важно и най-славно е неговото дело «Compendium der vergleichenden Gramatik der indogermanischen Sprachen». Това негово дело е твърде важно за сравнителната филология, защото в него се намират събрани в едно цяло всички резултати, които е обработил човеческият ум в продължението на половин столетие. Тая книга е важна не само за славяните, но и за секи учен филолог. Шлайхер е сякога гледал в науката за язиците да воведе нова метода за природните науки и затова е написал в 1863 г.: «Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft» и тая книга е важна както за езикоизучението, така и за естествоизпитателите. Така също е важно съчинение: «Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen». В осмата книга «Зап. импер. акад. наук» е напе

чатана една голяма статия на Шлайхера под заглавие: «Краткий очерек доисторической жизни северовосточнаго отделения индогерманских языков».

Името на Шлайхера тряба да остане в историята на славянските племена, а най-повече в българската история, защото Шлайхер е повече работил над старобългарският език.

Август Шлайхер е починал преди девет месеца, но неговото име няма да умре никога.

Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869

НЯКОЛКО ДУМИ ДО Г. БЛЪСКОВА

Вие желаете, както ми се чини, да се карате, но мене ни времето, ни големината на вестникът не позволяват да се пущам в празна полемика. Вие искате да ви разкажа защо «Тайните на инквизицията» не са полезни за българите, а не казвате чие е съчинение тоя роман или тая книга. Аз зная три съчинения, които носят такова заглавие: Галоа, Лорента и Пол Феваля.

Книгата на Галоа е повече историческо съчинение, нежели роман, но тая книга е малко полезна за нас, българите, защото тя говори за испанците и португалците, с които българите нямат нищо общо. Така също и 6-те книги на Лорента. Колкото за романът на Пол Феваля «Тайните на инквизицията», то ние не само че не желаеме да доказваме г-ну Блъскову, че тоя роман не е полезен за българите, но можем да му кажем, че той е вредителен за тях. Нека г. Блъсков прочете съчиненията на Юлияна Шмита и на Гетнера и тия ще му обадят какъв е Пол Февал и какви са неговите романи. Когато европейците са оценили «Тайните на инквизицията» от Пол Феваля лошо, то нам не остая що да прибавим.

Свобода, г. I, бр. 6, 11 декември 1869

4

Александар Герцен (Искандер) се представил в Париж 9 (21) януария. Герцен е знаменит и като писател-публицист, и като философ. Той се родил в 1812 г.

в Русия от една руска дворянска (аристократическа) фамилия — майка му е била немкиня, — но е бил един от най-първите демократически поборници. В революцията в 1843 г. Александар Герцен е приемал голямо участие и за това е бил пратен заедно с някои други младежи в Перм на заточение. В 1839 г. той получил амнистия, дошъл в Петербург и постъпил в правителствена служба. В 1842 г. Герцен стъпил на книжевното поле под име Искандер и написал: «Кто виноват?» и «Записки доктора Крупова». Освен тия две съчинения Герцен е напечатал в онова време в «Современник» и «Отечественные записки» няколко статии, които имат философически и политико-икономически характер. В 1848 година той бягал из Русия и преселил се в Париж, а оттам в Лондон, дека издаваше няколко години два руски журнала «Колокол» и «Полярна звезда». В последното време Александар Герцен живееше в Женева, в Швейцария.

Свобода, г. I, бр. 12, 22 януари 1870

5

В «Матица» пишат: «В Нерчинската губерния (в Сибир) умрял прочутият писател и социалист руски Чернишевски. Между неговите дела най-знаменит е романът «Что делать?». Чернишевски е бил заклети неприятел на днешното руско правителство и на управляющият устав и заради това беше пратен в Сибир. За Чернишевски може да се каже, че е мъченик и страдае само за идеите си. Но най-голямото негово достойнство и свято е била, че той не само е писал и говорил либерално, но така също е и работил и живял, каквото е и писал. Един пример ще бъде доволен. Чернишевски със своето писание е и заслужвал сяка година повече от 15 000 рубли, а разходовал е само няколко стотини; останалото е раздавал на сиромашките ученици и за други благотворни дела. Това е бил човек! Такива хора трябат не само на русите, но и на сичките други славяни, та и тия да се въздигнат веднаж на първо място в историята, а не да бъдат вечно нейна тиня.»

Свобода, г. I, бр. 25, 30 април 1870

6

Г-ну К. С. въ в Видин. Вашите убеждения ни се твърде харесват; но ние не желаеме нито да хвалиме себе си, нито да укоряваме другите лично. Ние мислиме, че само тая критика е важна, която напада на началата на едно лице, а не против неговата личност и домашният му живот. Но вие казвате, че «Отечество» напада на нашите личности и затова и ние не тряба да го желееме. Добре! Но ако вас ви псуваше един луд човек, то тряба ли и вие да го псувате? Безумните са достойни за съжаляване, а не за презиране. Ние сме съгласни да напечатаме вашата статия, ако само ни дозволите да изхвърлиме ония места, дека вие нападате на частни лица.

Свобода, г. I, бр. 26, 7 май 1870

7

МИРОЗРЕНИЕ ИЛИ БЪЛГАРСКИ ИНВАЛИД,

списание повременно. Сек (том) I, слистък (книжка) I. Букурещ, 1870 год., in 4°, стр. 8 и 8.

Ние от сичкото си сърце се радваме за появлението на тоя периодически вестник, а особено за това, защото видиме, че помежду българите се появяват такива хора, които се отказват да поядат мазно и сладко и употребяват и последньото си кораво парче хляб за полза на българският народ. С такива едни явления не могат се похвали другите европейски народности. Г. Добровски се е решил да издава своето «Мирозрение» без никакви средства, без никакви фондове и без никаква чужда помощ; а това доказва, че той се е решил да жертвова и понадеял се е само на своите сили и способности. Ние мислиме, че секи безпристрастен човек ще да оцени пожертвованията на г. Добровски.

Колкото за съдържанието на «Мирозрението», ние ще кажеме засега само следующето: «Историята на сърбите и българите» от А. Гилфердинга е днес необходима книга за българският народ и г. Добровски е твърде добре

направил, дето я е превел на български и дето е напечатал една част от нея в своят вестник. За направлението на «Мирозрението» въобще ние ще да поговориме в следующите бройове на «Свобода», когато излязат 2 и 3 брой на гореказаният вестник. Надеяме се, че нашите съотечественици ще да помогнат на г. Добровски в предприятието му.

Свобода, г. I, бр. 45, 7 октомври 1870

8

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

Г. Стоян Бошкович е предложил на «Сръбското учено дружество» в Белград да се издаде един общи научни речник на сърбо-хорватски и на български език. «Одавна е вече казано, казва г. Бошкович, че книжевността е огледало на народният живот и на умното негово развитие. Но в това също време тая книжевност е станала днес и най-силното средство, за да бъде разширен политическият живот, и най-силен двигател за народното съединение. Нашите времена се отличават от сичките по-напрежни с това, че мислите, знанието и науката са се преобърнали от думи в дела, а от предположения — в истина.» По мнението на г. Бошковича между хорвато-сърбите и българите е потребно братско сближение и умно споразумение; а сичкото това е възможно само тогава, когато сръбските, хорватските и българските учени се постараят за развитието на народът и да му покажат истинният път, който го води към неговото спасение. «Нещастията, които търпят и до днес южните славяни, зависят само от техните вероизповедни ненависти и от техните неспоразумения.» Сичкото това е накарало г. Бошковича да издаде гореказаният речник и за тая цел той вика на помощ сичките сръбски, хорватски и български учени и сичките книжевни дружества. Тоя речник ще да се печата: 1) на сръбски, на хорватски и на български; 2) ще да излазя секи 15 деня по една книжка от 5—6 коли; 3) южнославянските учени ще да се споразумеят между себе си и секи из тях ще да отговори на някои нему дадени вопроси, и пр. Ние се радваме и препоръчаваме на българските учени тоя г.

Бошковичев труд, защото сме твърдо уверени, че той ще да отвори очите и на сърби, и на хървати, и на българи; едно ни е само жално, че нашите български учени (които имаме твърде малко) нямат още оная свята енергия, която е необходима за секи обществени деятел. Сам г. Бошкович ни се оплаква, че и до днес не му са отговорили ни бяло, ни черно нито браилското «Книжевно дружество» (а г. Стоянов се хвали, че води кореспонденция със сичкият славянски свят), нито цариградското «Читалище». Но да си съставят нашите читатели по-добро понятие за благородните цели на г. Бошковича и за ползата, която ще да принесе неговият речник, ние ще да поговориме по-пространно за това дело в следующите бройове на «Свобода».

Свобода, г. II, бр. 31, 15 януари 1872

9

Г-ну N. в Браила. Секи човек си има свои убеждения и своя програма. Ако ние да би захванали да гъделичкаме самолюбието на едного и на другиго, то би трябало да заприличаме на Насрадинходжевата фурна или на покръстеният евреин, който сега-засега носи име «Восток». Секи човек е длъжен по-напред от сичко да бъде човек, а после вече да стане патриотин, християнин и пр. Злото тряба да се преследова даже и в ония случаи, когато това зло се намира и в нашите собствени действия. Една страница строга критика е милион пъти по-полезна, нежели цели томове безсмисленни похвали. Размислете се добре и отговорете на нашите забележки. Тряба да ви кажеме и това, че вашите «хвалебни песни» са и глупави, и смешни. Турете ръката си на сърцето и попитайте се кои са и какви са ония български достойнства (частни и общи) и заслуги, за които ние сме обязани да говориме по вестниците. Сяка една похвала, която са изнася пред светът не на време или из патриотически побуждения, става насмешка. Какво би вие казали за нас сами, ако ние да би поместили във вестникът си такива едни редове: «Негово високоблагородие г. х. Иванчо х. Величков Пенчевич ефенди се е удостоил да изпие една чаша мастика с негово превъзходителство Мемиш паша.» Вие би

казали, че ние сме полудели. Така ли е? А защо ние да не кажеме същото на достойните редактори на още по-достойният «Хитър Петър»?

Независимост, г. IV, бр. 26, 13 април 1874

10

Г-ну? в Браила. Литературата и журналистиката имат свои закони. Когато ние нападаме на някоя книга или на някой вестник, то личността на писателят или на редакторът се губи и остават само неговите дела. Тряба да ви кажеме и това, че книгата се пише не за прехраната на Петра и на Павла, а за ползата на народът. Ние сме твърдо уверени, че вие никога няма да купите гнило сукно за любовта на фабрикантинът.

Независимост, г. IV, бр. 51, 5 октомври 1874

11

Г-ну? в Австрия. Честният публицист е обязан да напада не само на погрешките на своите неприятели, но и на слабостите на своите приятели — в противен случай неговото учение ще да се преобрази на нула. Трябва да ви кажеме и това, че безпристрастната журналистика не припознава ни братство, ни приятелство: за нея е важно самото дело и характерът на това дело. Освен това ние цениме хората не по тяхното богатство (както правят нашите цариградски журналисти със своите «благородиета»), не по техните мустаки и не по техния бой, а по техните дела, по тяхната честност и по тяхната добросъвестност в тия дела.

12

Г-ну Х. в Цариград. Нашето правописание няма да се измени до онзи ден, дорде критиката не реши противното. Ето защо, който желае да ни бъде полезен, той тряба да се ръководи и по нашето правописание, и по конструкцията на нашият език.

Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875

13

Г. И. К. в Цариград. Благодариме ви за вашето съчувствие. Кажете на известните вам личности, че ние сме предприняли издението на «Знание» не за удовлетворението на разнообразните лични човечески страсти, а за ползата на цял един народ; следователно в нашите изследования вие няма да срещнете нищо друго, освен положителни и доказани истини. Науката и положителните знания не обичат нито да се крият под непроницаемите була, нито да се защищават с риторически фрази, защото природата е хубава, поетическа и възвишающа и без белило.

Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875

14

Книгите, вестниците и периодическите списания са най-главните учители на народите. Ония народи, които са познали тая истина, приемат с несписана радост сяко едно новопоявившe се добро и полезно списание и насърчават способните писатели да работят с по-голяма ревност на литературното поле, като се стараят да разпръснат техните съчинения между народът, който и обиква четението. Така например в Германия се чете твърде много. Там се внасят много французки и други полезни списания и превождат се на немски език. Русия така също е захванала да се старае за своето народно образование. В 1871 година русите са имали 408 периодически списания, 492 печатници и 1037 читалища. Ние не говориме тука за големите и богатите библиотеки, които се намират в Петербург и в Москва; секи читател може да си помисли доколко могат да струват тия богати библиотеки. Русите в последньото време са напечатали много и разновидни полезни книги. Ако искате да се уверите как стои в умствено отношение един народ, то погледайте книжнината на тоя народ и числото на читателите.

Знание, г. I, бр. 19, 15 октомври 1875

15

Из Браила ни молят да явиме в «Знание», че техните патриоти учители са оставили училището на божият произвол, защото са заняти твърде много в «Книжевното дружество». Главната причина, която стои на път на училището, без никакво съмнение, е «Периодическото списание», което тая година не може да се появи на свят другояче, освен с «цезарско сечение». Умният, полезният и високоученият материал, който ще да влезе в изтърсачето на тоя литературен гигант, изисква такива напрежения, които не може да ублажи ни сам д-р Богоров със своето рециново масло.

Знание, г. I, бр. 20—21, 31 октомври 1875

16

† Днес сичка Росия оплаква своят поет Некрасова, който и до последните минути на животът си пее:

Сейте разумное, доброе, вечное,
Сейте! Спасибо вам скажет сердечное
Русский народ. . .

«Ако поетът и да е умрял, говорят «Отечественные записки», то да живее неговата поезия! Неговата журнална деятелност и неговата поезия са дали на Росия толкова много, щото «вечная память» за него не може да бъде проста, условна фраза.»

КНИЖЕВНИ ИЗВЕСТИЯ

1. Книжарницата на Х. Данова е напечатала своят календар «Летоструй» за 1870 година. Ние още не сме видели тая книга, но желаем да я видим по-популярна и езикът ѝ да е по-прост и по-понятен, отколкото беше «Летоструй» за 1869 г. Каква полза има народът от такава една книга, която той не разбира!

2. Една от нашите български погрешки е тая, че ний българите още не знаем що ни тряба и що е за нас полезно. Във в. «Отечество» е напечатано обявление от г. Блъскова, в което той известява, че е намерен да преведе и напечата няколко книжки за българската публика. Тия книжки са следующите: 1) «Тайните на инквизицията» (Галоа, Лорента или Пол Феваля?); 2) «Злощастна Кръстина» (от кого е написана?); 3) «Слъзна молба на 7-тях дни Ефрема Сирина» и пр. Ние от своя страна не можем да не кажем: чест и слава господину Блъскову за неговите старания да бъде полезен на нашият народ, но господство му тряба да бъде по-строг, когато избира каква и да е книга за българите. Кажете ми, време ли е сега да превождаме и печатаме такива книжки, които не щат да принесат никому никаква полза? Защо ни е «Ефрем Сирин» и «Тайните на инквизицията»? Ние и сами не знаем.

Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869

3. Тия дни се появиха на свят две брошури: «Упътване за българскый язык.» Написал д-р И. А. Богоров. Виена, 1869 г. и «Второ упътване за българскый език». Написал д-р И. А. Богоров. Виена, 1870 (?) г. В тия две брошури г. Богоров има голямо право, дето се подсмива над нашите писатели, които съвсем са орусили българският език, но и той в своите брошури често прави същите погрешки.

4. Пишат ни из Ибраила, че г. Добровски (Добрович) е намислил да издаде на български език съчиненията на А. Гилфердинга и очаквал да се отвори печатница в Ибраила и да приведе в действие своето намерение. Ние от своя страна се радваме за това предприятие на г. Добровски и желаем му добър успех. Съчиненията на А. Гилфердинга — за които мислим да поговорим в следующите броеве на нашият вестник — са твърде полезни за нашият народ, особено неговата история за сърбите и българите. Но ние пак не можем да не забележим на г. Добровски следующето: 1) за да напечата човек сичките съчинения на Гилфердинга, трябат много пари и големи трудове, 2) не сичките статии в книгите на Гилфердинга са потребни днес на българите. Затова ние съветуваме г.

Добровски да напечата най-напред: из I том «Письма об истории сербов и болгар», а из II том «Славянские народы в Австрии и Турции», «Государственное право сербскаго народа в Турции», «Чем поддерживается православная вера у южных славян» и «Взгляд константинопольскаго грека на болгарские и критские дела». Истина, че и статията «Болгарские просветители Кирилл и Мефодий» е твърде важна, но тя е написана за русите, а не за българите. Когато г. Добровски напечата горенаречените статии, то тогава, ако има средства, нека преведе и напечата и другите. Това е нашето лично мнение.

Повтаряме, ако г. Добрович изпълни своето предприятие,то неговото име ще се запише на страниците в историята на българската книжевност.

Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869

5. Летоструй или домашни (?) календар за 1870 г., издан от книжарницата на Хр. Г. Дановаи с-ие, Виена, 1869, in 8, 224 стр.

Тоя домашен календар прилича на своят баща, т. е. на календарът за 1869 г. В него са поместени такива статии, които са се явили на светът не за да бъде календарът домашен, а защото са се намерили разгеле в чантата на г. г. Х. Данова и И. Груева. Например защо е поместена в тоя домашен календар статията «Поглед върху османската история» и «Ордени и нишани»? По нашето мнение тия статии са поместени в календарът само за ордени и нишани, а не за ползата на народът. Такива учени мъже има България! Колкото за езикът на тоя домашен календар, ние можем да кажем, че е à la Груев, сир. неразумлив и тъмен. Но за тоя календар ние ще повторим после.

Свобода, г. I, бр. 4, 26 ноември 1869

6. Във в. «Македония» се печатат в последно време повести и романи, щото е, по нашето мнение, твърде полезно, но ние съветуваме редакцията на «Македония» да бъде малко по-строга, когато избира такива романи за вестникът си. Не би зло било да се завземе някой българин да преведе из Шатрияна: «Тереза», «Припомнования на един рекрут за 1793 година», «Ватерло» и «Историята на един земледелец в 1789 г.»; из Еркмана: «Диви Егов» и «Записки от един пролетария» (сиромах); из Лабулея: «Княз куче» и «Париж в Америка» и пр.

Свобода, г. I, бр. 5, 3 декември 1869

7. Г. Моско Попов е намислил да напечата географически речник за Еьропейска Турция (засега само за България, Тракия и Македония) и пита редакцията на в. «Македония» дали ще да одобри неговото предприятие. Г. Попов говори: «В тоя речник читателите ще се научат най-първо за разделението ѝ (на Европейска Турция), сетне разделението ѝ на вилаети и най-после градът или селото дека е и как тия отстоят от по-напредният изписан. В него (в речникът) ще забележат сичките градове, паланки, села и селца, като се опише по колко жители имат и да се определи от коя са народност; колко черкови, какво е местоположението, колко училища има и какви са; в каква са степен хората в своето развитие; главният им поминък и характер; някои по-важни работи и приключения на някой момък или мъж, някои странни работи (?) и пр.»

Ние от все сърце желаем добри успехи на г. Моска Попова и предказваме му, че неговите трудове не щат да останат ненаграждени от народът. Редакцията на «Македония» казва, че тоя словар не може да бъде достаточен според програмата му. Ние с това сме съгласни, но от началото нищо не бива цяло и безгрешно и нека г. Попов напечата това, щото може, а други повече и ще стане едно общо и съвършено нещо.

Свобода, г. I, бр. 7, 17 декември 1869

8. Д-р Пандели п. Минчов дава награда от 50# тому-ва, «който събере и напише в разстояние на 4 години, от 1870 година, сичките (?) народни предания, пословици, поговорки, гатанки и приказки с исторически, археологически и критически издирвания на тази наша народна словесност. (Мак., бр. 6).

Това доброжелание на г. д-р Пандели е твърде благо

родно и велико, но да събере един човек сичките български предания, песни, пословици и пр. нито е възможно, нито пък има такъв един учен българин, който да се заеме да извърши това велико дело. Не беше ли по-добре г. Пандели да даде тая премия на един учен българин, който събере един том български народни песни, или на тогова, който събере българските пословици, или най-после на тогова, който опише българските свадбени обичаи и пр. А ще се намерят и други български родолюбци, които ще дадат премии и на тия учени, които опишат старите и новите погребални обичаи у българите, които ще съберат българските приказници и пр. Такова едно предприятие, което желае г. д-р Пандели, не може да извърши един човек, а цяла комисия, и за това нека един учен българин се земе за един отдел, други — за други и работата ще бъде свършена. Ние мислим, че тая мисия могат да извършат, днес за днес, Цариградското читалище и «Българското книжевно дружество» в Ибраила, а не частни лица.

Свобода, г. I, бр. 7, 17 декември 1869

9. Пишат из Пазарджик във в. «Македония», че В. Чолаков печата книга за българското правописание, в която въстава «против кривите проповеди на новите проповедници за правописанието». Нам ни се чини, че българският език, т. е. българското правописание, ще се оправи само тогава, когато българските писатели захванат да пишат български, сир. да пишат по духът и по конструкцията на простонародният език — другояче не може и да бъде. Народът съставлява езикът си сам, а не граматиците. Граматиката е закон или описание на езикът, а да говори и да пише българинът правилно български, то го е научила майка му.

Същият В. Чолаков е намерен да напечата «Български сборник», в който щат бъдат поместени народни песни, гатанки, пословици, описания на народните български празници, обичаи и пр. Желаем добър успех на това важно за българският народ предприятие от г. Чолакова и надеяме се, че секи един българин ще помогне г. Чолакову да изпълни целта си.

Свобода, г. I, бр. 9, 4 януари 1870

10. Г. И. Касабов е превел «Хайдуците» от Шилера и скоро ще ги напечата. Надеяме се, че българският народ ще посрещне тая книга усердно, защото тя заслужва такова едно приемвание.

Свобода, г. I, бр. 13, 20 януари 1870

11. В същият вестник пишат, че скоро щял да захване да се издава в Цариград един «любословен» (?) вестник под заглавие «Читалище». (Ние не знаеме какъв ще да бъде тоя вестник по съдържанието си и по направлението си; но не желаеме да бъде той л ю б о с л о в е н, защото нашите вестници и без това много говорят, а малко работят. Защо ни е други л ю б о с л о в е н вестник, когато имаме «Дунав»? р.)

Свобода, г. I, бр. 31, 19 юни 1870

12. Излязла е хърватска книга «Lira», в която са поместени стихотворенията на г. В. Гайя. В тая книга има две стихотворения «На братията ми българи» и «Балкан», които са за нас твърде интересни, защото из тях можеме да видим какви сношения желаят да имат с нази хърватите.

Свобода, г. I, бр. 36, 30 юли 1870

13. «Српске народне приповјетке», събрал и на свят издал Вук С. Караджич. Второ издание. Виена, 1870, in 8°, XIV и 352 стр. Тая книга е твърде полезна за ония учени мъже, които се занимават с етнографията на южнославянските племена.

Свобода, г. I, бр. 37, 8 август 1870

14. Г. Али паша намерил в «Македония» такива неща, които били против правителството, и запретил я на три месеца. Голям сайтария е Али паша! «Македония» писала против правителството! Ха-ха-ха!

Свобода, г. I, бр. 47, 21 октомври 1870

15. «Изгубена Станка», драма в пет действия. Разпоредена в сцена (?) от Богдана Манчев, ученик у централното Болградско училище и представена за пръв път на театро в Болград, 1870 година. Издава съчинителят на същата повест (?) Р. И. Блъсков. Букурещ, у народната печатница «Отечество», 1870 г., in 12°, стр. 48.

Тая книжка е написана твърде безграмотно.

Свобода, г. I, бр. 47, 21 октомври 1870

16. Г. Н. Павлович е издал една картина, на която съдържанието е влазянието Аспарухово в придунавските страни. (Не намери ли г. Павлович други някой сюжет за своите картини — р.) Цената ѝ е една жълтица.

Свобода, г I, бр. 50, 18 ноември 1870

17. Излязла е книга под заглавие «Начална граматика за изучение на българскый язык. По К. Говорова (???!!) наредил С. Радулов. Книжка първа». Болград 1870, in 8°, 116 стр.

Българска граматика, съставена по К. Говорова! Чудеса чудес и всяческая чудеса! Ние съветоваме г. Радулова да напише и българска история по Карамзина. Един побългарява чуждите съчинения, а други пише история на българският език по образецът на руският език! Кажете после това, че ние не сме чудни.

Свобода, г. II, бр. 2, 11 януари 1871

18. «Право» являва, че г. П. В. Оджаков бил намерен да издаде една книга под заглавие «Наука за песнотворство и стихотворство, учебник за българските общински училища». Нам ни се чини твърде чудно и твърде смешно заглавието на тая книга. Наука за песнотворството и стихотворството! Господи, помилуй нас грешних!

Свобода, г. II, бр. 5, 30 януари 1871

19. Славянофилското общество в Москва и Петербург се е решило да праща различни руски книги в славянските земи в Австрия и Турция. Това би било по-полезно, отколкото да им изпраща стари икони и стари черковни одежди.

Свобода, г. II, бр. 6, 6 февруари 1871

20. В Черна гора е захванал да излазя от 1 януария вестник «Црногорец». Издава се в Цетиня. (Ние се радваме за появлението на тоя вестник и подаваме му братска ръка, както нашият народ ще да подаде своята десница на черногорските юнаци. Може и това наше съчувствие да се не харесва на «Отечество», на турските дуалисти и на г. Х. Георгиева; но сърцето човеческо не може да бъде настрадинходжовска фурна—р.)

21. «Македония» се обещава да не говори никога за в. «Право», защото тоя вестник със своите отговори раздражавал нашите свраки и тия от яд изпускали твърде неприятна меризма. Ние съжаляваме за това решение на «Македония», защото такива господиновци, какъвто е г. Оджаков, приличат на онзи петел, когото хората пуснали на прагът, а той се качил на полицата. Дайте само воля на свраките и тия ще да закрякат на сяка върба и тежко на нашите уши! Юздата е необходима за конят, а за глупците — благородна опозиция. Ако «Право» да беше клисав симид, то «Македония» трябаше да го остави на мира, защото и самите покупатели щяха да го оценят; но той е вестник и от неговата меризма твърде лесно може да се развали атмосферата по сичка България. Тряба ли да бъдеме равнодушни към такова едно явление? Самото човеколюбие ни не допуща.

Свобода, г. II, бр. 7, 13 февруари 1871

22. «Македония» разказва, че в Цариград е излязла книга под заглавие «Готварска книга» или наставления за сякакви гостби, според както ги правят в Цариград, и за много други домашни справки. Съдържава повече от 300 разправи за разни работи по домашната екнсмия. Цената ѝ е 10 гроша.

Нашият напредок върви и разпространява се: «Зорницата» ни научи да бъдеме благонравни и да меришеме

на квакерство; «Ружицата» скоро ще да ни научи да се облачаме и да меришеме на Париж; а «Готварската книга» ще да научи що да правиме, за да бъдат гостбите ни меки и крехки, а то ти като неопитен твърде лесно можеш да си строшиш зъбите. И така, от днес българите няма вече да ядат качамак, просеник, бял лук, праса и сол с мерудийка, а «гостби, според както ги готвят в Цариград». Щастливи българи! Ако не можете да живеете другояче като хора, то барем тряба да се научите да ядете колкото се може по-скоро, защото историята не чака.

Свобода, г. II, бр. 11, 13 март 1871

23. «Бълг. книж. дружество» е измътило и втората книжка на «Периодическото списание». И така, първата книжка чини 1200=||=, а втората 800=||=. За две години две ейца; но и тия са твърде скъпи, а още повече неудовлетворителни. Камо си ти, дядо Добрович? Ти без никакви фондове извади две книжки; гледай сега и третята да извадиш и да докажеш на членовете на «Дружеството», че когато човек желае да работи, то той намира средства и под земята. Надеяме се твърде скоро да поговорим по-пространно за «Периодическото списание».

Свобода, г. II, бр. 14, 3 април 1871

24. Из Прага ни пишат едно дълго писмо, в което нападат на «Бълг. книж. дружество». Ние се не съглашаваме за сичко с нашият дописник и затова не желаеме да напечатаме дописката му; но в това също време ние тряба да приведеме тука няколко реда из това писмо, които се отнасят не до «Дружеството», а до действителните му членове. Ето що говори дописникът ни: «Чешките вестници току дрънкат за българската литература, че тя наскоро щяла да се обогати с един билюк съчинения («Периодически списания» и «Сборници»), т. е. че Българското книж. дружес. било наторило земята дотолкова, щото българските книги щели да растат като печурките. «А Стоянов, бившият студент на Пражкият университет, ще да издаде на бял свят такива мъдри и учени произведения», които ще да ощастливят сичкото човечество. . . и пр., и пр., говорят вестниците. С една дума, г. Стоянов се хвали сам по чуждите вестници, а хората четат и вярват. Не помня в коя книга прочетох, че онзи, който се хвали, и онзи, който се чуди, не може да има здрав мозък. Хората се хвалят само тогава, когато искат да покрият своето нищожество.

Свобода, г. II, бр. 15, 10 април 1871

25. Излязла е и 10 книжка от «Училището», в която е поместена една статия, написана от Н. Планински под заглавие: «Естествено възпитание за телесното съхранение на децата». В тая статия г. Планински говори: «На деца б л а г о р о д н и, на които безмерното употребление на (от) млякото докарва куркание н а (в) червата, болест н а (в) стомахът или които изваждат малки частици к а т о б я л м ъ ж (?) показва, че сирението на млякото е несмелено.» Ние не сме доктор, но практиката ни дава право да забележиме на г. Планински, че не само у б л а г о р о д н и т е деца, но и у н е б л а г о р о д н и т е бива куркание в червата и болест в стомахът, когато тия употребляват много мляко; а из устата на сичките млекопитающи се животни излазя п р е с е ч е н о м л я к о; а може само у захаралийските деца, които са б л а г о р о д н и, да изскача б я л м ъ ж.

Свобода, г. II, бр. 16, 17 април 1871

26. Излязла е третята книжка от «Периодическото списание». В тая третя книжка са напечатани две твърде интересни статийки («За училищата» от Н. Бончова и «За богомилството» от Р. Королева). Сичкото това е добро, но ние пак смееме да попитаме действителните членове на дружеството: камо им още 33 книжки? Камо им «Сборникът»? — Три години — две вретена!

Свобода, г. II, бр. 17, 4 октомври 1871

27. Нашият атински дописник казва (гл. бр. 21), че българите и след хилядо години няма да имат повече от десет вестника; а ние видиме, че вестниците у нас растат и умножават се като гъбите през августа. Погледайте колко вестника излазят само в една Ромъния! А цари-

градските просветители? А «Дунав»? «Периодич. списание» мисли, че щом българите добият десетина вестника и щом г. Дринов открие още някой старобългарски паметник, то ние, българите, ще бъдеме доволни и щастливи. Това време е вече настанало: г. Дринов открил вече «отца Паисия», а нашите вестници са заминали узаконеното число. «Осата» издаде само един брой или само обявление и скри се от студът; «Комарът» умря, преди да се роди, защото сичките деца, които се раждат от родителите на «Тъпанът», умират рано и скоропостижно; «Школа за народ» одавна вече мисли да просвети българските умове, но хората не щат вече съвети и сладки думи; «Училището» се мести като чергарин от място на място и ниде не намира щастие: «Народност» се помина за инат на българите; «Отечество» умря, както умира сяко недоносче; «Думата» потъна в Лета, защото нямаше що да дума и кому да дума; «Кърлежът» се изгуби, щом се остригаха овцете; «Мирозрението» стана слепозрение и удави се; «Дунавската зора» и сама не знае защо умря; а «Пер. списание» лежи от кокошата слепота в салонът (за тоя салон се плащат 2,059 фр. и 10 б. на годината), защото няма кой да го води по светът да проси милостиня. Освен сичките тия светила, ние имаме още «Македония», която стъпя като в паници, преподобното «Право» и високоученото «Читалище», а тия дни ще да захване да се издава и някаква си «Слава». Тоя вестник ще бъде духовен и ще се издава от г. Т. Х. Станчева. «Македония» казва, че първата книжка от тоя вестник е вече излязла и съдържанието ѝ е такова: към читателите; морални поучения на преображение; догматически поучения; няколко речи върху неверието; началото на християнските храмове. И сичкото това се е събрало на 16 странички!

Свобода, г. II, бр. 22, 13 ноември 1871

28. В «Моск. ведом.» пишат, че в Париж се поминал Н. И. Тургенев, който беше един от първите писатели в Росия Тургенев е написал знаменитата повест «Накануне в която главната роля играе българинът Инсаров.

Свобода, г. II, бр. 23, 20 ноември 1871

29. Ето вече пред нази две книжки от II-то годишно течение на в. «Читалище» и ние можеме напълно да се наслаждаваме. Сичко на тоя свят върви напред и усъвършенствува се; а «Читалище» из ден на ден става поглупаво и по-безкнижно. Ние мислехме, че първото място на глупостта занимава «Дунав», а сега се отказваме от своето заключение. Който иска да се увери в нашите думи, той нека да има търпение и да прочете с внимание Оджаковата статия и филоссфиите на г. Л. И. Господи боже, до каква глупост може да доживее човек! Свестете се, господа, и не хабете хартията и мастилото — поиграхте си малко и стига вече. А сиромасите българи харчат парите си за вестници! Вашите празнословия и глупости и дяволът не може да разбере, а камо ли българите! Господин Найденов се е решил да затъпява българските умове и продължава своите занятия!

Свобода, г. II, бр. 23, 20 ноември 1871

30. Печатарското дружество «Промишление» е напечатало вече две книжки и печата третята. Вестник «Македония» казва, че излезлите вече книжки имали такива заглавия: «Бъдният вечер на Коледа», побългарил (??!) Павел С. Бобеков, и «Наводнението на Дунав», побългарил (???!!!) Стефан С. Бобчев. Скоро гореказаното дружество щяло да издаде и «Съкращената османска история». (И нея не може ли някой да побългари?) Хората казват, че нашата книжевност не напредва; а ние видиме, че българските писатели са станали кръстници и на чужденците. Кой би се сетил от европейските писатели да пофранцузи или да понемчи «Наводнението на Дунав»? Както щете, а българите са велики майстори! Разказват, че г. Жинзифов е намислил да напише българска история със стихове; че г. Пишурка мислел да побългари аритметиката (до сега е тя била чифуткиня); а г. Бобчев щял да покръсти и Кара-су. Помогни им, боже!

Свобода, г. II, бр. 25, 4 декември 1871

31. Излязла е и четвъртата книжка от периодическият вестник «Читалище», но и тя е така също лошаво съста-

вена, както и другите три. Истина казва пословицата, че «Гърбавият ще бъде изправен само в гробът».

Свобода, г. II, бр. 26, 10 декември 1871

32. Г. Пишурка е твърде деятелен човек. Преди една година ние се насладихме с неговата драматическа поезия «Изпаднал търговец»; а сега ще да се насладиме с неговата «Момина китка», т. е. с женското лирическо стихотворство. Ние и тая книга не сме видели, но иска ни се да повярваме на г. Данова, който във в. «Право» ни разказва, че тая «Китка» е полезна за секиго, «а особено за домашното обучение и прочит». А знаете ли що ни дойде на умът, когато прочетохме обявлението на г. Данова? — Чифутите най-много хвалят гнилата стока, защото добрата и сама се продава. Дано бъдеме излъгани.

Свобода, г. II, бр. 27, 17 декември 1871

33. Един българин отишъл да се учи в чужда земя и учил се цели 12 години. Когато той се изобразил и върнал се дома си, то майка му го посрещнала с голяма радост, постлала му най-шарената плъст и завила го с най-новата черга, защото момчето ѝ не може вече да спи просто. Светила месечина. Образованият мъж видял на таванът едно залепено лайно и сичката нощ размишлявал и чудил се за него. Когато съмнало, то майката попитала детето си: «Наспа ли се, сине?» — «Сичката нощ не съм си захлупил очите.» — «А от какво, мой мили синко?» — «Сичката нощ съм мислил и чудил съм се» — рекъл ученият. — «А що си мислил и за какво си се чудил?» — «Чудех се на онова лайно и никак не можа да се усетя как се е качил биволът на гредата и как е можал да на. . . на нея». Майката погледала нагоре и видяла твърде просто нещо. На таванът била дупка и тя я залепила с едно лайно. «Глупав отиде моят син да се учи, а по-глупав се върна назад», си помислила тя.

Тоя син твърде лесно може да се сравни с нашият вестник «Читалище», защото и неговата ученост е знаменита. Излязла е вече и 5-та книжка от тоя вестник; но. . . глупост, глупост и пак глупост!

Свобода, г. II, бр. 28, 25 декември 1871

34. Излязъл е и продава се Дановият календар, който носи архиерейско име «Летоструй». Съдържанието на тоя календар е добро и разнообразно, освен «животописанията на Бисмарка и на г. Тиера» (с портрети) и статията «Мюслимански свещени останки». За кой дявол е на българите да знаят кой е Тиер и кой е Бисмарк, когато тия не познават още и сами себе си? За кой дявол са на българите «мюслиманските останки», когато самите български останки (паметници) остават и до днес неизвестни на народът. О, г. Груев е голям майстор! Ако господин Данов обича Тиера или Бисмарка и ако г. Груев уважава турските гробища, то народът ни никак не разделява техните убеждения. Бисмарк, Тиер, Насрадин ходжа, хаджи Коскун, Бонапарт — се големи работи! Освен това ние би желали да попитаме г. Данова кога той ще да заговори човечески и да пропише български! Какви са тия монголски езици? «Здравословен дял», «Погляд въз блъгарскыты училища», «различни строеве (?) пръст» и пр. Молиме ви, г. Данов, да захванете да пишете български и ние ви се обещаваме да разкажем на сичкият свят, че вие знаете и старославянски, и руски!

35. В Белград е излязла втората част от «Всеобщата история», която е написал г. Стоян Бошкович. Първата книга е излязла още в 1867 година. Ние би посъветовали нашите учени да преведат тия две книги на български за нашите училища, за да не мъчиме децата си със Смарагдовият боклук. Историята на г. Бошковича е написана за южните славяни въобще.

Свобода, г. II, бр. 30, 8 януари 1872

36. «Македония» ни являва, че г. Христо Арнаудов е захванал вече да печата на български език турските закони. Потребни ли са на българите тия закони, когато в Турция закон не съществува, ние не знаеме, знаеме само това, че тия непременно ще да бъдат полезни за самият

автор. Преди малко време ние молихме бога да прати козя краста за българите учени мъже; а сега го молиме да я не праща, защото е милион пъти по-добро да превожда човек даже и турските закони, нежели да ходи по цариградските улици и да прави шпионлъци.

Свобода, г. II бр. 31, 15 януари 1872

37. Кратка българска история с вопроси и отговори за първоначалните училища, от Д. Т. Душанов. Издание второ, Виена, 1872 г., стр. 148.

Наградени подвиг. Драма от 5 действия, от Д. Фингова. Виена, 1872, 8-на, стр. 83.

За тия две книги сам г. Данов прави в «Турция» следующата забележка: «Като не можехме да оправиме сами горните книги, по (то) от невнимание на коректора са се вмъкнали в тях доста типографически погрешки, от които някои са се изметнали (?) и на логически (?), затова молиме почтените читатели като срещнат такива да (ги) поправят и да ни простят.» Ние мислиме, че по-голяма рекомандация не е нужна. Молиме цариградското «Читалище» да земе тия книги под своето покровителство и да им изправи логиката.

Свобода, г. II, бр. 33, 29 януари 1872

38. «Македония» е запретена и запретена е така също без никаква причина, както са изпроводени и нашите епископи. Но кой губи от сичкото това? — Разбира се, че пак турците. «Кой каквото сее, това ще и да пожъне».

Свобода, г. II, бр. 34, 5 февруари 1872

39. Излязла е 8-та (на кориците), а седмата (на заглавието) книжка от «Читалището», което одавна вече се редактирува от г. Йовчева. Нашето «Читалище» прилича на турското правителство в сяко едно отношение — редакторите се променяват, а глупостта си остава пак глупост.

Свобода, г. II, бр. 35, 12 февруари 1872

40. Г. Пишурка се е заклел да издава секи три месеца по една книжка. Преди малко време той е напечатал във Виена една «Кудкодачка или разни морални стихове и приказки». Разбира се, че тая книга — както се види и по заглавието, и по съдържанието — е написана само за петлите и за кокошките, защото българите не разбират още птичият език.

Свобода, г. II, бр. 43, 8 април 1872

41. В Петербург е излязла книга под заглавие: «Псэзия славян, сборник лучших поэтических произведений славянских народов в переводах русских писателей. Издание под редакциею Н. В. Гербеля. Спб, 1871, на 4-на, IV, 542.

В тая книга са поместени и български народни песни, преведени от К. Жинзифова; но преведени са до такава степен лошаво, щото някои места губят съвсем своята смисъл.

Свобода, г. II, бр. 46, 29 април 1872

42. В Загреб се поминал един от «най-първите» южнославянски просветители и апостоли, който беше посветил сичкият свой живот за южнославянските интереси. Тоя знаменит мъж е Лудовит Гай. Хорватският народ е длъжен да възвдигне голям паметник на гробът на тоя народни мъченик и да напише на него: «Тоя е, който възкреси хорватският народ; тоя е, който научи народът си да уважава своето славянско име; тоя е, който познакоми хорватите с другите славянски племена; най-после, тоя е, който посея мисъл за южнославянското единство.»

43. «Македония» е захванала да излазя изново. Надеяме се, че нашите български патриоти щат да посрещнат тоя единствени български вестник с радостно сърце.

Свобода, г. II, бр. 46, 29 април 1872

44. Научаваме се, че «Периодическото списание» щяло да се измъти. Да ви кажеме право, ние не вярваме, че такова едно чудо може да се извърши, защото «Книжев-

ното дружество» носи своят плод единайсет месеца, следователно «Периодическото списание» ще да се роди чак наесен.

Свобода, г. II, бр. 48, 13 май 1872

45. Излязла е вече петята и шестата книжка от «Периодическото списание». Тия две книжки са съставени нелошаво.

Свобода, г. III, бр. 1, 2 юли 1872

46. България изгуби още един човек, който заслужва вечна памет; а тоя човек е Александър Гилфердинг. Секиму е вече позната неговата книга «Письма об истории сербов и болгар». А. Гилфердинг се е родил в 1831 година. В 1848 г. той постъпил в Московският университет на историко-филологическият факултет; а в 1852 свършил науките си твърде блистателно. Първото негово съчинение «О сходстве языка славянского с санскритском» е излязло из под печат в 1853 г. После Парижкият мир той бил изпроводен за консул в Босна, дето и написал съчинение «Босния, Герцеговина и Старая Сербия». Българската история е доведена до Асена I. А. Гилфердинг е събирал материал и мислил е да продължи това важно дело; а дали е оставил ръкописи, ние още не знаеме. Вечная памет!

Свобода, г. III, бр. 2, 8 юли 1872

47. Излязла е и 18 книжка от многоуважаемото «Читалище». А знаете ли що? «Читалището» е захванало да се поправя. Как да се поправя? — Съдържанието му пак не хела, но не е нито безсмислено, както то биваше досега. Желаеме му напредок!

48. В «Читалището» прочетохме, че цариградските българчета из лицеят са превели драмата на Виктора Гюго «Лукреция Боржия». Ние още не сме видели тая книжка и не знаеме дали е преведена добре, защото «Читалище» не говори за тоя вопрос почти нищо; то само се оплаква, че тая книжка ще да развали добрите

нрави на българският народ. Ако питате нази, то ние можеме да ви кажеме, че гореказаната драма, ако само тя е преведена както тряба, не е дотолкова убийствена за народът, доколкото е убийствено самото «Читалище» и «Водачите» на г. Алека Кръстовича. Това сме готови да докажеме сякога.

Свобода, г. III, бр. 3, 15 юли 1872

49. В Русчук е напечатана кратка аритметика от г. Н. Маркова. Г. Марков ни являва в «Дунав», че тая книжка е твърде малка, т. е. тя съдържава в себе си не повече от 32 страници; а цената ѝ е 4 гроша. Из сичкото това се види, че г. Марков се е завзел да печели. Браво-симо!

50. Излязла е 19 книжка от «Читалище». Това «Читалище» се поправя се повече и повече. Едно само ни се не харесва, че в тоя честит периодически вестник твърде често се помещават и такива статии, които служат само за насърчаване на младите писатели; а това е твърде неблагоразумно. Един ученик желае да се похвали пред родителите си, че знае нещо; а «Читалище» печата неговите детински бръщолевенета, за да ги чете българската публика и да се просвещава! Ние мислиме, че назначението на «Читалище» е съвсем друго.

Свобода, г. III, бр. 4, 22 юли 1872

51. «Левант Таймс» говори, че турското правителство се било завзело да напечата нужните за българските черкови служебни книги в своята правителствена печатница. (Турското правителство е свършило вече своите собствени дела, ами се е завзело да печата и българските черковни книги! Сега вече захващаме да се убеждаваме, че българите ще да идат в рай. Тия книги са в състояние да спасят и най-грешният човек. Пак ще да се отвори работа за Арнаудова! Ние мислиме, че тия книги ще да се преведат от турски — р.)

Свобода, г. III, бр. 5, 29 юли 1872

52. Господин Д. Манчев е препечатал във Виена своето педагогическо произведение «Бащин език». Това произведение се състои от три книжки, в които са поместени и дсста картинки. Тия три книжки са съставени по твърде добра метода и ние ги рекомандуваме на учителите и учениците. Разбира се, че тия три книжки имат свои недостатки. Защо не са обяснени гатанките? Защо са ония без съдържание и без смисъл приказници, които се срещат твърде често в гореказаните книжки? Най-после, защо са поместени ония картинки, под които не съществуват никакви обяснения? Но сичките тия недсстатки са твърде малки. Надеяме се, че г. Манчев ще да изправи своите грешки в другите издания.

Свобода, г. III, бр. 6, 5 август 1872

53. «Македония» е запретена от турското правителство по желанието на нашият честит Синод, който не гледа своите черковни дела, а захванал е да се меша и там, дето го не викат и не питат.

Свобода, г. III, бр. 7, 12 август 1872

54. Излязла е 20 книжка от цариградското периодическо списание «Читалище». В тая 20 книжка се говори само за Англия и за Америка. Молиме редакторът на тоя вестник да ни яви из кой енциклопедически речник той превожда своите статии. Ние имаме хиляди свои домашни вопроси, а занимаваме се с ингелизкият живот! Не би било лошаво, ако «Читалище» се завземеше да напечата на своите страници историята на тунгузите и самоедите. Ние сме чудни хора!

Свобода, г. III, бр. 8, 19 август 1872

55. Излязла е и 21 книжка от периодическото списание «Читалище», която е малко по-лошавичка от 20-та. В тая книжка е поместено едно стихотворение под заглавие «Алегория», под което редакцията прави следующата забележка: «Поместяваме горните стихове само за насърчаване на съчинителят, а не заради неговите големи достойнства». И така, «Читалището» се съзнава, че то се издава не да научи неучените, а да погъделичка самолюбието на «маминте дечица». Срамота е! Книжевността не е играчка.

56. Излязла е и книжка под заглавие: «Вапсаните яйца (ейца) повест. Приспособил (?!?) Д. Т. Душанов». Тая книжка не е ни за пред кум, ни за пред сват. Подобни писатели заслужват не насърчавания, а тояга. Ако насърчаваме глупците, то тия щат да направят още по-големи глупости. Чуете ли, г. Найденов?

Свобода, г. III, бр. 9, 26 август 1872

57. Както българската, така и славянската наука изгуби още един човек, с когото би могла да се гордее сяка една народност. Преди малко време се помина българският историк Гилфердинг; а сега се известяваме, че се поминал и Спиридон Николаевич Палаузов. Покойният е родом българин; родил се е в Габрово в 1818 г. Найглавните учени съчинения, които е напечатал Спиридон Палаузов, са следующите: 1) «Век болгарскаго царя Симеона» (1852 г.); 2) «Ромынския господарства» (1859 г.); 3) «Австрия со времени революции 1848 г.» (1860 г.); «Венгрия в современных отношениях к Австрии» (1861 г.). Спиридон Николаевич Палаузов е оставил и много ръкописи. Ние и сами знаеме, че покойният беше написал българска история, която искаше да издаде още в 1867 г. Надеяме се, че одеските българи щат да залегнат, за да напечатат неиздадените съчинения на покойният. Покойният има богата библиотека.

Свобода, г. III, бр. 10, 2 септември 1872

58. Тия дни в Русчук ще да излезе из под печатът една твърде важна драма под заглавие: «Кардам страшни. Драма историческа в четире действия, от Т. Х. Станчева». Между литературните шарлатани г. Станчев тряба да стане председател, защото другите шарлатани не са дотолкова смели и твърде често се стараят да замажат очите на публиката; а г. Станчов краде, лъже и шарлатанствува, без да почервенее. Драмата на г. Станчова не е нищо друго освен проста шарлатания. «Крум страшни»

е изменен на «Кардам страшни» и нищо повече. Съветуваме публиката да не купува гореказаната драма и смело да плюйне в очите на председателят на шарлатаните.

Свобода, г. III, бр. 12, 16 септември 1872

59. Тая година българите изгубиха още едно лице, което е достойно за вечна памет. На 1 септемврия се поминал във Виена Никола Първанов, който в последното време беше изпроводен в Цариград за представител от Видинската епархия. Никола Първанов е родом из Лом паланка; родил се е в 1845 година. Първанов твърде рано оставил бащиното си огнище, отишъл в Белград и постъпил в тамошната гимназия. До четвъртият клас в гимназията нему помагало правителството; а от четвъртият до седмият — г-жа Магдалина Станковичка. Тая добра и честита жена е давала парче хляб на много сиромаси ученици, които са я нарекли «българска майка». Госпожа Магдалина е заслужила това име.

В 1863 година покойни Първанов свършил гимназията и постъпил във Великата школа на филоссфският факултет. Покойният бил един от най-способните студенти; а това дело накарало сръбското правителство да му назначи благодеяние. Когато Първанов бил още студентин, то захванал вече да работи за българското просвещение; той издавал в Белград български вестник «Восток», в който са се помещали доволно важни статии.

Когато покойният свършил Великата школа, то се върнал в Лом паланка и станал учител. Във времето на своето учителствование Първанов издал «Българска граматика», в която се говори за свойствата на говоримият български език. Че Първанов е бил спссобен и почитаем, това свидетелствува неговото избирание за представител на сичкият Видински округ. Тоя видински представител бил само 25 години. Между цариградските представители покойният е бил един от първите деятели. С неговата помощ се е изработил и «Уставът за управлението на българската черкова». От многото трудове и от големите безпокойствия Първанов се разболял и бил изпроводен из Цариград във Виена да се лечи. Първанов беше голям патриотин. Вечна му памет!

Свобода, г. III, бр. 13, 23 септември 1872

60. В «Право» пишат, че някой си В. Мачуковски е намислил да издаде «Българска граматика по македонско наречие». Г. В. Мачуковски още веднаж ни доказва, че нашите писатели не знаят ни що правят, ни що мислят, ни що работят. В обявлението за тая граматика г. Мачуковски говори: «Изучаването за (на) българската граматика в македонските училища е един от най-трудните предметы за учениците, и вместе с тем най-безтолковый (?). Он им отнима доста дълго време и това не им мешае пак да нямат понятие от граматика. Това происходи от несообразността в граматическите формы на досегашните издадени български граматики с ония на македонското наречие.»

Най-напред ние тряба да попитаме г. Мачуковски в какво се състои различието между тракийското, дунавското и македонското наречие? Ние твърде добре познаваме тия три наречия и можеме да увериме г-на Мачуковски, че това различие се състои не в конструкцията на езикът, а в някои отделни думи. Подобно различие съществува и между карловското, сопотското, коприщенското и др. наречия; но никому досега не е дошло на ум да съставлява сопотненска граматика. Най-главното различие, което съществува между дунавското и македонското наречие са думите: ке и ще, он и той, човекот и човекът, трън и търн и пр. Но такова също различие съществува и между тракийското и дунавското наречия.

По нашето мнение г. Мачуковски би много по-добре направил, ако би написал сравнителна граматика на българските наречия и което наречие се окаже по-правилно, то и да се приеме за литературен език. Ние сме длъжни да сближаваме наречията, а не да ги отдалечаваме.

За македонските ученици било тежко да научат думите той, ще и пр.; а не било им тежко да научат руските думи «безтолковый», «несъобразност», «форма» и пр.! Тряба да кажеме и това, че ако учениците в македонска България нямат понятие за българска граматика, то за нея по същата причина нямат понятие и учениците в Търново.

Свобода, г. III, бр. 14, 30 септември 1872

61. «Левант Таймс» говори, че новият български вестник, за когото ние говорихме вече в 15 брой на «Свобода», ще да се нарича «Седмица» и ще да защищава екзархията. «Турция» не би желала да види тоя вестник, защото говори така: «Само това липсуваше на екзархията.» Колкото за нази, то ние би жалали да видиме в Цариград барем един независим вестник, защото «Турция» е полуофициален орган; а «Правото» е за нищо и за никакво.

Свобода, г. III, бр. 17, 21 октомври 1872

62. В руският вестник «Гражданин» е поместена статия под заглавие «Константинопольский собор по вопросу о болгарском экзархате» (глед. «Гражданин», № 24, 25, 26 и 27). Тая статия е написана от г. Тертия Филипова, който едно време беше издал знаменитият отговор срещу покойни Х. Даскалова за неговата статия «Греко-болгарские дела». Тертий Филипсв е неприятел на българският народ; но неговите статии намират съчувствие само между старите бабички и в редакцията на г. Аскочински.

Свобода, г. III, бр. 21, 18 ноември 1872

63. Някой си П. Самарджиев е превел трагедията(?) «Емилия Галоти», която е намислил да напечата в Загреб. Кой е написал тая трагедия и от кой език е тя преведена? — За тия неща преводачът не бере грижа и не иска му се да ни каже. Нека му е на помощ!

Свобода, г. III, бр. 22, 25 ноември 1872

64. Палграв е издал своите пътешествия по Восток, които са твърде интересни. Той описва твърде вярно мохамеданският свят, турските нрави и обичаи и арабските преимущества. Дълбоко е изучил тоя човек Азия и нейните жители. Той е описал твърде вярно злоупотребленията на турските паши, на бейовете, на ефендиетата и на другите чиновници, които управляват държавата по кефът на дебелата сянка. Палграв говори, че турските чиновници са най-големите неприятели на Османската империя, защото са идиоти, които не знаят ни какво говорят, ни какво работят. По мнението на авторът, турските жени

имат голямо влияние на мъжете си; а тия жени са робини, фанатици и противници на секи един напредок. А от сичкото това излазят такива печални последствия, щото даже и ония турци, които се образоват в Европа, не могат да отърсят от себе си азиатската ръжда и да станат хора. И така, г. Палграв мисли, че турците са непоправими.

Независимост, г. III, бр. 23, 23 февруари 1873

65. Из Цариград являват, че приснсблаженото «Право» е запретено на един месец. Чудни неща! И приснoблаженото е станало вече опасно за благосъстоянието на Османската империя! А ние досега мислехме, че тоя калугерски вестник не може да охапе ни най-малката бубулечица. Сега тряба да се запрети и в. «Дунав», ако само турската цензура желае да заспи мирно. Разказват, че «Право» е запретено за това, защото имало нещастие да каже, че екзархът е екзарх, а патриархът е калугерин.

Независимост, г. III, бр. 24, 3 март 1873

66. Научаваме се, че г. Войников ще да захване да издава в Браила нов български вестник под заглавие «Българска зора». Тоя вестник ще бъде умерен, за да може да преминува в България. Сичкото това е добро, но турската цензура е до такава степен невежествена, щото г. Войников ще да има големи мъки. Първата книжка от «Периодическото списание» доскоро лежеше в цариградският цензурни комитет, защото в тая книжка се говорило за български царьове. Ние бяхме изпроводили няколко книжки от «Детската библиотека», в която се говори за животните и растенията; но турската цензура ни ги върна назад, защото са напечатани в Букурещ и защото в тях се говори за животните. Иди после това и имай работа с подобно господарство!

Независимост, г. III, бр. 25, 10 март 1873

67. В «Будущност» пишат, че в Цариград излазят 49 вестника, из които са: 12 турски, 12 ерменски, 10 гръцки, 10 французки, 3 еврейски и 2 български. Ние ще да притуриме само това: на Балканският полуостров живеят

6 500 000 българи, 800 000 гърци и 1 000 000 турци. Тряба да кажеме и това, че само в Цариград излазят политически вестници. «Дунав», «Солунският вестник», «Едирне» и «Сараевският цветник» са полицейски органи. В България ни едно частно лице няма право да отвори типография. Турска работа! Чудно е и това, че българите имат само два вестника, из които единът е турски орган, а другият е сляп от самото си рождение. Докога?

Независимост, г. III, бр. 27, 24 март 1873

68. В «Турция» пишат, че турското правителство се старае да състави закон за пресата, т. е. за печатниците и за печатаните книги. Тоя вестник ни уверява, че тоя закон ще бъде полезен и за печатарите, и за правителството (?); а турският в. «Серач» говори, че сяка печатница е длъжна да плаща известна сума пари на хазната. Кому да повярва човек? Другите правителства гледат да очистят пътят, който води хората към народното образование, а нашите азиатци се трудят да обложат и типографиите с даноци!

Независимост, г. III, бр. 28, 31 март 1873

69. Из Прага ни пишат, че знаменитият немски писател Густав Раш печата три книги: 1) «Сърбия и сърбите», 2) «Източни фенер» и 3) «Турците в Европа». Ние мислиме, че тия три книжки тряба да се преведат колкото се може поскоро и на български, а особено втората и третята. Густав Раш е един от най-добросовестните и най-безпристрастните писатели. Ни един писател не е оценил турската кожа така вярно, колкото г. Раш.

70. Г. Шишков е напечатал историческа драма под заглавие «Велизарий». Сичкото това ни доказва, че ние се занимаваме не само със своята собствена история, т. е. не само с нравите и обичаите на българският народ, а и с византийските хронографи. Имаме пълно право! И Шекспир е земал сюжети за своите драми из гръцката и римската история; а г. Шишков принадлежи в числото на най-великите писатели.

Независимост, г. III, бр. 29, 7 април 1873

71. Г. В. Нейчов е превел от латински на български «Историята на Катилина и Югурта», която е написана от Салюстия. Г. Нейчов ни доказва още веднаж, че българските писатели превождат само онова, щото им се попадне под ръка, без да помислят за полезността на тая или оная книга.

72. Г. Славейков е захванал да издава нов сатирически вестник под заглавие «Звънчати глумчо». Ние се надеяме, че другите бройове от тоя вестник ще бъдат подобри от първият.

73. Ние бяхме явили още лани, че в Букурещ ще да излазя български сатирически вестник «Будилник»; а сега можеме да увериме българската публика, че тоя вестник ще да се появи на свят не по-късно от Гергьовден. Редакторът на тоя вестник ще бъде г. Христо Петков.

Независимост, г. III, бр. 30, 14 април 1873

74. Неуморимият моралист г. Т. Х. Станчов е издал още едно безсмъртно дело, което ще да обогати нашата книжевност от сяка една страна. Неговата драма «Дрангавела» е едно от ония безсмъртни паметници, които остават в царството на глупостта во веки веков. Във в. «Право» е поместена срещу тая книга една твърде безпристрастна критика, която е в състояние да убеди секиго, даже и г. Станчова, че и глупостта има свое величие. И така, да живее г. Станчов!

Независимост, г. III, бр. 31, 21 април 1873

75. «Турция» являва, че и новият Славейков вестник «Звънчати глумчо» е запретен от директорът на полицията. Това запрещение е станало твърде оригинално. «Понеже изданието на «Звънчати глумча» се е захванало някак си нередовно, то това издание се спря завчера по заповедта на директорът на печатът», говори «Турция». Може ли да бъде по-голяма несправедливост? Подобни причини не могат да се нарекат ни азиатски, ни африкански, ни новозеландски. Така ли е, г. Генович? Тежко и горко на нашето образование!

Независимост, г. III, бр. 32, 28 април 1873

76. «Таймс» являва, че в Лондон скоро ще бъде напечатана една нова книга от г-жа Милинген, която е била жена на Мехмед Кипризли-паша. Тая книга ще да носи заглавие: «Мехмед Кипризли паша и неговият шестогодишен живот в Европа». Тая книга беше захванала да се издава в Лондон още от лани под заглавие: «Триесет години в харемът». Нам се чини, че това дело ще бъде твърде интересно.

Независимост, г. III, бр. 32, 28 април 1873

77. В «Турция» пишат: «Новият закон за печатът, който се работеше в министерството на вънкашните работи (???!!), се е свършил вече и щял да се издаде твърде скоро. Според тоя закон, който иска да издава вестник, той тряба да предплати на правителството една сума от 40 турски лири.» (Г. Генович нищо няма да предплати — р.). Освен това, ако някой от вестникарите сбърка в нещо, то ще бъде затворен и оглобен. (Г. Генович няма да бъде ни затворен, ни оглобен — р.)

78. На 1 маия е излязъл първият брой от сатирическият в. «Будилник». Ние рекомандуваме тоя вестник на българската публика.

Независимост, г. III, бр. 33, 5 май 1873

79. В «Право» являват, че турските закони за печатът са свършени вече. Тия закони повеляват на султанските поданици следующите неща: 1) секи, който би пожелал да издава нов политически вестник (!), е длъжен да даде троица «достоверни» (?) поръчители за честността и способността на бъдущият редактор; 2) поръчителството тряба да е потвърдено и от черковното началство, ако редакторът е турски поданик; а ако той е чужд поданик, то от консулатото; 3) издателят тряба да внесе 40 лири в министерството на вънкашните дела (???!!). Когато някой редактор или издател пожелае да предаде вестникът си другиму, то тряба да плати 20 лири. Наказанията щели да бъдат много по-строги (?!!). Досега не са били строги!

Независимост, г. III, бр. 34, 12 май 1873

80. «Право» ни разказва, че ученият, просвещеният, образованият (и светски, и духовно), знаменитият, славният и прославеният мъж отец Балабанов е свършил вече своята книга (Коя книга? Каква книга?), следователно «присноблаженото» отсега добива възможност да напечата и «Ракийската чума» (Каква е тая чума? Отде е тая чума?) и да я раздаде на спомоществователите. Както щете, а «присноблаженото» е захванало изново да «юродствува». Г. Найденов говори като гръцките оракули. Тоя човек мисли, че сичката негова читающа публика е обязана да познава и о. Балабанова, и неговата книга, и «Райската чума», и кочекът на редакцията, и мозъкът на редакторът. Покойни Кесимов говореше, че читателите тряба да се сещат сами; а Сапунов трети ни обяви даже публично, че тия тряба да чувствуват!

81. Ние сме говорили стотина пъти, че нашите писатели нямат в главата си ни за две пари умствени способности; а сега идеме да потвърдиме своите заключения и да прибавиме, че г. Т. П. Шишков е избран за председател на глупците. Тоя «мусекословеснейши» мъж е превел от руски «Теорията на словесността», която е написана от някого си Н. Минина. И така, ние сме се решили да превождаме само хорските боклуци, които умните хора одавна вече са хвърлили настрана. Нека ни дава бог ум и разум!

Независимост, г. III, бр. 37, 2 юни 1873

82. Г. Недялко Пандурски е издал още една кадра. На кадрата са изображени лицата на Раковски, на Цвятка Войводова, на Хаджи Димитра и Караджата, на Иванка Христовича (Поповича), на Панайота, и най-после на Ангела Кънчова. А защо не е поместен Васил Левски? Ние желаеме на г. Пандурски добри успехи! Щастлив е онзи народ, който има свои херои и своя история. Г. Пандурски би направил твърде добре, ако би намерил портретите и на братия Миладиновци и да ги литографише. Братия Миладиновци са първите български мъченици.

Независимост, г. III, бр. 38, 9 юни 1873

83. Из Прага ни пишат, че на 30 юния и на 1 юлия (на 12 и 13 юлия) чехският народ ще да даде тържествено прославление на Йосифа Югмана, който е пробудил чехският народ от дълговечният сън и който е развивал с голяма енергия славянската совест. Тоя мъж заслужва чест и похвала не само от чехският народ, но и от сичките славяни. Настоятелството, което е назначено да пригласи гостите и да отвори тоя празник, приглашава и българите. Ние се надеяме, че нашите патриоти ще да обърнат внимание и на това чехско-славянско тържество. Ако не идат сами, то щат барем да изпроводят поздравителни писма и телеграми. Поздравленията се изпроваждат до д-р Ригера, който е председател на настоятелството.

Независимост, г. III, бр. 39, 16 юни 1873

84. Във в. «Право» являват, че г. С. Бобчев е превел книгата на д-р Брюера, която има заглавие «Ключ на науката». Тая книга ще бъде твърде полезна за народът, ако само г. Бобчев я преведе ясно, просто и удобопонятно за секиго. Книгата ще да завземе 30 печатни коли. Цената ѝ е едно бяло меджидие. Ние препоръчваме тая полезна книга на българската публика и желаеме ѝ добър успех.

Независимост, г. III, бр. 41, 30 юни 1873

85. Мнозина ни питат защо е престанал «Будилникът». Какво да им отговаря човек? «Будилникът» е престанал за това, защото редакторът му не може да седи гладен и защото печатницата иска пари. Разбрахте ли сега? С една дума, «Будилникът» е престанал по тая съща причина, по която са преставали досега сичките български вестници, по която ще да престане после малко време и «Независимост» и по която ще да престават и множество наши подобни издания. Редакцията на тоя вестник не е получила от никого ни пребиена пара. На нашата българска публика не трябат вестници. Дайте ни парички. Ние съветоваме бъдъщите български редактори да отворят ахчийници и да варят шкембе-чорбасъ.

Независимост, г. III, бр. 42, 7 юли 1873

86. Научаваме се, че в Цариград ще да излазя нов политико-книжевен вестник. Време е вече. Време е вече да се завземе за това дело и някой по-знающи и по-умен човек. Доста сме се срамили със своята журналистика. Или жалееме г-на Найденова? Колкото за г-на Геновича, той има и друг занаят.

Независимост, г. III, бр. 43, 14 юли 1873

87. В «Русский вестник», брой 6, е напечатана повест под заглавие «България» от М. Чайковски (Садък паша). Тая повест ще да продължи и в другите бройове на тоя вестник. Желателно е да се преведе на български, защото Чайковски е живял дълго време в България и познава българските нрави и обичаи. Освен това той е твърде талантлив писател.

88. Нашият патриотизъм е до такава степен горещ, щото даже и единственият български вестник «Право» е захванал да излазя на вересия. Редакцията на тоя вестник говори, че ако да не би бил един родолюбец да ѝ даде пари назаем, то «Право» би потънало в Лета. Ние сме си ние.

Независимост, г. III, бр. 43, 14 юли 1873

89. Нашият плодовити писател г. Т. Х. Станчов е измътил и друго недоносче. Името му е «Невярна жена, истинско събитие за пример на женският пол». Из сичко се види, че г. Станчов работи с машина. За две години седем деца! Подобно плодородие се не среща ни у византийските богослови.

90. Из Прага ни пишат следующето: «Чехският народен празник, който се даде за вечна спомен на Йосифа Югмана, стана твърде тържествен. Събранието получи от различни славянски крайове около 200 поздравителни телеграми. Между тия телеграми имаше една от букурещките младежи и едно писмо от г. Войникова. Тия поздравления бяха посрещнати с голямо съчувствие. «Да живее българският народ!» — се зачу от сяка една страна. (Само две поздравления! А «Българското книжевно дружество»? Кажете ни за каква цел е основано

това нещастно дружество? А болградското централно училище? Или гореказаните две заведения са основани за черни очи? Види се, че действителните и спомагателните членове на Дружеството и болградските професори не са имали свободно време. Ние сме чудни хора! А букурещката «Добродетелна дружина»? Тая дружина се являва само там, отдето могат да излязат парички. Ако чехите да би били богати хора и ако «Добродетелната дружина» да би знаяла, че може да излезе някой келепирец, то тутакси би изпроводила д о к т о р и т е да просят. — р.)

Независимост, г. III, бр. 45, 28 юли 1873

91. В Прага са излезли вече знаменитите произведения на Густафа Раша, които носят заглавие «Турците в Европа» и «Сърбия и сърбите». Първата книга е излязла в 2 тома и чини $4^1/_2$ фиор. Нашите читатели са познати отчасти с тая книга. Най-важните за нас глави са: «Един град в Турция», «Варна и Русчук» и «България и българите». Тия книги тряба да се преведат на български, защото ние не познаваме още ни сами себе си, ни своите съседи.

Независимост, г. III, бр. 46, 4 август 1873

92. «Право» говори, че Г. Драганович е издал във Виена «Ръководство за правяние вино». И така, българите отсега ще да си пият п р а в е н о винце. «Правено винце, весело сърце».

93. В притурката на в. «Право» прочетохме следующето: «Турският вестник «Хулясетюл Ефкяр» е обнародвал днес официално съобщение, че караманлийският вестник «Анатоли», българският «Турция» и ерменският «Сада и хакъкет» се унищожават от правителството». (Ето ви още едно чудо! Три вестника се запрещават без съд, без причина и без никакво обяснение! Дошло им кеф да ги запретят и запретили ги! Идете после това и не говорете, че Турция напредва. Но както и да е, а българите отсега са принудени да четат само в. «Дунав», защото «Правото» се не занимава вече с политика. «Просвещение, просвещение, просвещение!» — Нà ви просвещение. «Какъвто е попът, такава е и камилавката му»; каквото е господарството, такива са и законите му; какъвто е народът, такова е и правителството му. Нека и г. Генович ефенди види какво е турското слънце и каква е дебелата сянка. — р.)

Независимост, г. III, бр. 47, 11 август 1873

94. Някой си К. С. Траков е издал в Одеса две брошури «за полза на младите и от двата пола» (??!). Първата брошура носи заглавие «Децата на Мауричи или едно злощастие, случено (?) по море (?), и диваците в Индия» (18 стр.); а на другата — «Селико, африканска новина» (22 стр.). Цената, според както говори сам г. Траков, на «първата книжка (от 18 стр.) е 15 копейки или 1 гр. и 32 пари, а цената на другата (от 22 стр.) е пак 15 копейки или 2 гр. и 10 пари». Не разбираме! Едните 15 копейки чинят 1 гр. и 32 пари, а другите 15 копейки чинят 2 гр. и 10 пари. Освен това, тия книжки са твърде скъпи. А кой е написал тия знаменити книги, които са полезни и за двата пола? — Г. Траков ни не казва. А и за какво да ни разказва! Нека неговите приятели в Тракия мислят, че техният тракийски съотечественик е пътувал по Индия и по Африка и че е изучил нравите и обичаите на тамошните народи. Браво, г. Траков! Ние ви съветоваме да се не подписвате вече само Траков, а Траков-Индийски или Траков-Африкански. Вие сте заслужили сципионска титла.

Независимост, г. III, бр. 48, 18 август 1873

95. Нашите работи вървят напред. Във в. «Право» являват, че и българското периодическо издание «Читалище» ще да прекрати своето съществование, защото българите са големи патриоти и защото тия патриоти обичат да четат. Ние съветоваме настоятелството на в. «Читалище» да издава гръцки или еврейски вестник, защото подобен вестник може да срещне много по-голямо съчувствие. Ние сме си ние! Ако настоятелството на в. «Читалище» е намислило да разпространява между българският народ знание и образование, то ние го съветоваме да от-

вори фабрика за гайди. Секи български патриотин е длъжен да си купи по една гайда, защото тоя музикален инструмент е народен. Нека земе Василия Стоянова за управител. Настоятелството на в. «Читалище» се оплаква, че преномерантите му не плащат. Това е твърде чудно нещо! Ние сме твърдо уверени, че българите в България са по-народолюбиви от българите в Ромъния. Да ви разкажеме и една твърде важна история. Преди малко време ние помолихме едного от нашите български търговци в Т. Северин да ни заплати стойността на вестникът; но тоя търговец се отказа да изпълни желанието ни по твърде важни причини. А знаете ли какви са тия причини? Преди пет години тоя търговец е ходил с Панайота Хитова на балканът, следователно редакцията е длъжна да му даде вестник без пари, като на заслужено чиновническо лице. Комедия!

Независимост, г. III, бр. 50, 1 септември 1873

96. Излязла е VII и VIII книжка от «Периодическото списание», което се издава от «Книжевното дружество» в Браила. Съдържанието на тия две книжки, които са подвезани заедно, е твърде интересно.

Независимост, г. III, бр. 50, 1 септември 1873

97. Хвала, чест и благодарение г-ну Стоилу Попову и г-ну Ивану Чорапчиеву! Имената на тия мъже ще да останат вечни не само в историята на българо-турската еманципация, но и в историята на всеобщата литература. В 1869 г. тия два учени туркаши бяха напечатали «Турско-български писмовник»; а сега са го поправили и издали изново. Тряба да кажеме и това, че тоя писмовник е воведен в сичките български училища. Но какво нещо е това «писмовник»? — Писмовник е такова едно нещо, което учи глупавите хора как да пишат своите писма. Така например, ако вие желаете да напишете някому търговско, любовно или приятелско писмо на турски език, то не тряба да се трудите много-много. Вие сте длъжни само да земете едно малко парченце хартийка и да напишете така: «Господине Харитоне! Земете писмовникът на г-на Стоила Попова и на г-на Ивана Чорапчиева и прочетете 28-то или 53 писмо.» Който желае да отговори, той може да телеграфише така: «Обърни едно листо и прочети отговорът ми.» Разбира се, че тая метода е дотолкова лесна и удобоизпълнима, щото блаженопочившият х. Найден Иванович Татарпазарджиченинът би позавидовал и на г-на Стоила, и на г-на Чорапчиева. Ние съветоваме нашите учени туркаши да изпроводят своят писмовник на виенската изложба. Същите учени мъже са съставили и турски буквар. «Който знае да говори турски, той може твърде лесно да прочете тая или оная дума», говорят учените туркаши в приснoблаженото «Право».

Независимост, г. III, бр. 52, 15 септември 1873

98. «Варвара Убрих». Разказ, преведен (?) от П. Кисимова. Цариград, 1873 г., на 8°, със 124 стр. и с портретът на хероинята (?). Цената на тая книга е 6 гр. турски пари.

Тая Варвара Убрих е омръзнала на читателите така също, както им е омръзнал и г. Кисимов със своите литературни достойнства.

Независимост, г. IV, бр. 2, 27 октомври 1873

99. Г. Хранов има намерение да издава в Русчук български земледелчески вестник. Ние мислиме, че подобен вестник е необходим на българският народ, на когото благосъстоянието зависи изключително от земледелието. Желаеме г-ну Хранову пълен успех.

Независимост, г. IV, бр. 3, 3 ноември 1873

100. «Левант таймс» говори, че отсега турското правителство ще да тури акциз и на вестниците, защото, по турската философия, и духовна храна се продава за пари. Молиме г-на Стоянова да извика още веднъж: «Просвещение, просвещение!» Ние мислиме, че турското правителство твърде скоро ще да тури акциз и на човеческият мозък. Не знаеме само ще ли и нашето приснoблажено «Право» да плаща еднакво количество с другите редак-

тори? — Ние мислиме, че на гнилото тряба да се свалят 60%.

Независимост, г. IV, бр. 4, 10 ноември 1873

101. В Цариград е захванал да излазя нов български сатирически вестник, който, по неизвестни причини, е кръстен «Шутош». Ние не разбираме значението на тая дума. Тоя вестник излазя по веднъж в неделята. Цената му е 4 бели меджидиета. Съдържанието на тоя вестник е доволно разнообразно.

Независимост, г. IV, бр. 5, 17 ноември 1873

102. Ние говорихме много пъти, че нашите преводачи са длъжни да являват имената на ония автори, на които принадлежат преводимите книги; но глупостта и тъпоумието и до днес още продължават да показват роговете си. Във в. «Право» е напечатано обявление от Българското печатарско дружество «Промишление», в което почтеното дружество ни являва, че г. Н. Михайловски е превел «Приключенията на Телемаха». А кой е написал тая книга? — Фенелон. А защо печатарското дружество или г. Михайловски не явят на публиката, че тая книга принадлежи на Фенелона? — Защото Фенелон е малък човек, а г. Н. Михайловски има брат владика.

Независимост, г. IV, бр. 6, 24 ноември 1873

103. Из Черпан пишат във в. «Право», че училищата в тоя град са заспали от дългият. Настоятелството на тия училища се грижи само за своите търговски интереси; а учителите нямат намерение да умрат от глад. Във времето на гроздобер секи един баща зема синът си из училището, следователно за това време учителите не тряба да искат плата. «Просвещение, г. Стоянов, просвещение! Бръснати глави, празни кратуни, разпасани личности, «правовска» философия и печена тиква.»

«Просвещение, г. Найденов, просвещение! Географическото положение на България изисква само просвещение.» Ние мислиме, че когато вестникаринът не знае какво печата във вестникът си и когато дописникът му

не знае какво пише или какво дърдори, то не тряба да обвиняваме и черпанците. Географически положения и Найденовски бъднини! Лаф олсун бир луле тютюн ичин.

Независимост, г. IV, бр. 7, 1 декември 1873

104. Из Цариград являват, че отец Балабанов е получил разрешение да издава вестник под название «Век»: Язък за доброто име! Знае ли о. Балабанов какво значение има тая дума? Ще видиме и него.

105. Из Цариград являват в един от виенските вестници, че турските закони за печатът ще да спрат и онова нищожно просвещение, което се беше появило в последните двайсет години. Ние ще да кажеме на немският вестник само това, че в Турция съществуват и множество други закони, но ни един от тия закони се не изпълнява. Турските закони се пишат не за народът, а за европейците, които желаят да видят в сяко едно господарство печатани закони, зелени столове, вонещи канцеларии и разбойничествующи чиновници. Турчинът е създаден от алахът съвсем за друго: тесните обуща не са за неговите крака. Турчинът е роден само за наргиле, за дълъг чубук, за райски харем, за аджем пилаф и за кучешки рахатлък. В. «Право» е запретен не по европейските закони. Бълхата не може да роди теле, а Мемиш паша не може да бъде Сократ.

Независимост, г. IV, бр. 14, 19 януари 1874

106. Вестникът на отца Балабанова високопросвещени «Век» е излязъл вече. Тоя вестник ни се показа твърде безцветен. Из сяка негова статия се види, че отец Балабанов стъпя в паница. За тоя вестник ние ще имаме случай да поговориме други път, защото г. «Шутош» ни уверява, че както г. Балабанов, така и ефимеридата му са вечни.

Независимост, г. IV, бр. 15, 27 януари 1874

107. Из Цариград ни являват, че когато един от европейските писатели (?) попитал дирекцията на печатът

защо е бил запретен в. «Македония», то дирекцията му отговорила, че Славейков не е способен за редактор, защото не е свършил науките си ни в едно висше учебно заведение. Разбира се, че и тоя акт тряба да се внесе в историята на турската цивилизация. Ние молиме дирекцията на печатът да ни яви в кое висше учебно заведение се е возпитал редакторът на в. «Дунав»? В кое висше учебно заведение се беше возпитал кир Найденов? В коя академия са се возпитали турските цензори, т. е. г. Генович, г. Стоил, г. Чорапчиев и пр.? Най-после ние би желали да знаеме в кой университет се е возпитала и самата дирекция на печатът? Ние знаеме твърде добре, че даже и министърът на «ослеплението» принадлежи в числото на ония будали, които не знаят добре и четирите прости аритметически правила. Освен това г. Балабанов е глупав и после своето парижко образование. Във висшите учебни заведения се учат и множество невинни теленца.

Независимост, г. IV, бр. 16, 2 февруари 1874

108. Г. Х. Ботйов е превел книгата на Лепранди «Восточни вопрос и България», която е турена вече под печат. Ние рекомандуваме на нашите читатели тая книга. Ще излезе и особено обявление.

Независимост, г. IV, бр. 17, 9 февруари 1874

109. Един приятел ни пише из Браила така: «Бъдете осторожни, когато хвалите българското отделение на «Левант Таймс», защото това отделение се редактирува от Геновича.» Сичкото това ни доказва, че ние още нямаме никакво понятие ни що е критика, ни каква тряба да е тая критика. Истинната и безпристрастната критика се занимава със самото дело, а не с онова лице, което е произвело това дело. Ние не познаваме лично ни Найденова, ни Геновича, ни Славейкова, ни редакторът на русчушкият хавадиш, следователно не можеме да имаме с тях ни приятелство, ни неприятелство. Ние гледаме само на техните дела и съставляваме си понятие за самите личности.

И така, ние сме лични приятели с г. А. Андрича, но сичкото това ни не дава право да кажеме, че неговият

вестник заслужва вниманието на публиката. Така също ние не познаваме г. Геновича, но и това ни не дава право да кажеме, че българското отделение на «Левант Таймс» стои по-доле даже и от усопшият вестник «Македония». Но да оставиме това. Научихме се из достоверен източник, че българското отделение на «Левант Таймс» се редактирува от г. Д. Цанкова и от г. Геновича; «Шутош» се издава от г. И. Найденова; а «Век» се ражда из главата на клисурската Минерва. Тряба да кажеме и това, че «Шутош» е девет пъти по-добре съставен, нежели покойното присноблажено «Право».

110. Турските нови закони за печатът са до толкова благоприятни за народното просвещение, щото русчушката правителствена печатница се отказва вече да печата и най-невинните книги. Когато един от русчушките младежи занесъл в тая печатница едно букуварче, то директорът му рекъл, че се бои да не попадне под отговорност и отказал се да го приеме и да го напечата. Тряба да кажеме и това, че в цяла Турция се намират само три печатници. Напредваме!

Независимост, г. IV, бр. 18, 16 февруари 1874

111. Из Цариград ни пишат следующето: «Гръцките вестници се наказват така също, както и българските, но тяхното наказание бива умерено. Така например «Фар дю Босфор» захваща да се издава изново (ако той и да беше запретен по същите причини, по които се запрети и в. «Право»); а «Македония», «Право» и «Турция» умряха во веки. Освен това на българите се не дава воля да издават нови вестници.» В Турция съществува равноправност!

Независимост, г. IV, бр. 19, 23 февруари 1874

112. Който желае да разхвали сам себе си и да добие велико и славно име, той тряба да иде в Браила и да стане редактор на «Хитър Петър», т. е. да се разхвали с онзи безсмъртен вестник, който се издава под покровителството на г-на х. Димитра Паничката. Няколко души браилчени ни уверяват, че днешният редактор на тоя досто-

уважаеми вестник е г. Ангелаки Савич, следователно съдържанието на петият брой, който възхвалява действията на самият редактор, е изпълнило вече своята обязаност. Нека говори кой що ще, а ние ще да кажеме, че г. Савич е велик човек. Ако да не би била тая личност, то г. Скарлат Стратович не би добил название «Захарчица», а г. Янко Константинов не би накривял шапката си. Браво, г. Савич! Ние ви съветоваме да похвалите до неделя браилските госпожи и да им дадете епитети: «рахат-локумец», «халвица», «малебиенце», «попарка», «качемаченце», «сладко от черна ряпа» и т. др. Съветоваме ви така също да не заборавяте да похвалите още веднаж сами себе си, т. е. да ни явите какви заслуги сте направили досега и на българският народ (а най-паче на своята собствена фамилия). Ние искаме да знаеме това важно дело, защото сме намислили да ви направиме паметник. На тоя паметник ние сме намислили да напишеме следующите редове: «Той се е завзел да научи сичкият свят, а заборавил е да научи своите собствени деца (които са гръко-влахчета).» Тежко и горко на браилските българи от подобни похвали!

Независимост, г. IV, бр. 20, 2 март 1874

113. Из Браила ни являват, че тамошният вестник «Хитър Петър» отсега нататък ще захване да се издава редовно от г-на Ангелаки Савич, който е станал ортак (за интерес) с г-на х. Димитра Паничка. Г. х. Димитър Паничков ни являва сам, че ако да не би имал материален интерес, то той никога не би се подружил с г-на Ангелаки. Но това не е твърде чудно. Г. Ангелаки Савич, който преди няколко години напечата «Маската доле» и който описа с такова ожесточение и турското правителство, и нашите чорбаджии, се е завзел днес да ни увери, че революционерите са въртоглави хора и че българският народ блаженствува под дебелата сянка. Подобно променение е твърде чудно! («За интерес», отговаря г. Паничка.) Ние би желали да знаем на чий бог се моли днес г. Ангелаки Савич? Не би било лошаво да земат в тая компания русчушкият мъдрец Мемиш паша и изтърканият бешлик г. Андрича. В такъв случай триумвиратът би управял

редакцията, а г. Паничка би гледал само интересецът си. И хубаво, и прилично!

Независимост, г. IV, бр. 21, 9 март 1874

114. Из Цариград ни являват, че протестантският вестник «Зорница» е захванал да се издава изново. Боже мой, защо ли са на българският народ тия миши попари?

Независимост, г. IV, бр. 24, 30 март 1874

115. Белградското българско ученическо дружество «Добра надежда» е намислило да издаде знаменитата книга «Емил от XIX век». Ние рекомандуваме тая книга.

Независимост, г. IV, бр. 25, 6 април 1874

116. Книгата «Восточният вопрос и България» от генерала Липранди се печата вече, следователно спомоществователите ѝ би трябало да изпроводят имената си колкото се може по-скоро. Особено подканяме за това дело нашите браилски, галацки, болградски и гюргевски родолюбци.

Независимост, г. IV, бр. 26, 13 април 1874

117. Нашето периодическо списание «Читалище» се поправя се повече и повече. Единственият негов недостаток е езикът. Ние съветоваме неговата редакция да обръща на това дело повече внимание. Катрфаж е преведен доволно темно. Ние би желали още да се не печатат вече в тоя вестник такива мъдри изречения (гл. брой 7), които ни разказват, че «мъжете, които не са по-горни от жените, не са по-долни от тях» или че «сичките големи и високи завоевания са повече или по-малко награди на продерзливостта».

Независимост, г. IV, бр. 27, 20 април 1874

118. Г. архимандрит Дучич е издал книга на сръбски език под заглавие «Черна гора». Тая книжка е любопитна за секи южни славянин.

Независимост, г. IV, бр. 28, 27 април 1874

119. Упътване за описване правовите обичаи, които живеят у народа. Съставил В. В. Богишич. Преведено и пояснено от П. В. Оджакова, действителний студент правоведения. Издаде загребската Академия и И. С. Ковачов.» Прага, 1874 г., in 12°, стр. 73. Тая книжка е преведена не на български, а на китайски език. Оджаковска работа!

Независимост, г. IV, бр. 28, 27 април 1874

120. Известихме се из достоверен източник, че някои си наши родолюбци са предложили на турският министър на просвещението да се отворят печатници в Пловдив, в Русчук, в Солун и в Търново, защото се чувствувала голяма потребност. Министърът отблъснал това предложение твърде деликатно. Той мисли, че българите не тряба да бързат, защото правителството сега засега има други много по-важни работи (?).

Независимост, г. IV, бр. 29, 4 май 1874

121. Строгите критици ни уверяват, че българският език не е за поезия и че българите не могат да имат поети. Това не е истина. Горните Турчета и техният учител «бачо ви Киро» ни доказват като 2 и 2 равно 4, че от българската лирическа литература ще да се засрамят даже и индийците. Гореказаният учител, който обича да пътува по светът със сто гроша в джебът, е описал своите пътувания така също със стихове, както някога си и гръцкият поет Омир е описал със стихове странствованията на Одисея. Но тая сладка поезия е до такава степен замечателна за българската литература, щото ние се задължаваме да поговориме до неделя малко по-пространно и за нейният чудотворец, и за нейното велико достойнство.

Независимост, г. IV, бр. 30, 11 май 1874

122. Г. Костантин Великов е написал и напечатал драма под заглавие «Невянка и Светослав». Езикът на тая книжка е доволно гладък. Освен това г. Великов

се е старал да бъде точен в своето ново, но естествено правописание. Цената ѝ е 8 гроша турски пари.

Независимост, г. IV, бр. 31, 18 май 1874

123. Ние сме говорили много пъти, че нашата книжевност върви нагоре с краката. Секи български писател се старае да изнесе пред публиката някоя теория за возпитанието и за образованието (разбира се, че сичките тия теории се заимствуват из чуждите книги и журнали); но малцина, твърде малцина, се занимават със самите предмети, които са необходими ръководства за това возпитание или за това образование. Г. А. П. Шопов ни являва, че е намислил да издаде книга под заглавие. «По возпитанието на девойките». — «Ами хляб?» — питаме ние. Ако теорията на г-на Шопова бъде принята, то има ли той средства да я приведе в действие? Има ли той потребните за сяка една теория книги? Има ли учебници? Нашите учени мъже са доволно чудни хора? Царвули няма, а гайда ище! Да се покажеме и ние пред светът, че умееме да мислиме и да даваме съвети!

Независимост, г. IV, бр. 32, 25 май 1874

124. Турският ангел хранител на просвещението, т. е. знаменитото писалище на печатът е обнародувало строга заповед, в която се говори, че местните вестници не смеят да препечатват из чуждестранните органи такива документи, които имат официален характер (?). Следователно цариградските вестници са принудени само да лъжат и да хвалят «дебелите» мъже на турската машина! О, в. «Дунав» ще да добие множество свои законорождени деца! Просвещението напредва!

125. Празникът на българските равноапостоли братия Кирила и Методия е празнуван и в Болград тържествено. Разказват, че тоя празник е произвел между болградските граждани голямо движение. Мнозина се обещават отсега нататък да поддържат българската книжевност, да помагат на българските литературни дружества (а особено на «Българското книжевно дружество» в Браила) и да защищават своята народност до

последньото издихание. «Българското книжевно дружество» е получило вече из Болград една малка помощ! Нека живеят сичките родолюбиви и честни мъже. Браво, болградчени!

Независимост, г. IV, бр. 33, 1 юни 1874

126. Нашият «славнейши» филолог г. Богоров е захванал да издава филологически периодически вестник, който носи название «Книговище». Целта на г-на Богорова е да «изброди (да прегази), да разработи и да оправи българският език». Първата книжка на тоя вестник ни напомни приказницата за онзи търговец, който продавал на жените «помада за дълга коса», а неговата собствена глава приличала като две капки вода на кратуна. Езикът на тоя вестник е чисто български, но ни един учен или неучен българин няма да го разбере, освен г-на Богорова и освен г-на Бранислава Велешки.

Независимост, г. IV, бр. 34, 8 юни 1874

127. Излязло е вече на български език популярното съчинение на д-ра Е. С. Брюера, което носи заглавие «Ключът на науката». Тая книга е преведена от г-на С. Бобчева доволно добросовестно. Езикът ѝ е доволно сладък, ако правописанието и да разваля много. Ние би желали да знаем, защо г. Бобчев пише о б ъ я в л е н и я, в ъ л н а, о б ъ я с н я в а м и пр.? Той твърде добре знае, че ъ-овете се произнасят у нас като ж. Цената на тая книга е 20 гроша.

128. В българското отделение на «Левант таймс» прочетохме следующите редове: «Един нов медицински вестник, под име «Union Mèdicale d'Orient», се появи на свят и ще да излазя два пъти през месецът. Редактор-притежател на тоя вестник е г. Спаньоло, който известява, «че ще да излезе още един лист (?) за народът (?), който ще има за цел (?) научното и практическото възпитание на простият народ.» (На кой народ? В Турция живеят 5 народности.) Ако е за простият български народ (българското отделение на «Левант таймс» е български вестник), то ние тряба да поблагодариме г. Спаньола;

а ако е за простият турски народ (българското отделение на «Левант таймс» се счита за български вестник), то ние тряба да поблагодариме мистера Лафана Ханли или неговата редакция, защото тия велики мъже имат християнско сърце и космополитическа душа, т. е. защото тия не правят вече различие между Хюсеин Авни паша и х. Калча, между Мемиш паша и х. Иванча и между шех-юл-ислям и Сапатуча. Но подобни метеори пролетяват доволно често над страниците на сериозният българо-ингелизки вестник. Ето защо не е твърде добро да бъде човек сериозен! Ако наместо мистера Ханли да би бил хероят от Кюл боклук, то той би казал, че гореказаната безсмислица е печатарска погрешка.

Независимост, г. IV, бр. 38, 6 юли 1874

129. Турското правителство е разрешило на «Левант таймс» да продължи своето съществование. Ние сме твърдо уверени, че ако правителството не е знаяло защо и за какво запрещава тоя вестник, то не знае и защо сваля това запрещение. Пиян скача, пиян плаче, пиян песни пее.

Независимост, г. IV, бр. 42, 3 август 1874

130. Г. Панайот Семерджиев е издал обявление, из което се види, че тоя мъж мисли да напечата повест под заглавие «Данка», в която се описват злодействата на фанариотите. Ние не знаеме заслужва ли сериозно внимание тая книга; знаеме само това, че секи един писател е длъжен да се научи по-напред да мисли и да пише, а после вече да учи другите. Обявлението на г-на Семерджиева е написано доволно безграмотно.

131. Научаваме са, че «Левант Таймс» е запретен на вечни времена заедно със своето българско отделение. Пусти турци! И тия хорица се наричат народ и управляват такова обширно господарство и толкова милиона двуноги животни!

132. Излязло е на български език знаменитото дело на Смайлса «Самодеятелност» (Self Help). В «Напредок»

говори, че в едно и също време са се появили два превода. Идете после това и не говорете, че ние не знаеме какво правиме! В ингелизката книжевност се намират хиляди и милиони полезни съчинения, а нашите цанцугери са нападнали на Смайлса, като мухи на мед. Малко сиромах Смайлс си е патил от покойното присноблажено «Право!» Единът превод принадлежи на г-на Иоакима Груева ефенди, а другият на г-на Милана Радивоева. Ние не сме още видели ни единът, ни другият.

Независимост, г. IV, бр. 43, 10 август 1874

133. Г. Р. Блъсков е издал «Буквар» по звучната метода. Ние рекомандуваме на нашите читатели тая книжка, ако в нея и да се намират някои малки недостатоци. Българите нямат по-добър буквар.

134. Г. И. Драсов е превел животописанието на Йосифа Мацини и мисли да го издаде в непродължително време. Излязло е вече и отделно обявление. Ние се надеяме, че тая книжка ще да се посрещне от българската читающа публика с отворени сбятия.

Независимост, г. IV, бр. 44, 17 август 1874

135. Някой си П. Марков е издал турско-българска граматика. Не разбираме. Турско-българска! Боже, велики боже, дай ни разумец! Под име г р а м а т и к а хората подразумяват п р а в и л а т а или законите на тоя или на оня език, следователно г. Марков тряба да е издал правилата на турско-българският език. А съществува ли турско-български език? Боже, велики боже, дай ни разумец!

Независимост, г. IV, бр. 45, 24 август 1874

136. Научаваме се, че нашето честито правителство е запретило в. «Напредок» и че неговият издател е затворен. Даже и г. Славейков, който е един от сътрудниците на тоя вестник и който е днес учител в Едирне, е повикан в Цариград с полицейско тържество. Сиромах г. Найденов! Тоя човек ни уверяваше преди няколко

недели, че честното правителство се старае от сичкото си сърце за разпространението на образованието между сичките свои верноподаници, а сега седи в дупката и наслаждава се от турският прогрес! Хак му е! Не лъжи още веднъж. Турското правителство употреблява сичките си сили само да разпространи пехлеванлъкът между агите и да отгризе на раята и последньото ухо.

137. Тия дни е излязла в Белград на сръбски език книжка под заглавие «Независимост Црне горе» от Настаса Петровича. Господин Петрович доказва доволно нагледно, че Черна гора никога не е зависела нито от Портата, нито от цариградската патриархана, нито от друга която и да е чужда сила. Тая малка земица, която е обязан да уважава секи, е била сякога независима и сякога е готова да пролива кръвта си за тая независимост.

Независимост, г. IV, бр. 46, 31 август 1874

138. Умоляват се още веднъж спомоществователите на Липрандовата книга «Восточният вопрос и България» да изпроводят имената си, защото времето не търпи вече отлагателства. Ние сме твърдо уверени, че тая книга ще да удовлетвори любопитството на нашата публика.

139. Разказват, че в. «Напредок» е запретен за филетонът, който беше напечатан в последният брой. Разбира се, че ние не виждаме в тоя филетон нищо особено. Из сичко се види, че нашите «банабаковци» са станали далековидящи хора.

Независимост, г. IV, бр. 47, 7 септември 1874

140. Получихме първият (после запрещението) брой от в. «Напредок» и зарадвахме се «зело». . . Из тоя брой ние имаме доста факти да мислиме, че г. Найденов е непоправим.

141. Руският историк Д. Иловайски е напечатал една малка книжка под заглавие: «О славянском происхождении дунайских болгар». Един млад българин

ни моли да явиме във вестникът си, че тая книжка е вече преведена от него и че е турена под печат, следователно да се не превожда от другиго. Правото да я преведе именно той, а не други, му е дадено от самият автор.

Независимост, г. IV, бр. 50, 28 септември 1874

142. «Ръководство за словесност» от Д. П. Войникова, Виена, 1874 г., in 8° (330 стр.). Тая книга е издадена от книжарницата на Хр. Данова et С-ие. Ние още не сме видели тая книга, следователно не можеме да кажем нищо положително за нейното достойнство; ще да кажеме само, че у българските писатели се е появила страшна болест да пишат ръководства или правила за словесността, а тая словесност се още си ходи без царвули. Тряба да кажеме и това, че ако ръководството на словесността е написано по правилата на ония съчинения, които са излезли досега изпод перото на г-на Войникова, но тя тряба да се целуне с «Науката за песнотворството» на г-на Оджакова. Ще видиме и това чудо.

Независимост, г. IV, бр. 52, 12 октомври 1874

ПОЛЕЗНИ КНИГИ

1. Westermann, H., Beobachtungen auf dem Gebiete der Pädagogik. Leipzig. Duncker und Humblot (5 Bll. 93 s. 8).

Авторът желае да даде на педагогията по-голямо значение и да я воведе в кръгът на науките. Той полага нейното основание на естествените науки. Това съчинение заслужва подпълно нашето внимание. Ние съветоваме нашите педагоги да го преведат на български език, защото у нас за тая наука съществува страшен хаос.

Знание, г. I, бр. 4, 1 март 1875

2. Един от най-знаменитите учени чуждестранци, които се занимават с българският народ и с неговото социално, земледелческо и индустриално значение, без

никакво съмнение е г. Каниц. Тоя учен мъж преди малко време е говорил реч в салонът на «Географическото общество» във Виена за българите и за техните индустрии. Тая реч е била посрещната с ръкопляскания от многочислено събрание учени и любители. Когато се известихме за това събрание и за съдържанието на гореказаната реч, то наведохме главата си и рекохме: «Истина казват здравомислящите хора, че нашите учени и писатели превождат не онова, щото е полезно за народът ни, а онова, щото им се попадне подръка.» И наистина, ако нашите преводачи и писатели са се решили да се трудят над «Темниците ми» от Силвия Пелика, над «Животописанието на Франклина», над «Тайните на инквизицията» и пр., то по-напред би трябало да посветят своите труди на много по-безотлагателните потребности. Така например тия би принесли милион пъти по-голяма полза, ако би превели ония литературни дела, които се отнасят до нашата собствена черга. Ние се съглашаваме с тях, че «Тайните на инквизицията» са доста интересна и доста полезна книга, но в това също време нашият собствен живот, нашите нрави и обичаи, нашите добродетели и пороци, които се откриват от чужденците, са още по-полезни. Ето защо ние би желали да видиме преведени на български колкото се може по-скоро замечателните труди на г-на Каница. Ако ние сами се не занимаваме със сами себе си, то да преведеме барем чуждите трудове и да се огледаме в техните огледала.

Знание, г. I, бр. 5, 15 март 1875

3. Burton (A. de) Ten Months. Tour in the East. Witha map. Тая книга, която няма никакви научни претензии, е чисто литературно и полезно произведение. Ако тя и да не е твърде голяма и ако и да не е пълна с различни цитати и дълбокомислени разсъждения, но съобщава множество любопитни подробности за Европейска Турция, за Гърция, за Мала Азия, за Палестиня, за Египет и за някои други возточни местности, които авторът е видял с очите си.

Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875

4. Krause, Dr Joh. Prof. Die Eroberungen von Constantinopel im 13 und 15 Jahrhundert durch die Kreuzfahrer, durch die nicäischen Griechen und durch die Türeken, nach byzantinischen, fränkischen, türkischen Quellen und Berichten dargestellt. Halle. Schwetschke (XXIV, 228 s., gr. 8). 1 талер 5 гр. Това произведение, което носи такава голяма титла, служи за допълнение на главното съчинение, което е написано и издадено преди няколко години от същия автор за Византия и за нейното влияние в средните векове. Ако мнозина, а особено гърците, и да са посрещнали тая книга с отворени обятия, но немският вестник «Litt. Centrb.» говори, че източниците, из които авторът е извлякъл своите разсъждения, не заслужват никакво доверие и че самият поглед на изследователят върви по съвсем фалшив път. За нас тая книга е важна само затова, за да се увериме окончателно, че гръцките исторически хронографи, които се съставляват и разпространяват по Европа даже и до тая минута, приличат в сяко едно отношение на своите родители и на техният отличителен занаят.

Знание, г. I, бр. 7, 15 април 1875

5. Ковалевский, Е. П. Собрание сочинений. Том I. Граф Блудов и его время. Восточныя дела в двадцатых годах. Спб. Изд. Глазунова. 1871 г., in 8°, стр. XII и 340. Цена 1 р. 25 к. Е. Ковалевски е писал доста много и за българите. Неговите съчинения са важни за цял Возток. Из неговите повести ние рекомандуваме на нашите преводачи «Фанариот».

Знание, г. I, бр. 7, 15 април 1875

6. В Женева е излязъл из под печат I-ят том от съчиненията на руският велики публицист А. Герцена. Цената на тая книга е 5 франга. Продава се у книгопродавецът H. Georg'a в Женева.

Знание, г. II, бр. 1, 15 февруари 1876

БЕЛЕЖКИ

Литературнокритическото наследство на Любен Каравелов е най-непосредствено публицистично-литературно, действено практическо приложение и творческо развитие на неговите революционно-демократични философски и естетически схващания.

Редакторът на «Свобода» и «Независимост» заедно с Христо Ботев, Нешо Бончев и Петко Р. Славейков поставя основите на българската литературна критика и теория и целенасочено воюва за развитието на българската литература по пътя на реализма, за пълното ѝ ангажиране в революционните борби на народа.

Като литературен критик Каравелов се проявява много рано — още в Русия и Сърбия, — но най-важните му и най-зрели литературни статии се появяват в «Свобода», «Независимост» и «Знание».

В този том се поместват всички литературнокритически статии, прегледи и бележки на Каравелов и значителна част от неговите рецензии. Не са включени само някои отзиви за учебни помагала, трудове по география, математика и пр.

От библиографско-критичните рубрики «Книжевни известия» (в «Свобода» и «Независимост») и «Полезни книги» (сп. «Знание») се подбират само ония бележки, които имат по-изявен оценъчен характер.

Публикуват се и някои материали от Каравеловия архив — литературно-библиографски, фолклорни и етнографски статии и бележки. Най-често те са чернови на бъдещи научни изследвания, които дават представа за широките творчески планове на автора, за възгледите му по важни въпроси на литературата, фолклора, етнографията. Поместват се в края на съответните раздели, оформени в този том.

Текстовете са сверени с оригиналите от Петранка Колева.

Стр. 7 — БИБЛИОГРАФИЯ НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА — «Библиографические записки», т. III, № 9 и 15, 1861. Подпис: Л. Каравелов. Статията се дава в превод на български език.

Стоянов — Бурмов е Тодор Стоянов Бурмов. (Не всички библиографски данни за периодични издания и книги, отбелязани от Каравелов, са абсолютно точни.)

Кратка българска граматика... — точното

заглавие е: «Кратка и методическа българска граматика от Д. Г. В. Миркович. Цариград. . . , 1860». Каравелов отбелязва неточно годината на издаването ѝ — 1858 вместо 1860.

Кратка священа история на вехто и новозаветната църков в. . . — точното заглавие е: «Кратка священа история на ветхо и новозаветната църков». Преведена от архимандрита Партения Зографский. Цариград. . . , 1857; Каравелов допуща грешка в годината на издаването — излязла е не през 1858, а през 1857.

Търговско руководство. . . — пълното заглавие е: «Тръговско ръководство за търгување, промишленост, мореплаване и за тръговски делания. Собствено пак за веществото на търговията; за състоянието на тръговията, на земледелието и на промишлеността в европийскити дръжави; за монетити, камбиялити, теглилкити и меркити по тръговскити градове; за дръжание на тръговски книги, за тръговски сметки и писмописания, за съчинение на главни тръговски записи с нужнити примири. С приложение на три сравнителни таблици за теглилкити и меркити по тръговскити градища и едно по азбуки, оглавление на съдържанието на книгата. Преведено и печятано с иждивението на Хр. Л. Хамамджиев. Превод А. П. Гранитскаго с няколко прибавления. Цариград. . . , 1858». Автор на книгата е гръцкият книжовник К. Мелас.

Началное учение за децата. . . — точно заглавие: «Началное учение за децата. Напечатано от архимандрита Партения Зографскаго. Цариград. . . , 1858». Каравелов е посочил неточно годината на издаването — 1848 вместо 1858.

Показалец. . . — пълното заглавие е: «Показалец или ръководство как да ся изисквът и издирят най-стари чърти нашего бития, язика, народопоколения, стараго ни правления, славнаго ни прошествия и проч. от Г. С. Раковскаго. Чяст първа. Одеса. . , 1859».

Съкращение на турската история. . . — точното заглавие е: «Скратение на турската история от основаването на империята до наште дни. Списана на французшки от Н. Малуфа. Преведена и попълнена с някои приложения от П. Р. Славейкова. Издава са с позволението на министерството просвещения за употребение в българските училища. Цариград — Галата, у книгопечатницата на Д. Цанкова и Б. Миркова, 1857. 2, 76 с., 8°».

Болгарски буквар. . . — съставен е от Павел Калянджи. Първото издание днес не е известно. През 1861 излиза

второ издание в Болград под заглавие «Български буквар. Нареден по последнята най-нова метода от Павла Калянджи. . .».

Читанка за взаимните училища. . . — точното заглавие е: «Кратка читанка за взаимните училища. Наредена по последнята и най-нова метода от Павла Калянджи. Издание първо. Одеса. . . , 1861».

Учебни книжки за децата. . . — става дума за: «Скратение на священата история, за употребление в народните училища. Преведена [от П. Р. Славейков]. Цариград. . . , 1855. . . — Учебни книжки за децата. Дял втори. Книжка I» и «Буквар, нареден от Петка Р. Славейков, Цариград. . . , 1858. . .— Учебни книжки за децата. Книжка I».

Цветосъбрание (славянска христоматия) старобългарскаго языка. . . — точно заглавие: «Цветособрание цръковнославянскаго или старобългарскаго язика. Издадено от Никифора П. Константинов. Част I. Цариград. . . , 1858».

Кратка всеобща история от Йокима Груева. . . — точно заглавие: «Кратка всеобща история от Смарагдова, преведена от Й. Груева. Цариград. . . , 1858».

Благонравие, преведено от французки от Х. Ваклидова. . . — точно заглавие: «Книжка за благонравието. Преведена от Христа Д. Ваклидова, възпитаника от Бебешкото французко училище. Извадена на свят с иждивението на Димитрия Добровича и Георгия Василева. Продава ся за полза на блъгарската книжнина. Цариград. . . , 1858».

Житие и чудеса святого и славного пророка Илии. . . — пълно заглавие: «Житие и чудеса светаго и славнаго Илии, преведено от славянски на български език по усердното побуждение отца х. Софрониа, игумена на Плаковския в Търновското окръжие мънастир святаго пророка Илии. Издава се с иждивението на същия игумен и на събратията му в полза на христолюбивите християни. Цариград. . . , 1858».

Отец х. Софроний е Софроний Плаковски.

Сметница (аритметика), составлена от К. Кесарева — точното заглавие е: «Българска сметница, съставена от Кънча Кесарова, габровченина. Издание първо. Цариград. . . , 1859». Каравелов неправилно посочва годината на издаването — 1857 вместо 1859.

Българска гусла, издадена от С. Зафирова и Ц. Желева. . . — точно заглавие: «Българска гъсла.

Издава ся с иждивения на С. Зафирова и Ц. Желева. Цариград. . . , 1857».

Православни църковни братства. . . — точно заглавие: «Православни църковни братства во Югозападната Русия. От рускийт язик преведе К. Миладинов. Москва. . . , 1858». Автор на книгата е Ив. Флеров.

Галерея из монтиновски премии. . . — точно заглавие: «Галерея из Монтионовски премии за добродетел и подвиги самоотвержения в прости разкази ради юношества от Густава Дезесара. Преведе от руский язик С. Радулов, Одеса. . . , 1857».

Кратка славянска граматика, составлена от архимандрита Партения Зографского. . . — точно заглавие: «Кратка славенска граматика. Съставена от архимандрита Партения. Цариград. . . , 1859».

Сборник от разни съчинители. . . — точно заглавие: «Сборник от разни съчинения. Изчерпени из французката литература и преведени с прибавления на няколко български съчинения за пример на младити, что ся занимават с писменост, от Добрия В. Попова и издаден от Р. И. Блъскова. Издание първо. Цариград. . . , 1860». Каравелов допуща грешка в годината на издаването — посочва 1858 вместо 1860.

Чудеса пресвятой Богородици. . . — точно заглавие: «Чудеса пресветия Богородици, преведени от книга нарицаема грешником спасение, от славенский на славеноболгарский язик заради просвещението и полза и поучение и душеспасение на православните християни и за чада нихни; преведени и напечатани трудом и иждивением от г. Хаджи Найдена Иоановича, учителя, жителя татарпазарчичанина, ревнителя болгарскаго просвещения и книгопродавца по всеа Славеноболгария. Издание первое. В Букурещ. . . , 1846».

Сборникът е преведен от Й. Кърчовски.

Физика Н. Герова. . . — точно заглавие: «Извод от физика, написан от Найдена Герова. Част пръва. В Белград. . . , 1849». Каравелов посочва погрешно годината на издаването — 1848 вместо 1849.

Кратко советование. . . — пълно заглавие: «Краткое советование духовно и поучение за приуготовление ко изповеди и ко святому причающению. Напечата ся настоянием и иждивением г. х. Агапия священоинока, постриженика священаго монастиря Рилскаго. В Самокове, 1855».

Стр. 13 — БЪЛГАРСКАТА ЖУРНАЛИСТИКА — в. «Московские ведомости», бр. 153, 154, 1862. Подпис: Л. Каравелов. Статията се дава в превод на български език.

Букварь или первое учение. . . — точното заглавие е: «Первое оученіе хотящымъ оучится книгъ писмены славенскими, называемое букварь. . . иждивеніем г. Марка Феодоровича, булгара, родом из Разлога. . . Виена, 1792».

Неофит Рилец е Неофит Рилски. Каравелов допуща някои неточности. Разговори гръко-български Н. Рилски не издава; не издава и Гръцка граматика. Може би в случая Каравелов има предвид съчинението му «Краткое и ясное изложение за разделението, начертанието, именованието и произношението на писмената и правила за срицанието, просодиата и слогат и на правото чтение на греческиа язик от Неофита иеромонаха П. П. Рилца. В Белиград. . . , 1835».

Царственика на Х. Дупничанин — това е първото печатно издание на Паисиевата история, преработена и издадена от Христаки Павлович под заглавие «Царственик или история болгарская, която учи от где са болгаре произишли, како са кралевствовали, како же царствовали и како царство свое погубили и под иго попаднали, из Мавробира Латинскаго, Барония, Иоана Зонаря, Буефира Францу(с)каго, Теофана Греческаго, Светаго Ефтимия Терновскаго, Светаго Димитрия Ростовскаго и других летописцев собрана. Издание первое. Bolgarische Geschichte. У Будиму. . . 1844».

Вестник на естествените науки — може би става дума за списанието на Иван Богоров «Журнал за наука, занаят и търговия», за което Богоров печата обявление през 1861 г.

«Сега България отново се яви със своето старо направление. . .» — вестник «България» спира след броя си от 25 септември 1861 поради криза в униатското движение; Драган Цанков подновява издаването му от 16 април 1862.

Списанията «Просвещение» и «Съюз», за които Каравелов съобщава, че ще се издават в Болград, не са излезли.

Стр. 23 — БЪЛГАРСКА КНИЖНИНА — в. «Българска пчела», г. II, бр. 3 (с. 9—10), 4 (с. 13—14), 5 (с. 17—18), 6 (с. 21—22) от 16, 23 и 30 юни и 10 юли 1864. Подлистник на «Българската пчела». Подпис: Любен С. Каравелов.

След последната част на статията в бр. 6 следва бележка на редакцията: «Мнозина от нашите читатели ни направиха забележ-

вания върху членът, който днес се свършава в подлистникът ни. Те ни казаха, че слогът, че израженията, употребени в този член, не са приличи за един критик, а според това то не е нещо литературно, но памфлета, пълна с укори и неприличности.

Ний приемаме с радо сърце тия забележвания, защото и ний, като прочетохме реченият член преди обнародването му, си съставихме такова мнение и бяхме решили да не му отваряме стълповете на вестникът. Но понеже той разтваря литературен въпрос, а нашата литература днес е много заспала, и като, от друга страна, съчинителят му не иска да пази безименност и не иска да се направят поправки в членът му, ний го обнародвахме, отчуждени от сякаква отговорност и благонадеждни, че литературата ни чрез него ще придобие, като тя се гуди в разглеждание.»

Новобългарска сбирка — пълното заглавие на книгата е «Новобългарска сбирка. (Слово за пълкът Игорев, превод от староруский язик. Краледворска ръкопис, превод от чешский язик. Гусляр Тараса Шевченка, превод от малоруско наречие. Новобългарска гусла.) Москва, в книгопечатницата Бахметева, 1863, 186, 2 с, 8⁰».

Востоковата граматика — А. Х. Востоков издава две граматики на руския език: «Руска граматика» (1831) и «Съкратена руска граматика» (1831).

Геровата граматика — Найден Геров не е издавал граматика. Вероятно става дума за учебно помагало, съставено от него по време на учителствуването му.

«...тия книги са безценните сборници от народни песни, които са събрани от Миладинова и Верковича.» — Сборниците са: «Български народни песни, собрани од братя Миладиновци, Димитрия и Константина, и издадени од Константина. В Загреб. . . , 1861» и «Народне песме македонски бугара. Књига прва — Женске песме. Белград. . . , 1860».

Стр. 33 — ВУК СТЕФАНОВИЧ КАРАДЖИЧ — «Филологические записки», вып. I, 1867. Подпис: Л. Каравелов. Статията е публикувана от Мих. Димитров в «Публицистиката на Л. Каравелов», т. I, 1958, с. 155—164. Дава се в превод на български език.

«...сръбското въстание от 1804 г.» — става дума за въстанието през 1804—1806 година против османското иго.

Стр. 47 — СРЪБСКАТА ЛИТЕРАТУРА (ИСТОРИЈА НАРОДНОГ ОБРАЗОВАЊА КОД СРБА, А. ВАСИЛЕВИЋ) — в. «Србија», бр. 51—52, 1867; бр. 1—6, 14—17, 1868. Подпис: Л. Каравелов. Статията се дава в превод на български език. Литературните статии, написани на сръбски език, тук са представени в преводи главно на Любен Божинов (направени за книгата «Публицистиката на Любен Каравелов», С., 1958) и на Стефан Елевтеров.

Le vieux monde est à bout (фр.) — Старият свят свършва.

Галиелабали — вероятно от Галиогабъл.

Радамантовци — от Радамант.

Меценатовци — от Меценат, Гай Цилний.

Хорациевци — от Хорации.

Овидиевци — от Овидий.

Батиевци — последователи на хан Батий.

In partibus infidelum (лат.) — в земите на невярващите; в оригинала in partibus infibelum — навярно печатна грешка.

Стр. 84 — ЮЖНОСЛАВЯНСКА БИБЛИОГРАФИЯ ЗА 1867 Г. — «Журнал Министерства Народного Просвещения», ч. XX/CXXXVIII, июнь, 1868. Подпис: Л. Каравелов. Статията се дава в превод на български език.

Св. Сава Милютин — Сава III.

Стр. 110 — СРПСКИ ЦАР СТЈЕПАНЕ ИЛИ СМРТ ДУШАНОВА, ОД М. Т. ІАНКОВИЋА, друго преиледано издање у Новом Саду. Платонова штампарија, на 16-на, стр. 44 — в. «Застава», бр. 36, 1868. Подпис: Л. Каравелов. Статията се дава в превод на български език.

Стр. 112 — КНИЖНИНА, критика — сп. «Матица», г. III, бр. 13—17, 10 май—20 юни 1868. Подпис: Л. К. Статията се дава в превод на български език.

Сулe — по всяка вероятност — Сулие. Фредерик.

La petite Nini faisant la lecture à la mére (фр.) — Малката Нини преподава уроци като майка си.

Стр. 133 — ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОС И БОЛГАРИЯ. Сочинение И. П. Липранди. Москва, 1868 г., in 8°, стр. IV и 139 — Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869, с. 15, в рубриката «Книжевност».

Уводната част на тази статия е отпечатана във в. Македония, г. IV, бр. 4, 25 ноември 1869. Под нея стои подписът на П. Р. Сла-

вейков — «Сл.» Славейков постъпва по такъв начин, за да отклони подозрението на турската цензура за връзките си с Каравелов (вж. по-подробно — Д. Леков, «Сътрудничеството на Л. Каравелов в българския периодичен печат до Освобождението», сб. «Статии и изследвания за Любен Каравелов», С. 1963).

«... сборникът на Верковича (Бугарске народне песме, 1861 г»). — става дума за сборника на Ст. Веркович «Народне песме македонски бугара. Книга прва: Женске песме. Белград, 1860».

«Поглед връх произхождението на български народ, Прага, 1869» — точно заглавие: «Поглед връх произхожданьето българский народ и началото на блъгарската история от М. Дринова. . ., 1869. (Във Виена, у книгопечатн. Л. Сомерова). . .».

«Исторически преглед на българската черква, Прага, 1869» — точно заглавие: «Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало и до днес от Марина Дринова. 1869. (Във Виена, у книгопечятн. Л. Сомерова). . .» Каравелов отбелязва неточно, че книгите на М. Дринов са издадени в Прага.

«Тая книга (Восточный вопрос и Болгария) е излязла още в 1868 г. и ние се решаваме да говорим сега за нея само затова, защото чухме, че някой си българин я е превел и скоро мислел да я напечата» — по всяка вероятност този българин е Христо Ботев, който обявява за своя превод едва през 1874 г. във в. Независимост.

«Тайните на инквизицията» — става дума за книгата на В. Д. Фереал, която Блъсков не успява да издаде. За нея той съобщава в едно обявление във в. Отечество, г. I, бр. 15, 31 октомври 1869. «Тайните на инквизицията» излиза през 1875 г. в превод на Н. Михайловски.

«Ефрема Сирина» — става дума за книгата «Слъзна молба на 7-тех дни Ефрема Сирина», която Ил. Блъсков също не успява да издаде.

Стр. 136 — ЦИРКУЛЯР ПО УПРАВЛЕНИЮ ОДЕССКИМ УЧЕБНЫМ ОКРУГОМ. Одесса, 1869 г., июль, № 7, стр. 153—197 и 283—314 — Свобода, г. I, бр. **4**, 26 ноември 1869, с. 30—32, в рубриката «Книжевност».

Стр. 142 — ЗА БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК — Свобода, г. I, бр. 5, 3 декември 1869, с. 38—39. Подпис: К. Л.

Тази статия е препечатана във в. «Македония», г. IV, бр. 10, 19 декември 1869; подписана е със същите инициали — К. Л.

За да създаде впечатление, че статията е писана не от него, а от сътрудник на вестника, Каравелов дава бележка на редакцията.

«Във в. «Право» е напечатан уводен член за българското правописание» — става въпрос за статията «Българското правописание и език» (в. «Право», г. IV, бр. 38, 15 ноември 1869).

Стр. 143 — НАШАТА КНИЖЕВНОСТ — Свобода, г.I, бр 5 (с. 39), 6 (с. 46—47) и 7 (с. 55) от 3, 11 и 17 декември 1869.

Част от статията е препечатана във в. «Македония», г. IV, бр. 12, 24 декември 1869.

«...календара за 1870 година от Хр. Данов и С-ие...» — отнася се за «Летоструй или домашен календар за проста година 1870».

«...черковната и народната история от М. Дринова...» — става дума за книгите на Марин Дринов: «Поглед връх произхожданьето на български народ и началото на блъгарската история. . ., Виена. . ., 1869» и «Исторически преглед: българската църква от самото ѝ начало и до днес. . ., Виена. . ., 1869».

«Но затова имаме: две логики...» — отваря се дума за книгите: «Логика, първи път на български изложена от Василя Х. Стоянова—Берон. . ., Виена. . ., 1861» и «Кратка логика. Съчинение на И. Михневича, преведено от Й. Груева, 1861. . ., Виена».

«Съчиненията на Булгарина» — отнася се за книгата «Сочинение Ф. Булгарина. Преведено от Павла Каляндж, Одеса. . ., 1861 г.»

«Цветосъбрани панерчета» е книгата «Цветоносното панерче. Нравствена повест, побългарена и издадена от х. М. Пашова и Ат. Е. Ситова. Цариград. . ., 1858 г.». Автор на повестта е Кр. Шмид.

«Цигулки» — има се предвид «Цигулка» с народни и любовни песни, съставени и други събрани от Х. Мавридова, Болград. , ., 1869 г.»

«Древна история» е съчинението «Очерки из историята и народните сказания (Древня история). Превод Н. Михайловскаго и Ив. Н. Момчилова (с поправка на първия). . ., Виена. . ., 1865».

«Летоструй» — отнася се за «Летоструй или домашен календар (с 25 изображения) за проста година 1869».

«...гадателни книжки за привременните човечески случки» — точно заглавие: «Гледателная книжка за привременните человечески случки. Цариград. . ., 1862 г.»; книгата е анонимна.

«Пития или гледане на щастие» прев. А. Границки, Цар., 1848 — пълно заглавие: «Пития или гледание на щастие. Превождал от гречески Анастасий П. П. Гранитский, уроженец казанский в Болгарии. Напечата ся сос настояние Георгиа Андреевича. В Цариграде, в типографии Тадеа Дивичиана, 1849». Книгата е издадена не през 1848, както отбелязва Каравелов, а през 1849 г.

Стр. 149 — ЗА ЕЗИКЪТ — Свобода, г. I, бр. 16, 19 февруари 1870, с. 128. Подпис: А. К.

Статията е препечатана във в. «Македония», г. IV, бр. 30, 7 март 1870 и е подписана със същите инициали — А. К. По цензурни съображения Петко Р. Славейков пропуща или променя някои изрази.

«В историята на българската книжевност ще останат имената не на тия учени, които земат и побългаряват руската Востоковска граматика (Груев и Геров)...» — Й. Груев издава две граматики: «Основа на българска граматика от Йоакима Груева. . . Белград. . ., 1858» и «Начяла на българската граматика за ученици в предуготвителните училища от Й. Груев. . . 1869. (Във Виена. . .). Вж. тук и бележките към статията «Българска книжнина», с. 515 и 516.

Стр. 151 — ВЕЛИСЛАВА, БЪЛГАРСКА КНЯГИНЯ. Драма в пет действия от Д. П. Войникова. Браила, 1870 г., in 12°, стр. 110 — Свобода, г. I, бр. 26 (с. 207—208) и 27 (с. 215—216) от 7 и 14 май 1870, в рубриката «Книжевност».

Пълното заглавие на Войниковата драма е: «Велислава, българска княгиня. Драма в пет действия от Д. П. Войникова. Разположена на сцена от истия и представена за пръв път в Браилский театър на 1870 г. Браила, печатница на Х. Д. Паничков, 1870».

«Съчиненията на Ф. Булгарина» — точно заглавие: «Сочинения Ф. Булгарина. Преведено от Павла Калянджи. Одеса. . ., 1861».

«Любовникът или неговите (?) в Цариград» — пълното заглавие на книгата е: «Любовник или неговите в Цариград от любов приключения. Превел от гречски Г. И. С., Цариград. . ., 1849».

Г. И. С. — Георги Иванов Стоев.

«Душица» Богдановича — има се предвид: «Душица. Нъравствена приказка. Б. Запрянов, Букурещ. . ., 1865 г.» Това е побългарената от Запрянов творба на И. Ф. Богданович «Душенька».

«Черноносяща господжа» е «Черноносящая госпожя или повест. Преведе Юрдан Ненов, а напечята с иждивението си Т. Ил. Бенчев, сопотнянец. Цариград. . ., 1857 г.». Повестта е от Кр. Шмид.

«Хенриха Айсенфелски» — отнася се за «Повест на Генрих Айсенфелский. Побългарил у тъжний кръг Р. И. Колесов. . ., Цариград. . ., 1859 г.».

Тъжний кръг — затвор. . .

«Цу-й философ» — точното заглавие е: «Цу-й или философ от книгата «Чувствителнаго человека». Побългарил П. В. Оджаков, Русе. . ., 1865 г.». Автор на книгата е Доситей Обрадович.

«Райна» — точното заглавие е: «Райна княгиня. Драма в пет действия от Д. П. Войникова. Представена в Браилското театро. Браила. . ., 1866».

Велтмановият роман «Райна, княгиня българска» излиза на български език през Възраждането в два превода: «Райна, княгиня българска. Повест от Велтмана. Преведена от Йоакима Груева. Белград. . ., 1852[2 изд. 1866]» и «Райна, българска царкиня. Приказ на А. Т. Велтьмана. Преведе от руски Елена Мутева. Санктпетербург. . ., 1852 [2 изд. 1856].

«Покръщение на Преславският двор...» — пълно заглавие: «Покръщение на Преславский двор. Драма в четире действия. С пеяния и осъм зрелища от Д. П. Войникова. Представена за пръв път в Браилский общ театр на 11 маия 1868 и положена на сцена от истия. Букурещ. . ., 1868».

Исторически лица в драмата «Велислава, българска княгиня» са Георги Тертер, Смилец, Чока (Чака, Чакос), Елтимир, Светослав Тертер, Ногай. Останалите герои са измислени от Войников.

Стр. 156 — [ПРИКАЗНИЦИТЕ НА ЛАБУЛЕ] — Свобода, г. I, бр. 32, 27 юни 1870, с. 255—256, в рубриката «Книжевност».

Част от статията е заимствувана от отзива на Д. И. Писарев

«Новая волшебная сказка Лабуле» (Le prince-caniche — «Принц-пудел») — «Отечественные записки», №1, 1868 (вж. Д. Леков, «Сътрудничеството на Л. Каравелов в българския периодичен печат до Освобождението», в сб. «Статии и изследвания за Любен Каравелов», София, 1963).

«Първа храна» — книга от К. Тр. Тим. Превеждана е на български език два пъти: «Първа храна на здравиа человечески ум. Преведена от Иван П. Чичи. . . Цариград. . ., 1858» и «Първа храна на здравият чолешкий ум, школска и домашна книга за децата. Първен преведена на гръцки от немский язик, а сега от гръцки на български превел и издал Тодор Н. Шишкоа, Цариград. , ., 1860».

«Париж в Америка» — точно заглавие: «Едуард Лабуле. Париж в Америка. Превели П. В. Горбанов и П. Р. Славейков. Цариград. . ., 1870».

Стр. 159 — КРАТКИ НАЧАЛА ОТ НРАВСТВЕНА ФИЛОСОФИЯ. Преведени (що?) от английски. Виена, 1870 г., in 12°, стр. IV и 160 — Свобода, г. I, бр. 38, 15 август 1870, с. 303, в рубриката «Книжевност».

Рецензираната книга е от Фр. Целанд (авторството е посочено в предговора ѝ), преведена е от Ив. А. Тонджоров. Издадена е от Хр. Г. Данов през 1869 г., а не през 1870, както неточно отбелязва рецензентът.

Стр. 162 — [ПО-НАПРЕД ОТ ВСИЧКО ФИЗИОЛОГИЯТА. . .) — Свобода, г. I, бр. 49, 11 ноември 1870, с. 390—391, в рубриката «Книжевност».

«Естествена история» на г. Стоянов — Берон. . . е книгата «Естествена история, първи път на български систематически изложена с приложни забележки и практически изводи. Част първа. Зоология. Клас I. Млекоподаващи животни. Разряд I. Человек в сравнение с другите животни. Съчинена от Василия Х. Стоянова—Берон, доктора медицини и хирургии. Болград. . ., 1870».

Стр. 165 — БЪЛГАРСКИТЕ КАРТИНИ — Свобода, г. II, бр. 2, 11 януари 1871, с. 14—15.

За картината, издадена от Н. Пандурски, Каравелов съобщава и в рубриката «Книжевни известия» във в. «Свобода», г. I, бр. 52 от 10 декември 1870, с. 414: «Излязла е вече и продава се у Юга (улица Липискания) картината на г. Н. Пандурски «Влазянието Симеоново в Цариград».

Стр. 167 — [ОПИШЕТЕ ДЕЙСТВИТЕЛНИЯ ЖИВОТ. . .] — Свобода, г. II, бр. 3 (с. 23) и 4 (с. 31) от 17 и 23 януари 1871, в рубриката «Книжевност».

«Сирота Цветана» — пълното заглавие е: «Сирота Цветана. Приказка, побългарена от Й. Груев. Цариград. . ., 1858». Побългарена е повестта на Н. М. Карамзин «Бедная Лиза»; напечатана е като приложение на сп. Български книжици, г. I, кн. 23, декември 1858.

Чам — чам — дибинде (тур.) — бор на дъното на бора, стих от популярна по онова време турска песен.

«Изгубена Станка» — става дума за драматизираната повест на Илия Р. Блъсков: «Изгубена Станка. Драма в пет действия, разпоредена в сцена от Богдана Манчев, ученик у Централното болградско училище, и представена за пръв път на театро в Болград в 1870 година. . ., Букурещ. . ., 1870». Каравелов, съобщава за излизането на книгата във в. «Свобода», г. I, бр. 47, 21 октомври 1870, с. 374 (вж. тук раздела «Книжевни известия» № 15).

«Изпаднал търговец» — точното заглавие е: «Изпаднал търговец или смъртна жъртва. Позорищна игра в три действия. Побългарена от Кръста Ст. Пишурка, Виена. . ., 1870».

«Момина китка» е издадена под заглавие «Момина китка или книга за секого. Побългарил от френский Кръсто Ст. Пишурка. Виена. . ., 1870». Книгата е от Мари Льопренс дьо Бомон.

Стр. 173 — КРИВОРАЗБРАНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ, смешна позорищна игра в пет действия от Д. И. Войникова. Букурещ, 1871 г. in 8°, стр. VI и 70 — Свобода, г. II, бр. 20, 31 октомври 1871, с. 159—160, в рубриката «Книжевност».

Стр. 176 — ЛИТЕРАТУРНО МНЕНИЕ — Свобода, г. II, бр. 52, 10 юни 1872, с. 421.

«Водачът по пътя на живота» — точното заглавие е: «Водачът по пътя на живота, нъравствеността и класическити поучения. Един дар за всяка възраст и в двата пола. Преведе и издава със свое иждивение Алеко А. Кръстевич, свищовец. . . Виена. . ., [1870]». Каравелов съобщава за излизането на книгата във в. «Свобода», г. I, бр. 49, 11 ноември 1870, с. 390, в рубриката «Книжевни известия», без да ѝ дава оценка.

Стр. 177 — ВОПРОС — Свобода, г. III, бр. 2, 8 юли 1872, с. 13, подпис: М.

Любен Каравелов е присъствувал на учредителното събрание на Българското книжовно дружество, затова са му били известни изнесените в статията факти. За да прикрие авторството си, той придружава статията с бележка на редакцията.

«Сборник» — отнася се за: «Български народен сборник. Събран, нареден и издаден от Василия Чолакова. Част I. Болград. . ., 1872». Отзив за него пише Нешо Бончев в «Периодическо списание», г. I (1872), кн. 5—6, с. 340.

Стр. 179 — НАШАТА ВОЗПИТАТЕЛНА КНИЖЕВНОСТ — Свобода, г. III, бр. 12, 16 септември 1872, с. 95.

«Блъсков издава педагогически вестник. . .» — става дума за сп. «Училище», издавано от Р. Ил. Блъсков.

«Т. Станчов проповядва морал. . .» — иронизира се Т. Станчев, тъй като той е бил редактор на духовното нравоучително списание «Слава».

«Хр. Данов земал учениците в аренда» — иронизира се Хр. Г. Данов, който издава многобройни учебници и учебни помагала.

Стр. 182 — БЪЛГАРСКИ ДРАМИ — Независимост, г. III, бр. 28, 31 март 1873, с. 223—224.

«Криворазбраната цивилизация» излиза в Букурещ през 1871 година, а «Иванко» — в Браила през 1872 година.

Попович, Щерю — Каравелов побългарява името на сръбския драматург Йован Стериа Попович (1806—1856). Неговата комедия «Београд некад и сад», за която става дума, е отпечатана през 1853 г.

Стр. 184 — ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ на «Българското книжевно дружество». Година I, книжка деветя и десетя. Браила, 1874; in 8°, стр. 208+53 — Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875, с. 13—14, в рубриката «Книжевност».

«Езоповите изречения. . .» — басните на Езоп през Възраждането са били превеждани от Й. Еманоилович: «Басни Езопови. . .» (1852), П. Р. Славейков — «Езопови басни» («Басненик»), 1852.

Бертолдовите мъдрости — отнася се за книгата «Високи, умни хитрости Бертолдови, които ся показува един селач хитър и остроумен; който подир с различните си страдания

и с остроумният си ум стана царски советник. При това остави си завета и достопаметните изречения с пословиците си. Тия са весма приятни и любопитни за секиго человека. Преведени от гръцкий на славянобългарский язик от благоговейнейший отец г. папа Христо Протопапа Василиев от Карлово. А напечатани с иждивението на хаджи Найдена Йованова, татарпазарджичанина. Издание първо, Белград, 1853. . .».

«. . .едни търсят сянката на Фенелона. . .»— от Фр. Фенелон през Възраждането са преведени на български език: «Приключенията на Телемаха» — от П. Т. Пиперов (1845) и от Н. Михайловски (1873); «Приключенията на Аристона» — от Т. К. Коджов (1874); «По възпитанието на девойките» — от А. П. Шопов (1874), и др.

«. . .славата на Демостена» — навярно Каравелов има предвид драмата на Н. С. Пиколо «Демостен в Калаурия», написана на гръцки език и представена в Одеса през 1818 година.

«. . .душата на Шатобриана» — от Фр. Шатобриан през Възраждането са преведени «Последний абенсераж» — от П. Р. Славейков (1869); «Атила» — от Ат. Шопов (в. Век, г. II, бр. 46, 15 ноември 1875 и г. III, бр. 15, 10 април 1876); откъси от негови произведения в «Сборник от разни съчинения. . .» — от Д. Войников (1860).

«. . .шапката на Ахилеса» — може би става дума за «Омирова Илиада. Преведена от първообразното от Ф. Велиев. . . Виена. . . , 1875».

«. . .безсмъртните трудове на Фадея Булгарина» — отново става дума за «Сочинение Ф. Булгарина», преведено от Павла Калянджи. . . , 1861».

Възпоминанията на Вигелия — това са спомените на Ф. Ф. Вигел, публикувани в «Русский вестник» 1864—1865 г.

«Мати Болгария» — съчинение на Неофит Хилендарски-Бозвели, отпечатано след неговата смърт в «Периодическо списание», кн. IX и X, 1874.

«. . .многоучените разсъждения наг-на Каролева» — има се предвид статията «За богомилството» от Р. М. Каролев («Периодическо списание», кн. III и IV, 1871; кн. V—VI, 1872; кн. VII—VIII, 1873), писана като дисертация в Киевската духовна академия.

«. . .статията на г-на Дринов за «Азбукето» — заглавието ѝ е: «Азбукето на Българското книжевно дру-

жество и г. Мушяк» («Периодическо списание», кн. IX—X, 1874, с. 77—91).

«...повестта на Гоголя «Тарас Булба» — има се предвид преводът на Нешо Бончев, печатан като приложение на «Периодическо списание», г. I, кн. 7—10.

Стр. 188 — «ГРАДИНКА». Книжка 3. Градинар Илия Р. Блъсков. Издава редакцията на «Училище». Виена, 1875 (?), in 8°, стр. 16 — Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875, с. 14—15, в рубриката «Книжевност».

«...защо негова мисъл е препечатал из в. «Право» словото на И. Колара?» — става дума за «Слово на И. Калал пред Рухмайеровий дом», преведено от чешки език от Ив. Драсов, отпечатано във в. «Право», г. VIII, бр. 33, 35 от 26 октомври и 9 ноември 1873 г., и дадено от Блъсков в резюме.

Стр. 189 — PROLOZI K HISTORIJI KNIZEVNOSTI NARODA HRVATSKOGA I SRBSKOGA. Na svet izdao V. Jagič. Загреб, 1868 г. — Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875, с. 15, в рубриката «Книжевност».

Стр. 190 — ТЪМНИЦИТЕ МИ от Силвио Пелико. Превел от французшки Д. Цанков. Издава Българското печатарско дружество «Промишление», Цариград, 1874 г., in 12°, стр. VIII + 236 — Знание г. I, бр. 2, 30 януари 1875, с. 30—31, в рубриката «Книжевност»'

Стр. 195 — JELADA И JELENИ. Написао A. J. Кумануди. У Београду, 1874, in 8°, стр. 170 — Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875, с. 45—46, в рубриката «Книжевност».

Стр. 200 — «ЖИВОТЪТ НА ФРАНКЛИНА.» Превел от френски С. С. Бобчев. Издава (издало) Печатарското дружество «Промишление», Цариград, 1874, in 12°, стр. VI + 169 — Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875, с. 46—47, в рубриката «Книжевност».

Стр. 201 — THESA PENTRU DOCTORAT IN MEDICINA PRESINTATA SI SUSTINUTA in 10 — Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875, с. 47, в рубриката «Книжевност».

Стр. 202 — БЪЛГАРСКИЙ НАРОДНИ КАЛЕНДАР ЗА ПРОСТА ГОДИНА 1875. Годишна книга (?) за световни работи, напредък и развитие в народния живот; домашни и статистически

бележки; забавления. Урежда се от Янко С. Ковачов. Седма годишнина. В книжарницата на Х. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес, Виена, 1875, in 12°, стр. XLII + 212 — Знание, г. I, бр. 4, 1 март 1875, с. 61—63, в рубриката «Книжовност».

Сапунов III е Константин Сапунов.

«Де е родът ми» — стихотворение от Теодоси Икономов, написано по подражание на чешката песен «Кде домов муй». Найнапред е публикувано в сп. «Общ труд», г. I, кн. 2, 1868, а след това в «Летоструй», IV, 1872.

«Славянска беседа» — славянско дружество във Виена.

Гаврил ефенди е Гаврил Кръстевич.

Дон Алфонс от Бурбон — Алфонс Бурбонски.

А. Т. Цанове А. С. Цанов.

Жил Пол Фридерих Рихтер — Рихтер, Йохан Паул Фридрих.

Поп Николовото стихотворение «Къде?» — става дума за стихотворение от свещеник Никола Г. Белчев.

Стр. 210 — КНИГОВИЩЕ ЗА ПРОЧИТАНЕ. Списува д-р И. А. Богоров. Книжка четвърта. Виена, 1874, in 8°, стр. 32 — Знание, г. I, бр. 5, 15 март 1875, с. 78—79, в рубриката «Книжевност».

Кудкудячка I е Кръстю Пишурка. Това негово прозвище идва от книгата му «Куткудачка или разни морални стихове и приказки», издадена през 1871 г. във Виена.

Дипсис киле, бош амбар (тур.) — продънена крина, празен хамбар.

Стр. 214 — «ГРАДИНКА». Книжка четвърта. Градинар Илия Блъсков, Букурещ, 1875, in 8°, 16 стр. — Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875, с. 93—94, в рубриката «Книжевност».

Стр. 218 — «ОТАЏБИНА» — књижевност, наука, друштвени живот. Књига II. Властник и уредник Владан Ђорђевић. У Београду, 1875 г. — Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875, с. 94—95, в рубриката «Книжевност».

Стр. 220 — ИСТОРИЧЕСКО ОБОЗРЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ от Г. Бобрикова. Букурещ, 1874, in 12°, стр. 79 — Знание, г. I, бр. 7, 15 април 1875, с. 110—111, в рубриката «Книжевност».

«...родоначалници на г-на Хаждъу» — родоначалници на румъните.

Станимашките лангери — гърците.

Даскал Манолаки — Емануил Васкидович.

Алилодаскалис Райниди е Райно Попович.

Историята на г-на Шишкова — точното заглавие е: «История на българския народ. Съставил Т. Н. Шишков. Нов учебник в две части, назначени за по-горните класове на народните наши училища... Цариград..., 1873».

Стр. 224 — ЗА СЛАВЯНСКОТО ПРОИЗХОЖДЕНИЕ НА ДУНАВСКИТЕ БЪЛГАРИ. Изследование от Д. Иловайски. Букурещ, 1875 г., in 8°, стр. 119 — Знание, г. I, бр. 8, 30 април 1875, с. 126—127, в рубриката «Книжевност».

«...историята на г-на Войникова» е «Кратка българска история от Добря П. Войникова..., Виена..., 1861».

«...историята на г-на Кръстовича» е «История блъгарска, сочинена от Гавриила Кръстьовича, член от Върховното ц. судилище «Диван-и Ахкям-и Адлие». Том първий, Цариград..., 1869» (на корицата е означена 1871 година).

«...историята на г-на Душанова» е «Кратка българска история по питание и отговор за първоначялнити училища от Д. Т. Душянова, Казанлък [Цариград], 1870».

«...историите на Венелина» — историческите съчинения на Ю. И. Венелин.

«...историята на Гилфердинга» — става дума за «Письма об истории сербов и болгар» (1853—1859).

«...историите на М. Дринова» — историческите съчинения на Марин Дринов.

Стр. 227 — ПИКИЛЬО АЛИЯГА ИЛИ МАВРИТЕ В ЦАРУВАНЕТО НА ФИЛИПА III от Евг. Скриба. Превод Н. Михайловскаго. Том първий. Издава Българското печатарско дружество «Промишление», Цариград, 1875, in 8°, стр. 160 — Знание, г. I, бр. 13, 15 юли 1875, с. 206—208, в рубриката «Книжевност».

Бактряни — жители на Средна Азия.

Двата Филипа са Филип II и Филип III.

Стр. 233 — ИЗКУСТВО — Знание, г. I, бр. 14, 31 юли 1875, с. 223.

Стр. 236 — КНИГОВИЩЕ ЗА ПРОЧИТАНЕ. Списува д-р И. А. Богоров. Книжка шеста. Виена 1875, in 8°, стр. 32. Цена

(колкото изпросиме), т. е. (преведено на български) «Книгочистилище за неизвестни причини». Написал врачар И. А. Богоровов. Книжка шеста и пр. — Знание, г. I, бр. 17, 15 септември 1875, с. 271, в рубриката «Книжевност».

Михал Тахтаджията — през Възраждането е била разпространена пословицата «Да имаш работа с Михал Тахтаджията», т. е. да не си с всичкия си ум.

Богоров е роден в Карлово, а не в Калофер, както пише Каравелов.

Стр. 238 — СЪБРАНИЕ НА НАЙ-УПОТРЕБИТЕЛНИТЕ МОЛИТВИ С ОБЯСНЕНИЕТО НА ОТДЕЛНИТЕ ДУМИ И ИЗРАЖЕНИЯ И С ИЗЯСНИТЕЛНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ЦЕЛИЯ СЪСТАВ НА ВСЯКА МОЛИТВА. От протоиерея Мартиния Чемека. (От петото издание). Превел от руски Р. К. Второ издание. (Браво, второ издание!). Виена, 1875 г. Издал Хр. Данов, in 12°, стр. 55 — Знание, г. I, бр. 17, 15 септември 1875, с. 271—272, в рубриката «Книжевност».

Р. К. е Рачо (Райчо) Каролев.

Стр. 239 — НЕБЕСНИ СВЕТИЛА ПЛИ ПЛАНЕТИТЕ И ЗВЕЗДНИ(ТЕ) МИРОВЕ. Популярно изложение на всичките открития и теории на новата астрономия на О. М. Митчеля А. М. (?), директора на обсерваторията в Синсинати. Превел Д. Витанов. С 41 фигури в текста. Виена, 1875, in 8°, стр. V + 265 — Знание, г. I, бр. 18, 30 септември 1875, с. 287—288, в рубриката «Книжевност».

Калпазанов — името е употребено като нарицателно — калпав, негоден, неспособен човек.

Стр. 243 — ДЕН, година I, бройеве 30, 31 и 32. В триесетият брой е поместена прекрасна илюстрация, която представлява надгробният паметник на нашият «народни поборник» Тъпчилеща. Името на художникът, който е изработил тая изящна фигура, остава неизвестно за сичкият свят — Знание, г. I, бр. 20—21, 31 октомври 1875, с. 327—328, в рубриката «Книжевност».

Усопши, но воскреснали из мертвих — умрели, но възкръснали из мъртвите.

Г. е Голчев, Г. Л.

Стихотворенията на Г. — стихотворенията на Голчев.

«О болгар рода» — заглавието е: «Книжевност. Кни-

га I. О Българ рода. Първо списание от К. П. С. Г. Букурещ, 1872».

Стр. 249 — СЕЛСКИАТ ЛЕКАР. Той показва: 1°. Как да си вардим здравето; 2°. Как да познаваме болестите, та кога са разболем, да са церим с пристойни цяр (?) и лек (?); 3°. Как да си гледаме добитакат и кога заболее, как да го лекуваме и др. т. От dr И. А. Богоров. Виена, 1875 г., in 12°, стр. VIII + 264 — Знание, г. I, бр. 22—23, 30 ноември 1875, с. 357—360, в рубриката «Книжевност».

«Нашите янелии или Янаковци» — нарицателни имена за самозвани лечители.

Стр. 258 — ДЕТСКИЙ СВЯТ. Книга за четение в клас (овете) приспособена на постъпено (?) умствено упражнение и на нагледно запознавание (?) с предмети на природата. С 80 изображения. (Издала) книжарницата на Д. В. Манчов(а) в Пловдив, Свищов, Солун, 1875 г., in 8°, VIII + 264 ст. — Знание, г. I, бр. 24, 15 декември 1875, с. 375—376, в рубриката «Книжевност».

Точното заглавие на рецензираната книга е: «Детинский свят. Книга за четение в клас, приспособена за постъпено умствено упражнение и на нагледно запознавание с предметите на природата. С 80 изображения. . . 1875».

«Морален наставник» на Д. Войникова — споменава се книгата «Сборник от разни съчинения. Изчерпени из французката литература и преведени с прибавления на няколко български съчинения за пример на младити, що ся занимават с писменост, от Добрия В. Попова. . . Цариград. . . , 1860».

«Морален наставник» на г. Оджаков.а — става дума за книгата «Разни и полезни наставления за младите. Наредил П. В. Оджаков. Русчук. . . , 1867».

«Бащин език» — имат се предвид учебните пособия, съставени и издадени от Д. Манчев: «Бащин язик за малки деца. Книжка I. Азбуки и първи уроци за четение и писание с 37 щампици. Написа Д. В. Манчев, Пловдив. . . , 1869»; «Бащин язик. (Книга за родители и наставници. Как да ся предава на малки деца по учебника «Бащин язик» от Д. В. Манчева. Пловдив, 1869)»; «Бащин език. (Книга за учители). Съвети на родители и наставници как да предават на малки деца по книга «Бащин язик», пръва и втора година. Набра Д. В. Манчев. . . Виена. . . , 1871».

«Майчини езици» — такива книги Д. Манчев не е издавал. Каравелов го иронизира за книжките му «Бащин език».

Стр. 260 — МАЛКА КНИЖИЦА. ПЪРВА ЧЕТЕНИЦА (?) ЗА ПЪРВОНАЧАЛНИТЕ УЧИЛИЩА. С 34 изображения. Събрал и нарядил Андрей С. Цанов. Издание трето. Книжарница на Хр. Данов в Пловдив, Русчук [и] Велес. (Какво е направила «книжарница [та]» на Хр. Г. Данова? До кога ще се обясняваме с оракулски фрази?). Виена, 1874 г., in 12°, стр. 61 — Знание, г. II, бр. 1, 15 февруари 1876, с. 14—16, в рубриката «Книжевност».

Точното заглавие на рецензираната книга е:» Първа четеница за първоначялните училища. Събрал Андрей С. Цанов. Трете издание. Книжарница на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес, Виена. . ., 1874».

Лаф олсун бир луле тютюн ичин (тур.) — Да стане дума за една лула тютюн.

Стр. 266 — ЛЕТОСТРУЙ, БЪЛГ. НАРОД. КАЛЕНДАР за 1876, осма годишнина (т. е. година, защото ония съществителни имена, които променяват своето окончание на ина и щина, добиват съвсем друг смисъл). Издава книжарницата на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук [и] Велес. Виена, 1876, in 12°, стр. XXIV + 216 — Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876, с. 30—31, в рубриката «Книжевност».

«Куткудячката» — «Куткудачка или разни морални стихове и приказки от Кр. Пишурка. . . 1871».

Лекарят на господина Богорова — става дума за книгата на д-р Иван Богоров «Селскиат лекар».

Стр. 271 — «ЗОРНИЦА», седмични вестник. Издава се от Американското библейско общество. Редактор Т. Л. Байнгтон — Знание, г. II, бр. 3, 15 март 1876, с. 46—48, в рубриката «Книжевност».

През Възраждането се издават: 1) литературно списание «Зорница» от Х. Д. Ваклидов в Браила; 2) «Зорница». Евангелско периодическо списание. Редактори д-р Алб. Лонг, И. К. Грин, д-р Елиас Рикс; 3) вестник «Зорница», за който се отнася рецензията на Каравелов.

Стр. 278 — СРЕДИ БОГОМОЛЬЦЕВ. НАБЛЮДЕНИЯ И ЗАМЕТКИ ВО ВРЕМЯ ПУТЕШЕСТВИЯ ПО ВОСТОКУ. От Н. А. Благовещенскаго. Второе дополненное издание. СПб, 1872,

in 8°, стр. IV + 465 + IV — Знание, г. II, бр. 4, 30 март 1876, с. 63—64, в рубриката «Книжевност».

Стр. 283 — ON HORSEBACK THRONGH ASIA MINOR, От KAPITAIN BARNOBY. LONDON, 1877. Sampson low. 2 vol., in 8°, 252 und 300 pages — Знание, г. II, бр. 5, 15 март 1878, с. 96, в рубриката «Книжевност».

On Horseback throngh Asia Minor — На кон по Мала Азия.

«Times» — вестник «Таймс».

Стр. 285 — ГУСЛА С ПЕСНИ от Никола Живкова. Книга I, издание второ, Търново, 1878, in 16°, 50 стр. — Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878, с. 111—112, в рубриката «Книжевност».

«Гуслата» на г-на Живкова се печата два пъти» — първото издание на книгата излиза също през 1878 г. в Свищов.

Стр. 288 — TRESOR DE LA FAMILLE (Домашен имот, енциклопедия на полезните знания в практическият живот) от Y. P. Hanzé. Paris, 1878, in 8°, 200 стр. — Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878, с. 112—113, в рубриката «Книжевност».

Стр. 289 — ИГИЕНА ИЛИ КАК ДА СЕ ВАРДИ ЗДРАВИЕТО И РАБОТНАТА СИЛА МЕЖДУ НАРОДЪТ. Популярна игиена от Карла Реклама. Превел Д. Моллов. Виена, 1878 г., in 8°, VI + 327 стр. — Знание, г. II, бр. 6, 30 май 1878, с. 113, в рубриката «Книжевност».

Пълното заглавие на рецензираната книга е: «Игиена или как да се варди здравието и работната сила между народа. Популярна игиена от Карла Реклама, професор на медицината в Лайпциг. Превел д-р Д. Моллов. С 47 картини извътре. Издание на Московското славянско благот. общество. Виена. . . , 1878».

Стр. 289 — СБОРНИК «СОКОЛ».

Книгата «Сокол. Сборник от разни списания за прочитане. (За учебните заведения). Книга. първа. Издава книжарницата на Д. В. Манчова в Пловдив, в Свищов и в Солун» излиза от печат в Букурещ през 1875 (на корицата 1876). Замислена и осъществена като учебник христоматия, който съдържа коментирани текстове от основни старобългарски паметници, тя е първата систематична работа по старобългарска литература у нас (вж. по-подробно — Б. Ст. Ангелов, «Л. Каравелов и някои въпроси на старата българска литература» — в сб. «Статии и изследвания за Любен Каравелов», София, 1963 г.).

Тук се поместват Каравеловите статии от «Сокол» и коментарите му за старобългарски паметници и автори. Откъсите от старобългарските текстове, коментирани от Каравелов не се дават.

В сборника са поместени и преводни статии: «България» от А. Н. Пипин и В. Д. Спасович (взета от книгата им «Обзор истории славянских литератур», СПб, 1865) и «За старобългарската литература» от Пипин. В бележки под линия Каравелов понякога оспорва твърденията на руския учен. Ето два характерни примера

1). В статията си «За старобългарската литература» Пипин твърди, че «българският език се развалял и отдалечал от своята първоначална чистота под влиянието на гърците, на албанците, на власите и др.» Каравелов отговаря: «Ако така наречените от г. Пипина покорители на България да би оставили неславянско влияние в старият език, но тия би трябало да го оставят не в покъсните епохи, а при Симеона и Самуила, когато династията е била силна и когато нейното участие в литературата е било голямо. Ние мислиме, че изменението на някои граматически форми, което се среща в по-новите времена в славянския език, е произлязло по тия същи причини, по които са се развалял и (развивали) и изменяли и сичките други съществуващи езици».

2). В заключение на студията си Пипин отново повтаря мисълта, че българският език е «обеднял», че той е «изуродован» и т. н. Каравелов отново възразява: «Ако един народ живее, то живее и неговият език. Тряба да кажеме и това, че под ясното небе не съществува такъв език, когото би било възможно да наречем развален и изуродован. Езиците могат да бъдат бедни, но не развалени.»

Сборникът «Сокол» завършва със следната забележка: «На ония наши читатели, които би желали да научат старобългарският език и неговите паметници по-подробно, ние рекомандуваме речникът на Миклошича («Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum», Vindolonae, 1862 г.) и речникът на А. Востокова («Словарь церковнославянскаго языка»), граматиката на Миклошича, на Перевлевски («Славянская грамматика с изборьником», СПб, 1864 г.) и граматиката на А. Востокова и славянската христоматия на Т. Буслаева. Жално е само, че лексиконът на г. Миклошича не е обяснен на някой нов европейски език — класическите езици са познати само на няколко учени.» («Сокол», стр. 191—192).

Стр. 289 — ПРЕДГОВОР [на сборника «Сокол»] — сб. «Сокол», с. III—V.

Стр. 290 — ОТ КОЕ ВРЕМЕ СА ЗАХВАНАЛИ ХОРАТА ДА ЧЕТАТ И ДА ПИШАТ — сб. «Сокол», с. 7—45.

Стр. 316 — ОСТРОМИРОВО ЕВАНГЕЛИЕ — сб. «Сокол», с. 113—116.

Откъсът от Остромировото евангелие е въведен със следното изречение: «Ние заимстваме долеизложеният текст из първото издание с някои нищожни изменения.»

Стр. 316 — ТЪЛКОВИЯТ ПСАЛТИР — сб. «Сокол», стр. 118—119.

Стр. 318 — ХИЛЕНДАРСКИЯТ ПАРЕМЕЙНИК — сб. «Сокол», с. 119—120.

Стр. 319 — СВЕТОСЛАВОВИЯТ «ИЗБОРНИК» ОТ 1073 Г. — сб. «Сокол», с. 121—122.

Стр. 321 — СВЕТОСЛАВОВИЯТ «ИЗБОРНИК» ОТ 1076 Г.— сб. «Сокол», с. 123—124.

Стр. 321 — СУПРАСЛСКИЯТ РЪКОПИС — сб. «Сокол», с. 125—126.

Миклошич издава «Monumenta linguae e Codica Suprasliensi».

Стр. 322 — ЙОАН ЕКЗАРХ БЪЛГАРСКИ — сб. «Сокол», с. 127—128.

Откъсът от Йоан Екзарх, поместен в «Сокол», се въвежда със следното изречение: «Долеизложеното предисловие на Ивановият ръкопис е озаглавено със следующите редове: «Прологъ сътворенъ Иоаномъ Презвитеръмь Ексархомь Българьскомъ, еже Iесть прѣложилъ книгыI сиIа.»

Стр. 323 — КОРМЧАТА КНИГА — сб. «Сокол», с. 130—131.

Стр. 323 — «О ПИСМЕНЕХЪ» — сб. «Сокол», с. 131—133. Бурцов — става дума за Бурцев-Протопопов, Василий Ф. В сб. «Сокол» е поместен целият текст на сказанието.

Стр. 324 — ИЗ 3-ТО ПОУЧЕНИЕ НА КИРИЛА ЕРУСАЛИМСКИ — сб. «Сокол» с. 136—137.

Стр. 325 — РЪКОПИС ОТ XIII ВЕК — сб. «Сокол» с. 138—139,

Стр. 326 — МАНАСИЙНЪТ ЛЕТОПИС — сб. «Сокол» с. 140—141.

Манасийнът летопис — Манасиевата летопис, наречена е така по името на автора си Константин Манасий (вж. нейният превод от доц. Иван Буюклиев в «Стара българска литература. Т. 3. Исторически съчинения». Изд. Български писател, С., 1983).

Стр. 327 — БЪЛГАРСКИЯТ СИНАКСАР ОТ 1339 Г. — сб. «Сокол», с. 144.

Стр. 327 — БЪЛГАРСКИЯТ ПРОЛОГ — сб. «Сокол», с. 144—145.

Стр. 328 — БЕЛГРАДСКИЯТ СИНАКСАР — сб. «Сокол», с. 147.

Стр. 329 — ИЗ ТРОИЦОСЕРГИЕВСКИТЕ ЖИТИЯ — сб. «Сокол», с. 148—149.

Стр. 329 — ИЗ СЪЧИНЕНИЯТА НА ТЪРНОВСКИЯТ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЯ — сб. «Сокол», стр. 150—151.

Стр. 330 — ИЗ ПРОЛОГЪТ ОТ XIV ВЕК — сб. «Сокол», с. 152.

Стр. 331 — СТАРИТЕ БЪЛГАРСКИ ПРИКАЗНИЦИ — сб. «Сокол», с. 153—154.

Стр. 331 — ГАБРОВСКИЯТ ПАМЕТНИК — сб. «Сокол» с. 155.

Стр. 332 — ПАИСИЕВАТА ЛЕТОПИС — сб. «Сокол», с. 157.

Стр. 332 — НЯКОЛКО ДУМИ ЗА СТАРАТА ЧЕРКОВНА ПИСМЕНОСТ И ЗА САМИТЕ ПИСАТЕЛИ — сб. «Сокол», с. 158—178.

Сръбският гласник — «Гласник друштва српске словесности».

Ние отчасти се съглашаваме с това мнение (гл. стр. 34 и 35) — Каравелов препраща към стр. 34 и 35 от сб. «Сокол», към статията «От кое време са захванали хората да четат и пишат», вж. тук с. 290 и сл.

Стр. 346 — ЗА СТАРОБЪЛГАРСКАТА АЗБУКА — сб. «Сокол», с. 178—183.

Стр. 349 — ЗА ЗВУКОВЕТЕ И ЗА БУКВИТЕ — сб. «Сокол», с. 183—190.

Стр. 355 — ПРАВОПИСАНИЕТО НА СТАРОВРЕМЕННИТЕ ПАМЕТНИЦИ — сб. «Сокол», с. 190—191.

Стр. 356 — ЮЖНОСЛАВЯНСКА БИБЛИОГРАФИЯ ЗА 1867 ГОДИНА (продължение) — продължение на статията на Каравелов «Южнославянска библиография за 1867 г.» Незавършен ръкопис. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 4, л. 1—6. Написан е на руски език. Публикуван в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 565—571. Дава се в превод на български език.

«Сестра Милка» е повестта «Наша сестра Милка» от Джордже Звекич.

Стр. 366 — ЮЖНОСЛАВЯНСКА БИБЛИОГРАФИЯ — бележки на Каравелов, писани на руски език. Намират се в АБАН, ф. 37, л. 66, 69 (с червен молив), 1, 3 (с чер молив). Отпечатани са в «Из архива на Любен Каравелов, С., 1964, с. 572—574. Дават се в превод на български език.

Стр. 369 — ФОЛКЛОР.

Стр. 371 — «ПАМЯТНИКИ НАРОДНАГО БЫТА БОЛГАР» — пълното заглавие на книгата е: «Памятники народнаго быта болгар. Издаваемые Любеном Каравеловым. Книга первая. Москва, в типографии К. Андерса. . . , 1861. 1, 8, 324, 1 с. 8°». Изданието е замислено като поредица томове с фолклорни материали.

Стр. 371 — ПРЕДГОВОР — «Памятники народнаго быта болгар. Книга первая. Москва, 1861», с. I—IV. Тук се дава част от предговора в превод на български език.

Стр. 374 — СОБСТВЕНИТЕ ИМЕНА НА БЪЛГАРИТЕ — Памятники народнаго быта болгар, с. 285—287.

Стр. 377 — ПРИМИТИВНИТЕ КАРТИНИ НА РУСКИЯ НАРОД В МОСКОВСКИЯ СВЯТ (Съч. на Ив. Снегирьов) — в. Наше время, бр. 26, 1861. Подпис: Л. К. Статията се дава в превод на български език.

Стр. 384 БЪЛГАРСКИ НРАВИ И ОБИЧАИ — Свобода, г. I, бр. 44, 30 септември 1870, с. 351, в рубриката «Книжевни известия».

Стр. 388 — [РЕКОМАНДУВАМЕ КНИГАТА НА Г. ЧОЛАКОВА] — Свобода, г. II, бр. 51, 3 юни 1872, с. 413, в рубриката «Книжевност».

Стр. 390 — ЗА НАРОДНИТЕ ПРЕДАНИЯ И ВЕРОВАНИЯ И ЗА НАРОДНИТЕ ПЕСНИ, ПРИКАЗНИЦИ И ПОСЛОВИЦИ — Знание, г. I, бр. 9 (с. 143—144) и 10 (с. 159—160), 1 април и 31 май 1875, в рубриката «Книжевност».

«Във в. «Ден» е напечатана статийка под заглавие «Пак по (за) змейовете» — статията е напечатана във в. «Ден», г. I, бр. 12, 2 април 1875.

Ив. П. Сл. е Славейков, Иван П.

Сборник на братия Миладинови — сб. «Български народни песни. . . , 1861».

Сборникът на Богоев — сборникът на Иван Богоров «Български народни песни и пословици. Събра Ив. А. Богоев. Книжка първа. Пеща, 1842».

Сборникът на Безсонов — сб. «Болгарския песни. . . , 1855».

Стр. 396 — БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ. Chançons populaires bulgares inédites. Publiées et traduites par Auguste Dozon, traducteur des poésies serbes. Paris, 1875, in 12°, стр. XLVII + 427 — Знание, г. I, бр. 15, 15 август 1875, с. 239—240, в рубриката «Книжевност».

Стр. 399 — [ЧУМАТА Е ЛОША И СЪРДИТА ЖЕНА] — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 25, л. 64. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 385—387. Дава се в превод на български език. Бележката е

написана след две български народни песни за чумата (БИА, ф. 2, арх. ед. 25, л. 62 и 63). За първата е посочено: «Зап. от К. Геров от с. Коприщица»; за втората: «Зап. от Х. В. Драгоев в с. Колаклии от г-жа Радова».

Стр. 401 — [ВЕТРОВЕТЕ] — част от ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 25, л. 68. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 492—494. Дава се в превод на български език.

Стр. 404 — [ЗА ГАТАНКИТЕ] — ръкопис. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 1—8. Подпис: Любен Каравелов. Началото не е запазено. Има и превод на руски език, направен от Л. Каравелов. Ръкописът е публикуван в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 484—490.

«Гатанките, които помещаваме в нашия сборник. . .» — това изследване може би е било предназначено за въведение към гатанките, напечатани в том първи на «Памятники народнаго быта болгар».

Стр. 414 — [НАРОДНИ ОБИЧАИ И ПОВЕРИЯ] — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 9—13. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 416—420. Дава се в превод на български език.

Стр. 420 — СЕДЯНКА — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 15. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 427—429. Дава се в превод на български език.

Стр. 420 — СЕДЯНКА В ДОСПАТСКИТЕ ПЛАНИНИ — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 17—18. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 430—431. Дава се в превод на български език.

Стр. 423 — [ДЪБ СВЕЩЕН И ЦЪРКОВЕН] — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 52. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 494. Дава се в превод на български език.

Стр. 424 — ВЕЩИЦА — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 82. Публикуван е в «Из архива

на Любен Каравелов», С., 1964, с. 471—479. Дава се в превод на български език.

Геров, с. 69 — Каравелов се позовава на публикувания от Найден Геров «Български речник. Свезка I. А — влека. Санкт Петербург, 1856».

Стр. 426 — ОРИСНИЦИ — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 83, 86. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 475—476. Дава се в превод на български език.

Хорутани — старо название на словенците.

Стр. 427 — ВОДЕН ЦАР — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх ед. 26, л. 87. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 476—477. Дава се в превод на български език.

Стр. 428 — ТАЛАСЪМ ИЛИ МАРОВ — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 88. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 477— 478. Дава се в превод на български език.

Стр. 429 — [КАРАКОНЧО] — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 89—90. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 478—480. Дава се в превод на български език.

Стр. 432 — ВРЪКОЛАК — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 91. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 480. Дава се в превод на български език.

Стр. 433 — ВЕПИРИН — ръкопис на руски език. Намира се в НБКМ-БИА, ф. 2, арх. ед. 26, л. 92. Публикуван е в «Из архива на Любен Каравелов», С., 1964, с. 481—482. Дава се в превод на български език.

Стр. 435 — [НАРОДНИ ПЕСНИ С ОБЯСНЕНИЯ И БЕЛЕЖКИ]. За фолклорната поредица «Памятники народнаго быта болгар» Каравелов събира около двеста български народни песни. Те трябвало да бъдат основният материал за третия том на поредицата. След като разбира през 1867 година, че няма да може да ги издаде, Каравелов изпраща 199 от тях на руския и украински

славист Осип Максимович Бодянски, за да ги отпечата в «Чтения в императорском обществе истории и древностей российских». Тъй като Бодянски не успява да издаде песните (това прави през 1905 година руския учен Пьотр Алексеевич Лавров), Каравелов помества някои от тях във вестниците «Свобода» и «Независимост» и в сп. «Знание».

Първата публикация е в г. I на «Свобода» — в бр. 4 от 26 ноември 1869 година е отпечатана «Българска помашка песен». Във втората годишнина на вестника (от бр. 18 от 12 октомври 1871) е въведена рубрика «Народна песен» («Народни песни»), която е особено богата във в. «Независимост», г. III (от бр. 27 от 24 март 1873 до бр. 44 от 21 юли 1873 са помеетени девет песни). Рубриката се появява в случаите, когато не се дава в същия брой оригинално или преводно стихотворение. Редакторът посочва от кого са записани песните: Панайот Хитов (3 песни), Ангел Кънчов (3 песни), Н. М. Астарджиев (2 песни), И. Д. Маглешки (1 песен).

В списание «Знание» рубриката е застъпена още по-широко. Основен източник тук са записи на Константин Геров. В бр. 8 от 30 април 1875 г. Каравелов пише: «Тия две песни, както и много други, които ще бъдат напечатани след време в «Знание», са записани от покойни Константина Герова». Каравелов не се отказва от намерението да издаде сборник (или сборници) с народни песни и се обръща към читателите на списанието с молба да записват и да му изпращат народни песни. В бр. 14 от 31 юли 1875 има следното съобщение: «Молиме нашите учители и народолюбци да ни изпроводят, ако имат събрани, български народни песни, защото мислиме да издадеме отделен сборник». В «Знание» са отпечатани и песни, записани от Олимпи (Гълаб), Панов в с. Тараклие, Бесарабия; М. Късоглед в с. Нисово, Русчушко окръжие; Д. Шопов в Калофер; Г. Гълабарски във видинските села; Нешо Бончев в Панагюрище; А. Драгиев в с. Торелашката махала, Захарски окръг; Еленка Н. Попова в Лом; Н. Попов в Панагюрище. В отделни случаи са посочени и изпълнителите на песните — напр. Стоянка Милйова от с. Нисово, Русчушко окръжие.

Тук се поместват само ония песни, към които Каравелов е направил някакъв коментар.

Стр. 435 — ПЕСЕНТА НА СТЕФАНА КАРАДЖА — Свобода, г. I, бр. 28, 24 май 1870, с. 219—220. Преди песента в същия брой е отпечатана статията «До нашите цариградски братия», в която е изразено разочарованието от обещанията на турското правителство за реформи и се отправя призив за единство на революционните сили у нас. Споменава се юнашката чета на Хаджи Димитър, пролятата на Бузлуджа «българска свята кръв».

Стр. 436 — МАНУШ ВОЙВОДА — Независимост, г. III, бр. 32, 28 април 1873, с. 251.

Стр. 437 — [СБИЛЕ МИ СЪ СА ПОБИЛЕ] — Знание, г. I, бр. 1, 15 януари 1875, с. 12—13, в рубриката «Народна песен», без подпис.

Стр. 440 — [РАДА ЗА ВОДА ОТВАЖДА] — Знание, г. I, бр. 2, 30 януари 1875, с. 30, в рубриката «Народни песни», без подпис.

Стр. 442 — [ОСТАНА РАДА ВДОВИЦА] — Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875, с. 44—45, в рубриката «Народни песни».

Стр. 445 — [ЛЕГНАЛА МОМА, ЗАСПАЛА] — Знание, г. I, бр. 8, 30 април, с. 126, в рубриката «Народни песни».

Стр. 447 — [У НЕДИНИ СЛЪНЦЕ ГРЕЕ] — Знание, г. II, бр. 2, 29 февруари 1876, с. 30, в рубриката «Народна песен».

Стр. 450 — Кратки литературни бележки

Стр. 451 — БЕЛЕЖКИ ОТ «СВОБОДА», «НЕЗАВИСИМОСТ» И «ЗНАНИЕ». Всички материали са без подпис.

Стр. 451 — 1. — Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 21, в рубриката «Известия из България».

Стр. 451 — 2. АВГУСТ ШЛАЙХЕР — Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 23—24.

Стр. 453 — 3. НЯКОЛКО ДУМИ ДО Г. БЛЪСКОВА — Свобода, г. I, бр. 6, 11 декември 1869, с. 47.

П о л Ф е в а л — може би става дума за френския книжовник В. Д. Фереал, чийто роман «Тайните на инквизицията» е преведен от Н. Михайловски и издаден в Цариград през 1875 г.

Стр. 453 — 4. АЛЕКСАНДЪР ГЕРЦЕН — Свобода, г. I, бр. 12, 22 януари 1870, с. 96.

«В р е в о л ю ц и я т а в 1843 г. . .» — Херцен е заточен в

Перм не през 1843, а през 1835 г. През 1841 г. е заточен отново — в Новгород, а през 1847 емигрира в Западна Европа.

«В 1842 г. Герцен ступил на книжевното поле под име Искандер и написал «Кто виноват?» и «Записки доктора Крупова» — Първите публикации на Херцен са направени през 1829 и 1830 г. по естественонаучни въпроси. През 1840—1841 г. в «Отечественные записки» излиза автобиографичната повест «Записки одного молодого человека». Повестта «Доктор Крупов» е отпечатана през 1847 г.

Стр. 454 — 5. «В «МАТИЦА» ПИШАТ. . .» — Свобода, г. I, бр. 25, 30 април 1870, с. 200.

Стр. 455 — 6. ГОСПОДИНУ К. С. ВЪВ ВИДИН — Свобода, г. I, бр. 26, 7 май 1870, с. 208, в рубриката «Отговори на редакцията».

Стр. 455 — 7. МИРОЗРЕНИЕ ИЛИ БЪЛГАРСКИ ИНВАЛИД, списание повременно. Сек (том) I, слистък (книжка) I, Букурещ, 1870, in 4°, 8 и 8 — Свобода, г. I, бр. 45, 7 октомври 1870, с. 359, в рубриката «Книжевност».

Стр. 456 — 8. ПРЕДЛОЖЕНИЕ — Свобода, г. II, бр. 31, 15 януари 1872, с. 246—247.

Стр. 457 — 9. Г-НУ N В БРАИЛА — Независимост, г. IV, бр. 26, 13 април 1874, с. 212, в рубриката «От редакцията».

«Восток» е вестник, редактиран от Ал. Андрич.

Стр. 458 — 10. Г-НУ? В БРАИЛА — Независимост, г. IV, бр. 51, 5 октомври 1874, с. 416, в рубриката «От редакцията».

Стр. 458 — 11. Г-НУ? В АВСТРИЯ — Независимост, г. IV, бр. 52, 12 октомври 1874, с. 424, в рубриката «От редакцията».

Стр. 458 — 12. Г-НУ Х. В ЦАРИГРАД — Знание, г. I, бр. 3, 15 февруари 1875, с. 48, в рубриката «От редакцията».

Стр. 459 — 13. Г. И. К. В ЦАРИГРАД — Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875, с. 96, в рубриката «От редакцията».

Стр. 459 — 14. КНИГИТЕ, ВЕСТНИЦИТЕ И ПЕРИОДИЧЕСКИТЕ СПИСАНИЯ. . . — Знание, г. I, бр. 19, 15 октомври 1875, с. 304, в рубриката «Различни известия».

Стр. 460 — 15. ИЗ БРАИЛА НИ МОЛЯТ. . . — Знание, г. I, бр. 20—21, 31 октомври 1875, с. 329, в рубриката «Различни известия».

Стр. 460 — 16. ДНЕС СИЧКА РУСИЯ. . . — Знание, г. II, бр. 5, 15 май 1876, с. 96, в рубриката «Различни известия».

Стр. 460 — КНИЖЕВНИ ИЗВЕСТИЯ — Във вестниците «Свобода» и «Независимост» Каравелов поддържа постоянна рубрика «Книжевни известия», която съдържа библиографски съобщения, кратки анотации и оценки за новоизлезли книги и издания; тези кратки библиографски и литературнокритически бележки се печатат без подпис.

Стр. 460 — 1. — Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869, с. 16.

Стр. 461 — 2. — Свобода, г. I, бр. 2, 12 ноември 1869, с. 16. «Във в. «Отечество» е напечатано известие. . .» — известието е във в. «Отечество», г. I, бр. 15, 31 октомври 1869, с. 60.

«Злощастна Кръстинка» — точно заглавие: «Злочеста Кръстинка. Повест народно-българска от Ил. Блъсков. Издание първо. . . Русчук. . . , 1870».

«Тайнитенаинквизицията» и «Слъзна молба на 7-тях дни Ефрема Сирина» не са издавани от Блъскови. «Тайните на инквизицията» от В. Д. Фереал излиза през 1875 г. в превод на Н. Михайловски.

Стр. 461 — 3. — Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 23.

Стр. 461 — 4. — Свобода, г. I, бр. 3, 19 ноември 1869, с. 23.

Стр. 462 — 5. — Свобода, г. I, бр. 4, 26 ноември 1869, с. 30.

Стр. 462 — 6. — Свобода, г. I, бр. 5, 3 декември 1869, с. 38.

Шатриян — Шатриан, Александър.

Еркман — Екерман, Емил. Двамата френски писатели работят съвместно и издават романи под псевдонима Екерман-Шатриан.

Стр. 463 — 7. — Свобода, г. I, бр. 7, 17 декември 1869, с. 55.

Моско Попов е Добринов, Моско Поптонев.

Стр. 463 — 8. — Свобода, г. I, бр. 7, 17 декември 1869, с. 35.

Д-р Пантели п. Минчов — д-р Пантели Минчевич. «Мак., бр. 6» — известието на П. Минчевич е поместено във в. «Македония», г. V, бр. 12, 23 март 1871; дата: Тулча, 12 март 1871; подпис: Д. П. Минчович.

Стр. 464 — 9. — Свобода, г. I, бр. 9, 4 януари 1870, с. 71.

В. Чолаков не е издавал «книга за българското правописание». Той само се е изказвал по някои въпроси на българския език.

Стр. 465 — 10. — Свобода, г. I, бр. 13, 29 януари 1870, с. 103.

«Г. И. Касабов е превел «Хайдуците» от Шилера и скоро ще ги напечата...» — Иван Касабов не издава превод на драмата «Разбойници» от Фр. Шилер.

Стр. 465 — 11. — Свобода, г. I, бр. 31, 19 юни 1870, с. 247.

«В същият вестник пишат, че скоро щял да захване да се издава в Цариград един «любословен» (?) вестник под заглавие «Читалище»... — отнася се за в. «Право» и за предстоящото издаване на списание «Читалище».

Стр. 465 — 12. — Свобода, г. I, бр. 36, 30 юли 1870, с. 286.

Стр. 465 — 13. — Свобода, г. I, бр. 37, 8 август 1870, с. 294.

Стр. 465 — 14. — Свобода, г. I, бр. 47, 21 октомври 1870, с. 374.

Стр. 466 — 15. — Свобода, г. I, бр. 47, 21 октомври 1870, с. 374.

«Издава съчинителят на същата повест (?) Р. И. Блъсков» — повестта «Изгубена Станка» е от Илия Блъсков. В първото ѝ издание по цензурни съображения Илия Блъсков посочва като автор баща си — Рашко Блъсков («Изгубена Станка. Повест съвременна. Написал Р. И. Блъсков. Издание I, Болград, 1865»). В известието на Каравелов е допусната грешка: «Издава съчинителят на същата повест Р. П. Блъсков».

«Тая книжка е написана твърде безграмотно...» — оценката на Каравелов за драматизацията на «Изгубена Станка» предизвиква отговор от страна на Богдан Манчев — във в. «Свобода» (г. I, бр. 49, 11 ноември 1870, с. 392) той помества «Обяснение» и обвинява Блъсков и словослагателите, че са променили произволно правописа му. Р. Блъсков отговаря в сп. «Училище» (г. I, бр. 2, 20 ноември 1870, с. 31).

Стр. 466 — 16. — Свобода, г. I, бр. 50, 18 ноември 1870, с. 399.

Стр. 466 — 17. — Свобода, г. II, бр. 2, 11 януари 1871, с. 14.

Стр. 466 — 18. — Свобода, г. I, бр. 5, 30 януари 1871, с. 39.

«Наука за песнотворство и стихотворство...» — книгата излиза под заглавие «Наука за песнотворство и стихотворство. Изработена от Петра В. Оджякова. Учебник за по-главните общински български училища. С иждивение Славянскаго благотворителнаго общества св. св. Кирила и Методия в Одеса. Одеса..., 1871».

Стр. 466 — 19. — Свобода, г. II, бр. 6, 6 февруари 1871, с. 47.

Стр. 467 — 20. — Свобода, г. II, бр. 7, 13 февруари 1871, с. 54.

Стр. 467 — 21. — Свобода, г. II, бр. 7, 13 февруари 1871, с. 54.

Стр. 467 — 22. — Свобода, г. II, бр. 11, 13 март, 1871, с. 86.

«Готварска книга...» — точно заглавие: «Готварска книга или наставления за всякакви гозби според както ги правят в Цариград и разни домашни справки. Събрани от разни книги. Издание първо. Цариград, в печатницата на «Македония», 1871». Книгата е съставена от Петко Р. Славейков.

«Зорницата» — «Зорница. Евангелско периодическо списание».

«Ружицата» — списанието на Петко Р. Славейков «Ружица или ред книжки за жените».

Стр. 468 — 23. — Свобода, г. II, бр. 14, 3 април 1871, с. 111.

Добрович — Добровски, Иван.

«Ти без никакви фондове извади две книжки...» — има се предвид сп. «Мирозрение», редактирано и издавано от Иван Добровски.

Стр. 468 — 24. — Свобода, г. II, бр. 15, 10 април 1871, с. 118—119.

Стр. 469 — 25. — Свобода, г. II, бр. 16, 17 април 1871, с. 127.

Статията на Н. Планински, за която пише Каравелов, е отпечатана в сп. «Училище», г. I, кн. 7—12, 22 февруари — 15 май 1871.

Стр. 469 — 26. — Свобода, г. II, бр. 17, 4 октомври 1871, с. 134.

Статията на Н. Бончев «За училищата» е отпечатана в «Периодическо списание», г. I, кн. 3, 4, 1871.

Статията на Р. Каролев «За богомилството» е поместена в «Периодическо списание», г. I, кн. 3, 4, 1871 и в кн. 7—8, 1873.

«Сборникът» — в гл. II от устава на Българското книжовно дружество е вписано, че освен «Периодическо списание» дружеството ще издава и «Сборник» с материали «преимуществено за българският език, българската история и словесност». От него не излиза нито една книга.

Стр. 469 — 27. — Свобода, г. II, бр. 22, 13 ноември 1871, с. 174.

«...г. Дринов откри вече «отца Паисия» — става дума за статията на Марин Дринов «Отец Паисий. Неговото време, неговата история и учениците му» в «Периодическо списание», г. I, кн. 4, 1871, с. 3.

«Училището» се мести като чергарин от място на място» — сп. «Училище» най-напред излиза в Букурещ, а след това в Русе и Гюргево.

Стр. 470 — 28. — Свобода, г. II, бр. 23, 20 ноември 1871, с. 183.

Каравелов погрешно приписва романа «В навечерието» от И. С. Тургенев на Николай Иванович Тургенев, за чиято смърт се съобщава в бележката.

Стр. 471 — 29. — Свобода, г. II, бр. 23, 20 ноември 1871, с. 183.

Оджаковата статия — става дума за публикуваната сказка на П. Оджаков под заглавие: «Сказка върху славяните въобще и върху българите в особеност... в Цариградското българско читалище на 12 септември» — сп. «Читалище», г. II, бр. 1 и 2, 1871.

Философиите на Л. И. — става въпрос за статията «История на французко-пруската война», подписана с инициалите на Лазар Йовчев — Л. И. — и отпечатана в сп. «Читалище», г. II, бр. 1 и 2, 1871.

Стр. 471 — 30. — Свобода, г. II, бр. 25, 4 декември 1871, с. 199.

«Бъдният вечер на Коледа» — точното заглавие е: «Бъдний вечер на Коледа. Приказка нравоучителна, побългарил Павел Ст. Бобеков..., Цариград, 1871».

«Наводнението на Дунав» — точно заглавие: «Наводнение на Дунав. Приказка нравоучителна. Побългарил Стефан С. Бобчев..., Цариград, 1871».

Автор на двете приказки е Кр. Шмид.

«Съкращената османска история» излиза през 1871 г. в Цариград под заглавие «Съкратена османска история» като издание на Българското печатарско дружество «Промишление».

Стр. 471 — 31. — Свобода, г. II, бр. 26, 10 декември 1871, с. 207.

Стр. 472 — 32. — Свобода, г. II, бр. 27, 17 декември 1871, с. 215.

Драматическата поезия «Изпаднал търговец» е драмата «Изпаднал търговец или смъртна жъртва. Позорищна игра в три действа. Побългарена от Кръста Ст. Пишурка... Виена..., 1870».

«Момина китка» — точното й заглавие е: «Момина китка или книга за секого. Побългарил от френский Кръстьо Ст. Пишурка... Виена..., 1870». Книгата е от Мари Льопренс дьо Бомон.

Стр. 472 — 33. — Свобода, г. II, бр. 28, 25 декември 1871, с. 222.

Стр. 473 — 34. — Свобода, г. II, бр. 30, 8 януари 1872, с. 238.

«Дановият календар... Летоструй» — Хр.

Г. Данов е един от редакторите на «Летоструй или домашен календар». Другите редактори са Й. Груев и Я. Ковачев.

Стр. 473 — 35. — Свобода, г. II, бр. 30, 8 януари 1872, с. 238.

«Смарагдовият боклук» — става дума за «Кратка всеобща история от Смарагдова, преведена от Й. Груева, Цариград. . ., 1858».

Стр. 473 — 36. — Свобода, г. II, бр. 31, 15 януари 1872, с. 146.

Преведените на български език турски закони са издадени под заглавие: «Пълно събрание на държавните закони, устави, наставления и високи заповеди на Османската империя с приложение на сключените с чуждите държави трактати и протоколи; на издадените императорски фирмани за подвластните на империята княжества; на потребните разяснения и на азбучен указател. Преведени от турски, издават са от Христа С. Арнаудова. Цариград.., 1871».

Стр. 474 — 37. — Свобода, г. II, бр. 33, 29 януари 1872, с. 263.

«Кратка българска история по питане и отговор за първоначялните училища. . .» — излиза в три издания: първо през 1870, второ — през 1872 и трето — през 1874. Каравелов има предвид второто издание.

Драмата «Наградений подвиг. . .» е издадена не през 1872 г., както отбелязва Каравелов, а през 1871 г.

Стр. 474 — 38. — Свобода, г. II, бр. 34, 5 февруари 1872, с. 271.

«Македония» е запретена. . .» — вестникът на Петко Р. Славейков е спрян за три месеца след г. VI, бр. 4 от 24 януари 1872.

Стр. 474 — 39. — Свобода, г. II, бр. 35, 12 февруари 1872, с. 279.

Стр. 475 — 40. — Свобода, г. II, бр. 43, 8 април 1872, с. 345.

Стр. 475 — 41. — Свобода, г. II, бр. 46, 29 април 1872, с. 369.

Стр 475 — 42. — Свобода, г. II, бр. 46, 29 април 1872, с. 369.

Стр. 475 — 43. — Свобода, г. II, бр. 46, 29 април 1872, с. 369.

В. «Македония» е спиран пет пъти от турската цензура. В случая става дума за подновяването на вестника след четвъртото му спиране след г. VI, бр. 4 от 24 януари 1872.

Стр. 475 — 44. — Свобода, г. II, бр. 48, 13 май 1872, с. 388.

Стр. 476 — 45. — Свобода, г. III, бр. 1, 2 юли 1872, с. 7.

Стр. 476 — 46. — Свобода, г. III, бр. 2, 8 юли 1872, с. 14—15.

«О сходстве языка славянского с санскритском» — Точното заглавие на това съчинение на А. Гилфердинг е: «О сродстве языка славянского с санкритским» (1853).

Стр. 476 — 47. — Свобода, г. III, бр. 3, 15 юли 1872, с. 22.

Стр. 476 — 48. — Свобода, г. III, бр. 3, 15 юли 1872, с. 22.

Драмата «Лукреция Боржия» от В. Юго е преведена и издадена през 1872 г. в Цариград от К. Величков, който по това време учи в Галатасарайския лицей. Отрицателна бележка за драмата се появява в «Читалище», г. II, кн. 18, 15 юни 1872.

«Водачите» на г. Алека Кръстовича — това е книгата «Водачът по пътя на живота, нравствеността в класическити поучения. Един дар за всяка възраст и в двата пола. Преведе и издаде с свое иждивение Алеко А. Кръстевич, свищовец. . ., Виена, 1870».

Стр. 477 — 49. — Свобода, г. III, бр. 4, 22 юли 1872, с. 31.

Кратка аритметика от г. Н. Маркова — «Малка аритметика за първоначалните ученици (разделена на три части) от Н. Марков. Русе. . ., 1869». Второ издание излиза през 1872 г. и него има предвид Каравелов.

Стр. 477 — 50. — Свобода, г. III, бр. 4, 22 юли 1872, с. 31.

«Един ученик желае да се похвали. . .; а «Читалище» печата неговите детински бръщолевенета» — става дума за публикуваната в «Читалище» (г. II, кн. 19, 1 юли 1872) сказка «от ученика С. Н. Михайловскаго», озаглавена «За нравственоста на един народ».

Стр. 477 — 51. — Свобода, г. III, бр. 5, 29 юли 1872, с. 39.

Стр. 478 — 52. — Свобода, г. III, бр. 6, 5 август 1872, с. 47.

През 1872 излиза ново издание от книгата на Д. Б. Манчев «Бащин язик за малки деца. . .» Ново издание се появява и през 1873 г.

Стр. 478 — 53. — Свобода, г. III, бр. 7, 12 август 1872, с. 54.

«Македония» е запретена. . .» — Става дума за окончателното спиране на вестника на Петко Р. Славейков «Македония» след г. VI, бр. 18 от 25 юли 1872 година, в който е напечатана статията «Двете касти и власти».

Стр. 478 — 54. — Свобода, г. III, бр. 8, 19 август 1872, с. 63.

«В тая 20 книжка се говори само за Англия и за Америка» — отнася се за статиите «Из английския живот. Градските учреждения в Ливерпул» и «По историята на Съединените щати», които са отпечатани в няколко последователни броя на списанието.

Стр. 478 — 55. — Свобода, г. III, бр. 9, 26 август 1872, с. 71.

«В тая книжка е поместено едно стихотворение под заглавие «Алегория» — авторът на стихотворението не е посочен. Накрая е отбелязано: «следува», но в следващите книжки (22, 23, 24) не е печатано продължение.

Стр. 479 — 56. — Свобода, г. III, бр. 9, 26 август 1872, с. 71

«Вапсаните яйца (ейца) повест. . .» — точното заглавие на книгата е: «Вапсанити яйца по Великден. Приказка за полза на малкити българчета. Приспособил Д. Т. Душянов. Цариград. . . , 1872». Приказката е от Кр. Шмид.

Стр. 479 — 57. — Свобода, г. III, бр. 10, 2 септември 1872, с. 79.

«Румынския господарства» — пълното заглавие на книгата на Сп. Палаузов е: «Румынския государства Молдавия и Влахия, СПб, 1859».

Стр. 479 — 58. — Свобода, г. III, бр. 12, 16 септември 1872, с. 95.

Драмата «Кардам страшни» наистина излиза от печат през 1872 г. в Русе.

«Крум страшни» е драмата на Д. Войников «Въцаряването на Крума Страшний», излязла през 1871 г. в Букурещ

Стр. 480 — 59. — Свобода, г. III, бр. 13, 23 септември 1872, с. 103.

Каравелов е допуснал неточности в биографските данни за Н. Първанов — той е роден не в Лом, а в с. Вълкова Слатина (дн. с. Доктор Йосифово, Михайловградски окръг).

Точното заглавие на «Българска граматика» е: «Извод из българската граматика (законете на българскиат йезик). Написа Н. Пръванов. Русчюк. . . , 1870».

Стр. 481 — 60. — Свобода, г. III, бр. 14, 30 септември 1872, с. 112.

«В «Право» пишат. . .» — съобщението за предстоящото отпечатване на граматиката на В. Мачуковски е във в. «Право», г. VII, бр. 28 от 18 септември 1872 г. Книгата не излиза.

Стр. 482 — 61. — Свобода, г. III, бр. 17, 21 октомври 1872, с. 135.

В. «Седмица» не излиза.

Стр. 482 — 62. — Свобода, г. III, бр. 21, 18 ноември 1872, с. 167.

«Греко-болгарские дела» — навярно става дума за статията «Турецкие дела», поместена в «Русский вестник» (бр. 2—3, 1858), посветена на българо-гръцката църковна борба.

Стр. 482 — 63. — Свобода, г. III, бр. 22, 25 ноември 1872, с. 175.

«Емилия Галоти» от Г. Ефр. Лесинг излиза на български през 1873 г. в Загреб в превод на Панайот Н. Семерджиев.

Стр. 482 — 64. — Независимост, г. III, бр. 23, 23 февруари 1873, с. 183.

Стр. 483 — 65. — Независимост, г. III, бр. 24, 3 март 1873, с. 190.

Стр. 483 — 66. — Независимост, г. III, бр. 25, 10 март 1873, с. 198.

В. «Българска зора» не е излизал. През 1877 г. се появява отново в. «Дунавска зора».

Стр. 483 — 67. — Независимост, г. III, бр. 27, 24 март 1873, с. 215.

Стр. 484 — 68. — Независимост, г. III, бр. 28, 31 март 1873, с. 223.

Стр. 484 — 69. — Независимост, г. III, бр. 29, 7 април 1873, с. 231.

Стр. 484 — 70. — Независимост, г. III, бр. 29, 7 април 1873, с. 231.

«Велизарий» — пълното название на книгата е: «Велизарий. Историческа драма в две действия (по Х. К. Х. Траудцена). Съставил Т. Шишков. Принос на бъдущия наш народен театър. Цариград. . . , 1874».

Стр. 485 — 71. — Независимост, г. III, бр. 30, 14 април 1873, с. 239.

В. Нейчов не успява да издаде превода си «Историята на Катилина и Югурта от Салюстий», за който споменава Каравелов. За това намерение се съобщава във в. «Турция», г. IX, бр. 8 от 7 април 1873 г.

Стр. 485 — 72. — Независимост, г. III, бр. 30, 14 април 1873, с. 239.

Стр. 485 — 73. — Независимост, г. III, бр. 30, 14 април 1873, с. 239.

Стр. 485 — 74. — Независимост, г. III, бр. 31, 21 април 1873, с. 246.

«Дрантавела» — пълното название на драмата е: «Дрантавела. Позорищна игра в едно действие (събитие из народния ни домашен живот в най-ново време) от Т. Х. Станчев. Русчюк. . . , 1873».

«Безпристрастната критика» за драмата, спомената от Каравелов, е отпечатана във в. «Право», г. VIII, бр. 4 от 7 април 1873 г. Станчев отговаря във в. «Право», г. VIII, бр. 9, прит., 11 май 1873.

Стр. 485 — 75. — Независимост, г. III, бр. 32, 28 април 1873, с. 254.

Стр. 486 — 76. — Независимост, г. III, бр. 32, 28 април 1873, с. 255.

Стр. 486 — 77. — Независимост, г. III, бр. 33, 5 май 1873, с. 263.

Стр. 486 — 78. — Независимост, г. III, бр. 33, 5 май 1873, с. 263.

Стр. 486 — 79. — Независимост, г. III, бр. 34, 12 май 1873, с. 271.

Стр. 487 — 80. — Независимост, г. III, бр. 37, 2 юни 1873, с. 296.

Книгата на Балабанов, за която става дума, е «Изложение на учението на всеобщата православна църква с показание на различията, които ся срещат в другите християнски църкви, от В. Гете. . . Превел Марко Д. Балабанов. Цариград, в печатницата на Д. Арамияна с буквите на в. «Право», 1873».

Обявление за тази книга, без да се посочва заглавието ѝ, излиза във в. «Право», г. VIII, бр. 1, 17 март 1873 г.

«Ракийската чума» е «Ракийска чума. Жална повест за припомняванье и наука за богати и сиромаси, на стари и млади, от Хенриха Чокса. Превел П. Иванов. Цариград. Напечата са от в. «Право», в печатницата на Д. Арамияна, 1873».

Стр. 487 — 81. — Независимост, г. III, бр. 37, 2 юни 1873, с. 296.

«Теорията на словесността» — точното заглавие на книгата е: «Eléments de littérature». Елементарна словесност за два курса от Т. Н. Шишкова. Сега първий път са издава на езика ни в полза на ученици и от двата пола. Том I. Първий курс. Теория на словесността по руския учебник на Н. Минина, съставил на български Т. Н. Шишков. С приложение Кратък исторический обзор на българската литература вехта и нова. Цариград. . . , 1873».

Стр. 487 — 82. — Независимост, г. III, бр. 38, 9 юни 1873, с. 304.

Панайота — Панайот Хитов.

Стр. 488 — 83. — Независимост, г. III, бр. 39, 16 юни 1873, с. 312.

Стр. 488 — 84. — Независимост, г. III, бр. 41, 30 юни 1873, с. 328.

«Ключ на науката» — пълното заглавие на книгата е: «Ключът на науката или всекидневни явления в природата, поясснени от д-ра Е. С. Брюера. Превод Стефана С. Бобчева. Цариград. . ., 1874».

Стр. 488 — 85. — Независимост, г. III, бр. 42, 7 юли 1873, с. 336.

Стр. 489 — 86. — Независимост, г. III, бр. 43, 14 юли 1873, с. 344.

Стр. 489 — 87. — Независимост, г. III, бр. 43, 14 юли 1873, с. 344.

Стр. 489 — 88. — Независимост, г. III, бр. 43, 14 юли 1873, с. 344.

Стр. 489 — 89. — Независимост, г. III, бр. 45, 28 юли 1873, с. 360.

«Неверна жена». . .» излиза през 1873 г. в Русе.

Стр. 489 — 90. — Независимост, г. III, бр. 45, 28 юли 1873, с. 360.

Стр. 490 — 91. — Независимост, г. III, бр. 46, 4 август 1873, с. 368.

«Нашите читатели са познати отчасти с тая книга» — във в. «Свобода» (г. II, бр. 37—43, 26 февруари — 8 април 1872) Каравелов печата откъси от книгата на Густав Раш «Турците в Европа».

Стр. 490 — 92. — Независимост, г. III, бр. 47, 11 август 1873, с. 376.

Г. Драганович е Григор Начович. Книгата му «Ръководство за правяние на вино. . .» излиза през 1873 г.

Стр. 490 — 93. — Независимост, г. III, бр. 47, 11 август 1873, с. 376.

В. «Турция» е спрян от турското правителство след г. IX, бр. 24 от 27 юли 1873.

Стр. 491 — 94. — Независимост, г. III, бр. 48, 18 август 1873, с. 384.

Пълните заглавия на брошурите са: «Децата на Мауричи или едно злощастие, случено по море, и диваците в Индия. Превел К. С. Траков за полза на младите от двата пола. Одеса, 1873»; «Селико, африканска новина. Одеса, 1873».

Стр. 491 — 95. — Независимост, г. III, бр. 50, 1 септември 1873, с. 400.

Стр. 492 — 96. — Независимост, г. III, бр. 50, 1 септември 1873, с. 400.

Стр. 492 — 97. — Независимост, г. III, бр. 52, 15 септември 1873, с. 416.

Точното заглавие на «Писмовника» е: «Турско-български писмовник, нареден от С. Д. Попова и И. П. Чорапчиева. Издание първо. Русчюк. . ., 1868» (на корицата — 1869); второто издание излиза също в Русе през 1873 г. под заглавие «Нов турско-български писмовник. . .».

«Същите учени мъже са съставили и турски буквар» — буквварът е съставен от Чорапчиев: «Буквар за турский язик със забавни прочити от Ив. П. Чорапчиева. Русчюк. . ., 1866»; второ издание — 1867, трето издание — 1875.

Стр. 493 — 98. — Независимост, г. IV, бр. 2, 27 октомври 1873, с. 15.

«Варвара Убрих. . .» Точното заглавие на книгата е: «Варвара Убрих, калугерица в Краков. Истинска повест, написана на полски от И. К. Превел от румънски П. Кисимов. . . Цариград. . ., 1873».

Стр. 493 — 99. — Независимост, г. IV, бр. 3, 3 ноември 1873, с. 23.

Д. Хранов наистина започва да издава такъв вестник — «Ступан. Земледелско-економически вестник».

Стр. 493 — 100. — Независимост, г. IV, бр. 4, 10 ноември 1873, с. 31.

Стр. 494 — 101. — Независимост, г. IV, бр. 5, 17 ноември 1873, с. 39.

Стр. 494 — 102. — Независимост, г. IV, бр. 6, 24 ноември 1873, с. 47.

Преводът на Н. Михайловски излиза под заглавие «Приключенията на Телемаха от Фенелона. Превод Н. Михайловскаго. Издание първо. Издава Българското печатарско дружество «Промишление». Цариград. . ., 1873».

Стр. 494 — 103. — Независимост, г. IV, бр. 7, 1 декември 1873, с. 55.

«Лаф олсун, бир луле тютюн ичин» (тур.) — «Думата е за една лула тютюн», т. е. много шум за нищо, празни приказки.

Стр. 495 — 104. — Независимост, г. IV, бр. 14, 19 януари 1874, с. 115.

Стр. 495 — 105. — Независимост, г. IV, бр. 14, 19 януари 1874, с. 115.

В. «Право» е спрян завинаги от турската цензура след г. VIII, бр. 41 от 20 декември 1873 г.

Стр 195 — 106. — Независимост, г. IV, бр. 15, 27 януари 1874, с. 123.

Първият брой на в. «Век» излиза на 12 януари 1874 г.

Г. «Шутош» е редакторът на сатирично-хумористичния вестник «Шутош» — Петко Р. Славейков.

Стр. 495 — 107. — Независимост, г. IV, бр. 16, 2 февруари 1874, с. 131.

В. «Дунав» най-напред се редактира от Исмаил Кемал, а след него от Ахмед Мидхат ефенди.

Г. Стоил е Стоил Дим. Попов.

Стр. 496 — 108. — Независимост, г. IV, бр. 17, 9 февруари 1874, с. 139.

Христо Ботев публикува началото на своя превод «Източният въпрос и България» във в. «Нова България», г. I, бр. 1, 5 май 1876 г.

Стр. 496 — 109. — Независимост, г. IV, бр. 18, 16 февруари 1874, с. 147.

Русчушкият хавадиш е вестник «Дунав».

Вестникът на г. А. Андрич — вестник «Восток».

Клисурската Минерва е Марко Д. Балабанов.

Стр. 497 — 110. — Независимост, г. IV, бр. 18, 16 февруари 1874, с. 147.

Стр. 497 — 111. — Независимост, г. IV, бр. 19, 23 февруари 1874, с. 155.

Стр. 497 — 112. — Независимост, г. IV, бр. 20, 2 март 1874, с. 163.

Г. х. Димитър Паничката е хаджи Димитър Николов Паничков.

Стр. 498 — 113. — Независимост, г. IV, бр. 21, 9 март 1874, с. 171.

«Маската доле» е книга с бележки и документи, издадена на румънски — «Masca josŭ». Braila, 1868.

Стр. 499 — 114. — Независимост, г. IV, бр. 24, 30 март 1874, с. 195.

Стр. 499 — 115. — Независимост, г. IV, бр. 25, 6 април 1874, с. 203.

Книга «Емил от XIX век» не е излизала.

Стр. 499 — 116. — Независимост, г. IV, бр. 26, 13 април 1874, с. 211.

Книга «Източният въпрос и България» не е излизала.

Стр. 499 — 117. — Независимост, г. IV, бр. 27, 20 април 1874, с. 219.

«Катрфаж е преведен доволно темно» — става дума за съчинението на А. Д. Катърфаж «Историята на человека», превод, направен от С. С. Бобчев («Читалище», г. IV, бр. 6, 7, 15, 18, 19, 22, 24 — 1874 г.).

Стр. 499 — 118. — Независимост, г. IV, бр. 28, 27 април 1874, с. 227.

Стр. 500 — 119. — Независимост, г. IV, бр. 28, 27 април 1874, с. 227.

В заглавието на «Упътвание. . .» първият инициал на Ковачов е Н., а не И.

Стр. 500 — 120. — Независимост, г. IV, бр. 29, 4 май 1874, с. 235.

Стр. 500 — 121. — Независимост, г. IV, бр. 30, 11 май 1874, с. 243.

През 1873 г. Киро Петров издава книгата «Пътуването на Бача Кира. Нагласено на стихове от същий. Издава Горнотурченското читалище «Селский труд». . . , Русе. . . 1873»; през 1874 г. в Русе излиза «Второ пътуване на Бача Кира. Издават добрите му приятели за любопитни читатели. . .».

Стр. 500 — 122. — Независимост, г. IV, бр. 31, 18 май 1874, с. 251.

Константин Великов е Константин Величков. През 1874 г. той публикува в Цариград драмата си «Невянка и Светослав».

Стр. 501 — 123. — Независимост, г. IV, бр. 32, 25 май 1874, с. 259.

Книгата «По възпитанието на девойките» от Фенелон, превод на Ат. П. Шопов, е издадена през 1874 г. в Цариград.

Стр. 501 — 124. — Независимост, г. IV, бр. 33, 1 юни 1874, с. 267.

Стр. 501 — 125. — Независимост, г. IV, бр. 33, 1 юни 1874, с. 267.

Стр. 502 — 126. — Независимост, г. IV, бр. 34, 8 юни 1874, с. 276.

Стр. 502 — 127. — Независимост, г. IV, бр. 38, 6 юли 1874, с. 311.

«Ключът на науката» — пълното заглавие на книгата е: «Ключът на науката или всекидневни явления в природата, пояснени от д-р Е. С. Брюера. Превод Стефана С. Бобчева. Цариград. . . , 1874».

Стр. 502 — 128. — Независимост, г. IV, бр. 38, 6 юли 1874, с. 311—312.

Стр. 503 — 129. — Независимост, г. IV, бр. 42, 3 август 1874, с. 343.

Стр. 503 — 130. — Независимост, г. IV, бр. 43, 10 август 1874, с. 351.

Във вестниците «Напредък» (г. IX, бр. 8 от 21 септември 1874) и «Век» (г. I, бр. 37 от 21 септември 1874) са поместени обявления за подготвена за печат книга от Панайот Семерджиев със заглавие «Донка. Приказка из живота на фенерските владици в България».

Стр. 503 — 131. — Независимост, г. IV, бр. 43, 10 август 1874, с. 351.

През 1874 г. в. «Левант Таймс» не е спиран. От 31 август 1874 г. той приема българското име «Източно време» и се обособява като отделен вестник с нова номерация.

Стр. 503 — 132. — Независимост, г. IV, бр. 43, 10 август 1874, с. 351.

И други възрожденски периодични издания поместват обяви, че книгата на Самуел Смайс е преведена от Й. Груев (под заглавие «Сам си помогни!») и от М. Радивоев («Сам си помагай!»). Преводите не са издадени. В сп. «Читалище» (г. III, кн. 7 от 30 април 1873 и 9 от 30 юни 1873 г.) под заглавие «Помагай си сам!» е публикувана глава първа от книгата, без да е посочено името на преводача. Отбелязано е, че преводът следва, но продължение не е отпечатано.

Стр. 504 — 133. — Независимост, г. IV, бр. 44, 17 август 1874, с. 359.

«Буквар» на Р. Блъсков — става дума за второто издание на «Буквар за първоначалните ученици» (1870), което излиза през 1874 г. под заглавие «Буквар за първоначалните ученици по най-нов и най-лесен способ, който се нарича звучна метода. Наредил Р. И. Блъсков. Гюргево [Букурещ]. . . , 1874».

Стр. 504 — 134. — Независимост, г. IV, бр. 44, 17 август 1874, с. 359.

Част от превода на Иван Т. Драсов, за който Каравелов съобщава, излиза във в. «Възраждане», г. I, бр. 1 от 5 юни 1876 г. под заглавие «Апостолът на свободата. Написал Карл Тума».

Стр. 504 — 135. — Независимост, г. IV, бр. 45, 24 август 1874, с. 367.

П. Марков — става дума за Нестор Марков Коларов. През 1871 г. в Русе излиза неговата «Граматика за турски язик от Н. Марков. Част I. . .». Второ издание е отпечатано през 1874 г. в Цариград — него има предвид Каравелов.

Стр. 504 — 136. — Независимост, г. IV, бр. 46, 31 август 1874, с. 375.

«Нашето честито правителство е запретило в. «Напредок. . .» — в. «Напредък» е спиран от турската цензура четири пъти. Тук става дума за първото спиране след г. IX, бр. 4 от 27 юли 1874 г. (в публикувания откъс от драмата на Св. Миларов «Падането на Цариград» Мехмед II е наречен «сура ламя»). Печатницата и редакцията на вестника били разбити от полицията, а редакторът (Ив. Найденов) — затворен за 17 дни.

Стр. 505 — 137. — Независимост, г. IV, бр. 46, 31 август 1874, с. 375.

Стр. 505 — 138. — Независимост, г. IV, бр. 47, 7 септември 1874, с. 383.

Стр. 505 — 139. — Независимост, г. IV, бр. 47, 7 септември 1874, с. 383.

Фейлетонът, за който споменава Каравелов, може би е публикацията «Да са дружим» («Напредък», г. XI, бр. 6 от 10 август 1874 г.). След този брой вестникът не е спиран.

Стр. 505 — 140. — Независимост, г. IV, бр. 50, 28 септември 1874, с. 407.

Стр. 505 — 141. — Независимост, г. IV, бр. 50, 28 септември 1874, с. 407.

Младият българин е Христо Ботев. Преводът му излиза под заглавие «За славянското произхождение на дунавските българе. Изследование от Д. Иловайски. (Превод от руски.) Букурещ. Издало «Дружество за разпространение на полезни знания», 1875».

Стр. 506 — 142. — Независимост, г. IV, бр. 52, 12 октомври 1874, с. 423.

«Ръководство за словесност» — пълното заглавие на книгата е: «Ръководство за словесност с примери за упражнение в разни видове съчинения на ученици в народните ни мъжки и женски училища. От Д. П. Войникова. Виена, 1874. . .».

«Науката за песнотворството» — точно заглавие: «Наука за песнотворство и стихотворство. Изработена от Петра В. Оджакова. Учебник за в по-главните общински български училища. С иждивение Славянскаго благотворителнаго общества св. св. Кирила и Методия в Одеса. Одеса. . . , 1871».

Стр. 506 — ПОЛЕЗНИ КНИГИ — рубрика в списание «Знание». Всички материали в нея са без подпис.

Стр. 506 — 1. — Знание, г. I, бр. 4, 1 март 1875, с. 63—64.

Westermann H. Beobachtungen auf dem Gebiete der Pädagogik — Вестерман Х. Наблюдения в областта на педагогиката.

Стр. 506 — 2. — Знание, г. I, бр. 5, 15 март 1875, с. 79—80.

«Темниците ми» от Силвия Пелика — точно заглавие: «Силвио Пелико. Тъмниците ми. Превел от французки Д. Цанков. Издава Българското печатарско дружество «Промишление». Цариград. . . 1874».

«Животописанието на Франклина» — точно заглавие: «Съчинение на Минье. Животът на Франклина. Превел от френски С. С. Бобчев. Издава Българското печатарско дружество «Промишление». Цариград. . . 1874».

«Тайните на инквизицията» — точно заглавие: «Тайните на инквизицията. От В. Д. Фереаля. Със забележки от М. де Куендиаса. Превод Н. Михайловскаго. Издават Н. Тодоров и С. П. Газиев. Част първа, втора. Цариград. . . 1875».

Стр. 507 — 3. — Знание, г. I, бр. 6, 31 март 1875, с. 95.

Burton (A. de). Ten Months. Tour in the East — Бъртън (А. де). Десет месеца. Обиколка из Изтока.

Стр. 508 — 4. — Знание г. I, бр. 7, 15 април 1875, с. 111.

Krause, Dr Joh. Prof. Die Eroberungen von Constantinopel im 13 und 15 Jahrhundert durch die Krenzfahrer durch die nicäischen Griechen und durch die Türken, nach bizantinischen, fränkischen, türkischen Quellen und Berichten dargestellt — Краузе, д-р Йох. проф.

Завладяването на Константинопол през XIII и XV век от кръстоносците, от никейските гърци и от турците, изложено според византийски, френски, турски източници и отчети.

Стр. 508 — 5. — Знание, г. I, бр. 7, 15 април 1875, с. 111.

Стр. 508 — 6. — Знание, г. II, бр. 1, 15 февруари 1876, с. 16.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ ЗА ЛИЦА, ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ, ЗАГЛАВИЯ НА ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ДРУЖЕСТВА И ДР.*

А

А. К., подпис на Любен Каравелов — 520.
Абаджи — 141.
«Абердар. . .» (Белград, 1868), от М. Куюнджич — 112, 118, 119, 122.
«Август Шлайхер», бележка от Л. Каравелов — 451, 541.
Авксентий Велешки (1798—1865) — деец на черковно-националната борба — 19.
Авраам — според Библията един от праотците на човечеството, родоначалник на евреите и арабите — 280.
«Австрия со времени революции 1848 г.» (1860), от Сп. Палаузов — 479.
Агапий Рилски (1813—1868) — монах в Рилския манастир, проповедник в Стара Загора, Пловдив, Чирпан, Хасково и др. — 13, 514.
«Агата», стихотворение от Н. Живков — 285.
Агрип (Синагрип) — 331.
«Азбукето на Българското книжевно дружество и г. Мушяк», статия от Марин Дринов — 186, 525.
Академия на науките — 14.
Аксаков, Иван Сергеевич (1823—1886) — руски публицист и общественик. Един от идеолозите на славянофилството — 30, 373.
«Алегория», стихотворение — 478, 550.
Александър I (1777—1825) — руски император от 1801 — 89, 92, 93, 318.
«Александър Герцен», бележка от Л. Каравелов — 453, 541.
Александър Македонски (356—323 пр. н. е.) — цар на древна Македония (от 336 пр. н. е.) — 16, 399.
Алексей I Комнин (ок. 1048—1118) — византийски император от 1081. По негова заповед е изгорен вождът на богомилите Василий — 228.

* За най-популярните имена и за имената, пояснени по-подробно в предишни томове на изданието, тук се дават по-ограничени или допълнителни сведения.

Алексей Михайлович (1629—1676) — руски цар (1645—1676) — 378, 380.
Али паша (1815—1871) — турски държавник, няколко пъти велик везир — 465.
Алиберт — 129.
Алилодаскалис Райниди — вж. **Попович, Райно.**
Алфонс Бурбонски — принц; като претендент за испанския престол се нарича Карл VII — 205, 527.
Американско библейско общество — 271, 273, 531.
«Анатоли» — гръцки вестник — 490.
Ангеларий (неиз.-ок. 886) — ученик и близък помощник на Кирил и Методий в Моравия. Изгонен след смъртта на Методий от немското духовенство. Пристига заедно с други ученици на Кирил и Методий (Климент и Наум) в българската столица Плиска — 335, 337.
Ангелов, Боню, литературовед — 533.
Английско библейско дружество в Петербург — 39, 40.
Английско библейско общество в Пловдив — 22.
Андерс, К. — собственик на печатница в Москва — 536.
Андреевич, Георги, спомоществовател — 520.
Андрич, Александър — сръбски публицист и печатар, издател на българския вестник «Восток» — 496, 498, 542, 556.
Андроник (Андрей), ученик на Евтимий Търновски — 434.
Антоний, светец — 345.
Аполон (Феб Аполон) — древногръцки бог на светлината, на изкуствата и предсказанията — 393, 394.
«Апостолът на свободата» от К. Тума, превод на Ив. Т. Драсов — 559.
Арамиян, Д. — собственик на арменска печатница в Цариград, печатала и български книги — 553.
Ариосто, Людовико (1474—1533) — италиански поет. Автор на поемата «Бесният Роланд» и на комедии — 195.
Аристотел (384—322 пр. н. е.) — древногръцки философ и учен — 57, 58, 339.
Арнаудов, Христо Станчов — търговец и турски цензор и шпионин в Цариград — 473, 477, 548.
Арсеневич (Бата—Лака), Лазар (1793—1865) — сръбски книжовник и държавен деец. Известен с мемоарите си, писани през 1858—1864 г., и с полемичните си статии срещу Вук Караджич — 92.
Артемев, резбар — 383.
«Археологически бележки», статия от Любич — 88.

Асен I (неизв. — 1196) — български цар (1187—1196) — 476.
Аскочински е Аскоченски, В. И. (1820—1879) — руски реакционен журналист и писател. Редактира в. «Домашняя беседа». През 60-те години на XIX век името му е синоним на мракобесие — 482.
Аспарух (ок. 644—700) — основател на българската държава — 167.
«Аспаруховото влазяне в България», картина от Н. Павлович — 166.
Астарджиев, Никола Мойнов (1850—1913) — печатар в печатниците на Л. Каравелов и Хр. Ботев, участник в Ботевата чета и в Руско-турската освободителна война (1877—1878). Записва народни песни. Заедно с Г. Х. Н. Лачоглу издава «Зборник от разни български приказки и песни. . . Русчук. . . 1870» — 540.
Атанасий Александрийски (ок. 295—373) — църковен деец, епископ на Александрия (от 328 г.) Главен противник на арианството и защитник на символа на вярата, приет на Никейския събор (325 г.) — 319, 337.
«Атила» (1875—1876), от Фр. Шатобриан, превод на Ат. Шопов — 525.
Атински университет — 197.
«Атон» (1864), книга от Н. А. Благовещенски — 278.
Афанасиев, Александър Николаевич (1826—1871) — руски фолклорист, литературен историк, етнограф. Трудовете му са първи прояви на митологическата школа в Русия; за Каравелов те са ценни преди всичко с фактическия си материал — 404.
Афанасий, отец — 16.
Ахилес, герой от поемата «Илиада» — 185, 227, 360.
Ахметеви, търговци — 382.

Б

Базен, Атил Франсоа (1811—1888) — френски военен деец, маршал — 206.
Байнгтон (Вайнгтон), Теодор Л. (неизв.—1888) — американски протестантски мисионер в Стара Загора. През 1876 г. редактира в Цариград в. «Зорница», издание на Американското евангелско общество — 271, 277, 531.
Байрон, Джордж Ноел Гордън (1788—1824) — 52, 124, 197.
Балабанов, Марко Димитриев (1837—1921) — 487, 495—497, 553, 556.
«Балкан», стихотворение от Л. Гай — 465.

Бан, Матия (1818—1903) — далматинско-сръбски писател и общественик — 124, 129.

«Банатске Пјесме. . .» (Нови Сад, 1867), сборник, съставен от П. Т. — 87.

Барбие, Анри Огюст (1805—1882) — френски поет. В най-известната си стихосбирка — «Ямби» (1831), разобличава буржоазията, възпява революцията и свободата — 124.

«Барон Брамбеос», превод от руски език на М. Дж. Миличевич — 117.

Бартенев, Пьотър Иванович (1829—1912) — руски историк, археограф. Основател и редактор на сп. «Русский архив» — 41.

Басни Езопови. . .» (1852), превод на Й. Еманоилович — 524.

Батий (Бату) (1208—1255) — монголски хан, внук на Чингис хан. През 1237—1240 г. завладява руските княжества и Волжско—Камска България и нахлува в Източна Европа. През 1242 или 1243 г. опустошава Северна България. Основава Златната орда — 517.

Бахметев — собственик на печатница в Москва — 516.

Бачо Киро — вж. **Петров, Киро.**

«Бащин език. . .» (1869, 1871, 1872, 1873), учебници, съставени от Д. Манчев — 258, 259, 478, 530, 531, 550.

Бебешко французко училище — френски колеж в цариградския квартал Бебеш — 513.

«Бедная Лиза» (1792), повест от Н. М. Карамзин — 523.

Безсонов, Пьотър Алексеевич (1828—1898) — руски литературен историк и фолклорист. Издава сборници с народни песни, един от които е «Болгарские песни из сборников Ю. Ив. Венелина, Н. Д. Катранова и других болгар» (Москва, 1855) — 372, 395, 537.

Белградска академия — 43.

Белградски синаксар — 328.

«Белградският синаксар» — бележка от Л. Каравелов — 328, 535.

«Бележки от «Свобода», «Независимост» и «Знание» — 451, 541.

Белерофоновата статуя — Белерофон е герой от гръцката митология, който убива чудовището Химера — 235.

Белчев, Никола Геров (неизв. -1876) — учител и свещеник в родното си място Копривщица. Обесен в Пловдив за участие в Априлското въстание. Издава «Песнопойче. Собрано и наредено от Никола Геров Б. Цариград. . . 1860». В сп. «Читалище» (г. IV, кн. 19, 30 септ. 1874) помества стихотворението «Къде», печатано и в «Летоструй» (VII, 1875) — 527.

Бенеке, Фр. Ед. О. (1798—1854) — немски философ идеалист — 378.

Бенчев, Т. Ил., спомоществовател — 521.

«Београд некад и сад» (1853), комедия от Й. Ст. Попович — 183, 524.

Беранже, Пиер Жан дьо (1780—1857) — френски поет. Непримирим враг на аристокрацията, католическото духовенство и монархията. Много от стихотворенията му звучат като политически памфлети — 124.

Берг, Николай Василевич (1823—1884) — руски поет и преводач. Известен с преводите си «Краледворская рукопись. Собрание древних чешских эпических и лирических песен» (1846), «Песни разных народов» (преведени от 28 езика, 1854), «Библиотека иностранной поэзии. . .» (1860), «Пан Тадеуш» от А. Мицкевич (1875) и др. — 44, 51.

Берлинска академия на науките — 49.

Бернеби, капитан — 283, 284, 532.

Берон, д-р Васил Хаджистоянов (1824—1909) — книжовник, лекар, общественик — 165, 245, 519, 522.

«Беседата на Парох Обровачки» — 93.

Бетерзи, един от основателите на Британското и чуждестранното библейско общество — 272.

Бетигер, немски писател — 40.

Библейско общество, създадено в 1795 г. — 272, 277.

«Библиографические записки» (1858—1859, 1861) — руско библиографско списание — 511.

«Библиография на съвременната българска литература», статия от Л. Каравелов — 7, 511.

«Библиотека для чтения» (1834—1865) — руско месечно списание. Излиза в Петербург — 415.

Билгоут, основател на първото английско протестантско дружество — 273.

Билярски, Пьотър Спиридонович (1819—1867) — руски езиковед, славист. Професор (от 1865) в Новорусийския университет в Одеса. Трудовете му за старите славянски паметници се отличават с прецизен анализ на текста. Едно от основните му съчинения е «Судьбы церковного языка» (кн. 1 — «О среднеболгарском вокализме по патриаршему списку летописи Манаси», 1847; кн. 2 — «О Кирилловской части Реймского евангелия», 1848) — 326, 327.

Бирг, египтолог — 300.

Бисмарк, Ото фон (1815—1898) — 473.

«Быт русского народа», от А. В. Терешченко — 414—416.

«Благо» (1866), повест от М. Шапчанин — 52.

Благовещенски, Николай Александрович (1837—1889) — руски етнограф и писател. Завършва Петербургската духовна семинария. През 1858—1860 г. придружава като художник архимандрит Порфирий в пътуването му до Атон и Ерусалим. Написва много очерци за тези места и прави около 400 рисунки. Книгите му «Атон» (1864) и «Среди богомольцев» (1871) поради разобличението на монашеския бит са забранени. През 1863—1866 г. редактира сп. «Русское слово». Сътрудник на «Отечественные записки», «Современник» и др. Написва първата биография на Н. Г. Помяловски (1864), очерци за живота на фабричните работници в Русия и др. — 278—283, 531.

«Благонравие, преведено от . . . Х. Ваклидова. . . » — вж. **«Книжка за благонравието. . .»**

Бланки, Жером Адолф (1798—1854) — френски икономист и общественик. След потушаването на Нишкото въстание (1841) натоварен от френското правителство да извърши анкета в България. Придружен от Александър Екзарх като преводач, Бланки минава през Белград, Видин, Ниш, София, Цариград. В «Доклад върху социалното положение на народностите в Европейска Турция» (1842) и в книгата си «Voyage en Bulgarie» (1843) правдиво разкрива положението на българския народ — 92, 136.

Блъсков, Илия Рашков (1839—1913) — писател, преводач, учител. Автор на повестта «Изгубена Станка» (1865) и др. белетристични творби, на интересни мемоари. Редактор на сп. «Градинка» (1874—1875), един от редакторите на «Учителски вестник» (1885), на сп. «Памятник» (1895—1896). Издава и около 30 календара — 136, 179, 180, 188, 189, 214, 217, 263, 270,453, 461, 518, 523, 526, 527, 541, 543—545.

Блъсков, Рашко (Райко) Илиев (1819—1884) — възрожденски книжовник, учител, журналист. Баща на Илия Блъсков — 12, 466, 504, 514, 524, 544, 545, 559.

Блюмер, изследовател на лубочни картини — 377, 378.

Бобеков, Павел Станьов (1852—1877) — деец на националноосвободителното движение, публицист, преводач. Главен учител в класното училище в Панагюрище, председател на читалището и на революционния комитет в града. След обявяването на Априлското въстание (1876) възглавява привременното правителство на IV революционен окръг. Редактира първия български всекидневен вестник «Секидневний новинар» (1877) — 471, 547.

Бобриков Г. — руски офицер — 220, 222—224, 527.

Бобровски, Михаил Кирилович (1785—1848) — руски богослов и филолог един от първите изследователи на славянските езици. Открива Супрасълския сборник и др. ръкописи. Пръв събира ръкописи от западните руски области, описва славянските ръкописи във Ватикана. Член на редица руски и европейски научни дружества — 321.

Бобчев, Стефан Савов (1853—1940) — държавен и обществен деец, юрист, публицист, фолклорист — 200, 201, 471, 488, 502,526, 547, 554, 557, 558, 561.

Богданов, Н. (неизв. -1871) — училищен и читалищен деец в Цариград — 11.

Богданович, Иполит Фьодорович (1743—1803) — руски поет, драматург, преводач. Най-хубавата му творба е поемата «Душенька» (1778), която в духа на руската народна приказка пародизира романа на Лафонтен «Любовта на Психея и Купидон» (1669). Побългарена от Б. Запрянов («Душици. . . », 1865) — 521.

Богданович, Модест Иванович (1805—1882) — руски военен историк и писател, генерал-лейтенант. Съчиненията му «История Отечественной войны 1812» (3 тома, 1859—1860), «История войны 1813 за независимость Германии» (2 тома, 1863), «История войны 1814 во Франции и низложения Наполеона I» (2 тома, 1865) и др. са ценни с богатия си фактически материал — 185.

Богишич, Балтазар (Валтазар) В. (1834—1908)—черногорски юрист и държавник. Научните му изследвания са главно в областта на обичайното право — 95—97, 500.

Богоров, Иван Андреев (ок. 1818—1892) — журналист, писател, езиковед — 150, 203, 210—214, 236—238, 248—251, 254—257, 259, 269, 395, 460, 461, 502, 527—531, 537.

Богородица — 281, 338, 342, 434.

Богоявление, Водици — 429—431, 434.

Бодянски, Осип Максимович (1808—1877) — руски славист, фолклорист, професор в Московския университет. Известен главно с трудовете си «О народной поэзии славянских племен» (1837) и «О времени произхождения славянских письмен» (1855) — 186, 308, 309, 320, 323, 324, 540.

«Божественная служба святых литургія» — 329.

Божинов, Любен, преводач — 517.

Бок, д-р Карл Е. (1809—1874) немски анатом, популяризатор на най-новите за времето си медицински знания на т. нар. виен-

ска школа. Има големи заслуги за развитието на общественото здравеопазване и училищната хигиена — 255, 270.

Бокл (Бокъл), Хенри Томас (1821—1862) — английски историк и социолог-позитивист, представител на географската школа в социологията. Основен труд: «История на цивилизацията в Англия» (1857—1861), на руски език — 1861, на който Каравелов често се позовава — 47, 48, 54, 97, 98, 111, 113, 148, 163.

«Болгарски буквар. . . » — вж. **«Български буквар. . .»** (Болград, 1861).

«Болгарские просветители Кирилл и Мефодий», от А. Ф. Гилфердинг — 462.

«Болгарския песни. . . », сборник, издаден от П. А. Безсонов — 395, 537.

Болградско централно училище, Народно централно училище в Болград, Болградска гимназия «Свети свети Кирил и Методий» — първото българско общообразователно средно училище. Учредено на 28 юни 1858 с грамота, издадена от княз Н. Богориди. Открито на 3 май 1859 — 466, 490, 523.

Болотов — може би **Болотов, Андрей Тимофеевич** (1738—1833) — руски писател и преводач. Издава първото руско селскостопанско списание «Сельский житель» (1778—1779) и сп. «Экономический магазин» (1780—1789). От огромното му литературно творчество най-известни са спомените му «Жизнь и приключения Андрея Болотова. . . », публикувани в сп. «Русская старина» през 1870—1873. Посмъртно е издадено съчинението му «Памятник протекших времен, или Краткие исторические записки о бывших происшествиях и носившихся в народе слухах» (1875) — 28.

Болховитинов, Евтимий Ал. (монашеско име **Евгений**) (1767—1837) — руски историк, археограф, библиограф. От 1822 г. е киевски митрополит — 319.

Бончев, Нешо Бончев (1839—1878) — възрожденски литературен критик. Пръв превежда на български език «Разбойници» от Фр. Шилер (1870) и «Тарас Булба» от Н. В. Гогол (1872) — 178, 469, 511, 524, 526, 540, 546.

Борис I (неизв. -907) — български хан и княз (852—889) — 176, 220, 222, 234, 337.

Боритикан, Боритаркан — старобългарска титла на управител на град — 335.

«Босния, Герцеговина и Старая Сербия» (1859), от А. Ф. Гилфердинг — 476.

Ботев, Христо (1847, нов стил 1848—1876). През 1872—1874 г. е най-близък сратник и сътрудник на Каравелов при списването на в. «Свобода» и в. «Независимост» — 16, 485, 496, 511, 518, 556, 560.

Бошкович, Йован (1834—1892) — сръбски филолог и политически деец. Съставя сръбска граматика по метода на Дж. Даничич. Проявява се като пурист — 81, 94.

Бошкович, Стоян (1833—1908) — сръбски историк и политически деец. Професор във Великата школа в Белград. Автор на «Историја света за народ и школу» (2 части, 1866—1872). С демократичните си възгледи и широка култура спечелва симпатиите и приятелството на Каравелов — 456, 457, 473.

Брадло — 284.

Браилски театър — 520, 521.

Братияно, Иван (Братиано, Йон) (1821—1891) — румънски политически деец. Поддържа близки връзки с българската емиграция в Румъния. Обявява се против турските злодеяния по време на Априлското въстание. Като министър-председател подписва (април 1874) конвенция с Русия за свободно преминаване на руските войски през румънска територия и съдейства за включването на Румъния в Руско-турската освободителна война (1877—1878) — 219.

«Братски труд» (1860—1862) — литературно-обществено списание. Каравелов е един от сътрудниците му — 8.

Брауновски университет — 162.

Брахели, Хуго Франц — известен виенски специалист по сравнителна статистика. Роден през 1834 г. в Моравия. Автор на «Описание на Отоманската империя и Гърция» (1861) — 312.

Британско и чуждестранно библейско общество (The British and foreign bible society) — 272.

Бругм — вероятно **Бругш, Хенрих,** роден през 1827 г. в Берлин, немски филолог и египтолог — 300.

Бруно, Джордано (1548—1600) — италиански философ-материалист. Развива системата на Н. Коперник, като приема, че Вселената е безкрайна, а Слънцето е само една от безбройните звезди. Осъден от инквизицията и изгорен на клада — 195.

Брусин, С. — 88.

Брюер, д-р Е. С. — 488, 502, 554, 558.

Буда — най-често означава Сидхартха Гаутама, според преданието основател на будизма — 162.

«Будилник» (1873) — революционен, хумористично-сатиричен вестник, редактиран от Хр. Ботев — 485, 486, 488.

«Будущност» е «Будучност» (1873—1875) — сръбски вестник, излизал в Белград. Изразява позициите на лявото крило на либералната партия — 483.

Буе, Ами (1794—1881) — френски учен, основоположник на геоложкото проучване на Балканския полуостров. В книгата си «Европейска Турция. . .» (4 части, 1840) за пръв път разказва подробно за българския народ и изтъква неговите положителни качества — 134, 311, 312.

«Буквар за първоначалните ученици. . .» (1870, 2 изд. 1874), от Р. Блъсков — 504, 559.

«Буквар за турский язик. . .» (Русчюк, 1866, 1867, 1875), съставен от Ив. П. Чорапчиев — 555.

«Букварь или первое учение. . .» — вж. **«Первое оученіе хотящымъ оучится. . .».**

«Буквар, нареден от Петка Р. Славейков. Цариград. . ., 1858. . . Учебни книжки за децата. Книжка I» — 10.

«Буквите ѣ и ѣ в славянския език», статия от Дж. Даничич — 88.

Букоманович, зет на В. Караджич — 44.

Букурещки мир — сключен на 28 май 1812 г. в Букурещ. С него завършва Руско-турската война 1806—1812 г. Потвърждава привилегиите на Молдова, Влашко, Сърбия и правото на Русия да покровителствува християните в Турция — 92.

Булгарин, Фадей Венедиктович (1789—1852) — реакционен руски журналист и писател. Пише доноси до полицията за прогресивни писатели. Пушкин, Белински, Некрасов, Добролюбов водят неравна борба срещу него и го заклеймяват като олицетворение на продажност и най-крайна реакционност — 185, 519, 520, 525.

Бунзен, Християн (1791—1860) — немски учен. Специалист по философско езикознание и църковна история. Под влияние на Шамполион след 1826 г. се занимава само с археология — 300.

Бурмов, Тодор Стоянов (1834—1906) — обществен и политически деец, книжовник, журналист и публицист, участник в черковнонационалната борба — 8, 19—21, 511,

Бурцев—Протопопов, Василий Фьодорович (неизв.) — първият руски книгоиздател. През 30-те и началото на 40-те години на XVII в. работи в Печатния двор в Москва. Отпечатва редица богослужебни книги. Пръв в Русия издава в големи тиражи светски книги — първите руски учебници, календари и пр. Пръв издава малкоформатни книги, като използува най-съвършените тогавашни начини за набор и печат — 324, 534.

Бурцов — вж. **Бурцев—Протопопов, В. Ф.**

Буслаев, Фьодор Иванович (1818—1897) — руски филолог, фолклорист, изкуствовед. Капитален негов труд е «Исторические очерки русской народной словесности и искусства» (2 тома, 1861); световна известност му донася книгата «Русский лицевой апокалипсис. . .» (2 тома, 1884). Изследва и издава стари ръкописи — «Палеографические и филологические материалы для истории письмен славянских. . .» (1855), «Историческая хрестоматия церковно-славянского и древне-русского языков» (1861) и др. — 96, 323, 324, 404, 408, 409, 533.

Буюклиев, Иван — 535.

«Бъдний вечер на Коледа. . .» (Цариград, 1871), от Кр. Шмид, побългарил П. Бобеков — 471, 547.

«България», повест от М. Чайковски (Садък паша) — 489.

«България» (1859—1863) — обществено-политически вестник на привържениците на унията с римокатолическата църква; редактор — Драган Цанков — 7, 18—20, 515.

«България», статия от А. Н. Пипин и В. Д. Спасович — 533.

«Българска граматика» — вж. **«Извод из българската граматика. . .».**

«Българска гъсла. . .» (Цариград, 1857) — 11, 513.

«Българска зора», неизлизал вестник, замислен от Д. Войников — 483, 551.

«Българска книжнина», статия от Л. Каравелов — 23, 515, 520.

Българска печатница във Виена — Българска печатница «Янко С. Ковачев и Сие», открита на 1 май 1874 г. като клон на печатницата на А. Клайс и Ф. Льоб; през 1878 г. е пренесена в София — 204.

«Българска помашка песен», народна песен — 540.

«Българска пчела» (1863—1864) — обществено-политически и просветен вестник; редактор — Хр. Ваклидов — 515.

«Българска сметница. . .» (Цариград, 1859) — 11, 513.

«Българската журналистика», статия от Л. Каравелов — 13, 515.

«Български буквар. . .» (2 изд., Болград, 1861) — 10, 512, 513.

«Български драми», статия от Л. Каравелов — 182, 524.

«Български книжици» (1858—1862) — научнопопулярно списание — 8, 18—20, 25—27, 169, 412, 523.

«Български народен календар» — вж. **«Летоструй или домашен календар».**

«Български народен сборник. . .» (Болград, 1872), съставен от Васил Чолаков — 177, 396, 464, 524.

«Български народни песни. . .», статия от Л. Каравелов — 396, 537.

«Български народни песни. . .» (Загреб, 1861), сборник, съставен от братя Миладинови — 134, 394, 516, 537.

«Български народни песни и пословици. . .» (Будапеща, 1842), сборник, издаден от Иван Богоров — 395, 537.

«Български нрави и обичаи», статия от Л. Каравелов — 384, 537.

«Български речник. Свезка I. А — влека» (Санкт Петербург, 1856), от Найден Геров — 539.

«Български народен календар за проста година 1875. . .» (Виена) — 202—206, 208, 209.

«Български народен календар за проста година 1875. . .», статия от Л. Каравелов — 202, 526.

«Българските картини», статия от Л. Каравелов — 165, 522.

«Българският пролог», бележка от Л. Каравелов — 327, 535.

«Българският синаксар от 1339 г.», бележка от Л. Каравелов — 327, 535.

Българско книжовно дружество — научно и литературно дружество, създадено през 1869 г. в Браила; предшественик на Българската академия на науките — 177, 178, 181, 184—186, 457, 460, 464, 468, 475, 489, 492, 501, 502, 524, 546.

Българско печатарско дружество «Промишление» — вж. **«Промишление».**

«Българското правописание и език», статия — 519.

Бърнс, Роберт (Бърнз, Робърт) (1759—1796) — шотландски поет. Възпява живота на бедните селяни и природата, поддържа шотландското движение за национална независимост — 124.

Бъчеваров, Христо Георгиев (1853—1935) — печатар. В Цариград издава вестниците на П. Р. Славейков «Звънчатий глумчо» (1873) и «Шутош» (1873—1874); обявен е формално за собственик на сп. «Ден» (1875—1876) от 1 декември 1875. Заедно с Д. К. Попов редактира и издава в. «Българин» (1877—1887). През 1878 основава печатницата «Българин» — 243.

Бюхнер, Людвиг (1824—1899) — немски физиолог, вулгарен материалист, атеист, либерал. Основното му съчинение «Сила и материя» е преведено на руски език през 1860 г. — 74, 163.

В

«В «Матица пишат. . .», от Л. Каравелов — 454, 542.

«Въ тьжде день (12 януария). . .» — 328.

Вайтфилд (Вайнтфилд), Джордж (1714—1770) — един от основателите и теоретиците на сектата на методистите — 274.

Ваклидов, Христо Дочев (1841—1891) — печатар, книжовник, публицист — 11, 513, 531.

«Вапсанити яйца по Великден. . .» (Цариград, 1872), приказка от Кр. Шмид, побългарена от Д. Т. Душанов — 479, 550.

«Варвара Убрих. . .» (Цариград, 1873), от Юзеф Крашевски, превод от румънски на П. Кисимов — 493, 555.

Василев, Георги, спомоществовател — 11, 513.

Василев, Христо (Хрисант) Протопапа (Протопопович) — роден в Карлово, учи при Неофит Рилски. Учител в Сопот, свещеник; убит от турците през Руско-турската война (1877—1878). Побългарява гръцки повести — 525.

Василевич, Алимпи (1831—1911) — сръбски политик и книжовник. Завършва духовна академия в Киев. Професор по философия във Великата школа в Белград. Основното му съчинение е «История на образованието в Сърбия» — 50, 54—57, 60, 61, 75, 97—101, 103—109, 516.

Василевна, Татяна — 382.

Василий II Българоубиец (957—1025) — византийски император (976—1025) — 17.

Василий Велики (ок. 330—379) — черковен деец, теолог, философ, епископ на гр. Кесария (Мала Азия). В съчинението си «Шестоднев» излага принципите на християнската космология — 308, 322, 338.

Васкидович, Еманоил К. (Манолаки Васкидов) (1795—1875) — български учител, книжовник, общественик. В Свищов открива първото (1815) елино-българско училище, в което е главен учител; въвежда и светски предмети. Помага на Неофит Хилендарски Бозвели да състави и издаде «Славеноболгарское детеводство. . .» (1835). Сам или с помощта на други учители издава 15 книги и учебници — 14, 221, 528.

Ватер — вж. **Фатер, Й. С.**

«Ватерло» (1865), роман от Л. Ш. Ал. Шатриан — 463.

Ватиканска библиотека — 326.

Ватр (Ватер), немски филолог — 39, 40.

Вафтрудни — митически великан — 404.

Вашингтон, Джордж (1732—1799) — първият президент на САЩ (1789—1797) — 201.

Везенков, Стоян — изпраща песни на Милош Милоевич за неговия сборник с народни песни. Посърбява езика на български народни песни от Македония; някои «записи» съчинява сам — 399.

«Век» (1874—1876) — обществено-политически просветителски

вестник, излизал в Цариград под редакцията на М. Балабанов — 495, 497, 525, 556, 559,

«Век Симеона царя болгарского» (СПб, 1852), от Сп. Палаузов — 342, 479.

Велес — древнославянски бог; според едни изследователи покровител на добитъка, според други — на търговията, според трети — на подземния свят — 315.

Велешки, Бранислав (Георги) (1824—1919) — телохранител на Г. С. Раковски в Белград, а след Освобождението — пощенски прислужник — 502.

Велиев (Велев), Филип (1818—1883) — учител, книжовник, след Освобождението — съдебен следовател. Издава «Граматика гръцко-българска. . .» (Цариград, 1860), «Кратка риторика . . .» (Виена, 1873), превежда част от «Илиада» — «Омирова Илиада. . .» (Виена, 1875) — 525.

«Велизарий. . .» (Цариград, 1874), драма от Х. К. Х. Траудцен, побългарена от Т. Шишков — 484, 552.

Велика школа в Белград — учебно заведение, създадено от сръбското Министерство на просветата през 1838 г. — 80, 94, 114 480.

Великден — 281, 421, 422, 446.

Велики сили — най-големите и най-силните държави с ръководна роля в международните отношения. След 1871 г. за велики сили се смятат Русия, Австро-Унгария, Германия, Англия и Франция — 267.

Великов, Константин — вж. **Величков, Константин.**

«Великороссийские загадки», «Великорусские загадки» (Москва, 1861), сборник на И. А. Худяков — 404, 413.

Велислава, героиня от Войниковата драма «Велислава. . .» — 154, 155, 176.

«Велислава, българска княгиня. . .» (Браила, 1870), драма от Д. Войников — 151, 520, 521.

«Велислава, българска княгиня. . .», статия от Л. Каравелов — 151, 520.

Величков, Константин (К. В. Петков) (1855—1907) — писател, преводач, обществен деец — 500, 549, 558.

Велпол — 274.

Велтман, Александър Фомич (1800—1870) — руски писател. След 1817 работи в Бесарабия и се увлича от археологията и историята на областта. В историческите си романи идеализира патриархалното минало в духа на славянофилството. През Възраждането стават популярни преводи на негови произведения: «Райна, княгиня българска» (има два превода — от Й. Груев и от Ел. Мутева, и драматизация от Д. Войников), «Троян и Ангелица» (превод на Ст. Изворски), «Старий Преслав» (превод на Д. Войников), «Описанието на преславските развалини» (превод на П. Каляндджи) — 233, 521.

«Венгрия в современных отношениях к Австрии» (1861), от Сп. Палаузов — 479.

Венелин, Юрий Иванович (истинско име **Георги Хуца**) (1802—1839) — руски историк и славяновед — 16, 134, 224, 225, 371, 372, 395, 528.

Венера — в римската митология богиня на любовта и красотата — 51.

«Вепирин», бележка от Л. Каравелов — 433, 539.

Веркович, Стефан (1821—1893) — босненски археолог, фолклорист, етнограф. През 1850 се установява като сръбски мисионер в гр. Сяр; подкрепя борбата на българите срещу фанариотското духовенство, събира народни умотворения, поддържа връзки с български обществени и културни дейци. Издава «Народне песме македонски бугара. . .» (1860), «Описание бита на македонските българе» (на руски език, превод на български език 1884) и др. — 8, 26, 134, 182, 372, 395, 396, 398, 399, 403, 433, 516, 518.

Веслей, Джон (1703—1791) — основател на сектата на методистите, които тълкуват библията от позициите на крайния аскетизъм — 274, 275.

Вестник на естествените науки — вероятно **«Журнал за наука, занаят и търговия»** (1862) — първото българско икономическо списание; редактор — Ив. Богоров — 18.

[Ветровете], бележка от Л. Каравелов — 401, 538.

«Вещица», статия от Л. Каравелов — 424, 538.

«Взгляд константинопольского грека на болгарские и критские дела», от А. Ф. Гилфердинг — 462.

«Взгляд на старинную русскою жизнь по народным лубочным изображениям» (1856), статия — 378.

Вигел, Филип Филипович (1786—1856) — руски писател. Краен реакционер. Най-известно негово съчинение е «Записки», спомени, печатани посмъртно в «Русский вестник» (1864—1865), с допълнения в «Приложения к «Русскому архиву» (ч. 1—7, 1891—1893) — 186, 525.

«Видовдан» (1861—1876) — сръбски консервативен вестник, редактиран от Ал. Андрич — 109, 198.

Виенска императорска библиотека — 95.

Виенски конгрес — състоял се във Виена през септември 1814 — юни 1815; завършва войните на европейските държави срещу Наполеонова Франция. Ръководна роля в него имат Австрия, Русия, Англия и Прусия — 92, 93.

«Виенски летописи на литературата» (за 1830 г.) — 311.

Визанков — вж. **Везенков, Ст.**

«Вила» (1865—1868) — сръбско литературно списание, редактирано от Ст. Новакович — 52, 54.

Вилхелмина, дъщеря на В. Караджич — 42, 43, 45.

«Високи, умни хитрости Бертолдови...» (Белград, 1853), превод от гръцки език на Хр. Василев — 524.

Витанов, Димитър К. (ок. 1846—1877) — учител, книжовник. Завършва Физико-математическия факултет в Петербург. Учителствува в Габрово, Севлиево, Стара Загора и Трявна. Придружава Ф. Каниц в неговото пътуване из България. Издава учебници — 239, 529.

Вишни, сръбски народен певец — 92.

Владимир (неизв.) — княз (889—893), най-големият син на Борис I. Опитва се да възвърне езичеството, преследва християните, застрашава укрепването на старобългарската писменост и книжнина. По заповед на Борис I свален от престола и ослепен — 335.

Владислав — сръбски крал — 345.

Владислав Граматик (XV в.) — книжовник. Секретар на Жегличовския манастир (между Скопие и Куманово), посещава Рилския манастир и поддържа връзки с рилски книжовници. Съставя четири енциклопедически сборника: «Предели» (1456), «Загребски сборник» (1469), «Андрианти» (1473) и «Рилски панегирик» (1479). Разказът му за пренасянето на мощите на Иван Рилски от Търново в Рила («Рилска повест») е ценен исторически извор — 343.

«Влазянето Симеоново в Цариград», картина, издадена от Н. Пандурски — 167, 522.

«Влиянието на Белците въз езикът», статия — 213.

«Водачът по пътя на живота...» (Виена, 1870), вероятно от Райх, превод на Алеко Кръстевич — 176, 177, 477, 523, 549.

«Воден цар», статия от Л. Каравелов — 427, 539.

Войводов, Никола (ок. 1842 — 1867) — участник в националноосвободителната борба. Организатор и войвода на чета, която трябвало да мине в България през Сърбия. На път за Сърбия е заловен от турската полиция на русенското пристанище в парахода «Германия» и убит — 487.

Войников, Добри Попов (1833—1878) — възрожденски писател, учител, общественик, журналист, основоположник на българския театър — 12, 151, 152, 154—156, 169, 170, 173, 175, 176, 183, 187, 224, 245, 258, 267, 483, 489, 506, 514, 520, 521, 523, 525, 528, 530, 550, 561.

Волтер (псевдоним на Франсуа Мари Арие) (1694—1778) — 77.

«Вопрос», статия от Л. Каравелов — 177, 523.

«Восток», «Въсток» (1865) — обществено-политически вестник, издаван в Белград от Ал. Андрич. Приема се, че негови редактори са били Н. Първанов и Н. Жечев — 457, 480, 542, 556.

Востоков, Александър Христофорович (1781—1864) — руски славист. През 1843 прави първото научно издание на «Остромировото евангелие» от 1056—1057 г.; установява разликата между старобългарската и църковнославянската фонетика. Основни съчинения: «Рассуждение о славянском языке» (1820), «Русская грамматика» (1831), «Описание русских и славянских рукописей Румянцевского музеума» (1842), «Словарь церковнославянского языка» (2 т., 1858—1861) — 25, 28, 39, 316, 318—320, 347, 410, 426, 516, 533.

Востоковата граматика — А. Х. Востоков издава две граматики на руския език: «Руска граматика» (1831) и «Съкратена руска граматика» (1831) — 25, 150, 516, 520.

«Восточный вопрос и Болгария» (Москва, 1868), от И. П. Липранди — 133, 134, 496, 499, 505, 518.

«Восточный вопрос и Болгария...», статия от Л. Каравелов — 133, 517.

«Временник Моск. об. ист. и древностей» — 372.

Връбница, Цветница, празник — 448.

«Връколак», бележка от Л. Каравелов — 432, 539.

«Всеобща история», от П. Сретькович — 109.

«Всеобща история», от Ст. Бошкович — 473.

«Всеобща северна история», от А. Шльоцер — 229.

«Второ пътуване на Бача Кира...» (Русе, 1874), от К. Петров — 558.

«Второ упътване за български език...» (Виена, 1870), от Ив. Богоров — 461.

«Вук С. Караджич» (Белград, 1864), от Н. Розен — 46.

«Вук Стефанович Караджич», статия от Л. Каравелов — 33, 516.

Вукевич, Н., сръбски книжовник — 359.

«Възраждане» (1876) — обществено-политически вестник. Излиза в Браила след Априлското въстание; защищава българската кауза пред чуждия свят (помества материали и на френски

език). Издатели и редактори са Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов — 559.

«Източният въпрос и България», от И. П. Липранди, превод на Хр. Ботев — 556, 557.

«Възцаряването на Крума Страшний» (Букурещ, 1871), драма от Д. Войников — 479, 550.

Г

Г. — вж. **Голчев, Генко Л.**

«Г. И. К. в Цариград», от Л. Каравелов — 459, 542.

«Габровският паметник», бележка от Л. Каравелов — 331, 535.

Гаврил Ефенди — вж. **Кръстевич, Гаврил.**

Газиев, Стефан П., издател — 561.

Гай, Людевит (1809—1872) — хърватски културен и политически деец, писател. Един от създателите на илиризма (движение за културна и национална независимост на Хърватско, за обединение на южнославянските народи) — 465, 475.

Гайджиски, П. записвал народни песни в с. Устово — 384.

Галатасарайски лицей — учебно заведение в Цариград — 549.

«Галерея из Монтионовски премии...» (Одеса, 1857) от Г. Дезесар, превод на С. Радулов — 12, 514.

Галилей, Галилео (1564—1642) — 193, 240, 241.

Галиогабъл — върховен жрец в Сирия; служил в храма на бога на слънцето — 514.

Галоа, автор на исторически съчинения — 453, 461.

Гарибалди, Джузепе (1807—1882) — 49.

Гебхарди, Лудвиг-Албрехт (1735—1802) — немски археолог, библиотекар в Ханновер. Точното заглавие на неговото съчинение, цитирано от Каравелов, е: «Geschichte alter wendish-slavischen Stämme»» (Хале, 1789—1797) — 415.

Геклен, Бертран дьо — 59.

Генович, Никола (Н. Г. Николов) (1835—1912), турски цензор в Цариград — 485, 486, 489, 491, 496, 497.

Географическо общество във Виена — 507.

Георги Софийски (Георги Нови Софийски) (ок. 1497—1515) — мъченик за православна вяра и българска народност. Златар в София. Отказва да се потурчи и е затворен, съден и изгорен на клада край черквата «Св. София» от фанатизирани мохамедански тълпи. Провъзгласен за светец от Българската православна църква — 345.

Георги Тертер I — български цар (1279—1292). По негово време татарите нахлуват в България (1281, 1285). Тертер се признава за васал на татарския хан Ногай, изпраща при него сина си Тодор-Светослав за заложник и дава дъщеря си за жена на Ногаевия син Чака — 154, 155, 521.

Георгиев, Христо (1824—1872) — богат български търговец в Букурещ, един от създателите (1854) и водачите на Добродетелната дружина — 467.

Герасим, иеромонах — 427.

Гербел, Николай Василевич (1827—1883) — руски поет, преводач, библиограф, издател. С либерални възгледи. Превежда западноевропейска поезия, Т. Г. Шевченко, «Слово о полку Игореве» (1854). Съставя христоматии, между които е и «Поэзия славян» (1871) — 475.

Гервинус, Георг Готфрид (1805—1871) — немски историк и литературовед. Автор на «История на XIX в. след виенските договори». Критикува реакционния режим на Кл. Метерних, отнася се със съчувствие към освободителните движения — 229.

Гергьовден, празник — 184, 421, 446, 485.

Геров, Константин (К. Г. Хаджидобревич) (1829—1863) — учител, брат на Н. Геров. Като студент в Московския университет се сближава с Каравелов. По-късно му изпраща народни песни — 406, 446, 538, 540.

Геров, Найден (Н. Г. Хаджидобревич) (1823—1900) — 12, 13, 15, 16, 24—26, 150, 398, 424, 432, 515, 516, 520, 539.

Герхард, Вилхелм Кристоф Леонхард (1780—1858) — немски книжовник. През 1827 превежда и издава в Лайпциг книга със сръбски народни песни. Гьоте се отзовава ласкаво за неговите преводи — 44.

Гетнер, Герман Теодор (1821—1882) — немски историк на литературата и изкуството. Един от главните представители на немската културно-историческа школа. Последовател на Л. Фойербах, привърженик на реализма в литературата и изкуството. Основният негов труд е преведен на руски език от Л. Н. Пипин — «История всеобщей литературы XVIII в.» (т. 1—3, 1863—1875) — 453.

Гизо, г-жа — френската писателка Полина де Мелан, съпруга на Фр. П. Гизо, която осигурява кариерата му чрез своите връзки с роялистките среди — 73.

Гизо, Франсоа Пиер Гийом (1787—1874) — френски буржоазен историк и политик — 88, 124, 195.

Гилфердинг, Александър Фьодорович (1831—1872) — руски славист, фолклорист, историк. Споделя възгледите на славяно-

филите (А. С. Хомяков, К. С. Аксаков). Изследва славянската писменост, събира ценни ръкописи. Вниманието на Каравелов привличат главно трудовете на Гилфердинг «Письма об истории сербов и болгар» (1855—1859) и «Босна, Герцеговина и Старая Сербия» (1859), които съдържат богат археологически и ентографски материал — 87, 134, 206, 224, 311, 327, 328, 330, 331, 340, 343, 359, 372, 455, 461, 476, 479, 528, 549.

«Главна свршиванья существителни и прилагателни имена у српском језику», статия от В. Караджич — 46.

«Главне разлике између данашњега славенскога и српскога језика», статия от В. Караджич — 46.

«Гласник Друштва српске словесности» (1847—1863) — списание, орган на Дружеството за сръбска словесност. Негово продължение през 1865—1892 е сп. «Гласник Српског ученог друштва» — 357, 535.

«Гласник Српског ученог друштва» (1865—1892) — списание, орган на Сръбското научно дружество. Продължение (кн. 18—75) на «Гласник Друштва српске словесности» (1847—1863, кн. 1—17) — 87, 88, 108, 109, 329, 330, 343.

«Гледателная книжка...» (Цариград, 1862), анонимна книга — 148, 520.

«Г-ну? в Австрия», бележка от Л. Каравелов — 458, 542.

«Г-ну? в Браила», бележка от Л. Каравелов — 458, 542.

«Г-ну К. С. във Видин», бележка от Л. Каравелов — 455, 542.

«Г-ну N в Браила», бележка от Л. Каравелов — 457, 542.

«Г-ну Х. в Цариград», бележка от Л. Каравелов — 458, 542.

Говоров, К. — 466.

Гогол, Николай Василевич (1809—1852) — 124, 188, 197, 233, 235, 286, 526.

«Год на севере», книга — 373.

Годунов (Борис Годунов) ок. (1552—1605) — руски цар (1598—1605) — 380.

«Голос» (1863—1884) — руски всекидневен политически и литературен вестник с либерално направление; спрян от цензурата — 343.

Голубински, Евгений Ев. (1834— неизв.) — историк на руската църква. Води полемика със старообрядците — 343.

Голчев, Генко (Георги) Лазаров (1848—1894) — учител, книжовник. Учи в католишка духовна семинария в Рим (1860—1868). Учителствува в българската униатска гимназия в Одрин. Редактира вестниците «Ден», «Рашето», «Смешлю», «Рак» (ръкописен). Автор на посредствени стихотворения и белетристични произведения, написани в духа на западноевропейската сензационна и псевдокласицистична литература — 243—248, 529.

Горазд (IX в.) — ученик на Кирил и Методий, моравски свещеник. Участвува дейно в книжовната работа в Моравия. Методий го посочва за свой заместник, но папа Стефан V назначава за ръководител на моравско-панонската катедра Вихинг. След смъртта на Методий Горазд е осъден на «вечно изгнание» и вероятно е убит. Според някои изследователи той въвежда глаголицата в Хърватско — 337.

Горбанов, Петко В. (неизв. —1909) — роден в Елена, учител в Цариград. Сътрудничи на вестниците «Съветник», «Македония», «Век». Превежда от френски език заедно с Петко Р. Славейков — 522.

Горски, Александър Василевич (1814—1875) — руски църковен историк и археограф. Професор в Московската духовна академия; от 1864 — ректор. През 1849 заедно с К. И. Невоструев започва работа над «Описание рукоп с й Московской синодальной библиотеки» (т. 1—5, 1855—1869; т. 6 излиза през 1917) — извънредно ценен труд и за българистиката; изследва и публикува важни паметници на староруската литература — 317, 318, 322.

«Господину са два Крста» (у Бечу, 1848) — 45.

«Государственное право сербского народа в Турции», от А. Ф. Гилфердинг — 462.

«Готварска книга...» (Цариград, 1871), съставена от Петко Р. Славейков — 467, 468, 545.

«Градинка» (1874—1875) — нравственопоучително и общообразователно списание, редактирано от Ил. Р. Блъсков. Излиза в Букурещ. Издадени са пет книжки — 188, 189, 217, 267, 270.

«Градинка. Книжка 3...», статия от Л. Каравелов — 188, 526.

«Градинка. Книжка четвърта...», статия от Л. Каравелов — 214, 527.

«Гражданин» (1872—1914, с прекъсване през 1880—1881) — руски политически и литературен вестник. Излиза в Петербург. Защищава монархията, води полемика с революционния печат, отрича освободителните движения — 482.

«Граматика за турски език» (Русе, 1871; 2 изд. Цариград, 1874), от Н. Марков — 560.

Гранитски, Анастас Поппетров (1825—1879) — книжовник и учител. Пише по въпроси на медицината, теологията, философията, търговията, езикознанието, литературата — 148, 512, 520.

Грант, Юлизис Симпсън (1822—1885) — американски генерал, главнокомандуващ (1864—1865) армията на Севера в Гражданската война в САЩ (1861—1865). Президент на САЩ(1869—1877); от републиканската партия — 267.

«Гребенци», статия в сп. «Градинка» — 189.

«Геко-болгарские дела» — вж. **«Турецкие дела».**

Греч, Николай Иванович (1787—1867) — руски писател, журналист, филолог. Реакционер и монархист. Заедно с Ф. В. Булгарин издава в. «Северная пчела». Автор на романи, мемоари, граматики. Книгата му «Начальные правила русской грамматики» има 11 издания — 41.

Григорий, дякон — преписва в Новгород през 1056—1057 г. за Остромир (наместник на новгородския княз) евангелие, известно в науката като Остромирово евангелие — 316.

Григорий, презвитер (IX—X в.) — книжовник от Преславската книжовна школа, споменат в руска приписка към хрониката на Йоан Малала, «черковник на всички български църкви». По нареждане на княз Симеон превежда библейските книги (Осмокнижието). Препис от превода се намира в руския сборник «Хронограф». Предполага се, че е преводач и на някои от историческите съчинения в сборника — 337, 338.

Григорий XV — римски папа (1621—1623). По негово време абисинският император приема католицизма и са отпуснати много пари за реставрирането на католицизма в Чехия — 273.

Григорий Богослов (Григорий Назианзин) (ок. 329—ок. 389)—гръцки църковен деец, философ, писател — 322.

Григорий Мизийски — 337, 338.

Григорий Цамблак (ок. 1364—1420) — книжовник от Търновската книжовна школа, ученик на Евтимий Търновски. Киевски митрополит (1414—1420). Начело на литовското пратеничество участвува в черковния събор в Констанц (Южна Германия, 1414—1418). Развива богата книжовна дейност в България, Сърбия, Молдавия, Литва и Русия — 333, 343.

Григорович, Виктор Иванович (1815—1876) — руски славист — 134, 136—141, 319, 324—326, 332—334, 337, 342, 344.

Грим Якоб (1785—1863) — немски филолог. Изучава историята на славянските езици, а заедно с брат си Вилхелм — историята на немската култура и филология — 38, 40, 43—45, 393, 404.

Грин, И. К., редактор на евангелисткото списание «Зорница» — 531.

Груев, Йоаким (Й. Гр. Пройчев) (1828—1912) — учител и книжовник; превежда, издава учебници — 11, 26, 27, 32, 145, 150, 180, 182, 462, 473, 504, 513, 519—521, 523, 548, 559.

«Гръцка история», от Папаригопуло — 221.

Гуг, Йоан—Ленгард (1765—1846) — немски католически богослов. Професор във Фрайбург — 272.

«Гусла с песни» от Никола Живкова. . .», статия от Л. Каравелов — 285, 532.

«Гусла с песни от Никола Живкова. . .» (Търново, 1878) — 285, 287, 288, 532.

«Гуслар», от Й. Драгашевич — 112.

Гутенберг, Йохан (ок. 1400—1468) — изобретател на печатарската машина с подвижни букви — 305.

Гьоте, Йохан Волфганг (1749—1832) — 40, 52, 116, 124, 195, 553.

Гьотингенско общество на науките — 43.

Гълабарски (Гълъбарски), Г., записва народни песни — 540.

Д

«Да не вярваме ли?», стихотворение от Г. Голчев — 248.

«Да отида аз в Индия», стихотворение от М. Куюнджич — 119.

«Да са дружим», материал във в. «Напредък» (бр. 6, 10 авг. 1874) — 560.

Давид — легендарен еврейски цар — 295.

Давидови псалми — псалмите, събрани в библейската книга Псалтир; приема се, че техен автор е еврейският цар Давид — 122.

Давидович, Димитрие (1789—1838) — сръбски журналист и политик. През 1813—1821 и 1834—1835 издава в. «Новине српске». Известно време е министър на просветата. Автор на «История на сръбския народ» — 46.

Дажбог — древнославянски бог на слънцето и огъня — 314.

Дал, Владимир Иванович (1801—1871) — руски лексикограф, диалектолог, фолклорист, писател. Създател на капиталния «Толковый словарь живого великорусского языка» (4 т., 1863—1866). Много ценен е съставеният от Дал сборник «Пословицы русского народа» (1861—1862), който съдържа повече от 30 000 пословици и поговорки — 96, 413, 439.

Далила — в библейската митология филистимлянка, любима на Самсон, която го предава на съплеменниците си, като отрязва косата му и така го обезсилва — 122.

Дамаскин — вж. **Йоан Дамаскин.**

Дамберг, чешки учен — 28.

Данаил Заточник — 408.

Данев, Иван — учител и книжовник. Роден в Русе. Учи в гр. Та-

бор (Чехия). Сътрудник на сп. «Читалище», «Периодическо списание», сп. «Ден» — 186, 187.

Данил — вж. **Данило II.**

Данило II (неизв. — 1337) — сръбски архиепископ. Израства в двора на крал Драготин, получава високо образование и играе важна роля в държавната дейност и в династическите борби. Автор на животоописания на кралете Урош, Милотин, Драготин, на кралица Елена и на всички архиепископи от Арсений до Сава III. Заедно с биографиите, написани от учениците на Данило II, те са събрани в сборника «Животи краљева и архиепископа српских», известен под названието «Царославник» («Царственик») — 103.

«Даница» (1826—1829, 1834) — сръбски литературен алманах. Излиза във Виена. Редактор — Вук Караджич — 41, 45, 46, 54, 131.

Даничич, Джура (1825—1882) — сръбски филолог. Автор на важни изследвания по сръбска граматика и лексикология. Първият му труд — «Борба за сръбски език и правопис» (1847), е написан в защита на Вук Караджич — 45, 88, 94, 95, 109.

Данковски, Грегор (1784—1857) — унгарски историк и филолог. Изследва и славянската етнография — 317.

Данов, Христо Груев (1828—1911) — възрожденски книжовник, учител, основател на книгоиздаването в България. Съставя и превежда много учебници и учебни помагала — 22, 143, 146, 148, 149, 160—162, 166, 170, 176, 177, 179, 180, 202—205, 207, 210, 238, 239, 249, 254, 255, 260, 263, 264, 266, 462, 472, 474, 506, 519, 522, 524, 527, 529, 531, 548.

Данте Алигиери (1265—1321) — 195.

Дарвин, Чарлз Робърт (1809—1882) — 292.

Даскал Манолаки — вж. **Васкидович, Еманоил.**

Даскалов, Христо Кънчев (ок. 1820—след 1861), книжовник — 482,

«Двете касти и власти. . .» — статия, поместена във в. «Македония» г. VI, бр. 18 от 27 юли 1872. Въпросът за авторството ѝ е спорен. Пенчо Славейков, Ив. Славейков, Боян Пенев смятат, че е написана от Светослав Миларов и сетне е поправена, допълнена и редактирана от Петко Р. Славейков. Според Дим. Косев поне три четвърти от статията са написани от Петко Р. Славейков. Според Тончо Жечев най-съществените моменти в статията са дело на Петко Р. Славейков. (Вж. Петко Р. Славейков. Съчинения. Том седми. Публицистика. С., 1981, с. 652—654) — 550.

«Де е родът ми», стихотворение от Теодоси Икономов — 205, 207, 527.

Дебета — вероятно **Дамета**, управител на областта Кутмичевица, назначен от Борис I ок. 886—887 г. — 335.

Дезесар, Густав, автор на «Галерея из Монтионовски премии. . .», (Одеса, 1857) — 12, 514.

Демостен (384—322 пр. н. е.) — древногръцки оратор и политик— 14, 185, 196, 525.

«Демостен в Калурия», драма от Н. С. Пиколо — 525.

«Ден» (1875—1876) — научнопопулярно списание; от година II става вестник. До бр. 30, г. I негов редактор е С. С. Бобчев, след това — Генко Л. Голчев — 244—248, 268, 269, 390, 391, 394, 537.

«Ден. . .», статия от Л. Каравелов — 243, 529.

Денкоглу, Иван Николаевич (1781—1861) — търговец, просветен деец. Основава в Московския университет стипендиантски фонд, със средствата от който учат много българи. Прави щедри дарения за училища и черкви в България, за издаване на български книги — 320.

«Денница» (1842—1843) — списание, издавано във Варшава на руски и полски език от руския славист П.П. Добровски — 44.

«День» (1861—1865) — руски всекидневен вестник със славянофилско направление. Излиза в Москва под редакцията на И. С. Аксаков — 30, 216.

«Детинский свят. . .» (1875) — 258, 530.

«Детска библиотека» — научнопопулярна поредица, издавана от Л. Каравелов — 483.

«Детский свят. . .», статия от Л. Каравелов — 258, 530.

«Децата на Мауричи. . .» (Одеса, 1873), превод на К. С. Траков — 491, 555.

Джесер, Густав — вж. **Дезесар, Г.**

Джорджевич, Владан (1844—1930) — сръбски лекар, книжовник, политик и учен. Един от основателите на Омладината, на сръбското дружество «Червен кръст». Бил е министър и министър-председател. Издава сп. Отаџбина» (1875—1892) — 218, 359, 527.

«Диви Егов» — романът на Еркман—Шатриан «Le fou Yégoff. . .» (1862) — 463.

Дивичиан (Дивитчиян), Тадей (1810—1878) — печатар в Цариград, по народност арменец. През 1844 става стопанин на печатницата «Трудолюбива пчела» на К. Огнянович. През 1844—1877 отпечатва 72 български книги. Пътува из България, за

да разпространява изданията си. Много пъти е арестуван от турските власти. Отпечатва първите 19 броя на «Цариградски вестник». Автор на «Буквар или начално учение за деца. . .» (1859) — 520.

Димитров, Михаил (1881—1966), историк, философ и психолог — 516.

Димитър, син на В. Караджич — 43.

Динмар, немски педагог — 73.

Дионисий (XIV в.) — книжовник. Ученик на Теодосий Търновски, в чието житие, написано от цариградския патриарх Калист, се споменава за дарбата на Дионисий «да превежда умело и чудно от гръцки на славянски». Познат е само преводът му на сборника «Маргарит» — избрани слова от Йоан Златоуст. През 1469 Владислав Граматик ги включва в своя Загребски сборник — 342.

Дистервег (Дестервег), Адолф (1790—1866) — немски педагог, демократ и хуманист — 73.

«Днес сичка Росия. .. », бележка от Л. Каравелов — 460, 543.

«До де сме стигнали?», статия от А. С. Цанов — 206.

До калугеринът Киприяна, който е живял в Атонската гора , послание от Евтимий Търновски — 343.

До митрополита угровлашки Антима, послание от Евтимий Търновски — 343.

«До нашите цариградски братия», статия — 540.

До Никодима свещеника, «иже в Тисмеѣ», послание от Евтимий Търновски. До йеромонах Никодим Тисменски в Румъния Евтимий Търновски пише две послания; второто не е запазено — 343.

«Добра надежда», дружество — 499.

Добринов, Моско Поптонев (1847—1909) — учител, книжовник. Следва в Юридическия факултет в Загреб, учителствува в Лом, Горна Оряховица, Пловдив. Сътрудничи на вестниците «Македония» и «Право», на списанията «Читалище», «Училище» и др. След Освобождението е съдия и адвокат — 463, 544.

Добрнац, Петар (1771—1831) — сръбски войвода и военачалник. В сложни взаимоотношения с Кара Георги и княз Милош. Дълго време живее в Русия като търговец — 91.

Добрович, Димитър Георгиев (1816—1905) — български художник. Завършва Художествената академия в Рим, участвува във въстанието на Дж. Гарибалди (1848) — 11, 513.

Добровски (Добрович), Иван (1812—1896) — публицист и обществен

ник. Учи на о-в Андрос при гръцкия просветител Т. Каирис. Редактира и издава сп. «Мирозрение» (Виена, 1850—1851, 5 книжки; Букурещ, 1870 — 2 книжки). Пътува из Русия, Австрия, Германия, САЩ. В чужбина се застъпва за българската кауза. Деец на черковнонационалната борба — 455, 456, 461, 468, 546.

Добровски, Йозеф (1753—1829) — чешки филолог, историограф, създател на славянската филология, деец на чешкото национално възраждане. Автор на «Основи на славянския език по стар диалект. . .» (1822) — първата научна граматика на старобългарския език; «Кирил и Методий — славянски първоучители» (1825), «Моравска легенда за Кирил и Методий» (1826) и др. — 24, 28.

Добровски, Пьотър Павлович (1812—1882) — руски славист. Учител по руски език във Варшава, по-късно професор по полски език. Издава на руски и полски език сп. «Денница» (1842—1843) — 44, 46.

Добродетелна дружина — обществено-политическа организация на русофилската част от българската едра буржоазия в Румъния — 490.

«Додатак к Санкт-Петербургским сравнительним рјечницима свју језика и нарјечија с особитим огледима бугарског језика» (1822). Авторът В. Караджич съобщава, че съществува още един славянски език — българският, за който не се говори в споменатите речници, издадени в Русия по поръчка на Екатерина Велика. Караджич помества 27 български народни песни от Разложко, дава кратки сведения за особеностите и граматическия строеж на новобългарския език — 46.

Дозон, Огюст (1822—1891) — френски писател и фолклорист. Консул в Солун, Янина, Пловдив и Белград. Проучва фолклора на балканските народи, издава фолклорни сборници: «Сръбски народни песни» (1859), «Албански приказки» (1878). През 1875 публикува сборника «Неиздадени български народни песни», който съдържа около сто песни в оригинал и превод на френски език. Участник в спора около фолклорната мистификация «Веда Словена. . .». Обнародва и «Три български разказа» (1888) — 396, 398, 537.

Доко, герой от драмата «Велислава. . .» от Д. Войников — 155.

«Доктор Крупов» (1847), повест от А. И. Херцен — 454, 542.

Дон Алфонс от Бурбон — вж. **Алфонс Бурбонски.**

Дон Карлос (1848—1909) — мадридски херцог, претендент за испанския престол — 206.

Дон Кихот — 57, 264.

«Донесение о болгарских народных училищах в Бесарабии», статия от В. И. Григорович — 136, 137.

«Донка...», от П. Семерджиев — 503, 559.

Драган, герой от повестта «Сирота Цветана», побългарена от Ил. Блъсков — 26.

Драганович — вж. **Начович, Григор.**

Драгашевич, Йован (1836—1915) — сръбски генералщабен офицер, военен географ, драматург и поет. Като преподавател във Втората българска легия (1867—1868) предизвиква недоволството на българските доброволци с националистическите си възгледи — 112, 185.

Драгиев, Атанас — учител, родом от Новопазарско. Учи в Прага. Учителствува из новозагорски села и в Пловдив. Сътрудничи във възрожденски периодични издания — 540.

Драгоев, Х. В., записвал народни песни — 538.

«Драндавела...» (Русчюк, 1873), драма от Т. Хр. Станчев — 485, 552.

Драсов, Иван Тодоров (1848—1901) — деец на националноосвободителното движение. Близък сратник на В. Левски, Хр. Ботев, П. Хитов. Дописник на в. «Право», сътрудник и редактор на в. «Възраждане», преводач — 504, 526, 559.

«Древна история» — вж. **«Очерки из историята и народните сказания»...**

«Древние глаголические памятники сравнительно с памятниками кириллицы» (Спб, 1866), от И. П. Срезневски — 341.

«Древние и нынешние болгаре...» (3 т., 1829—1841) от Ю. Венелин — 371.

«Древние памятники письма и языка югозападных славян» (Спб, 1865), от И. П. Срезневски — 341.

Дрепер, Джон (1811—1882) — американски историк, физиолог, физик. Неговото основно съчинение — «История на умственото развитие на Европа», е преведено на руски език през 1866 г. и на сръбски език през 1871 г. Трудове на Дрепер са превеждани на български език през Възраждането от Л. Каравелов, Ат. Илиев, Р. Киркович — 47, 54, 65, 66, 74, 97, 98, 163, 164, 232.

Дринов, Марин (1838—1906) — историк, професор в Харковския университет. Автор на изследвания върху българската история, литература, етнография; езиковед и фолклорист — 134, 143, 178, 186, 187, 223, 224, 332, 470, 518, 519, 525, 528, 546.

Дружество за разпространение на полезни знания — основано през 70-те години на XIX в. в Букурещ по инициатива на Л. Каравелов. Задачи: да издава учебници, научнопопулярно списание и пр. Орган — сп. «Знание», редактирано от Л. Каравелов — 560.

Дружинин, Я. А. — през 1805 г. намира в гардероба на Екатерина II Остромировото евангелие и го предава в Петербургската публична библиотека — 318.

Друмев, Васил Николов (митрополит Климент Търновски) (ок. 1841—1901) — 182—184.

Дубровски — вж. **Добровски, Пьотър Павлович.**

Дукс (Докс) — болярин, брат на княз Борис I и един от неговите първи помощници при организирането на книжовния живот в България в края на IX век. В пролога към «Небеса» Йоан Екзарх съобщава, че за превеждане на съчинението го е подтикнал Дукс — 339.

«Дума на българските емигранти» (1871) — първият вестник на Христо Ботев; излиза в Браила — 470.

«Дунав» (1865—1877) — обществено-политически официален вестник, създаден от Мидхат паша. Най-напред се редактира от Исмаил Кемал, след това от Ахмед Мидхат. Редактори и преводачи са и българите Стоил Попов и Иван Чорапчиев —156, 465, 470, 471, 477, 483, 484, 490, 496, 501, 556.

«Дунавска зора» (1867—1870) — обществено-политически и просветен вестник. Редактор — Д. Войников — 470, 551.

«Дунавски лебед» (1860—1861) — първият български революционен вестник. Редактор — Г. С. Раковски — 7, 18, 19, 21.

Дупничанин, Х. — вж. **Павлович Дупничанин, Христаки.**

Дучич, Никифор (1832—1900) — богослов и историк, архимандрит. Участвува във войни срещу турците. Оставя значително дарение за Сръбската академия — 499.

Душан — вж. **Стефан Душан.**

Душанов, Димитър Тачев (1837—1904) — учител и книжовник. Учи в Казанлък, в гръцкото училище в Одрин и в Куручешменското училище в Цариград. Сътрудничи на възрожденския печат — 224, 474, 479, 528, 550.

«Душенька» (1778), поема от И. Ф. Богданович — 521.

«Душица. Нравствена приказка...» (Букурещ, 1865), поема от И. Ф. Богданович, побългарена от Б. Запрянов — 151, 521.

[Дъб свещен и църковен], бележка от Л. Каравелов — 423, 538.

Е

Еак — в гръцката митология — син на Зевс и речната нимфа Еги-

на; един от тримата съдии в ада наред с Минос и Радамант — 51.

Евангелически съюз — 271.

Евгений Савойски (1663—1736) — австрийски принц, генералисимус — 364.

Евдокия, монахиня — 427, 433.

Евтимий Търновски (ок. 1320—1330 — нач. на XV в.) — български патриарх (1375—1393) и писател. Крупен деец на Търновската книжовна школа; извършва правописно-езикова реформа; развива широка църковна, административна и държавна дейност. През 1394 е заточен от турската власт в Бачковския манастир. Създава голямо литературно творчество — жития на Иван Рилски, Петка Търновска и др., похвални слова, послания; превежда литургични и др. трудове. Творбите му се разпространяват в Румъния, Сърбия и Русия — 329, 330, 331, 333, 342, 343.

«Едда» — сборник с 10 митологически и 19 героически песни, запазени в исландски ръкопис от втората половина на XIII в. Основен източник на езическата скандинавска митология — 404.

«Едирне» (1867—1877) — вилаетски турски вестник. Излиза в Одрин на турски, български и гръцки език. Редактори на материалите на български език са Х. Г. Паламидов и Ст. Джансъзов — 484.

«Едуард Лабуле. Париж в Америка. . .» (Цариград, 1870), превод на П. В. Горбанов и П. Р. Славейков — 157, 158, 159,463,522.

Езоп (ок. средата на VI в. пр. н. е.) — старогръцки баснописец — 267, 524.

«Езопови басни» («Басненик») (1852), превод на П. Р. Славейков — 524.

Екатерина II Алексеевна (1729—1796) — руска императрица (1762—1796) — 69, 318, 377.

Екзарх, Александър Стоилов Боев (1810 или 1812—1891) — възрожденски деец, дипломат, журналист. В продължение на 10 години редактира «Цариградски вестник» — 7, 19.

Екзархията (Българска екзархия) — върховна национална организация (до 1953, когато преминава в ранг на патриаршия) на Българската православна църква. Извоювана чрез всенародна борба за черковнонационална независимост. Учредена със султански ферман от 27 февруари 1870 — 205, 482.

Економид — 317.

Елагин, Иван Перфилевич (1725—1794?) — руски консервативен писател, преводач и театрален деец. Помагал на Екатерина II да пише пиеси. Започва да пише обширна история на Русия — 185, 213.

Елевтеров, Стефан — 517.

Елтимир (края на XIII и нач. на XIV в.) — болярин, брат на цар Георги Тертер I, а не негов шурей, както се казва в драмата на Д. Войников «Велислава. . .» — 154, 521.

Еманоилович, Йоан — 524.

Емануел, Д. Х. — руският генерал от кавалерията **Георгий Арсениевич Емануел** — отличил се в Отечествената война (1812). Биографията на Емануел, за която споменава Каравелов, е книгата «Жизнеописание генерала от кавалерии Емануеля» (СПб, 1851) — 41.

«Емил от XIX век», предвиждана за издаване книга; не е излязла — 499, 557.

«Емилия Галоти. . .» (Загреб, 1873), драма от Г. Е. Лесинг, превод на П. Семерджиев — 482, 551.

Енчев, Димитър Поптенев (1841—1882) — учител и книжовник. Учи в Историко-филологическия факултет в Киев. Дейно сътрудничи в периодичния печат, съставя и издава учебници. Превежда и издава пътеписа на Благовещенски за Атон — «Свята гора (Атон). Пътни впечатления на Н. А. Благовещенский. . . Русчук, 1871» — 278.

Еньовден, празник — 267.

Еремия (Иеремия) — староеврейски пророк, оплакал развалините на Ерусалим в песни («Плачът на Еремия») — 175.

Еркман—Шатриан — литературно име на двама френски писатели, работили и издавали книгите си съвместно: Емил Еркман (1822—1899) и Шарл Луи Гратен Александър Шатриан (1826—1890). Реалистичните им романи са написани в антивоенен, демократичен дух. На руски език са превеждани от Марко Вовчок — 463, 543.

«Ерминия», повест от П. Хайзе — 209.

«Ерш Ершович, сина на Шчетиников», лубочна картина — 379.

«Естествена история. . .» (Болград, 1870), от Васил Хаджи Стоянов Берон — 165, 522.

«Естественото възпитание за телесното съхранение на децата», статия от Н. Планински — 469.

Етингер, В. И. — 137.

«Ефрем Сирин» — вж. **«Слъзна молба на 7-тях дни Ефрема Сирина».**

Ж

Желев, Ц. спомоществовател — 12, 513, 514.
«Жертва Авраамова», книга — 35.
Живков, Никола Атанасов (1847—1901) — учител, книжовник, общественик. Брат на Вела Благоева. Участвува в националното революционно движение. Сътрудничи на възрожденския печат. Автор на текста на химна «Шуми Марица» (1876). Съставя учебници, пише драми и комедии — 285—288, 532.
«Животоописанието на Франклина» — вж. **«Съчинение на Минье. Животът на Франклина. . .»**
«Животът на Йоаким Сарандапорски», житие — 88.
«Животът на сърбина», от М. Милйчевич — 87.
«Животът на Франклина», статия от Л. Каравелов — 200, 526.
Жинзифов, Райко (Ксенофонт) (1839—1877) — възрожденски поет и публицист — 23, 27—33, 213, 471, 475.
«Житие Алексия, человека божия» — 35.
«Житие и чудеса светаго и славнаго Илии. . .» (Цариград, 1858), превод на Софроний Плаковски — 11, 513.
«Житие московского юродивого Ивана Яковлевича» (Москва, 1860) — 408.
«Житие на Иван Рилски» — известни са десет животоописания на светеца — пространни и проложни (кратки) жития. Най-старо е т. нар. Народно житие, създадено преди 1183 въз основа на народни предания и легенди. Много популярно е и житието, написано от Евтимий Търновски — 331, 342, 343.
«Житие на Параскева Търновска», от Евтимий Търновски — 342.
«Житие на св. Власий» — 329.
«Житие на св. Кондрат» — 321.
«Житие на Теодосий Търновски», от Евтимий Търновски — 342.
«Житие на Филотея Търновска», от Евтимий Търновски — 342.
«Житие на цар Урош» — 88.
«Житие Ђорђа Арсениевича Емануиля» (у Будиму, 1826), от В. Караджич — 45.
«Журнал за наука, занаят и търговия» (1862) — първото българско икономическо списание. Излиза в Пловдив под редакцията на Иван Богоров — 515.
«Журнал Министерства Народного Просвещения» (1834—1917) — официално месечно списание на руското Министерство на народната просвета. Излиза в Петербург. Помества материали из областта на хуманитарните науки — главно история и литературна история — 28, 39, 40, 42, 46, 84, 308, 323, 327, 517.

З

«За богомилството», статия от Р. Каролев — 469, 525, 546.
«За българският език», бележка от Л. Каравелов — 142, 519.
[За гатанките], статия от Л. Каравелов — 404, 538.
«За графическото изкуство в Русия, по-специално в Москва» — 382.
«За десетте прокажени» — 336.
«За езикът», статия от Л. Каравелов — 149, 520.
«За женитбата» («Женитбата»), статия от Ив. А. Гонджоров — 207.
«За звуковете и за буквите», статия от Л. Каравелов — 349, 536.
«За народната ни поезия», статия — 243.
«За народните предания и верования и за народните песни, приказници и пословици, статия от Л. Каравелов — 390, 537.
«За нравствеността на един народ», сказка от Ст. Н. Михайловски — 549.
«За органическото воспитание», книга от К. Ф. Шнел — 255.
«За писмените гълъби», статия — 207.
«За правата вяра» (**«Небеса»**) — трета част от съчинението на Йоан Дамаскин «За православната вяра», превод на Йоан Екзарх — 339.
«За преселението и реда в пътешествията на птиците», статия от П. Торбар — 88.
«За славянското произхождение на дунавските българе. . .» (Букурещ, 1875) от Д. И. Иловайски, превод на Хр. Ботев — 224, 560.
«За славянското произхождение на дунавските българи. . .», статия от Л. Каравелов — 224, 528.
«За старобългарската азбука», статия от Л. Каравелов — 346, 536.
«За старобългарската литература», статия от А. Н. Пипин — 533.
«За училищата», статия от Н. Бончев — 469, 546.
Закревски, Н; Закревски, Микола Васильович (1805—1871) — украински историк и фолклорист. Изследва историята на Киев, събира фолклорни материали. Посочваният от Каравелов фолклорен сборник «Старосветски бандурист» (3 книги) е издаден през 1860—1861 г. в Москва — 404, 413.
«Зап. Акад. Наук», руско периодично издание — 327, 453.
«Записки одного молодого человека» (1840—1841), повест от А. И. Херцен — 542.
«Записки от един пролетария», от Еркман—Шатриан — 463.
Запрянов, Богдан (Божидар, Тодор) (1836—1879), учител, преводач — 521.

«Застава» (1866—1929) — сръбски политически вестник, основан от Светозар Милетич — 133, 517.

Зафиров, Спас (Сотир) (неизв.—1885) — роден в Пещера. Учил в Атина, учителствувал в Пазарджик, Калофер и Пловдив — 11, 513, 514.

Звекич, Джордже — сръбски писател, омладински деец — 536.

«Звънчатий Глумчо» (1873) — хумористичен вестник, редактиран от Петко Р. Славейков — 485.

Зевс — в древногръцката митология върховен бог — 52.

Зерпичева, Йегда Симова, майка на В. Караджич — 34.

«Златоструй» — старобългарски сборник с избрани слова и поучения от византийския писател Йоан Златоуст — 334.

«Злочеста Кръстинка. . .» (Русчук, 1870), повест от Ил. Р. Блъсков — 461, 543.

«Знание» (1875—1876, 1878) — научнопопулярно и литературно списание. Редактирано и издавано от Л. Каравелов като орган на създаденото от него Дружество за разпространение на полезни знания. Излиза в Букурещ (28 книжки), след Освобождението — в Търново (2 книжки) — 313, 394, 445, 446, 451, 459, 460, 511, 526—532, 537, 540—543, 561, 562.

Зографски манастир (манастир «Зограф») — български религиозен и културен център в северозападната част на п-в Атон. Основан в края на IX или в нач. на X век от братята славяни Мойсей, Аарон и Иван Селима от Охрид. Там работят Йоаким Търновски, Евтимий Търновски, Теодосий Търновски, Неофит Хилендарски—Бозвели, Иларион Макариополски, Пимен Софийски, Козма Зографски и др. български книжовници. Там е намерено Зографското евангелие (X в.). Там Паисий Хилендарски завършва «История славянобългарска» (1762). Притежава богата библиотека с ценни ръкописни и печатни книги — 329, 343.

«Зора», стихотворение от М. Куюнджич — 123.

«Зорница», седмичен вестник. . .», статия от Л. Каравелов — 271, 531.

«Зорница» (1864) — седмично литературно списание, първо българско издание от този род. Излиза в Браила, ред. Хр. Д. Ваклидов — 531.

«Зорница» (1864—1895), под заглавие «Зорница — Детоводител» (1895—1901) — евангелистко списание. Излиза в Цариград; редактори — А. Лонг, И. К. Грин, Е. Ригз. Пропагандира протестантството и англосаксонската култура. Остро критикувано от Каравелов — 531, 545.

«Зорница» (1876—1948) — евангелистки вестник. Излиза в Цариград, по-късно — в Пловдив, Самоков, Пазарджик и София. Редактори: Т. Л. Байнгтон (Байнгтън), Е. Ригз, Р. Томсън, А. С. Цанов, Вл. Даскалов, Ив. М. Цаков, Н. Ив. Цаков, В. Зяйков и др. Целта му е да пропагандира протестантството, да прокарва англо-американското културно и политическо влияние в България — 271, 275—277, 467, 499, 531.

И

И. К., инициали вероятно на Игнат (Юзеф) Крашевски, полски писател — 555.

И. С-ч, сърбин — 39, 43.

Иван, крал — 59.

Иван-Александър (неиз.—1371) — български цар (1331—1371) — 323, 326, 327, 344.

Иван (Йоан) Асен II (неиз.) — български цар (1218—1241). По негово време Втората българска държава достига най-големия си разцвет. Черквите и манастирите са дарявани щедро със земи и привилегии — 344.

Иван Лествичник — вж. **Йоан Лествичник.**

Иван Рилски (ок. 876—880—946) — монах, първият български отшелник. Към 930—931 г. основава Рилския манастир. В неговото съчинение «Завет» са събрани напътствия за живота на монасите. Много тачен от народа светец. Мощите му са пренасяни в Средец (София), Унгария, Търново; през 1469 са върнати в Рилския манастир — 344, 345.

Иван IV Василевич Грозни (1530—1584) — велик княз на цяла Русия (от 1533), първият руски цар (от 1547) — 378, 380.

Иванко — герой от драмата на В. Друмев «Иванку, убиецът на Асеня I» — 183.

«Иванку, убиецът на Асеня I» (Браила, 1872), драма от В. Друмев — 183, 524.

Иванов, Петър Иванов (1847—1927) — книжовник и общественик. Завършва Духовната семинария в Белград. Учител в Стара Загора, Сливен, Карнобат. Автор на «Стихотворения» (1875), «Възпоменания от разбърканите времена» (1884) и др. — 553.

Иверски храм, Иверски манастир — в Света гора — 228.

«Игиена или. . .» (Виена, 1878) от К. Реклам, превод на Д. Моллов — 532.

«Игиена или как да се варди здравието. . .», статия от Л. Каравелов — 289, 532.

«Из английския живот. . .», статия — 550.
«Из архива на Любен Каравелов», С., БАН, 1964 — 536—539.
«Из Браила ни молят. . .», от Л. Каравелов — 460, 543.
«Из прологът от XIV век», бележка от Л. Каравелов — 330, 535.
«Из протоколът на учителският събор в Пловдив», статия — 270.
«Из путничких бележака целе експедиције. . .» (У Београду, 1867), от Коста Попович — 359.
«Из съчиненията на търновският патриарх Евтимия», бележка от Л. Каравелов — 329, 535.
«Из 3-то поучение на Кирила Ерусалимски», бележка от Л. Каравелов — 324, 534.
«Из Троицосергиевските жития», бележка от Л. Каравелов — 329, 535.
«Известия Академии наук», «Известия С. П. академии наук» — вероятно «Известия» («Bulletin») (1836—1906) — 27, 322, 341, 372.
«Известия из България», рубрика — 541.
«Извод за српске граматике за ученике средњих школа. . .» (1867), от Й. Бошкович — 94.
«Извод из българската граматика. . .» (Русчюк, 1870), от Н. Първанов — 480, 551.
«Извод от физика, написан от Найдена Герова. . .» (Белград, 1849) — 12, 514.
«Изгубена Станка. . .» (Болград, 1865), повест от Ил. Блъсков — 544, 545.
«Изгубена Станка. . .» (Букурещ, 1870), драматизация от Б. Манчев по едноименната повест на Ил. Блъсков — 170, 466, 523, 545.
«Изкуство», статия от Л. Каравелов — 233, 528.
«Изложение на ученията на всеобщата православна църква. . . от В. Гете. . .» (Цариград, 1873), превод на М. Балабанов — 553.
«Изложението във Филаделфия» — 270.
«Изпаднал търговец. . .» (Виена, 1870), драма, побългарена от Кр. Пишурка — 170, 171, 472, 523, 547.
Източен въпрос — термин в дипломацията и в историческата литература, с който се означават международните противоречия през XVIII—XX в., свързани с разпадането на Османската империя и борбата на великите сили за подялба на нейните владения — 135.
Източни фенер», от Г. Раш — 484.

«Източно време» (1874—1877) — българско издание на англо-френския вестник «The Levant times» — 477, 482, 493, 496, 497, 502, 503, 559.
«Изтъкмяване на човешката хубост», статия — 214.
Икономов, Теодосий (1836—1871) — учител и книжовник — 527.
Икономович, Захари — вж. **Круша, Захари Попхристов Икономович.**
Иларион Макариополски (Стоян Стоянов Михайловски) (1812—1875) — един от ръководителите на черковнонационалната борба; търновски митрополит (от 1872) — 19.
«Илиада», от Омир — 126, 304.
«Илирска Матица» — хърватско литературно-просветно дружество, основано в Загреб през 1839 г. Заедно с други научни заведения в Хърватско е послужило за основа на Югославската академия на науката и изкуството в Загреб — 358.
Илич, Йован (1824—1901) — сръбски поет, деен член на Омладината и Либералната партия. През 1848 е доброволец в борбата срещу австро-унгарската монархия — 112, 127, 129, 131—133.
Илич, Лука-Ориовичанин (1817—1878) — хърватски книжовник и общественик. Събира народни умотворения от Славония (източната част на Хърватско), занимава се с етнография и нумизматика — 404, 413, 414, 434.
Илия, пророк — в старозаветните предания проповедник и пророцател — 11, 513.
Иловайски, Дмитрий Иванович (1832—1920) — руски историк и публицист. Основният негов труд «История России» (5 тома, 1876—1905) съдържа значителен фактически материал. Доста превеждан у нас: «Скъсена обща история. . .» — от Д. Манчев; «Ръководство към всеобщата история. . .» (1873) — от Н. Михайловски; «За славянското произхождение на дунавските българи. . .» (1875) — от Хр. Ботев — 224,226,505, 528, 560.
Иля Муромец — легендарен герой в руските предания — 315.
Императорска публична библиотека — най-старата руска общодостъпна библиотека. Основана в Петербург през 1795, открита през 1814. Дн. Публична библиотека «М. Е. Салтиков-Шчедрин» в Ленинград — 321, 334.
«Индијске приповетке. . .» (У Београду, 1868), превод от С. Попович — 112.
Инсаров, герой от романа «В навечерието» от И. С. Тургенев — 470.
Иоаким (Йоаким), патриарх — 333.
Иоан Дамаскин — вж. **Йоан Дамаскин.**

Иоанн Мелала — вж. **Йоан Мелала**.
Иоасаф, митрополит Видински или Бдински — вж. **Йоасаф Бдински**.
Йованович (Йованович), Боголюб (1839—1924) — сръбски статистик, управител на Управлението на държавната статистика в Сърбия — 312.
Ираклий — византийски император (610—641) — 99.
Исайя — първият от четиримата големи старозаветни пророци, предсказали идването на месия и главните събития от неговия живот. Убит по заповед на цар Манасия — 280.
Исидор Пилусиот (Пилусийски) — гръцки писател — 336.
«Историография народа славянского» («Книга историография», 1722), от Мавро Орбини — 35.
«Историческая хрестоматия. . .» (1861) от Ф. И. Буслаев — 323, 324.
«Исторически преглед на българската църква. . .» (Виена, 1869), от М. Дринов — 134, 518, 519.
«Исторические очерки русской народной словесности и искусства (СПб, 1861), от Ф. И. Буслаев — 404.
«Историческо обозрение на България» (Букурещ, 1875), от Г. Бобриков — 220, 223, 224.
«Историческо обозрение на България. . .», статия от Л. Каравелов — 220, 527.
«История блъгарска. . .» (Цариград, 1869), от Г. Кръстевич — 528.
«История на българския народ. . .» (Цариград, 1873), съставена от Т. Шишков — 528.
«История на народното образование у сърбите» («Историја народног образовања код Срба», Београд, 1867), от А. Василевич — 47, 50, 55, 75, 97, 109.
«История на опознаването на земята» — 73.
«История на сръбския народ», от Н. Кръстич — 109.
«История на сръбския народ», от П. Сречкович — 109.
«История на умственото развитие в Европа», от Дж. Дрепер — 65.
«История на философията», от Д. Матич — 109.
«История на французко-пруската война», статия от Л. Йовчев — 547.
«История на хърватската и сръбската литература», от В. Ягич — 109.
«История на цивилизацията в Англия», от Х. Т. Бокл — 48, 148.
«История русской церкви», от М. П. Макарий—Булгаков — 342.
«История Сербии», от Л. Ранке, превод на П. И. Бартенев — 41.
«Историята за парчето хляб», от Ж. Масе — 84.

«Историята на един земевладелец в 1789 г.», от Еркман—Шатриан — 463.
«Историята на Каталина и Югурта», от Салустий — 485, 552.
«Историята на човека», от А. Д. Катърфаж, превод на Ст. С. Бобчев — 557.
«Историја српске књижевности. . .» (У Београду, 1867) **(«История на сръбската литература»)**, от Ст. Новакович — 108, 109.

Й

« Јелада и јелени. . .», статия от Л. Каравелов — 195, 526.
Йерина, съпруга на Дж. Смедеревец — 360.
«Йерусалим» от Н. А. Благовещенски — 278.
Йоан (старецът Йоан) — български книжовник, работил през първата половина на XIV в. в лаврата «Св. Атанасий» в Света гора. Подобрява, обновява богослужебни книги; предшественик на езиковата реформа на Евтимий Търновски. За умелата преводаческа работа на стареца Йоан се съобщава в приписка от неговия ученик Методий Светогорец към октоих, пазен в Синайския манастир — 322.
Йоан Богослов — в християнското вероучение един от апостолите — 273, 409.
Йоан Дамаскин (ок. 675—ок. 753) — византийски богослов, философ, поет. Завършва и систематизира гръцката патристика. Автор на съчинението «Източник на знанието», в което за пръв път естественонаучни и психологически знания се използуват за целите на богословието — 308, 339.
Йоан Екзарх (IX—X в.) — бележит старобългарски писател. Под заглавие «Небеса» превежда третата част от съчинението на Йоан Дамаскин «За православната вяра». Пише поучителни и похвални слова. Създава знаменития «Шестоднев» — синтез на средновековните знания и представи за света, обединени от идеята за взаимната връзка, обусловеност и хармония във Вселената и за Човека като висше същество в битието. Тази първа славянска енциклопедия е съставена върху основата на най-авторитетни антични и византийски източници. Съдържа оригинален пролог и цял ред оригинални тълкувания в шестте слова за създаването на света — 308, 322, 338—340, 534.
«Йоан Екзарх Български», бележка от Л. Каравелов — 322, 534.
«Йоанн Экзарх Болгарский. . .» (Москва, 1824), от К. Ф. Калайдович — 308, 323, 334.

Йоан Златоуст (ок. 347—407) — един от идеолозите на християнската църква, цариградски епископ (от 398 г.), прочут оратор и изобличител на обществените недъзи. Автор на проповеди, псалми, панегирици — 308, 322, 334, 336, 338.

Йоан Лествичник (VII в.) — византийски писател. Автор на аскетико-дидактическия трактат «Лествица. . .», разпространен в източноправославните страни — 328.

Йоан Малала (ок. 491—ок. 578) — византийски историк. Автор на «Хронография» за събитията «от сътворението на света» до края на управлението (565 г.) на византийския император Юстиниан I; дава сведения за славянски и прабългарски нападения на Балканския полуостров. Неговата хроника е преведена на старобългарски език през първата четвърт на X в. — вероятно от презвитер Григорий — 337.

Йоасаф Бдински (втора половина на XIV в.) — духовник и книжовник. По молба на цар Иван-Срацимир през септември 1392 г. е ръкоположен в Цариград за видински митрополит. Пренася от Търново във Видин мощите на св. Филотея и на св. Петка. Известна е една негова творба: «Похвално слово. . . на. . . Филотея», запазена в препис на Владислав Граматик — ценен исторически извор — 342.

Йованович, Татарпазарджичанина, хаджи Найден (1805—1862) — учител, книгоиздател. Сам разпространява книгите си —обикаля цяла България — 12, 177, 493, 514, 525.

Йовчев, Лазар (екзарх Йосиф I) (1840—1915) — църковен и просветен деец. Учи в Калофер, Цариград и Париж. Сътрудничи на възрожденския печат. Един от редакторите на сп. «Читалище». Секретар на Българската екзархия (1872—1876), ловчански митрополит, български екзарх (1877—1915). Извоювал църковно ведомство на Българската екзархия и откриване на 1373 български училища в Одринско и Македония, назначаване на български владици в Скопие, Охрид, Неврокоп, Велес, Битоля, Струмица и Дебър — 471, 474, 547.

Йоксимов (Осипов), Стефан — 34, 38.

Йоловица — 300

К

К. Л. — подпис на Л. Каравелов — 519.

К. П. С. — вж. **Сапунов, Константин.**

Кабанис, Пиер Жан Жорж (1757—1808) — френски лекар, философ, поет. Предшественик на вулгарния материализъм. Каравелов познава съчинението му «Доклади за физиката и морала на човека» (на руски език «Отношения между физической и нравственной природой человека», 1865—1866) — 163.

Казански университет — основан през 1804; дн. Казански университет «В. И. Улянов—Ленин» — 137.

Каин — според Библията син на Адам и Ева. Убил от завист брат си Авел, проклет от бога за братоубийство — 422.

«Как выражались отношения константинопольской церкви к окрестным северным народам. . .» (Одесса, 1866), от В. И. Григорович — 136.

«Какви сме списачи», стихотворение от Г. Голчев — 247.

«Какво влияние е имало на Атина и на всичка Атика славянското население» («Welchen Einfluss hatte die Besetzung Griechenlands durch die Slawen auf die Stadt, Athen und die Landschaft Attika»), статия от Яков Фалмераер — 311.

«Какво е човекът», статия — 94.

Калайдович, Константин Фьодорович (1792—1832) — руски историк и археограф. Член на кръжока на Н. П. Румянцев. Открива ръкописите на «Небеса» и «Шестоднев» от Йоан Екзарх, на Светославовия изборник и на много други паметници. Автор на изследванията «Йоан, екзарх български» (1824), «Паметници на руската словесност от XII век» (1821) и др. — 28, 308, 323, 334.

Калвин, Жан (1509—1564) — виден деец на Реформацията, основател на калвинизма — 271, 275.

Каляндж, Павел Цанев (1838—1890) — учител, книжовник, общественик. Завършва Ришельовския лицей в Одеса. Учителствува в Лясковец, Галац, Бесарабия и др. Учебникар, преводач, сътрудник на в. «Дунавска зора» — 10, 512, 513, 519, 520, 525.

Каниц, Феликс (1829—1904) — унгарски етнограф, археолог, географ, журналист. Пътува няколко пъти из България, пише в немски вестници по Източния въпрос. Застъпва се за национално-политическа автономия на българите. Автор на книгата «Дунавска България и Балканът» (на немски език, 1875—1877, на български език 1932) — 134, 206, 270, 360, 507.

Канщейн, барон Гилдебранд фон (1667—1719) — основател на Канщейнското библейско общество — 272.

Канщейнско библейско учреждение (общество) — създадено с цел да отпечатва евтини издания на Библията — 272.

Кара Георги (Караджордже) (1768—1817) — вожд на националноосвободителното движение в Сърбия в началото на XIX век — 37, 89, 90—92, 416.

Каравелов, Любен (1834—1879) — 96, 417, 419, 511—520, 522—524, 529, 531, 533, 536, 538—540, 543, 545—549, 551, 552, 554, 559, 560.

Караджич, Вук Стефанович (1787—1864) — сръбски фолклорист, етнограф, лингвист. Пръв разграничава българския език като отделен славянски език — в книгата си «Додатак к Санкт—Петербургским сравнительним рјечницима. . .» (1822), съобщава за него, помества 27 български народни песни и дава кратки сведения за граматичните му особености — 26, 33—46, 51, 85, 86, 94, 96, 102, 103, 108, 131, 362, 368, 408, 410, 411, 416, 465.

[Каракончо], статия от Л. Каравелов — 429, 539.

Карамзин, Николай Михайлович (1766—1826) — руски писател и историк. Някои негови повести са побългарени през Възраждането («Бедная Лиза» става «Сирота Цветана» от Й. Груев, «Наталья, боярская дочь» се превръща в «Невянка, болярска дъщеря» от Ст. Захариев и П. Р. Славейков) — 28, 316, 466, 523.

Карапетров, Петър Пантелеев (1845—1903) — книжовник, публицист. Учи в родния си град Панагюрище. През 1858—1877 работи в Цариград като печатар, книгоиздател, журналист. Основана печатница (1873), председател е на Българското печатарско дружество «Промишление», издава в. «Ден». Автор на книги с ценни материали за българската история — 243, 247.

«Кардам Страшний. . .» (Русе, 1872), драма от Т. Х. Станчев — 479, 480, 550.

Карлейл, лорд — английски държавен деец през XVIII век — 274.

Каролев, Райчо (Рачо) Михов (1846—1928) — просветен деец, общественик, книжовник. Завършва Духовната академия в Киев. Учител в родния си град Габрово (1871—1877). Заедно с Ив. Гюзелев и П. Генчев издига Габровското взаимно училище в гимназия; през 1875—1876 и 1880—1884 е неин директор. Директор на Софийската мъжка гимназия (1886—1890) и на Пловдивската мъжка гимназия (1890—1894). През 1884—1886 е министър на народното просвещение; заема и други високи държавни длъжности. Автор на учебници, на трудове по черковна и обща история, по история на учебното дело — 178, 186, 238, 469, 525, 529, 546.

«Картины из русск. быта. Т. I» — 440.

Касабов, Иван Христов (1837—1911) — обществен деец, публицист, учител, юрист — 465, 544.

Касапски, Никола Хр. (неизв.—1879) — учител и книжовник. Роден в Калофер. Учителствува в Калофер и Свищов. Сътрудничи на сп. «Любословие», «Цариградски вестник» и др. със стихотворения, преводи, слова за религиозни празници — 16, 27.

Касторски, Михаил Иванович (1809—1866) — руски историк славист. Превежда на руски език част от песните, публикувани от Вук Караджич, и ги издава в книгата «Сербские народные песни» (1838) — 44.

Катков, Михаил Никифорович (1818—1887) — руски реакционен публицист — 124, 186.

Катон, Марк Порций Стари (234—149 пр. н. е.) — виден римски политик и писател. Автор на трактата «Ранна история на Рим» — 58.

Катранов, Никола Димитров (1829—1853) — книжовник. Стипендиант на Ив. Денкоглу в Историко-филологическия факултет в Москва. Заболява от туберкулоза и отива на лечение във Виена и Венеция, където умира. Прототип на Инсаров от романа на И. С. Тургенев «В навечерието». Автор на стихотворения. Записани от Катранов народни песни са публикувани от П. А. Безсонов в «Болгарския песни из сборников Ю. И. Венелина, Н. Д. Катранова и других болгар» (Москва, 1855) — 395.

Катрфаж дьо Брео (1810—1892) — френски антрополог и физиолог. Каравелов е познавал неговия труд «Човешкият вид», издаден на руски език през 1864 г. — 499, 557.

«Кде домов муй», чешка песен — 527.

Кемал, Исмаил — турски писател, привърженик на Мидхат паша. Редактира русенските издания в. «Дунав» и сп. «Източник мнения», които имат за цел да пропагандират реформите на Мидхат паша — 556.

Кепен, Пьотър Иванович (1793—1864) — руски статистик, етнограф, библиограф, славист. Автор на фундаментални статистически изследвания, на първата «Етнографска карта на Европейска Русия» (1851). Приятел на Вук Караджич — 39, 42.

Кери, Хенри Чарлз (1793—1879) — американски буржоазен икономист, представител на вулгарната политическа икономия. Създава реакционната теория за «хармонията на класовите интереси», остро критикувана от Чернишевски, Маркс и Енгелс.

През 1866 г. излиза на руски език неговият труд «Руководство к социальной науке», с който Каравелов може би е запознат — 47.

Кесаров (Сахатчиолу), Кънчо — учител. Роден в Габрово. Учи в Духовната академия в Белград. Учителствува в Търново и Трявна (до 1858). Участвува във въстанието на капитан дядо Никола. Съставя сметанка и читанка — 11, 513.

«Киевлянин» (1864—1916) — реакционен монархически вестник, излизал в Киев. Орган на руските помешчици в Украйна — 383.

Киевопечерска (Киево—Печорска) лавра — един от най-големите руски манастири. Основан през 1051 г. от киевския княз Ярослав Мъдри. Средище на руската култура и литература. От 1926 г. е музей резерват — 335.

Киевска духовна академия — 525.

Киприан (нач. на 30-те г. на XIV в.—1406) — старобългарски писател. Роден в Търново. Произхожда от фамилията Цамблаковци (чичо на Григорий Цамблак). Ученик на Теодосий Търновски и Евтимий Търновски. През 1390 г. е ръкоположен за московски и всеруски митрополит. Пренася в Русия традициите на Евтимиевата книжовна школа и оказва силно въздействие върху руската литература — 333, 343.

Кирил (Константин—Кирил Философ) (827—869) — 16, 43, 176, 190, 220, 222, 224, 307, 308, 310, 316, 318, 321, 332, 335, 337, 501.

Кирил Александрийски — византийски църковен писател и александрийски патриарх (412—444) — 336.

«Кирил и Методий», картина от Ширяев, издадена от Хр. Г. Данов — 166.

Кириловски Белоезерски манастир (Кирило-Белозерски манастир) — мъжки манастир в Северна Русия, на брега на Сиверското езеро (Волгогодска област). Основан в 1397 г. от архимандрит Кирил Белозерски (1337—1427). От 1924 г. е музей резерват — 320.

Кисимов, Пантелей (Пандели) Хаджигеоргиев (1832—1905) — общественик, книжовник и журналист. Редактира в. «Отечество», участвува в работата на Тайния централен български комитет. Публикува исторически очерци, спомени, политически брошури, преводи — 487, 493, 555.

Кисимова—Димитрова, Евгения Хаджигеоргиева (1835—1886) — общественичка и учителка в Търново. Сестра на Пандели Кисимов. Събира народни песни, пише стихотворения — 398.

Клерк, Адам, методист — 274.

Клеро, Алексис Клод (1713—1765) — френски математик. Изследва дъгите на меридианите, лунната орбита, движението на Халеевата комета, диференциалните уравнения — 229.

Клименко, Л. Ф., началник на Централното училище в Комрат — 137.

Климент (Климент Охридски) (ок. 840—916) — ученик на Кирил и Методий, бележит старобългарски писател и педагог — 335—338, 341.

Клио — в древногръцката митология муза на историята — 51.

«Ключът на науката...» (Цариград, 1874), от Е. С. Брюер, превод на Ст. С. Бобчев — 488, 502, 554, 558.

«Книга за правописанието» («Разяснено изложение за буквите», «Сказание за буквите»), от Константин Костенечки — 343.

Книгата на Исус Сирахов — става дума за «Еклезиаст», една от книгите на Стария завет — 331.

«Книгите, вестниците и периодическите списания», бележка от Л. Каравелов — 495, 543.

«Книговище за прочитане» (1874—1875) — списание, редактирано от Ив. Богоров — 213, 237, 502.

«Книговище за прочитане... Книжка четвърта», статия от Л. Каравелов — 210, 527.

«Книговище за прочитане... Книжка шеста...», статия от Л. Каравелов — 236, 528.

«Книжевни известия», рубрика — 460, 511, 522, 523, 537, 543.

«Книжевност», рубрика — 517, 518, 520—524, 526—532, 537, 542.

«Книжевност. Книга I...» (Букурещ, 1872), от К. Сапунов — 529.

«Книжка за благонравието. Преведена от Христо Д. Ваклидова...» (Цариград, 1858) — 11, 513.

«Книжнина», статия от Л. Каравелов — 112, 517.

Княжевич, Дмитрий Максимович (1788—1844) — руски учен. Автор на филологически изследвания, на литературни сборници; прави преводи от немски език. През 1841 обикаля с научна цел Румъния, Трансилвания, Унгария, Сърбия, Адриатическото крайбрежие — 42.

Коаленева библиотека — 319.

«Кобзар», поема от Т. Г. Шевченко — 27.

Ковалевски, Егор Петрович (1809 или 1811—1868) — руски пътешественик, писател, общественик. Работи в Сибир, пътува из Средна Азия, Южна Европа, Африка, източните страни. Комисар в Черна гора, написва очерците «Четыре месяца в

Черногории», 1841. Автор на книгата «Войната с Турция и скъсването със западните държави в 1853 и 1854 г.» — 359, 508.

Ковачев, Янко Стефанов (1852—1926) — печатар и издател. Завършва търговска академия във Виена (1871). През 1874 в съдружие с Хр. Г. Данов открива във Виена «Българска печатница Янко С. Ковачев и Сие». Издава календара «Летоструй». За две години отпечатва 50 български книги — 202—209, 262, 263, 266, 269, 270, 271, 527, 548.

Ковачов, Н. С. — може би **Ковачев, Никола Симеонов** (1828—1899), богат търговец от Русе, живял и работил във Виена. Член на ръководството на българското дружество «Напредък» — за подпомагане на дошли да се учат българи — 500, 557.

«Ковчежић за историју и обичаје Срба сва три закона» (у Бечу, I, 1849), от В. Караджич — 38, 45, 414—416.

Коджов, Тодор К. (1846—неизв.) — учител, книжовник. Роден в Търново. Учи в Букурещ, учителствува в Плевен и Самоков. Сътрудничи на сп. «Читалище» и сп. «Училище» главно с преводи — 525.

Козма, презвитер (втората половина на X век) — старобългарски писател. Работи вероятно в Преслав. Известен със съчинението «Беседа на недостойния презвитер Козма против новопоявилата се ерес на Богомила. . .» — 322, 340, 341.

Кок, Пол Шарл дьо (1793—1871) — френски писател, автор на повече от 400 произведения — романи, водевили, комедии, песни. Много превеждан на всички европейски езици. Отзиви за руските преводи пише Белински — 62.

Колар, Ян (1793—1852) — чешки поет и професор по славянски древности във Виенския университет. В неговата поезия и в трудовете му по славянска филология, история, митология се развива идеята за обединение на славяните — 188, 189, 317, 526.

Коларац, Илиа (1800—1878) — богат сръбски търговец, дарител на Сръбския университет. Основава благотворителен книжовен фонд — 112, 357.

Коледа, Рождество Христово, празник — 184, 429, 431.

Колесов, Ради Иванов (1837—1862) — учител, участник в националноосвободителната борба. Роден в Ямбол, където учителствува. Взема участие във въстанието на капитан Дядо Никола. Осъден на смърт, три години престоява в затвора в Търново — 151, 521.

«Колокол» (1857—1867) — първият руски революционен вестник.

Излиза в Лондон и в Женева (през 1865—1867). Редактори: А. И. Херцен и Н. П. Огарьов — 454.

Колумб, Христофор (1451—1506) — испански мореплавател. През 1492—1493 г. достига о-в Сан Салвадор, Бахамските острови, Хаити и Куба. Смята се за откривател на Америка — 301, 302.

«Комар» — вестник, издаван вероятно в Браила през 1871 г. под редакцията на Никола Живков. Няма запазени броеве — 470.

Комратско централно българско училище — 140, 141.

Константин (Константин Преславски) (IX—X в.) — старобългарски писател, презвитер и епископ. Виден представител на Плисковско-Преславската книжовна школа — 336, 337, 339, 340.

Константин I Велики (285—337) — римски император от 306. В 330 г. премества столицата на империята в Византион, наречен на неговото име—Константинопол — 61.

Константин Костенечки (ок. 1380—първата половина на XV в.) — старобългарски писател. Към 1410 г. се установява в Сърбия при деспот Стефан Лазаревич. Реформира сръбския писмен език в духа на Евтимиевата правописна реформа. Автор на «Сказание за буквите», «Житие на Стефан Лазаревич», «Пътуване до Палестина» (превод) и др. — 343.

Константин Манасий (втора половина на XII в.) — византийски писател. Автор на хроника в стихове — т. нар. Манасиева хроника, преведена на български език през XIV век — 326, 535.

Константинов, Никифор Попов (1824—1881) — учител. Завършва духовна семинария в Одеса. Учителствува в Пазарджик, Елена, Габрово, Лясковец. Преводач на учебни помагала — 10, 513.

Константинов, Янко — 498.

«Константинопольский собор по вопросу о болгарском экзархате», статия — 482.

Коперник, Николай (1473—1543) — 240.

Копитар, Йерней (Бартоломео) (1780—1844) — словенски славист. Изследва и издава (1836) Клоцовия сборник — старобългарски глаголически паметник от XI в.; в изданието включва граматика и речник на старобългарския език — 37—39, 40, 43, 44.

Копроним — навярно **Константин V Копроним** (719—775) — византийски император от 741 г. — 227.

«Кормчата книга», бележка от Л. Каравелов — 323, 534.

Корней, Пиер (1606—1684) — френски писател от епохата на класицизма. Автор на трагедии — 195.

Косовска битка — сражение на Косово поле на 15 юни 1389 г. на сръбските войски, командувани от княз Лазар и подпомагани от българи, босненци и власи, срещу армията на султан Мурад I. Завършва с голямо поражение на сръбските войски— 107, 363.

Костич, Лаза (1841—1910) — сръбски поет, драматург, преводач. Деец на Омладината. Въвежда в сръбската поезия ямба — 124.

Котеницка батарея — 91.

Краковско дружество на науките — 43.

Краледворски ръкопис (Bikopia kralodvorsky) — 27—29, 315, 516.

Крали Марко (1371—1395) — феодален владетел на област в Македония с център гр. Прилеп. Легендарен герой на южнославянския епос — 101—103, 111, 112, 131, 185, 315, 360, 388.

Крамер, тъст на В. Караджич — 38.

Крамер, Ана, съпруга на Вук Караджич — 38.

«Кратка българска граматика» — вж. **«Кратка и методическа българска граматика. . .».**

«Кратка българска история. . .» (Виена, 1861), от Д. Войников — 528.

«Кратка българска история по питане и отговор. . .» (II изд., Виена, 1872), от Д. Душанов — 474, 528, 548.

«Кратка всеобща история от Смарагдова, преведена от Й.Груева» (Цариград, 1858) — 10, 513, 548.

«Кратка и методическа българска граматика от Д. Г. В. Миркович» (Цариград, 1860) — 8, 512.

«Кратка логика. . .» (Виена, 1861), от И. Михневич, превод на Й. Груев — 145, 519.

«Кратка священа история на вехто и новозаветната църков. Преведена от архимандрита Партения Зографский (Цариград, 1857) — 9, 512.

«Кратка славенска граматика. Съставена от архимандрита Партения» (Цариград, 1859) — 12, 514.

«Кратка читанка за взаимните училища. Наредена . . . от Павла Каляндж и. . .» (Одеса, 1861) — 10, 513.

«Кратки литературни бележки» — 449.

«Кратки начала от нравствена философия», от Фр. Целанд —160, 162.

«Кратки начала от нравствена философия. . .», статия от Л. Каравелов — 159, 522.

«Кратки преглед хармоније у свету. . .» (Белград, 1867), от М. Куюнджич — 80.

«Краткий очерк доисторической жизни северовосточного отделения индогерманских языков», от А. Шлайхер — 453.

«Краткое и ясное изложение. . . от Неофита. . . П. П. Рилца» (Белиград, 1835) — 515.

«Краткое советование духовно и поучение. . .» (Самоков, 1855) — 13, 514.

«Криворазбраната цивилизация. . .» (Букурещ, 1871), комедия от Д. Войников — 173, 176, 182, 524.

«Криворазбраната цивилизация. . .», статия от Л. Каравелов — 173, 523.

Крилов, Иван Андреевич (1769—1844) —руски баснописец — 10, 54.

«Критика» — 6, 112.

Критско въстание — освободително въстание на о-в Крит през 1866—1869 г. — 135.

Кромвел (Кромуел), Оливер (1599—1658) — 59.

Крум (неизв.—814) — български хан (803—814) — 16.

Круша, Захарий Попхристов Икономович (1808 или 1810—1881) — учител и книжовник. Подидаскал при Неофит Рилски в Самоков, учител в Копривщица, София, Враца, Самоков, Одрин, Панагюрище, Радомир. Разпространява взаимоучителния метод, бори се срещу гърцизма. Превежда от гръцки език. Записва народни песни, някои от тях са поместени в сборника на О. Дозон «Неиздадени български народни песни» (1875) — 398.

Кръстевич, Гаврил Баев (Гандьо Кътьов Баев) (1817—1898) — книжовник и обществен деец — 20, 205, 224, 527, 528.

Кръстич, Никола (1829—1902) — сръбски юрист и историк. Изследва «Сборник закони», издаден по времето на цар Стефан Душан — 107, 109.

Кръстович (Кръстевич), Алеко Ангелов (ок. 1835—1903) — търговец в Свищов. Публикува преводи — 176, 177, 477, 523, 549.

Ксенофонт (430—352 пр. н. е.) — старогръцки философ, историк, военачалник. Любим ученик на Сократ. Автор на «Анабазис», «Апология», «Пиршество» и др. — 228.

«Кто виноват?» (1841—1846) , роман от А. И. Херцен — 454, 542.

Кудкудячка I — прозвище на Кр. Пишурка; идва от неговата книга «Куткудачка. . .» (1871) — 213, 269.

Куендиас, М. де — 561.

Кукулевич-Сакцински, Иван (1816—1889) — хърватски писател, учен и политик — 95, 340.

Кумануди, А. J., гръцки книжовник — 195, 198, 199, 526.

«Куткудачка. . .» (Виена, 1871), от Кр. Пишурка — 475, 527, 531.

Куюнджич, Милан-Абердар (1842—1893) — сръбски поет. Професор по философия във Великата школа в Белград. На младини е един от водачите на Омладината, редактор на в. «Млада Сърбия» — 76, 78, 80—84, 118, 120, 122—124, 126.

«Къ солунянамъ», послания на апостол Павел — 220.

«Къде?», стихотворение от Никола Г. Белчев — 208, 527.

«Към «Ден», стихотворение от Г. Голчев — 246.

«Към един приятел», стихотворение от Г. Голчев — 247.

«Към правдата», стихотворение от Г. Голчев — 248.

«Към самородният поет», стихотворение от Г. Голчев — 246, 247.

Кънчев, Ангел (А. К. Ангелов) (1850—1872) — деец на националноосвободителното движение, помощник на Васил Левски — 487, 540.

«Кърлеж» — вестник, редактиран от Д. Войников. Излиза в Браила вероятно на 15 юли 1871. Насочен срещу ръководството на Българското книжовно дружество — 470.

Кърчовски, Йоаким (Хаджи Яким, Яким монах) (ок. 1750—ок. 1820) — възрожденски книжовник и просветител. Пръв в Македония издава книги на новобългарски език — 514.

Късоглед, М. П. В. — възрожденски учител и общественик в Русе и другаде. Сътрудничи на сп. «Училище», сп. «Славянско братство» и др. Събира народни песни — 445, 540.

Л

Л. К. — подпис на Л. Каравелов — 367, 368, 517, 537.

«Л. Каравелов и някои въпроси на старата българска литература», статия от Б. Ангелов — 533.

Лабуле, Едуард (1811—1883) — френски учен юрист, публицист и писател. Автор на сатирично-хумористични романи, пропити с дълбок демократизъм — 157, 158, 389, 463.

Лаврентий, инок (XIV в.) — съставител на Иван-Александровия (Лаврентиевия) сборник (1348), който съдържа и сказанието на Черноризец Храбър «За буквите» — 323.

Лавров, Пьотър Алексеевич (1856—1929) — руски филолог, славист. Автор на «Обзор звуковых и формальных особеностей болгарского языка» (1893) с малък исторически речник. Издава събраните и необнародвани от Каравелов народни песни — 540.

Лайбниц, Готфрид Вилхелм (1646—1716) — немски философ идеалист, математик, физик, езиковед — 303.

Ламански, Владимир Иванович (1833—1914) — руски историк, славянофил и панславист. Автор на трудове по славянска филология, палеография, етнография. Заедно с П. П. Семьонович Тян-Шански е ръководител на изданието «Россия. Полное географическое описание нашего отечества» (1899—1914) — 185, 327.

Ламартин, Алфонс дьо (1791—1869) — френски поет романтик, политически деец, историк — 92.

Лаокоон — митологически герой на Троя, жрец на Аполон. По време на Троянската война посъветвал сънародниците си да не вкарват в града дървения кон, оставен на морския бряг от гърците (в него били скрити гръцки войници). Наказан от боговете, защото се противопоставил на волята им — две змии го задушили заедно със синовете му — 393.

Лаудон, Гедеон (1716—1790) — австрийски фелдмаршал, участвувал в битки срещу турците през 1788—1789 г. — 364.

Лафонтен, Жан дьо (1621—1695) — френски писател, един от най-големите баснописци в световната литература — 131.

Лвовски университет — основан през 1661 г.; днес Лвовски университет «Иван Франко» — 371.

«Левант Таймс» — вж. **«Източно време»**.

«Левант Хералд» — английски вестник — 451.

Левски, Васил (1837—1873) — 487.

[Легнала мома, заспала], народна песен — 445, 541.

Леда — според гръцката митология жена на спартанския цар Тиндар, необикновена красавица. Според един от вариантите на легендата от яйцето, родено от Леда след връзката ѝ със Зевс (преобразен като лебед), се появява Елена — 185, 226.

Лежан, Гийом (1828—1871) — френски инженер, геодезист и пътешественик. Издава «Етнографска карта на Европейска Турция» (1861) — много ценен, обективен исторически източник — 134, 136, 270.

Леков, Дочо, литературовед — 518, 522.

Леонид (508—480 пр. н. е.) — спартански цар (488—480 пр. н. е.). Възглавява войската на гръцките полиси във войната срещу персийския цар Ксеркс. Загива в сражението при Термопилите — 91.

Леополд Красиви (Леополд I) (1640—1705) — австрийски император — 59.

Лепсиус, Рихард (1810—1884) — немски египтолог. Професор по археология и езикознание в Берлинския университет — 300.

Лесинг, Готхолд Ефраим (1729—1781) — немски драматург, теоретик на изкуството, литературен критик — 195, 551.

Лета — в старогръцката митология река на забравата — 247, 470, 489.

«Летоструй, бълг. народ. календар за 1876...», статия от Л. Каравелов — 266, 531.

«Летоструй. Български народен календар за високосна година 1876...» (Виена) — 266—270.

«Летоструй или домашен календар» (1869—1876) — годишен енциклопедически сборник, алманах. Редактори: Хр. Г. Данов, Й. Груев, Я. Ковачев — 143, 148, 202—206, 208, 209, 266—270, 473, 519, 527, 547, 548.

«Летоструй или домашен календар (с 25 изображения) за проста година 1869» — 148, 149, 460, 462, 519.

«Летоструй или домашен календар за проста година 1870» — 143, 460, 462, 519.

«Летоструй или къщний календар за високосна година 1872» — 473, 527.

Лефорт, Франц (1655 или 1656—1699) — първият адмирал на руската флота; от швейцарски произход. Участвува в походи срещу турците и кримските татари през 80-те години на XVIII в. Приближен на Петър I, участник в неговите реформи — 378.

Ликен — 337.

Липранди, Иван Петрович (1790—1880) — руски генерал и историк. През 1829 командува Българския корпус, участвувал в Руско-турската война (1828—1829). Към корпуса са присъединени отредите на Г. Мамарчов и М. Петров. Пътува из Отоманската империя като руски разузнавач. Главни трудове: «Краткое обозрение Отечественной войны от 17 авг. до 2 сен.» (1858), «Бородинское сражение» (1861), «Восточный вопрос и Болгария» (1868), «Болгария» (1877) — 133—136, 469, 499, 517.

«Литературно мнение» — статия от Л. Каравелов — 176, 523.

«Литовские загадки», от Шлайхер — 413.

«Литургия на св. Яков», според някои учени съчинение на Евтимий Търновски — 343.

«Логика...» (Виена, 1861), съставена от В. Берон по «Систематическое изложение логики» (1856) от Карпов, «История на душата» (1856) от Г. Шуберт и др. — 519.

Лозницки манастир — 34.

Лонг, д-р Алберт (1832—1901) — американски мисионер, дошел в България през 1857 г. да проповядва протестантството. Редактор на в. «Зорница» — 531.

Лорент, автор на исторически съчинения — 453, 461.

«Лукреция Борджия», драма от В. Юго — 476, 549.

Лутер, Мартин (1483—1546) — родоначалник и виден деец на Реформацията — 65, 271.

Лучич, Филип — 42.

Лъв — охридски архиепископ по време на византийското иго. Умрял вероятно след разделянето на християнската черква на източна и западна (1054 г.) — 338.

Льопренс дьо Бомон, Мари — френска писателка. От нея през Възраждането са преведени: «Училище за децата» (1852) — от Ан. Гранитски, «Момина китка» (1870) — от Кр. Пишурка, «Нравоучение за децата» (1871) — от С. Радулов — 523, 547.

Любинко, герой от поемата «Пастири» от Й. Илич — 130, 131.

Любич, Шиме (1822—1896) — хърватски историк, археолог, нумизматик. Директор на Народния музей в Загреб, основател и редактор на «Вестник на Хърватското археологическо дружество». Най-значителният му труд е «Опис југословенских новаца» — 88.

Любко, герой от драмата «Изпаднал търговец...», побългарена от Кр. Пишурка — 170, 171.

«Любовник или неговите в Цариград от любов приключения» (Цариград, 1849), превод от гръцки език на Георги Ив. Стоев — 151, 521.

Людовик, герой от повестта «Бедная Лиза» от Н. М. Карамзин — 26.

Людовик XIV (1638—1715) — френски крал (1643—1715) — 67.

Людовик XV (1710—1774) — френски крал (1715—1774) — 67, 129.

Людовик XVI (1754—1793) — френски крал (1774—1792) — 67.

Люиза, героиня от повестта «Бедная Лиза» на Н. М. Карамзин — 26, 27.

М

М, подпис — 523.

М. П-и — 44.

Мавридов, Х., учител в Браила — 146, 147, 520.

Мавро Орбини (неизв.—1614) — далматински историк, абат в Бенедектинския манастир в областта Бачка. През 1601 г. издава в гр. Пезаро книгата си «Царството на славяните» (на италиански език). В нейната втора част е изложена историята на южнославянските народи; 75 страници (под заглавие «Историческо съчинение за кралството на българския славянски народ») са посветени на българската история. Руският превод на съчинението — «Книга историография...» (1722), е използуван

от Паисий Хилендарски при написването на «История славянобългарска» — 35, 515.

Мавроурбин — вж. **Мавро Орбини.**

«Магаре и славей», басня от И. А. Крилов — 10.

Маглешки, И. Д., записвал народни песни — 540.

Майер, чешки учен — 28.

Майков, Аполон (1826—1902) — руски филолог и историк. Негов основен труд е «История на сръбския език по паметниците, писани с кирилица, във връзка с историята на народа» (1857) — 94.

Макарий-Булгаков, Михаил Петрович (1816—1882) — руски богослов и църковен историк. Първите два тома от неговото съчинение «История на руската черква» (13 тома) са отпечатани през 1846 и 1847 г. — 342.

«Македония» (1866—1872) — обществено-политически и общообразователен вестник, редактиран от Петко Р. Славейков. Изразява позициите на демократичното крило в черковнонационалната борба — 157, 176, 462—465, 467, 470, 471, 473—475, 478, 496, 497, 517, 519, 520, 544, 545, 548—550.

Маколей, Томас Бабингтон (1800—1859) — английски историк, публицист и политически деец. През 1839—1841 е военен министър. Трудовете му обхващат историята на Англия през 1685—1702 г. — 274.

Максимóвич, Михаил Александрович (1804—1873) — руски археолог, фолклорист, литературен историк. Изследва древната писменост на Киевска Русия, издава сборници с украински народни песни, високо ценени от Пушкин и Гогол — 28, 383.

«Мала простонародна славено-сербска песмарица» — два сборника с народни песни, издадени от Вук Караджич през 1814 и 1815 г. във Виена — 37, 44.

Малина, вероятно учител в Комрат — 141.

«Малка аритметика за първоначалните ученици. . .» (Русе, 1869), от Н. Марков — 477, 549.

«Малка книжица. Първа четеница. . .», статия от Л. Каравелов — 260, 531.

«Малороссийский сбор», от Д. Л. Мордовцев — 417.

Малуф, Н., френски историк — 9, 512.

Манасиева летопис (Манасиева хроника) — превод на старобългарски език на съчинение от Константин Манасий. Направен е към 1331—1340 г. по нареждане на цар Иван-Александър. Съдържа 19 оригинални добавки, които са ценен извор за българската история. Запазени са шест преписа. Един от тях, ватиканският, е украсен с цветни миниатюри — шедьоври на старобългарското изобразително изкуство — 535.

Манасий — вж. **Константин Манасий.**

«Манасийнът летопис», бележка от Л. Каравелов — 326, 535.

«Манастирите в Сърбия», от М. Дж. Миличевич — 87.

Манин, Оливие дьо — 59.

Мануил I Комнин — византийски император от 1143 до 1180 г. — 106.

«Мануш войвода», народна песен — 436, 541.

Манчев, Богдан — роден в Свищов, завършва гимназията в Болград (1872), учителствува в с. Бановка, Исмаилско, и др. 466, 523, 545.

Манчев (Манчов), Димитър (Драган) Василев (1824—1908) — книжовник, книгоиздател. Съставя множество учебни пособия под заглавие «Бащин язик. . .» и др. — 205, 258, 259, 478, 530—532, 550.

Маргариди, герой от комедията на Д. Войников «Криворазбраната цивилизация» — 175.

Мария, героиня от драмата «Велислава. . .» от Д. Войников — 155.

Мария Стюарт (1542—1587) — шотландска кралица (1542—1567, фактически от 1561) — 227.

Маркевич, Николай Андреевич (1804—1860) — украински историк, етнограф, фолклорист, поет. Събира колекция от документи за украинската история от края на XVI до XVIII в. Автор на «История Малороссии» — 418.

Марков, Нестор (Н. М. Коларов) (1836—1916) — учител и книжовник. Съставя и превежда учебници, сътрудничи на възрожденския печат — 434, 477, 504, 549, 560.

Марков, П. — вж. **Марков, Нестор (Н. М. Коларов).**

Марков, Петко П. — 424.

Марта магьосницата — 406.

Мартич, Грга (1822—1905) — босненски поет, фолклорист, деец на илиризма и на католическата пропаганда. Посещава България като католически мисионер — 85.

Масе, Жан (1815—1894) — френски писател. Автор на детски и юношески научнопопулярни книжки. Превеждан на руски език от Марко Вовчок — 79, 84.

«Маската долу» (Браила, 1868), от А. Савич — 498, 557.

«Мати Болгария», от Неофит Хилендарски—Бозвели — 186, 525.

«Матица» (1866—1870) — сръбско литературно списание. Каравелов е негов сътрудник — 54, 111, 112, 133, 451, 454, 517.

Матич, Димитрие (1821—1884) — сръбски културен деец. Завършва

философия и право в Хайделберг. Основава първото педагогическо училище в Сърбия. През 1868—1872 е министър на просветата. Активен член на Сръбското научно дружество — 62—64, 66, 68, 69, 76, 109.

Маткович, Петар (1830—1898) — географ и статистик, поставя основите на научната география в Хърватско — 88.

Маф, Роберт, учен — 297.

«Махабхарата» — индийски епос, създаден върху основата на народни сказания и легенди на племена и народности в северозападна Индия. Богат източник на сюжети и образи в литературата на азиатските народи — 112, 126, 127.

Мациевски, Вацлав (1793—1883) — полски историк. Пръв описва старите полски писмени паметници в «Очерк за историята на писмеността и просвещението на славянските народи до XIVв.» (1839), превод на руски език от Добровски (1846) — 316, 317, 332.

Мацини, Джузепе (1805—1872) — италиански революционер — 504.

Мачуковски, Вениамин (ок. 1847—1878) — монах в Зографския манастир. Учил в Духовната семинария и в Историко-филологическия факултет в Москва. Учител в София и другаде, журналист в Цариград (от 1873) — 481, 551.

Мелас, К. — гръцки книжовник — 512.

Мелешот — вж. **Молешот, Якоб.**

Мемиш паша — луд турчин в Русе — 457, 495, 498, 503.

«Мемоари проте М. Ненадовића. . .» (Београд, 1867) — 88.

«Месецослов», книга — 35.

Метерних, Клеменс (1773—1859) — австрийски държавник — 93.

Методий (ок. 815—885) — 16, 176, 190, 220, 222, 224, 307, 308, 310, 316, 318, 321, 332, 335—337, 339, 345, 501.

Мехмед II (1429—1481) — турски султан, завладял Цариград и голяма част от Балканския полуостров — 560.

Мехмед Кипризли паша — 486.

«Мехмед Кипризли паша и неговият шестгодишен живот в Европа» («Триесет години в харемът») от г-жа Милинген — 486.

Меценат, Гай Цилний (между 74 и 64 пр. н. е. — 8 пр. н. е.) — пръв министър на император Август. Създава литературен кръг, в който влизат Вергилий, Хораций, Проперций, Името му става нарицателно и означава покровител, финансов поддръжник на литературата и изкуството — 517.

Мидхат, Ахмед, редактор на в. «Дунав» — 556.

Микензия, Г. М. — английска пътешественичка. Заедно с А. П. Урби пътува из Балканския полуостров през 1862—1863 г. Две-

те написват книгата «Турците, гърците и славяните. . .» (Лондон, 1867) — 134.

Миклошич, Франтишек (Франц) (1813—1891) — словенски и австрийски езиковед славист. Един от главните представители на сравнителното славянско и балканско езикознание. Издава «Речник на старобългарски език» (1850, 2 изд. под заглавие «Речник на старославянски-гръцки-латински», 1862—1865), «Сравнителна граматика на славянските езици» (1852), «Етимологически речник на славянските езици» (1868), «Супрасълския ръкопис» (1851) и др. — 95, 321, 342, 533.

Миладинов, Димитър Христов (1810—1862) — 26.

Миладинов, Константин Христов (1830—1862) — 12, 33, 514, 516.

Миладинови, братя: Димитър и Константин — български възрожденски културни и обществени дейци от Струга, борци и мъченици за национална независимост. Съставители на безценния фолклорен сборник «Български народни песни» (1861) — 26, 134, 182, 208, 212, 395, 396, 402, 407, 414, 428, 432, 487, 516, 537.

Милан, герой от поемата «Пастири» от Й. Илич — 130, 131.

Миларов, Светослав (псевдоним на Светослав Николов Сапунов) (1850—1892) — писател, журналист, обществен деец. Следва право в Загреб. Владее френски, немски, гръцки и сърбохърватски език. Арестуван и затварян от турските власти. След Освобождението обвинен в съучастие в убийството на Хр. Белчев и обесен в Черната джамия в София. Сътрудничи на възрожденския печат, на хърватски и руски периодични издания. Помага на Петко Р. Славейков в списването на в. «Македония». Автор на мемоарите «Спомени от цариградските тъмници» (1876), на драмата «Падането на Цариград» (1874), на недовършената поема «Небесният преврат», на много очерци и статии, на интересен политически дневник — 560.

Милинген, г-жа, съпруга на Мехмед Кипризли паша — 486.

Милица, герой от драмата «Велислава. . .» от Д. Войников — 154, 155.

Миличевич, Милан (1831—1908) — сръбски историк, фолклорист, етнограф и преводач. Творчеството му е голямо по обем (над 100 оригинални и преводни книги), но с малка научна стойност — 87, 88, 117, 366.

Милоевич, Милош (1840—1907) — краен сръбски шовинист и фалшификатор на научни факти във фолклористиката и политиката — 185, 213, 220, 399.

Милош войвода — 103.

Милош Обренович (1780—1860) — сръбски княз (1815—1839, 1858—1860), основател на династията на Обреновичите — 14, 41, 42, 363, 416.

«Милош Обреновић, князь Сербии или: Грађа за српску историју нашега времена» у Будиму, 1828), от В. Караджич — 45, 93.

Мильова, Стоянка — народна певица — 540.

«Милюзии в Хърватско», статия от С. Брусин — 88.

Милютин, Николай Алексеевич (1818—1872) — руски държавен деец. Привърженик на «разумния» абсолютизъм, противник на революционното движение. Фактически ръководител на селската реформа в 1861 г. — 206.

Минерва — в римската митология богиня на мъдростта и изкуствата — 51, 205.

Минин, Николай Г. (починал през 1861) — руски книжовник. Автор на литературнокритически статии и на много разпространени по онова време ръководства — «Краткий учебник русского языка» (1857), «Учебник теории словесности» (претърпял до 1878 г. 16 издания) — 487, 553.

Минос — легендарен цар на Кнос. Според преданието създава първите закони на о-в Крит и могъща морска държава — 51.

Минчевич, Пантели (д-р Пантели п. Минчов) — сътрудник на в. «Македония», дарител на суми за читалища и училища. В. «Право» (бр. 41, 1859) и в. «Македония» (г. V, бр. 12, 23 март 1871) обявяват негови награди за събиране на народни песни — 463, 464, 544.

Мирков, Б., печатар — 11, 512.

Миркович, д-р Георги Вълков (1825—1905) — лекар, един от директорите на Болградската гимназия — 512.

Мирлер, ботаник — 79.

«Мирозрение» (1850—1851, 1870) — научнопопулярно и обществено-политическо списание, редактирано от Ив. Добровски — 455, 456, 470, 546.

«Мирозрение или Български инвалид...», от Л. Каравелов — 455, 542.

Миронов, Н. П. — 137.

Митчел, О. М., директор на обсерваторията в гр. Цинцинати — 239, 241, 242, 529.

Михаил (1826—1898) — сръбски митрополит — 330.

Михаил Обренович (1823—1868) — сръбски княз (1839—1842, 1860—1863) — 41.

Михаил III Палеолог (1224—1282) — никейски император (1259—1261), византийски император (1261—1282) — 228,

Михаил Псел (светско име: Константин Псел) (1018—ок. 1078 или ок. 1096) — византийски писател, учен и държавник. Автор на стотици съчинения по теология, философия, музика, астрономия и пр. Привърженик на Платоновата философия, опитва се да я свърже с християнското учение. В мемоарите си «Хронография» (обхваща събития от 976 до 1077 г.) дава ценни сведения за България— 341.

Михайлов, Михаил Ларионович (1829—1865) — руски поет и публицист, революционер демократ. Заради прокламации, писани заедно с Шелгунов, е осъден на вечно заточение в Сибир, където загива. Пише гражданска лирика (по негови стихотворения са създадени много революционни песни), литературнокритически статии; превежда стихове от Х. Хайне, П. Ж. Беранже и др. — 124.

Михайловски, Никола Стоянов (1818—1892) — публицист, общественик, преводач — 16, 145, 150, 227, 233, 494, 518, 519, 525, 528, 541, 543, 556, 561.

Михайловски, Стоян Николов (1856—1927) — поет сатирик, син на Н. Ст. Михайловски. Завършва Императорския лицей в Цариград (1872) — 549.

Михал Тахтаджията —236, 529.

Миханович, Антун, австрийски консул в Солун — 325, 326.

Михневич, Йосиф (1809—1834) — руски книжовник — 519.

Миюшкович, сръбски книжовник — 72.

Миятович, Чедомил (1842—1932) — сръбски книжовник, дипломат, историк, публицист, икономист. Автор на романи, повести, исторически студии, пропити от романтичен патриотичен патос и не винаги съобразени с историческите факти — 76, 78.

Мойсей — според Библията староеврейски велик вожд, пророк и законодател. Приема се за автор на първите пет книги от Стария завет (т. нар. Мойсеево петокнижие) — 295, 304, 348.

Молешот, Якоб (1822—1893) — немски физиолог и философ, представител на вулгарния материализъм, В мисленето вижда само физиологически механизъм. Дава физиологически обяснения на обществените явления. Остро критикуван от Маркс и Енгелс — 48, 74, 79, 163.

Молиер (псевдоним на Жан Батист Поклен) (1622—1673) — френски комедиограф класик — 195.

Молла паша Видински — 37.

Моллов, д-р Димитър Петров (1845—1914) — лекар, обществен и държавен деец, книжовник. Завършва Медицинския факул-

тет на Московския университет (1873); д-р по медицина на университета (1876) — 289, 532.

Молнар, Ив. — братовчед, близък приятел и наследник на Ю. И. Венелин. У Молнар остава ръкописното наследство на Венелин; той е издател на някои от съчиненията му — 371.

«Момина китка...» (Виена, 1870), книга от Мари Льопренс дьо Бомон, побългарена от Кр. Пишурка — 472, 523, 547.

Момчилов, Иван Николов (1819—1869) — учител, книжовник, книгоиздател, участник в черковнонационалната борба. Представител на Търновската правописна школа. Автор и съставител на граматики — «Писменица на славянскийа язик...» (1847), «Граматика за старобългарския йезик...» (1824), «Граматика за новобългарския език...» (1868), и на други учебници — 150, 519.

Монфокон, Бернард (1655—1714) — палеограф. Автор на труда «Paleographia Graeca» (1708), съставен след проучване на 11 630 ръкописа — 319.

«Морален наставник» — вж. «Разни и полезни наставления за младите...».

Мордовцев, Даниил Лукич (1830—1905) — руски писател, фолклорист, историк. Пише трудове за историята на народните движения. На младини е под влиянието на Н. Г. Чернишевски, по-късно застава на реакционни позиции — 417.

Морянович, Л. — 85.

«Москвитянин» (1841—1856) — научно-литературно списание, издавано в Москва от М. П. Погодин. Придържа се към позициите на «официалната народност», води борба срещу прогресивната литература — 96, 415.

Московска духовна академия — 335.

Московска патриаршеска библиотека — 323, 326.

«Московската етнографска изложба», статия от П. Маткович — 88.

Московски университет — първият руски университет. Основан през 1755 г. по инициатива на М. В. Ломоносов (днес носи неговото име). През Възраждането в него учат много българи. Каравелов е слушател в Историко-филологическия факултет — 18, 371, 476.

«Московские ведомости» (1756—1917) — руски вестник, официоз. Редактор М. Н. Катков — 378, 470, 515.

«Московский вестник» — 415.

Московско дружество на любителите на руската словесност — 43, 381.

Московско общество за история и старини (Московское общество истории и древностей российских — 43, 331.

Мохамед (ок. 570—632) — проповедник, считан за създател на ислямската религия и автор на Корана — 17.

Мур, Томас (1779—1852) — английски поет романтик от ирландски произход. Възпява освободителните борби на ирландския народ срещу английското господство — 52, 124.

Мусин-Пушкин, граф Алексей Иванович (1744—1817) — руски археолог, откривател на «Слово о полку Игореве» и на други староруски ръкописи — 28.

Мутев, Димитър Стефанов (1818—1864) — книжовник. Пръв редактор на сп. «Български книжици», директор на Болградската гимназия (1859—1864) — 20.

Мутева, Елена Стефанова (1825—1854) — първата българска поетеса. Преводачка. Сестра на Дим. Мутев — 521.

Мушкатирович, Йован (ок. 1743—1809) — сръбски книжовник, последовател на Доситей Обрадович. Пръв започва да събира и издава сръбски пословици и поговорки — 45.

Мюнхенска академия на науките — 311.

Н

«На братията ми българи», стихотворение от Л. Гай — 465.

«На добър час», стихотворение от М. Куюнджич — 120.

«Наводнение на Дунав...» (Цариград, 1871), от Кр. Шмид, побългарил С. С. Бобчев — 471.

«Наградений подвиг...» (Виена, 1871), драма от Д. Фингов — 474, 548.

Надеждин, Николай Иванович (1804—1856) — руски литературен критик, естетик, историк и етнограф с противоречиви политически и философски позиции. Значителна научна стойност имат неговите трудове в областта на историческата география — 42.

Найденов, Иван (Ив. Н. Иванов) (1834—1910) — публицист, общественик, учител. Редактор на в. «Право» и в. «Напредък» — 11, 20, 21, 471, 479, 487, 489, 494, 496, 497, 504, 505, 560.

«Накануне», роман от И. С. Тургенев — 470, 546.

«Накъде?», стихотворение от Г. Голчев — 247.

Наполеон I Бонапарт (1769—1821) — френски император и пълководец, едно от най-шумните имена в историята — 47, 473.

Наполеон III (Луи Наполеон Бонапарт) (1808—1873) — френски император — 18, 124, 168, 205.

«Напредък» (1874—1875) — обществено-политически вестник с умерено-реформистко направление. Редактор — Ив. Найденов — 503—505, 559, 560.

Народна библиотека «Кирил и Методий» в София — 536—539.

«Народна песен» («Народни песни»), рубрика — 540, 541.

Народна скупщина — висш орган на държавната власт в Сърбия — 90, 106.

«Народне песме македонски бугара. Књига прва: Женске песме» (Београд, 1860), сборник, издаден от Ст. Веркович — 8, 134, 516, 518.

«Народне српске пјесме, скупио и на свјет издао Вук Стефановић Караџић» (кн. I, II, III, у Липиски, 1823—1824, кн. IV, у Бечу, 1833) — 44, 108.

«Народне српске пословице и друге различите. . .» (на Цетињу, 1836), сборник, издаден от Вук Караджич — 45, 408.

«Народне српске приповијетке, написао В. С.» (у Бечу, 1821) — 44.

[Народни обичаи и поверия], статия от Л. Каравелов — 414, 538.

[Народни песни с обяснения и бележки] — 435, 539.

«Народност» (1867—1869) — обществено-политически вестник. Най-напред орган на ТБЦК, по-късно трибуна на либералната и демократична емиграция — 470.

«Наръчна числителница (аритметика), преведена от Н. Богданова. . .» (Цариград, 1853) — 11.

Настрадин Ходжа, фолклорен герой — 473.

«Наука за възпитанието» (Белград, 1867), от М. Ружич (Розен) — 62.

«Наука за възпитанието» («Преглед историје васпитања по професору Рику. . . Израдио д-р Дим. Матић, I део. . . 1866»; «Наука о васпитању. Део II. . . », 1867) — 62, 63, 66, 109.

«Наука за песнотворство и стихотворство. . .» (Одеса, 1871), от П. Оджаков — 466, 506, 545, 561.

Наум (Наум Охридски) (ок. 830—910) — старобългарски книжовник, един от преките ученици на Кирил и Методий, работили в България — 335, 337, 338, 345.

«Научен речник», от Карл Ритер — 109.

«Начална граматика за изучение на български язик. . .» (Белград, 1870), от С. Радулов — 466.

«Начално учение за децата. . .» (Цариград, 1858), съчинение на Партений Зографски — 9, 512.

«Началото на християнството», статия — 276.

Начович, Григор Димитров (1845—1920) — книжовник, публицист, държавник. Учи в Цариград, Виена и Париж. Сътрудничи на в. «Стара планина», сб. «Летоструй» и на чуждестранни вестници — 490, 554.

«Начяла на българска граматика. . .» (Виена, 1869), от Й. Груев — 520.

«Нашата возпитателна книжевност», статия от Л. Каравелов — 178, 524.

«Нашата книжевност», статия от Л. Каравелов — 143, 519.

«Наше время» (1860—1863) — руски политически и литературен вестник с умеренолиберален характер (през 1863 г. заема реакционни позиции). Редактор: Н. Ф. Павлов (1861—1862) — 537.

«Небесни светила или планетите и звездни(те) мирове. . .», статия от Л. Каравелов — 239, 529.

«Неверна жена. . .» (Русе, 1873), от Т. Хр. Станчев — 489, 554.

Невоструев, Капитон Иванович (1815—1873) — руски археолог. Заедно с А. В. Горски прави опис на ръкописите в Московската синодална библиотека — 317, 318, 322.

«Невянка и Светослав» (Цариград, 1874), драма от К. Величков — 500, 558.

Неделя, баба, народна певица — 445.

«Независимост» (1873—1874) — вестник, продължение на в. «Свобода» (от брой 23, 23 февруари 1873); редактор Л. Каравелов — 451, 488, 511, 518, 524, 540, 541—543, 551—560.

«Независимост Црне горе», книга от Н. Петрович — 505.

Нейчов, Вълко (Лука) Вълков (1843—1912) — учител и книжовник. Сътрудничи на възрожденския периодичен печат — 485, 552.

Некрасов, Николай Алексеевич (1821—1877) — руски поет, революционер демократ — 460.

Неманичевци (Неманичи) — сръбска княжеска и кралска династия (1168—1371) — 61, 104, 106—108.

Ненадович, Алекса — 89.

Ненадович, Матя — 88, 93.

Ненадович, Яков (1765—1856) — сръбски войвода и политически деец от началото на XIX век. Известно време е министър на вътрешните работи — 36, 89, 90.

Ненов Йордан (Й. Н. Йорданов) (1825—1903) — учител и книжов-

ник. Учи в Елена при Андрей Робовски, в Карлово при Райно Попович и в Свищов при Емануил Васкидович. За участие в Априлското въстание е заточен в Айдън (Мала Азия). Сътрудник на възрожденския печат, преводач побългарител — 521.

Ненчов, М. — от Пловдив. Сътрудничи на О. Дозон при събирането на български народни песни — 398.

Неофит Рилски (ок. 1793—1881) — книжовник и педагог. Избран от В. Априлов за организатор и пръв учител в първото новобългарско училище в Габрово. Въвежда взаимоучителния метод. Основава училища от същия тип в Копривщица и Казанлък. Автор на първата българска граматика («Болгарска граматика», 1835), на «Словар на българския език. . .» (1875) и др. — 14, 23, 515.

Неофит Хилендарски—Бозвели (ок. 1785—1848) — един от водачите на черковнонационалната борба, книжевник — 186, 525.

Нестор (XI и нач. на XII в.) — виден староруски писател, монах в Киевопечорската лавра. Автор на «Повесть временных лет», «Житие Феодосия» и др. — 44, 408.

«Нещо за Власоевич», статия от Миличевич — 87.

«Нещо за княз Лазар», книжовен паметник от XVIII в. — 88.

Николай I (Николай Павлович Романов) (1796—1855) — руски император от 1825 — 40.

Николич, В., сръбски книжовник — 159.

Николов, Минко (1929—1966), литературовед — 325, 326.

Никон (1605—1681) — руски патриарх. Прави големи изменения в богослужебните книги, вследствие на което настъпва т. нар. разкол — отделят се т. н. «старообрядки», яростни противници на Никоновите реформи — 343.

«Нов турско-български писмовник» (Русе, 1873), съставен от С. Д. Попов и Ив. П. Чорапчиев — 555.

«Нова България» (1876—1877) — вестник. Брой 1 е редактиран от Хр. Ботев — 556.

Новакович, Стоян (1842—1915) — сръбски писател, езиковед, литературен историк, политически и държавен деец. Бил е министър-председател на Сърбия. Трудове: «Сръбска библиография от 1741 до 1867 г.», «История на сръбската литература» и др. — 86, 107, 109.

«Новата година на един злочестник» разказ от Жан Пол (псевдоним на Паул Фридрих Рихтер), превод на Ив. Евст. Гешов — 207.

«Новая волшебная сказка Лабуле», статия от Д. И. Писарев — 522.

«Нови Завјет господа нашега Исуса Христа» (у Бечу, 1847), превод на Вук Караджич — 45.

Новиков, Николай Иванович (1744—1818) — руски просветител, писател, журналист, издател. Редактира сатирични списания («Трутень», «Живописец», «Кошелек»), в които се обявява против крепостното право. Организира печатници, библиотеки, училища в Москва, книжарници в 16 града. Издава книги от всички области на знанието. По заповед на Екатерина II през 1792—1796 г. е затворен в Шлиселбургската крепост — 324.

«Новият завет» — 39.

«Новобългарска гусла, цикъл стихотворения от Р. Жинзифов—27, 516

«Новобългарска сбирка. . .» (Москва, 1863), от Р. Жинзифов — 23, 27, 29, 30, 516.

Ногай (неизв.—1299) — татарски военоначалник и хан. Създател на ханството Ногайска орда (между Днепър и Карпатите). През 1277—1278 и 1285 г. нахлува в България; при Смилец (1292—1298) българската държава признава върховенството му — 154, 521.

Нолис (Номис, М. — псевдоним на **Матвия Терентьович Симонов**) (1823—1901) — украински фолклорист. Печата статии за народни обичаи и обреди. В основния си труд «Украински приказки, пословици. . .» (1864) помества 14 000 пословици и над 500 гатанки — 96.

Норов, Аврам Сергеевич (1795—1869) — руски писател, езиковед, държавен деец, идеолог на самодържавието. Специалист по класически езици и по староеврейски език. Голяма известност добива съчинението му «Путешествия по Сицилии, Палестине, Египту и Нубии» (5 тома, 1853—1854) — 333.

Нютон, Исак (1642—1727) — английски физик, математик, астроном — 77, 229.

Нягул Таралежът, дядо — 221.

«Няколко думи до г. Блъскова», от Л. Каравелов — 453, 541.

«Няколко думи за старата черковна писменост и за самите писатели», статия от Л. Каравелов — 332, 535.

Нямц — манастир в Румъния (в Северните Карпати); голям книжовен център — 340.

О

«О българ рода», стихотворение от К. П. Сапунов — 247, 248, 285, 529, 530.

«О времени происхождения славянских писмен» (Москва, 1855), от О. М. Бодянски — 308, 309.
«О епископахъ», част от «Беседа против богомилите» от презвитер Козма — 340.
«О лубочных картинках русского народа» (1844, 2 доп. и прераб. изд. — «Лубочные картинки русского народа в московском мире», 1861) — 382.
«О метущихсе черьнцехъ» («За монашеството»), част от «Беседа против богомилите» от презвитер Козма — 340.
«О переводе Манассийной летописи. . .» (1842), от А. Д. Чертков — 326, 372.
«О писменехъ», бележка от Л. Каравелов — 323, 534.
«О письмених» («О славянскихъ писменъ»), от Черноризец Храбър — 308, 323, 339.
«О славянских рукописях в Белграде, Загребе и Вене», от В. И. Ламански — 327.
«О словенских рукописях Ватиканской библиотеки», от С. П. Шевирьов — 327.
«О славянском произхождении дунайских болгар», от Д. И. Иловайски — 505.
«О среднеболгарском вокализме, по патриаршескому списку летописи Манасия» (СПб, 1858), от П. С. Билярски — 327.
«О сродстве языка славянского с санскритским» (1853), от А. Ф. Гилфердинг — 476, 549.
«Об истории сербов и болгар», от А. Ф. Гилфердинг — 372.
«Обзор истории славянских литератур» (СПб, 1865), от А. Н. Пипин и В. Д. Спасович — 310, 533.
«Обзор русской духовной литературы» (1865), от Д. Г. Филарет—Гумилевски — 342.
«Обичаи, които се спазват по коледните празници в Баня Лука», описание — 93.
Обрадович, Доситей (1742—1811) — сръбски писател, просветител, политически деец. Превеждан през Възраждането на български език — 50, 521.
«Общ труд» (1868) — просветно и педагогическо списание, издавано при Болградското училище. Редактор — Теодосий Икономов — 527.
«Обща география», от Карл Ритер — 73.
«Обяснение», бележка — 545.
Овидий (Публий Овидий Назон) (43 пр. н. е.—ок. 18 от н. е.) — римски поет — 517.
«Оглед српскога буквара», статия от В. Караджич — 46.

Одеска семинария — 16.
Одеско общество за история и старини — 43.
«Одесса» — списание — 136.
Оджаков, Петър Василев (1834—1906) — публицист, преводач, учител — 151, 180, 245, 258, 466, 467, 500, 521, 530, 545, 547, 561.
Один — в скандинавската митология върховен бог — 404.
Одисей — един от главните герои на «Илиада», главен герой на «Одисея» от Омир — 500.
«Одисея», от Омир — 126.
Окръжна скупщина — 90.
Омир (вероятно IX в. пр. н. е.) — древногръцки поет — 52, 126, 500.
«Омирова Илиада. . .» (Виена, 1875), превод на Ф. Велиев — 525.
Омладина («Обединение на сръбската младеж») — литературно-просветно общество, политическа организация на сръбската либерална буржоазия. Създадена в Нови Сад през 1866 г. Демократическото крило на организацията се ръководи от Св. Марковић — революционер демократ — 356, 359.
«Омладинска заједница за годину 1867. . .» (У Београду, 1867) — 359.
«Описание войны великога княза Святослава Игоревича против болгар и греков в 967—971 годах» (Москва, 1843), от А. Д. Чертков — 326.
«Описание на някои ръкописи, които се пазят в Белградската библиотека», статия от Дж. Даничич — 88.
«Описание слав. и русс. рукоп. Румянц. музея», от А. Х. Востоков — 320, 326.
«Описание слав. рукописей Москов. синодальной библиотеки» (Москва, 1857), от А. В. Горски и К. И. Невоструев — 308, 322.
[Опишете действителния живот. . .], статия от Л. Каравелов — 167, 523.
«Орисници», статия от Л. Каравелов — 426, 539.
«Орлица», метох на Рилския манастир — 344.
Оровшанин, Лука Илич — вж. **Илич, Лука Ориовичанин.**
«Оса» (1871) — вестник, «лист за български забавителни и смешни работи». Излиза в Бранла. Редактор — Д. Войников — 470.
«Основа» (1861—1862) — първото украинско обществено-политическо и литературно-художествено списание с буржоазнолиберално направление. Излиза месечно в Петербург. Редактор — В. М. Белозерский — 418.
«Основа на българска граматика. . .» (Белград, 1858), от Й. Груев — 520.

[Остана Рада вдовица], народна песен — 442, 541.

Остромир (XI в.) — княжески наместник в Новгород. През 1054 г. воевода на похода срещу фините. Поръчал Остромировото евангелие — 316.

Остромирово евангелие — най-старият датиран паметник на славянската писменост в руска редакция. Преписано от старобългарски оригинал, произхождащ от североизточните български предели, не по-нов от X век. Преписано през 1056—1057 г. от дяк. Григорий в Новгород по поръчка на Остромир — 312, 316, 318, 320, 534.

«Остромирово евангелие», статия от Л. Каравелов — 316, 534.

«От кое време са захванали хората да четат и да пишат», статия от Л. Каравелов — 290, 534, 536.

«От редакцията», рубрика — 542.

«Отаџбина» (1875—1892) — сръбско списание. Редактор — Владан Джорджевич — 218, 313.

«Отаџбина...», статия от Л. Каравелов — 218, 527.

«Отговор на ситнице језикословне И. Хаџића», от В. Караджич — 45.

«Отговор Русскому рецензенту», статия от В. Караджич — 46.

«Отговор Српскому Улаку» (у Бечу, 1844), от В. Караджич — 45.

«Отговори на редакцията», рубрика — 542.

«Отголоски славянской поэзии» — 44.

Отец Бернард — 273.

«Отец Паисий...», статия от М. Дринов — 546.

«Отечественные записки» (1839—1884) — руско научнолитературно и политическо списание. Излиза в Петербург. Редактори: до 1860 — А. А. Краевски, след това — Н. А. Некрасов, М. Е. Салтиков-Шчедрин, Г. З. Елисеев; след смъртта на Некрасов (1877) — и Н. К. Михайловски. През 1839—1846 ръководител на критическия отдел е В. Г. Белински — 70, 373, 404, 454, 460, 522, 542.

«Отечество» (1869—1871) — вестник, орган на Добродетелната дружина — 455, 461, 466, 467, 470, 518, 543.

Охридска архиепископия (епархия) — българска автокефална православна църква, съществувала от XI до XVIII в.; пряко продължение на Българската патриаршия, чието седалище ок. 990 г. се премества в Охрид. Обхваща (според грамотите на Василий II) Македония (без Солун и югоизточния й дял), Моравско, Тимошко, Нишавско, Срем, Белградско, Софийско, Кюстендилско, Видинско, Южна и Средна Албания, Епир (без южните му части), Сърбия, Северна Тесалия. По-късно диоцезът й намалява за сметка на Цариградската патриаршия. Най-голямо териториално разширение достига през XV—XVI в. По време на отоманското иго помага да се запази българската писменост и да се поддържа българското народностно съзнание — 337, 341.

Охридски манастир — 336.

«Очерк истории писмен у славян», от В. Мациевски — 332.

«Очерки из историята и народните сказания...» (Виена, 1865), превод от руски език на Н. Михайловски и Ив. Момчилов — 145, 519.

«Очерки путешествия по Европейской Турции» (Казань, 1848), от В. И. Григорович — 136, 325, 344.

П

Павел, апостол — в християнската митология един от апостолите. Църквата му приписва 14 послания, включени в Новия завет — 220.

Павел I (1754—1801) — руски император (1796—1801). Въвежда военнополицейски режим в държавата и прусашки порядки в армията; ограничава привилегиите на дворянството — 377.

Павлович Дупничанин, Христаки Георгиев (1804—1848) — учител и книжовник. Основава елино-българско училище в Свищов. Привърженик на славянобългарската правописна школа. Автор на «Граматика славеноболгарска» (1836) — 16, 515.

Павлович, Николай Христакиев (1835—1894) — художник, един от значителните български портретисти. Създава и картини с исторически сюжети, икони в реалистичен дух. Илюстрира книгата на Г. С. Раковски «Няколко речи о Асеню Първому...» (1860) и «Голям метеорологически атлас» (1860) от П. Берон — 166, 167, 233—235, 466.

«Падането на Цариград», драма от Св. Миларов — 560.

«Паисиевата летопис», бележка от Л. Каравелов — 332, 535.

Паисий Хилендарски (1722—1773) — народен будител, пръв идеолог на Българското национално възраждане, автор на «История славянобългарска» (1762) — 332, 343, 470, 546.

«Пак по (за) змейовете», статия — 390, 537.

Палаузов, Спиридон Николаевич (1818—1872) — историк, основоположник на научно-критическото течение в българската история. Учи в Одеса, Москва, Хайделберг, Мюнхен. Защищава магистърска дисертация в Петербург. Работи в област-

та на медиавистиката, славистиката, византологията — 312, 342.

Палацки, Франтишек (1798—1876) — чешки историк, философ и политик, лидер на партията на старочехите — 28.

Палграв (Палгрев), Уилиам (1826—1888) — английски пътешественик и дипломат. Живее в Индия, Палестина, Сирия. Пръв пропътува Арабия. Автор на пътеписи, на един роман и една поема. Английски консул в България. През 1872 издава книгата «Есета върху проблемите на Изтока» — 482, 483.

«Памятники московских древностей» — 378.

«Памятники народнаго быта болгар. ..» (Москва, 1861), от Л. Каравелов — 96, 371—374, 390, 408, 425, 426, 432, 434, 536, 537—539.

«Памятники русской словесности» — 409.

Пандурски, Недялко (1843—1874) — роден в Трявна. В Браила и Букурещ се свързва с революционната емиграция. Занимава се с продажба на картини от полския художник емигрант Хенрих Дембицки. Издава литографии с революционни мотиви — 167, 487, 522.

Паничков, хаджи Димитър Николович (1810—1909) — печатар и книгоиздател. Критикуван от революционния печат за някои издавани от него вестници без определени обществени позиции — 497—499, 520, 557.

Панов, Олимпи (Гълаб) Спиридонов (1852—1887) — роден в Бесарабия, учи в Болградската гимназия, в Букурещ и Париж (инженерно училище). Дейно участвува в националреволюционното движение, член на БРЦК в Букурещ, близък сратник на В. Левски, Хр. Ботев и Л. Каравелов — 441, 540.

Панчич, Йосип (1814—1888) — сръбски ботаник и зоолог, приятел на Вук Караджич. Изследва флората на Сърбия, България и Черна гора — 76, 78.

Панютин — може би **Панютин, Лев Константинович**, фейлетонист на вестниците «Голос» (от 1863 до 1875), «Будилник» и «Неделя». Известен с псевдонима Нил Адмирари — 70.

Папаригопуло, К. (1815—1891) — гръцки историк. Основен труд: «История на гръцкия народ» (1867—1877) — 221.

«Париж в Америка» — вж. **«Едуард Лабуле. Париж в Америка. ..»**

Партений Зографски (светско име Павел Василков) (1818—1876) — учител, книжовник, духовник. Роден в Галичник, Македония. Учи в Солун и Атина, в Духовната семинария в Киев и в Духовната академия в Москва. Учител на о-в Халки и в Цариград. Полянски епископ в Кукуш, Нишавски митрополит

в Пирот. Занимава се с църковна история, съставя учебници, събира народни песни — 9, 12, 512, 514.

Паскалис — 221.

«Пастири. ..» (У Београду, 1868), от Й. Илич — 112, 127, 129.

Патенгерови таблици, Певтингерови карти, антични географски схеми, рисувани върху пергамент — 360.

Пашов, хаджи Мина Янков (ок. 1838—1881) — роден в Ерусалим, син на заможни сливенци. Търговец и общественик във Фокшан (Румъния). От 1857 е в Цариград; участвува в редактирането на в. «Съветник». От 1869 е търговец в Одеса. Участвува в Руско-турската освободителна война през 1877—1878 — 519.

Пелагич, Васа (1838—1899) — сръбски революционен демократ, участник в Херцеговско-Босненското въстание (1875—1878). През 90-те години на XIX в. организира в Сърбия занаятчийски и работнически дружества, издава в. «Социалдемократ» (1895). Отстоява идеите на утопическия социализъм, развива материалистически и атеистически възгледи — 220.

Пелико, Силвио (1789—1854) — италиански писател. Присъединява се към карбонарите; хвърлен е в австрийския затвор «Шпилберг», където престоява 15 години и написва книгата «Тъмниците ми» (1832), преведена на български език от Драган Цанков (1874). Автор на трагедията «Франческа да Рамини» (1815) — 190, 193, 194, 507, 526.

Пенчович, хаджи Иванчо хаджи Величкович — отявлен туркофил, турски чиновник; нарицателно име за родоотстъпник — 457, 503.

«Первое оученіе хотящымъ оучится. ..» (Виена, 1792), буквар — 14, 515.

Перевлевски — 533.

Перезлевски — 415.

«Периодическо списание. ..», статия от Л. Каравелов — 184, 524.

«Периодическо списание на Българското книжовно дружество» — през 1870—1876 излиза в Браила, през 1882—1910 — в София. От 1911 е «Списание на Българската академия на науките» — 178, 186, 189, 332, 460, 468—470, 475, 476, 483, 492, 525, 526, 546.

Перун — славянски бог на мълнията, гръмотевицата и земеделието — 314, 393.

«Песента на Стефана Караджа», народна песен — 435, 540.

Песталоци, Йохан—Хенрих (1746—1827) — швейцарски педагог, един от основоположниците на модерната педагогика — 66.

та на медиавистиката, славистиката, византологията — 312, 342.

Палацки, Франтишек (1798—1876) — чешки историк, философ и политик, лидер на партията на старочехите — 28.

Палграв (Палгрев), Уилиам (1826—1888) — английски пътешественик и дипломат. Живее в Индия, Палестина, Сирия. Пръв пропътува Арабия. Автор на пътеписи, на един роман и една поема. Английски консул в България. През 1872 издава книгата «Есета върху проблемите на Изтока» — 482, 483.

«Памятники московских древностей» — 378.

«Памятники народнаго быта болгар. . .» (Москва, 1861), от Л. Каравелов — 96, 371—374, 390, 408, 425, 426, 432, 434, 536, 537—539.

«Памятники русской словесности» — 409.

Пандурски, Недялко (1843—1874) — роден в Трявна. В Браила и Букурещ се свързва с революционната емиграция. Занимава се с продажба на картини от полския художник емигрант Хенрих Дембицки. Издава литографии с революционни мотиви — 167, 487, 522.

Паничков, хаджи Димитър Николович (1810—1909) — печатар и книгоиздател. Критикуван от революционния печат за някои издавани от него вестници без определени обществени позиции — 497—499, 520, 557.

Панов, Олимпи (Гълаб) Спиридонов (1852—1887) — роден в Бесарабия, учи в Болградската гимназия, в Букурещ и Париж (инженерно училище). Дейно участвува в националноревюционното движение, член на БРЦК в Букурещ, близък сратник на В. Левски, Хр. Ботев и Л. Каравелов — 441, 540.

Панчич, Йосип (1814—1888) — сръбски ботаник и зоолог, приятел на Вук Караджич. Изследва флората на Сърбия, България и Черна гора — 76, 78.

Панютин — може би **Панютин, Лев Константинович**, фейлетонист на вестниците «Голос» (от 1863 до 1875), «Будилник» и «Неделя». Известен с псевдонима Нил Адмирари — 70.

Папаригопуло, К. (1815—1891) — гръцки историк. Основен труд: «История на гръцкия народ» (1867—1877) — 221.

«Париж в Америка» — вж. **«Едуард Лабуле. Париж в Америка. . .»**

Партений Зографски (светско име Павел Василков) (1818—1876) — учител, книжовник, духовник. Роден в Галичник, Македония. Учи в Солун и Атина, в Духовната семинария в Киев и в Духовната академия в Москва. Учител на о-в Халки и в Цариград. Полянски епископ в Кукуш, Нишавски митрополит в Пирот. Занимава се с църковна история, съставя учебници, събира народни песни — 9, 12, 512, 514.

Паскалис — 221.

«Пастири. . .» (У Београду, 1868), от Й. Илич — 112, 127, 129.

Патенгерови таблици, Певтингерови карти, антични географски схеми, рисувани върху пергамент — 360.

Пашов, хаджи Мина Янков (ок. 1838—1881) — роден в Ерусалим, син на заможни сливенци. Търговец и общественик във Фокшан (Румъния). От 1857 е в Цариград; участвува в редактирането на в. «Съветник». От 1869 е търговец в Одеса. Участвува в Руско-турската освободителна война през 1877—1878 — 519.

Пелагич, Васа (1838—1899) — сръбски революционен демократ, участник в Херцеговско-Босненското въстание (1875—1878). През 90-те години на XIX в. организира в Сърбия занаятчийски и работнически дружества, издава в. «Социалдемократ» (1895). Отстоява идеите на утопическия социализъм, развива материалистически и атеистически възгледи — 220.

Пелико, Силвио (1789—1854) — италиански писател. Присъединява се към карбонарите; хвърлен е в австрийския затвор «Шпилберг», където престоява 15 години и написва книгата «Тъмниците ми» (1832), преведена на български език от Драган Цанков (1874). Автор на трагедията «Франческа да Рамини» (1815) — 190, 193, 194, 507, 526.

Пенчович, хаджи Иванчо хаджи Величкович — отявлен туркофил, турски чиновник; нарицателно име за родоотстъпник — 457, 503.

«Первое оученіе хотящымъ оучится. . .» (Виена, 1792), буквар — 14, 515.

Перевлевски — 533.

Перезлевски — 415.

«Периодическо списание. . .», статия от Л. Каравелов — 184, 524.

«Периодическо списание на Българското книжовно дружество» — през 1870—1876 излиза в Браила, през 1882—1910 — в София. От 1911 е «Списание на Българската академия на науките» — 178, 186, 189, 332, 460, 468—470, 475, 476, 483, 492, 525, 526, 546.

Перун — славянски бог на мълнията, гръмотевицата и земеделието — 314, 393.

«Песента на Стефана Караджа», народна песен — 435, 540.

Песталоци, Йохан—Хенрих (1746—1827) — швейцарски педагог, един от основоположниците на модерната педагогика — 66.

«Петар Ковачич Мостарец, родом от Шабеничка, биография — 94.
Петков, Христо — вж. **Ботев, Христо.**
Петкович, Константин Димитриевич — роден в с. Башино село, Велешко. Завършва Историко-филологическия факултет в Петербург. Секретар на руското консулство във Видин, руски консул в Солун. Сътрудничи на «Цариградски вестник», на «Журнал Мин. Нар. Просв.», «Записки Имп. Академии наук». В отделна книжка — «Древняя чешская песня о суде Любаши с переводом на болгарское наречие. Санктпетербург. . ., 1852» (с предговор от И. И. Срезневски), издава «Зеленогорски ръкопис» — една от мистификациите на В. Ханка — 27.
Петранович, Божидар (1809—1874) — хърватски историк и юрист. Основава «Матица далматинска» (1862) с цел да обедини далматинските сърби и хървати. Изследва църковната история на Далмация. Каравелов познава неговото основно съчинение — «Богомили. . .» — 85, 86.
Петранович, Герасим (1820—1906) — боко-которски епископ, автор на проповеди. Преди да приеме епископско звание, редактира «Сръбско-далматински магазин» (1862—1871) — 93.
Петров, Киро (Бачо Киро) (1835—1876) — учител, книжовник, участник в националноревюлюционното движение. Роден в с. Горни турчета (дн. Бяла черква). През 1872—1873 пътува до Букурещ, Цариград и Белград. Взема участие в Априлското въстание в четата на поп Харитон, защищавала Дряновския манастир. Обесен в Търново. Много от стихотворенията му се пеят като народни песни — 500, 558.
Петровден, празник — 365.
Петрович, Велко (Хайдут Велко) (неизв.—1813) — български хайдутин, участник в сръбското националноосвободително движение. По време на Първото сръбско въстание (1804—1813) ръководи отбраната на Североизточна Сърбия и гр. Неготин, където загива. Възпят в народните песни — 37, 91, 92.
Петрович, Милое — 92.
Петрович, Настас — 218, 219, 505.
Петър, герой от драмата на В. Друмев «Иванку, убиецът на Асеня I» — 184.
Петър I (неизв. —970) — български цар (927—970) — 235, 341, 344.
Петър I Велики (1672—1725) — руски цар (1682—1725), управлява самостоятелно от 1689 — 22, 69, 70, 217, 378, 380.
Петър II Негош (1813—1851) — черногорски владетел и поет. Автор на няколко стихосбирки и поеми, написани в духа на народната песен. Най-значителното негово произведение е «Горски венец» (1847), възхвала на героичния черногорски народ — 42.
Петър Коришски, светец — 342.
Петър Пустинникът (Амиенски) — френски духовник. Един от организаторите на първия кръстоносен поход и участник в него — 135.
Пещанско геологическо дружество — 312.
Пий IX (1792—1878) — римски папа от 1846. По време на революцията през 1848—1849 избягва от Рим и оглавява контрареволюцията. След ликвидирането на папската власт над Рим (1870) отказва да признае обединената италианска държава. Автор на съчинението «Силабус», приложение към енцикликата (папските послания), в което осъжда прогресивната мисъл, свободата на съвестта, демокрацията, социализма и комунизма — 7, 158.
Пиколо, д-р Никола Савов (1792—1865) — лекар, учен, книжовник. Роден в Търново. Учи в Букурещ и Болоня. През 1828—1839 е лекар и училищен инспектор в Букурещ. От 1839 живее в Париж и се занимава с научна работа. Сътрудничи на гръцки вестници и списания, в научни издания на гръцки класици — 525.
«Пиколо Алияга. . .», роман от Евг. Скриб — 227.
«Пиколо Алияга или маврите в царуването на Филипа III. . .», статия от Л. Каравелов — 227, 528.
Пиперов, П. Г. — търговец, преводач, стихотворец — 525.
Пипин, Александър Николаевич (1833—1904) — изтъкнат руски славист, изследовател на старорускатa книжнина, фолклорист, етнограф. Представител на културно-историческото направление в литературознанието. Автор на «История на руската литература» (4 т., 1898—1899), «История на руската етнография», на една от първите биографии на В. Г. Белински — 109, 143, 310, 533.
Писарев, художник — 383.
Писарев, Дмитрий Иванович (1840—1868) — руски публицист и литературен критик, философ-материалист и утопически социалист, революционер демократ. Каравелов познава добре неговото творчество — 521.
Пискюлиез (Пюскюлиез), Ангел Д. (1845—1935) — книжовник, стихотворец, турски военен лекар — 180.
«Писменица српскога језика по говору простога народа» (Виена, 1814), граматика от Вук Караджич — 38, 44.
«Письма об истории сербов и болгар» (1853—1859) («Писма за сръб.

ската и българската история», «История на сърбите и на българите»), от А. Ф. Гилфердинг — 311, 455, 462, 476, 528.

«Письмо Д. Фручичу от раздјелу међу Српским и Бугарским језиком», статия от Вук Караджич — 46.

«Пития или гледание на щастие. . .» (Цариград, 1849), превод от гръцки ез. на Ан. Гранитски — 148, 520.

Пишурка, Кръстьо Стоянов (1832—1875) — учител, книжовник, просветен и театрален деец, преводач — 171, 172, 180, 182, 183, 471, 472, 475, 523, 527, 531, 547.

«Пиян баща, убиец на дѣцата си. . .» (1879—1880), повест от Ил. Блъсков — 189.

Планински, д-р Начо Н. (1847—1895) — лекар, общественик, книжовник. Учи в Медицинския факултет в Букурещ. Лекар в Стара Загора и Сливен. През 1876 е заточен в Мала Азия. Сътрудничи на възрожденския печат с материали из областта на естествените науки, образованието, обществения и културния живот — 496, 546.

Платон (428 или 427—348 или 347 пр. н. е.) — древногръцки философ идеалист; неговото учение е първата класическа форма на обективния идеализъм — 57, 58, 228.

Плешчеев, Алексей Николаевич (1825—1893) — руски революционен поет от некрасовската школа. За участие в кръжока на М. В. Петрашевски е заточен в Оренбургска губерния (1849—1859). Стихотворенията на Плешчеев «Вперёд! Без страха и сомненья», «По чувствам братья мы с тобой» стават широко известни революционни песни. По негови стихове са създадени много романси на Чайковски, Рубинщайн, Мусоргски и др. — 124.

«По възпитанието на девойките» (Цариград, 1874) от Фр. Фенелон, превод на Ат. П. Шопов — 501, 525, 558.

«По историята на Съединените щати», статия — 550.

[По-напред от всичко физиологията], статия от Л. Каравелов — 162, 522.

«Повест на Генрих Айсенфелский. . .», (Цариград, 1859), побългарена от Р. И. Колесов — 151, 521.

«Поглед връх произхожданьето на български народ. . .» (Виена, 1869), от М. Дринов — 134, 518, 519.

«Поглед на нашата литература», статия — 270.

Погодин, Михаил Петрович (1800—1875) — руски историк, публицист, писател. Издава сп. «Московский вестник» (1827—1830), сп. «Москвитянин» (1841—1856). Защитник на «теорията на официалната народност», изразител на идеологията на царизма, деец на панславизма. Автор на трудове по староруска история, битови повести, исторически драми и пр. — 39, 327.

«Погребението на котарака», лубочна картина — 379, 380.

Подруг (Подругович), Тешан (края на XVIII в.—нач. на XIX в.) — известен сръбски народен певец. Вук Караджич записва от него около 20 песни — 85.

«Поездка в Кирилло—Белоезер. мон.», от С. П. Шевирьов — 320.

«Поэзия славян. . . Под редакциею Н. В. Гербеля» (СПб, 1871) — 475.

«Показалец. . .» (Одеса, 1859), от Г. С. Раковски — 312, 372, 412, 418, 426, 512.

«Покров Пр. Богородици», черква в постницата «Св. Лука» — 345.

«Покръщение на Преславский двор. . .» (Букурещ, 1868), драма от Д. Войников — 152, 521.

«Полезни книги», рубрика — 506, 511, 561.

«Полярная звезда» (1855—1862, 1869) — руски литературен и обществено-политически вестник, издаван от А. И. Херцен (от 1858 г. — съвместно с Н. П. Огарьов) — 454.

«Помагай си сам!», от С. Смайлс — 559.

Понсе, Педро дел — 306.

Попов — може би **Попов, Дмитрий Прокофевич** (1780—1864) — руски елинист, професор в Петербургския университет — 42.

Попов, Добри В. — вж. **Войников, Добри П.**

Попов, Моско — вж. **Добринов, Моско Поптонев.**

Попов, Н. — вероятно **Попов, Никола П.** (неизв.—1885) — роден в Панагюрище, учи в Пловдив и Табор (Чехия), учителствува в Лом. Сътрудник на възрожденския печат — 540.

Попов, Стоил Димитров (1839—1890) — редактор на в. «Дунав» в Русе и цензор на български книги — 492, 493, 496, 555, 556.

Попова, Еленка Н., записвала народни песни — 540.

Попович, Васил Николаев (1832—1897) — учител, книжовник, стихотворец. Пише дописки, рецензии, повест и др. — 18, 21.

Попович Гаврило (1811—1871) — професор, ректор на Белградската духовна академия. Автор на съчинения с религиозно-педагогическо и историческо съдържание. Член на Дружеството за сръбска словесност — 109.

Попович, Йован Стериа (1806—1856) — сръбски драматург. Неговата комедия «Београд некад и сад», за която Каравелов споменава, е отпечатана през 1853 г. — 183, 524.

Попович, Коста — 359, 360.

Попович, Милош (1820—1879) — журналист и писател. Бори се срещу прогресивните и либерални идеи като редактор на офи-

циалните вестници «Српске новине», «Видовдан», «Подунавка». Попович и неговите привърженици са наричани от техните идейни противници «дукатовци». Пише и стихотворения, превежда «Душановия законник» — 109.

Попович, Райно (ок. 1773—1858) — учител елинист, книжовник, Превежда «Христоития или благонравие. . .» (1837), «Езопа фригийскаго баснотворца басни или приказки. . .» (1854) и др. — 14, 221, 528.

Попович, Симо (1844—1921) — омладински поет романтик. Пише под силното влияние на Змай. Превежда на сръбски език староиндийските епопеи «Махабхарата» и «Рамаяна» — 112, 126, 127.

Посарт, немски книжовник — 41.

«Последний абенсераж» (1869) от Фр. Шатобриан, превод на Петко Р. Славейков — 525.

«Похвално слово Константину и Елены», от Евтимий Търновски — 342.

«Похвално слово на Филотея Търновска», от Йоасаф Бдински — 342.

Похлупкос, даскал — 221.

«Почетак описања Српски Намастира», статия от В. Караджич — 46.

«Правитељствуючи совјет Српски и времена Кара Ђеорђиева» (У Бечу, 1860), от В. Караджич — 45.

«Право» (1869—1873) — политически и книжовен вестник — 142, 149, 169, 188, 451, 466, 467, 470, 472, 481—483, 485—491, 493—495, 497, 504, 519, 526, 544, 551—553, 556.

«Правописанието на старовременните паметници», статия от Любен Каравелов — 355, 536.

«Православни църковни братства. . .» (Москва, 1858) от Ив. Флеров, превод на К. Миладинов — 12, 514.

«Православный собеседник» (ч. I, 1864) — 340.

«Православните манастири в Краина», статия — 93.

«Православното сръбско будванско общество», статия от Герасим Петранович — 93.

Пражки университет (Карлов университет) — основан през 1348 г. — 65, 486.

«Преглед историје васпитања по професору Рику и још неким писцама» (у Београду, 1866) от Дим. Матич — вж. **«Наука за възпитанието»** от Дим. Матич.

«Преглед на преминалите години 1874—1875 до септември», статия — 270.

«Предговор» [към «Памятники народнаго быта болгар»], от Л. Каравелов — 371, 536.

«Предговор» [към сборника «Сокол»], от Л. Каравелов — 289, 534.

«Предисловие на евангелието», от Теофилакт Охридски — 341.

«Предложение», бележка от Л. Каравелов — 456, 542.

ПРЕПЕСЕНІЄ МОШТЕМЪ СВГО ИЛАРІѠN'Ѫ МЬГЛЕN'СКАГО, житие — 325.

Преторий — 429.

Прижов, Иван Гаврилович (1827—1885) — руски историк, етнограф, публицист, участник в революционното движение през 60-те години на XIX в. Близък другар на Каравелов. Участвува дейно в работата над «Памятники народнаго быта болгар». Осъден по делото на революционера С. Г. Нечаев и изпратен на заточение в Сибир — 373.

[Приказниците на Лабуле], статия от Л. Каравелов — 156, 521.

«Приключенията на Аристона. . .» (1874) от Фр. Фенелон, превод на Т. К. Коджов — 525.

«Приключенията на Телемаха. . .» (1845) от Фр. Фенелон, превод на П. Т. Пиперов — 525.

«Приключенията на Телемаха от Фенелона. . .» (Цариград, 1873), превод на Н. Михайловски — 494, 525, 556.

«Примитивните картини на руския народ. . .», статия от Л. Каравелов — 377, 537.

«Примјери Српско-словенскога језика» (у Бечу, 1857), от В. Караджич — 45.

«Принц-куче» («Le prince-caniche»), 1868, от Е. Лабуле — 157, 463, 522.

«Припомнования на един рекрут за 1793 година», от Еркман—Шатриан — 463.

Прокош — 427.

«Прометей», от Есхил — 304.

«Прологъ сътворенъ Йоаномъ Презвитеръмь Ексархомъ Българьскомъ — 534.

«Промишление» — печатарско дружество в Цариград. Основано на 3 май 1870 от българи — печатари, общественици и книжовници: Петър П. Карапетров — председател, С. С. Бобчев — секретар, Ст. Илчев — касиер, П. Р. Славейков, К. Величков, Ив. Найденов, И. Говедаров, Н. Шопов и др. Издава голям брой книги, сп. «Ден» (1875—1876). През 1872 открива своя книжарница с управител Ив. Говедаров, която разпространява и български революционни книги и периодични издания — вестниците на Л. Каравелов, в. «Знаме» на Хр. Ботев

и др. През 1873 купува печатница. Работи дейно докъм 1876 г. — 190, 200, 227, 471; 494, 526, 528, 547, 556, 561.

«Просвещение» — замислено от българите в Болград списание; не е излизало — 18, 21, 515.

Псковски летописи — съставени в Псков през XIV—XVII в. Отразяват историята на града, моменти от историята на прибалтийските народи и др. събития — 425.

«Публицистиката на Л. Каравелов» (Т. I, 1958), редактор М. Димитров — 516, 517.

«Путешествие по Европейской Турции» — вж. **«Очерк путешествия по Европейской Турции»**.

«Пълно събрание на държавните закони...» (Цариград, 1871), съставителство и превод на Хр. С. Арнаудов — 548.

«Първа храна...» (Цариград, 1858) от К. Тр. Тим, превод на Ив. П. Чили — 522.

«Първа храна...» (Цариград, 1860), от К. Тр. Тим, превод на Тодор Шишков — 156, 522.

«Първа четеница за първоначялните училища...» (Виена, 1874), от А. С. Цанов — 531.

Първанов, Никола (1845—1872) — общественик, книжовник; сътрудничи във възрожденския печат със статии по езикови въпроси — 480, 551.

«Пътуването на Бача Кира...» (Русе, 1873), от К. Петров — 558.

«Пътят от Солун до Воло», от Н. А. Благовещенски — 278.

«Пътят от Цариград до Яфа», от Н. А. Благовещенски — 278.

Р

«Работни ли сме?», стихотворение от Г. Голчев — 247.

«Рад» (1874—1875) — сръбски вестник «за книжовност, наука и критика». Излиза в Белград под редакцията на П. Тодорович — 197.

Рада, героиня от драмата «Велислава» — 155.

[Рада за вода отважда], народна песен — 440, 541.

Радамант — според старогръцката митология един от тримата съдии на ада, син на Зевс и Европа — 517.

Радивоев (Радиев), Милан Тодоров (1845—1918) — учител, просветен служител. Роден в Елена. Възрожденски книжовник — 504, 559.

Радикалски, доктор — 114, 115.

Радова, г-жа, народна певица от с. Колаклии — 538.

Радулов, Сава (Стойно) Илиев (ок. 1817—1882) — учител, книжовник и книгоиздател в Болград. Превежда и издава главно учебници — 12, 466, 514.

«Разбойници», драма от Фр. Шилер — 465, 544.

«Развитие и усъвършенствуване на югославските училища, по-специално в Далмация» — 94.

«Различни известия», рубрика — 543.

«Разни и полезни наставления за младите...» (Русчук, 1867), от П. Оджаков — 530.

«Разцвет на славянската писменост», от П. Й. Шафарик — 342.

Райна, героиня от романа на А. Ф. Велтман — 233, 234.

«Райна, българска царкиня...» (СПб, 1852), роман от А. Ф. Велтман, превод на Ел. Мутева — 521.

«Райна княгиня...» (Браила, 1866), драма от Д. Войников — 152, 521.

«Райна, княгиня българска...» (Белград, 1852), роман от А. Ф. Велтман, превод на Й. Груев — 521.

«Райна, княгиня българска», роман от А. Ф. Велтман — 152, 166, 233, 521.

Райхенбах, Хенрих Готлиб Лудвиг (1793—1879) — немски ботаник и зоолог — 40.

«Ракийска чума...» (Цариград, 1873), повест от Х. Чокс, превод на П. Иванов — 487, 553.

Раковски, Георги Стойков (1821—1867) — 7, 9, 21, 312, 372, 412, 418, 424, 426, 487, 512.

«Рамаяна» — староиндийска епическа поема на санскрит. Приписва се на легендарния поет Валмики. Съвременния си вид добива ок. II в. — 126.

Ранке, Леополд (1795—1886) — немски историк. Защищава интересите на реакционното пруско юнкерство — 41.

Расин, Жан (1693—1699) — френски драматург, представител на класицизма — 195.

Рафаел, Санти (1483—1520) — велик живописец и архитект на Италианския ренесанс — 195.

Рау, Густав — немски писател. Във в. «Свобода» (г. II, бр. 37—43, 26 февруари — 8 април 1872) са поместени откъси от неговото съчинение «Турците в Европа» в превод на Павел Икономов — 484, 490, 554.

Рейф, Карл Филип (1792—1872) — лексиколог. Роден в Швейцария, живял в Петербург. Автор на френско-руски речник — 237.

Реклам, Карл (1821—1887) — немски лекар, професор по медицина в Лайпциг. Автор на медицински съчинения и редактор на няколко списания. През 1865 г. е издаден на руски език неговият труд «Питание и выбор пищи по возрастам, време-

нем года, занятиям и состоянию здоровья» — 270, 289, 532.

[Рекомандуваме книгата на г. Чолакова. . .], статия от Л. Каравелов — 388, 537.

Реформация — широко антифеодално обществено движение в Западна и Централна Европа през XVI в. във форма на борба срещу католическата църква — 64, 65, 271.

Ригер, Франтишек Ладислав (1818—1903) — чешки славист и просветител, участник в чешкото национално движение. Един от водачите на партията на старочехите — 134, 312, 488.

Ригз (Рикс), д-р Елиас (1810—1901) — американски протестантски мисионер. Един от редакторите на сп. «Зорница». Участвува в превода на Библията на български език (заедно с А. Лонг, К. Фотинов, П. Р. Славейков и Хр. Костович Сичан—Николов). Като директор на протестантското издателство в Смирна (1838—1844) и в Цариград (1853—1901) превежда и редактира много от анонимно издадените протестантски книги и брошури — 531.

Рилски манастир — най-големият манастирски комплекс в България (площ 8800 кв. м.), върхно постижение на българската монументална архитектура, вдъхновен израз на хуманистичните идеи в културата, изкуството и литературата през Възраждането, книжовно и просветно средище. Изграждан от 1335 г. на мястото, където е била постницата на Иван Рилски през 927—941 г. — 343, 344, 514.

Ристич, Йован (1831—1899) — сръбски държавник и историк, консерватор. През 1861 г. води успешни преговори с Портата за премахване на турските гарнизони в сръбските градове. Министър-председател (1873, 1878—1880, 1887), един от регентите (1868—1872) при княз Милан Обренович. Автор на трудове по история на дипломацията — 109.

Ритер, Карл — 73, 109.

Рихтер, Йохан Паул Фридрих (известен с псевдонима **Жан Пол**) (1763—1825) — немски писател. Поставя началото на направление в немската литература, което съчетава традициите на сантиментализма и просветителските идеи; подпомага формирането на прогресивния романтизъм и реализма. Автор на битово-сатирични повести и романи — 207, 527.

Ричард Лъвското сърце (Ричард I) (1157—1199) — английски крал (1189—1199) от династията на Плантагенетите. Участвува в Третия кръстоносен поход (1190—1192), завладява о-в Кипър — 59.

Ришельо, Арман Жан дьо Плеси (1585—1642) — френски държавник, херцог и кардинал (от 1622). От 1624 г. е пръв министър на Людовик XIII. Съсредоточава в ръцете си управлението на държавата. Укрепва кралската власт, поощрява развитието на търговията и манифактурата; Франция се издига като първостепенна сила в Европа. Основава Френската академия (1635) — 274.

Ришельовски лицей — закрито средно учебно заведение в Одеса за деца на дворяни. Съществува пред 1817—1865 със следните отдели: физико-математически, юридически, камерален, институт за източни езици. В него учат и българи. Прераства в Новорусийски университет — 15.

Роберт, Киприян (Сиприен) (роден в 1807) — френски писател, професор по славистика в Колеж дьо Франс. Автор на съчинението «Les slaves de la Turquie» (1839, 2 изд. 1852, с предговор за положението на България до 1851 г.) — 134, 136.

«Родословие на сръбските царе», сръбски книжовен паметник — 88.

«Рождество пр. Богородици» — главна черква в Рилския манастир — 345.

Розелин (Розелини), Иполито (1800—1843) — италиански египтолог, професор по източни езици в Пиза. Продължава изследванията на Шамполион върху коптската граматика — 300.

Розен, Н. — вероятно **Розен, Михайло (Ружич)** — сръбски журналист и лекар в Княжевац, дописник на австро-унгарски вестници. През 1864 публикува дисертацията си «Вук Стефанович Караджич», а през 1867 — книгата си «Наука за възпитанието». Дейно сътрудничи на в. «Видовдан». Добър познавач на Балканите — 46, 49, 51, 62, 66—68, 72—76, 123.

Роксанда, сестра на Стефан Душан — 108.

Роман, книжовник — 331.

«Ромунја и ромуни», статия от Н. Петрович — 218.

Рудолф, Карл Асмунд (1771—1832) — немски естествоизпитател, специалист по анатомия на растенията и безгръбначните животни. Има големи заслуги за развитието на сравнителната анатомия — 79.

Ружа, героиня от поемата «Пастири» на Й. Илич — 130, 131.

Руже, Еманюел (неизв.—1872) — френски учен, наричан «втори създател на египтологията», понеже я спасил от упадъка след смъртта на Шампольон — 300.

Ружица, годеница на В. Караджич — 38.

«Ружица или ред книжки за жените» (1871) — общообразователно списание, първото българско списание за жени. Издавано от Петко Р. Славейков в Цариград — 468, 545.

нем года, занятиям и состоянию здоровья» — 270, 289, 532.

[Рекомандуваме книгата на г. Чолакова. . .], статия от Л. Каравелов — 388, 537.

Реформация — широко антифеодално обществено движение в Западна и Централна Европа през XVI в. във форма на борба срещу католическата църква — 64, 65, 271.

Ригер, Франтишек Ладислав (1818—1903) — чешки славист и просветител, участник в чешкото национално движение. Един от водачите на партията на старочехите — 134, 312, 488.

Ригз (Рикс), д-р Елиас (1810—1901) — американски протестантски мисионер. Един от редакторите на сп. «Зорница». Участвува в превода на Библията на български език (заедно с А. Лонг, К. Фотинов, П. Р. Славейков и Хр. Костович Сичан—Николов). Като директор на протестантското издателство в Смирна (1838—1844) и в Цариград (1853—1901) превежда и редактира много от анонимно издадените протестантски книги и брошури — 531.

Рилски манастир — най-големият манастирски комплекс в България (площ 8800 кв. м.), върхно постижение на българската монументална архитектура, вдъхновен израз на хуманистичните идеи в културата, изкуството и литературата през Възраждането, книжовно и просветно средище. Изграждан от 1335 г. на мястото, където е била постницата на Иван Рилски през 927—941 г. — 343, 344, 514.

Ристич, Йован (1831—1899) — сръбски държавник и историк, консерватор. През 1861 г. води успешни преговори с Портата за премахване на турските гарнизони в сръбските градове. Министър-председател (1873, 1878—1880, 1887), един от регентите (1868—1872) при княз Милан Обренович. Автор на трудове по история на дипломацията — 109.

Ритер, Карл — 73, 109.

Рихтер, Йохан Паул Фридрих (известен с псевдонима **Жан Пол**) (1763—1825) — немски писател. Поставя началото на направление в немската литература, което съчетава традициите на сантиментализма и просветителските идеи; подпомага формирането на прогресивния романтизъм и реализма. Автор на битово-сатирични повести и романи — 207, 527.

Ричард Лъвското сърце (Ричард I) (1157—1199) — английски крал (1189—1199) от династията на Плантагенетите. Участвува в Третия кръстоносен поход (1190—1192), завладява о-в Кипър — 59.

Ришельо, Арман Жан дьо Плеси (1585—1642) — френски държавник, херцог и кардинал (от 1622). От 1624 г. е пръв министър на Людовик XIII. Съсредоточава в ръцете си управлението на държавата. Укрепва кралската власт, поощрява развитието на търговията и манифактурата; Франция се издига като първостепенна сила в Европа. Основава Френската академия (1635) — 274.

Ришельовски лицей — закрито средно учебно заведение в Одеса за деца на дворяни. Съществува пред 1817—1865 със следните отдели: физико-математически, юридически, камерален, институт за източни езици. В него учат и българи. Прераства в Новоруссийски университет — 15.

Роберт, Киприян (Сиприен) (роден в 1807) — френски писател, професор по славистика в Колеж дьо Франс. Автор на съчинението «Les slaves de la Turquie» (1839, 2 изд. 1852, с предговор за положението на България до 1851 г.) — 134, 136.

«Родословие на сръбските царе», сръбски книжовен паметник — 88.

«Рождество пр. Богородици» — главна черква в Рилския манастир — 345.

Розелин (Розелини), Иполито (1800—1843) — италиански египтолог, професор по източни езици в Пиза. Продължава изследванията на Шамполион върху коптската граматика — 300.

Розен, Н. — вероятно **Розен, Михайло (Ружич)** — сръбски журналист и лекар в Княжевац, дописник на австро-унгарски вестници. През 1864 публикува дисертацията си «Вук Стефанович Караджич», а през 1867 — книгата си «Наука за възпитанието». Дейно сътрудничи на в. «Видовдан». Добър познавач на Балканите — 46, 49, 51, 62, 66—68, 72—76, 123.

Роксанда, сестра на Стефан Душан — 108.

Роман, книжовник — 331.

«Ромунја и ромуни», статия от Н. Петрович — 218.

Рудолф, Карл Асмунд (1771—1832) — немски естествоизпитател, специалист по анатомия на растенията и безгръбначните животни. Има големи заслуги за развитието на сравнителната анатомия — 79.

Ружа, героиня от поемата «Пастири» на Й. Илич — 130, 131.

Руже, Еманюел (неизв.—1872) — френски учен, наричан «втори създател на египтологията», понеже я спасил от упадъка след смъртта на Шампольон — 300.

Ружица, годеница на В. Караджич — 38.

«Ружица или ред книжки за жените» (1871) — общообразователно списание, първото българско списание за жени. Издавано от Петко Р. Славейков в Цариград — 468, 545.

Ружич, Мияйло — вж. **Розен, Н.**

«Румынския государства Молдавия и Влахия» (СПб, 1859), от Сп. Палаузов — 479, 550.

Румянцев, Сергей Петрович (1755—1838) — граф, руски дипломат и държавник. Посланик в Берлин и Стокхолм — 42.

Руска академия — Руска академия на науките се нарича от май 1817 г. Петербургската академия на науките (1724—1917). От 27 юли 1925 г. Руската академия на науките носи името Академия на науките на СССР (АН СССР) — 40, 42.

«Руска граматика» (1831), от А. Х. Востоков — 516.

«Руски юридически пословици», статии от И. М. Снегирьов — 96.

Руско библейско общество (1806—1823) — 273.

Руско научно общество — 86.

Руско протестантско общество (създ. 1826) — 273.

Русович, издател на картини — 166.

«Русская беседа» (1856—1860) — руско славянофилско списание. Излиза в Москва под редакцията на А. И. Кошельов, по-късно на П. И. Бартенев, И. С. Аксаков и др. В него има публикации и от българи — Хр. Даскалов, В. Попович — 43.

«Русские пословицы» (Москва, 1862) — 413.

«Русский вестник» (1856—1906) — руско литературно-политическо списание. Първият му редактор е М. Н. Катков. През 50-те години е либерално; от 1862 става рупор на консервативните кръгове — 489, 525, 551.

«Русский зритель» — списание «за история, археология, словесност и сравнителни костюми». Започнато от К. Ф. Калайдович през 1828 г. Редактор на първите шест книжки е М. П. Погодин — 46, 308.

«Русский инвалид» (1813—1917) — руски военен вестник. Излиза в Петербург. От 1869 г. е орган на Министерството на войната — 206.

«Русский раскол старообрядства» (Казань, 1859), от А. П. Шчапов — 378.

«Ръководство за правяние на вино. . .» (Виена, 1873), от Гр. Начович — 490, 554.

«Ръководство за словесност. . .» (Виена, 1874), от Д. Войников — 506, 560, 561.

«Ръкопис от XIII век», бележка от Л. Каравелов — 325, 535.

С

Саади, Мушериф ед Дин (между 1203 и 1210 — 1292) — персийски поет и мислител. Повече от 20 години, облечен като дервиш, пътува из мюсюлманския свят. В своите песни, послания, притчи поставя сложни религиозни, философски, нравствени въпроси. Световно известни са поемата му «Бостан» (1257) и сборникът с притчи «Гулистан» (1258) — 77.

Сабо, унгарски учен — 312, 313.

Сава — един от най-близките ученици на Кирил и Методий. След смъртта на Методий е хвърлен в тъмница; по-нататък съдбата му е неизвестна — 337.

Саваот (Яхве, Йехова) — върховен бог в юдаизма и християнството — 195.

«Савитра» — 126.

Савич, Ангелаки (1817—1892) — участник в националноосвободителното движение, публицист. Преводач в английското консулство в Галац и Браила и в австрийското консулство в Браила; уволнен заради участие в организирането на четническо движение през 1867 г. Привърженик на Раковски и пропагандатор на неговите идеи. Пише на румънски и български език. Книгата му «Маската долу!» (1868, на румънски език) е насочена срещу турското правителство и чорбаджиите (откъс от нея е печатан във в. «Свобода» (г. I, бр. 19, 12 март 1870). Брошурата му «Българските въстаници от 1868 г. . . .» (1871, на румънски език) е апология на четничеството. През 70-те години еволюира към по-умерени възгледи, поради което често е прицел на сатирата на Ботев и Каравелов. Редактира в. «Хитър Петър» (1874), «Гражданин» («Urbanul») (1874—1877), сътрудничи на румънския печат — 498.

Савич, Йефта (Ефрем), чичо на В. Караджич — 34, 36.

«Сада и хакъкет», вестник — 490.

Сади — вж. **Саади, Мушериф ед Дин.**

Салдолин, египтолог — 300.

Салустий, Гай Крисп (86 — ок. 34 пр. н. е.) — римски историк. Сподвижник на Цезар, привърженик на демократите. Автор на «Съзаклятието на Катилина», «Югуртинската война», на 5 книги «Истории» — за събитията след 78 г. пр. н. е. — 485.

«Сам си помагай!», от С. Смайлс, обявен, но неиздаден превод от М. Радивоев — 559.

«Сам си помогни!», от С. Смайлс, обявен, но неиздаден превод от Й. Груев — 559.

Сами паша — 10.

Самсон — древноеврейски митически герой със свръхестествена

сила. Далила, неговата любима, го обезсилила, като отрязала косата му и сетне го предала на филистимяните — 122.
Самуил (неизв. — 1014) — български цар (997—1014) — 17, 341, 533.
Санктпетербургска академия на науките — създадена през 1724 г. от Петър I като Императорска академия на науките и изкуствата; от 1836 г. носи името Императорска Санктпетербургска академия на науките, от май 1817 — Руска академия на науките, от 27 юли 1925 — Академия на науките на СССР — 254.
Санктпетербургска публична библиотека — първата голяма руска обществена библиотека; открита в Петербург през 1814 г. Днес се нарича Публична библиотека «Салтиков—Шчедрин» — 318, 319.
Сапунов III — вж. **Сапунов, Константин.**
Сапунов, Константин (1844—1916) — журналист, общественик, стихотворец — 23, 205, 208, 213, 247, 248, 285, 287, 527, 530.
«Сараевски цветник», вестник — 484.
Сахаров, Иван Петрович (1807—1863) — руски фолклорист, етнограф, палеограф, археолог. Идеализира древността. Събира и колекционира стари ръкописи. Неговите трудове «Сказания русского народа о семейной жизни своих предков» (ч. 1—3, 1836—1837), «Песни русского народа» (ч. 1—3, 1838 — 1839) и др. са първи стъпки в развитието на руската етнография — 28, 413.
[Сбиле ми съ са побиле], народна песен — 437, 541.
«Сборник» — замислена от членове на Българското книжовно дружество, но неиздавана поредица — 468, 469, 546.
«Сборник закони» («Законник») — издаден през 1349 г. по времето на сръбския цар Стефан Душан — 108.
«Сборник от разни съчинения. . .» (Цариград, 1860), съставен от Д. Войников — 12, 514, 525, 530.
«Сборник от разни съчинители. . .» — вж. **«Сборник от разни съчинения».**
Сборник «Сокол» — 289, 532.
Св. Анна царица — 345.
Св. Архангел — 344.
«Св. Атанасий», манастир в Света гора — 322.
Св. Власий (св. Влас) — 329.
Св. Врач — 236.
Св. Вартоломей — 409.
Св. Георги — 405, 406.
Св. Григорий — 337, 338.

Св. Давид — 345.
Св. Димитър — 418, 419.
Св. Елена царица — илирка, майка на император Константин Велики. От младини е била запозната с християнството. Имала силно влияние върху своя син. През 325 г. пътувала до Палестина. Според преданието там открила кръста на Исус. Построила голям храм във Витиния. Покровителка на християнството — 345.
Св. Илия — 191, 418, 419.
Св. Йоан—Владимир — 345.
Св. Лазар Сръбски — сръбският княз **Лазар (Лазар Хребелянович)** (1329—1389). Убит в Косовската битка, наричан «косовски мъченик». Става централен герой в юнашкия епос от Косовския цикъл и светец на православната църква — 345.
Св. Лука — 345.
Св. Милютин Софийски — 345.
«Св. Наум», манастир край Охрид, на брега на Охридското езеро — 337.
Св. Неделя — 342, 421, 427.
Св. Никодим — 345.
Св. Никола — 191, 428.
«Св. Пантелеймон», манастир и черква в Охрид — 335.
Св. Петка — 421, 422, 427.
Св. Сава — 93, 114, 324.
Св. Сава Милютин (Сава III) — сръбски архиепископ от 1309 до 1316 г., помощник на крал Милутин — 106—108, 345, 360, 517.
«Св. София», черква в Охрид — 337.
Св. Спиридон — 191.
Св. Стефан Скриляновски — 345.
Св. Харалампий — 191, 235, 399, 400.
Световид — в западнославянската митология «бог на боговете». Бог на войната и победите — 314.
Светослав — вж. **Святослав Игоревич.**
Светослав (Тодор—Светослав) — син на цар Георги Тертер I (1279—1292). Изпратен за заложник при татарския хан Ногай, когато Георги Тертер става негов васал (1285). Светослав е един от героите в драмата на Д. Войников «Велислава. . .» — 154, 521.
Светославов изборник от 1073 г. — вж. **Симеонов изборник от 1073 г.**
Светославов изборник от 1076 г. (Изборник от 1076 г.) — препис (руска редакция) на сборник, съставен и преведен по време на управлението на цар Симеон (893—927). Съдържа превод-

ни текстове от византийската патристична книжнина, от византийските писатели Исихий Ерусалимски, Йоан Златоуст, Атанасий Синаитски, Нил Черноризец, Василий Велики и др. Преписът е направен през 1076 г. за киевския княз Светослав Ярославович — 321.

«Светославовият «Изборник» от 1073 г.», бележка от Л. Каравелов — 319, 534.

«Светославовият «Изборник» от 1076 г.», бележка от Л. Каравелов — 321, 534.

«Светоч» (1860—1862) — списание, излизало в Петербург; издател — Д. И. Калиновски. Програмата му предвижда компромиси с цел да се сближат славянофилите със западниците. Сътрудници: Ф. М. Достоевски, А. Н. Майков и др. — 378, 381.

«Свобода» (1869—1873) — вестник, орган на БРЦК; редактор — Л. Каравелов — 451, 456, 457, 482, 511, 517—524, 537, 540—551, 554.

Святослав Игоревич (неизв. — 972) — киевски княз. През 968 и 971 предприема походи към България — 320, 333.

Севастиянов, Пьотър Иванович (1811—1867) — руски археолог. Пътува много из Русия, Западна Европа и православния Изток, няколко пъти посещава п-в Атон (през 1859 ръководи експедиция за събиране на старини в Атон, организирана от руското правителство, при която от атонските манастири са изнесени повече от 5000 ръкописа и други материали). Събира огромно количество икони, църковни принадлежности, ръкописи и пр. Между ръкописите от Севастияновата сбирка (дн. в Държавната библиотека «В. И. Ленин» в Москва) има ценни старобългарски книжовни паметници; пак там са запазени и много снимки на български ръкописи — 329, 330.

Севериан Гавалски — епископ, по произход сириец, един от известните проповедници на християнството през IV век. Ученик на Йоан Златоуст. Познава не само богословието, но и тогавашната, и древната философия, и естествознанието — 308, 338.

«Северная пчела» (1825—1864) — руски политически и литературен (от 1838) вестник. Излиза в Петербург под редакцията на Ф. В. Булгарин (през 1831—1859 и на Н. И. Греч). Рупор на монархизма и реакцията (до 1860). Сътрудник на вестника е българският историк Спиридон Палаузов — 312.

«Седмица» — вестник, за чието предстоящо излизане се съобщава във възрожденския печат; не се появява — 482, 551.

«Седянка» — статия от Л. Каравелов — 420, 538.

«Седянка в Доспатските планини», статия от Л. Каравелов — 420, 538.

Секач, Йозеф (1809—1876) — унгарски книжовник. Превежда много сръбски народни песни. През 1836 издава книга с юнашки и женски сръбски народни песни — 44.

«Селико, африканска новина» (Одеса, 1873), превод на К. С. Траков — 491, 555.

«Селскиат лекар», от Ив. Богоров — 249, 251, 254—257, 269, 531.

«Селскиат лекар. . .», статия от Л. Каравелов — 249, 530.

«Селский труд», читалище в с. Горни турчета (дн. гр. Бяла черква) — 558.

Семерджиев, Панайот Н. (ок. 1855—1883) — учител, книжовник. Учи в родния си град Търново и в педагогическо училище в Загреб. През 1875—1876 г. е учител в Хасково. Сътрудничи на възрожденския печат със стихотворения, научнопопулярни статии, дописки; превежда драмата на Лесинг «Емилия Галоти» и др. — 482, 503, 551, 559.

Серан — испански генерал; взема участие в Испанската гражданска война (1868—1874). Подпомага крал Алфонс VIII да заеме престола — 267.

«Серач» — турски вестник — 484.

Сервантес Сааведра, Мигел де (1547—1616) — испански писател, автор на «Знаменитият идалго Дон Кихот де ла Манча» (1605—1615) — 197.

«Сестра Милка» («Наша сестра Милка»), повест от Джордже Звекич — 359, 536.

Сибила — собствено име на една от гръцките прорицателки; по-късно става нарицателно за всички предсказателки в гръцката и римската митология — 425.

Сигизмунд I (1361—1437) — унгарски крал (1387—1437), германски крал (от 1410, от 1433 — император), чешки крал (1419 — 1421, 1436—1437). Заедно с римския папа оглавява борбата на европейската феодална реакция срещу хусистите. Свиква Констанцкия събор (1414—1418) — 65.

Силвестър (XVI в.) — московски духовник, съветник на Иван Грозни. Дълго време му се приписва авторството на староруския сборник от домашни наставления «Домострой»; сега е установено, че той написва сам заключителната 54-та глава — 378.

«Силвио Пелико. Тъмниците ми. . .» «(Цариград, 1874), превод на Др. Цанков — 561.

Симеон (ок. 865 — 927) — български княз (от 893) и цар (от 919) — 167, 235, 308, 319—322, 335—338, 341, 533.

Симеонов изборник от 1073 г. (Светославов изборник от 1073 г.) — препис (руска редакция) на книгата «Сбор от много отци, тълкувания на неясни изрази в евангелието, апостола и другите книги, съставени кратко за запомняне и готов отговор», съставена и преведена през втората половина от управлението на цар Симеон (893—927). Преписът е направен през 1073 г. за киевския княз Светослав Ярославович. В науката се приема, че оригиналът е изнесен от Преслав по време на втория поход (971 г.) на Святослав Игоревич в България. Известни са още 20 преписа на сборника (17 в руска и 3 в сръбска редакция); всички възхождат към старобългарския оригинал — 319—321, 333, 341.

Синайски октоих, ръкопис в Синайския манастир — 322.

Синджелич, Стефан (неизв. — 1809) — сръбски княз, ресавски войвода. Герой на Първото сръбско въстание (1804—1813). През 1809 отбранява с 3000 души позицията Чегар. Когато турските войски проникват в укреплението, Синджелич запалва барутния склад — всички въстаници и 6000 турци загиват — 91.

Синодална библиотека в Москва — 320, 322, 323.

«Сирница и заговяване в Херцеговина» — 93.

«Сирота Цветана...» (Цариград, 1858) — повестта от Н. М. Карамзин «Бедная Лиза», побългарена от Й. Груев — 26, 169, 182, 523.

Ситов, Ат. Е. — Симов, Атанас Генков — роден в Калофер, търговец в Цариград. Заедно с Хаджи Мина Пашов побългарява «Цветоносното панерче» (1858) от Кр. Шмид — 519.

«Сказание о кончине и погребении московских юродивых И. Яковлевича и С. Димитрича» (Москва, 1862) — 408.

«Сказания русского народа о семейной жизни своих предков» (ч. 1—3) (1836—1837) — 413.

«Сказка върху славяните въобще...», от П. Оджаков — 547.

Скачков — 141.

«Скитникът евреин» — роман от френския писател Евгений Сю (1804—1857), популярен през Възраждането. Първият негов преводач е Хр. Ваклидов («Скитникът евреин. От Евгений Сю. Сподирен от разни полезни и любопитни неща. Браила, 1860») — 62.

Скот, Валтер (Уолтър) (1771—1832) — английски писател. Черпи сюжети за много романи от историята на Англия и Шотландия. Произведенията му са привличали вниманието на В. Г. Белински и са били много четени от революционните демократи — 131.

«Скратение на свещената история... Цариград, 1855... Учебни книжки за децата. Дял втори. Книжка 1», превод на П. Р Славейков — 10, 513.

«Скратение на турската история от основаването на империята до наште дни...» (Цариград, 1857), от Н. Малуф, превод от П. Р. Славейков — 9, 512.

Скриб, Евгений (Еужен) (1791—1861) — френски драматург, автор на занимателни пиеси, водевили и много либрета за опери — 227, 232, 528.

«Слава» (1871—1873) — религиозно-нравствено списание; редактор — Т. Х. Станчев — 470, 524.

Славейков, Иван Петков (1853—1901) — най-големият син на Петко Р. Славейков. Учи в Роберт колеж в Цариград. Учителствува във Враца. След Освобождението е учител, общественик, министър — 390—394, 537.

Славейков, Петко Рачов (1827—1895) — поет, публицист, журналист, един от водачите на черковнонационалната борба. Без да го познава лично, Каравелов се отнася с уважение към Славейков. Поради идейни различия спори с него, но и често го защищава от нападките на консервативни обществени дейци; особено остро протестира срещу спирането на в. «Македония» — 9, 10, 158. 182, 246, 270, 398, 485, 496, 504, 511—513, 517, 518, 520, 522, 524, 525, 545, 548, 550, 556.

«Славянска беседа», славянско дружество във Виена — 205, 209.

«Славянска христоматия» — вж. **«Христоматия славянскаго языка...».**

«Славянская грамматика с изборьником» (СПб, 1864), от Перевлевски — 533.

«Славянские народы в Австрии и Турции», от А. Ф. Гилфердинг — 462.

Славянско благотворително общество «Св. св. Кирил и Методий» в Одеса — 545, 561.

Славянско събрание във Виена — 314.

Слободи, чешки учен — 28.

«Слова о црьковномъ чину», част от «Беседа против богомилите» от презвитер Козма — 340.

«Словарь церковнославянского языка» (2 т., 1858—1861), от А. Х. Востоков — 426, 533.

«Слово за св. Сава» — 93.

«Слово на еритики преніе и поученіе от божественых книгъ» (Беседа против богомилите), от презвитер Козма — 340.

«Слово на И. Калал пред Рухмайеровия двор», превод на Ив. Драсов — 526.

«Слово о обновленіи монастыря Рылскаго. . .», от Владислав Граматик — 343.

«Слово о полку Игореве» — паметник на старорускатa литература, написан наскоро след половецкия поход на Игор Святославович през 1185 г. Неизвестният автор влага в творбата идеята за обединение на руските князе в борбата срещу монголското нашествие — 27—29, 315, 516.

«Служба и живот на св. Георги Кратовец» — 88.

«Слъзна молба на 7-тях дни Ефрема Сирина» — обявена от Илия Р. Блъсков във в. «Отечество» (г. I, бр. 15, 31 окт. 1869), но неиздадена книга — 136, 144, 461, 518, 543.

Смайлс, Самуел (1812—1904) — английски писател — 143, 503, 504, 559.

Смарагдов, Сергей Н. (починал в 1871) — руски автор на учебници по история и география — 11, 513, 548.

Смедеревец, Джордже (Джурадж Бранкович) (ок. 1375—1456) — сръбски деспот (1427—1456). През 1429—1430 построява гр. Смедерево и го прави своя столица. Бил е турски и унгарски васал — 360.

«Сметница (аритметика). . .» — вж. **«Българска сметница, съставена от Кънча Кесарова. . .»**

Смилец (неизв. — 1298) — български цар (1292—1298). Заема престола с помощта на татарския хан Ногай — 154, 155, 521.

Снегирьов, Иван Михайлович (1793—1868) — руски етнограф, фолклорист, археолог. Изучава руското народно творчество и руските старини. Пръв събира, публикува и коментира огромно количество пословици и поговорки, описва народни празници и обреди, насочва вниманието на изследователите към т. нар. лубочни картини. По-важни трудове: «Русите в своите пословици. . .» (1831—1834), «Руските простонародни празници и суеверни обреди» (1837—1839), «За лубочните картини на руския народ» (1844, 2 изд. 1861) — 96, 377—383, 537.

«Собрание сочинений. Том I. Граф Блудков и его время. Восточные дела в двадцатых годах. . .» (СПб, 1871), от Е. П. Ковалевски — 508.

«Собствените имена на българите», статия от Л. Каравелов — 347, 536.

«Современное слово», списание — 412, 416, 418.

«Современные лубочные картины» (СПб, 1860), статия от Г. Блюмер — 378, 381.

«Сокол. Сборник от разни списания за прочитане. . .» (Букурещ, 1875, на корицата 1876), съставен от Л. Каравелов — 290, 532—536.

Соколов — вероятно **Соколов, Пьотър Петрович** (1821—1899) — руски художник. Изобразява простонародния и войнишкия бит. Участвува в Руско-турската освободителна война (1877 — 1878), от която черпи сюжети — 383.

Сократ (ок. 469 — 400 пр. н. е.) — древногръцки философ — 14, 196, 495.

Солицински сборник — 308.

Соломон — израилско-юдейски цар (965 — 928 пр. н. е.), книжовник и законодател. Според преданието — легендарен мъдрец — 304.

«Солунски вестник» — турският официален вестник **«Солун»**, излизал на турски, гръцки, български и еврейски език от 1869 г. в Солу́н — 484.

Сомеров (Сомер), Леополд — печатар. Печатницата «Леополд Сомер и съдружие» във Виена е имала добре уредено българско отделение. От 1861 до 1878 г. тук са отпечатани повече от 300 български книги, предимно учебници и учебни пособия — 518.

Софроний, архимандрит — игумен на манастира «Св. Неделя» край с. Арапово (дн. с. Златоврьх), Асеновградско — 424—426, 428.

Софроний Плаковски — 513.

«Сочинение Ф. Булгарина. . .» (Одеса, 1861), превод на П. Калянджи — 144, 151, 519, 520, 525.

Спаньоло — 502.

Спасович, Владимир Данилович (1829—1906) — полски публицист, литературовед, общественик, юрист. Професор в Юридическия факултет на Петербургския университет. Основният негов историколитературен труд е «Обзор истории польской литературы»; влиза в книгата «Обзор истории славянских литератур» (1865, в съавторство с А. Н. Пипин) — 109, 310, 533.

Списък на Менандър — късноантично съчинение, съставено от едностишни сентенции главно от старогръцкия комедиограф Менандър (ок. 343 — ок. 291 пр. н. е.) — 330.

«Спор на водката с тютюна», лубочна картина — 381.

«Србија» (1867—1870) — политико-икономически вестник, орган на либералната опозиция по времето на княз Михаил Обренович. Излиза в Белград; редактор — Любомир Калевич.

Обединява тогавашните най-прогресивни общественици — Ст. Бошкович, Алимпи Василевич, Живоин Живович, Св. Маркович, Джура Якшич и др. — 114, 517.

«Српско-далматински магазин за годину 1867» — 93.

«Среди богомольцев. . .», статия от Л. Каравелов — 278, 531.

Срезневски, Измаил Иванович (1812—1880) — руски филолог, елинист, етнограф. Автор на значителни изследвания по история на руския език и литература, палеография, археология, библиография. С неговия труд «Мисли за историята на руския език» (1899, посм.) започва научното изследване в тази област; капиталният му труд е «Материали за речника на древноруския език по писмените паметници» (т. 1—3, 1893—1912, посм.) — 27—29, 34, 39, 134, 323, 341, 372, 426, 427.

Сретко, герой от драмата «Изпаднал търговец. . .» — 171.

Сречкович, Пантелия (1834—1903) — сръбски историк, професор по обща и сръбска история във Великата школа в Белград. Доста тенденциозно тълкува историческите факти — 81, 109.

«Српска синтакса. . .» (Белград, 1867) от Й. Бошкович — 94.

«Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. . . Скупио Богољуб Петрановић. . .» (Белград, 1867) — 85.

«Српске народне пјесне, изданје 3-е» (I кн. у Бечу, 1841; II у Бечу, 1845; III у Бечу, 1846; IV у Бечу, 1862), издадени от В. Караджич — 45.

Српске народне приповјетке» (у Бечу, 1853), сборник, издаден от В. Караджич — 45, 465.

«Српске новини» (1814—1821) — вестник, издаван във Виена от Д. Давидович — 46.

«Српске пословице и рјечи» (Цетине, 1836), сборник, издаден от В. Караджич — 37, 42.

«Српски буквар» (у Бечу, 1827) — 45.

«Српски народни лист» (Пеща, 1842—1846) е политическият вестник «Српске народне новине» (1838—1847), издаван в Пеща от Тодор Павлович — 46.

«Српски омладински календар за преступну годину 1868 (у Београду, 1867) — 356.

«Српски рјечник. . .» — вж. «Serbisch—deutsch—lateinische—Wörterbuch».

«Српски цар Стјепане или смрт Душанова». . .», от М. Т. Янкович — 111—113, 133.

«Српски цар Стјепане или смрт Душанова. . .», статия от Л. Каравелов — 110, 517.

«Сръбкиня», стихотворение от М. Куюнджич — 120.

«Сръбска матица» — книжовно и културно дружество. Основано през 1826 в Пеща. От 1864 г. е в Нови Сад — 358.

«Сръбската литература. . .», статия от Л. Каравелов — 47, 516.

Сръбски сенат — 90, 91.

Сръбско въстание (Първо сръбско въстание) (1804—1813) — 35, 89, 91, 516.

Сръбско научно общество (Српско учено друштво) — основано през 1864 г. на мястото на закритото Дружество на сръбската словесност. Върху неговата основа, както и върху основата на други сродни организации, се изгражда Сръбската академия на науките, открита през 1886 г. — 85, 86, 330, 331, 357, 456.

Ставридис — 221.

Станковичка, Магдалина — 480.

Станчев, Тодор Хр. (неизв.—1903) — учител и книжовник. Издава в Русе сп. «Слава», сътрудничи на периодичния печат, пише драми — 179, 470, 479, 485, 489, 524, 552.

«Стара българска литература. Т. 3» (София, 1983) — 535.

«Старите български приказници», бележка от Л. Каравелов — 331, 535.

«Старосветски бандурист» (3 книги, Москва, 1860—1861), фолклорен сборник, издаден от М. В. Закревски — 404, 413.

«Статии и изследвания за Любен Каравелов» (София, 1963), сборник — 518, 522, 533.

«Статьи, касающиеся древнего славянского языка» (Казань, 1852), от В. И. Григорович — 342.

Стефан Душан (1308—1355) — сръбски крал (1331—1345) и цар (1345—1355). По време на неговото управление Сърбия достига до най-голямото си териториално разширение — 106—108, 133, 345, 360.

Стефан Караджа (1840—1868) — 435, 487.

Стефан Немана (Неманя) (1114—1200) — сръбски велик жупан (1168—1169), родоначалник на династията Неманичи. Обединява под властта си Сърбия, Херцеговина, Черна гора и няколко града на Адриатическо море — 49, 105, 106, 345.

Стефан Проданович — герой от драмата «Изпаднал търговец» — 170, 171.

Стефан Първовенчани — сръбски крал (1196—1227) от династията на Неманичите — 345.

Стефан Силният — 107, 108.

Стоев, Георги Иванов — от Стара Загора — 521.

Стойкович, Атанасие (1773—1832) — физик, професор в Харков — 39.

Стойкович, Миленко (неизв. — 1831) — войвода по време на Първото сръбско въстание (1804—1813) — 91.

«Стопанските и домашни бележки», статия — 207.

Стоянов—Берон, В. — вж. **Берон, Васил Хаджистоянов.**

Стоянов, Васил Димитров (1839—1910) — просветен и книжовен деец. От 1869 г. е деловодител на Българското книжовно дружество и редактор на «Периодическо списание. . .» — 178, 457, 468, 469, 492—494.

Стратович, Скарлат — 498.

Страшимир, герой от драмата «Велислава. . .» — 154.

Стрибог — славянски бог на ветровете — 315.

Строев, Павел Михайлович (1796—1876) — руски историк, археограф. Заедно с К. Ф. Калайдович открива много стари ръкописи. Издава староруски текстове, автор е на първия подробен библиографски опис на старославянските ръкописи в Русия — 308.

«Ступан. Земледелско-економически вестник» (1874—1876) — научно-популярно списание за земеделска просвета; редактор — Д. В. Хранов — 555.

Суботич, Йован (1817—1886) — сръбски политически деец и книжовник. Уредник на 32 свезки от «Летопис Матице српске» — 109, 124.

«Суд Любуши» — вж. **«Съдът на Любуша».**

Сулие, Мелкиор Фредерик (1800—1874) — френски романист и драматург. Републиканец, участник в Юлската революция (1830), представител на демократическата линия във френския романтизъм — 129, 517.

Султан Селим, джамия в Одрин — 172

«Супраслският ръкопис», бележка от Л. Каравелов — 321, 534.

Супрасълски ръкопис (Супрасълски сборник) — старобългарски кирилски паметник от XI в. Състои се от 285 пергаментни листа; съдържа 24 жития и слова за месец март (миней). Намерен е от руския филолог проф. М. К. Бобровски през 1823 г. в Супрасълския манастир (на около 15—20 км североизточно от гр. Белисток, днес в Полша). Целият текст на сборника е издаден от С. Северияновпрез 1904 г. — 321, 322.

Сфорца, Франциск (Франческо) (1401—1466) — пръв и главен представител на фамилия милански херцози, управлявали Милано от 1450 до 1533 г. — 59.

«Събрание на най-употребителните молитви. . .», статия от Л. Каравелов — 238, 529.

«Съветник» (1863—1865, 1870) — обществено-политически вестник, орган на консервативното течение в черковнонационалната борба. Излиза в Цариград; редактори — Т. Бурмов, Н. Михайловски — 169.

«Съветът на световното събрание касателно чаят и водката», лубочна картина — 381.

Съвр. — «Съвременник» «Современникъ», (1836—1846, 1847—1866) — списание, основано от А. С. Пушкин; от 1846 е ръководено от Н. А. Некрасов, В. Г. Белински, И. И. Панаев. Пропагандира революционнодемократични идеи и подкрепя реалистичното направление в литературата — 51, 454.

«Съдът на Любуша («Суд Любуши») или «Зеленогорска ръкопис» — една от мистификациите на Вацлав Ханка — 313, 372.

«Съкратена османска история» (Цариград, 1871), от Фюр, превод на С. С. Бобчев, допълнен с извадки от «История на Османската държава» от Йосиф Хамер — 471, 547.

«Съкратена руска граматика» (1831), от А. Х. Востоков — 516.

«Съкращение на турската история. . .» — вж. **«Скратение на турската история. . .».**

«Сърбия и сърбите», от Г. Раш — 484, 490.

«Сътрудничеството на Л. Каравелов в българския периодичен печат до Освобождението», статия от Д. Леков — 518, 522.

«Съчинение на Минье. Животът на Франклина. . .» (Цариград, 1874), превод на Ст. С. Бобчев — 507, 561.

«Съчиненията на Булгарина» — вж. **«Сочинение Ф. Булгарина. . .».**

«Съюз» — замислено от българите в Болград списание; не е излизало — 18, 21, 515.

Сюлейман бей Бегович — 35.

Т

«Таймс» («Таймз») — английски консервативен всекидневен вестник; излиза в Лондон от 1785 г. — 284, 286, 532.

«Тайните на инквизицията», от В. Д. Фереал — 136, 507, 518, 541, 543.

«Тайните на инквизицията». . .» (Цариград, 1875), от В. Д. Фереал, превод на Н. Михайловски — 518, 561.

Таковски манастир — при с. Таково, околия Чачак, Сърбия. На това място на 11 април 1815 г. е взето решение да се вдигне Второто сръбско въстание. За негов вожд е избран Милош Обренович — 363.

«Таласъм или маров», статия от Л. Каравелов — 428, 539.

Талви — псевдоним на **Терезе Албертине Луизе фон Йакоб** (1797—

1870) — немска писателка, превеждала и издавала на немски език сръбски народни песни. Псевдонимът е съставен от началните букви на името ѝ — 44.

«Тарас Булба», повест от Н. В. Гогол — 188, 526.

Татар-Пазарджичанин, хаджи Найден — вж. **Йованович Татар-пазарджичанина, хаджи Найден.**

Тацит (Публий Корнелий Тацит) (ок. 55—120), римски историк и писател — 304.

«Темниците ми» — вж. **«Силвио Пелико. Тъмниците ми. . .»** и «Тъмниците ми. . .» от С. Пелико.

Теодор Студит (759—826) — византийски богослов, игумен на Студийския манастир в Константинопол — 328.

Теодорович, Марко — роден в Разлог. Издава във Виена през 1792 г. на църковнославянски език буквара «Первое учение. . .», употребяван и в България — 14, 515.

Теодосий — 345.

Теодосий калугер — 342.

Теодосий Търновски (неизв. — 1363) — български книжовник и църковен деец, най-видният представител на българския исихазъм. Учител на Патриарх Евтимий. Около 1350 основава Килифаревския манастир, където събира ученици и ги подготвя за книжовен труд. Организатор на Килифаревската книжовна школа — 342.

«Теория на словесността» — вж. «Eléments de littérature. . .»

Теофилакт, епископ български (Теофилакт Охридски) — охридски архиепископ (ок. 1090—1118). Автор на пространно житие на Климент Охридски, на «Мъченичеството на 12-те тивериуполски мъченици» и на много писма — незаменим извор за социално-икономическата и културна история на югозападните български предели в края на XI и нач. на XII в. — 335, 341.

«Тереза» — романът **«Госпожа Тереза»** («Madame Thérèse» (1863) или едноименната драма (1862) от Еркман—Шатриан — 463.

Терешченко, Александър Вл. (1806—1865) — руски етнограф. Публикува материали за древна Русия. Най-известният негов труд е «Битът на руския народ» (7 ч., 1848) — 414—416.

«Тесалия», от Н. А. Благовещенски — 278.

Тиер, Адолф (1797—1877) — френски политик и историк — 473.

Тим, Карл Тр., немски книжовник — 522.

Тирш, Фридрих (1784—1860) — немски археолог, филолог и педагог. През 1831—1832 посещава Гърция. Защитник на класи-

ческите езици и на новите за тогавашното време педагогически теории — 311.

Тодоров, Никола, печатар — 561.

Тонджоров, Иван Алексиев (1845—1922) — протестантски духовник, книжовник. Учи в протестантското мисионерско училище в Пловдив. Пастор в Банско и Пловдив и пътуващ проповедник. Сътрудничи главно на в. «Зорница», превежда от английски език, пише стихотворения — 207, 522.

Торбар, П. — 88.

Тошкович, Стефан Димитриевич (1790—1870) — роден в Калофер, едър търговец в Одеса. Един от основателите на Одеското българско настоятелство. Развива активна обществена работа — 20.

Траков, К. С. — 491, 555.

Траудцен, Ханс Карл Хайнрих (1730—1812) — немски писател. Автор на драми, събрани в «Deutsche Theater» (1772—1773) и на други творби. На български език е превеждана (от Ан. Кипиловски и от Зах. Симеонов) и побългарена (от Т. Шишков) неговата драма «Велизарий» — 552.

Траян, Марк Улпий (53—117) — римски император — 219.

Траянов окоп — старобългарско землено укрепление (ров и насип) във Влахия. В български и румънски народни предания много старобългарски укрепления се наричат по същия начин — Траянов окоп — 137.

«Требник», книга — 35.

Тревелиан, К. Е. — 451.

Троцко-Сергиевска библиотека — 329, 330.

Троицко-Сергиевска лавра (Троицки манастир) — най-големият руски манастир. Основан ок. 1337—1340 г.; на 71 км северно от Москва. Там е работил българският писател Киприан. Там през Възраждането са се подготвяли български книжовници — 323, 328.

Троношки манастир — при гр. Лозница (Сърбия) — 34.

«Тръговско ръководство. . .» (Цариград, 1858), от К. Мелас, превод на Ан. П. Гранитски — 9, 512.

Тула, баба — 235.

Тума, Карел (род. 1843) — чешки писател — 559.

Тургенев, Иван Сергеевич (1818—1883) — руски писател — 470, 546.

Тургенев, Николай Иванович (1789—1871) — руски икономист, декабрист. Държавен съветник. Основоположник на финансовата наука в Русия. От 1824 живее в чужбина. Задочно осъ-

ден на вечна каторга. От 1826 политемигрант. Основно съчинение — «Россия и русские» — 470, 546.
«Турецкие дела», статия — 482, 551.
«Турско-български писмовник. ..» (Русчюк, 1868, 2 изд. 1873), от С. Попов и Ив. Чорапчиев — 492, 555.
«Турците в Европа», от Г. Раш — 484, 490, 554.
«Турция» (1864—1873) — туркофилски вестник; редактор Н. Генович — 474, 482, 484—486—490, 497, 552, 554.
«Тълкование на свещеното писание» — 341.
«Тълковият псалтир», бележка от Л. Каравелов — 318, 534.
«Тъмниците ми» (1832) от С. Пелико — 193, 194, 507.
«Тъмниците ми. ..», статия от Л. Каравелов — 190, 526.
«Тъпан» (1869—1870, 1875) — революционен сатирично-хумористичен вестник. Излиза в Букурещ. Редактор — Ив. Мънзов — 470.
Тъпчилеща (Тъпчилещов), Христо Петков (1808—1875) — богат български търговец в Цариград. Взема участие в църковните борби — 243, 245, 529.
«Търговско руководство. ..» — вж. **«Търговско ръководство. ..»**.
«Тюрки» — вестник, излизал на френски език в Цариград — 451.

У

[У Недини слънце грее], народна песен — 447, 541.
Убичини, Жан (1818—1884) — френски публицист. Пише по Източния въпрос в «Revue de l'Orient» — 312.
Уваров, Алексей Сергеевич (1825—1884) — руски археолог. Един от основателите на Руското и на Московското археологическо дружество, на Историческия музей в Москва — 225.
Умер (Умор, Омар) — български хан, отбелязан в «Именник на българските ханове» (II половина на VIII век) — 225.
«Умно държавно право», от Д. Матич — 109.
«Упътване за български язик. ..» (Виена, 1869), от Ив. Богоров — 461.
«Упътване за описване правовите обичяи. ..» (Прага, 1874), превод на П. В. Оджаков — 500, 557.
Урбан VIII — римски папа (1623—1644). Поддържа Ришельо в борбата му срещу Австрия и Испания. Подкрепя френските йезуити — 273.
Урби (Ърби), А. П. — английска пътешественичка. Заедно с Г. М. Микензия през 1862—1863 г. посещава Балканския полуостров; двете написват книгата «Турците, гърците и славяните. Пътувания из славянските земи и Европейска Турция» (Лондон, 1867) — 134.
Урош — сръбски цар (1355—1371), син на Стефан Душан — 107, 345.
«Успение» («Успение на св. Богородица»), черква в Копривщица — 400.
«Устав за управлението на българската черкова» — 480.
«Учебни книжки за децата, соч. П. Славейкова. Книжка I. Буквар. ..» — вж. **«Буквар, нареден от Петка Р. Славейков. ..»**.
«Учебни книжки за децата. Книжка II. Священа история» — вж. **«Скратение на свещената история. ..»**.
«Училище» (1870—1875) — просветно-педагогическо списание; редактор — Р. Ил. Блъсков — 188, 469, 470, 524, 526, 545, 546.

Ф

Фалмераер, Яков (1790—1861) — немски историк и пътешественик. През 1840 г. посещава Македония и Тесалия. Създава хипотезата за родството на съвременните гърци и славяните — 311.
«Фанариот», повест от Е. П. Ковалевски. В архива на Л. Каравелов е запазен препис на повестта, направен от него заедно с друго лице — 508.
«Фар дю Босфор» («Фар де Боспор», «Phare du Bosphor») — гръцки вестник, излизал в Цариград на френски език — 497.
Фатер, Йохан Северин (1771—1826) — немски филолог и богослов, професор в Йена и Хале — 40, 44.
Февал, Пол (1817—1887) — френски писател. Автор на нашумели някога романи — «Мистериите на Лондон», «Парижки нощи» и др. — 453, 461, 541.
Фенелон, Франсоа дьо Салиняк дьо ла Мот (1651—1715) — френски писател и педагог. Архиепископ на Камбре. Автор на романа «Приключенията на Телемах, син Одисеев» (1699), превеждан от П. Пиперов (1845) и Н. Михайловски (1873), много популярен през Възраждането. Преведени са и книгите му «Приключения на Аристона» — от Т. К. Коджаев (1874), «По възпитанието на девойките» — от А. П. Шопов (1874), и др. — 185, 494, 525, 556, 558.
Фердоуси (Фирдоуси), Абдул Касим Мансур Туси (между 934 и 941 — ок. 1020) — поет, класик на персийската и таджикската литература. Автор на «Шахнаме» («Книга на царете», 994) — национален епос на перси и таджики — 77.
Фереал, В. Д. — френски писател — 518, 541, 543.
«Физика Н. Герова» — вж. **«Извод от физика. ..»**.

«Физиология», от Дж. Дрепер — 164.
Филарет-Гумилевски, Дмитрий Григоревич (1805—1866) — руски богослов и църковен историк. Автор на книгата «Обзор на руската литература» (1865) — 342.
Филаретов, Сава Вълчов (1825—1863) — учител и книжовник, сътрудник на възрожденския периодичен печат — 327.
Филип, II (1527—1598) — испански крал (1556—1598) — 227, 232, 528.
Филип III (1578—1621) испански крал (1598—1621); страната фактически се управлява от неговия фаворит херцог Лерма. По времето на Филип III маврите са изтласкани от Испания — 528.
Филипов, Тертий Иванович (1825—1899) руски публицист. Познавач на народната поезия, добър изпълнител на старинни руски песни. Свързан с редакцията на «Москвитянин» и със славянофилите — 482.
Филипович, Теодор (Божидар Груйович) (1778—1807) — пръв секретар на Правителствения съвет в Сърбия. Роден в гр. Рума. Завършва право в Пеща. Професор в Харковския университет. От 1805 г. е в Сърбия — 91.
«Филологические записки» (1860, 1862, 1864—1917) — руско научно и учебно-педагогическо списание. Основано във Воронеж от А. А. Хованski. След неговата смърт (1899) се издава от наследниците му (под редакцията на С. Н. Прядкин). Сътрудници са видни учени: Н. Я. Аристов, А. Н. Афанасиев, И. А. Бодуен де Куртене, Ф. И. Буслаев, А. Н. Веселовски, А. Д. Галахов, Я. К. Грот, Ф. Ф. Зелински, А. А. Котляревски, Н. А. Лавровски, А. А. Потебня и др. — 516.
Философски факултет в Йена — 42.
Фингов, Димитър Гърдев (1840—1912) — учител и книжовник. Учи в Духовната семинария в Киев и в Историко-филологическия факултет в Москва. Учителствува в родния си град Калофер и в Сопот. Сътрудничи на периодичния печат, превежда «Българска история» от А. Ф. Хилфердинг (1876), автор на драмата «Наградений подвиг» (1871) — 474.
Фирдузи — вж. **Фердоуси (Фирдоуси) Абдул Касим Мансур Туси.**
Флеров, Иван Е. (1827—1879) — руски книжовник — 514.
«Фолклор» — 369, 536.
Фохт, Карл (1817—1895) — немски философ и естествоизпитател, представител на вулгарния материализъм. Каравелов използува някои от съчиненията му, преведени на руски език през 60-те години на XIX в. — 49, 74, 79, 163, 297, 298.

«Фрайзингенски ръкописи» (Фрайзингенски листове, Фрайзингенски откъси, Фрайзингенски молитви) — молитви от IX , X в., добавени в по-късен латински ръкопис. Произхождат от словенските земи. Възхождат към глаголически български паметник. Вж. Freisinger Denkmäler. München, 1968 — 313.
Франклин, Бенжамин (1706—1790) — американски държавник, демократ, публицист, физик. Основава първата обществена библиотека в САЩ (1731), Пенсилванския университет (1740) и др. Участвува в съставянето на Декларацията за независимостта на САЩ (1776) и на конституцията (1787). Известен и с изследвания върху електричеството, изобретател на гръмоотвода — 193, 201.
Франц Йосиф I (1830—1916) — австрийски император (от 1848); през 1867—1916 австро-унгарски император — 168.
Франциск I (1494—1547) — френски крал (1515—1547) . Води четири войни за европейско господство. Сключва съюз с Турция (1535). Поставя основите на абсолютизма във Франция — 59.
Францов, П., печатар в Одеса — 9, 10, 12.
Френска революция (Френска буржоазна революция) (1789—1794) — 59, 123, 159.
Фрументций (XIV в.) — проповедник на християнството в Абисиния — 271.

X

Хаджи Димитровата битка, картина, издадена от Пандурски — 167.
Хаджи Димитровото съзаклятие, картина, издадена от Н. Пандурски — 167.
Хаджи Димитър (Хаджи Димитър Асенов) (1840—1868) — 487, 541.
«Хайделбергски летопис» за 1831 — 311.
Хайзе, Паул (1830—1914) — немски писател — 209.
Хайне, Хайнрих (1797—1856) — немски поет — 52, 127.
Хаканов, д-р Георги Константинов (1851—1898) — лекар, книжовник. Роден в Казанлък. Учи в Медицинския факултет в Букурещ. Лекар в Казанлък, Стара Загора, Пловдив, София. Сътрудничи на възрожденския печат (вкл. на в. «Свобода» и на сп. «Знание») с материали по здравни въпроси — 201, 202.
Халаев, издател на лубочни картини — 383.
Хамамджиев, Хр. Л. — 512.
Хамамджиеви, братя — Каравелов погрешно ги посочва като съставители на «Тръговско ръководство. . .» То е преведено от

гръцки език от Ан. Гранитски и отпечатано «с иждивението на Хр. Л. Хамамджиев» — 9.

Хан, д-р Йохан Георг (1811—1869) — австрийски пътешественик — 134.

Хаников — 415.

Ханка, Вацлав (1791—1861) — чешки поет и филолог. Воден от патриотични подбуди, представя две свои произведения — «Краледворски ръкопис» и «Зеленогорски ръкопис» («Съдът на Любуша»), за старинни чешки ръкописи, открити от него — 44, 318.

Ханли, Лафан Ж. — отговорник на англо-френския вестник «Левант Тайм», който от 12 януари 1874 г. излиза и на български език, а от 31 август 1874 г. приема българско име — «Източно време». Излиза до 16 юли 1877 г. — 503.

Харковски университет — основан през 1805 г.; днес се нарича «М. Горки» — 91.

Хартвиг, Йохан — 124.

Хегел, Георг Вилхелм Фридрих (1770—1831) — 67, 79.

Хектор, герой от «Илиада» — 360.

Херкулес — митически герой, известен със своята сила и подвизи — 228.

Херодот (484 — 425 пр. н. е.) — старогръцки историк, наричан «баща на историята» — 66, 228.

Херцен, Александър Иванович (1812—1870) — руски революционен демократ и писател — 453, 454, 508, 541, 542.

Хилендарски манастир на п-в Атон — 319, 324, 343.

Хилендарски паремейник — 319.

«Хилендарският паремейник», бележка от Л. Каравелов — 319, 534.

Хинке, египтолог — 300.

Хипократ (ок. 460—377 пр. н. е.) — древногръцки лекар и естественик, реформатор на античната медицина; наричан «баща на медицината» — 250.

Хитов, Панайот Иванов (1830—1918) — участник в националноосвободителната борба; четнически войвода — 437, 487, 492, 540, 553.

«Хитър Петър» (1870—1874) — хумористичен вестник, излизал в Браила — 458, 497, 498.

Хораций (65 пр. н. е. — 8 от н. е.) — римски поет — 517.

Хранов, Димитър (Димо) Вълчев (1846—1915) — учител, журналист. Учи в земеделското училище в Крижевац (Чехия). Редактира в. «Ступан. Земледелско-економически вестник» (1874—1876) най-напред във Видин, от 1 юни 1875 — в Русе, по-късно в Букурещ. Сътрудничи на Каравелов в Букурещ при издаването на сп. «Знание» — 493, 555.

Хрельо (Стефан Драговола) (неизв. — 1342) — български феодален владетел на областта по средното течение на р. Струма. През 1335 г. изгражда в двора на Рилския манастир черква и кула, висока ок. 23 м (по-късно наречена Хрельова кула) — 345.

Христович (Попович) Иванко — Христов, Иван (Иван Попхристов Райчев, Ванката) (1843—1868) — участник в националноосвободителната борба. Роден в Габрово. Учи във военно училище в Москва. През 1868 става секретар на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Ранен тежко в сражение, самоубива се, за да не бъде заловен жив. Автор на брошурата «Раните на Българско» (1867) — 487.

«Христоматия славянскаго языка. . .» (1869), съставена от Неофит Рилски — 14.

Христос (Исус Христос) — според християнското учение основател на християнството; историческото му съществуване не е доказано — 49, 66, 79, 276, 281, 302, 326, 348, 399.

Худяков, Иван Александрович (1842—1876) — руски фолклорист и революционен деец, последовател на революционерите демократи. Каравелов превежда на български език неговите научнопопулярни книжки «Разкази за старовременните хора» — 404, 413.

«Хулясетюл Ефкяр», турски вестник — 490.

Хумболт, Вилхелм фон (1767—1835) — немски филолог и държавен деец. Основоположник на общото езикознание, създател на теоретичните му основи. Основател на Берлинския (днес Хумболтов) университет (1809) — 301.

Хус, Ян (ок. 1371—1415) — чешки национален герой, идеолог на Реформацията. Осъден от Констанцкия събор като еретик и изгорен на клада — 65.

Хусистки войни (1419—1434) — борби на народните маси в Чехия срещу феодалната експлоатация, католическата църква и чуждестранната агресия. Завършват с победа на реакцията; отслабват позициите на католическата църква и немските феодали и подготвят почвата за Реформацията в Европа — 91.

Хъждъу (Хашдеу), Богдан Петричейку (1838—1907) — румънски историк и филолог. Член на Румънската академия на науките и на Българското книжовно дружество. Близък другар на Г. С. Раковски, за когото оставя интересни спомени; дейно сътрудничи на в. «Бъдущност» — 185, 221, 528.

Хърватско общество за история в Загреб — 43.

Хюсеин Авни паша (1820—1876) — турски военен и държавен деец. Бил е военен мини тър и велик везир — 503.

Ц

Цанков, Драган (Димитър) Кириаков (1828—1911) — обществен и политически деец, журналист, книжовник. Учи в Одеса, Киев, Виена. Заема различни служби в турската администрация в Цариград. Ръководи униатското движение, редактира неговия орган в. «България» и сп. «Ръководител на основното учение» (1874). След Освобождението е водач на Либералната партия, министър-председател, дипломат — 7—12, 18—20, 190, 194, 497, 512, 515, 526, 561.

Цанов, Андрей Стоев (1842—1933) — учител, книжовник. Учи в Хамилтонския колеж в САЩ. Учителствува в Разград и в Самоков (в протестантското българско училище). Един от редакторите на евангелисткия вестник «Зорница». Сътрудник на възрожденския печат, преводач — 206, 260, 262—266, 527, 531.

Цариградска патриаршия — име на поместната православна църква и на нейното върховно управление в Цариград. Учредена през V век. Под нейна духовна власт са Византия, България (до ок. 919 г. и през османското иго), сръбските земи и др. От края на XVIII в. развива идеи в духа на великогръцкия национализъм и се стреми към погърчване на другите християни — главно на българите. Днес в диоцеза ѝ влизат само Цариград и околните села — 505.

«Цариградски вестник» (1848—1862) — обществено-политически вестник — 7, 12, 18—20.

Цариградско българско читалище — основано от Българската община в Цариград на 10 април 1866. Пръв негов председател е хаджи Мина Пашов. Обединява най-будните и напредничави българи в Цариград. Дълго време председател и член на настоятелството е Петко Р. Славейков, който допринася много за укрепването му. Има добре уредена библиотека, развива оживена културна дейност. Подпомага училищата и читалищата в българските земи; участвува в черковнонационалната борба. Съществува и няколко години след Освобождението — 181, 464, 547.

«Царственик или история болгарская. . .» (Будим, 1844) — първото печатно издание на Паисиевата история, преработена от Христаки Павлович Дупничанин — 16, 17, 515.

Цветана, героиня от повестта «Сирота Цветана. . .» — 26, 27.

«Цветоносното панерче. . .» (Цариград. . ., 1858), от Кр. Шмид, повест, побългарена от хаджи М. Пашов и Ат. Ситов — 144, 519.

«Цветособрание цръковнославянскаго или старобългарскаго языка. Издадено от Никифора П. Константинов. . .» (Цариград. . ., 1858) — 10, 513.

«Цветосъбрани панерчета» — вж. **«Цветоносното панерче. . .»**

«Цветосъбрание (славянска христоматия). . .» (Цариград. . ., 1858) — вж. **«Цветособрание цръковнославянскаго или старобългарскаго языка. . .»**.

Целанд, Франциск — американски писател — 160—162, 522.

«Цигулка. . .» (Болград. . ., 1869), сборник, съставен от Х. Мавридов — 144, 146, 520.

Цимерман, Вилхелм (1807—1878) — немски историк, дребнобуржоазен демократ. Автор на «История на селската война в Германия» (използувана от Фр. Енгелс) — 291—293, 296.

«Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. . .», статия от Л. Каравелов — 136, 518.

«Црногорац» (1871—1873) — вестник за политика и книжнина. Излиза седмично в Цетине. Редактори — Симо Попович и Йован Сундечич — 467.

«Цу-й или философ. . .» (Русе, 1865) от Д. Обрадович, побългарил П. В. Оджаков — 151, 521.

Ч

Чайковски Михаил (Садък паша) (1808—1886) — полски общественик и писател. Турски служител от 1850; създава военни отреди, т. нар. казак алай. Автор на две повести с български сюжети — «България» (1873) и «Кърджалии» (преведена от Ст. Ботев във в. «Знаме» — г. I, бр. 12—17, 1875) — 489.

Чалъков, Никола Вълкович — произхожда от известния копривщенски род Чалъковци. Получава образование във Франция. Служи в австрийското и руското консулство в Пловдив. Сътрудничи на «Цариградски вестник», сп. «Български книжици» със стихотворения и преводи — 20.

Чалъкови, братя: Стоян (Големи Стоян Чорбаджи) и **Вълко** (Големи Вълко Чорбаджи) (1763—1814) — богати бегликчии и джелепи (браничари) от копривщенския род Чалъкови. Заселват се в Пловдив. Родолюбци и благодетели, с големи заслуги за възраждането на българщината. Вълко създава и поддържа училища, болници и черкви; дава средства за подготовка на учители и за издаване на книги, за обществени стро-

ежи. Има големи заслуги за възстановяването на Рилския манастир. Ползува се с голям авторитет пред турските власти и помага на прогресивни българи и революционери — 344.

Чаркаджия, Савко — 37.

Чарлс, проповедник — 272.

«Часове на благоговение», от Г. Попович — 109.

Челаковски, Франтишек Ладислав (1799—1852) — деец на чешкото национално възраждане, поет, филолог, фолклорист. Познава народното творчество на славянските народи, ратува за сближаването и сътрудничеството им — 44.

«Чем поддерживается православная вера у южных славян», от А. Ф. Гилфердинг — 462.

Чемек, Мартин (Мартири Чемена) — руски книжовник — 238, 529.

«Чему могут служить лубочные картинки» (СПб, 1859), от Блюмер — 377.

«Черна гора», от архимандрит Н. Дучич — 499.

Чернишевски, Николай Гаврилович (1828—1889) — руски революционен демократ — 454.

«Черноносящая госпожя. . .» (Цариград. . . , 1857), новест от Кр. Шмид, превод на Юрдан Ненов — 151, 521.

Черноризец Храбър (IX—X в.) — старобългарски писател. Известен със знаменитото си съчинение «За буквите» — 308, 323, 339, 340.

Чертков, Александър Дмитриевич (1789—1858) — руски историк и археолог. Сред неговите трудове е и изследването «За превода на Манасиевата хроника на славянски език с очерк за историята на българите» (Москва, 1842) — 326, 327, 372.

«Четири черковни поучения» — 339.

«43 описания на Босна и Хецеговина» — 87.

Чинтулов, Добри Петров (1822—1886) — поет, учител — 16.

«Читалище» (1870—1876) — научнопопулярно и общообразователно списание — 181, 457, 465, 470—472, 474, 476—478, 491, 492, 544, 547, 549, 557, 559.

«Читанка за взаимните училища. . .» — вж. **«Кратка читанка за взаимните училища. . .».**

Чичи, Иван П. — 522.

Чока (Чака, Чакос) — син на татарския хан Ногай, зет на Георги Тертер. Заема българския престол през 1299—1300. Става жертва на шурея си Светослав (Тодор—Светослав) — 154, 155, 521.

Чокс, Хенрих (Чоке, Хайнрих) (1771—1848) — немски писател — 553.

Чолаков, Васил Д. (неизв. — 1885) — роден в Панагюрище. Учи в Копривщица и в Москва (духовно училище). Пътува из България и учителствува; през 1875 става монах в Рилския манастир (с монашеско име Константин). Съставя «Българский народен сборник. . .» (1872). Сътрудничи на възрожденския печат — 177, 178, 182, 384, 387, 388—390, 395, 396, 398, 464, 524, 544.

Чорапчиев, Иван Петров — туркофил, редактор-преводач на българския отдел във в. «Дунав», цензор на българските книги в Русе — 492, 493, 496, 555.

«Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских» (1846—1918) — периодично издание на Московското дружество за история и старини. Излизат 264 книги. Помества документи, свързани с руската история, описания на ръкописни сбирки и др. — 342, 540.

«Что делать?», от Н. Г. Чернишевски — 454.

«Чудеса пресветия Богородици. . .» (Букурещ, 1846), превод от Хаджи Найден Йованович — 12, 514.

[Чумата е лоша и сърдита жена], статия от Л. Каравелов — 399, 537.

Чурчий, Юрич — 36.

Чьорниг, Карл (1804—1889) — австрийски етнограф, историк и статистик — 312.

Ш

Шамбор, Анри Шарл граф дьо (1820—1883) — последният представител на най-стария клон на Бурбоните. След 1830 легитимистите гледат на него като на претендент за френския престол (под името Хенрих V). През 1873 отказва да оглави заговора на монархистите за реставриране на френската монархия — 205, 206.

Шампольон, Жан Франсоа (1790—1832) — френски египтолог. През 1822 разчита йероглифната част на триезичния надпис върху Розетския камък, с което слага началото на египтологията. Автор на първата граматика на древноегипетския език — 299.

Шапчанин, Милорад Попович (1847—1895) — сръбски писател и педагог. Неговото творчество силно е повлияно от романтизма и сантиментализма. Автор на статии по педагогически въпроси, съставител на учебници — 52, 124.

Шатобриан, Франсоа Рене дьо (1768—1848) — френски писател и

държавник. Представител на реакционния романтизъм, клерикал. Превеждан през Възраждането — 185, 525.

Шатриан — вж. **Еркман—Шатриан.**

Шафарик, Павел Йозеф (1795—1861) — чешки и словашки славист и историк, деец на чешкото и словашкото възраждане. Трудове: «История на славянския език и литература на всички наречия» (1826), «Славянски древности» (1837), «Славянска етнография» (1842), «Разцвет на славянската литература в България» (1848), Изследва и показва общността на славянските езици и култури — 28, 99, 109, 134, 225, 226, 270, 311—313, 316, 336, 342.

Шварц, египтолог — 300.

Шевирьов, Степан Петрович (1806—1864) — руски литературен историк и критик, поет, журналист. По убеждения славянофил. Заедно с М. П. Погодин редактира сп. «Москвитянин», в което развива реакционната теория за «официалната народност». В. Г. Белински води остра полемика с Шевирьов — 28, 320, 327.

Шевченко, Тарас Григориевич (1814—1861) — 27, 29, 30, 124, 516.

Шекспир, Уилиам (1564—1616) — 116, 124, 197, 484.

Шепинг, Дмитрий От. — автор на трудове по руска етнография и славянска митология — 393.

Шептифранц, Димитър Карпов — 139.

«Шестоднев», от Йоан Екзарх — 308, 338.

Шилер, Фридрих (1759—1805) — 116, 124, 127, 195, 197, 465, 544.

Ширяев, руски художник слепец — 166.

Шишков, Александър Семьонович (1754—1841) — руски писател и реакционен държавен деец, адмирал. Един от ръководителите на литературното дружество «Беседа любителей русского слова» (Петербург, 1811—1816). Привърженик на класицизма, на високия граждански стил и на архаичността в литературата. Превежда и издава с обширен коментар (1805) «Слово о полку Игореве»; чрез използуваните при превода архаизми и славянизми съумява да възпроизведе сполучливо езиковите особености на паметника — 28, 42.

Шишков, Тодор Николов (1833—1896) — учител и книжовник с консервативни възгледи — 223, 224, 484, 487, 522, 528, 552, 553.

Шлайден, Матиас Якоб (1804—1881) — немски ботаник, основоположник на онтогенетичния метод в ботаниката. През 1863—1864 е в Русия. Трудовете му изиграват важна роля, когато Т. Шван обосновава клетъчната теория — 79, 124.

Шлайхер Август (1821—1868) — немски езиковед, основоположник на биологическото направление в езикознанието. Разработва идеята на Хегел за остаряването на езиците. Основен труд: «Компендиум по сравнителна граматика на индоевропейските езици» (2 ч., 1861—1862). Сравнителния си метод прилага при изучаването на славянските езици — 413, 451—453.

Шльоцер, Август Людвиг (1735—1809) — немски историк и филолог. През 1761—1767 работи в Русия; адюнкт в Петербургската академия на науките (1762). Професор в Гьотингенския университет (1768—1809). Автор на трудове по обща история, изтокознание, история на руските летописи. Началната част на неговото съчинение «Всеобща северна история» е преведена на български език през 1851 г. от Ат. Чолаков — 229, 232, 317.

Шмид, Кристоф (1768—1854) — немски писател. Много негови произведения са преведени и побългарени през Възраждането — 519, 529, 547, 550.

Шмид, Юлиан (1818—1886) — немски литературен критик и историк. Защищава реализма, противопоставя се на романтизма. Изследва немската, френската и английската литература. Каравелов е познавал някои от трудовете му чрез руските им преводи: «История на френската литература от времето на революцията от 1789 г.» (СПб, 2 т., 1863—1864), «Обзор на английската литература от XIX в.» (СПб, 1864) — 453.

Шнел, К. Ф. — 255.

Шопов, Атанас П. (1853 или 1855 — 1922) — учител и книжовник — 501, 525, 558.

Шопов, Драгой — от Калофер. През 1875 г. е член на БРЦК в Букурещ — 540.

«Шутош» (1873—1874) — седмичен сатирично-хумористичен вестник, редактиран от Петко Р. Славейков и Ст. Даскалов — 494, 495, 497, 556.

Шчапов, Афанаси Пр. (1830—1876) — руски историк и публицист, разночинец. През 1864 г. е изпратен на заточение в Иркутск, където умира. Създател на т. нар. «земско-областна теория», според която преобразованията на обществения живот в Русия трябва да станат върху основата на народното самоуправление и старинните руски демократически принципи. Като определящи фактори в историята сочи географската среда и природните заложби на човека. Изследва руското старообрядство — 378, 380.

Щ

«Щурец и мравка», басня от И. А. Крилов — 54.

Щурм — може би **Щурм, Йохан** (1635—1703) — немски математик, астроном, физик; автор на учебници по математика. Издава на немски език трудовете на Архимед — 66.

Ю

Юго, Виктор (1802—1885) — 476, 549.

Югович, Иван (1775—1813) — сръбски юрист и политик. Професор в Карловац, по-късно — във Великата школа в Белград. Един от главните представители на австрофилската политика в Сърбия — 36.

Югославянска академия на науките и изкуствата (Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti)—създадена на 4 март 1866 в Загреб — 88, 358, 500.

Юда — според евангелието един от апостолите; предателят на Христос — 280.

«Южнославянска библиография», статия от Л. Каравелов — 366, 536.

«Южнославянска библиография за 1867 г.», статия от Л. Каравелов — 84, 517, 536.

«Южнославянска библиография за 1867 година. (Продължение)», статия от Л. Каравелов — 356, 536.

Юкич, Франьо Иван (1818—1857) — сръбски книжовник, фолклорист. Преследван и затварян от турските власти. Деец на илирийското движение. Щросмаер му помага да се завърне от изгнание в Рим. Издава две свезки на сп. «Босненски приятел» (1850—1851) — сборници с негови исторически, географски и етнографски трудове — 85.

Юнг, Томас (1773—1829) — английски учен. Един от основоположниците на вълновата теория за светлината. Автор на трудове по акустика, астрономия, разшифроване на египетските йероглифи — 299.

Юнгман, Йосеф (1773—1847) — чешки филолог, деец на чешкото национално възраждане. Ратува за културното сближаване на славянските народи. Автор на «Разговор за чешкия език», «Чешко-немски речник» (5 т., 1835—1839), «История на чешката литература» (1825—1849, посм.), на интересни мемоари — 488, 489.

Юпитер — върховен бог в римската митология — 178.

Юстин I — император на Византия (Източната римска империя) през 518—527 г. — 220.

Юстиниан I (482 или 483 — 565) — византийски император (527—565) — 220.

Я

«Явно право в Сърбия», от Д. Матич — 109.

Ягич, Ватрослав (1838—1923) — хърватски славист. Като професор в Берлинския университет издава «Archiv für slavische Philologie» — най-доброто славистично списание през втората половина на XIX век. Най-значителни са изследванията на Ягич в областта на старата славянска писменост и на палеографията. Автор на капиталния труд «История на възникването на църковнославянския език» (1900) — 46, 95, 109, 189, 190, 526.

Ягишич — вероятно В. Ягич, един от редакторите на сп. «Književnik» — 109.

Яков — 90.

Янкович, Милован Т., литератор — 110, 111—113, 133, 517.

A

«Acta patriarchat. Constantinop.», от Фр. Миклошич — 342.

«Aegypteur Stellung in der Weitgeschichte» (1845), от Хр. Бунзен — 300.

«Allgemeine Zeitung», вестник — 311.

«Altnordische Leben», от K. Weinhold — 414.

«Annuaire général officiel de Roumanie» (1874), от Frédéric Damé — 218.

«Arkiv za poviestnicu jugoslavensku» (1851—1875) — научно списание, редактирано от Ив. Кукулевич-Сакцински — 340.

B

«Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen», от А. Шлайхер — 452.

«Beobachtungen auf dem Gebiete der Pädagogik», от H. Westermann — 506, 561.

«Bibliotheca Aegiptiaca», (Берлин, 1858 и 1862) — 300.

«Bulgary», статия в »Slovnic Naučni» от Фр. Ригер — 312.

Burton, A. de — 507, 561.

C

«Chansons populaires bulgares inédites . . .» (Paris, 1875), от О. Дозон — 396, 537.
«Code Napoléon» — френски граждански кодекс («Кодекс на Наполеон»), издаден през 1804 г. Съставен при активното участие на Наполеон I. Фр. Енгелс го характеризира като класически сборник на законите на буржоазното общество — 41.
Collegium de propaganda fide — 273.
«Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen», от А. Шлайхер — 452.

D

Damé, Frédéric — 218.
De Beauplan — 416.
«De propaganda fide» («За пропаганда на вярата»), мисионерска организация — 273.
Description d'Ukraïne», от De Beauplan — 416.
«Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft (1863). от А. Шлайхер — 452.
«Die Eroberungen von Constantinopel im 13 und 15 Jahrhundert durch die Kreuzfahrer», от Joh. Krause — 508, 561.
«Die Formenlehre der Kirchenslavischen Sprache, erklärend und vergleichend dargestellt» (1852), от А. Шлайхер — 452.
«Die serbische Revolution», от Л. Ранке — 41.
«Die Sprachen Europas in Sistematischer Übersicht» (1850), от А. Шлайхер — 452.

E

«Eléments de littérature. Елементарна словесност . . . Том I» (Цариград, 1873), съставил Т. Н. Шишков по руския учебник на Н. Г. Минин — 487, 553.

F

«Fragmente aus dem Oriente» Stuttg. 2 т., 1845), от Я. Фалмераер — 310.
Friedriech — 407.

G

«Gazetta Medico-Chirurgicala spitalelor» — 202.
Georg, H., книжар в Женева — 508.

«Gesänge der Serben» (2 т.), превод на Талви — 44.
«Gesch. der Slaven», от Л.-А. Гебхарди; точно заглавие: **«Geschichte alter wendisch-slavischen Stämme»** (Хале, 1789—1797) — 415
«Geschichte der Halbinsel Morea» (Stuttg, 2 т., 1830), от Я. Фалмераер — 310.
«Geschichte der slavischen Sprache», от П. Й. Шафарик — 311.
«Geschichte . . . Räthsels», от Friedriech — 407.
Gratiunesco, Gean — 218.

H

Hanzé, Y. P. — 288, 532.

J

«Jahrbücher der Literatur» — 44.

K

«Kleine Serbische Grammatik verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm» (Leipzig und Berlin, 1824), от В. Караджич — 38.
«Književnik» (1864—1866) — хърватско списание. Излиза в Загреб, редактори: Фр. Рачки, В. Ягич, Й. Торбар. Помества материали по въпроси на езикознанието, фолклора, историята и др. — 95, 109.
Krause, dr. Joh., немски историк — 508, 561.

L

«La Roumanie contemporaine, revue mensuelle» (Paris, 1874) от Frédéric Damé — 218.
«La Turquie d'Europa ou observation sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique etc.» (Paris, 1840), от Ами Буе — 311.
«Le peuple roumain d'aprés ses chants nationaux» (Paris, 1874), от Gean Gratiunesco — 218.
«Le Tour du Mond» — 270.
«Les slaves de Turquie» (Paris, 1850), от К. Роберт — 136.
«Lettres sur la Turquie» (Paris, 1853), от Ж. Убичини — 312.
«Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum» (1862), от Фр. Миклошич — 533.

«Lira», от Л. Гай — 465.
«Litaui che Grammatik» (1856), от А. Шлайхер — 452.
«Litauische Lesebuch und Glossar» (1852), от А. Шлайхер — 452.
«Litauische Märchen, Sprichwörter, Rätsel und Lieder» (1852), от А. Шлайхер — 452.
«Litt. Centrb.», немски вестник — 508.

M

«Meyer's Conversations Lexicon. Valachei und Moldau» (1869) — 218.
«Missionary Scenes and Labour in Southern Africa» — 297.
«Montenegro und die Montenegriner» (Stuttgart und Tübingen, 1837) очерк от В. Караджич — 42, 45.
Montuel — 55.
«Monumenta linguae paleoslovenicae e Codica Suprasliensi» (1851) издание на Фр. Миклошич — 321.

N

«Narod» (1870—1873) — неделен политически вестник, уреждан и издаван в Нови Сад от Йован Суботич — 44.
«Narodne pjesme bosanske i hercegovačke...» (1858) — 85.
«Narodni slavonskj običaj» (u Zagrebu, 1846), от L. I. Orjovčanin — 404, 413, 414.

O

«On Horseback through Asia Minor...», статия от Л. Каравелов — 283, 532.
Orjovčanin, L. I. — вж. Илич, Лука Ориовчанин.

P

«Pravni običaji u Slovena...» (1867) («Юридически обичаи у славяните») — 95.
«Prolozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga...» статия от Л. Каравелов — 189, 526.

R

«Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti...» (1867—1881) — поредица сборници с научни трудове, най-старото

и главно издание на Югославската академия в Загреб. От 1881 започва да се разделя на различни издания, специализирани за отделните науки — 88.
«Recueil d'itinéraires de la Turquie d'Europe» (2 vol., Vienne, 1854), от Ами Буе — 311.
«Revue Nationale» — 157.
«Römische Funde in Serbien», от Ф. Каниц — 360.

S

Sander — 413.
«Self Help» («Самостоятелност»), от С. Смайлс — 503
«Serbisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch» (1818) («Српски рјечник, истумачен њемечким и латинским рјечима, скупио и на свјет издао Вук Стефановић» (у Бечу, 1818, 2 изд. 1852) — 38, 44, 45, 416.
«Serbische Hochzeitlieder, herausg. V. W. Karadžic metrisch übersetzt und von einer Einleitung begleitet von Eng. Wesely» (Pest, 1826) — 44.
«Slovnic Naučni», от Фр. Ригер — 312.

T

«Ten Months. Tour in the East», от А. де Бъртън — 507, 561.
«Thesa pentru doctorat in medicina...», статия от Л. Каравелов — 201, 526.
«Tresor de la famille...», статия от Л. Каравелов — 288, 532.

U

«Union Mèdicale d'Orient» — 502.
«Über bömische Grammatik mit Berücksichtigung der vorhaudenen ausführlichen bömischen Grammatiken», от А. Шлайхер — 452.
«Über das Supinum im Slavischen», от А. Шлайхер — 452.
«Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen», от А. Шлайхер — 452.
«Über die Entstehung der heut. Griehen», от Я. Фалмераер — 310.
«Über einige Participialformen im Slavischen», от А. Шлайхер — 452.

V

«Vapthrudnismal» — 404.
«Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen u. s. w.», от А. Шлайхер — 452.
«Versionis Novi Testamenti serbicae specimina» (Lipsiae, 1824), от В. Караджич — 39, 45.
«Voyage en Bulgarie . . .» («Пътуване в България през 1841 година» (Париж, 1843), от Ж. А. Бланки — 133.
«Voyage en Orient» («Пътуване на Изток)» (1835), от А. Ламартин — 92.

W

«Was entspricht im Litauischen dem Kirchenslavischen ъ и ь», от А. Шлайхер — 452.
Weinhold, Karl (1823—1901) — специалист по немска диалектология и митология. Работи и в областта на историята на литературата и културата — 414.
Wesely, Eng. — 44.
Westermann, H., — педагог — 506, 561.
«Wiklad» — 317.

Z

«Zasluge Vuka Stefanoviča-Karadžiča» (U Zagrebu, 1864), от В. Ягич — 46.
«Zur vergleichenden Sprachforschung» (1848), от А Шлайхер — 451.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

Абисиния — старо название на Етиопия — 60.
Авлона — 335.
Австралия — 296.
Австрия — 7, 19, 37, 38, 41, 60, 76, 89, 92, 100, 109, 273, 312, 358 364, 458, 467.
Адрианопол, гр. (дн. Одрин) — 15.
Адриатическо море — 335.
Азиатска Турция — 284.
Азия — 55, 127, 267, 273, 296, 482.
Албания — 15, 311, 312, 335.
Алексинац, гр. и местност — 357.
Алексиначки окръг — 313.
Америка — 66, 110, 111, 160—162, 271, 274, 296, 478, 550.
Американски щати — вж. Съединени американски щати.
Анадол — 284.
Англия — 59, 60, 71, 77, 92, 160, 161, 195, 271, 272, 274, 284, 294, 478, 550.
Арбанаси, с. — 138, 221.
Арда, р. — 310, 437—439.
Архангелска губерния — 415.
Асирия — древна държава на територията на съвременен Ирак — 300.
Атика — 311.
Атина, гр. — 199, 311.
Африка — 294, 296, 491.
Ахело-Бургас (дн. Поморие) — 221.
Ахър Челебишка кааза — включва старата Смолянска околия и земи от поречието на Места — 384.

Б

Бавария — 267.
Багдат, гр. — 56.

Базел, гр. — 273.
Балкан — вж. **Стара планина.**
Балкански полуостров — 56, 76, 135, 223, 225, 274, 393, 483.
Балтийско море — 296.
Банат, област — 100, 311, 312, 358, 364.
Баня Лука — 93.
Баняса, с. — 219.
Батак, гр. — 263.
Бачка, област — 100, 358.
Белгия — 60, 66.
Белград — 7, 8, 12, 14, 21, 22, 36, 39, 41, 43, 46, 62, 72, 75, 80, 85, 87, 90, 94, 97, 109, 112, 114, 130, 134, 195, 218, 327, 331, 335, 356, 357, 359, 366, 372, 456, 473, 480, 505, 514—516, 518, 520, 521, 525—527.
Белорусия — 38.
Берлин, гр. — 38, 272, 273, 300.
Бесарабия, област — 136—138, 219, 281, 311, 312, 441, 540.
Беч — вж. **Виена.**
Бойка, Бяла Сърбия — 56, 98.
Бока Которска, област — 45, 416.
Болград, гр. — 18, 21, 22, 218, 387, 388, 466, 501, 502, 513, 515, 520, 522—524, 545.
Босна — 22, 85, 87, 358, 359, 416, 476.
Браила, Ибраила, гр. — 151, 177, 181, 184, 218, 457, 458, 460, 461, 464, 483, 492, 496—498, 501, 520, 521, 524, 531, 557.
Бребене, с. — 219.
Бремен, гр. — 273.
Бретан, п-в — 168.
Британия — 294.
Будапеща — Будин, Будим, Пеща, гр. — 41, 44, 45, 113, 310, 358. 427, 515, 537.
Будин, Будим — вж. **Будапеща.**
Букурещ, гр. — 12, 22, 173, 201, 214, 218, 219, 220, 455, 466, 483, 485, 514, 521, 523, 524, 527, 528, 530, 532, 542, 546, 550, 559, 560.
Бухара, гр. — 205.
България — 8, 9, 13, 15—17, 21—24, 49, 107, 135, 139, 146, 148, 150, 162, 166, 179, 207, 209, 214, 219, 222, 223, 247, 305, 308, 309, 322, 324, 329—331, 333, 334, 336—338, 341, 343, 344, 364, 371, 372, 374, 384, 412, 416, 421, 435, 436, 462, 463, 467, 476, 483, 484, 489, 492, 494, 514, 520, 533.
Бърда, окръг — 356.
Бърза паланка, селище — 37.
Бяла Сърбия — вж. **Бойка.**

В

Вавилония — древна държава в южната част на Месопотамия по средното и долното течение на реките Тигър и Ефрат — 300.
Вазуза, р. — 439, 440.
Ваймар, гр. — 40
Валапержу, селище — 140.
Валевски окръг — 89.
Валис — Уелс — 272.
Вардар, р. — 335.
Вареще, с. — 219.
Варшава, гр. — 44.
Васоевич, окръг — 356.
Вашингтон, гр. — 135.
Велес, гр. — 22, 202, 260, 266, 527, 531.
Велица, р. и планина — 336.
Венецианска република — 107.
Верей, селище — 416.
Видин, гр. — 342, 455.
Видинска епархия — 480.
Видински окръг — 480.
Виена, Вена, Беч, гр. — 14, 22, 37—42, 44—46, 92, 113, 159, 166, 188, 202, 204, 209, 210, 236, 238, 239, 249, 264, 266, 289, 314, 358, 461, 462, 465, 474, 475, 478, 480, 490, 506, 507, 515, 518—520, 522, 523, 525—532, 547, 549, 561.
Византия — 49, 55, 61, 64, 103, 107, 508.
Виргиния, щат — 200.
Вирпа, р. — 379.
Висок, местност — 421.
Витебска губерния — 416.
Влашко, Влахия — 90, 343.
Волга, р. — 223, 225, 439, 440.
Враня, селище — 15.
Враца, гр. — 390.
Врачарница, с. — 361.
Врбас, р. — 99.
Връшка чука, височина — 364.
Вълкова Слатина, с. (дн. с. Доктор Йосифово, Михайловградски окръг) — 551.

Базел, гр. — 273.
Балкан — вж. **Стара планина.**
Балкански полуостров — 56, 76, 135, 223, 225, 274, 393, 483.
Балтийско море — 296.
Банат, област — 100, 311, 312, 358, 364.
Баня Лука — 93.
Баняса, с. — 219.
Батак, гр. — 263.
Бачка, област — 100, 358.
Белгия — 60, 66.
Белград — 7, 8, 12, 14, 21, 22, 36, 39, 41, 43, 46, 62, 72, 75, 80, 85, 87, 90, 94, 97, 109, 112, 114, 130, 134, 195, 218, 327, 331, 335, 356, 357, 359, 366, 372, 456, 473, 480, 505, 514—516, 518, 520, 521, 525—527.
Белорусия — 38.
Берлин, гр. — 38, 272, 273, 300.
Бесарабия, област — 136—138, 219, 281, 311, 312, 441, 540.
Беч — вж. **Виена.**
Бойка, Бяла Сърбия — 56, 98.
Бока Которска, област — 45, 416.
Болград, гр. — 18, 21, 22, 218, 387, 388, 466, 501, 502, 513, 515, 520, 522—524, 545.
Босна — 22, 85, 87, 358, 359, 416, 476.
Браила, Ибраила, гр. — 151, 177, 181, 184, 218, 457, 458, 460, 461, 464, 483, 492, 496—498, 501, 520, 521, 524, 531, 557.
Бребене, с. — 219.
Бремен, гр. — 273.
Бретан, п-в — 168.
Британия — 294.
Будапеща — Будин, Будим, Пеща, гр. — 41, 44, 45, 113, 310, 358. 427, 515, 537.
Будин, Будим — вж. **Будапеща.**
Букурещ, гр. — 12, 22, 173, 201, 214, 218, 219, 220, 455, 466, 483, 485, 514, 521, 523, 524, 527, 528, 530, 532, 542, 546, 550, 559, 560.
Бухара, гр. — 205.
България — 8, 9, 13, 15—17, 21—24, 49, 107, 135, 139, 146, 148, 150, 162, 166, 179, 207, 209, 214, 219, 222, 223, 247, 305, 308, 309, 322, 324, 329—331, 333, 334, 336—338, 341, 343, 344, 364, 371, 372, 374, 384, 412, 416, 421, 435, 436, 462, 463, 467, 476, 483, 484, 489, 492, 494, 514, 520, 533.
Бърда, окръг — 356.
Бърза паланка, селище — 37.
Бяла Сърбия — вж. **Бойка.**

В

Вавилония — древна държава в южната част на Месопотамия по средното и долното течение на реките Тигър и Ефрат — 300.
Вазуза, р. — 439, 440.
Ваймар, гр. — 40
Валапержу, селище — 140.
Валевски окръг — 89.
Валис — Уелс — 272.
Вардар, р. — 335.
Вареще, с. — 219.
Варшава, гр. — 44.
Васоевич, окръг — 356.
Вашингтон, гр. — 135.
Велес, гр. — 22, 202, 260, 266, 527, 531.
Велица, р. и планина — 336.
Венецианска република — 107.
Верей, селище — 416.
Видин, гр. — 342, 455.
Видинска епархия — 480.
Видински окръг — 480.
Виена, Вена, Беч, гр. — 14, 22, 37—42, 44—46, 92, 113, 159, 166, 188, 202, 204, 209, 210, 236, 238, 239, 249, 264, 266, 289, 314, 358, 461, 462, 465, 474, 475, 478, 480, 490, 506, 507, 515, 518—520, 522, 523, 525—532, 547, 549, 561.
Византия — 49, 55, 61, 64, 103, 107, 508.
Виргиния, щат — 200.
Вирпа, р. — 379.
Висок, местност — 421.
Витебска губерния — 416.
Влашко, Влахия — 90, 343.
Волга, р. — 223, 225, 439, 440.
Враня, селище — 15.
Враца, гр. — 390.
Врачарница, с. — 361.
Врбас, р. — 99.
Връшка чука, височина — 364.
Вълкова Слатина, с. (дн. с. Доктор Йосифово, Михайловградски окръг) — 551.

Г

Габрово, гр. — 14, 24, 179, 331, 434, 479.
Галата, квартал в Цариград — 9, 18, 512.
Галац, гр. — 218.
Галиция — историческо название на западноукраински и полски земи — 374.
Гаргусовац, гр. — 357.
Гензе, квартал в Букурещ — 219.
Герен, с. — 263.
Германия — 40, 69, 113, 197, 272, 459.
Главеница, селище — 335.
Голгота, хълм — 281.
Горни Криводол, с. — 421.
Горни Турчета, с. (дн. гр. Бяла Черква) — 500.
Градище, с. — 361.
Граница, област — 358.
Гургусовацки окръг — 364.
Гърция — 15, 57, 58, 61, 64, 135, 146, 195—199, 267, 290, 294, 310, 311, 392, 507.
Гьотеборг, гр. — 39, 273.
Гюргево, гр. — 218, 546, 559.

Д

Дакия, област — 219.
Далмация, област — 42, 308, 309, 323, 358.
Дания — 60.
Девол, област — 335.
Делжелер, селище — 140.
Делиград, гр. — 91.
Делиорман, област — 219.
Дери дере, с. — 446.
Днестър, р. — 311.
Добреще, с. — 219.
Добруджа — 138, 154, 155.
Долни Криводол, с. — 421.
Доспат, Доспатски планини — 298, 420, 422, 439.
Дрезден, гр. — 273.
Дрембица, Велица, област — 336.
Дрин, Дрина, р. — 91, 92, 99.
Дубровник, Рагуза, гр. — 41, 109.

Дунав, р. — 41, 99, 207, 219, 285, 335, 358, 372, 445.
Дяло Спири, квартал в Букурещ — 219.

Е

Европа — 33, 50, 51, 57, 59, 60, 61, 66, 69, 98, 100, 103, 107, 111, 113, 135, 143, 145, 159, 161, 168, 175, 185, 195, 197, 232, 267, 273, 295, 296, 305—307, 483, 508.
Европейска Турция — 135, 273, 312, 463, 507.
Египет — 60, 254, 507.
Едрене, Едрине, Едирне (дн. Одрин), гр. — 172, 221, 439, 504.
Ежин, селище — 284.
Елада — вж. **Гърция**.
Енески, Енейски залив, на Егейско море — 439.
Епир, област — 310.
Епореще, с. — 219.
Ердели, област — 364.
Ерусалим, гр. — 278, 280—282, 342, 348.

Ж

Железник — вж. **Стара Загора**.
Женева, гр. — 272, 454, 508.
Жеравна, с. — 139.
Жилава, с. — 219.
Жълно, с. — 365.

З

Заграче, с. — 361.
Загреб, гр. — 22, 43, 46, 88, 95, 134, 189, 358, 404, 475, 482, 516, 526, 551.
Зайчар, гр. — 357, 423.
Зайчарски окръг — 313.
Запад — 69, 70, 71, 82, 84, 93, 380.
Западна България — 347.
Западна Европа — 135, 161, 175, 271, 542.
Западна Римска държава — 61.
Захара — вж. **Стара Загора**.
Захарски окръг — 540.
Земун, гр. — 41.

Златишко окръжие — 448.
Зубцов, с. — 440.

И

Измаил, гр. — 218.
Изток — 61, 72, 84, 92, 482, 508.
Източна България — 138.
Източна Сърбия — 92, 364.
Илинка—Илийна река — 344.
Илирия, област — 99.
Индия — 64, 73, 119, 170, 295, 491.
Иоана, гр. — 452.
Исландия — 302, 393.
Испания — 60, 66, 101, 232, 233, 267, 286, 295.
Италия — 60, 101.
Ихтимански клисури — 439.

Й

Йена, гр. — 42.
Йордан, р. — 279.

К

Кавказ — 139, 296.
Казан, гр. — 136, 342, 378.
Казанлък, гр. — 201, 528.
Калафат, гр. — 219.
Калкута, гр. — 273.
Калофер, гр. — 15, 16, 236, 237, 427, 439, 529, 540.
Калофереще, с. — 219.
Калужка губерния — 379..
Каменица, с. — 421.
Камчатка, п-в — 296.
Камчик, селище — 140.
Каракалски окръг — 219.
Карановац, гр. — 357.
Карловац, гр. — 36.
Карлово, гр. — 14, 221, 525, 529.
Карпати, планина — 310.
Каталония, област — 205.

Катунска нахия — 356.
Кефалония (Кефалиния), о-в — 294.
Киев, гр. — 39, 333.
Китай, Китайска империя — 50, 64, 162, 267, 296.
Кишинев, гр. — 137.
Княжевацки окръг — 363, 365.
Княжевски окръг — 313.
Колаклии, с. — 538.
Комрат, гр. — 137, 138, 140.
Константинопол — вж. **Цариград.**
Констанц, гр. — 65.
Копенхаген, гр. — 273.
Коприщица (Копривщица), гр. — 14, 15, 344, 406, 411, 430, 446, 538.
Косово поле — 388.
Костяна, с. — 219.
Крагуевац, гр. — 41, 357.
Краински окръг — 364.
Крайова, гр. — 218.
Краков, гр. — 39.
Крушовац, гр. — 357.
Кръклисие — турско название на Лозенград — 221.
Кубей, селище — 140.
Кукуш, гр. — 414.
Курска губерния — 415.
Кутмичевица, област — 335.
Кюретеп, селище — 140.
Кяжна, с. — 219.

Л

Лайпциг, гр. — 38—40, 44, 506, 532.
Лещанска нахия — 356.
Ливант — 273.
Ливерпул, гр. — 272, 550.
Лом, гр. — 480, 540, 551.
Лондон, гр. — 272, 273, 283, 306, 454, 486, 532.
Любек, селище — 273.

М

Маджарско — вж. **Унгария .**
Македония, Македонска България — 150, 212, 220, 221, 288, 310—312, 335, 336, 346, 463, 481.

Мала Азия — 283, 284, 312, 507, 532.
Малован, гора — 130.
Малорусия — вж. Украйна.
Манчестер (Манчестър), гр. — 298.
Марибург, гр. — 273.
Марица, р. — 207, 437—439.
Мачва, област — 91.
Мексико — 295, 301.
Мелник, гр. — 221.
Мизия, област — 310, 311, 337.
Махалеще, с. — 219.
Монголия — 295.
Морава, р. — 92, 96, 311.
Моравия — 335, 336.
Морач, област — 356.
Москва, Москха, гр. — 8, 12, 15, 23, 39, 133, 166, 282, 308, 309, 327, 379, 382, 390, 404, 408, 459, 466, 514, 516, 517, 536.
Московия — вж. Русия.
Московска губерния — 416.
Мосха — вж. Москва.

Н

Неготин, гр. — 37, 91, 92.
Неготински окръг — 313.
Нерчинска губерния — 454.
Нисово, с. — 540.
Ниш, гр. — 72, 91, 92.
Нова Молдава — 364.
Новгород, гр. — 542.
Нови Орлеан, гр. — 267.
Нови Сад, гр. — 22, 72, 86, 87, 110, 112, 113, 358, 517.
Ново корито, с. — 361.
Ню Йорк, гр. — 306.
Нюрнберг, гр. — 273.

О

Обору-Веке, квартал в Букурещ — 219.
Оборуноо, квартал в Букурещ — 219.
Одеса, Одису, гр. — 9, 10, 12, 15, 20, 136, 273, 312, 412, 418, 491, 512—514, 518, 519, 525, 545, 555, 561.
Одески окръг — 137.

Одису — вж. Одеса.
Ока, р. — 379.
Оксфорд, гр. — 274.
Орловска губерния — 415.
Османска империя, Отоманска империя — 18, 482, 483, 548.
Охрид, гр. — 222, 310, 335.
Охридско езеро — 337.

П

Пазарджик, Татар Пазарджик, гр. — 434, 464.
Палестина — 507.
Палилула, квартал в Белград — 130.
Панагюрище, гр. — 14, 540.
Панония — 99, 310, 335.
Париж, гр. — 26, 136, 202, 203, 205, 218, 272, 273, 288, 306, 311, 312, 396, 453, 454, 468, 470, 532, 537.
Пекин, гр. — 72.
Пелопонес, п-в — 310.
Пера (Бейоглу), квартал в Цариград — 19, 20.
Пергамос, гр. — 305.
Переславл (дн. Переславл-Залески), гр. — 379.
Перм, гр. — 454, 542.
Персия — 50, 60, 64, 77, 290.
Перущица, гр. — 263.
Петербург, Санкт Петербург, гр. — 15, 35, 39, 42, 89, 278, 310, 327, 341, 342, 377, 378, 404, 454, 459, 466, 475, 508, 521, 531, 533, 539, 550.
Пеща — вж. Будапеща.
Пиринейски полуостров — 60.
Пиринско край — 414.
Пиротски окръг — 421.
Плевен, гр. — 15.
Пловдив, гр. — 18, 22, 179, 202, 221, 258, 260, 263, 266, 439, 500, 527, 530—532.
Плоещ, гр. — 218.
Пожаревац, гр. — 357.
Пожаревацки окръг — 364.
Полярно море — 296.
Попещ, с. — 219.
Пояна, с. — 219.
Прага, гр. — 44, 134, 451, 452, 468, 484, 488—490, 500, 518.

Призрен, гр. — 72, 111.
Псковска губерния 413.
Пятра, с. — 219.

Р

Рагуза, — вж. **Дубровник**.
Разлог, гр. — 515.
Речка нахия — 356.
Рила, планина — 344.
Рила, с. — 344.
Рилска река — 344.
Рим, гр. — 57, 58, 61, 64, 273, 303, 334.
Римска империя — 98.
Ростовско езеро — 379.
Румъния, Ромъния — 135, 218, 219, 281, 311, 312, 338, 340, 342, 469, 492.
Русе, Русчук, гр. — 14, 179, 202, 260, 266, 278, 477, 479, 493,500, 521, 527, 530, 531, 543, 546, 549—552, 554, 555, 558, 560.
Русия, Росия, Московия — 7, 12, 15, 16, 18—20, 23, 39, 40 , 42, 55, 61, 69, 70, 89, 90, 92—94, 96, 140, 141, 146, 202, 205, 213, 273, 282—284, 312, 330, 331, 334, 343, 346, 359, 372, 374, 378, 382, 383, 413, 414, 416, 454, 459, 460, 470, 511, 514.
Русчушко окръжие — 540.
Ръготина, с. — 363.
Ръжана, с. — 421.

С

Сава, р. — 89, 99, 358.
Самоков, гр. — 13, 514.
Сантандер, гр. — 267.
Сараево, гр. — 72, 86.
Свакию, с. — 263.
Света гора, п-в — 228, 322, 325, 329, 343.
Свищов, гр. — 14, 221, 258, 530, 532.
Северна Америка — 60, 66, 267, 275, 295, 302.
Северна Македония — 15.
Северна Русия — 296.
Сенокос, с. — 421.
Серес, гр. — 221.
Серески окръг — 396.

Сибир — 454.
Синсинати (Цинцинати), гр. — 239, 529.
Сирия — 139.
Скандинавски полуостров — 60.
Славеноболгария — 514.
Славина, с. — 421.
Слатина, гр. — 219.
Сливен, гр. — 139, 140, 221.
Словения — 42, 358.
Смедерево, гр. — 360.
Смирна, гр. — 273.
Смоленска губерния — 439.
Солун — 22, 220—222, 258, 311, 325, 500, 530, 532.
София, гр. — 327, 418, 522, 533, 536—539.
Средиземно море — 283.
Средна Азия — 35, 295, 296, 528.
Срем, област — 35, 36, 42, 89, 358.
Сръбско княжество — 34, 41, 88.
Стара Загора, Железник, Захара, гр. — 179, 436.
Стара планина, Балкан — 138, 207, 209, 298, 402, 435, 436, 439
Стокхолм, гр. — 273.
Струмица, р. и гр. — 336.
Суждинска околия — 415.
Супрасъл — 321.
Съединени американски щати, Американски щати — 160, 180, 200, 201, 273, 550.
Сърби, квартал в Букурещ — 219.
Сърбия — 7, 21, 22, 33, 34, 37, 40—42, 46, 49, 57, 60, 67, 76, 85, 88—94, 100, 101, 104, 105, 107, 109, 111, 130, 135, 311—313, 330, 333, 357—359, 360, 362, 364, 366—368, 374, 396, 416, 435, 511.

Т

Табачилор, квартал в Букурещ — 219.
Таврическа губерния — 139.
Таганрогион (Таганрог), гр. — 15.
Тайракли, селище — 140.
Тараклие, Шоп Тараклие, с. — 441, 540.
Татар Пазарджик — вж. **Пазарджик**.
Твардица (Твърдица), селище — 139, 140.
Тверска губерния — 439.
Теодосия (Феодосия), гр. — 15.

Термопили, проход — 198.
Тесалия, област — 99, 294, 310, 312.
Тибет, плато — 295.
Тимок, р. — 92.
Тирол, област — 293.
Торлашка махала, с. — 540.
Тракия, област — 150, 201, 220, 221, 310, 311, 347, 384, 463, 491.
Трансилвания, област — 310—312.
Требино — 72.
Тръшица, с. — 34, 35, 38.
Тулча, гр. — 544.
Тунджа, р. — 437—439.
Туркестан — название през XIX и началото на XX в. на територията на Средна и Централна Азия, населена с тюркски народности — 60.
Турно Северин, гр. — 492.
Турция — 7, 18, 19, 23, 50, 60, 90, 109, 139, 358, 364, 467, 472, 490, 495, 497, 502.
Търнава, гр. — 72.
Търново, гр. — 22, 24, 26, 138, 155, 221, 285, 306, 342, 435, 481, 500, 532.
Търновски окръг — 289, 434, 513.

У

Ужице, гр. — 357.
Украйна, Малорусия — 38, 332, 374, 416, 418.
Унгария, Маджарско, Венгрия — 40, 42, 60, 344, 358.
Уралски планини — 168.
Устово, с. (дн. квартал на Смолян) — 384.

Ф

Финикия — древна държава на източния бряг на Средиземно море — 290
Франкфурт на Майн, гр. — 273.
Франция — 15, 60, 64, 69, 71, 92, 113, 146, 157, 158, 202, 230, 274, 294.

Х

Хале, гр. — 507.
Хамбург, гр. — 273.

Хановер, гр. — 273.
Харков, гр. — 39.
Хвалипско море; правилно: **Хвалинско море** — древноруско название на Каспийско море — 439.
Херсон (Херсонска област) — 139.
Херцеговина — 22, 34, 35, 85, 87, 93, 358, 359, 416.
Хива, гр. — 283.
Холандия — 69.
Хърватско — 42, 358.

Ц

Цариград, Константинопол, гр. — 7—12, 18—20, 22, 61, 90, 135, 148, 190, 200, 227, 294, 306, 311, 325, 334, 458, 459, 465, 467, 468, 480, 482—484, 488, 493—495, 497, 499, 504, 512—514, 520, 522, 523, 526, 528, 530, 541, 544, 545, 547—550, 552—556, 558, 560, 561.
Цетине, гр. — 42, 45, 356, 357, 408, 467.
Цръмничка нахия — 356.
Църноречки окръг — 364.

Ч

Черна гора — 22, 40, 42, 93, 109, 335, 356, 357, 467, 505.
Черно море — 296, 311.
Чехия — 40.
Чимишлия, с. — 137.
Чирпан, гр. — 494.

Ш

Шабац, гр. — 357.
Швейцария — 60, 66, 274, 454.
Шлезвиг, област — 273.
Шумадия — 36, 92, 362.

Щ

Щутгарт, гр. — 42, 45, 273, 310.

Ю

Юг, славянски Юг — 76, 84, 85, 93.
Южна Америка — 295.
Южна Африка — 295, 297.
Южна Русия — 296.
Южна Тракия — 413.
Южна Унгария — 311.
Юскюб — 335.

Я

Ядарски срез — 36.
Ямбол, гр. — 139.
Япония — 267, 295.
Ярославска губерния — 414.

Азбучниците са изработени от
Петранка Колева

РЕЧНИК

А

аджем пилаф (тур.) — персийски пилаф
алилодидактически (гр.) — взаимоучителен
амбра (фр. от араб.) — прилично на восък благовонно вещество; аромат, благовоние
анепсия (гр.) — племенница
апокалипсис (гр.) — новозаветна книга с мистични пророчества за края на света; откровение, пророчество
апостол (гр.) — всеки един от 12-те ученици на Христос; лице, отдадено самоотвержено на някаква цел, проповедник на учение; църковна служебна книга с «Деянията на апостолите» и техните «Послания»
аргонавт (ин) (гр.) — митологичен моряк от кораба «Арго», с който плавали гръцки герои за Златното руно в Кавказ (дн. Грузия); прен. — смел моряк
арлекин (итал.) — лице от народната италианска «комедия на маските», изпълняващо ролята на остроумен слуга-шут; прен. — смешник, палячо, шут
армада (исп.) — голяма военна флота
аршин (тур.) — мярка за дължина, равна на 68,58 см (турски аршин) или 71,2 см (руски аршин); дървена или металическа линия със същата дължина
аферим (тур. от перс.) — разг. Отлично! Браво!
аянин (араб.-тур.) — началник, управител на окръг

Б

бан (рум. от тюрк.) — дребна румънска монета, една стотна от лея-та; управител на област през феодализма у южните славяни
банабаковци — големци, големеещи се

В

виражение (рус.) — изразяване, израз
вратика (вратица) — полско цвете, подобно на пелина, с жълти цветове — Tancetum vulgare; една от самодивските билки

Г

гавединки — от гавед — гад, хищен звяр

Д

дагеротипно — от дагеротипия (от собст. и гр.) — фотография върху металическа пластинка, приготвена по специален начин

даждие — данък
джилве — преструвка, кокетство
драгоманин (от араб.) — водач на дружина работници или жътвари; преводач при легация
дръндар — лице, което се занимава с разбиване на памук, ярина, вълна; даракчия
дукато (итал.) — дребна пара, дребна монета

Е

еминии (араб.) — половинки обувки с ниски токове, калеври
ефимерен (ефемерен) (гр.) — краткотраен, скоропреходен

Ж

ждракели — кокили
жит (фр.) — неподвижен воденичен камък; мярка за тежест

З

знакомя (рус.) — запознавам

К

калиграф (гр.) — краснописец
каломел (фр. от гр.) — химическа сол, употребявана в медицината като разслабително средство и в технологията да се правят златни украшения върху порцелан
къна-чичек (араб.-тур.) — цвят на къна; багрилно растение.
капия (тур.) — врата, порта; ножница; островърха месеста чушка
капуцинер (нем.) — вид ракия, произвеждана от монасите капуцини (католически монаси от ордена «Св. Франциск»); кафе с мляко, приготвено по специална рецепта.
каравана (евр.) — голяма тенджера или тава
караманлия — жител на малоазийската област Караман или преселник оттам
катехизис (гр.) — кратко изложение на християнското учение чрез въпроси и отговори; прен. — популярно ръководство по някоя наука, изкуство, занаят; книж. — основни черти на някакво убеждение, учение
катизма (на псалтира) (гр.) — строфи от псалтира (седален псалтир), при четенето на които богомолците могат да седят
квакер (англ.) — последовател на протестантска секта

кене (тур. от перс.) — копринена везба или пресивка по риза или сукман; украса по измазана стена
кенар (перс.-тур.) — надлъжна ивица от коприна или по-дебела прежда в домашна тъкан
кинезки — китайски
коджамити (тур.) — в различни съчетания означава: пораснал, станал голям, наедрял
конгрегация (лат.) — събрание, организация, братство (предимно религиозно); дружество на духовни лица, ръководено по утвърден от папата устав; административен орган при папата, съвет от кардинали; академично събрание, съвещателен орган при английските университети
кондотиер (итал.) — главатар на наемни войски в Италия през XIV—XV в.; наемник, войник, който се сражава срещу заплащане
контош (тур.) — горна дреха, къса до пояса; салтамарка
корма — корем
корпорация (лат.) — местна професионална организация; съюз, група, обединение на хора с еднакви интереси
кочек — кошара с навес за агнета
кримотартаро (кремотартар) (от лат.) — малки прозрачни кристали, получавани от пречистването на винения камък
ксилография (гр.) — гравиране на дърво; гравюра на дърво; отпечатък от такава гравюра
ктитор (гр.) — лице, което е построило храм или е подарило суми и недвижими имоти на храм; църковен настоятел
куманика (кумонига) — полско цвете с високо стъбло и струпани на гроздове жълти или бели цветове, Melitotus; една от самодивските билки

Л

лангери — някогашно иронично прозвище за жителите на три села около Пловдив: Станимака, Воден и Куклен
литография (гр.) — рисуване върху камък със специален молив; отпечатък, направен от каменна матрица
лорнет (фр.) — сгъваеми очила с дръжка, които се поставят пред очите само при нужда, без да се закрепват на носа

М

малаков (фр.) — вид женска пола с обръчи, за да стои издута (по име на селище във Франция)
мандарин (санскр. чрез порт.) — висш чиновник в Китай, управител на област

мандарина (ит. от исп.) — вечнозелено субтропично дърво от рода на портокалите

миля (лат.) — пътна мярка за дължина с различни размери в отделните държави: в Рим — 1500 м, във Великобритания и САЩ — 1853 м; морска миля — 1852 м

мормони (от собств.) — членове на американска религиозна полухристиянска секта, която провъзгласила многоженството като дадено от бога откровение

мускус (лат.) — вещество с остра миризма. Получава се от семенни жлези на мускусна мъжка сърна и др. животни; употребява се в медицината и парфюмерията

мюлк (араб. -тур.) — недвижим имот, земя за сгради

Н

нахия (тур.) — подоколия в Османската империя, най-малката административно-териториална единица

О

омбрела (итал.) — чадър

осторожно (рус.) — внимателно

П

панакида (гр.) — дъска, намазана с восък, върху която децата са пишели в килийните училища

паремейник (гр.) — църковна книга, която съдържа част от Стария завет; книга с притчи и поучителни сентенции

пафти (перс. -тур.) — украсени метални плочки, токи за закопчаване на женски колан

пиастри — мн. ч. от п и а с т ъ р (лат.) — малка турска и египетска монета. Стара парична единица с различни стойности в някои европейски страни и в Южна Америка

пилюла (лат.) — лекарство, приготвено за по-лесно гълтане на малки топчици; хапче

повечерие — църковна книга

подвезани — подвързани, привързани, подшити

преномеранти — читатели, подновили абонамента си

приказание (рус.) — заповед, нареждане

пробел (рус.) — празно място в печатен или ръкописен текст; пропуск; бял лист между две печатни страници; прен. — недостатък, непълнота

провизор (лат.) — директор на лицей във Франция; звание, което дава право за фармацевтическа практика и ръководство на аптека

проскомидия (гр.) — начална част на литургия; място в черквата, където се оставят даровете

псалтикия (гр.) — църковно нотно пеене; книга с църковни песнопения

псалтир (гр.) — книга от Стария завет, която съдържа Давидовите псалми

пунгия (гр.) — кожена кесия за пари, за тютюн или прахан

Р

разджуркам — разбърквам

раковина (рус.) — черупка от мида, рак, охлюв и др.

рекрут (от фр.) — новобранец, набор

ремесло (рус.) — занаят

ритор, ретор (гр.) — учител по красноречие в древна Гърция; оратор, който произнася красиви думи без съдържание

С

седеф (гр.) — растение, Ruta graveolens; бялата лъскава част от някои мидени черупки

синаксар (гр.) — сборник от жития на светци; показалец на евангелските четива за отделните празници

софистика (гр.) — злоупотреба със софизми, т. е. игра с лъжливи доводи, словесно извъртане, празнословие

спицария (лат. -нем.) — аптека

сумпур (тур.) — глазпапир, шкурка, джамкия

сюблимат, сублимат (лат.) — продукт, получен чрез сублимация; живачен двухлорид — бяло, кристално, силно отровно вещество, което се употребява за дезинфекция

Т

табани (тур.) — стъпала, ходила

такселдар (ин) (араб. -перс. -тур.) — събирач на дългове, бирник

талер (нем.) — стара немска сребърна монета, равна на три марки

тесте (тур. от перс.) — дузина, комплект; установен и определен брой от еднакви предмети

тюмюрме (тур.) — цветче, украса на шев или плетиво

У

учувам от ч у в а м — полагам грижи, отглеждам, съхранявам

Ф

филистер (евр. -нем.) — самодоволен, ограничен човек с еснафски кръгозор и лицемерно поведение
франт (пол.) — конте

Х

хак (тур. от араб.) — заплата, парично възнаграждение; прен. — право, справедливост
хасър (тур.) — рогозка
хрисовул (гр. от лат.) — важен царски документ, подпечатан със златен печат; царска грамота

Ц

цванциг (нем.) — австрийска монета от 20 стотинки

Ч

часослов — книга с молитви за разните часове на денонощието; наустница
челебия (тур.) — господин, почетно название на заможен човек
червонец (рус.) — златна монета от 5 или 10 рубли; книжна пара, банкнота от 10 рубли
череп — остатък от съд

Ш

шех-юл-ислям (тур.) — висш религиозен началник в Турция
шутник (рус.) — човек, който обича да се шегува

Щ

щавуняк — див лапад
щивали (нем. -итал. -гр.) — високи обуща

Ю

юриспруденция (лат.) — наука за правото, съвкупност от всички правни науки
юродивый (рус.) — уродлив, грозен, отвратителен; светец

СПИСЪК НА ПРИЛОЖЕНИЯТА

1. Заглавна страница на сборника «Памятники народнаго быта болгар»

2. Ктиторски портрети на Тодор Доган и майка му Рада от Копривщица. Стенопис от Захарий Зограф в главната църква на Рилския манастир.

3. Ктиторски портрети на Петко и Рада Доган от Копривщица. Стенопис от Зафир Ст. Доспевски в главната църква на Рилския манастир

4. Петко Р. Славейков

5. Одеса — общ изглед

6. Страница от списание «Матица»

7. Заглавната страница на сборника «Сокол»

8. Страница от вестник «Българска пчела»

СЪДЪРЖАНИЕ

КРИТИКА

Библиография на съвременната българска литература . . 7
Българската журналистика 13
Българска книжнина 23
Вук Стефанович Караджич 33
Сръбската литература 47
Южнославянска библиография за 1867 г. 84
«Сръски цар Стјепане или смрт Душанова» 110
Книжнина 112
Восточный вопрос и Болгария 133
Циркуляр по управлению Одесским учебным округом . . 136
За българският език 142
Нашата книжевност 143
За езикът 149
Велислава, българска княгиня 151
[Приказниците на Лабуле] 156
Кратки начала от нравствена философия 159
[По-напред от всичко физиологията. . .] 162
Българските картини 165
[Опишете действителния живот. . .] 167
Криворазбраната цивилизация 173
Литературно мнение 176
Вопрос 177
Нашата возпитателна книжевност 179
Български драми 182
Периодическо списание 184
«Градинка». Книжка 3 188
Prolozi k historiji književnosti narcda hrvatskoga i srbskoga . 189
«Тъмниците ми» от Силвио Пелико 190
Јелада и јелени, написа А. Ј. Кумануди 195
«Животът на Франклина» 200
Thesa pentru doctorat in medicina 201
Български народни календар за проста година 1875 . . 202
Книговище за прочитане 210
«Градинка». Книжка четвърта 214
«Отаџбина» 218
Историческо обозрение на България 220
За славянското произхождение на дунавските българи . . 224

Пиколью Алияга или маврите в царуването на Филипа III . 227
Изкуство 233
Книговище за прочитане 236
Събрание на най-употребителните молитви 238
Небесни светила 239
«Ден» година I 243
Селскиат лекар 249
Детский свят 258
Малка книжица 260
Летоструй, бълг. народ. календар за 1876 266
«Зорница», седмични вестник 271
Среди богомольцев 278
On horseback throngh Asia Minor 283
«Гусла с песни» 285
Tresor de la famille 288
Игиена или как да се варди здравието 289
Сборник «Сокол» 289
Предгóвор 289
От кое време са захванали хората да четат и да пишат . 290
Остромирово евангелие 316
Тълковият псалтир 318
Хилендарският паремейник 319
Светославовият «Изборник» от 1073 г. 319
Светославовият «Изборник» от 1076 г. 321
Супраслският ръкопис 321
Йоан Екзарх Български 322
Кормчата книга 323
«О писменехъ» 323
Из 3-то поучение на Кирила Ерусалимски 324
Ръкопис от XIII век 325
Манасийнът летопис 326
Българският синаксар от 1339 г. 327
Българският пролог 327
Белградският синаксар 328
Из троицосергиевските жития 329
Из съчиненията на търновският патриарх Евтимия . 329
Из прологът от XIV век 330
Старите български приказници 331
Габровският паметник 331
Паисиевата летопис 332
Няколко думи за старата черковна писменост и за самите писатели 332

За старобългарската азбука 346
За звуковете и за буквите 349
Правописанието на старовременните паметници . . . 355
Южнославянска библиография за 1867 година (продължение) 356
Южнославянска библиография 366

ФОЛКЛОР

«Памятники народнаго быта болгар» 371
Предговор 371
Собствените имена на българите 374
Примитивните картини на руския народ в московския свят . 377
Български нрави и обичаи 384
[Рекомандуваме книгата на г. Чолакова. . .] 388
За народните предания и верования и за народните песни, приказници и пословици 390
Български народни песни 396
[Чумата е лоша и сърдита жена] 399
[Ветровете] 401
[За гатанките] 404
[Народни обичаи и поверия] 414
Седянка 420
Седянка в Доспатските планини 420
[Дъб свещен и църковен] 423
Вещица 424
Орисници 426
Воден цар 427
Таласъм или маров 428
[Каракончо] 429
Връколак 432
Вепирин 433
[Народни песни с обяснения и бележки] 435
Песента на Стефана Караджа 435
Мануш войвода 436
[Сбиле ми съ са побиле] 437
[Рада за вода отважда] 440
[Остана Рада вдовица] 442
[Легнала мома, заспала] 445
[У Недини слънце грее] 447

КРАТКИ ЛИТЕРАТУРНИ БЕЛЕЖКИ

Бележки от «Свобода», «Независимост» и «Знание» . . . 451
Книжевни известия 460
Полезни книги 506
Бележки 509
Азбучен показалец за лица, периодични издания, заглавия на произведения, дружества и др. 563
Азбучен показалец на географските имена 679
Речник 693
Списък на приложенита. 699

За
За
Пр
Южнос
Южнос

«Памя
П
С
Прими
Бълга
[Реком
За нар
казни
Бълга
[Чума
[Ветр
[За га
[Наро
Седян
Седян
[Дъб
Вещи
Орис
Водеи
Тала
[Кар
Врък
Вепи
[Нар

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ VI

първо издание

Редактор Светла Гюрова
Художник Кирил Гогов
Худ. редактор Стефан Груев
Техн. редактвр Любен Петров
Коректор Добрина Имова

Формат 32/84/108; тираж 3113 екз. печатни коли 44; издателски коли 36,96; уик 42,06; л. г. VI/55; изд. № 148; поръчка № 6187 1985 година на изд. «Български писател»; дадена за набор на 30. VI. 1985 г.; излязла от печат на 30. XI. 1985 г.; цена 3,77 лв.

Код 25 $\frac{95\,367961\,\text{I}}{5506\text{—}15\text{—}85}$

ДПК «Димитър Благоев» — София